

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELAGATI BİLİM DALI**

ABDULLAH EŞ-ŞEBRÂVÎ VE ŞİİRİ

**Orhan İYİŞENYÜREK
DOKTORA TEZİ**

Danışman

Prof. Dr. Muhammet TASA

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Orhan İYİŞENYÜREK
	Numarası	108106083004
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı
	Programı	Doktora
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri** başlıklı bu çalışma 15/02/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Muhammet TASA	
2	Prof. Dr.	M. Mesut ERGİN	
3	Prof. Dr.	Muhiddin OKUMUŞLAR	
4	Doç. Dr.	Sedat ŞENSOY	
5	Doç. Dr.	M. Cevat ERGİN	

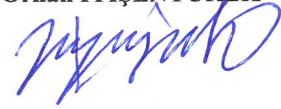
 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Orhan İYİŞENYÜREK		
	Numarası	108106083004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Orhan İYİŞENYÜREK

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Orhan İYİŞENYÜREK		
	Numarası	108106083004		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Tezin Adı	Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri			

Osmanlıların Arap topraklarına hâkim olduğu dönemlerde Arap edebiyatının gerilediği iddiası uzun yıllar bir klişe olarak hassaten yakın dönem Arap edebiyatçıları tarafından tekrar edilegelmiştir. Ancak bu durumun ilgili dönem dikkatle tahlil edildiğinde ilmî olmaktan uzak olduğu anlaşılacaktır. Değerlendirilmelerin pek çoğu araştırma yapılmadan siyasi/sömürgeci bakışın tesirinde kalınarak ezberlenmiş meşhur bir hatayı yeniden ifade etmekten öteye geçmemektedir.

Son dönemlerde yapılan çalışmalarla Osmanlılar döneminde Arap edebiyatının gerilemediği, aksine her dönemde gelişebilecek ve kendini yenileyebilecek dinamikleri bünyesinde barındıran köklü bir edebî geleneğe sahip olan Arap edebiyatının tabii seyrinde gelişmesini sürdürdüğü ve bazı değişimlerle Osmanlı döneminde de inkıtaa uğramadan yoluna devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu tür çalışmalara zerre miktarınca bile olsa bir katkı olması amacıyla bu tezde Osmanlı dönemi şair ve ediplerinden biri olan Abdullah eş-Şebrâvî'nin hayatı ve *Dîvân*'ı incelenmiştir. Çalışma yapılırken imkân nispetinde analiz, sentez, karşılaştırma vb. bilimsel metotlara bağlı kalınarak klasik ve modern kaynaklar rehberliğinde şairin ve ürünlerinin edebî değeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Beyânî üsluplardan ve Bedîî sanatlardan yararlanarak şiirini daha etkileyici ve ifadelerini daha güçlü hale getiren şairin şiirlerinin dokusunun kaliteli olduğu çağdaş araştırmacılar tarafından da ifade edilen bir hakikattir.

Anahtar Kelimeler: eş-Şebrâvî, Dîvân, Osmanlı Mısırı, şair, şiir.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Orhan İYİŞENYÜREK		
	Student Number	108106083004		
	Department	Temel İslam Bilimleri/Arap Dili ve Belagatı		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. Muhammet TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	Abdullah eş-Şebrâvî ve Şiiri			

The claim that Arab literature regressed in the times that the Ottomans had dominated the Arab lands was repeated for a long time as a cliché by near term Arab literati. However, it can easily be understood that this situation is far from being scientific when the relevant period is carefully analyzed. Many of the evaluations do not go beyond the reinterpretation of a memorized mistake, which has been under the influence of a political / colonial perspective without research.

The recent studies show that Arab literature did not regress in Ottoman period; moreover, it is understood that the Arab literature, which has a deeply rooted literary tradition that has the dynamics that can develop and renew itself in every period, continues its development in its course and with some changes it continues its way without being undermined in the Ottoman period. In order to be a contribution to this kind of studies, even in a small amount, in this thesis, the life and dîvân of Abdullah ibn al-Shaghri, one of the Ottoman poets and doctrines, were examined. In the study, the literary value of the poet and his works has been tried to be revealed with the guidance of classical and modern resources based on scientific methods such as analysis, synthesis, and comparison.

It is a fact expressed by modern researchers as well that the poet's poems are of high quality by Beyânî styles and Bedierian art, making his poetry more impressive and his expressions stronger.

Key Words: al-Shabrâwî, Dîvân, Ottoman Egyptian, poet, poetry.

İÇİNDEKİLER

Transkripsiyon	I
Kısaltmalar	II
Ön söz	III
1. Konu, Amaç ve Yöntem	IV
2. Kaynaklar	VII
Giriş	1
1. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış	1
2. Mısır'ın XVIII. yy.'daki Genel Durumu	18
a. Siyasi Hayat	22
b. Sosyal Hayat	40
c. Kültürel Hayat	48

BİRİNCİ BÖLÜM

EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN HAYATI İLMÎ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

1. HAYATI	70
1.1. Kimliği ve kişiliği	70
1.2. Ailesi	72
1.3. eş-Şebrâvî'nin deruhte ettiği vazifeler	73
1.4. eş-Şebrâvî'nin Mısır valileri ve yönetici kadro ile münasebetleri	74
1.5. eş-Şebrâvî'nin vefatı	80
2. İLMÎ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ	81
2.1. eş-Şebrâvî'nin talebeliği ve hocaları	81
2.2. eş-Şebrâvî'nin öğrencileri	85
2.3. eş-Şebrâvî'nin edebî kişiliği	90
2.4. eş-Şebrâvî'nin eserleri	93

İKİNCİ BÖLÜM

EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN ŞİİRİNDE MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

1. GAZEL	104
1.1. Hissî Gazel	107
1.1.1. Saç	108
1.1.2. Kâkül	108
1.1.3. Alın	108
1.1.4. Göz kapağı	109
1.1.5. Göz	110
1.1.6. Zülûf	113
1.1.7. Yanak	114
1.1.8. Ağız ve diş	116
1.1.9. Yüz	118
1.1.10. Bel	119
1.1.11. Endam	119
1.1.12. Bakış	122
1.1.13. Elbise	123

1.2. Aff Gazel	125
1.2.1. Aşk	126
1.2.2. Aşkın mahiyeti	132
1.2.3. Aşkın tezahürleri	134
1.2.4. Maşuk	136
1.2.4.1. Sevgiliye yalvarma	139
1.2.4.2. Sevgiliye nasihat	140
1.2.5. Aşk uğrunda çekilen zahmetler	141
1.2.6. Vuslat ve Hicran	148
1.2.7. Sitem	153
1.2.7.1. Sevgiliye sitem	153
1.2.7.2. Kınayıcılara ve dedikoduculara sitem	154
2. METHİYE	162
2.1. Peygamberimiz (s.a.v.)'i medih	162
2.2. Hz. Ebubekir es-Sıddık (r.a.) neslini medih	163
2.3. Hz. Hüseyin (r.a.) ve ehlibeyti medih	164
2.3.1. Ehlibeyti medih ve tarih düşürme	169
2.3.2. Şerifleri medih	172
2.4. Tarikat büyüklerini medih	175
2.4.1. Ahmed el-Bedevî'yi medih	175
2.4.2. Abdulhâlık b. Vefâ'yı medih	179
2.4.3. Abdurrahman el-'Ayderûs ve eseri <i>Tenmîku 'l-Esfâr</i> 'ı medih	180
2.5. İlmî eserleri medih	180
2.5.1. Muhammed b. Yusuf es-Senûsî (ö. 895/1490)'nin <i>Mukaddime fi't-Tevhîd</i> isimli eserinin Allâme Taceddin tarafından nazmedilip şerhedilmesini medih	180
2.5.2. <i>Miftâhu 'l-Ferec fi Medhi Âli 'd-Derec</i> 'i medih	181
2.5.3. <i>Şerhu 'l-Kenz</i> 'in istinsahına methiye ve tarih düşürme	185
2.6. Mısır valilerini medih	187
2.6.1. Köprülü Abdullah Paşa'yı medih	187
2.7. Mısır'ı ve Nil nehrini medih	191
2.8. Bir köşkü medih	195
3. İHVANİYYAT	197
3.1. Tebrik ve kutlama	197
3.1.1. Bayram tebriği ve tarih düşürme	197
3.1.2. Doğum tebriği ve tarih düşürme	198
3.1.3. Düğün tebriği ve tarih düşürme	200
3.1.4. Hacdan dönüşü tebrik ve tarih düşürme	203
3.2. Yazışma	205
3.3. Özür dileme	207
3.4. Davet	208
4. DÎNÎ ŞİİR	210
4.1. Peygamberimize tevessül	210
4.2. Hz. Hüseyin'e tevessül	213

5. MERSİYE.....	216
5.1.Hocası Ahmed el-Halîfi (ö. 1127/1715)'ye mersiye	217
5.2.Âlimlere mersiye.....	217
5.2.1. eş-Şihâb Ahmed el-Fakîh (ö. 1118/1706)'e mersiye	217
5.2.2. el-'Ubâdî'ye (ö. 1119/1707) mersiye.....	219
5.2.3. İlim ehli bir dostu mersiye	221
5.3.Bir şaire mersiye	223
5.4.Nakîbu'l-Eşrâf Seyyid Abdülkadir Hüseyin (ö. 1122/1710)'e mersiye	223
6. VASF (BETİMLEME)	223
6.1.Avluysu vâsf ve tarih düşürme	224
6.2.Köşkü vâsf ve tarih düşürme	225
6.3.Sofayı vâsf ve tarih düşürme	226
7. DİĞER KONULAR.....	227
7.1.Hikemiyyât.....	227
7.2.Dua.....	228

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ	231
1.1.Beyit sayısı açısından şiirleri	231
1.2.Vezin.....	236
1.3.Revî.....	239
1.4.Kaside ve yapısı	240
1.4.1. Matla'	241
1.4.2. Mukaddime	247
1.4.2.1. Atlâl	248
1.4.2.2. Gazel	251
1.4.2.3. Hamriyyât	258
1.4.2.4. Tabiat tasviri	259
1.4.3. Tehallus.....	264
1.4.4. Hatime.....	270
2. ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ	276
2.1.Kelime Dağarcığı.....	277
2.2.Cümle Yapıları.....	282
2.2.1. Haberî Cümleler.....	282
2.2.2. İnşâî Cümleler.....	283
2.2.2.1. Emir	284
2.2.2.2. Nehiy.....	286
2.2.2.3. Nidâ.....	287
2.2.2.4. Teaccüb.....	290
2.2.2.5. İstifhâm	291
2.2.2.6. Temennî	293
2.2.3. Zikir ve Hazif.....	294
2.2.4. Itnâb	297
2.3.Anlatım Yöntemleri	301
2.3.1. Muhâvere	301

2.3.2. Tahkiye	303
2.3.3. Beyânî Üslûplardan Yararlanma.....	304
2.3.3.1. Teşbîh.....	305
2.3.3.2. İstiâre	307
2.3.3.3. Kinâye.....	310
2.3.4. Bedî'î Sanatlardan Yararlanma.....	313
2.3.4.1. Cinâs	313
2.3.4.2. İktibâs.....	315
2.3.4.3. Tazmîn	317
2.3.4.4. Tevriye	318
2.3.4.5. Tıbâk	320
2.3.4.6. Mukâbele	322
2.3.4.7. Hüsnu't-Ta'îl	325
2.3.4.8. Te'kidü'l-Medhi bimâ Yüşbihü'z-Zem	327
2.3.4.9. Reddü'l-'Acüz 'ale's-Sadr	328
2.3.4.10. Mürâ'âtü'n-Nazîr	330
2.3.4.11. Tasrî'	331
2.3.4.12. Mübâlağa	335
2.3.4.13. İrsâlu'l-Mesel.....	338
2.3.4.14. Lugaz	340
Sonuç	342
Kaynakça	346

TRANSKRİPSİYON

ج	ث	ت	ب	ء
C, c	<u>S</u> , <u>s</u>	T, t	B, b	'
ر	ذ	د	خ	ح
R, r	<u>Z</u> , <u>z</u>	D, d	<u>H</u> , <u>h</u>	<u>H</u> , <u>h</u>
ض	ص	ش	س	ز
<u>Z</u> , <u>z</u> - <u>D</u> , <u>d</u>	<u>S</u> , <u>s</u>	<u>Ş</u> , <u>ş</u>	S, s	Z, z
ف	غ	ع	ظ	ط
F, f	<u>G</u> , <u>g</u>	'	<u>Z</u> , <u>z</u>	<u>T</u> , <u>t</u>
ن	م	ل	ك	ق
N, n	M, m	L, l	K, k	<u>K</u> , <u>k</u>
ـ	ـ	ي	و	هـ
ı, i	a, e	Y, y	V, v	H, h
	وُ	ي	ا	ـ
	û	î	â	u, ü

Tabloda görülen transkripsiyon sistemi bazı şahıs adları, eser adları ve terimlerde kullanılmıştır. Türkçe'de bilinen ve yaygın olarak kullanılan kelimelerin transkripsiyonu gösterilmemiştir. Harf-i tarifler (el-ال) cümle başı bile olsa küçük yazılmıştır. Şemsî harflerle başlayan kelimelerde eş-Şebrâvî örneğinde olduğu gibi kurala uygun olarak Arapça okunuşu esas alınmıştır.

KISALTMALAR

b.:	baskı
Bilig:	Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi
bkz.:	bakınız
bsy.:	basım yeri yok
c.:	cilt
cc.:	celle celâlühû
ç.:	çoğulu
çev.:	çeviren
DİA:	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dpn.:	dipnot
ed.:	editör
h.:	Hicrî
haz.:	hazırlayan
Hz.:	Hazreti
m.:	milâdî
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
nşr.:	neşreden
not.:	notlandıran
ö.:	ölüm tarihi
s.:	sayfa
SÜİFD:	Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
sy.:	sayı
TALİD:	Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
thk.:	tahkik eden
tsz.:	basım tarihi yok
UTSAD:	Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
vb.:	ve benzeri
vd.:	ve devamı
yy.:	yüzyıl

ÖN SÖZ

Arap dünyasında edebiyat alanında yapılan çalışmaların küçümsenemeyecek miktarında, Arapların Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında kaldıkları dönemde edebiyatta bir inhiât/çöküş dönemi yaşadığı iddiası yer almaktadır. Fakat pek çok ilimde ve hassaten tarih ilminde ortaya atılan iddialara, genel yaklaşımdan uzaklaşarak derinlemesine bir tahlille daha yakından bakmak gerekir. Edebiyatta gerileme dönemi olarak ifade edilen zaman dilimi yaklaşık olarak 300-400 yıldır. Böyle uzun bir dönemde yetişmiş şairler ve edipler yakından incelenip tahlil edildiğinde söz konusu iddianın, Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti dönemine şamil kılınarak doğru kabul edilmesinin hakikatten uzak olduğu anlaşılacaktır.

Bazı araştırmacıların, Arap toprakları Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra Türkçe Arapçanın yerini almış, bu nedenle edebiyatta bir gerileme ve neticesinde de çöküş yaşanmıştır şeklindeki iddialarının, söz konusu dönemler edebî açıdan tahlil edildiğinde ne kadar yüzeysel olduğu görülecektir. Çünkü her dönemde bir İmruu'l-Kays, bir el-Mütenebbî, bir el-Câhız gibi ön planda bir edebiyatçı olmayabilir. Bu her milletin kültür ve edebiyatı için böyledir. Tarihe mâl olmuş ve alanında klasikleşmiş isimler adeta bir yıldız gibi parlarlar. Onlardan sonra yine o çapta bir edebiyatçı veya bir âlim ortaya çıksa bile öncekiler kadar ön planda tutulmayabilir.

Osmanlı dönemi Arap edebiyatı, arkeolojik kazısı tam olarak yapılmamış bir höyüğe benzemektedir. Yeterli miktarda araştırma yapılmadığı için karanlıkta kalmış veya bırakılmış durumdadır. Bu dönem hakkında yapılan değerlendirmeler, örneğin Cahiliye şiiri ya da Abbasi dönemi şiiri üzerine yapılan çalışmalar gibi araştırmalar yapılmadan alelacele varılan kanaatlerdir. Bu önyargının sebebi oryantalist bakış açısının tesiri olabilir. Bir olay veya olguyu görünür ve bilinir kılmak için meselenin içine girerek detaylı incelemeler yapmak gerekmektedir. Aksi halde çıkarılacak sonuçlar yüzeysel ve yeterince açıklayıcı olmayacaktır. Neticede bilinmeyen şeyi yok saymak gibi bir garabete düşmek kaçınılmaz olmaktadır. Araştırmamanın ilerleyen safhalarında da görüleceği üzere söz konusu dönem edebiyat açısından verimsiz bir dönem değildir.

Osmanlı hâkimiyeti altında geçen süre içinde yetişmiş edebiyatçılar, dilciler, âlimler vs. ve onların edebî ürünleri yakından incelenirse konu daha insafli bir şekilde ele alınabilir. Bu tür çalışmalara dönemleri aydınlatabilmek için fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple söz konusu çalışmalara bir katkı olması için Osmanlı dönemi kültür, edebiyat ve ilim merkezlerinden biri olan Mısır'da yetişmiş bir edebiyatçı ve âlim olarak “Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî ve Şiiri” başlıklı bir çalışma seçilmiştir.

1. Konu, Amaç ve Yöntem

Mısır, Arap dünyasının önemli kültür merkezlerinden birisidir. Mısır Müslümanların hâkimiyetine girdikten sonra kültür ve edebiyat alanında önemli gelişmeler kaydetmiş ve değerli âlimler ve edipler yetiştirmiştir. Kuzey Afrika'da hâkim olan Müslüman devletler ilim, kültür ve edebiyat açısından önemli bir merkez olan Mısır'ı elde tutmaya çalışmışlardır. Özellikle Ezher Camisi ve külliyesi etrafında şekillenen ilim, kültür ve edebiyat hayatı İslam dünyasında Mısır'ın Medine, Bağdat, Şam, İstanbul, Endülüs gibi ilim merkezlerinden biri haline gelmesinde başlıca amil olmuştur.

Bu özellikleriyle ön plana çıkan Mısır, 922/1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim (876-926/1470-1520) tarafından zapt edilmiş ve Memlûk Sultanlığı (648-923/1250-1517) ortadan kalkmıştır. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı egemenliği altına almasından itibaren geçen yaklaşık dört yüz sene, çoğu Arap edebiyatçısına göre, Arap edebiyatının en kısır ve en durgun dönemleridir. Bu iddianın doğruluğu ya da yanlışlığı yüzeysel değerlendirmelerle veya genellemelerle değil de daha analiz edici ve derinlemesine çalışmalarla ortaya konulmalıdır. Çünkü bahse konu dönem uzun bir zaman dilimidir.

Bu hakikati gün yüzüne çıkarma amacıyla şairler ve şiirleri; edipler ve edebî ürünleri tahlil edilmelidir. Kaynaklar tarandığı takdirde görülecektir ki bu dönemde yüzlerce şair yetişmiş ve divanlar oluşturmuşlardır. Divanı basılmış ve incelemeye konu olabilecek miktarda şiir inşâd etmiş bu şairlerden biri ve divanı çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî 1091–1171/1680–1758 yılları arasında Mısır’da yaşamış Ezher şeyhlerinden ilim ehli bir şairdir. Osmanlı Dönemi Mısır’ın edebî durumunu bir nebze olsun anlayabilmek, ilim ehli arasında edebiyat ve edebiyatçıların ortamını aydınlatabilmek amacıyla bu çalışmanın başlığı *Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî ve Şiiri* şeklinde belirlenmiştir. Çalışmanın konusunu Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî’nin hayatı, edebî kişiliği ve divanında yer alan şiirlerin muhteva ve üslup özelliklerinin tahlili oluşturmaktadır.

Çalışmanın amaçları şu şekilde özetlenebilir:

-Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî’nin edebî kişiliği ve şiirlerinin edebî yönden değeri konusunda bir sonuca varmak.

-eş-Şebrâvî’nin şiirlerinden hareketle, ilmî ve edebî birikim açısından Arap dünyasının önemli bir ülkesi olan Mısır’ın, şairin yaşadığı dönemdeki edebî yönden durumu hakkında tespitlerde bulunabilmek.

-Şairin yaşadığı dönem ve coğrafyadaki sosyal, siyasal, kültürel şartları kısaca değerlendirip bu şartların eş-Şebrâvî’nin şiirine yansımaları tespit etmek.

-eş-Şebrâvî’nin hayatı, kişiliği, ailesi ve ilmî birikimine dair kaynaklarda yer alan bilgileri derli toplu hale getirmek ve bu hususların şiirlerine etkisini ortaya koymak.

- eş-Şebrâvî Ezher şeyhlerinden biri olması hasebiyle ilim ehli arasında yer almış âlim bir şairdir. Bu sebeple ilmî birikimiyle şiirleri arasındaki bağlantıları tespit etmek, ilim meclislerinde ve âlimler arasında şiirin durumu hakkında değerlendirmeler yapmak.

-eş-Şebrâvî özelinde Mısır ilmî ve edebî ortamına Ezher külliyesinin ve ilim meclislerinin etkisini araştırmak ve bu etkinin eş-Şebrâvî üzerindeki tesirlerini tespit etmek.

-Vazifesi gereği devlet ricaliyle münasebetleri ve bu münasebetlerin şiirlerine etkisini ortaya koymak.

-Hakkında söylenenler, şiiirleri ve şair dostları ile ilişkilerinden yola çıkarak şiiirinin değeri ve edebî kişiliği hakkında yargılara ulaşmak.

-Şiiirlerinin muhteva, şekil, dil ve üslup özelliklerini tahlil etmek ve şaire özgü tarzı ortaya koymaya çalışmak.

-eş-Şebrâvî'nin hangi konularda şiiir söylediğini tespit edip şiiirlerini sınıflandırmak.

-Bu tahlil neticesinde edebiyat tenkitçilerinin tespit ettiği edebî ölçülere ne ölçüde riayet ettiğini belirlemek.

-İmkân dâhilinde şiiirlerini kendi dönemi ve klasik dönem şairlerinin şiiirleriyle karşılaştırmak.

-Osmanlı hâkimiyetinde Arap edebiyatının durgunlaşmadığı, aksine bu alanda önemli çalışmaların yapıldığı tezini güçlendirebilecek veriler elde etmek.

-Şiiirin sadece edebî hayatı değil, aynı zamanda sosyal hayatı da aydınlatılabilecek bazı ipuçları taşıdığı gerçeğinden hareketle dönemin sosyal hayatına dair bilgilere ulaşmak.

Bu çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde eş-Şebrâvî'nin hayatı, hocaları, eserleri, tahsili ve edebî yönü incelenecektir. İkinci bölümde eş-Şebrâvî'nin şiiirinde muhteva özellikleri, üçüncü bölümde ise şekil ve üslup özellikleri ele alınacaktır.

Muhteva tahlilinin yapılacağı ikinci bölümde şiiirler gazel, methiye, ihvaniyyât, dinî içerikli şiiirler, mersiye vs. gibi ana başlıklar altında değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde kasidenin ana yapısı, klasik kaside yapısı göz önünde tutularak değerlendirilecek, şairin kullandığı sanatlar ve cümle yapıları dikkate alınarak şairin kendine has dil ve üslubu tespit edilmeye çalışılacaktır.

Şiiirlerin beyitleri numaralandırılarak sadece konuyla alakalı bölümleri alınacak, aruz bahirleri tespit edilecek, beyitler harekelenecek ve divandaki yerleri

gösterilecektir. Yeri geldiğinde edebiyatla ilgili ıstılahlar hakkında kısaca bilgi verilecek gerekli görülürse klasik kaynaklarda geçen tahlillere yer verilecektir.

2. Kaynaklar

eş-Şebrâvî'nin divanı üzerine doğrudan yapılan bir çalışma tespit edilmemiştir. Çalışmanın ana kaynağı şairin şiirlerinin toplandığı ve ilk defa 1282/1866 yılında Mısır Bulak'ta basılan ve ismi *Menâihü'l-Elîf fi Medâihî'l-Eşraf* olan, 1652 beyitten oluşan 99 şiirin yer aldığı 89 sayfalık divandır. Bununla birlikte hayatı ve şiirleri hakkında başvurulan diğer kaynaklar şunlardır:

- Muhammed Halil el-Muradî (ö. 1206/1791), *Silku'd-Dürer fi A'yâni'l-Şarnî's-Sâniye 'Aşer*.

-Abdurrahman b. Hasan Burhaneddin el-Cebertî (ö. 1240/1825), *Târîhu 'Acâibi'l-Âşâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*.

Osmanlı dönemi Arap şairlerin şiirleri üzerine muhteviyat ve üslup açısından yapılan tahlil çalışmalarının yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Hassaten Türkiye'de yapılan ve istifade edilen çalışmalar zikredilirse Mehmet Mesut Ergin'in *İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran, el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri, İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*; Muhammet Tasa'nın *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*; Mücahit Küçüksarı'nın *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*; İbrahim Fidan'ın *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*; Yusuf Sami Samancı'nın *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri* gibi çalışmalar sayılabilir. Bu tür eserler, şiirlerin muhtevası, üslubu, dili ve edebî sanatları konusunda yapılabilecek incelemelerin boyutları ve çerçevesi hakkında oldukça ufuk açıcı olmuştur.

Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı hakkında başvurulan kaynaklara gelince bu kaynaklardan bir kısmı daha insafli bir değerlendirme ortaya koyarken diğer bir kısmı ise Osmanlı karşıtlığı üzerinden bu döneme ait olumsuz yaklaşımlar içermektedir. İstifade edilen bu tür kaynaklardan Osmanlı Dönemine ait olumsuz yaklaşımlar sergileyenler şunlardır:

-Corci Zeydân (ö. 1332/1914), *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*.

-Buṭrus b. Süleyman el-Bustânî (ö. 1969), *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*.

- Ahmed Hâsen ez-Zeyyât (ö. 1968), *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*.
- Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât-*.
- Muhammed Mustafa Heddâra, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Ḥadîs*.
- Mahmûd Rızık Selîm, *el-Edebu'l-'Arabî ve Târîhuhâ fî 'Aşri'l-Memâlik ve'l-'Uşmâniyyîn ve'l-'Aşri'l-Ḥadîs*.

Bununla birlikte, Muhammed Abdulhamîd Salim'in *el-Edeb fî'l-'Aşri'l-'Uşmânî beyne Munşifîhi ve't-Tâ'inîne fih* isimli makalesi, Abdulazîz Muhammed eş-Şennâvî'nin *ed-Devletu'l-'Uşmâniyye Devletun İslâmiyyetun Mufterâ 'aleyhâ* adlı eseri ve Nu'aym el-Hımsî'nin *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhih* isimli eseri gibi bazı çalışmalarda da söz konusu döneme ait olumlu yaklaşımlar görmek mümkündür. Ayrıca Mısır özelinde dönemin edebî durumu hakkında Nurettin Ceviz'in *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)* başlıklı basılmamış doktora tezi (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Nevzat Hafız Yanık, Erzurum, 2002) ve Kenan Demirayak'ın *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi (922-1217/1516-1802))* isimli eseri de konuyla ilgili ufuk açıcı çalışmalardandır.

Şiirlerin muhteva yönünden ele alınacağı ikinci bölümde ise klasik ve modern çalışmalardan yararlanılmıştır. Şiirlerin gelenksel kaside formlarına uygunluğunu tespit amacıyla klasik kaynaklardan İbn Kuteybe (ö. 276/889)'nin *eş-Şi'r ve's-Şua'rá*'sı, Sa'leb (ö. 291/903)'in *Ḳavâidu's-Şi'r*'i, Ḳudâme b. Ca'fer (ö. 337/948)'in *Naḳdu's-Şi'r*'i, İbn Reşîk el-Ḳayrevânî (ö. 456/1063)'nin *el-'Umde*'si, İbnü'l-Eşîr (ö. 637/1239)'in *el-Meselu's-Sâir*'i, gibi eserlerden istifade edilmiştir. Ayrıca Sâmi ed-Dehhân'ın *el-Gazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*'si, Bekrî Şeyh Emîn'in *Muṭâl'ât fî's-Şi'ri'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*'si, Muhammed Mustafa Heddârâ'nın *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Ḳarni's-Sânî el-Hicrî*'si gibi modern dönemde yazılmış eserlerden de zaman zaman faydalanılmıştır.

Şiirlerin şekil, dil ve üslup yönünden ele alınacağı üçüncü bölümde ise edebî tenkit, belağat ve dil alanında yazılmış klasik eserlerden yukarıda ismi geçen Ḳudâme b. Ca'fer, İbn Reşîk el-Ḳayrevânî ve İbnü'l-Eşîr'in eserlerinin yanı sıra, el-'Askerî (ö. 395/1004)'nin *Kitabu's-Şinâ'ateyn*'i, el-Curcânî (ö. 471/1078)'nin *Esrâru'l-Belâga ve Delâilu'l-İ'câz* adlı kitapları, es-Sekkâkî (ö. 626/1229)'nin *Miftâhu'l-'Ulûm*'u, İbn

Ebu'l-İsba' (ö. 654/1256)'ın *Tahrîru't-Taḥbîr*'i, el-Hatîb el-Kazvîni (ö. 739/1338)'nin *el-İdâh fi 'Ulûmi'l-Belâga*'sı, el-Kalkaşendî (ö. 821/1418)'nin *Şubḥu'l-A'sâ*'sı gibi eserlerden faydalanılmıştır. Ayrıca belâgat terimleri sözlüğü olarak bilgiye ve kaynaklarına kolay ulaşma imkânı sağlayan Ahmed Maṭlûb'un *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Taṭavvurihâ* isimli eseri ile klasik ve modern kaside yapılarının karşılaştırılması konusunda değerli bir çalışma olan Yûsuf Ḥuseyn Bekkâr'ın *Binâu'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Kadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l-Ḥadîs* adlı eseri istifade edilen eserler arasında yer almaktadır.

Şiirler Türkçe'ye çevrilirken genelde başvurulan klasik lûgatler arasında ise el-Ḥalîl b. Ahmed (ö. 175/791)'in *Kitâbu'l-'Ayn*'ı, el-Cevherî (ö. 393/1003)'nin *Tâcu'l-Luġa ve Sîḥâhu'l-'Arabiyye*'si, İbn Manzûr (ö. 711/1311)'un *Lisânu'l-'Arab*'ı, ez-Zebîdî (ö. 1205/1791)'nin *Tâcu'l-'Arûs*'u yer almaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında emeği geçen başta danışman hocam Prof. Dr. Muhammet Tasa'ya, Doç. Dr. Sedat Şensoy'a, Prof. Dr. Muhittin Okumuşlar'a ve Doç. Dr. Mücahit Küçüksarı'ya teşekkür ederim.

GİRİŞ

1. Osmanlı Dönemi Arap Şiirine Genel Bir Bakış

Arapların yaşadıkları toprakların Osmanlı hâkimiyetine girmesi Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim (876-926/1470-1520)'in 1516 Mercî Dâbık ve 1517 Ridaniye seferleri ile başlayan bir süreçtir. Bu savaşlar neticesinde Arap topraklarında Memlûklerin hâkimiyeti sona ermiş bölge Osmanlı Devleti'nin sınırları içine dâhil olmuştur. Bölge yaklaşık dört yüz yıl Osmanlı hâkimiyetinde kalmış ve bu dönem hakkında siyasî, kültürel ve edebî yönden olumlu-olumsuz pek çok değerlendirme yapılmıştır.

Osmanlı dönemindeki Arap şiiri de, geçmiş dönemlerin şiirinin bir devamı niteliğindedir. Bu dönemde de çoğunluğu başka mesleklerle uğraşmakla birlikte hobi olarak şiir söyleyen, bir âlim veya edebiyatçı olarak şiirle ilgilenen çok sayıda şair vardır. el-Bûrînî (ö. 1024/1615)'nin *Terâcimu'l-A'yân*'ı, Necmeddin el-Gazzî (ö. 1061/1651)'nin *el-Kevâkibu's-Sâire* ve *Lutfu's-Semer* isimli eserleri, el-Ĥafâcî (ö. 1069/1659)'nin *Reyhânetu'l-Elibbâ*'sı, el-Muĥibbî (ö. 1111/1699)'nin *Ĥulâşatu'l-Eşer* ve *Nefĥatu'r-Reyhâne* isimli eserleri, İbn Ma'sûm (ö. 1119/1707)'un *Sulâfetu'l-Aşr*'ı, el-Murâdî (ö. 1206/1791)'nin *Silku'd-Durer*'i, el-Cebertî (ö. 1240/1825)'nin *Târîĥ*'i gibi dönemin şahsiyetleri hakkında bilgi veren biyografik eserler incelendiğinde, bu dönemdeki şairlerin sayısını yüzlerle ifade etmek mümkündür. Bunun nedeni, bazı müelliflerin iddialarının aksine, şiirin bu dönemde de, geçmiş dönemlerde olduğu gibi toplum ve yöneticiler nezdinde önemli bir yere sahip olması, bir anlamda teşvik görmesidir.¹ Hatta el-Ĥafâcî bu dönemdeki şairlerin (muteahĥirûn) geçmişteki (mutekaddimûn) şairlerden daha usta olduklarını iddia etmektedir².

Osmanlı dönemindeki şairleri İmruu'l-Kays ya da el-Mütenebbî gibi meşhur şairlerin kullandıkları dil ve manaya göre değerlendirmek çok doğru bir yaklaşım olmayabilir. Çünkü her dönemin kendine ait hususiyetleri, dili kullanma biçimleri ve toplumun düşünce dünyasına hakim olmuş manaları vardır. Eğer her şiir ve şairden

¹ Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi Mısır ve Biladu's-Şam Bölgesi 922-1217/1516-1802*, s. 96, 1. Baskı, Fenomen yayıncılık, Erzurum, 2015.

² Şihâbüddîn el-Ĥafâcî, *Reyhânetu'l-Elibbâ' ve Zehretu'l-Ĥayati'd-Dünyâ*, s. 6, 7, thk: Muhammed Abdulfettâh el-Huluv, 1. b. Mısır, 1967.

aynı edebî seviye beklenecek olursa edebiyat tedris etmeden oluşan halk edebiyatı gibi alanlarla ilgilenmemek gerekir ki bunun edebiyat açısından yanlış olacağı gayet açıktır.³

Osmanlı dönemi Arap dünyasındaki hassaten tecrübî ilimlerdeki geri kalmışlığı (kaldı ki bu geri kalmışlık sadece Arap alemine de has değildir) edebiyata da teşmil ederek edebî açıdan da geri kalındığını ifade etmek doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü edebiyat tecrübî ilimlerden farklı olarak çoğunlukla insanın duygularına dayanmaktadır. İnsanın duygularından etkilenmesi ve hissetmesi fitrî bir durum olduğu için toplumun sanayileşmesi ya da geri kalması gibi durumlarla gelişecek veya gerileyecek değildir. İnsanın duyması, duygulanması, algılaması ve hissetmesi her zaman ve mekan için geçerli olduğuna göre sadece bu duyguların ifade ediliş biçimleri zaman ve mekana göre değişiklik gösterebilir⁴.

Arap edebiyatı tarihi yazan müelliflerin pek çoğu, oryantalist bakış açısı tesirinde kalarak dönemi adeta görmezden gelmiş bir kısmı, değerlendirmelerinin temeline Osmanlı düşmanlığını yerleştirerek XIX ve XX. yüzyıllarda yükselen milliyetçilik akımının tesiriyle Arap dünyasının istila edildiğini dolayısıyla da sömürüldüğünü, kan döküldüğünü, zulüm ve haksızlık yapıldığını, her alanda bir çöküş yaşandığını ve bu sebeple edebiyatın gitgide zayıfladığını ve nihayet bir çöküş/inhiât süreci içerisine girdiğini iddia etmişlerdir. Bu tarz bir değerlendirmenin arka planında yatan zihniyetle İranlıların, fetihten sonra Hz. Ömer'e karşı geliştirdikleri olumsuz bakış açısı⁵ arasında benzerlik var gibi görünmektedir. Çünkü fetihten önce devlet merkezi olan Kahire fetih sonrasında Osmanlıların eyalet merkezlerinden biri haline gelmiş ve gelirinin bir bölümünü Bâb-ı Âlî'ye vergi olarak ödemek durumunda kalmıştır⁶. Fakat belgeler incelendiğinde görülecektir ki fetihle birlikte Mısır'da kurulan idare sisteminin uzun süre yanlış bir şekilde bilindiği

³ Muhammed Seyyid Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî fi Zılli'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 56, Dâru'l-Fercânî, Kahire, Trablus, Londra, 1984.

⁴ Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 55, 56.

⁵ Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, s. 364, 365, çev. Cahit Koytak, 3. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

⁶ André Raymond, *el-Kâhire Târîh Hâdırâ*, s. 175, çev. Latîf Ferec, Dâru'l-Fikr li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. b. Kahire, 1994; *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 25; *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 126; "Kahire", *DİA*, XXIV, s. 175; Kemal Hâmid Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî (1517-1798)*, s. 97, Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâtî'l-Kânûniyyeti li Hukûki'l-İnsân, 1. b. Kahire, 1997.

gibi bir zulüm ve haksızlık sistemi değildir ve Osmanlı Devlet'inin aldığı vergi de Mısır'ın gelirlerinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Ayrıca valiler ve yönetici sınıfın topladıkları vergileri sonuna kadar yerli yerince kullandıkları bilinmektedir⁷.

Savaşın sonra Mısır'da hâkim siyasi zümre tasfiye edilmiş yerine Osmanlı'ya tabi olan siyasi kadrolar ikame edilmiştir. Bu değişim sebebiyle Osmanlıya karşı duyulan öfkeye oryantalistlerin değerlendirmeleri de eklenince fevrî ve ilmîlikten uzak bazı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla bu düşünceler derinlemesine bir tahkik sonrasında yapılan değerlendirmeler değil aksine daha yüzeysel bakışlar sonucu ortaya atılan ham fikirlerdir. Çünkü yaklaşık dört yüz yıllık bir dönemden bahsedilmektedir ki böylesine uzun bir dönemde ortaya konulan edebî ürünler tamamen incelenmeden dönem hakkında kesin sonuçlara varmak mümkün görünmemektedir⁸.

Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle bölgeye oryantalist gözle bakan çalışmalar artmış ve bu dönem karanlık çağ olarak nitelendirilmiştir. Ağır vergilerle halka zulmeden valiler, sömürülen ve yağmalanan zenginlikler ve neticede çökertilen ekonomi, tüketilen Memlûk mirası gibi hususlar oryantalizmin işlediği hâkim temalar arasındadır. Ne var ki bu düşünceler doğru olmasa da Arap âlemindeki Osmanlı aleyhtarı söylemin ve siyasi düşüncelerin palazlanmasına zemin hazırlamış günümüze kadar pek çok tarihçinin dilinde yaşamaya devam etmiştir.⁹

Edebiyatçılar el-'Aşru'l-Umevî, el-'Aşru'l-'Abbâsî gibi başlıklar kullanarak Emevi ve Abbasi dönemlerini derinlemesine inceledikleri halde el-'Aşru'l-'Uşmânî başlığı altında dönemin şiiirlerini, şairlerini ve şiiirlerinin yapısını tahlil etme konusunda öncekiler gibi davranmamışlardır.¹⁰ Yazma eser katalogları incelendiğinde görülecektir ki pek çok edebî eser basılmamıştır ve yazma olarak durmaktadır. Dolayısıyla eserler ilim talebelerinin ve araştırmacıların dikkatlerinden uzaktadır ve keşfedilmeyi, akademik dünyanın ilgisine sunulmayı beklemektedir. Bu

⁷ André Raymond, "Kahire", *DİA*, XXIV, 176, İstanbul, 2001.

⁸ Muhammet Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiiirleri*, s. 21, 1. b. Adal Ofset, Konya, 2007.

⁹ Işın, "Mısır'da Osmanlı Satrancı" (Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi* isimli eserin Sunuş yazısı), s. 14.

¹⁰ Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, s. 293, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 2002.

durum Osmanlı dönemindeki edebi kaynakların tam bir ilgisizlikle karşı karşıya kaldığının ve edebi açıdan ihmal edilmiş bir dönem olduğunun göstergesidir.¹¹

Osmanlı Dönemi'ne sert eleştiriler yönelten edebiyatçılar ve görüşleri şöyle özetlenebilir: Öncelikle, söz konusu dönem uzun olmasına rağmen araştırmacılar tarafından kısa değerlendirmelerle geçiştirilmiştir. Mesela Ahmed el-İskenderî ve Mustafa 'Anânî tarafından yazılmış olan *el-Vasîf fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih* isimli eserde Osmanlılar öncesi bölgeye hâkim olan Türk devletleri dönemi ve Osmanlılar dönemi birlikte 27 sayfada incelenmektedir.¹² Yine Ahmed Hâsen ez-Zeyyât (ö. 1968)'ın edebiyat tarihi olarak hazırladığı, liselerde ve yüksekokullarda ders kitabı olarak okutulan *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'l-Medârisi's-Sâneviyye ve'l-'Ulyâ* adlı eserinde de Türklerin hâkim olduğu 700 yıllık dönem *el-'Aşru't-Türki* başlığı altında 10 sayfada özetlenmiş daha doğrusu geçiştirilmiş ve o kadar edebiyatçının arasından 5 tanesine yer vermekle yetinilmiştir.¹³

ez-Zeyyât bu dönemde Türkçe'nin resmî dil olması sebebiyle Arapça'nın gerilediğini, nazım ve nesir konusunda halkın kabiliyetlerinin söndüğünü, kitapların mahzenlerde kaldığını, insanların cahilleştiğini ve uykuya daldığını ancak Napolyon'un topları Kahire kapılarına dayanınca kendilerine geldiğini ifade etmektedir.¹⁴ Bu dönemde Ezher'de yetişmiş o kadar âlimi ve edîbi görmezden gelmek ve dönemi yeterince tahlil etmeden bu yargılara varmak bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır. Ayrıca bu eserde 1517-1798 arası hakkında neredeyse hiç değerlendirme yapılmadan tamamen atlanmıştır. Bu durum lise ve yüksek okullarda okutulacak bir kitabın objektifliğine gölge düşürmüştür.¹⁵

¹¹ Nelly Hanna, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vusât fi Mısra'l-'Uşmâniyye* (XVI-XVIII. yy.), s. 50, çev. Raûf Abbâs, ed-Dâru'l-Mişriyyetü'l-Lübnâniyye, 2004; Tasa, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, s. 44 (Leylâ es-Sabbâğ'dan naklen).

¹² Ahmed el-İskenderî ve Mustafa 'Anânî, *el-Vasîf fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih*, s. 290-327, Dâru'l-Meârif li't-Tibâ'ati ve'n-Neşr, Kahire, tsz.

¹³ Ahmed Hâsen ez-Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'l-Medârisi's-Sâneviyye ve'l-'Ulyâ*, s. 401-413, Dâru'n-Nahda, Kahire, tsz.

¹⁴ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, s. 402, 403.

¹⁵ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 93.

Döneme en sert eleştiri yapanların başında Corcî Zeydân (ö. 1914) gelmektedir. Arap tarihini şarkiyatçıların bakış açılarıyla inceleyen Zeydan¹⁶, dönemi edebiyat açısından bir çöküş dönemi olarak nitelendirmektedir.¹⁷

Arapçanın ve Arap edebiyatının çöküntü yaşadığını iddia eden yazarlardan Buṭrus b. Süleyman el-Bustânî (ö. 1969) dönemi Moğol istilasını (1258) ile başlatıp Fransızların Mısır'ı işgal etmelerine kadar (1798), 'Aşru'l-İnhîṭât başlığı altında incelemiştir.¹⁸

Bir başka araştırmacı Muhammed Mustafa Heddâra (ö. 1997) Osmanlılar Mısır'a hakim olduktan sonra durumların kötüleştiğini, toplumda cehalet ve bozgunculuğun yaygınlaştığını, Türkçe'nin Arapça'nın yerine geçtiğini, resmî yazışmalarda Türkçenin kullanıldığını; şiirle meşgul olduğunu fakat gerçekten şiir denilebilecek ürünün çok az olduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Hâlbuki Osmanlı topraklarında anadilin Türkçe olduğu Anadolu ve Rumeli topraklarında bile ilim dili Arapça olmuştur. Ayrıca bu sadece Osmanlılara has bir tutum olmamış Arap ülkelerinin Türkler tarafından zapt edilmesinden önce de Türkler açısından ilim dili Arapça kabul edilmiştir.

Osmanlı Devleti siyasetini emperyalist bir anlayışla şekillendirmemiştir. Devlet bürokrasisinin dili Türkçe olmasına rağmen ırkçılık anlamında bir yaklaşım söz konusu değildi. Bilim dili Arapça olarak devam etmiş eğitim-öğretim kurumlarına bu konuda asla müdahil olunmamıştır. Ezher'in durumu buna en güzel örnektir. Yeni yöneticiler de Ezher'in menhecine, işleyişine ve Arapça'ya herhangi bir müdahalede bulunmamışlardır.²⁰

Bazı araştırmacıların bir klişe şeklinde tekrar edip durdukları Türkçe'nin Arapça'nın yerini aldığı fikri yaygınlaşmış fakat çok hatalı bir yaklaşımdır. Âlimlerin

¹⁶ Muharrem Çelebi, "Corcî Zeydân", *DİA*, VIII, 69-71, İstanbul, 1993.

¹⁷ Corcî Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luġati'l-'Arabiyye*, III, 293, not. Şevki Dayf, *Dâru'l-Hilâl*, Kahire, tsz. Bu görüşler ve tenkidi için bkz. Mahmut Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin Peşinde (UTSAD)*, s. 279, 280, sayı: 12, 2014.

¹⁸ Buṭrus b. Süleyman el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, III, 207 vd., *Dâru Nazîr 'Abbûd*, bsy. tsz.

¹⁹ Muhammed Mustafa Heddâra, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Ḥadîs*, s. 15, 1. b. *Dâru'l-'Ulûmu'l-'Arabiyye*, Beyrût, 1990.

²⁰ Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin Peşinde (UTSAD)*, s. 282.

biyografileri, vesikalar, yazmalar incelendiğinde Türkçe'nin Osmanlı tarafından zorunlu hale getirildiği gibi bir durumun olmadığı anlaşılacaktır. Bilakis Osmanlı Mısır'daki devlet bürokrasisini değiştirmemiş, Türkçe ise sadece bazı resmî yazışmalar, sultanla doğrudan alakalı bazı kayıtlar, Türk askerlerin işlerinin düzenlenmesi ile ilgili bazı belgeler ve fermanlarla sınırlı kalmıştır. Ezher şeyhleri ve ulemasının çoğunluğu ve hatta bazı kâtipler bile Türkçe bilmiyordu. Zaruret halinde bir hoca aracılığı ile veya Türkiye'ye gidip öğrenenlerin varlığı da bilinmektedir.²¹

Dönem hakkında eleştiri yapanlardan Şevkî Dayf (ö. 2005) Mısır'ın Osmanlı hâkimiyetine girdikten sonra sanatçıların, âlimlerinin, edebiyatçıların vs. gemilerle İstanbul'a götürüldüğünü, 290 yıl kara bir dönemin yaşandığını iddia etmektedir.²² Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır* adlı eserinde Eyyûbî, Fâtımî ve Memlûklü edebiyatçılara yer verdiği kadar Osmanlı döneminin edîp ve şairlerine yer vermemiştir.²³

Osmanlı dönemi hakkında olumsuz eleştirilerde bulunan bir başka araştırmacı Hânnâ el-Fâhûrî'dir. Yazar, Osmanlıların Anadolu'dan sonra Arap topraklarını ele geçirdiklerini ve Osmanlıların saman içindeki alev gibi olduklarını, neticede zorluk ve sıkıntıların her tarafı kapladığını, yeteneklerin körelip bu topraklardaki ilim ve kültür hayatının bittiğini, orijinal bir eser verilmeyip cem' etmeye, taklide, süslemeye ve kural vaz' etmeye yöneldiğini belirtmektedir.

Yazar, sanatsal nesrin, resmî yazışmalar, edebî risaleler, ihvâniyyât vb. konularla sınırlı kaldığını ifade etmektedir. Yazarların edebî sanatlara aşırı bir şekilde daldıklarını, edebiyat, tarih, dil, dînî ve sosyal ilimler alanında ihtişar ve zeyl çalışmalarıyla yetindiklerini söylemektedir.

Şiirde ise sosyal sıkıntıların, anarşizm, müstehcenlik (el-ibaḥiyye) ve zühd olmak üzere iki yol ortaya çıkardığını söyleyen el-Fâhûrî bu iki yolun da taklit ve alıntılarla süsleme biçiminde olduğunu ifade eder. O dönemde şairlerin ne kadar çok

²¹ Muğîs, *Mısır fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 223, 224; Ahmed Zekeriyya eş-Şilik, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye mine'l-Hudû'i ile'l-Muvâcehe 1516-1916*, s. 89, Mısru'l-'Arabîyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. b. Kahire, 2002.

²² Şevkî Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır (Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî)*, s. 41, Dâru'l-Ma'ârif, 2. b. Kahire, 1990.

²³ Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır*, s. 41.

seci'li, tevriyeli ve cinaslı ifadeler kullanırlarsa o oranda üstün sayıldığını ve bu durumun da yeteneklerin lüzumsuz şeylerde harcandığını ve faydasız şeylerle vakit öldürüldüğünü belirtmektedir.

Yine bu dönemde peygamber methiyelerinin yaygınlaştığını ve her meşhur şairin bu alanda bir kaside nazmettiğini, bu kasidelerin her bir beytinde sanat türlerinden birinin bulunduğunu, bu şekilde olan kasidelere de bedi'yye denildiğini ifade etmektedir.

Bu dönemdeki şairlerin çoğunun ayrılıkla ilgili ifadelerinde tevriyesiz ve imasız sarih lafızlar kullandıklarını, üsluplarının zayıf, şiirlerindeki duygularda seviye düşüklüğü olduğunu ve önceki şairlerin kullandıkları manalara hücum edildiğini söylemektedir. Özet olarak el-Fâhûrî, söz konusu dönemde şiirin pek azı hariç olmak üzere üslup, mana, duygu ve hayal yönünden gerilediğini belirtmektedir.²⁴

Osmanlı dönemi Mısır'daki edebî ortamı inceleyen ve dönem hakkında olumsuz eleştiri yapan bir diğer yazar Abdullatîf Hamza'dır. Dönemi şerh ve hâşiye dönemi olarak adlandırmış ve sadece birkaç şairden bahsetmiştir.²⁵ Benzer ifadelerle başka araştırmacılar da dönemi tenkit etmişlerdir.²⁶

Yukarıdaki eserlerde Osmanlı dönemi şiirine yapılan eleştiriler özetlenecek olursa; Osmanlı sultanlarının ve yöneticilerinin şiire ilgisiz kalmaları, şairleri desteklememeleri²⁷, şair denmeyi hak edecek kişilerin bile öncekileri taklitle yetindikleri, mananın arka plana itilerek edebî sanatlarla çok fazla meşgul

²⁴ Hannâ el-Fâhûrî, *el-Mûcez fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih*, s. 386, 387, Beyrût, 1991.

²⁵ Abdullatîf Hamza, *el-Edebu'l-Mısrî min Kıyâmi'd-Devleti'l-Eyyûbiyyeti ilâ Mecî'l-Ĥamleti'l-Feransiyye*, s. 39 vd., el-Hey'etu'l-Mısrîyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 2000.

²⁶ Mahmûd Rızık Selîm, *el-Edebu'l-'Arabî ve Târîhuhâ fi 'Aşri'l-Memâlik ve'l-'Uşmâniyyîn ve'l-'Aşri'l-Ĥadîs*, s. 91 vd., Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Kahire, 1957; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 96-101 (Ahmed el-İskenderî, Ahmed Emîn, Ali el-Cârim, 'Abdulaziz el-Beşerî, Ahmed Dayf *el-Mufaşşal fi Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî fi'l-'Uşuri'l-Ĥadîme ve'l-Vasîta ve'l-Ĥadîse*'de; Muhammed Abdulmun'im Ĥafâcî, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi Mısr el-'Aşru'l-Memlûki ve'l-'Uşmânî*, Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, Kahire, 1984'de; 'Ali Muhammed Ĥasen el-'Ammârî *et-Târîhu'l-Edebi li'l-'Aşreyni'l-'Uşmânî ve'l-Ĥadîs*'te dönemle ilgili olumsuz yaklaşımlar sergilemişlerdir); Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 133-140 (Burada yazar olumsuz yaklaşımları ortaya koyup bunları tartışmıştır).

²⁷ Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 291-292; el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab*, III, 210-211.

olunduğu²⁸, tarih düşürme sanatı gibi şekilsel konularla ilgilenildiği²⁹, muḳaṭṭa‘a³⁰ tarzı şiir yazmanın yaygınlaştığı, Arapça olmayan kelime ve terkiplerin kullanılmaya başlandığı, edebî kalitenin düştüğü ve sadece sanat icrasına yönelindiği³¹ gibi eleştiriler yapılmıştır.

Osmanlı dönemine olumlu bakan yazarlardan biri olarak Muhammed Seyyid Kîlânî ise daha mutedil bir bakış açısı sergilemiş, Corcî Zeydân’ın fikirlerini eleştirmiş ve diğer dönemlerde olduğu gibi dönemin daha derinlemesine bir incelemeye tabi tutulması gerektiğini ifade etmiştir³². Bu yönüyle eser benzerleri arasında önemli bir yere sahiptir.

Kîlânî pek çok şair ve şiirinden örnek verdiği çalışmasında şu sonuca varmıştır: “Çoğu insanın zannettiği gibi şiir Osmanlı döneminde bir çöküş yaşamamıştır. Aksine daha önce sahip olduğu konumu bu dönemde de muhafaza etmiştir. Bu dönemde yazılan şiirlerin çoğunun ibareleri kaliteli, üslubu kuvvetli, zorlamadan uzak ve Mısır’a hakim olan edebi atmosferin tabiatını yansıtan bir yapıdadır.”³³

Bekrî Şeyh Emîn de Arap edebiyatı dönemlerinden hiç birinin bu dönem kadar haksız değerlendirmelere maruz kalmadığını, hiç birinin bu dönem kadar görmezden gelinmediğini ve hatta “araştırmacıları bu dönemi incelemekten uzaklaştırmaya çalışan gizli bir mücadelenin varlığına” inandığını belirtir.³⁴

Yine dönemi soğukkanlılıkla inceleyen araştırmacılardan biri de Muhammed Altûncî’dir. Yazar dönemle ilgili olarak ortada dolaşan ham fikirlerin olduğunu, çok abartı ve haksızlıkların yapıldığını, bir grubun dönemi karanlık bir dönem olarak adlandırdığını, diğer bir grubun ise dönemi parlak dönemlerin seviyesine çıkardığını

²⁸ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luġati’l-‘Arabiyye*, III, 293; Heddâra, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Ĥadîs*, s. 15.

²⁹ Heddâra, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Ĥadîs*, s. 15; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi’nde Mısır’da Arap Edebiyatı*, s. 100 (‘Ali Muhammed Ḥasen el-‘Ammârî, *et-Târîhu’l-Edebî li’l-‘Aşreyni’l-‘Uşmânî ve’l-Ĥadîs*, s. 10-12’den naklen).

³⁰ Bazı çağdaş araştırmacılar kıt‘ayı kasideden ayrılmış iki-altı beyitlik bir parça şeklinde açıklamaktadır. Bkz. Hasan Aksoy, “Kıta”, *DİA*, XXV, 505, İstanbul, 2002.

³¹ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luġati’l-‘Arabiyye*, III, s. 292; Heddâra, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Ĥadîs*, s. 15.

³² Kîlânî, *el-Edebu’l-Mışrî*, Mukaddime (s. 3-7).

³³ Kîlânî, *el-Edebu’l-Mışrî*, s. 190.

³⁴ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi’nde Mısır’da Arap Edebiyatı*, s. 98 (Bekrî Şeyh Emîn, *Muṭâla‘ât fi’ş-Şi‘ri’l-Memlûki ve’l-‘Uşmânî’den naklen*).

ve ikisinin de doğru olmadığını ifade etmektedir³⁵. Bu yönüyle eser objektif çalışmaların başında gelmektedir.

Bu dönemde insanların şiire yönelmelerinin nedenleri arasında yöneticilerin şairlere iltifat etmeleri, şiirin insanların ruhuna tesir etmesi, şiir söylemenin sevilen bir hobi olması, söyleyeni için bir zenginlik olması ve olaylara karşı şaire güç vermesi gibi sebepler sayılabilir³⁶.

Osmanlı döneminde hobi olarak şiir söyleyen şairlerin pek çoğu zenginlik ve makam-mevki sahibi kişilerdir³⁷. Bu şairler asıl işlerinin yanında şiirle de uğraşmışlardır. Çalışmanın konusu olan eş-Şebrâvî bir Ezher şeyhi olarak ilmî birikiminin yanında şiirle de ilgilenerek edebiyat çevreleri arasındaki yerini almıştır.

Dönemin edebiyatına bakışta şöhret sahibi şairler gibi (İmruu'l-Kays, el-Mütenebbî vs.) bir şair görmek arzusu da etkili olmuştur³⁸. Elbette klasikleşmiş bir şairin derecesine ulaşmak, onun şiirlerine yakın şiir söylemek mümkün olsa bile öncekiler kadar meşhur olmamakta ve onların gölgesinde kalmaktadır. Bu her milletin edebiyat tarihi için geçerli bir husustur. Örneğin her dönemde bir Fuzûlî, bir Bâkî aramak doğru bir yaklaşım gibi görünmemektedir.

Dönemin daha iyi anlaşılabilmesi için Cahilî, Emevî ve Abbasî dönemi şairleri için yapıldığı gibi şiirlerin incelenmesi gerekir. Ancak dönemin şairlerinin pek çoğunun divanlarının henüz el yazması halinde olması şiirler hakkında değerlendirme yapmayı zorlaştırmaktadır³⁹. Şiirlerdeki dil, muhteva ve şekilsel özellikler tahlil edilmeden çok uzun bir dönemi genel yargılarla betimlemek ilmî olmaktan uzaktır. Son zamanlarda Türkiye'de yapılan çalışmalar da dönemin anlaşılmasına, ön yargılardan uzak bir şekilde değerlendirilmesine ve ilmî olmayan

³⁵ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 100-101 (Muhammed et-Tuncî, *el-İtticâhâtu 'ş-Şi'riyye fî Bilâdi 'ş-Şâm fî l-'Aşri l-'Uşmânî* den naklen).

³⁶ Nu'aym el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târîhih*, II, 109, Mudiriyyetu'l-Kutub ve Maḥbû'atu'l-Câmi'iyye, Dimeşk, 1981.

³⁷ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 110.

³⁸ Hüseyin Yazıcı, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amasi", *Nüşa*, I/2, Sayı 55, Ankara, 2001.

³⁹ *Dîvânları mahtût olan şairlerden bir kısmının listesi için bkz. Demirayak, Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 98, 99.

kanaatlerin değişmesine katkı sağlamaktadır⁴⁰. Arap dünyasında da aynı kanaati taşıyan araştırmacılar mevcuttur.⁴¹

Osmanlı dönemi padişahları ve devlet erkânı da ilmi ve edebiyatı korumuş canlı tutmaya çalışmış ve destek olmuşlardır. Yöneticilere methiye yazma geleneği devam etmiş⁴² ve şairler devlet ricali tarafından ödüllendirilmiştir. Nitekim el-Murâdî (ö. 1206/1791)'nin anlattığına göre Veziriazam Silahdar Mehmet Paşa (ö. 1202/1788)'nin sadâret kethüdası (vekili) Osman Haleşa Efendi (ö. 1150/1737) Dımaşk'a geldiğinde oturup kalkabileceği kültürlü birileri ile tanışmak istemiş ve kendisine dönemin şairlerinden Ahmed el-Keyvânî (ö. 1173/1759) haber verilmiştir. Osman Haleşa Efendi takdir ettiği Ahmed el-Keyvânî'yi beraberinde Anadolu'ya götürmüş, kendisine her türlü izzet ve ikramda bulunmuştur. el-Keyvânî de Osman Haleşa Efendi vefat edinceye kadar yanından ayrılmamıştır⁴³.

Osmanlı Padişahlarının bir ilim dili olarak Arapçaya ve dinî ilimlerin okutulması için medreselere verdikleri önem malumdur. Kaynaklarda Arapça şiirleri olan padişahlardan III. Murad⁴⁴ (ö. 1003/1595) ve I. Ahmed⁴⁵ (ö. 1026/1617)'in isimleri geçmektedir.

⁴⁰ Bazı örnekler için bkz. Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*; "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme", *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı, 25 (2014-2), s. 87-124; "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri", *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s., 49-75; Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, (Basılmamış doktora tezi, Danışman: Prof. Dr. Nevzat Hafız Yanık), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 2002; Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, Adal Ofset, Konya, 2007; Ahmed b. Şahin el-Kıbrısî, Adal Ofset, Konya, 2013; Mehmet Mesut Ergin, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, yayımlanmamış doktora tezi, SÜSBE, Konya, 2000; İbn Ma'sûm el-Medenî Şâ'iran, 1. b. Dâru'l-Beyrûtî, Dimeşk, 2004; "Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-'Înâyâtî", *SÜİFD*, sy. 22, Konya, 2006; "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)", *Marife*, VII/1, Konya, 2007; "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar", *Nüşa*, VI, 21, Ankara, 2006; *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, 1. b. Araştırma Yayınları, Ankara, 2008; Mücahit Küçükşarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi, Konya, 2017; İbrahim Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016; Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi, Konya, 2017.

⁴¹ Ahmed Hâmid Hicâzî, *İnşâfu Edebine'l-'Arabî fî 'Aşri'l-'Uşmânî*, http://www.alukah.net/Literature_Language/0/5438/ (2018).

⁴² Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 173-189.

⁴³ Muhammed Halil el-Murâdî, *Silku'd-Durer fî A'yânî'l-Karnî's-Sâniye 'Aşer*, I, 98, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1988; Mehmet Mesut Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Şair: Ahmed el-Keyvânî", s. 60, 61, *Nüşa*, Yıl: 2, Sayı: 4, Kış 2002.

⁴⁴ Bekir Kütükoğlu, "Murad III", *DİA*, XXXI, 176, İstanbul, 2006; Ahmet Kırkkılıç, *Sultân Üçüncü Murât (Murâdî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkildi Metni* (Doktora Tezi), s. 370, Erzurum, 1985.

Osmanlı dönemi şiirinde de önceki dönemlerdeki gibi geleneksel türler görülebilir. Bunlar medih (övgü), hiciv (yergi), mersiye (ağıt), gazel (aşk), hamriyyât (şarap), fahr (övünme) ve hamaset (kahramanlık), ihvâniyyât (sosyal içerikli şiirler), didaktik şiirler, zühd, hikmet-nasihât şiirleri ve gurbet şiirleridir.

Dinî edebiyat açısından ise el-Medâihu'n-nebeviyye (Peygamber methiyeleri), el-bedî'îyyât (sanatlı Peygamber methiyeleri), el-mevâlid (mevlidler), tevessül⁴⁶ (şefaât dileme ve yakarış şiirleri), eş-şi'ru's-şûfi (tasavvuf konulu şiirler), şî'î edebiyatı ve dînî hristiyan edebiyatı gibi türler görülebilir.

Edebî sanatların kullanıldığı şekle dayalı şiir türleri olarak da et-te'rîh⁴⁷ (şiirle tarih düşürme), et-taşîr⁴⁸, et-tahmîs⁴⁹, et-tezyîl⁵⁰, el-ķavâfi'l-müştereke (el-müşterek el-lafzî)⁵¹, zevâtu'l-ķavâfi/teşri'/tahyîr (çok kafiyelilik)⁵², maħbûku't-ķarafeyn⁵³, et-tatrîz (akrostiş/ilkleme)⁵⁴ vs. gibi lafzî sanatlar da kullanılmıştır.

Farklı olarak kahve temasının da şiire girdiği, luğaz⁵⁵ ve mu'ammaların⁵⁶ da yaygınlaştığı görülmektedir.⁵⁷

⁴⁵ Muhammed Emîn b. Fağlullah el-Muħibbî, *Hulâşatu'l-Eşer fi A'yâni'l-Ķarni'l-Hâdiye 'Aşer*, I, 284-292, Matbaatu'l-Vehbiyye, Mısır, 1284/1868.

⁴⁶ Osmanlı döneminde şiirde tevessül teması için bkz. Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri", s. 49-74, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı, 1, Nisan, 2014.

⁴⁷ el-Hımsî, *Naħve Fehmin Cedidin*, II, 111; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 197-204, 215-222, 262. Osmanlı döneminde şiirle te'rîh için bkz. Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri ya da Şiirle Tarih Düşürme", s. 87-124, *Şarkiyat Mecmuası*, Sayı: 25 (2014/2).

⁴⁸ Şairin, başka bir şairin şiirini alarak, bu şiirin şadrına ya da 'acuzuna kendisinden birer şatır ilave etmesidir. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 393-396.

⁴⁹ Şairin, kendisinden üç şatır nazmettikten sonra, bir başka şairin şiirinden iki şatır getirmek suretiyle şiirini beş şartlı yapmasıdır. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 396-403.

⁵⁰ Bir şairin, başka bir şairin şiirinden bir beyti veya beyitleri alıp kendisinin aynı vezin ve kafiye üzere nazmettiği şiirin sonunda kullanmasıdır. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 403-405.

⁵¹ Birbirinden farklı birçok anlama gelen bir kelimenin bu farklı anlamlarda bir şiirde kullanılmasıdır. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 405, 406.

⁵² Bir beyitten bazı kelimeler alınarak farklı bir kafiye ve vezne sahip yeni bir şiirin elde edilebilmesidir. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 406, 407.

⁵³ Şairin her beyitte alfabenin bir harfiyle başlayıp yine aynı harfle bitirmesidir. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 407, 409.

⁵⁴ Bir şiirde dizelerin ilk harflerinin yukarıdan aşağıya doğru sıralandığında anlamlı bir sözcük meydana getirmesidir. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 409, 412.

⁵⁵ Sözlükte sözün maksadını gizlemek anlamına gelen luğaz, bir edebiyat terimi olarak şiirlerde kalem, kitap gibi somut varlıkların gizlenmesidir. Bkz. İsmail Durmuş, "Lugaz", *DİA*, XXVII, 221, Ankara, 2003.

Medih şiirlerinde başta Peygamberimiz (s.a.v.), yöneticiler ve önemli şahsiyetler övülmektedir⁵⁸. Methiyelerin mukaddimelerinde Cahiliye döneminden beri bir gelenek haline gelen, atıl (izler), sevgiliden ayrılma nedeniyle çekilen aşk ıstırabı vb. temalarla şiire başlama yerine hamriyyât⁵⁹ ve tabiat tasviri gibi konularla kasidelere başlangıç yapıldığı görülmektedir. Bazı şiirlerde uzun mukaddimeler dikkat çekmektedir. Bu durum methedilecek şahsın övülecek yönlerinin azlığından kaynaklanabilir. Ayrıca methiyelerde tarih düşürme sanatı bu dönemde bir yenilik olarak ortaya çıkmaktadır.⁶⁰

Bazı araştırmacılar tarafından Osmanlı döneminin medih şiirleri açısından verimsiz bir dönem olduğu iddia edilmiştir. Ancak edebiyat ve biyografi eserleri incelendiğinde görülecektir ki methiye bu dönem şiirlerinin en önemli temasıdır. Şairlerin sultanları, devlet ricalini, âlimleri, dost ve arkadaşlarını vb. önemli şahsiyetleri şiirleriyle methetmeleri çok yaygın bir edebî faaliyettir. Osmanlı padişahlarının ya da devlet ricalinin şairleri çeşitli vesilelerle ödüllendirdikleri veya onlara hediye göndermeleri de bir vakıadır. Nitekim Şehabeddin Ahmed b. el-Hüseyin (ö. 926/1520), Osmanlı sultanı Yıldırım Bâyezîd'i uzun bir şiirle methetmiştir. Bâyezîd şiiri çok beğenmiş ve şaire bin dinar ödül vermiştir. Ayrıca her yıl kendisine yüz dinar altın verilmesini ve bu atıyının ölümünden sonra da çocuklarına verilmeye devam edilmesini emretmiştir.⁶¹

Hiciv şiirlerinde ise genelde az sayıda beyitle nazmedilen şiirler görülmektedir. Muhteva olarak fahiş ifadelerden oluşmuş şiirlere pek rastlanılmamakta ve kadınların hicvedilmediği görülmektedir. Âlimlerin birbirine yazdığı hicviyelerde ince ve nükteli eleştirilerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu dönemde hicivleriyle ünlü Cerîr ve el-Ferezdağ gibi bir hiciv şairi bulunmamaktadır.

⁵⁶ Sözüün manasına gizlemek anlamına gelen mu'ammâ edebiyat terimi olarak şiirlerde farklı yollarla şahıs isimlerinin gizlenmesini ifade etmektedir. Bkz. İsmail Durmuş, "Muamma", *DİA*, XXX, 322, İstanbul, 2005.

⁵⁷ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 111; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 197-204, 215-222, 262.

⁵⁸ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 114.

⁵⁹ Örnek olarak bkz., Abdullah b. Muhammed b. 'Âmir eş-Şebrâvî el-Ezherî, (*Dîvân*) *Menâihü'l-Elîf fî Medâihü'l-Eşraf*, s. 4, Bulak, Mısır, 1282/1866.

⁶⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 416-418.

⁶¹ Necmeddin el-Ğazzî, *el-Kevâkibu's-Sâire bi A'yâni'l-Mie el-Âşire*, I, 124, 125, thk: Cebraîl Suleyman Cebbûr, Daru'l-Âfâk el-Cedîde, 2. b. Beyrût, 1979; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 101, 102.

Dolayısıyla dönemin edebiyatına hâkim olan havanın nezaket ve letafet olduğu sonucuna varılabilir. Söz konusu döneme ait bir özellik olarak şair Hâsen el-Bedrî el-Hicâzî (ö. 1131/1718)'nin şiirlerinde olduğu gibi tekke ve zaviyelerdeki tasavvufi/dini hayatın tenkid edildiği bazı şiirler de nazmedilmiştir.⁶²

Mersiyeler ise daha çok hocalara, dostlara ve akrabalara yazılmıştır. Sultanlara ve yöneticilere yazılan mersiyelere pek rastlanılmaz⁶³. Akrabalar ve dostlar için yazılan mersiyeler daha duygusal iken âlimler için yazılan mersiyelerde yüceltme ve tazimde bulunma temaları ön plandadır. İlim ehli için yazılan mersiyelerin çokluğunun, onların toplumda saygın bir yere sahip olmalarından ve toplum tarafından onlara saygı gösterilmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Bu tür mersiyelerde kişinin ölümüyle birlikte “kürsülerin öksüz kalması, kalemin kırılıp mürekkebin kuruması” gibi mübalağalı bazı klişe ifadeler dikkat çekmektedir. Ayrıca mezar taşlarına yazılmak üzere söylenmiş kısa mersiyeler de görülmektedir. Osmanlı döneminde yaygın olarak kullanılan tarih düşürme sanatının en uygun yerlerinden birinin mersiyeler olduğu görülmektedir. Mersiyelerde sıkça kullanılan söz konusu sanatın şahısların vefat tarihlerinin tespitine önemli katkısı olmaktadır.⁶⁴

Gazel önceki dönemlerde olduğu gibi devam etmiş farklı lafızlar mana ve üsluplar dâhil olmuştur⁶⁵. Önceki dönemlerde ortaya çıkan mucûn ya da fahiş gazel adı verilen ve müstehcen ifadelerin yer aldığı gazel türü az da olsa Osmanlı döneminde de devam etmiştir. Bazı şairlerde gazel türündeki imgelerin tasavvufi/dini bakış açısıyla mecazen Allah aşkı anlamında yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. el-Ğazel bi'l-müzekker olarak adlandırılabilen şiirlerin çoğunda ise önceki dönemlerde olduğu gibi gerçekleşmemiş olaylar kurgulanmaktadır.⁶⁶

Bu dönemde hamiyyât türü şiirlerde asıl tema olan maddî şarapla tasavvufî anlamdaki şarap ve sarhoşluk kastedilmiştir. Ayrıca hamiyyât şiirlerinde meclis, doğa ve eğlence tasvirleri oldukça yoğundur.⁶⁷

⁶² Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 418.

⁶³ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 128.

⁶⁴ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 419.

⁶⁵ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 134.

⁶⁶ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 419, 420.

⁶⁷ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 147.

Osmanlıların Avrupa kıtasında gerçekleştirdikleri fetihler fahr ve hamaset konulu şiirlerde ele alınmıştır. Müslüman Arap şairler bu fetihleri İslam'ın fethi olarak değerlendirmişler ve dönemin padişahını, fethi gerçekleştiren vezir veya komutanları methetmişlerdir.⁶⁸

Dini şiirlerin nitelik ve nicelik bakımından en yoğun olduğu dönem Osmanlı dönemidir. Dindar olsun ya da olmasın hemen hemen her şair dini içerikli şiir söylemiştir. Dini içerikli şiirler olarak Peygamber methiyeleri, bedî'ıyyât (sanatlı Peygamber methiyesi) türü şiirler, mevlidler, tevessül (şefaata dileme ve yakarış şiirleri), tasavvufî şiirler, ehlibeyt methiyeleri ve Hz. İsa'yı metheden Hristiyan edebiyatına ait şiirler gibi türler bulunmaktadır.⁶⁹

İhvanıyyât türü sosyal içerikli şiirler, eğitim-öğretim faaliyetlerinde kolaylık olması için nazmedilen didaktik şiirler, zühd ve hikemiyyat şiirleri Osmanlı dönemi Arap şiiri çeşitlerindedir.⁷⁰

Osmanlı dönemi şiirinin özellikleri olarak Nurettin Ceviz şu hususları sıralamaktadır:⁷¹

1. "Tasavvuf konulu şiirler, derinliği olan ve tasavvufî sembolizm taşıyan ifadelerle dile getirilmektedir.

Bedî'ıyyât şiirlerinde de dînî terimlere ve dînî açıdan önemi olan yer adlarına sıkça rastlanmaktadır.

Sultanlar methedilirken, aynı zamanda halife olmaları hasebiyle dînî yönlerine de temas edilmektedir. Vezirlerin ise dînî yönlerinin yanı sıra ilmî yönleri de öne çıkarılmakta, yönetici olarak ne kadar güçlü oldukları anlatılmaktadır. Bütün bunlar yapılırken sade ve anlaşılması kolay bir dil kullanılmaktadır.

Başta Nil olmak üzere Mısır'ın tabiat güzelliklerinin ve bazı yöneticilerin köşkleri ve saraylarının bulunduğu bahçelerin tasvirini konu edinen kasidelerde anlatım sade olmakla beraber klâsik şiirden farklı olarak soyut kavramlar üzerinden sembolist bir anlatım tarzı dikkat çekmektedir.

Toplumsal konularla ilgili olarak söylenen ve şairin bir kişi veya kurumdan şikâyetini konu edinen şiirlerde de amaç çok net ve kısa yoldan dile getirilmektedir.

⁶⁸ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 421.

⁶⁹ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 421, 422.

⁷⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 422.

⁷¹ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 260-262.

2. Şekil açısından şiirler genellikle kaside formunda yazılmaktadır. Ancak kıt'a (muḳatta'â) denen ve birkaç beyitten meydana gelen kısa şiirler de yaygın olarak söylenmiştir⁷². Bunların yanı sıra muvaşşaha⁷³, zecel⁷⁴ (dûbeyt⁷⁵, el-mevâliyâ⁷⁶, el-kâne ve kâne⁷⁷, el-ḳûma⁷⁸) de kullanılmıştır.

Aruzun hemen her vezni kullanılmakla birlikte bedî'iyâtlar genelde aruzun basîṭ vezninde söylenmiştir.

3. Bu dönemde üslup konusu en çok eleştirilen hususlardan biridir. Eleştiriler genelde, şiirin, 'az anlam içeren kuru laf kalabalığından ibaret' olduğu noktasında toplanmaktadır. Fakat yazılan bütün şiirlerin böyle olmadığı da açık bir hakikattir. Anlam göz ardı edilerek harfler ve kelimelerle adeta oyun oynamak amacıyla kaleme alınan böylece zor anlaşılabilir ve edebiyatçıların tekellüf⁷⁹ olarak ifade ettikleri husus da az sayıda şiirde bulunmaktadır. Fakat bu durum Osmanlı dönemine has bir durum değildir. Diğer dönemlerde de bu tür durumlar görülmektedir.

Edebî sanatların yoğun bir biçimde kullanılması bu dönemin yaygın özelliklerinden biridir.⁸⁰

Yine eleştirilen konulardan biri olarak mübalağa, devlet yöneticilerini methederken başvurulan üsluplardan biridir.

Ayrıca hemen her konudaki şiirlerde, âyet ve hadîslerden iktibaslara sıkça yer verilmiştir.

⁷² el-Ḥımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, s., 110.

⁷³ Beste yapma amacıyla söylenmiş, söz sanatları ile aşırı süslenmiş, kendine has bir ölçüsü olan ve Endülüs'te gelişen bir şiir türüdür. Ayrıca bkz. Osman Düzgün, "Endülüs'te Ortaya Çıkan Yeni Bir Şiir Türü 'Muvaşşaha'", s. 101-118, 38. *ICANAS* (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007); A. Yaşar Koçak, "Endülüs Muvaşşahaları", s. 111-118, *Nüşa*, Yıl: 1, Sayı: 3, Güz, 2001; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 114.

⁷⁴ Endülüs'te geliştirilen, Arapça gramer kurallarına uymayıp mahallî telaffuz ve kullanımları esas alan halk şiiri. Bkz. Musa Yıldız, "Zecel", *DİA*, XLIV, 176-177, İstanbul, 2013.

⁷⁵ Araplarca Rubâ'iyi olarak adlandırılan ve iki beyitten meydana gelen, Türk halk şiirinin dörtlük-manî isimli küçük manzumelerine benzer dört şatırdan ibaret, bazen her dört şatır, bazen de birinci, ikinci ve dördüncü şatırları birbiriyle kafiyeli olan bir türdür. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 351.

⁷⁶ Hurma toplayan ya da tarla sulayan işçilerin terennüm ettikleri kıtaların sonunda patronlarına işaret etmek amacıyla "yâ mevâliyâ" kelimesini kullandıkları bir şiir türüdür. Dili kolay ve akıcı, iraba da kısmen dikkat edilmediği için halk tarafından kabul görmüştür. Bkz. el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, I, 109; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 355-362.

⁷⁷ Zecel'in bir türü olan "el-kâne ve kâne", hikâyeler ve hurafeler anlatmak amacıyla nazmedilmiş, içinde "idi, bir varmış bir yokmuş" gibi anlamlara gelen كان و كان kelimelerinin çok kullanıldığı bir nazım biçimidir. Bkz. el-Muḥibbî, *Ḥulâşatu'l-Eşer*, I, 109; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 362-367.

⁷⁸ Türk edebiyatındaki Ramazan manilerine benzeyen bu tür, Abbasiler döneminde Bağdatlılar tarafından halkı sahura kaldırmak amacıyla ortaya çıkarılmıştır ve el-kâne ve kâne türüne benzemektedir. Bu tür şiirin sonunda قُومًا نَسَحَرُ قُومًا : "Kalkın, sahur yapalım, kalkın" cümlesi söylendiği için bu adla anılmıştır. Bkz. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 367-370.

⁷⁹ Halim Öznurhan, "İbn Ḳuteybe'ye Göre Şiirde Yetenek Sorunu", s. 180, 181, *SÜFİD*, Sayı: 19, Konya, 2005.

⁸⁰ el-Ḥımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 111.

4. Şiirlerde kullanılan dil, kolay anlaşılabilir basit bir dildir⁸¹. Bu durum zaman zaman manada derinliğin kaybolmasıyla sonuçlanmaktadır⁸². Halk dilinde de yazılmış bol miktarda şiir mevcuttur.⁸³

5. Şiirin muhtevasını, üslubunu, dilini ve konularını söylediği çevre çok yakından ilgilendirmektedir.”

Osmanlı Mısır’ında yetişmiş şairlerin mensup olduğu çevreler genel olarak şunlardır⁸⁴:

1. Bekriyye⁸⁵: Hz. Ebubekir’in soyundan gelen bu grubun oluşturduğu Bekriyye veya Siddîkiyye düşüncesi ilk defa Mısır’da ortaya çıkmış ve bir ekol olarak Mısır’a özgü kalmıştır. Osmanlılar döneminde bu gruba çeşitli imtiyazlar tanınarak Bekriyye şeyhlerinin güçlenmesi ve maddî imkanlarının artması sağlanmıştır. Bunun neticesinde Bekriyye şeyhleri o dönemin lüks mahallelerinden olan Birketü’l-Özbekiyye gibi yerlerde köşkler ve mamur bahçeler inşa ederek emirlerin hayatlarına benzer bir hayat yaşayabilmişlerdir. Bu servet sayesinde Kahire’ye gelen ya da orada bulunan edîb ve şairleri ağırılarak bir edebi çevre oluşmasına katkıda bulunmuşlardır. Ayrıca edindikleri bu statü sayesinde devlet adamları katında bir nüfuz elde etmişlerdir.

Zeynelâbidin el-Bekrî (ö. 1107/1696) ve Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749), eş-Şebrâvî’nin yaşadığı yıllarda bu çevreye mensup şairlerdendir.

2. ‘Aleviyye⁸⁶: Ehlibeyt ve onlara tabi olanların oluşturduğu çevredir. Osmanlı döneminde ehlibeyte ait türbelerin onarılarak çevrelerinde çeşitli törenlerin düzenlenmesi ve halkın bu mekanlara rağbet göstermesi şairlerin ehlibeyte methiye yazmalarına katkı sağlamış görünmektedir. Bu ekole mensup şairler Vefâiyye tarikatının şeyhleri etrafında toplanmış ve onları methetmişlerdir. Çünkü Vefâiyye

⁸¹ el-Muhibbî, *Hulâşatu’l-Eşer*, II, 160.

⁸² el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 111.

⁸³ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 427.

⁸⁴ Ayrıntılı bir malumat ve örnek şiirler için bkz. Kılânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 57-208.

⁸⁵ Mısır’ın en köklü tarikatlarından olan (bkz. Tevfik eṭ-Ṭavîl, *et-Tasavvuf fî Mişr ibbâne’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 90, Mektebetü’l-Âdâb bi’l-Cemâmîz, Kahire, tsz.) Bekriyye için bkz. Necdet Tosun, “Siddîkiyye” *DİA*, XXXVII, 98, İstanbul, 2009; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi’nde Mısır’da Arap Edebiyatı*, s. 106-115; André Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, s. 103, çev. Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, 1. b. İstanbul, 1999.

⁸⁶ Hz. Ali’ye nispet edilen bir tarikat. ‘Aleviyye için bkz. Süleyman Uludağ, “Aleviyye”, *DİA*, II, 369, 370, İstanbul, 1989; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi’nde Mısır’da Arap Edebiyatı*, s. 115-129.

tarikatinin kurucusu Seyyid Muhammed Vefa (ö. 765/1363) Hz. Ali'nin soyundan gelmektedir. Çalışmanın konusu olan şair eş-Şebrâvî bu ekole mensuptur ve divanında hem ehlibeyte hem de Vefâiyye şeyhi Abdülhâlık b. Vefâ'ya methiyeleri bulunmaktadır. eş-Şebrâvî'nin muasırı olan Abdullah el-İdkâvî (ö. 1184/1770) ve Murtażâ ez-Zebîdî (ö. 1205/1791) gibi şairler bu çevreye mensup şairlerdendir.

'Aleviyye ekolüne ait pek çok şiir nazmedilmiştir. Bu şiirlerde Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden sıklıkla iktibasta bulunulduğu görülmektedir. Şairler ehlibeyte tevessül ederek onların kerametleri sebebiyle umutlarının gerçekleşmesini, berekete nail olmayı ve onları methederek Hz. Peygamber'e yaklaşmayı hedeflemektedirler. Bazı şiirlerde şifî öğretileri yayma gayreti dikkati çekmektedir.

3. Emîriyye: Bu grubu devlet ricali hakkında methiye, mersiye ve hiciv şiirleri yazan şairler oluşturmaktadır. Hasen el-Bedrî el-Hicâzî (ö. 1131/1718), eş-Şebrâvî, Mustafa Esad el-Luğaymî ed-Dimyâî (ö. 1178/1765), el-İdkâvî (ö. 1184/1770) gibi şairler yöneticiler hakkında şiir yazan aynı dönemde yaşamış şairlerdendir.

4. Şa'biyye: Herhangi bir edebî çevreye ait olmadan halk arasından çıkan ve halk dili ile şiir söyleyen şairler kastedilmektedir. Bu dönemde halk arasında yaygın bir şekilde mersiye söylenmiştir. Halk şiirinden bazı örneklerin sunulduğu döneme ait bir çalışma olarak Yusuf b. Muhammed eş-Şirbînî (ö. 1098/1686)'nin *Hezzu'l-Ğuĥûf* isimli kitabı örnek gösterilebilir. Ayrıca eş-Şebrâvî'nin muasırlarından meşhur zecel şairi 'Âmir el-Enbûî (ö. 1173/1759) de bu grupta zikredilebilir.

Osmanlı Mısır'ında 100 civarında şair ortaya çıkmıştır. Bunların biyografileri ve şiirlerinden seçmeler İbn İyâs (ö. 930/1524?)'in *Târîĥ*'i, Abdulkadir b. Abdullah el-'Ayderûs (ö. 1038/1628)'un *en-Nûru's-Sâfir fî A'yâni'l-Ğarni'l-'Âşir*'i, Necmeddin el-Ğazzî (ö. 1061/1651)'nin *el-Kevâkibu's-Sâire bi A'yâni'l-Mie el-'Âşire*'si, el-Hafâcî (ö. 1069/1659)'nin *Reyhânetu'l-Elibbâ*'sı, el-Muĥibbî (ö. 1111/1699)'nin *Ĥulâşatu'l-Eşer fî A'yâni'l-Ğarni'l-Hâdiye 'Aşer*'i, el-Murâdî (ö.

1206/1791)'nin *Silku'd-Durer*'i ve el-Cebertî (ö. 1240/1825)'nin *Târîh*'i gibi eserlerde bulunabilir.⁸⁷

Bu dönemde de şiir önemini korumuş görüldüğü gibi pek çok konuda şiir söylenmiş ve iddiaların aksine pek çok kaliteli edebî ürün ortaya çıkmıştır. Araştırmacılara düşen ise bu ürünlerin incelenip tanıtılmasıdır.

2. Mısır'ın XVIII. yy.'daki Genel Durumu

Tarih boyunca köklü medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Mısır, Kur'ân-ı Kerîm'de de Hz. Yusuf'un ve Hz. Musa'nın yaşadıkları, davet görevlerini icra ettikleri; firavunların da hüküm sürdükleri bir yer olarak zikredilmektedir.⁸⁸

Eskiden beri tarihçilerin de ifade ettiği gibi Mısır Nil nehrinin bir armağanıdır. Ülkeyi tam ortadan bölen Nil, bölgenin hayat kaynağıdır. Nil nehri için söylenen لولا النيل لما كانت مصر veya لولا النيل لكانت مصر صحراء (Nil olmasaydı Mısır çöl olurdu veya Nil olmasaydı Mısır olmazdı) sözleri meşhurdur.

Hz. Ömer döneminde 'Amr b. el-Âs (43/664) komutasındaki Müslüman kuvvetler 21/642'de Mısır'ı fethetmişlerdir. Sırasıyla Emevîler, Abbasiler (Tolunoğulları, İhşîdîler), Fatımîler, Eyyübîler ve Memlûkler hâkimiyetinde kalan Mısır, 922/1517 tarihinde Yavuz Sultan Selim (876-926/1470-1520) tarafından zabtedilmiş ve Memlûk Sultanlığı (648-923/1250-1517) ortadan kalkmıştır. Mısır bu tarihten itibaren fiilen ayrıldığı 1914 yılına kadar yaklaşık 400 yıl Osmanlı idaresinde kalmıştır.

1258'den 1517'e kadar Abbasî halifelerinin oturduğu Mısır'ı topraklarına kattıktan sonra Osmanlılar bölgeyi çok önemsemişler ve oraya vali olarak daima vezir payesinde görevliler tayin etmişlerdir. Bu valiler Mısır'da edindiği tecrübeler neticesinde ileride sadrazam olabilirler ya da yönetilmesi için bir hayli tecrübe gerektirdiğinden sadrazamlık yapmış paşalar bu görevinden sonra Mısır'a vali tayin edilebilirlerdi.⁸⁹ Mısır'a Osmanlıların ilk valisi olarak atanan Hâyır Bey (1517-

⁸⁷ Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 69.

⁸⁸ Bakara, 61; Yunus, 87; Yusuf, 21, 99; Zuhruf, 51.

⁸⁹ Hasen Osman, "*Târîhu Mısr fi'l-'Ahdî'l-'Uşmânî*" (*el-Mucmel fi't-Târîhi'l-Mısrî* (Heyet) s. 231-284), s. 250 Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladih, 1. b. Mısır, 1942; Corcî Zeydân, *Osmanlı Mısrı*, s. 118, thk. Muhammed Harb, çev. Mustafa Özcan, Ark, 2015,

1522)'den başlayarak Mehmet Ali Paşa döneminin başlangıcına kadar 145 vali atanmıştır.⁹⁰

Osmanlı devleti eyaletleri arasında Mısır'a özel bir statü tanımış, onun Memlûkler gibi büyük bir devletin merkezi olması hasebiyle devlet kurum ve geleneklerini genel hatlarıyla korumak durumunda kalmış ve devlet içinde devlet gibi bir eyalet olarak konumlandırmıştır. Örneğin Mısır'da diğer eyaletlerde olmayan şeyhularaplık ve kâşiflik gibi kurumlar vardır.⁹¹

Mısır Osmanlı devletinin güney sınırlarını, Arapların yoğun olarak yaşadığı bölgelerin kara ve deniz yollarını muhafaza etmesi yönüyle stratejik ve askeri açıdan önemli bir bölgedir. Afrika kıtası ve Arap yarımadasına yönelik izlenecek askeri ve siyasi faaliyetlerde anahtar ülke konumundadır.⁹²

Bu dönemde, Ezher gibi bir üniversiteyi bünyesinde barındırdığı için dini/ilmi yönden söz sahibi bir konumda bulunan ülkenin başkenti Kahire, Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan sonra ikinci büyük şehri haline gelmiştir.⁹³

Döneminde, Mısır Üniversitesi'nde İslam Tarihi derslerinde okutulmak üzere *Mıṣru'l-'Uṣmâniyye* isimli bir kitap yazan Corci Zeydan (ö. 1914), Osmanlı Dönemi Mısırının tarihi hakkında çok az şey yazıldığını ifade etmektedir⁹⁴. Hâlbuki durum bunun tam aksinedir⁹⁵. Söz konusu dönem hakkında en doyurucu bilgileri aktaranlar arasında:

-İbn İyâs (ö. 930/1524?), eseri: *Bedâi' u'z-Zuhûr fî Vekâi' i'd-Duhûr (Târîhu Mıṣr li'bni İyâs)*

-Ahmed el-Menûfî (ö. 931/1524), eseri: *el-Feyḍu'l-Medîd fî Aḥbâri'n-Nîli's-Se'id)*

İstanbul; André Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 4, çev. Ali Berktaş, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995; Raymond, *el-Kâhire*, s. 176.

⁹⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 18.

⁹¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, 291, 292, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988; Hasen Osman, "*Târîhu Mıṣr fî'l-'Aḥdi'l-'Uṣmâni*", s. 249; Mustafa Öztürk, "Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi", s. 325, 332, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010; Nâşir el-Enşârî, *el-Mucmel fî Târîhi Mıṣr*, s. 205, Dâru's-Şurûk, 2. b. Kahire, 1997.

⁹² Seyyid Muhammed es-Seyyid, "Mısır", *DİA*, XXIX, 565, İstanbul, 2004.

⁹³ Raymond, *el-Kâhire*, s. 175; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 19.

⁹⁴ Zeydân, *Osmanlı Mısır*, s. 53.

⁹⁵ Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, *Fuṣûl min Târîhi Mıṣra'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'î fî'l-'Aşri'l-'Uṣmâni*, s. 82 (dnp.**), el-Hey'etü'l-'Mıṣriyyetü'l-'Âmmetü li'l-Kitâb, Kahire, 1990.

-İbn Zünbül er-Rammâl (ö. 960/1553'ten sonra), eseri: *Târîhu's (Ġazavâtu's)-Sulţân Selîm Ĥân ma'a's-Sulţân el-Ġavrî (Âĥiretu'l-Memâlik, Târîhu Aĥzi Mışr mine'ş-Şerâkise 'alâ Yedi's-Sulţân Selîm, Fethu Mışr)*. Bu eser *Vâkıatü's-Sulţân Selîm Ĥân* adıyla da ihtîşar edilmiştir)

-Salih b. Celal (ö. 973/1565), eseri: *Târîh-i Mışr-i Cedîd)*

-Abdulvâhid el-Burcî (ö. 1017/1608), eseri: *er-Riyâdu'z-Zâhire fî Aĥbâri Mışr ve'l-Ķâhire)*

-Ahmed Yusuf el-Karamânî (ö. 1019/1611), eseri: *Aĥbâru'd-Duvel ve Âsâru'l-Uvel fî't-Târîh)*

- Zeynüddîn Mer'î b. Yûsuf el-Kermî (ö. 1033/1624), eseri: *Nüzhetü'n-Nâzırîn fî (Târîhi) men Veliye Mışra mine'l-Ĥulefâi ve's-Selâtin)*

-Ahmed b. Sa'düddîn el-Ġamrî el-'Uşmânî eş-Şâfî'î (ö. 1050/1640), eseri: *Zehîretu'l-A'lâm bi Tevârîhi'l-Ĥulefâi'l-A'lâmi ve Ümerâi Mıŝre'l-Ĥukkâm)*

- Muhammed b. Abdülmü'tî İŝhâkî (ö. 1060/1650), eserleri: *Leţâifu Aĥbâri'l-Evvel fî men Teŝarrafê fî Mışra min Erbâbi'd-Düvel (Devĥatu'l-Ezhâri'l-İŝhâkıyye fî men Veliye'd-Diyâra'l-Mışriyye) ve er-Ravdu'l-Bâsim fî Aĥbâri men Meğâ mine'l-'Avâlim)*

-İbn Ebu's-Surûr el-Bekrî (ö. 1087/1676), eserleri: *'Uyûnü'l-Aĥbâr ve Nüzhetü'l-Ebşâr, el-Mineĥu'r-Raĥmâniyye fî'd-Devleti'l-'Uşmâniyye, er-Ravzatü (en-Nüzhetü)'z-Zehiyye fî Vülâti Mışr ve'l-Ķâhire el-Mu'izziyye, er-Ravzatü'l-Me'nüse fî Aĥbâri Mışra'l-Maĥrûse, el-Kevâkibü's-Sâire fî Aĥbâri Mışr ve'l-Ķâhire, Keşfu'l-Kurbe fî Ref'i't-Ṭulbe, Feydu'l-Mennân fî Zikri Devleti Âli 'Uŝmân, Nuŝretu Ehli'l-Îmân bi Devleti Âli 'Uŝmân, Tuĥfetu'z-Zurefâ bi Zikri'l-Mulûk ve'l-Ĥulefâ, el-Futûĥâtu'l-'Uşmâniyye li'd-Diyâri'l-Mışriyye ve et-Tuĥfetü'l-Behiyye fî Temellüki Âli 'Uŝmân ed-Diyâre'l-Mışriyye)*

-İbrahim b. Ebu Bekir eş-Şavâlihî el-'Ûfî el-Hanbelî (ö.1094/1682), eseri: *Terâcimü'ş-Şavâik fî Vâkı'ati'ş-Şanâcık)*

-Muhammed b. Ahmed el-Burullusî es-Sa'dî (ö. 1097'den sonra/1686'dan sonra), eseri: *Bulûĥu'l-Ereb bi Ref'i't-Ṭuleb)*

-Yusuf eş-Şirbînî (ö. 1098'den sonra/1687'den sonra), eseri: *Hezzu 'l-Kuhûf fî Şerhi Kasîdeti Ebî Şâdûf*)

-İsmi tespit edilemeyen müellif (eseri: *Târîhu Mulûki Âli 'Usmân ve Nuvvâbihim ilâ Vilâyeti 'Ali Paşa* (ö. 1129/1717))

-İbnü'l-Vekîl diye meşhur olan Yûsuf el-Mellevânî (ö. 1131/1719), eseri: *Tuhfetü 'l-Ahbâb bi men Meleke Mısr mine 'l-Mülûk ve 'n-Nüvvâb*)

-Şeyhzade el-Hattat (ö. 1133/1720), eseri: *Mebdeü 'l-'Acâib bimâ Câe fî Mısr mine 'l-Meşâib*)

-Ahmed Şelebî b. Abdülganî el-Hanefî (ö. 1150/1737), eseri: *Evdahu 'l-İşârât fî men Tevellâ Mısrâ 'l-Kâhire mine 'l-Vüzerâ ve 'l-Bâşât*)

-Mustafa b. İbrâhim el-Meddâh el-Kınalı Tâbii Hasen Ağa 'Azebân ed-Demürdâşî (eseri: *Târîhu Veķâi 'i Mısrâ 'l-Kâhireti 'l-Maħrûse*)

-Ahmed Demürdâşî Kethüdâ 'Azebân (ö. 1169/1756'dan sonra), eseri: *ed-Dürretü 'l-Muşâne fî Ahbâri 'l-Kinâne*)

-Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî (ö. 1171/1758), eseri: *Şerhu 'ş-Şadr fî Ğazveti Bedr* (Bu eserin sonunda Hekimoğlu Ali Paşa'nın valiliğinin sonuna kadar Mısır valileri hakkında bir miktar bilgi bulunmaktadır.))

-Ali b. Muhammed eş-Şâzelî el-Ferrâ (ö. 1195/1781), eseri: *Zikru mâ Veķa 'a beyne 'Asker Mısr el-Maħrûse el-Kâhire* (1123/1711))

-Abdullah eş-Şerkâvî (ö. 1227/1812), eseri: *Tuhfetu 'n-Nâzurîn fî men Veliye Mısrâ mine 's-Selâtin*)

-İsmail b. Sa'd el-Haşşâb (ö. 1230/1815), eseri: *Ahbâru Ehli 'l-Karni 'ş-Sâniye 'Aşer* (Târîhu 'l-Memâlik fî 'l-Kâhire))

-Mustafa b. Muhammed eş-Şafevî el-Kal'âvî eş-Şâfi'î (ö. 1230/1815), eseri: *Şafvetü 'z-Zemân fî men Tevellâ 'alâ Mısrâ min Emîrin ve Sultân*)

-el-Cebertî (ö. 1240/1825), eseri: *Târîhu 'Acâibi 'l-Âşâr fî 't-Terâcim ve 'l-Ahbâr*)

-Ali Paşa Mübarek (ö. 1311/1893), eseri: *el-Hıtaṭü 't-Tevfikıyyetü 'l-Cedide*)

-Mihâil Şârûbîm (ö. 1918), eseri: *el-Kâfi fi Târîhi Mışra'l-Kadîm ve'l-Hadîs*) gibi tarihçiler bulunmaktadır.⁹⁶

1091/1680 yılında Mısır'da doğup yine 1171/1758 yılında orada vefat eden Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî'nin edebî ortamını ve şiirlerine etki eden hususları daha doğru anlayabilmek için XVIII. yüzyılda Mısır'daki siyasi, kültürel ve sosyal açıdan genel durumu incelemek yerinde olacaktır.

a. Siyasi Hayat

Mısır'daki Osmanlı yönetiminin orta dönemi denilebilecek, eş-Şebrâvî'nin de yaklaşık olarak hayatına denk gelen 1650-1750 arası dönem Osmanlı Mısır'ının siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan aslında oldukça az araştırılmış ve arka plana atılmış bir dönem olduğu belirtilmektedir.⁹⁷

XVIII. yy. Osmanlı devleti açısından genel olarak fetihlerin durduğu, yenilgiler neticesinde toprak kayıplarının yaşandığı, ekonomik buhranların baş gösterdiği bir gerileme dönemi olarak kabul edilmektedir.

XVIII. yy.'da Arap eyaletlerinde Osmanlı devletine vergilerini göndermeye devam etmekle birlikte Suriye'de, Mısır'da ya da Kuzey Afrika'da, özerklik doğrultusunda bir eğilim dikkat çekmektedir.⁹⁸ Bu yüzyılda Mısır siyasi ve ekonomik

⁹⁶ Cengiz Tomar, "Tarih" (Mısır, Suriye ve Filistin (950 yılı - XX. Yüzyıl)), *DİA*, XL, s. 44, İstanbul, 2011; Sâmîr Numan Muştâf, Mâcid Sâmîr Müclî, "Meşâhîru Muerrîhî Mışra ve's-Şâme ve'l-İrâka fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî ve Muşannefâtuhum et-Târîhiyye 923-1333/1517-1914", s. 206-218, *Mecelletu Külliyyeti't-Terbiye*, Câmi'atu Vâsıt, 11. Sayı, Vâsıt, 2012; İsmail b. Sa'd el-Haşşâb, *Ahbâru Ehli'l-Karni's-Sâniye 'Aşer (Târîhu'l-Memâlik fi'l-Kâhire)*, Mukaddime (s. 17-19), Dipnotlar (s. 63-78) ve Kaynakça (s. 81-85), thk. Abdulaziz Cemaledin, 'Imâd Ebu Gazi, el-'Arabî li'n-Neşri ve't-Tevz'i', Kahire, 1. Bsk. 1990; Muhammed Razûk, "İbn İyâs", *DİA*, XX, 97, 98, İstanbul, 1999; Seyyid Muhammed es-Seyyid, "İbn Zünbül", *DİA*, XX, 474-476, İstanbul, 1999; Cevat İzgi, "Bekrî, İbn Ebü's-Sürûr", *DİA*, IV, 367-369, İstanbul, 1992; Kasım Kırbıyık, "Mer'î b. Yûsuf", *DİA*, XXIX, 185-187, İstanbul, 2004; Hilal Görgün, "Şerkâvî", *DİA*, XXXIX, 11-13, İstanbul, 2010; Mehmet Maksudoğlu, "Cebertî, Abdurrahman b. Hasen", *DİA*, VII, 190, 191, İstanbul, 1993; Kâzım Yaşar Koprman, "Ali Paşa Mübârek" *DİA*, II, 433-434, İstanbul, 1989; Mustafa b. Muhammed eş-Şafevî el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân fi men Tevellâ 'alâ Mışr min Emîrin ve Sulţan*, s. 319-334, thk. Muhammed Ömer Abdulaziz Ömer, Dâru'l-Marifeti'l-Cem'iyye, İskenderiyye, 2006; Mihâil Şârûbîm, *el-Kâfi fi Târîhi Mışra'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, III. c., Mektebetü Medbûlî, 2. b. Kahire, 2004; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mışra'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'î*, s. 82 (dnp**); Kılânî, *el-Edebu'l-Mışrî*, s. 53, 295-302; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 453, 454; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 271, 273, 274, 276, 284.

⁹⁷ Jane Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, s. 14, çev. Nalân Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.

⁹⁸ André Raymond, *Arap Eyaletleri XVI-XVIII Yüzyıllar* (Mantran, Robert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*), I, 323, 337, çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

açından devlete karşı bir tür özerklik elde etmiş Memlûk emirleri ekonomik kaynakları kontrol eder hale gelmişlerdir⁹⁹.

eş-Şebrâvî'nin yaşadığı dönemin (1091/1680–1171/1758) Osmanlı Devleti padişahları şunlardır:

		Saltanatı	Ölümü
1	IV. Mehmed (Avcı)	1648-1687	1693, Edirne
2	II. Süleyman	1687-1691	1691, Edirne
3	II. Ahmed	1691-1695	1695, Edirne
4	II. Mustafa	1695-1703	1703, İstanbul
5	III. Ahmed	1703-1730	1736, İstanbul
6	I. Mahmud	1730-1754	1754, İstanbul
7	III. Osman	1754-1757	1757, İstanbul
8	III. Mustafa	1757-1774	1774, İstanbul

Bu padişahlardan bazıları adına Kahire’de inşa edilen bazı mimari eserler vardır. Bu eserler, Sultan IV. Mehmed adına 1076/1666 yılında inşa edilmiş bir sebil¹⁰⁰, I. Mahmud adına 1164/1750 yılında Dâru’s-Sa‘âde Beşir Ağa tarafından yaptırılmış bir medrese ve bir de sebil-küttâb¹⁰¹ (alt katı su sebili üst katı Kuran okulu şeklinde tasarlanan yapı¹⁰²) ve Sultan III. Mustafa tarafından 1172/1758 yılında inşa ettirilmiş bir sebil-küttâbdır.¹⁰³

⁹⁹ Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuşâ fi Mısra'l-'Uşmâniyye*, s. 169, 203, 247.

¹⁰⁰ Ahmet Ali Bayhan, “Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi” (Basılmamış Doktora Tezi) s. 402, Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilimdalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam, Van, 1997; Mehmet Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, *Vakıflar Dergisi* (s. 383-420), s. 389, 390, Sayı: 22, Ankara, 1991.

¹⁰¹ Ahmet Ali Bayhan, “Sultan Mahmud Medresesi ve Sebil-küttâbı”, *DİA*, XXXVII, 507-508, İstanbul, 2009; “Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi”, s. 139-141, 286-292; “Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu’ya Ve Afrika’ya Yansıması: Mısır Ve İsrail’den Örnekler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, s. 27, 28, 59, Sayı: 19, 2007, Erzurum; Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, *Vakıflar Dergisi*, s. 389, Sayı: 22, Ankara, 1991; Raymond, *el-Kâhire*, s. 203, 206; Mahmûd Hâmid el-Huseynî, *el-Uşbuletu'l-'Uşmaniyye bi Medineti'l-Kâhire*, 1517-1798, s. 232-247, Mektebetu Medbûlî, Kahire, tsz.

¹⁰² Bkz. Nur Urfaloğlu, “Sebil”, *DİA*, XXXVI, 249-251, İstanbul, 2009; el-Huseynî, *el-Uşbuletu'l-'Uşmaniyye*, s. 289-296; Hasen Osman, “Târîhu Mısır fi'l-'Ahdi'l-'Uşmâni”, s. 275; Abdurrahman Zeki, *el-Kahire Târîhuhâ ve Âşâruhâ 969-1825 min Cevhere'l-Kâid ile'l-Ceberti'l-Müerrih*, s. 237, ed-Dâru'l-Mışriyye li't-Te'lifi ve't-Terceme, Kahire, 1966.

¹⁰³ Bayhan, “Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi”, s. 296-300; Bayhan, “Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu’ya Ve Afrika’ya Yansıması: Mısır Ve İsrail’den Örnekler”, *Atatürk*

Ayrıca Sultan Mustafa âlimlere ikramda bulunmuş, Hasan el-Cebertî (ö. 1188/1774) ve Ahmed ed-Demenhûrî (ö. 1192/1778) ile yazışmış, onlara ‘atıyyeler, kitaplar ve hediyeler göndermiştir. Örneğin kendi kitaplığından üç değerli kitabı Hasan el-Cebertî’ye hediye etmiştir. Bu kitaplar el-*Ḳuhistânî* (ö. 962/1555)’nin kitabı (muhtemelen Hanefî fihhına dair *Câmi’u’r-Rumûz* isimli kitap), *Fetâvâ Ankaravî* (muhtemelen Osmanlı Şeyhulislamı Mehmed Emin Efendi Ankaravî (ö. 1098/1687)’nin fetvalarından oluşan kitap) ve *Nûru’l-‘Ayn fî İşlâhı Câmi’i’l-Fuşûleyn* (Nişancızâde Muhyiddin Mehmed (ö. 1031/1622)’in Hanefî fihhına dair eseri)’dir.¹⁰⁴

Yine aynı dönemin Mısır valileri ve valilik süreleri:¹⁰⁵

Sultan IV. Mehmed döneminden valiler	Valilik süresi
Arnavut Abdurrahman Abdi Paşa	1676-1680
Boşnak Osman Paşa	1680-1683
Hamza Paşa	1683-1687
Sultan II. Süleyman dönemi valileri	
Mollacık Kethüda Hasan Paşa	1687-1687
Moralı Enişte Damat Hasan Paşa	1687-1689 1. Valiliği
Sarhoş Ahmed Paşa	1689-1691
Sultan II. Ahmed dönemi valileri	
Hazinedar Ali Paşa	1691-1695
Sultan II. Mustafa dönemi valileri	
Çelebi İsmail Paşa	1695-1697
Kesici Hasan Paşa	1697-1698

Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, s. 29, 30, 59, Sayı: 19, 2007, Erzurum; Akkuş, “Kahire’deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzum Kitabeler”, *Vakıflar Dergisi*, s. 389, Sayı: 22, Ankara, 1991; Raymond, *el-Ḳâhire*, s. 203; el-Ḥuseynî, *el-Usbuletu’l-‘Uşmaniyye*, s. 255-257.

¹⁰⁴ Abdurrahman b. Hasan Burhanuddin el-Cebertî, *Târîhu ‘Acâibi’l-‘Âşâr fî t-Terâcim ve’l-Aḥbâr*, I, 602, Dâru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Mısır, 1998; Muğîs, *Mısır fî’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 240.

¹⁰⁵ Abdullah eş-Şerḳâvî, *Tuhfetu’n-Nâzirîn fî men Veliye Mısra mine’s-Selâtin* (*Safahât min Târîhi Mısır* 33), s. 205-208, thk. Reḥâb Abdulhamîd el-Kârî, Mektebetü Medbûlî, Ḳâhire, 1996; el-Ḳal’âvî, *Şafvetü’z-Zemân*, s. 196-258, 308-310; Miḥâil Şârûbîm, *el-Ḳâfi*; Ahmed Şelebî, *Evḍaḥu’l-İşârât fî men Veliye Mısra’l-Ḳâhirete mine’l-Vüzerâi ve’l-Bâşât*, (Sâvîrisü’bnu’l-Muḳaffa’, *Târîhu Mısır min Bidâyeti Ḳarni’l-Evveli’l-Mîlâdî hattâ Nihâyeti’l-Ḳarni’l-‘İşrîn* (thk. Abdülaziz Cemalüddin, Mektebetü Medbûlî, 1. b. Kahire, 2006) isimli kitabının hâmişinde sadeleştirilerek IV, 166-1014), IV, 269-1014, thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Mektebetü’l-Hâncî, Kahire, 1978.

Firari, Boşnak, Dizveren Hüseyin Paşa	1698-1699
Kara Mehmed Paşa	1699-1704 1. Valiliği
Sultan III. Ahmed dönemi valileri	
Baltacı Süleyman Paşa	1704-1704
Râmî Mehmed Paşa	1704-1706
İzmirli Ali Paşa	1706-1707 1. Valiliği
Moralı Enişte Damat Hasan Paşa	1707-1709 2. Valiliği
Moralı İbrahim Paşa	1709-1710
Köse Halil Paşa	1710-1711
Veli Mehmed Paşa	1711-1712 1. Valiliği
Kara Mehmed Paşa	1712-1712 2. Valiliği
Veli Mehmed Paşa	1712-1714 2. Valiliği
Abdi Paşa	1714-1716 1. Valiliği
İzmirli Ali Paşa	1716-1720 2. Valiliği
Receb Paşa	1720-1721
Tevkii Nişancı Mehmed Paşa	1721-1725 1. Valiliği
Moralı Ali Paşa	1725-1726
Tevkii Nişancı Mehmed Paşa	1726-1727 2. Valiliği
Bekir Paşa	1727-1729 1. Valiliği
Abdi Paşa	1729-1729 2. Valiliği
Sultan I. Mahmud dönemi valileri	
Köprülü Abdullah Paşa	1729-1731
Silahdâr Damat Mehmet Paşa	1731-1733
Muhassıl Osman Paşa	1733-1735
Bekir Paşa	1735-1739 2. Valiliği
Süleyman Paşa İbnü'l-‘Azm	1739-1740
Hekimoğlu Ali Paşa	1740-1741 1. Valiliği
Hatipzade Yahya Paşa	1741-1743
Yedekçi Mehmed Paşa	1743-1744
Koca Mehmed Râğıb Paşa	1744-1748

Yeğen Ali Paşa	1748-1748
Kör (Şehlâ, Yekçeşm) Ahmed Paşa	1748-1751
Seyyid (Şerif ¹⁰⁶) Abdullah Paşa	1751-1753
Divitdâr Mehmed Emin Paşa	1753-1753
Sultan III. Osman dönemi valileri	
Baltacızade Mustafa Paşa	1753-1756
Hekimoğlu Ali Paşa	1756-1757 2. Valiliği
Sultan III. Mustafa dönemi valileri	
Sadeddin Paşa el-Azm	1757-1757
Yirmisekizzade Mehmet Said Paşa	1757-1758

eş-Şebrâvî'nin yaşadığı yaklaşık 80 yıllık bir zaman dilimi içerisinde Mısır'da 37 adet vali görev yapmıştır. Bu valilerin görev süreleri genelde azdır. En uzun süre görev yapan 6 yıl süreyle Ebubekir Paşa'dır. Bunun nedeni fiili idarede çok büyük rol oynayan Memlûk beylerinin Osmanlı valilerinin çalışmalarına genelde engel teşkil etmeleridir. Dolayısıyla valilerin görev yapma şartları zorlaşmaktadır ve güç dengeleri arasında bir idare biçimi ortaya koyabilmek hayli zor olmaktadır.¹⁰⁷

Mısır yönetiminde izlenecek siyaseti belirleyen kanunname Kanûnî Sultan Süleyman zamanında yapılmıştır. Bu kanun ile otorite mahalli güç odakları ile paylaştırılmış ve bir denge siyaseti izlenmiştir. Ancak zaman zaman ekonomik gücü ele geçiren ve saygın hanelere mensup kimi karizmatik liderler asker ocaklarını örgütleyerek valiyi devirmeye çalışmışlar bazı darbelerde de başarılı olmuşlardır. Osmanlı valilerinin genel stratejisi bu tür güç merkezlerinin oluşumunun önüne geçmektir. Abdi, Recep, Nişancı Mehmed, Bekir, Süleyman, Hekimoğlu ve Ragıp Paşalar döneminde bu tür sıkıntılar yaşanmıştır.

Abdi Paşa'nın valiliği döneminde Zülfikâriyye liderlerinden Emîr Kaytâs idam edilmiştir. Bu olayın ardından, o dönemlerde Mısır'da sürekli rekabet halinde olan Zülfikâriyye ve Kâsımiyye hizipleri arasındaki iktidar dengesi Kâsımiyye lehine bozulmuş ve Zülfikâriyye hizbinin gücü kırılmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁶ eş-Şerkâvî, *Tuhfetu'n-Nâzirîn*, s. 120; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 254.

¹⁰⁷ Muğîs, *Mısır fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 100, 101.

¹⁰⁸ eş-Şerkâvî, *Tuhfetu'n-Nâzirîn*, s. 118; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 216.

Receb Paşa döneminde de Çerkez Mehmed ortaya çıkarak güç kazanmış Çavuşiyân emirlerinden İsmail Kethüda ve Defterdâr İsmail Bey'i öldürtmüş sonra bir şekilde düşmanlarından emîr-i hac İsmail Beyle anlaşıp Receb Paşa'yı devirmeyi başarmışlardır.¹⁰⁹ Bu ve benzeri olaylar yerel güç odakları olan Memlûk beylerinin muktedirliğini göstermesi açısından önemlidir.

Özellikle XVIII. yy.'da Mısır'a gönderilen Osmanlı valileri Mısır'ı idare konusunda Memlûk beyleri tarafından engellenmişlerdir. Fiilen Mısır'ın hâkimi bu beyler olmuşlar, konaklarında Mısır'ın problemlerini çözmek için valiler gibi meclis akdeder hale gelmişlerdir. 1721 yılında Mısır'a vali olarak gönderilen Nişancı Mehmed Paşa kendisini karşılayan kölemen beylerine “sizler için herhangi bir sıkıntı yok, bir şey olacak diye endişelenmeyin. Allah izin verirse hayırdan başka bir şey olmayacak. Sizler bu topraklarda sultanın güvenlik güçlerisiniz, bizler burada sizlerin misafiriyiz, bu topraklar sizlerden sorulur” demek durumunda kalmıştır.¹¹⁰

1727 yılında, Fikârî hizbinin lideri emir-i hac Zeynü'l-Fikâr Bey'in hac kervanıyla yola çıkmasını fırsat bilen Şevâribî hanesinin ileri gelenleri İvâz Mustafa Bey ve eniştesi Yusuf Bey, Yeniçeri Ocağı Ağası Süleyman, Çâvûşândan Abdullah Kethüda ve bazı asker ocaklarından subaylar bir araya gelerek vali Nişancı Mehmed Paşa'yı, Vefâu'n-Nîl bayramı kutlamalarına giderken ele geçirip valiyi azletmek, onun yerine ve defterdarlık, emîr-i hâclık gibi makamlara yeni tayinler yapmak üzere bir komplo tertip edip darbeye teşebbüs etmişlerdir. Fakat darbeciler Şevâribî hanesinden diğer bir lider Defterdâr Ali Bey el-Hindî'ye planlarını anlatınca o da durumu hemen valiye haber vermiş vali de darbecilerin hepsini ortadan kaldırmıştır. Emîr-i hac Zeynü'l-Fikâr Bey'in gelmesiyle de sürgün, hapis ve katil olayları iyice şiddetlenmiş nihayetinde Şevâribî hanesi ortadan kaldırılmış, köşkü ve bahçeyi Zeynü'l-Fikâr Bey almış, evleri ve tarlaları paylaşmış, hanımlarıyla evlenilmiş ve

¹⁰⁹ eş-Şerķâvî, *Tuhfetu'n-Nâzırîn*, s. 118; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 224; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfî*, III, 169; Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî fî Mısr İbbâne'l-Hukmi'l-'Uṣmânî*, s. 49-53, Mektebetu Vehbe, 1. b. Kahire, 1996; Şelebî, *Evdahu'l-İşârât*, IV, 483, 484.

¹¹⁰ Muğîs, *Mısr fî'l-'Aşri'l-'Uṣmânî*, s. 66-68; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuṣûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*, s. 87, 282; el-Enşârî, *el-Mucmel fî Târîhi Mısr*, s. 196; Şelebî, *Evdahu'l-İşârât*, IV, 493.

adamları ele geçirilmiştir. Bu olay neticesinde Kâsımiyye fırkasının gücü kırılmış, Fikârî hizbi ise ön plana çıkmıştır.¹¹¹

15 Kasım 1736'da askeri grupların bey ve komutanları Birketü'l-Fil'deki Defterdar Mehmed Bey'in konağında bir toplantı yapmışlardı. Görünüşte gündemdeki sorunlardan birinin görüşülmesi amacıyla düzenlenen toplantı gerçekte, kendisinin eyalet valisi olmasını engelleyen Katamış Mehmed Bey, Ali Bey, Azebân Ocağı'ndan Yusuf Kethüda el-Birkevî ve Halil Efendi adlı tanınmış dört emiri ortadan kaldırmayı amaçlayan Salih Kâşif'in ön ayak olmasıyla, Mısır valisi Ebubekir Paşa tarafından düzenlenmişti. Vali, bu toplantıda, ele geçirdikleri güç sebebiyle Osmanlı yönetimi açısından sorun haline gelen komutanları saf dışı bırakmak istiyordu. Planlandığı şekilde gerçekleştirilen toplantı sonucunda on emir öldürülmüştür. Olaydan sorumlu tutulan Ebubekir Paşa'dan valiliği bırakması istenmiş o da kaleyi terk etmiştir.¹¹²

1740 yılında güçlü bir yönetici haline gelen Osman Bey, Süleyman Paşa'nın, kendisini ortadan kaldıracığı haberini alınca önce davranıp valiyi devirip Yusuf hapisanesine hapsedmiştir. Bu duruma Bâb-ı Âlî tepkisini göstermiş ve paşanın görevi başına getirilmesini istemiştir. Ancak beyler bunu kabul etmeyince İstanbul yeni bir vali göndererek işi çözmek zorunda kalmış ve veziriazam Hekimoğlu Ali Paşa Mısır'a tayin edilmiştir.¹¹³ Yeni vali Mısır'da bir yıl içinde sorun çıkaran Memluk beylerini tedip ederek onların Mısır'daki güçlerini kırmış ve zayıflayan Osmanlı otoritesini yeniden tesis etmiştir.¹¹⁴

¹¹¹ Mîhâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 172, 173; Abdülvehhâb Bekr, "el-'Alâkâtül-İctimâ'iyye fi Mısra'l-'Uşmâniyye Dirâse li Vesâiki Dîvânî'r-Rûznâmeti ve Ahkâmi'l-Mehâkimi'-Şer'iyeti fi'l-Karneyni's-Sâbi'a 'Aşera ve's-Şâmine 'Aşer", *el-Hayâtü'l-İctimâ'iyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabîyye eşnâe'l-Hukmi'l-'Uşmâni* (s. 121-186), s. 160 (Evdâhu'l-İşârât, s. 485-525'ten naklen), Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988.

¹¹² el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 242, 243; eş-Şerķâvî, *Tuhfetu'n-Nâzirin*, s. 118; Mîhâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 183-185; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 17, 18.

¹¹³ el-Cebertî, I, 258, 259; Mîhâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 185, 186; Raymond, *Arap Eyaletleri XVI-XVIII. Yüzyıllar*, I, 486; Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî*, s. 59-61.

¹¹⁴ M. Münir Aktepe, "Hekimoğlu Ali Paşa", *DİA*, XVII, 166, İstanbul, 1998; Uzunçarşılı, VI, 298, 303.

Ali Paşa'nın valiliği döneminde pahalılık olmasına rağmen o, tarihçiler ve âlimler tarafından övülmüştür¹¹⁵. eş-Şebrâvî de Ali Paşa'yı methederek şöyle tarih düşürmüştür:¹¹⁶ [Vâfir]

1 تَعَالَ تَرَى الْوَزِيرَ بِكُلِّ وَصْفٍ حَمِيلٍ حَصَّه الْمَوْلَى تَعَالَى

“Gel gör şu veziri, Mevlâ Teâlâ'nın kendisine has kıldığı bütün güzel vasıflarla,

2 يَدُومُ الْعُزُّ وَالتَّارِيحُ يَبْقَى عَلِيٌّ بَاشَا الْحَكِيمِ بِمِصْرَ حَالًا¹¹⁷

İzzet devam edecek ve tarih: “Ali Paşa el-Hakîm şimdilik Mısır'dadır.”

Vali ile yerel güçler arasında yaşanan mücadeleye bir başka örnek Ragıp Paşa'nın döneminde yaşanan olaydır. Paşa, Memlûk beylerinin yönetimdeki etkisini kırmaya yönelik adımlar atarken 1748'de Mısır yönetiminde fiilen söz sahibi İbrahim ve Rıdvan kethüdaları devirmeyi denemek amacıyla, Haşşâb Hüseyin Bey'le anlaşmıştır. Ragıp Paşa Sultan I. Mahmud'un, Mısır'da Katâmişiyeye ve Dimyâtiyye hanelerinin gücünü kırmak istediğini söyleyerek sırlarını ve planlarını Haşşâb'la paylaşmıştır. Ancak Paşa başarılı olamamış İbrahim ve Rıdvan kethüdalar paşayı makamından indirmiştir.¹¹⁸ İbrahim ve Rıdvan kethüdaların suikast tertibinden güçlüğüle kurtulan Râğıb Paşa 1748 yılı sonlarına doğru nişancılık göreviyle İstanbul'a çağırılmıştır. Bu suikast tertibi, valinin otoritesinin yerel güçler nezdinde iyice zayıfladığının göstergesidir.¹¹⁹

Valilerin yönetim esnasında karşılaştıkları zorluklardan biri de ekonomik sıkıntılardır. Örneğin 1703 yılında, gümüş paraya fazlaca bakır karıştırılarak paranın ayarının bozulması neticesinde halk çeşitli ekonomik ve sosyal sıkıntılar yaşamıştır.

¹¹⁵ el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 249; el-Cebertî, I, 259, 260; Raymond, *Arap Eyaletleri XVI-XVIII. Yüzyıllar*, I, 424.

¹¹⁶ el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 249.

¹¹⁷ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: Hesaba göre toplam يعقى (122) + علي (100) + باشا (304) +

الحكيم (109) + بمصر (332) + حالا (40) = 885 olmaktadır. Bu da Ali Paşa'nın görev yaptığı dönemle ilgili bir tarih değildir.

¹¹⁸ eş-ŞerĶâvî, *Tuhfetu'n-Nâzirîn*, s. 119; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 252, 253; MiĶâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 187-189; Raymond, *Arap Eyaletleri XVI-XVIII. Yüzyıllar*, I, 486; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 55.

¹¹⁹ el-Cebertî, I, 261-263, 421, 422; Mesut Aydın, “Râğıb Paşa”, *DİA*, XXXIV, 404, İstanbul, 2007; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 55.

Çarşı esnafı toplanıp Ezher'e gelmişler, durumlarını ulemaya arzetmişler ve onları valinin huzuruna çıkma konusunda zorlamışlardır. Âlimler Muhammed Neşretî (ö. 1120/1709) önderliğinde kaleye gidip valinin huzuruna çıkmışlar, halkın durumunu ve bu ekonomik sıkıntıyı arzetmişlerdir. Vali de divanı toplamış; sahte paraların toplanması, yeni gümüş para basılması, fiyatların düşürülmesi ve fiyatlarda üst limit belirlenmesi gibi bazı tedbirler alarak problemi çözmüştür.¹²⁰

Ordu içerisinde meydana gelen karışıklıklar da valileri uğraştırmış hatta valilerin görevden azledilmelerine sebep olmuştur. Halil Paşa döneminde askerler arasında ortaya çıkan büyük fitnede 72 gün boyunca çarşı-pazar kapanmış, insanlar sokaklara çıkamaz olmuştur. Gece gündüz toplar ateşlenmiş neticede Müstaḥfiẓân Ocağı'ndan Efrenc (Frenk) Ahmed gibi bazı emirler katledilmiş, emîr-i hac Eyyûb Bey gibi bazıları da Mısır'dan kaçmak zorunda kalmışlardır. Bu kargaşada insanlar esir edilmiş ve mallar yağmalanmıştır. Olayların sonunda Halil Paşa azledilmiştir.¹²¹

Mısır'ın can damarı Nil nehrinin sularındaki azalma nedeniyle meydana gelen ürün kıtlığı ve fiyatların artmasıyla halkın hayatını devam ettirmede zorlanması ve o dönem Mısır'ında sık sık yaşanan veba salgınları neticesinde çok sayıda insanın hayatını kaybetmesi valilerin yüz yüze geldikleri sorunlardan bazılarıdır. Örneğin Çelebi İsmail Paşa döneminde 1695 yılında Nil nehri Mısır'da âdeti olduğu üzere akmamış bu sebeple fiyatlar yükselmiş ve halk pahalılıktan dolayı çok zor günler geçirmiş hatta fukaradan leş yemek zorunda kalanlar bile olmuştur. Bu sıkıntılara bir de tâûn salgını eklenmiş bu yüzden pek çok insan ölmüştür. Bu durum o dereceye varmıştır ki yollarda sağa sola atılmış ailesi ve yeri yurdu belli olmayan cesedler ortaya çıkmaya başlamıştır.¹²² Bu tür sıkıntılar halk tarafından valilerin protesto

¹²⁰ Şelebî, *Evdâhu'l-İşârât*, IV, 317, 318; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuṣûl min Târihi Mıṣra'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'i*, s. 311, 312 (Ahmed Şelebî b. Abdülğani, *Evdâhu'l-İşârât*, s. 208'den naklen); Muğîs, *Mıṣr fi'l-'Aşri'l-'Uṣmânî*, s. 125, 182, 183.

¹²¹ eş-Şerkâvî, *Tuḥfetu'n-Nâzurîn*, s. 118; el-Cebertî, 1, 86, 87; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 153, 155, 157-164; Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî*, s. 95, 96.

¹²² eş-Şerkâvî, *Tuḥfetu'n-Nâzurîn*, s. 117; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 206; Şelebî, *Evdâhu'l-İşârât*, IV, 301, 302; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 145; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuṣûl min Târihi Mıṣra'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'i*, s. 310, 311; Muğîs, *Mıṣr fi'l-'Aşri'l-'Uṣmânî*, s. 87, 88, 99; Ḥasen Osman, *"Târihu Mıṣr fi'l-'Ahdî'l-'Uṣmânî"*, s. 266.

edilmesine neden olmuş, hatta 1733 yılında olduğu gibi artık çekilmez hale gelen kıtlık çeşitli ayaklanmalara yol açmıştır.¹²³

Osmanlı idaresi altındaki Mısır'da ara sıra yaşanan siyasi karışıklıkların neticesinde bazen otorite boşlukları oluşmuş ve bu gibi durumlar hırsızlığın ve eşkıyalığın artması, yol kesenlerin çoğalması gibi, Mısır'ı güvensiz bir bölge haline getirecek sorunların oluşmasına yol açmıştır. Böyle zor şartların yaşandığı dönemlerde vergiler artmış, halk fakirleşmiş ve yöneticilere karşı güven sarsılmıştır.¹²⁴ Raymond, 1690-1736 tarihleri arasında temel gıda maddelerinin fiyatlarının artmasına neden olacak 13 adet siyasi ve ekonomik krizden bahsetmektedir¹²⁵.

Yöneticiler nezdinde saygın bir yere sahip olan eş-Şebrâvî bazı valiler hakkında methiyeler yazmış ve onların valiliğine tarih düşürmüştür. Bu valilerden biri Râmî Mehmed Paşa'dır. eş-Şebrâvî'nin Râmî Mehmed Paşa'yı methettiği ve Mısır yöneticiliğine tarih düşürdüğü akrostişli (et-taṭrîz) bir şiiri vardır. Bu şiirde süsleme sanatı kullandığını ifade eden eş-Şebrâvî, her beytin birinci şaṭrının (şadr) ilk harflerinin toplanmasıyla محمد باشا رامى وزير مصر دام عز أيامه (Mısır'ın veziri: Râmî Mehmed Paşa, iktidarının şerefi devam etsin) ifadesinin, her beytin ikinci şaṭrının (acuz) ilk harflerinin toplanmasıyla من نظم عبد الله الشبراوي مؤرخا مدحه (tarih düşerek ve methiye olarak nazmeden: Abdullah eş-Şebrâvî) ifadesinin çıkacağını ve kaside içinde üç kere h. 1119 tarihinin bulunduğunu belirtmektedir. Burada eş-Şebrâvî, Râmî Paşa'nın yöneticiliği için 1119 tarihini vermektedir. Hâlbuki Râmî Paşa 1117'de Mısır yöneticiliğinden azledilmişti. Fakat yeni vali İzmirli Ali Paşa tarafından borçları tahsil edilmek ve hesap vermek üzere tazyik altında on ay daha

¹²³ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 71, 73; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuṣṭâ fi Mıṣra'l-'Uṣmâniyye*, s. 83, 236, 237.

¹²⁴ Ömer el-İskenderî, Selim Ḥasen, *Târîhu Mıṣr mine'l-Fethi'l-'Uṣmânî ilâ kubeyli'l-Vaḳti'l-Hâḳır*, s. 66, 67, Mektebetü Medbûlî, 2. Bsk. Kahire, 1996; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuṣṭâ fi Mıṣra'l-'Uṣmâniyye*, s. 235.

¹²⁵ Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuṣṭâ fi Mıṣra'l-'Uṣmâniyye*, s. 235.

Mısır'da tutulmuştur.¹²⁶ eş-Şebrâvî'nin bu süre zarfında kendisine kaside yazdığı anlaşılmaktadır.¹²⁷ [Basît]

1	مَا زِلْتُ بَيْنَ الْوَرَى حَيْرَانَ ذَا كَلْفٍ	مُغْرَى بِيْذِي هَمَّةٍ أَشْكَو لَهُ لَهْفِي
2	حَتَّى انْتَهَى بِي جَوَادُ الْعَزْمِ مُنْتَدِبًا	نَحْوَ امْرِئٍ لَاحٍ بَدْرًا فِي ذُرَى الشَّرَفِ
3	مَدَدْتُ كَفِّي فَلَمَّا أَنْ رَأَى حُزْنِي	نَادَى بِهَمَّتِهِ أَقْبَلْ وَلَا تَخَفِ ¹²⁸
4	دَامَتْ مَعَالِيهِ كَمْ أَرَوَى بِرَاحَتِهِ	ظَمَانَ هَمِّ فَوَلَّى هَمُّهُ وَوُفِي
5	بِهِ رَأَيْتُ ضِيَاءَ الْعُرْفِ مُنْتَشِرًا	مِنْ بَعْدِ مَا قُلْتُ مِصْبَاحِ السَّخَاءِ طَفِي
6	أَحْيَى الْهَدَى فِيهِ زَالَ الرَّدَى وَبِهِ	عَادَ النَّدَى بَعْدَ أَنْ أَشْفَى عَلَى التَّلْفِ
7	شَفِيَتْ يَا نَفْسُ مِنْ لُقْيَاهُ فَاعْتَصِمِي	بِهِ وَمِنْ غَرَسِ إِنْعَامَاتِهِ اقْتَطِعِي
8	إِنْ شِئْتَ دُرًّا فَعُوصِي فِيهِ وَاعْتَنِمِي	دُرًّا وَإِلَّا فَهَذَا الْبَحْرُ فَاعْتَرِفِي
9	رَمَى عِدَاهُ بِسَهْمٍ مِنْ عُلَاهُ وَمَا	أَخْطَى فَهَمُّ بَيْنَ ذِي شَكْوَى وَمُعْتَرِفِ
10	إِذَا رَأَيْتُمْ مُحْيَاهُ الْبَدِيعِ بَدَا	لَا تَعْجَبُوا إِنَّمَا كُلُّ الْمَلَاَحَةِ فِي
11	مَوْلَى بِرَاحَتِهِ كَفُّ الْأَدَى وَكَفَى	لِلَّهِ كَفُّ كَفَى مَنْ جَاءَهُ وَكُفَى
12	يَا نَفْسُ إِنْ رُمْتَ حِصْنًا تَأْمَنِينَ بِهِ	هَا أَنْتِ فِي عُرْفَاتِ الْمَكْرَمَاتِ قَفِي
13	وَلَا تَقُولِي رِيَاضُ الْجُودِ قَدْ مَحَلَّتْ	أَوْ كَوَّكِبُ الْمَجْدِ وَلَى نُورُهُ وَخَفِي
14	زَالَ الْعَنَا وَلِيَ الْبُشْرَى بِرُؤْيَا مَنْ	لَوْلَا حِمَاهُ لَمَا كَانَ انْقِضَى أَسْفَى
15	يَا مَنْ يَرُومُ مَقَامًا جَلَّ عَنْ شَبِّهِ	شَاهِدْ بِعَيْنِكَ مَا مِنْهُ صَفَا وَصِفِ
16	رَوَتْ يَدَاهُ حَدِيثَ الْجُودِ عَنْ عَطَا ¹²⁹	بِمُسْنَدِ صَحَّ عَنْ بَشْرٍ ¹³⁰ وَعَنْ خَلْفِ ¹³¹

¹²⁶ Uzunçarşılı, VI, 247.

¹²⁷ Bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51-53.

¹²⁸ Kasas suresi, 31. ayetten iktibâs edilmiştir.

¹²⁹ Muhtemelen tâbiîn dönemi meşhur hadis râvîsi 'Atâ b. Ebu Rebâh (ö. 114/732).

¹³⁰ Tabiîn dönemi hadis ravilerinden Bişr b. Mansûr (ö. 180/796) olabilir.

¹³¹ Tabiîn dönemi hadis ravilerinden Halef b. Halife (ö. 180/796) olabilir.

رَاجِيهِ فَهُوَ مِنَ الْأَسْوَاءِ فِي كَنَفِ	مَحَا بِسَطَوْتِهِ كُلَّ الْمَكَارِهِ عَن	17
أَخْطَأْتُ فِي السَّعْيِ وَالْأَمَالِ لَمْ تَقِفِ	صَرَفْتُ هِمَّةَ آمَالِي إِلَيْهِ فَمَا	18
وَطَالِبِ الدَّرِّ لَا يَعْتَرُّ بِالصَّدْفِ	رَفَعْتُ شَكْوَايَ أَرْجُو دَرَّ نُصْرَتِهِ	19
يَا كَعْبَةُ بِسِوَاهِ الطَّرْفِ لَمْ يَطْفِ	دَنُوتُ أَسْعَى لِأَوِي مِنْكَ فِي حَرَمِ	20
مُتَعَا بِسُرُورٍ غَيْرِ مُنْصَرِفِ	أَدَامَكَ اللَّهُ فِي عِرِّ وَعَافِيَةٍ	21
أَنْتَ الْمَلِيءُ وَفِي بَدَلِ الْعُهُودِ وَفِي	مَنْ لِي سِوَاكَ وَفِي كُلِّ الْأُمُورِ تَرَى	22
رَأَى عِلَاكَ وَوَلَّى غَيْرَ مُنْخَطِفِ	عَجِبْتُ مِنْ حَاسِدٍ فِي الْجَوِّ مُسْتَرْقِ	23
خُودٌ تَخْفُ ضُحَى مِنْ أَحْسَنِ التَّحْفِ	زَيْنْتُ بِكَرِّ مَدِيحِي فِيكَ فَهِيَ إِذَنْ	24
أَوْ جُنْدَهُ أَرْحَنَ كَمْ فَاضِلٍ حَنْفِي ¹³²	إِنْ زُمَّتُهُ أَرْحَنَ نِدَّ زَكَا وَعَلَا	25
مَدْحِي لَهُ سَرَفٌ بَلْ ذَاكَ التَّمَنُّ شَرَفِي	يَخْسَأُ جَهُولٌ أَطَالَ اللَّوَمَ فِيهِ فَمَا	26
دَعْنِي فَمَا ضَرَّ شَهْدًا ذَوْقُ مُنْحَرِفِ	إِنْ كُنْتُ أَكْمَهَ عَن أَنْوَارِ طَلْعَتِهِ	27
حُكْمٌ وَلَا كُلُّ مَنْ يُرْجَى وَفَاهُ بِنَفِي	مَا كُلُّ مَنْ أُعْطِيَ الْحُكْمَ اسْتَقَامَ بِهِ	28
هَذَا بَدَا فِيهِ زَالَ الرَّدَى وَحَفِي ¹³³	هَبَاتٌ رَاحَتُهُ مُذْ أَرْحُوهُ لَهَا	29

1. İnsanlar arasında hâlâ ben hayranım, tutkunum ve sevdalıyım himmet sahibine, şikâyet ediyorum ona hasretimi.
2. Nihayet azmin atı (bineği) götürdü beni elçi olarak, şerefin zirvesinde dolunay gibi parlayan bir kişiye.
3. Uzattım elimi, hüznümü görünce, arzusuyla nida etti: “Gel, korkma!”
4. Yüceliği devam etsin, nice hüznün susamışlarını rahatlığıyla suvardı da hüznü kaçıp uzaklaştı.

¹³² Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: ند (54) + زكا (28) + وغلا (1037) = 1119 ve كم (60) + فاضل (911) + حنفي (148) = 1119.

¹³³ Bu beyitte de tarih düşürme sanatı vardır: لها (36) + هدا (10) + بدا (7) + فبه (87) + زال (38) + الردى (245) + وحفي (696) = 1119.

5. *Sehâvet kandili söndü dedikten sonra bile cömertlik ışığının etrafa saçıldığını onda gördüm.*
6. *Doğruluğu ihya etti böylece helâk onda yok oldu ve yok olmaya yüz tutuktan sonra cömertlik onda dirildi.*
7. *Onunla görüşünce şifa buldun ey can, koru kendini onunla ve ihsanın fidanlarından kopar!*
8. *İnci istersen eğer dal ona ve topla incileri, yok eğer istemezsen işte deniz avuçla.*
9. *Düşmanları yukarısından bir ok attılar ve isabet ettiler. Onlar şikâyetçiler ve itirafçılar arasında oldular.*
10. *Ortaya çıktığında güzel simasını gördüğünüzde şaşırmayınız zira bütün güzellikler ondadır.*
11. *Rahatlatmasıyla eziyetlerin engellendiği ve muhafaza eden bir efendidir. Engellemek Allah'a aittir, kendisine gelene yeterli olandır ve o kişi korunur.*
12. *Ey can, kaleye yönelirsen onunla güvende olursun. İşte sen şeref odalarında bulunuyorsun, dur!*
13. *Sakin, cömertlik bahçeleri çoraklaştı veya şeref yıldızının parlaklığı kayboldu ve gizlendi deme!*
14. *Himayesi olmasaydı üzüntümün geçmeyeceği kişiyi görmekle cefa kayboldu, müjde yaklaştı.*
15. *Ey benzersiz bir makam arzulayan kişi, mutluluğun kendisinden olduğu şeye gözünle şahid ol ve anlat!*
16. *Elleri, cömertlik hadisini, Bişr ve Halef'ten sahih bir senedle, Atâ'dan rivayet etmiştir.*
17. *Otoritesiyle kötülükleri arzulayanların kötülüklerini onlardan giderdi. Ki o kötülükler tenhada işlenen cinstendi.*
18. *Emellerimin arzusu ona yönlendirdi. Gayret konusunda hata etmedi ve ümitler durmadı.*
19. *Yardıminin incisini umarak şikâyetimi ilettim. İnci peşinde koşan sedefle aldanmaz.¹³⁴*

¹³⁴ “İnci peşinde koşan sedefle aldanmaz” cümlesi hikmetli söz niteliğinde olup beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

20. Yaklaştım, senden bir hareme sığınmaya çalışıyorum, ey Kâbe! Bakış ondan başkasının etrafında tavaf etmedi.
21. Allah seni, zevali olmayan bir mutluluktan faydalanarak şeref ve afiyet içinde devamlı kılsın.
22. Görüyorsun kimim var senden başka ve bütün işler için? Varlıklı olan sensin ve sözünü yerine getirme konusunda vefalısın.
23. Semada hırsızlık yapan ve senin üstünlüğünü görüp de zorlanmadan dönüp giden hasetçiye hayret ettim.
24. Methiyemin benzersizini senin hakkında süsledim. O halde o hediyelerin en güzeli olarak kuşluk vakti sarmalayan genç kızdır.
25. Eğer onu arzularsam tarih düşerim: “bereketlenmiş ve gelişmiş temiz bir akrandır” veya askerini arzularsam tarih düşerim: “Nice faziletli Hanefi (kişiler).”
26. Onu uzun uzadıya ayıplayan cahil uzaklaşır. Benim onu methetmem israf değildir, bilakis o kıymet benim şerefimdir.
27. Eğer simasının nurlarına karşı kör olursam bırak beni, ağız tadı bozuk olanın zevki oğul balına zarar vermez¹³⁵.
28. Hakkında hüküm verilen herkesi hüküm düzelterek değildir. Vefalı olması beklenen herkes de vefalı olacak değildir¹³⁶.
29. “Doğru yolu bulup göründü ve onda helak yok olup gizlendiğinden beri ona gelen mevhibeler için” tarih düşünüz.

eş-Şebrâvî'nin hakkında şiir yazdığı diğer bir vali de talebesi Köprülü Abdullah Paşa'dır. Köprülü, Arap dili konusunda mahir¹³⁷, ilim sahibi, şeriata bağlı ve salih bir paşa idi. Mısırlı şairler paşayı faziletinden ve edebiyata meylinden dolayı methetmişlerdir. Abdullah Paşa'nın bir de alfabetik tertiple hazırlamış olduğu kaliteli bir şiir divanı vardır.¹³⁸ Yasak işlerin yapıldığı yerleri ve meyhaneleri kapatmıştır¹³⁹.

¹³⁵ “Ağız tadı bozuk olanın zevki oğul balına zarar vermez” cümlesi hikmetli söz niteliğinde olup beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

¹³⁶ Beyit hikmetli söz niteliğinde olup beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

¹³⁷ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 179.

¹³⁸ eş-Şerkâvî, *Tuhfetu'n-Nâzirîn*, s. 118; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfî*, III, 181.

¹³⁹ el-Ḳal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 234; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfî*, III, 181.

Köprülü'nün döneminde Mısır'da huzur ve refah hüküm sürmüştür¹⁴⁰. eş-Şebrâvî, Abdullah Paşa'nın çok faziletli bir zat olduğunu belirterek onun Mısır valiliğine tarih düşürmüştür: [Vâfir]¹⁴¹

1 إِلَيْكَ فَمَا اكْتَسَابَ الْمَجْدِ سَهْلٌ وَلَا كُلُّ لِمَا يَرْجُوهُ أَهْلٌ
“Bak, şan-şeref elde etmek kolay değildir. Hiç kimse de umduğu şeylere layık değildir.”

2 تَأْمَلْ مَا تَرَاهُ مِنَ الْمَزَايَا وَأَرْخْ كَمَ لِعَبْدِ اللَّهِ فَضْلٌ¹⁴²
Bildiğin meziyetleri iyi düşün ve tarih düş: “Abdullah Paşa'nın nice faziletleri vardır.”

Şair, Vali Yahya Paşa için de tarih düşürmüştür: [Tavîl]¹⁴³

1 رَأَى صَاحِبِي هَذَا الْوَزِيرَ فَقَالَ لِي تَأْمَلْ مَزَايَاهُ وَصِفْ لِي أَحْوَالَهُ
Dostum bu veziri görünce bana dedi ki: “Onun meziyetlerini düşün de bana ahvalini anlativer.”

2 فَقُلْتُ وَرَبِّ نَمَّ صَرَّحْتُ بِاسْمِهِ وَأَرْخْتُهُ يَحْيَا وَيَبْلُغُ آمَالَهُ¹⁴⁴
Dedim ki: “Vezirdir” sonra ismini söyleyip şöyle tarih düştüm: “Yahya, arzularına kavuşacaktır.”

Mısır'da Osmanlı valilerinin hakimiyeti XVIII. yy. başlarına kadar devam etmiştir. XVIII. yy'dan itibaren ise iktidar Memlûk beyleri arasından seçilen şeyhu'l-beledlere geçmiştir¹⁴⁵. Bu durumun en çarpıcı örneklerinden biri 1725 yılında yönetime gelen Fikârî Osman Bey'dir. Mısır yönetiminde o kadar söz sahibiydi ki Osmanlı valisini kendi sarayına bir ziyafete çağırarak bir ilki gerçekleştirmiş kendi sarayında haksızlıklara uğrayanların durumunun görüşüleceği bir divan kurulmasını bile sağlamıştır¹⁴⁶. Bu dönemde Zülfiķârî Osman Bey elde ettiği otoriteyle, Osmanlı valisi Kahire'de olmasına rağmen Mısır'ın gerçek hâkimi gibi hareket ederek valinin

¹⁴⁰ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 383.

¹⁴¹ Bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 62; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 234.

¹⁴² Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: كم (60) + لعبد (106) + الله (66) + فضل = 1142.

¹⁴³ Bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 62; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 250.

¹⁴⁴ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: يحيا (29) + ويبلغ (1048) + آماله (77) = 1154.

¹⁴⁵ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 12.

¹⁴⁶ Kâmil Muhammed Muhammed 'Uveyda, *Mahmud Sami el-Bârûdî İmamı's-Şu'ara fi'l-'Aşrı'l-Hadîs*, s. 15, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrût.

yapması gereken meclisi toplama, suçluları cezalandırma, çarşı-pazarda fiyatları belirleme gibi gündelik hayatın gerektirdiği icraatları yapıyordu. Vali ise sanki tutukluymuş gibi kaleden dışarı çıkmıyordu.¹⁴⁷

Osmanlı'nın Mısır'ı idare etmede uyguladığı siyaset İstanbul'un Kahire'deki temsilcisi valiyi güçsüzleştirecek ve pasifize edecek yerel güç odaklarını kontrol altında tutarak yönetimi ele geçirmelerini engellemek¹⁴⁸; eğer bu başarılı olmuyorsa yerel güçler arasındaki rekabeti Bâb-ı Âlî lehine olabilecek şekilde destekleyerek güç odaklarını birbiriyle dengelemek şeklinde kendini göstermiştir.¹⁴⁹

XVIII. yy. Osmanlı Mısır'ı çeşitli değişimlere, askerî gruplaşmalara, askerî hanelerin birlik oluşturmalarına ve grupların birbirini yok ettiği tasfiye savaşlarına sahne olmuştur¹⁵⁰. Bu yüzyılda Osmanlı idaresinin zayıflaması üzerine Mısır'ın idaresi Kâsımiyye¹⁵¹ ve Zülfikâriyye¹⁵² fırkaları arasında paylaşılmış, daha sonra Kazdağlıyye (Kazdağlı)¹⁵³ fırkasının eline geçmiştir.¹⁵⁴ Bu fırkaların yönetimi ele

¹⁴⁷ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 67; Hasan Osman, “*Târîhu Mısr fi'l-'Ahdî'l-'Uşmânî*”, s. 280; Abdurrahman Zeki, *el-Kahire*, s. 210, 211.

¹⁴⁸ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 182.

¹⁴⁹ Işın, “*Mısır'da Osmanlı Satrancı*” (Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi* isimli eserin Sunuş yazısı), s. 8; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 24, 25.

¹⁵⁰ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 14; Özge Özkoç, *İmparatorluk İktidarının Sınırında Osmanlı Mısır: Mehmet Ali Paşa Döneminden Hıdivliğe* (Doktora Tezi), s. 34, Ankara, 2013; Abdülvehhâb Bekr, “*el-'Alâkâtül-İctimâ'îyye fî Mısrâ'l-'Uşmâniyye*”, *el-Hayâtü'l-İctimâ'îyye fî'l-Vilâyâti'l-'Arabîyye eşnâe'l-Hukmî'l-'Uşmânî*, s. 160, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Hasan Osman, “*Târîhu Mısr fi'l-'Ahdî'l-'Uşmânî*”, s. 278, 279; Corcî Zeydân da Osmanlı dönemi Mısırını dört dönemde incelemiş ve ikinci dönemi yönetim gücünün Memlûklere geçtiği dönem şeklinde değerlendirmiştir. Bkz. Zeydân, *Osmanlı Mısır*, s. 32; Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 66, 67.

¹⁵¹ XVII ve XVIII. yüzyıllarda Mısır'ın idaresinde söz sahibi olan Memlûk fırkalarından biridir. Kasım Bey adında birine nisbet edilen bu zümre XVII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkmış ve XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar yaklaşık bir asır kadar Osmanlı dönemi Mısır'ının siyasî, içtimâî ve iktisadî hayatında etkili olmuştur. Bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, “*Kâsımiyye*”, *DİA*, XXIV, 552, 553, İstanbul, 2001; Şelebî, *Evdâhu'l-İşârât*, IV, 433, 434; Ömer el-İskenderî, Selim Hasan, *Târîhu Mısr*, s. 79.

¹⁵² Osmanlı döneminde Mısır'da en güçlü siyasî hiziplerden biridir. XVII ve XVIII. yüzyıl Osmanlı Mısır'ında Kâsımiyye ile birlikte en önemli güç odaklarından biridir. Bu iki hizip Mısır'ın idaresinde Osmanlı valileri yanında söz sahibi olmuşlardır. Bkz. Jane Hathaway, “*Zülfikâriyye*”, *DİA*, XLIV, 559-561, İstanbul, 2013; Ömer el-İskenderî, Selim Hasan, *Târîhu Mısr*, s. 79.

¹⁵³ XVIII. Yüzyılda Mısır'ın idaresinde rol oynayan Memlûk gruplarından biridir. Batı Anadolu'da günümüzde Çanakkale ve Balıkesir illeri arasında yer alan Kazdağlı'na nispet edilmektedir. XVII. yüzyılın sonunda, Batı Anadolu özellikle Kazdağlı'nın kuzeydoğusundaki Biga ve Karesi, Osmanlı'nın ana asker kaynağı haline gelmiştir. Kazdağlılarla ilgili bkz. Seyyid Muhammed es-Seyyid, “*Kazdağlıyye*”, *DİA*, XXV, 143, 144, İstanbul, 2002; Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 66-68; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 43, 45.

¹⁵⁴ Seyyid Muhammed es-Seyyid, “*Kâşiflik*”, *DİA*, XXV, 17, İstanbul, 2002; Zeydân, *Osmanlı Mısır*, s. 203, 204; eş-Şilik, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye*, s. 95; Abdülaziz Cemalüddin, *el-Ahvâlu's-*

geçirme stratejisi hac emirliği görevini alarak Kahire ve Mekke arasında cereyan eden ekonomik hareketliliği kontrol altında tutmak ve o günlerde Mısır için önemli bir ticaret metaı olan kahve ithalatını tekeline almaya çalışmaktır. Özellikle Kazdağlılar fırkasının yönetimde söz sahibi olma süreci bu şekildedir¹⁵⁵. Kazdağlılar fırkasının en önemli özelliği Fikârî ve Kâsımî hizipleri yıkıldıktan sonra Mısır'ın yönetiminde uzun süre etkin olan en kalıcı fırka olmasıdır.¹⁵⁶ XVIII. yüzyılın ilk yarısında, büyük bir hane olan Kazdağlılardan çıkan emirler 1716'ya kadar Hasan Kethüda, 1736'ya kadar Osman Kethüda, 1739'a kadar Süleyman Kethüda, 1743'e kadar Abdullah Kethüda, 1754'e kadar İbrahim Kethüda ve son olarak da 1765'e kadar Abdurrahman Kethüda'dır.¹⁵⁷

Bu dönemde Defterdâr Kâsım Bey'le Zülfikâr Bey arasındaki rekabet neticesinde Fikârî (Zülfikâriyye) ve Kâsımî hizipleri ortaya çıkmış ve Mısır'ın askerî kadrolarında etkin hale gelmişlerdir. Fikârî hizbinden Kazdağlıyye (Mustafa Kâhya Kazdağlı'ya nisbetle), Belfiyye (veya Celfiyye, Komutan Hasan Ağa Belfî (Celfî)'ye nisbetle) Rıdvan, Haşşâb, 'Aleviyye, Muhammediyye, son iki haneden de Murâdiyye, İbrahimiyye ve İsmailiyye; Kâsımî hizbinden ise İvâziyye (İvâz Bey'e nisbetle) ve Şenebiyye (Boşnak Ebu Şeneb İbrahim Bey'e nisbetle) haneleri ortaya çıkmıştır. Bu haneler arasında şeyhu'l-beled veya sancak beyliği makamları etrafında rekabetler, kavgalar, savaşlar ve fitneler zuhur etmiş ve bu durum bu dönemde adeta Mısır'ın günlük hayatının bir karakteristiği haline gelmiştir.¹⁵⁸

Osmanlı Mısır'ında askerlerin çıkardığı en önemli fitne olaylarından biri Kazdağlılara karşı başkaldıran Başodabaşı Frenk/Efrenç Ahmed'in isyanıdır. Bu olay 1705 yılında başlamış 1711'de bitmiştir. Taraflar arasında yapılan çatışmalar neticesinde Frenk Ahmed ve taraftarları öldürülmüş, olaylar son bulmuş ve

Siyâsiyye ve'l-İktisâdiyye li Mışra tahte'l-İhtilâli'l-'Uşmânî, IV, 1027, 1028 (Sâvîrisü'bnu'l-Muğaffâ', *Târîhu Mışr min Bidâyeti Kıarnî'l-Evveli'l-Milâdî hattâ Nihâyeti'l-Karnî'l-'İşrîn* (thk. Abdülaziz Cemalüddin, Mektebetu Medbûlî, 1. b. Kahire, 2006) isimli kitabının hâmişinde IV, 1014-1080).

¹⁵⁵ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 25, 49, 90, 152, 153, 155; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 43; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mışra'l-'Uşmâniyye*, s. 80.

¹⁵⁶ es-Seyyid, "Kazdağlıyye", *DİA*, XXV, 143, 144.

¹⁵⁷ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 90.

¹⁵⁸ el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 87 (Muhakkikin notları); Ahmed er-Reşîdî, *Husnu's-Şafâ ve'l-İbtihâc bi Zikri men Vüllîye İmârete'l-Hâc*, s. 214, dn. 5, nşr. Leylâ Abdüllatîf Ahmed, Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1980; Muğîs, *Mışr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 68.

hâkimiyet yeniden Kazdağlılar'ın eline geçmiştir. Bu fitne esnasında evler yıkılmış, eşyaları yakılmış, çarşı-pazar kurulmamış, dükkânlar kapanmış, Nil'den içme suyu getirilememiş ve insanlar çok sıkıntı çekmişlerdir.¹⁵⁹ Olaylar neticesinde âlimler toplanıp Osmanlı valisinin azline fetva vermişlerdir. Bu durum valilik makamının prestijinin zayıflamasına neden olmuştur.¹⁶⁰

eş-Şebrâvî'nin verdiği bir bilgiye göre de dönemin Mısır'ında bazı karışıklıkların olduğu anlaşılmaktadır. eş-Şebrâvî, 1122/1710 yılında Bulak/Mısır'da Bilâd-ı Rûm'dan gelen naķıbu's-sâdâti'l-esrâf¹⁶¹ es-Seyyid Abdulkadir'in gece kaldığı yerde katledildiğini söylemiş ve yazdığı mersiyesinde şöyle seslenerek bu olaya tarih düşürmüştür. Bu olay Moralı Kaptan İbrahim Paşa'nın valiliği esnasında vuku bulmuştur:¹⁶² [Hâfif]

أَيُّهَا الْقَوْمُ وَيَحْكُمُ قَدْ هَدَمْتُمْ بُنْيَةَ اللَّهِ وَآتَيْتُمْ عِبَادَةَ

Ey millet! Yazık size, Allah'ın binasını yıktınız ve kullarını töhmet altında bıraktınız.

وَدَجَّيْتُمْ هَذَا الْمُهَدَّبَ عَدْرًا وَقَطَعْتُمْ بِغِظَةٍ أَوْرَادَهُ

Bu edepli insanı haince boğazladınız ve kabalıkla onun suyunu (hayatını) kestiniz.

¹⁵⁹ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 39, 69, 71; Raymond, *el-Kâhire*, s. 180, 212; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 89 (Muhakkikin notları); Miĥâil Şârübîm, *el-Kâfi*, III, 153, 155, 157-164; eş-Şilik, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye*, s. 95; es-Seyyid, "Mısır", *DİA*, XXIX, 565; "Kazdağlıyye", *DİA*, XXV, 144; Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 19, 39, 172; Raymond, *Arap Eyaletleri XVI-XVIII. Yüzyıllar*, I, 484, 485; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 87-90 (Muhakkikin notları); Şelebî, *Evdâhu'l-İşârât*, IV, 381; Abdülvehhâb Bekr, "el-'Alâkâtül-İctimâ'ıyye fi Mısra'l-'Uşmâniyye", *el-Hayâtü'l-İctimâ'ıyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmâni*, s. 149, Menşûrâtu'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Hathaway, "Zülfikâriyye", *DİA*, XLIV, 560; Ömer el-İskenderî, Selim Hasen, *Târîhu Mısır*, s. 79; Muğîs, *Mısır fi'l-'Asri'l-'Uşmâni*, s. 109, 110.

¹⁶⁰ Abdülvehhâb Bekr, "el-'Alâkâtül-İctimâ'ıyye fi Mısra'l-'Uşmâniyye", *el-Hayâtü'l-İctimâ'ıyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmâni*, s. 142, 148, Menşûrâtu'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Miĥâil Şârübîm, *el-Kâfi*, III, 153, 155, 157-164.

¹⁶¹ Seyyid ve şeriflerle ilgili işlere bakan yetkili. Bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *DİA*, XXXII, 322-324, İstanbul, 2006; Yücel Özkaya, *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, s. 228, 229, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985.

¹⁶² eş-Şebrâvî, *Divân*, s. 27, 28; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 215; Şelebî, *Evdâhu'l-İşârât*, IV, 347, 348.

يَا خَلِيلِي لَا تَأْسَفَنَّ وَأَرْخَ: "قَدَّرَ اللَّهُ قَتْلَهُ وَأَرَادَهُ"¹⁶³

Ey dostum, üzülme ve tarih düş: "Allah katlini takdir etmiş ve öyle murad etmiş."

Kahire XVIII. yüzyılda eş-Şebrâvî hayatta iken Frenk Ahmed (1705-1711)'in başlattığı iç savaş, Çerkez Bey ile Zeynulfikâr Bey'i karşı karşıya getiren iç savaş (1724-1730), 11 emirin çok kısa bir süre içinde öldürüldükleri hadise (1736), Abdurrahman Kethüda ile Ali ve Salih Beyleri karşı karşıya getiren çatışmalar (1755-1767) gibi siyasi ve askeri krizlere sahne olmuştur.¹⁶⁴ Diğer taraftan Osman Bey'in sürülmesi (1743), Katamişiyye ve Dimyâtiyye hiziplerinin ortadan kaldırılması (1747), Haşşâb Hüseyin Bey'in kaçıışı ve Ragıb Paşa'nın azledilmesi (1748)¹⁶⁵, Rıdvan Bey'in saf dışı bırakılması (1755) ve Hüseyin Bey'in öldürülmesi (1757) gibi olaylar da yaşanmıştır. Ancak bunlar sadece yönetici kesimi etkileyen siyasi darbelerdir.¹⁶⁶

b. Sosyal Hayat

Arap topraklarındaki Osmanlı hâkimiyeti hakkında genelde çok olumsuz değerlendirmeler yapılmış ve hatta bu dönem kimi zaman tam bir sessizlik içinde geçiştirilmiştir¹⁶⁷. Bu geçiştirme sebeplerinden en mühimi belki de, Osmanlı asrına çöküş, batış, inhişât, durgunluk, donukluk, izmihlal, gerileme gibi tanımlamalarla yaklaşan oryantlizmin Arap âlemine etkisi olmuştur. Hâlbuki oryantlistlerin bu tür yaklaşımlar içeren çalışmaları öze nüfuz etmeyip yüzeysel kalmaktadır. Çünkü onlar daha çok, birincil kaynaklardan istifade etmeyip seyyahların ve elçilerin notları

¹⁶³ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: قدر (304) + الله (66) + قتله (535) + وأراده (217) = 1122.

¹⁶⁴ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 109; Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 95.

¹⁶⁵ el-Kal'âvî, *Şafvetü 'z-Zemân*, s. 252, 253; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 188, 189.

¹⁶⁶ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 69; Ömer el-İskenderî, Selim Hasen, *Târîhu Mısır*, s. 80, 81.

¹⁶⁷ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 15; Raûf Abbas Hâmid, (Nelly Hanna, *Tüccâru 'l-Kâhire fi 'l-'Aşri 'l-Uşmânî Sîretü Ebû Tâkıyye Şâhbenderu 't-Tüccâr*), Takdim yazısı, s. 6, 8, çev. Raûf Abbâs Hâmid, Kahire, 1996.

tarzında ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Vesikalar incelendiğinde durumun zannedildiği gibi olmadığı anlaşılacaktır.¹⁶⁸

Osmanlı devletinin ikinci büyük metropolü olan Kahire yüzölçümü açısından Memlûkler döneminden daha geniş, nüfus olarak da daha kalabalık durumdaydı.¹⁶⁹

XVIII. yy. Kahire'sinde, adlî personel, Ezher'de derslere katılan hoca ve talebeler, bazı dini topluluklar 3000 kişi civarında bir sayıya karşılık gelmektedir. Bu kesim şehrin sosyal yapısını en fazla etkileyen sınıf olmuştur.¹⁷⁰

Mısır'da pek çok sayıda seyyid ve şerif bulunuyordu. Bunlardan Seyyid Vefâiler (es-Sâdetü'l-Vefâiyye) ve Seyyid Bekriler (es-Sâdetü'l-Bekriyye) kendilerine ait pek çok vakıfla birlikte Kahire'de bulunan iki önemli gruptur. Halk nazarında ve yöneticiler nezdinde dinî bir konumları olan seyyid ve şerifler, insanlarla güzel ilişkiler kurmuşlar ve pek çok hayırlı işle meşgul olmuşlardır.¹⁷¹

Stratejik konumuyla ticarete önemli bir rol üstlenen Mısır'ın temel ekonomik faaliyeti ziraattır. Bu sebeple çiftçiler, en fazla nüfusa sahip olan sosyal tabakadır.¹⁷²

Özellikle XVIII. yy.'in başlarından itibaren Mısır doğu ve batıdaki Arap ülkeleri, Uzakdoğu, Afrika ve Avrupa arasında ticari açıdan mihver ülke konumundaydı. Osmanlı öncesi görülmemiş bir şekilde Mısır'ın ithalat ve ihracat hacmi büyük ölçüde genişlemiştir.¹⁷³ Osmanlı Devleti özelde Mısır'da genelde fethettiği hiçbir ülkede halkın ticari faaliyetlerini ve yolculuklarını engelleyecek

¹⁶⁸ Raûf Abbas Hâmid, (Hanna, Nelly, *Tüccâru'l-Kâhire*), Takdim, s. 8; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'î*, s. 9, 10 (Mukaddime); Raymond, "Kahire", *DİA*, XXIV, 175.

¹⁶⁹ Raymond, "Kahire", *DİA*, XXIV, 176; Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, Türkçe Basıma Önsöz, vi.; Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 5, 6. Osmanlılar Mısır'ı fethettiğinde Kahire'nin nüfusu 150000 idi.

¹⁷⁰ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 47; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 120.

¹⁷¹ Abdurrahim Abdurrahman, "el-Hayatü'l-İctimâ'iyye fi Medîneti'l-Kâhire ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmânî", *el-Hayatü'l-İctimâ'iyye fi'l-Vilâyati'l-'Arabîyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 492, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'î*, s. 303.

¹⁷² Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 70, 71; eş-Şilik, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye*, s. 98; Hasen Osman, "Târîhu Mısr fi'l-'Ahdi'l-'Uşmânî", s. 269, 271, 272; el-Enşârî, *el-Mucmel fi Târîhi Mısr*, s. 205.

¹⁷³ Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdi ve'l-İctimâ'î*, s. 165, 172, 178, 192, 286; Raûf Abbâs Hâmid (Mütercim), *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuşâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye* (Nelly Hanna) isimli kitabın Mukaddimesi, s. 15, 17, ed-Dâru'l-Mısrîyyetü'l-Lübânîyye, 2004.

herhangi bir şart koymamıştır¹⁷⁴. XVIII. yy. boyunca, baharat, Hint tekstili ve özellikle kahveye dayalı deniz ticareti tüccarların büyük gelirler elde etmesini sağlamıştır.¹⁷⁵ Kahve ticareti en ihtişamlı günlerini yaşarken Kahire’de uluslararası ticarete uzmanlaşmış 500 civarında tüccar vardı¹⁷⁶ ve bunlar *vekâle* adı verilen hanlarda ticaretlerini sürdürmüşlerdir.¹⁷⁷ Mısırlı tarihçi el-Makrîzî (ö. 845/1442) kendi döneminde vekâle sayısını 58 olarak verirken bu sayı Osmanlı döneminde 360’a ulaşmıştır. Yine Memlûkler zamanındaki 87 çarşıya karşılık Osmanlılar döneminde 144 çarşı tespit edilmiştir.¹⁷⁸ Bu canlı şehirde yaklaşık yüzbin çalışan insanın onbeş binini sanatkârlar ve esnaf oluşturmaktadır.¹⁷⁹

Her yıl Kahire’ye gelen 30-40000 civarındaki hacı da Kâhire’nin ekonomik hayatına katkı sağlamış görünmektedir.¹⁸⁰

Nil ile şehir arasında kalan bahçelik alanda emirlerinin yaptırdıkları bahçeli evler ve saraylar vardı. Özellikle Özbekiyye¹⁸¹ gölü (Birketu’l-Özbekiyye) o dönemde elit bir semt haline gelmiştir.¹⁸²

Nil sularının alçalması Kahirelilerin eskiden beri yaşadığı problemlerden biridir. Bu problem birkaç sefer Osmanlılar döneminde de yaşanmıştır. Bu sıkıntıyla birlikte pahalılık artmış, halk feryad edip sızlanmış ve açlıktan ölümler meydana gelmiştir. Yaşanan diğer problemler ise kalpazanlık, tâûn ve vebâ hastalıklarıdır.¹⁸³

Köleler Kahire sosyal gruplarından birini teşkil etmekteydi. Bunlar köle pazarından veya köle vekâle (han)’sinden satın alınabilen Kürt, Gürcistan veya Doğu

¹⁷⁴ Abdurrahim Abdurrahman, *Fuṣūl min Târîhi Mıṣra’l-İktisâdi ve’l-İctimâ’i*, s. 165, 172, 178, 211, 280.

¹⁷⁵ N. Bilge Özel, “André Raymond: Arap Şehir Tarihinde Bir Dönüm Noktası”, s. 575, *TALİD*, Cilt 3, Sayı 6, 2005; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 77; Raymond, “Kahire”, *DİA*, XXIV, 176.

¹⁷⁶ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 54; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 78.

¹⁷⁷ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 81.

¹⁷⁸ Raymond, *el-Kâhire*, s. 195; Raymond, “Kahire”, *DİA*, XXIV, 176.

¹⁷⁹ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 57.

¹⁸⁰ Raymond, “Kahire”, *DİA*, XXIV, 176.

¹⁸¹ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 95; Ömer el-İskenderî, Selim Hasan, *Târîhu Mıṣr*, s. 67.

¹⁸² Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 199, 205; *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 110-112; Hasan Osman, “*Târîhu Mıṣr fi’l-‘Ahdî’l-‘Uṣmânî*”, s. 274.

¹⁸³ Abdurrahim Abdurrahman, “el-Hayâtü’l-İctimâ’iyye fi Medîneti’l-Kâhire ibbâne’l-‘Aşri’l-‘Uṣmânî”, *el-Hayâtü’l-İctimâ’iyye fi’l-Vilâyâti’l-‘Arabîyye eṣnâe’l-Hukmi’l-‘Uṣmânî*, s. 494-498, *Menşûrâtü’l-Mecelleti’t-Târîhiyyeti’l-Mağribiyye ve Merkezü’d-Dirâsât ve’l-Buhûs, Zağvân*, 1988; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuṣūl min Târîhi Mıṣra’l-İktisâdi ve’l-İctimâ’i*, s. 307-313; Muğîs, *Mıṣr fi’l-‘Aşri’l-‘Uṣmânî*, s. 87; eş-Şilik, *el-‘Arab ve’d-Devleti’l-‘Uṣmâniyye*, s. 97.

Avrupa bölgelerinden gelen beyaz köleler olabildiği gibi Sudan'ın Darfûr ve Sennâr bölgelerinden gelen siyah köleler de olabilmektedir. Beyaz erkek köleleri Memlûk emirleri kendilerine ait asker olarak; beyaz kadın köleleri ise hanelerinde hizmetçi veya cariyeye olarak satın almaktaydılar. Bu cariyeler emirin adamlarıyla evlenerek kölelikten çıkabilmekteydiler.¹⁸⁴

XVIII. yy. Kahire (yaklaşık kuzeyden güneye 5, batıdan doğuya 2,5 km)'sinde Mısırlı Müslüman toplumun yanında, Mağripliler (10000 kadar, kumaş ve kahve ticaretinde etkindiler), Suriyeliler (yaklaşık 5000 kişi), Türkler, Hıristiyan Suriyeliler, Mısırlı Hıristiyan Kıptîler (10.000 kadar)¹⁸⁵, Ermeniler, Yahudiler (2000 veya 3000 kadar), Mozablılar, Cerbeliler ve Kürtler vs. gibi pek çok grup yaşamaktaydı. Önemli miktarda Bilâdü's-Şamli (Halep) Hıristiyan, XVIII. yy'da (1724) Mısır'a gelmişti. Önce Dimyağ ve Reşid'e sonra da Kahire'ye yerleşen bu Suriyeli Hıristiyanları Memlûk emirleri ekonomik yönden en imtiyazlı azınlık haline getirdiler. Avrupa ile yapılan ticarete bu Hıristiyanlar aracılık yapmışlardır. Ayrıca onlar bürokraside görev almışlar ve bankerlik de yapmışlardır. Bu kadar farklı grup Kahire mozaiğinin oluşmasına katkı sağlamıştır.¹⁸⁶

eş-Şebrâvî'nin Hıristiyanlarla da teması olmuştur. 1749 Paskalyası'nda Kıptî Hıristiyanlar Beyt-i Makdis'e hacca gitmeye karar vermişlerdi. Hıristiyanların büyüğü Rıdvan Kethüda'nın kâtibi Nevrûz, eş-Şebrâvî ile görüşmüş kendisine hediye ve bin dinar takdim etmiş, eş-Şebrâvî de ona bir cevapla fetva yazmıştı. Fetvanın özü "ehl-i zimme'nin dinlerini yaşamalarına ve ziyaretlerine engel olunamayacağı" şeklindeydi. Ancak Hıristiyanlar gayet gösterişli ve tahrik edici hazırlıklar yapmışlardı. Bütün bunlar şehirde duyuldu ve insanlar bu durumu hoş görmediler. Âdeti olduğu üzere eş-Şebrâvî, Nakîbu'l-Eşrâf, Bekriyye postnişini eş-Şeyh

¹⁸⁴ Abdurrahim Abdurrahman, "el-Hayâtü'l-İctimâ'iyye fî Medîneti'l-Kâhire ibbâne'l-'Asri'l-'Uşmânî", *el-Hayâtü'l-İctimâ'iyye fî'l-Vilâyâti'l-'Arabîyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 493, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısra'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*, s. 305, 306; el-Enşârî, *el-Mucmel fî Târîhi Mısır*, s. 196.

¹⁸⁵ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 68.

¹⁸⁶ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 62-64, 67, 69, 72, 99, 104; Nelly Hanna, "Osmanlı Dönemi Arap Şehir Tarihi Üzerine Bir İnceleme", çev. Mustafa Macit Karagözoğlu, *TALİD*, s. 110, c. 3, sy. 6, 2005; Bruce McGowan, "Âyanlar Çağı 1699-1812" (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*), s. 830, ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert) çev. Ayşe Berktaş, İstanbul, 2004; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 73, 113.

Ebubekir Muhammed el-Bekrî (1171/1757)¹⁸⁷'nin evine geldi. Şebrâvî her gün güneş doğmadan şeyhin evine gelir ve onunla bir süre sohbet eder sonra da bineğine binip Ezher'e giderdi¹⁸⁸. el-Bekrî'nin kardeşi Ali Efendi hasta idi. eş-Şebrâvî onu ziyaret etmek üzere yanına girince Şeyh onu azarlayarak "Şeyhülislam, bu ne haldir? Buna nasıl razı olur da Hristiyanlara fetva verirsin? Sana rüşvet ve hediye verdikleri için mi onların bu davranışlarına izin verirsin?" dedi. eş-Şebrâvî "böyle olmadı" dedi ise de Şeyh rüşvet ve hediye verdiklerini tekrar edip Hristiyanların artık bunu bir adet edinip hevdecelerle nümayiş haline getirerek bir sonraki sene daha fazla hazırlık yapacaklarını ve bundan sonra "Müslümanların hacı" denildiği gibi "Hristiyanların hacı" da denileceğini ve bunun günahının da kıyamete kadar eş-Şebrâvî'de kalacağını söyledi. eş-Şebrâvî kızgın bir şekilde kalkıp insanların kervana karşı çıkıp onu yağmalamalarına izin verdi. Patrik, mızıka alayı ve sancaklarla bin kişilik bir kervanın yola çıkışına Hristiyanların cüret edebilmeleri Müslümanları tahrik etmiş ve bir ayaklanmaya yol açmıştır. Sonuçta kervan yağmalanmış Kıptîler tartaklanmıştır.¹⁸⁹ Bu olayda, öyle anlaşılıyor ki eş-Şebrâvî'nin müsamahası Hristiyanlar tarafından abartılı bir şekilde propoganda ve şova dönüştürülmüş Şeyh el-Bekrî'nin ileri görüşlülüğü sayesinde de Hristiyanların bu tutumunun önüne geçilmiş ve Hristiyanların nümayişlerle hacca gitmeleri adetinin yerleşmesine müsaade edilmemiştir.

Kahire'deki Yahudi Mahallesi kuyumcular çarşısının hemen yanı başına konumlanmıştır. Darphanelerde birçok Yahudi yaşamaktaydı. Yahudiler Yeniçerilere borç para veriyorlardı. Bu durum onlarla Türkler arasında sıkı ticari ilişkilerin kurulmasına sebep olmuştur. Zaman zaman yaşanan ve ekonomiyi etkileyen sahte para olaylarının arkasında genelde bir Yahudi sarrafın bulunduğu belirtilmiştir¹⁹⁰. Çeşitli faaliyetleriyle birlikte Yahudiler ve Hristiyan Kıptîler ehlü'z-zimme olarak Mısır sosyal yaşantısının önemli bir tabakasını oluşturmuşlardır.¹⁹¹

¹⁸⁷ Bekriyye tarikatının şeyhi, biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 366.

¹⁸⁸ el-Cebertî, I, 366; Husâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Usmâni*, 1538-1812, s. 56, Mektebetu'l-İskenderiyye, İskenderiyye, 2015.

¹⁸⁹ el-Cebertî, I, 318, 319; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 191; Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 69.

¹⁹⁰ Örnek olarak bkz. Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî*, s. 93, 94.

¹⁹¹ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 71, 72; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 121, 122; Abdurrahim Abdurrahman, "el-Hayatü'l-İctimâ'ıyye fî Medîneti'l-Kâhire ibbâne'l-'Aşri'l-

XVIII. yy.'ın ilk yarısında Kahire'de nüfus artışıyla birlikte yeni yerleşim yerleri oluşturulmuş ve ekonomik olarak da iyi derecede bir refah seviyesine ulaşılmıştır.¹⁹² Osmanlı döneminde gelir seviyesi yüksek ve makam sahibi insanların tercih ettiği mahalleler Kahire'nin kuzey batısına düşen Birketü'l-Özbekiyye (Özbek Gölü) ve Birketü'l-Fîl (Fil Gölü) civarındaki yerleşim yerleridir. Elit yerleşiminin merkezi Kahire'nin kuzey batısında Birketü'l-Özbekiyye ve XVIII. yy'ın sonlarına kadar da giderek Birketü'l-Fîl daha çok tercih edilen bir bölge olmuştur. Özellikle Özbek Gölü sahillerine Kazdağlılar ve onların tabiiileri yerleşerek orayı adeta Kazdağlı Gölü haline getirmişlerdir.¹⁹³ Bu haliyle Özbek ve Fil Gölleri civarı İstanbul Boğazı ve Haliç kıyılarındaki yalı hayatı ve kültürünün Kahire'deki bir benzeri şeklindedir. İstanbul yalılarındaki müzik ve edebiyat meclisleri; bahçe ve mesire yeri geleneği Kahire'nin bu mahallelerinde canlanmıştır. İstanbul'da Lale Devri'nin yaşandığı günlerde bu semtlerde bulunan bahçelerde de benzer şekilde tarihçilerin, seyyahların ve şairlerin hayranlıkla tasvir ettiği günlerce süren eğlenceler tertip ediliyordu. Bu tür eğlencelerin yapıldığı bahçelere örnek olarak sahiplerinin adlarıyla anılan Ebu Şevarib bahçesi, Osman Bey bahçesi ve Kasım Bey bahçesi zikredilebilir¹⁹⁴. Kahire'de İstanbul'daki su mimarisine benzer bazı yapılar da dikkat çekmektedir. Örneğin Kahire'nin önemli tarihi eserlerinden olan Abdurrahman Kethüda'nın 1744'te inşa ettirdiği Beyne'l-Kaşreyn Sebili, Memlûk mimari özellikleri ile yapılmış bu tür eserlerden biridir.¹⁹⁵

İstanbul veya Kahire'de yaşanan bazı önemli olaylardan sonra çeşitli kutlamalar yapılmış, evlerde kandiller yakılmış, sokaklar aydınlatılmış, çarşılar ve

'Uşmânî', *el-Hayâtü'l-İctimâ'iyye fi'l-Vilâyâtü'l-'Arabiyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 491, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*, s. 301, 303; Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 85; el-Enşârî, *el-Mucmel fi Târîhi Mısr*, s. 195.

¹⁹² Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 119, 125,

¹⁹³ Hathaway, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları*, s. 19, 26, 145, 183; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabâkati'l-Vusâtâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 81; Raymond, "Kahire", *DİA*, XXIV, 176; Abdurrahman Zeki, *el-Kahire*, s. 194.

¹⁹⁴ Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 101, 102; Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 136, 137. Özbekiyye hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed eş-Şiştâvî, *Mutenezzehâtu'l-Kâhire fi 'Aşreyni'l-Memlûki ve'l-'Uşmânî*, s. 149-169, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1. Baskı, Kahire, 1419/1999.

¹⁹⁵ Işın, "Mısır'da Osmanlı Satrancı" (Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi* isimli eserin Sunuş yazısı), s. 13; Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi*, s. 101, 110-112, 116, 121; Abdurrahman Zeki, *el-Kahire*, s. 233.

dükkânlar kumaşlarla süslenmiştir. 1696 yılında, Sultan II. Mustafa'nın sekiz adet kaleyi zaptetmesi, sultanın oğlu Mahmud'un doğumu ve Mısır valisi Çelebi İsmail Paşa'nın oğlunun sünnet olması gibi olaylarda böyle kutlamalar yapılmıştır. Bu tür kutlamalar ve bazı toplumsal sıkıntılarda büyük hanelerin halka yardımcı olması Kahire'de ön planda olan hanelere bağlılıkların pekişmesine yardımcı olmuştur.¹⁹⁶

Kahvehanelerin Mısır sosyal hayatında çok önemli bir yeri vardır. Ortak yaşam alanlarının en önemlilerinden olan kahvehanelerin sayısının XVIII. yy sonunda 1200 olduğu tahmin edilmektedir. O dönemlerde kahve ve tütün içme çok yaygın bir alışkanlıktı.¹⁹⁷ Ayderûsiyye tarikatı adeta kahveyi kutsamış, uykuyu kaçırıp rehavet ve gafleti giderdiği için onu bir sûfi şarabı olarak görmüştür¹⁹⁸. Kahire'nin her tarafına yayılmış olan kahvehaneler halkın en fazla rağbet gösterdiği, şifahi kültürün aktarıldığı, resmî kurumlarda bulunması gereken kurallardan uzak kamusal alanlar haline gelmiştir. Sosyal ve siyasi hayatın nabzı kahvehanelerde tutulmuşur. Bazı evcil hayvan gösterileri, kadın kılığına girmiş erkeklerin dans gösterileri, müzik dinletisi, afyon ve haşhaş alışverişi kahvehanelerde yapılabiliirdi.¹⁹⁹

Mısır sosyal yaşamında tasavvuf ve tarikatların da önemli bir yeri vardı. Mısır'da o dönemde müntesibi bulunan onlarca tarikat ismi sayılabilmektedir. Osmanlı asrı boyunca Mısır'da bu türden grupların, evlerde yemekli toplantılar yaptıkları, camiler ve zaviyelerde bir araya geldikleri bilinmektedir. Şehirlerde ve kırsal kesimlerde pek çok şeyh ve tabisi, Mısır'ın sosyal hayatının en çok göze çarpan görüntülerindendir. Şeyhlerin çeşitli halk tabakalarını kontrol altında tuttıkları ve zaman zaman siyasette de etkili oldukları bilinen hususlardandır. Hatta Osmanlı asrında tarikat şeyhlerinin Mısır'da elde ettikleri nüfuzu belki Osmanlı'dan önce veya sonra hiçbir kişi elde etmemiştir.²⁰⁰

Osmanlı Devleti de Mısır'daki tarikatları desteklemiş onlara ve şeyhlerine vergiden muaf olma gibi bazı imtiyazlar tanımıştır. Bu sebeple tarikat müntesipleri baskı ve zulüm dönemlerinde güven içinde kalmış ve bu durum halkı tasavvuf

¹⁹⁶ Raymond, *el-Kâhire*, s. 181, 182.

¹⁹⁷ Raymond, *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, s. 160, 233, 234.

¹⁹⁸ Süleyman Uludağ, "Ayderûsiyye", *DİA*, IV, 234, İstanbul, 1991.

¹⁹⁹ Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 109-111.

²⁰⁰ et-Ṭavîl, *et-Taşavvuf fi Mısr ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmâni*, s. 90, 108, 207; Ḥasen Osman, "Târihu Mısr fi'l-'Ahdi'l-'Uşmâni", s. 276, 277.

çevrelerine yönlendiren sebeplerden biri olmuştur.²⁰¹ XVIII. yy.'da halk içinde edebî zevkin teşkil etmesi konusunda tarikatler önemli roller oynamışlardır. Bu durum tasavvuf tarihinde o dönem için önemli bir boyuttur.²⁰²

Tasavvuf çevrelerinin oluşturduğu zikir halkaları Mısır sosyal hayatının ana parçalarından birini oluşturmaktadır. Yatsı namazından sonra da Ezher'de bu tür halkalar oluşturuluyordu.²⁰³

Tasavvufî grupların özellikle mevlid törenleri çeşitli etkinliklerle icra ediliyordu. Bunun yanısıra Ramazan ayı, Ramazan ve Kurban bayramları şenlikleri, hacıları gönderme ve karşılama, halicin açılması, Nil sularının yükselmesi, sultana cizye gönderilmesi, yeni valinin gelişi, eski valinin uğurlanması, padişahın çocuklarının dünyaya gelmesi, zafer kazanılması gibi resmî törenler de icra edilmiştir.²⁰⁴

Mısır'da tasavvufun sosyal hayatın içinde canlı bir biçimde yer almasının nedenleri arasında tasavvuf ve tarikat büyüklerinin kabirlerinin ve makamlarının burada yer alması ve Mısır'ın çok zengin bir tasavvuf kültürüne sahip olması zikredilebilir. Tasavvuf ehli, Abdulkadir Geylânî (ö. 561/1165), Ahmed er-Rufâî (ö. 578/1182), Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1277) ve İbrâhim ed-Desûkî (ö. 676/1277) yi "akṭâb-ı erba'a (dört kutub)" olarak kabul etmektedir.²⁰⁵ eş-Şebrâvî bu gruptan olan Ahmed el-Bedevî'ye bir şiirinde şöyle seslenir:²⁰⁶[Tavîl]

أَيَا بَدَوِيًّا وَاسِعَ الْجَاهِ وَالْعَطَا أَتَيْتُكَ أَرْجُو الْعَوْتَ مِنْ زَمَنِ صَعِبِ

Ey makamı ve ihsanı geniş (Ahmed el-) Bedevî, zor günler için yardım umarak sana geldim.

فَحُذِّ بِيَدِي يَا وَاسِعَ الْجَاهِ إِنِّي تَوَسَّلْتُ بِالْمُحْتَارِ وَالْأَلِّ وَالصَّحْبِ

²⁰¹ Muğîs, *Mısr fi'l- 'Aşri'l- 'Uşmânî*, s. 192.

²⁰² Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mısrâ'l- 'Uşmâniyye*, s. 151.

²⁰³ Husâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l- 'Aşri'l- 'Uşmânî*, s. 99.

²⁰⁴ Hasen Osman, "*Târihu Mısr fi'l- 'Ahdî'l- 'Uşmânî*", s. 277, 278.

²⁰⁵ Mustafa Kara, "Ahmed el-Bedevî", *DİA*, II, 48, İstanbul, 1989; et-Tavîl, *et-Taşavvuf fi Mısr ibbâne'l- 'Aşri'l- 'Uşmânî*, s. 72; Dilaver Gürer, "Mısır'da Tasavvufî Hayat Ve Tasavvuf Öğretimi", s. 205, 212, *SÜİFD*, Sy. 8, Konya, 1998.

²⁰⁶ eş-Şebrâvî, *Divân*, s. 8.

Tut elimden ey makamı geniş olan! Çünkü ben Hz. Muhtar'ı, aile(sin)i ve sahabileri(ni) vesile edindim.

Kahire'deki Hz. Hüseyin'in başının bulunduğu türbesi ve Hz. Hüseyin Mescidi de önemli ziyaret yerlerindedir. eş-Şebrâvî, türbenin iç ve dış kapılarına yazılmak üzere şiir nazmederek tarih düşürmüştür. Bu beyitlerden bir kısmı şöyledir:²⁰⁷[Tavîl]

وَهَا أَنَا يَا آلَ النَّبِيِّ وَحَقِّ مَنْ تَدَلُّ لِعُلِّيَّاهُ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

İşte ben, ey Âl-i Nebi! Yüceliği uğruna göklerin ve yerin boyun eğdiği kişi hakkı için,

مُحِبُّ أَنَاكُمْ آلَ طَهَ يَزُورُكُمْ وَقَدْ صَحَّ فِي التَّارِيخِ حُبُّكُمْ فَرَضُ²⁰⁸

Sizi seven geldi size ey Âl-i Tâhâ sizi ziyaret etmek için. Doğrudur tarihi (şu ifadede): "Sizi sevmek farzdır."

c. Kültürel Hayat

Osmanlılar dönemi Mısır kültür, eğitim ve düşünce hayatı bir nevi Memlûkler döneminin devamı mahiyetindedir. Bu iki dönem arasında dikkat çekici bir fark yoktur. Çünkü Osmanlı Devleti Mısır'a sadece siyasi yönden hâkim olmuş mevcut eğitim-öğretim sistemine herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Mısır Osmanlı idaresine geçtikten sonra da ilmî faaliyetlerde herhangi bir duraksama ve kopukluk yaşanmamıştır. Bu dönemde de eğitim ve öğretim hayatı medreselerde devam etmiştir. Tekke ve zaviyelerde de dini eğitimin verildiği görülmektedir.²⁰⁹ Söz konusu dönemde devletin resmî görevleri arasında eğitim ve öğretim bulunmamakta, devlet emniyet, güvenlik ve vergi toplamakla görevli idi. Diğer taraftan devlet, âlimler ve şeyhlerin maaşlarını ödüyor, talebelere harcama yapıyor ve halkın ilmî faaliyetlere katkıda bulunmak amacıyla vakıf kurmasına müsamaha gösteriyordu.²¹⁰

XVIII. yy. Mısırının kültürel hayatı incelendiğinde öncelikle zikredilmesi gereken şey Ezher külliyesidir. Gerçi Mısır kültür hayatında Ezher'in etkisi sadece o

²⁰⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

²⁰⁸ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: $76 + 1080 = 1156$.

²⁰⁹ Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin Peşinde (UTSAD)*, s. 283.

²¹⁰ Muğîs, *Mısır fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 244.

dönemle sınırlı kalmamış, XVIII. yy. öncesi ve sonrasında kuruluşundan itibaren Ezher, Mısır'daki kültürel faaliyetlerin ve ilmî gelişmenin baş aktörü olmuştur. Mısır'ın dînî, ilmî ve kültürel hayatında, asırlardır eğitim-öğretim faaliyetini sürdüren ve İslam âleminin diğer ülkelerinden hoca ve talebeyi kendine çeken Ezher üniversitesinin misyonu göz ardı edilmemelidir.²¹¹

Ezher ulemâsı ve talebeleri, sosyal hayatta önemsenen ve öne çıkan bir gruptu. Ezher, farklı mezhepleri de bünyesinde barındıran, dînî eğitim ve öğretimin yapıldığı bir merkez; Mısır'da düşünce hayatının kaynağı, İslam âleminde de seçkin bir konuma sahip ilk merkez sayılabilir. Ezher'de dinî ilimlerin yanısıra, edebiyat, mantık, astronomi, tıp gibi aklî ilimler de okutulmuştur.²¹² Ezher'in revaklarında değişik İslam ülkelerinden gelen talebeler ilim tahsil etmekte idi. Osmanlı güçleri ve Memlûk beyleri de Ezher ulemasına saygı duyuyor ve halk üzerindeki nüfuzlarını da gayet iyi biliyorlardı. Daha önce olduğu gibi XVIII. yy. boyunca da tüccarlar, sanatkârlar ve genelde halk sıkıntılı zamanlarda Ezher'e sığınmış ve ulemâdan, vali ile görüşülüp sıkıntılarının giderilmesini talep edebilmişlerdir. Ezher âlimleri, Osmanlı asrı boyunca kamuoyunu temsil eden güç durumunda olduklarından, halkın üzerindeki baskının kalkması için egemen güçlerden samimiyetle taleplerde bulunmuşlardır. Bu pozisyonları nedeniyle halkın ve yöneticilerin saygı gösterdikleri, divan toplantılarına katılan, siyaset ve yönetimde zaman zaman etkili olan en seçkin toplum kesimlerinden biri haline gelmişlerdir.²¹³

Osmanlı İmparatorluğunun kalbi olan Türkiye ve Mısır arasında pek çok âlim ve talebe değişimi olmuştur. Örneğin Gedikzâde Abdülkadir b. Halîl er-Rûmî (ö. 1187/1773) Mısır'a gelip ilim tahsil etmiş sonra Anadolu'ya dönüp kıraat ilmi okutmuş; tekrar Mısır'a dönüp Muhammed Mustafa ez-Zebîdî (ö. 1205/1791)'den hadis okumuştur. Bazı Mısırlı âlimler de İstanbul'a ders okutmaya gitmiştir. Bu

²¹¹ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 150-154.

²¹² Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 222, 223.

²¹³ Abdurrahim Abdurrahman, "el-Hayatü'l-İctimâ'ıyye fi Medineti'l-Kâhire ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmânî", *el-Hayâtü'l-İctimâ'ıyye fi'l-Vilâyâti'l-'Arabîyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 490, 491, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*, s. 299-301; Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 102, 163; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 32; Ezher ulemasının siyasete müdahaleleri ile ilgili örnekler için bkz. Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî*, s. 50-54, 59-61, 65, 82, 84-96, 99, 100, 105, 106, 125-133, 163.

hocalar arasında Ali es-Sivasî (ö. 1176/1762), Ömer eṭ-Ṭahlâvî (ö. 1181/1767), Ahmed el-‘Arîşî (ö. 1218/1803), Muhammed el-Emîr (ö. 1233/1817) ve Ḥâsen el-‘Atṭâr (ö. 1250/1834) sayılabilir. Ezher şeyhlerinden İbrahim b. Mustafa el-Hanefî İstanbul’u ziyaret ettiğinde Vezir Ragıp Mehmed Paşa (ö. 1176/1763) ve Şeyhulislam Mehmed Esad Efendi (ö. 1166/1753)’nin de aralarında bulunduğu çok sayıda Osmanlı âlimi ona talebelik yapmıştır. Osmanlı Devleti âlimleri tarafından yazılan aklî ve naklî ilimlerle alakalı pek çok eserden bazıları Ezher’de okutulmuştur. Mısırlı hocaların saygınlığından dolayı İslam ülkelerindeki çok sayıda âlim çeşitli ilim dallarında onlardan icazet almak istemiştir.²¹⁴ Bu bilgiler göstermektedir ki her ne kadar bazı dönemlerde siyasi istikrarsızlıklar olsa da Osmanlı hakimiyetinde geçen süre zarfında ilmi yolculuklar devam etmiş Şam, Hicaz, Mısır, Yemen, İstanbul gibi ilim merkezleri arasındaki etkileşim uzun süre devam etmiştir.²¹⁵

Osmanlılar dönemi Ezher’in en parlak dönemlerinden biridir. Mimari açıdan da en kapsamlı bakım, onarım ve genişletme çalışmalarının XVIII. yy.’da Kazdağlı Abdurrahman Kethüda (ö. 1190/1776) tarafından yapıldığı hususunda araştırmacılar ittifak etmişlerdir.²¹⁶

Kahire’de Ezher dışında Şalâhiyye, Sinâniyye, Sargatmışiyye, Mahmudiyye, ‘Ayniyye, Eşrefiyye, Süyûfiyye gibi medreselerde eğitim-öğretim hayatı devam etmiştir²¹⁷. Kahire’de, içinde ilim tahsil edilen camiler de dâhil edildiğinde kırk civarında medrese olduğu ifade edilmiştir.²¹⁸

Ezher ve diğer medreselerin yanısıra camiler, zaviyeler, evler de ilmî ortamların oluştuğu yerlerdendir. Ahmed b. Tolun, Fekehânî, el-Meşhedü’l-Ḥüseynî, Kurbiyye ve Şeyhûn gibi camiler ders halkalarının oluştuğu yerlerdendir²¹⁹. XVIII. yy. Osmanlı Mısır’ında edebiyat, tarih ve coğrafya öğretiminin yapıldığı en meşhur evler arasında Manşûr el-Menûfî (ö. 1135/1723), Ḥâsen el-Cebertî (ö. 1188/1774), Ahmed ed-Demenhûrî (ö. 1192/1778), Ḥâsen el-‘Atṭâr (ö. 1250/1834) gibi âlimlerin

²¹⁴ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 154-155.

²¹⁵ Tasa, *İbnu’s-Semmân ve Şiirleri*, s. 43.

²¹⁶ Mustafa Uzun, “Ezher”, *DİA*, XII, 57, İstanbul, 1995.

²¹⁷ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 164, 165.

²¹⁸ Hanna, Nelly, *Şekâfetü’t-Ṭabakati’l-Vuṣṭâ fi Mısrâ’l-‘Uşmâniyye*, s. 116.

²¹⁹ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 165.

evleri sayılabilir²²⁰. İlgili olanlar bu gibi ortamlara akın etmiş hatta bazen kadınlar da perde arkasından bu ortamlarda bulunmuşlardır. İlmî, edebî ve dînî faaliyetler zaman zaman âlimlerin, hattatların, ediplerin ve eşraftan bazı kişilerin evlerinde yapılmış yöneticiler de bu ortamları desteklemiştir. Bu meclislerin en önemlileri arasında Rıdvan Bey (ö. 1066/1656), Rıdvan Kethüda el-Celfî (ö. 1168/1754), Hasan el-Cebertî (ö. 1188/1774) ve Zebîdî (ö. 1205/1791)'nin evleri sayılabilir. Rıdvan Kethüda el-Celfî'nin meclisinde pek çok şair bulunmuş, kendisine methiyeler yazmışlar ve Rıdvan Bey de onlara çeşitli 'atiyyeler vermiştir.²²¹ Abbasiler döneminde zirveye ulaşan "saray şairliği" anlayışının bu dönemde küçük bir örneğinin Rıdvân Kethüdâ'nın hanesinde oluştuğu söylenebilir. Onun etrafında Hammûde es-Sedîdî (ö. 1163/1749)²²², Ali b. Cibrîl (ö. 1171/1758)²²³, Abdullah eş-Şebrâvî (ö. 1171/1758), 'Âmir el-Enbûfî (ö. 1173/1759)²²⁴, Yusuf el-Hıfnî (ö. 1176/1763)²²⁵, Mustafa Es'ad el-Luqaymî ed-Dimyâfî (ö. 1178/1765)²²⁶, Abdullah el-İdkâvî (ö. 1184/1770)²²⁷ ve Kâsım b. 'Atâullah el-Mısrî (ö. 1204/1790)²²⁸ gibi şairler toplanmışlardır.²²⁹

Osmanlı Mısır'ında medrese kütüphanelerinin yanı sıra çok sayıda özel kütüphane de bulunmaktaydı. Pek çok âlimin kendine has kütüphanesi olduğu gibi evlerinde de ilim ve edebiyat meclisleri düzenleniyordu. Örneğin Abdulgânî en-

²²⁰ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 213.

²²¹ eṭ-Ṭavîl, *et-Taşavvuf fi Mısr ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 27, 31; Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 213-215; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Ṭabaḳatî'l-Vuṣṭâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 117-119, 217; Hasan Osman, "*Târîhu Mısr fi'l-'Ahdî'l-'Uşmânî*", s. 270; Abdurrahman Zeki, *el-Ḳahire*, s. 212.

²²² Biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 342, 343; 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 26.

²²³ Biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 359-363; 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 26.

²²⁴ Biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 401-403; 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 27, 28.

²²⁵ Biyografisi için bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 241-244; el-Cebertî, I, 427 (el-Cebertî vefat tarihini 1178/1764 olarak verir); Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 179 (dnp. 527).

²²⁶ Biyografisi ve bazı şiirleri için bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 154, 166; el-Cebertî, I, 367-394 (el-Cebertî vefat tarihini 1173/1759 olarak verir); Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-'Arabi ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikîn*, VII, 230, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 15. Baskı, Beyrût, 2002; 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 26, 27; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 135 (dnp. 390).

²²⁷ el-Cebertî, I, 552-569; ez-Ziriklî, IV, 99, 100; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 237-240; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 178, 179 (dnp. 525); 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 23-25.

²²⁸ Biyografisi için bkz. el-Cebertî, II, 284-289; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 242, 243; 'Uveyḍa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 25, 26.

²²⁹ el-Cebertî, I, 325 (el-Cebertî'nin listesinde eş-Şebrâvî yoktur); Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 179 (dnp. 528); Hâfâcî, Muhammed, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi Mısr*, s. 210-212.

Nablûsî (ö. 1143/1731), Şeyh Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî²³⁰ (ö. 1162/1749)'nin evine misafir olmuş, Şeyh'in evinde edebiyat meclisleri tertip edilmiş, gece yaklaşık 3-4 kum saati geçene kadar şiirler okunmuş ve ilmî konular tartışılmıştır. Bu tür meclislere Ezher şeyhleri ve talebelerinin yanı sıra halktan da katılımlar olmuştur.²³¹

XVII. ve XVIII. yy.'larda bırakılan miras kayıtları incelendiğinde kitap edinme ve özel bir kütüphaneye sahip olmanın ne kadar önem verilen bir durum olduğu anlaşılacaktır. Bir araştırma neticesinde 18 yy.'da 190 adet özel kütüphanenin varlığı tespit edilmiştir. Bu da o dönemde kitabın ilgi gören ve insanlar arasında elden ele dolaşan bir konumda olduğunu gösteren ilginç bir sonuçtur.²³²

Mısır, Osmanlı döneminde, yazma eserleri istinsah etmek, satın alma veya başka yollarla elde etme konusunda da gayet canlı idi. Bu tür eserleri elde etme arzusu Memlûk emirler de dâhil olmak üzere toplumun bütün kesimlerinde mevcuttu.²³³ Pek çok yazmanın üzerinde istinsah tarihi olarak XVII. ve XVIII. yy. tarihlerinin bulunduğu görülecektir. Çeşitli yazma kataloglarının verilerine göre bu eserler astronomi ve matematik ilimleri dâhil olmak üzere edebiyat, tarih gibi çeşitli branşlara aittir ve sayısı diğer dönemlerde istinsah edilenlerden daha fazladır. Bu durum önceki dönemlere nazaran kitap istinsahının Osmanlı döneminde daha canlı olduğunu göstermektedir.²³⁴

Hasen el-Cebertî (ö. 1188/1774) gibi ilim adamlarının kendilerine ait kütüphanelerinin yanında Mısır'da en önemli kütüphanelerden biri Şerâyibî ailesinin kütüphanesi idi. Bu aile tüccar, zengin bir ailedir. Kütüphanede çok değerli kitaplar bulunurdu. Âlimler ve kültürlü insanlar bu kütüphaneye gelirlerdi. Piyasada çıkan bir kitabı ne kadar pahalı olursa olsun mutlaka alırlardı. İlim ehli insanlar aradığı kitapları bu kütüphanede bulabiliyor ve ödünç alabiliyorlardı hatta bazen kendilerine

²³⁰ Biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 281, 282; Ali İhsan Yurd, "Bekrî, Kutbüddin", *DİA*, V, 369, İstanbul, 1992.

²³¹ Hilal Görgün, "Mısır (Kültür ve Medeniyet / Osmanlı Dönemi)", *DİA*, XXIX, 578, İstanbul, 2004; Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin Peşinde (UTSAD)*, s. 283; Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 214.

²³² Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuşâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 136, 137.

²³³ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 240, 241.

²³⁴ Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vuşâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye*, s. 134, 142.

mâl edebiliyorlardı. Bu durumda aile bu kitabın iade edilmesini talep etmeyip yeni bir nüshasını elde etmeye çalışıyordu.²³⁵

Emir Abdurrahman Kethüda (ö. 1190/1776) Ezher’de birkaç kütüphane ve çalışma salonu yaptırmış ayrıca her revaka has bir kütüphane de oluşturmuştur. Revaklardaki kütüphaneler, revakın vakfiyesinin zenginliği veya orada okutulan derslerle uygunluk arz ediyordu.²³⁶

Kahire’de en önemli halk kütüphaneleri camilerin yanında olanlardır. Fekehânî Camii Kütüphanesi yaklaşık 900 kitap barındırıyordu. Şeyhûn Camii Kütüphanesi, Müeyyed Şeyh Camii Kütüphanesi, Eşref Kayıtbay Camii Kütüphanesi, Emir Özbek ez-Zâhirî Camii Kütüphanesi, Sargatmışiyye Medresesi Kütüphanesi önemli halk kütüphanelerindendir. Zebîdî (ö. 1205/1791) meşhur eseri *Tâcu’l-‘Arûs*’u Sargatmışiyye, Müeyyed Şeyh ve Eşref Kayıtbay kütüphanelerinde telif etmiştir.²³⁷

Kahire’de Ezher merkezli ilmî bir hayatın olmasının yanısıra kırsal kesimde de bir tür halk edebiyatı diyebileceğimiz kıssa anlatımı yaygınlaşmıştır. Bu kıssalar arsında, Hilâlîlerin Arap yarımadasından Kuzey Afrika ve Mağrib’e göçlerini ve mücadelelerini anlatan destan, Yemen’i Habeş istilasından kurtaran ve adına kahramanlık hikâyeleri yazılan Arap emîri Seyf b. Zûyezen (ö. m. 575?)’in maceraları, muallaka şairlerinden ‘Antere (ö. m. 614?)’nin kahramanlıkları, Cengiz Han (ö. 624/1227)’in ve Zâhir Baybars (ö. 676/1277)’in hayatı, Binbir gece masalları vb. sayılabilir.²³⁸ Halk edebiyatının nesilden nesile aktarılmasında râvîler ve şairler önemli roller üstlenmişlerdir. Kahvehaneler, sokaklar, özel meskenler ve küçük gruplar içinde bu tür insanlar edebî hayata katkı sağlamaya devam etmişlerdir.²³⁹

İmkânı olan bazı aileler kız çocuklarını da evlerinde yaşlı veya âmâ bir özel hoca ya da bir bayan hoca nezaretinde okutuyorlardı. Bununla birlikte bülûğ çağına ulaşmamış kız çocuklarını, erkek çocukların gittiği mekteplere göndererek onlarla

²³⁵ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 241.

²³⁶ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 241.

²³⁷ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 242.

²³⁸ eṭ-Ṭavîl, *et-Taşavvuf fi Mısr ibbâne’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 27; Hanna, Nelly, *Şekâfetü’t-Ṭabakati’l-Vuštâ fi Mısrâ’l-‘Uşmâniyye*, s. 111, 189; Hasan Osman, “*Târihu Mısr fi’l-‘Ahdî’l-‘Uşmânî*”, s. 276.

²³⁹ Hanna, Nelly, *Şekâfetü’t-Ṭabakati’l-Vuštâ fi Mısrâ’l-‘Uşmâniyye*, s. 112.

birlikte okumalarına müsaade eden pek çok aile de bulunmaktaydı. Bazı kadınlar Zebîdî'nin hadis dersleri halkasına katılmış, Zebîdî katılımcı hanımların isimlerinin kaydedilmesine özen göstermiş ve onlara hadis rivayeti konusunda icazet vermiştir. 1706 yılında Esmahan bint Mehmed el-Fevvâl isimli bir hanımın, bir hocadan kıraat-i aşri okuyup icazet aldığı gelen bilgiler arasındadır.²⁴⁰

Mısır'a Osmanlıların hâkim olduğu bu uzun süre zarfında çeşitli ilim dallarında pek çok eser telif edilmiştir. Bu eserlerin arasında önemli miktarda şerh ve haşiye çalışması olması bazı araştırmacıların dönem hakkında olumsuz değerlendirmelerde bulunmasına neden olmuştur. Hatta Osmanlı dönemi şerh ve haşiye dönemi olarak nitelendirilmiştir²⁴¹. Ancak yüzeysel değerlendirmelerle üç-dört asrı geçiştirmek ilmî olmaktan uzaktır. Ayrıca şerh ve haşiye çalışmalarının çok olmasına bakarak ilmî anlamda bir dönemin kısır kaldığını iddia etmek objektif bir yaklaşım değildir. Kaldı ki şerh ve hâşiyelerin yaratıcı ve yeni fikirlerden uzak olduğunu iddia etmek de doğru bir düşünce değildir. Ezher ulemâsı talebe yetiştirme konusunda hırslı oldukları için kitapları kolaylaştırmak maksatlı çalışmalar yapmışlardır. Ayrıca yazmaların kataloglarını araştıranlar görecektir ki bu dönemde binlerce telif eser de kaleme alınmıştır.²⁴²

Kahire sosyal hayatında orta sınıfı ulema oluşturmaktadır. Ulemanın toplandığı merkez ise Ezher'dir. Ezher Üniversitesi hakkında ortalama hoca sayısı için 100, talebe için ise 3000 rakamı verilmektedir. Talebeler Ezher'de revak denilen bölümlerde gruplar halinde ilim tahsil etmekteydiler. Kahire ilmî açıdan elde ettiği ışıltılı ve canlı görüntüyü Ezher'e borçludur.²⁴³

eş-Şebrâvî'nin yaşadığı dönemdeki alim ve ediplerin bir kısmını burada zikretmek Mısır'ın ilmî ve edebî ortamının anlaşılabilmesi için fikir verici olacaktır.

²⁴⁰ Muğîs, *Mısır fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 202, 203.

²⁴¹ Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabîyye*, III, 291.

²⁴² Muğîs, *Mısır fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 137.

²⁴³ Raymond, *el-Kâhire*, s. 186; Raymond, "Kahire", *DİA*, XXIV, 176; Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mısra'l-'Uşmâniyye*, s. 115, 116; eş-Şilik, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye*, s. 100; Hasan Osman, "*Târîhu Mısır fi'l-'Ahdi'l-'Uşmânî*", s. 270.

Abdulkadir el-Bağdâdî²⁴⁴ (ö. 1093/1682): Arap edebiyatı tarihçisi ve dil âlimidir. *Hizânetu'l-Edeb* isimli meşhur eserin müellifidir.

Ahmed el-Bişbîşî²⁴⁵ (ö. 1096/1685): Şâfi'î fakihlerdendir.

Ahmed es-Sendûbî²⁴⁶ (ö. 1097/1685): Pek çok şiiri olan bir Ezher müderrisidir. Eserlerinden biri İbn Mâlik (ö. 672/1274)'in *Elfiyye*'sine yaptığı şerhtir.

Yusuf b. Muhammed eş-Şirbînî²⁴⁷ (ö. 1098/1687): *Hezzu'l-Kuhûf fi Şerhi Kasîdeti Ebî Şâdûf* isimli bir eseri olan şairdir.

el-Hamevî, Ahmed b. Muhammed²⁴⁸ (ö. 1098/1687): Hanefî fakihidir. Hama asıllı olduğu için Hamevî, Mısır'da yetiştiği için de Mısrî olarak tanınmaktadır. Eserlerinden birisi *Gamzü 'Uyûni'l-Beşâir 'alâ Mehâsini'l-Eşbâh ve'n-Nezâir*'dir.

ez-Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf el-Vefâî²⁴⁹ (ö. 1099/1688): Mâlikî fakihlerindendir. Halîl b. İshak el-Cündî (ö. 767/1374)'nin *el-Muhtaşar*'ına şerh yazmıştır.

İbrahim b. Süleyman el-Ezherî²⁵⁰ (ö. 1100/1688): Hanefî fakihidir.

Haraşî (Harâşî, Hırşî), Muhammed b. Abdullah el-Mâlikî²⁵¹ (ö. 1101/1689): Mâlikî mezhebinde devrinin fıkıh otoritelerinden biridir. Halîl b. İshak el-Cündî (ö. 776/1374)'nin Mâlikî fıkıhına dair *el-Muhtaşar* adlı eserine yazdığı şerh ile tanınmıştır. XVII. yüzyılda ihdas edilen Ezher şeyhliğine getirilen ilk âlimdir. eş-Şebrâvî'nin hocalarındandır.²⁵²

²⁴⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 451, 454; Nazif Hoca, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, I, 230, 231, İstanbul, 1988.

²⁴⁵ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 238, 239; ez-Ziriklî, I, 155.

²⁴⁶ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, I, 256, 257.

²⁴⁷ ez-Ziriklî, III, 159; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 99.

²⁴⁸ el-Cebertî, I, 122; Mustafa Sinanoğlu, "Hamevî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XV, 456, 457, İstanbul, 1997.

²⁴⁹ Tuncay Başoğlu, "Zürkânî, Abdülbâkî b. Yûsuf", *DİA*, XLIV, 578, 579, İstanbul, 2013; el-Cebertî, I, 123, 124.

²⁵⁰ Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 193.

²⁵¹ Cengiz Kallek, "Haraşî, Muhammed b. Abdullah", *DİA*, XVI, 110, İstanbul, 1997; el-Cebertî, I, 121; Muhammed Murtaza el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, XII, 129, thk. Mustafa Hicâzî, Küveyt, 1998 ("şbr" maddesinde "Hırşî" şeklinde zaptedilmiştir).

²⁵² el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 347; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 129, "şbr" md.; Mustafa Çağrıncı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396, İstanbul, 2010.

Ebubekir el-‘Uşfûrî (eş-Şaffûrî)²⁵³ (ö. 1103/1692): Şair ve ediptir. Yazma halinde bir divanı vardır.

Burhaneddin eş-Şebreḥîṭî²⁵⁴ (ö. 1106/1694): Mâlikî mezhebinin ileri gelenlerindedir. Eserlerinden biri *Şerhu Muhtaşari Halîl*’dir.

el-Birmâvî, İbrâhim b. Muhammed²⁵⁵ (ö. 1106/1694): Mısırlı Şâfi‘î fakihî ve 2. Ezher şeyhidir. *Hâşiye ‘alâ Fethi’l-Vehhâb li Şerhi Menheci’t-Ṭullâb* adlı, Zekeriyâ el-Enşârî’nin (ö. 925/1519) nahve dair *Menhecü’t-Ṭullâb* adlı kendi eserine yaptığı *Fethu’l-Vehhâb* isimli şerhinin hâşiyesi şeklinde de bir eseri vardır.

el-Bakarî, Şemsüddîn Ebü’l-İkrâm Muhammed b. Kâsım²⁵⁶ (ö. 1111/1699): Ezher Camii şeyhülkurrâsı ve Şâfi‘î fakihidir. İstanbul ulemasından bazıları kendisine kıraatle ilgili bir takım sorular sormuşlar, Bakarî bu sorulara cevap sadedinde “*Müşkilât fi’l-Kırâât*” isimli eserini telif etmiştir²⁵⁷.

el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâṭî²⁵⁸ (ö. 1117/1705): Kıraat ve hadis âlimidir. Ayrıca Nakşibendî şeyhidir. En önemli eseri kıraatla ilgili olan “*İthâfî Fużalâi’l-Beşer fi (bi)’l-Kırââti’l-Erba‘ate ‘Aşer*”dir.

Musa b. Muhammed el-Ḳuleybî el-Ezherî²⁵⁹ (ö. 1118’den sonra/1706’dan sonra): Muvaşşaha nazmeden bir şairdir.

Muhammed en-Neşretî el-Mâlikî²⁶⁰ (ö. 1120/1708): 3. Ezher şeyhidir.

ez-Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî²⁶¹ (ö. 1122/1710): Mâlikî fakihî ve muhaddistir. Yukarıda ismi geçen babası gibi Ezher’de görev almış, hayatının sonuna kadar fıkıh ve hadis dersleri okutmuştur. Eserlerinden biri *el-Muvaṭṭa*’nın

²⁵³ Muhammed Emîn b. Faḍlullah el-Muḥibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne ve Reşhatu Ṭilâi’l-Ḥâne*, I, 304-323, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, *Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye*, İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, Kahire, tsz.; el-Cebertî, I, 124; ez-Ziriklî, II, 70.

²⁵⁴ el-Cebertî, I, 125; ez-Ziriklî, I, 73; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 194.

²⁵⁵ Rahmi Yaran, “Birmâvî, İbrâhim b. Muhammed”, *DİA*, VI, 203, 204, İstanbul, 1992; el-Cebertî, I, 127.

²⁵⁶ Kemal Atik, “Bakarî”, *DİA*, IV, 529, İstanbul, 1991; el-Cebertî, I, 124.

²⁵⁷ Muğîs, *Mısr fi’l-‘Aşri’l-‘Uşmânî*, s. 155.

²⁵⁸ Tayyar Altıkulaç, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, V, 457, 458, İstanbul, 1992; el-Cebertî, I, 160-161.

²⁵⁹ el-Muḥibbî, *Nefhatu’r-Reyhâne*, IV, 319, 320.

²⁶⁰ el-Cebertî, I, 132; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 268.

²⁶¹ Tuncay Başoğlu, “Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî”, *DİA*, XLIV, 580, İstanbul, 2013; el-Cebertî, I, 130; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 268.

önemli şerhlerinden biri olan *Şerhu'l-Muvaṭṭa* (*Ebhecü'l-Mesâlik bi Şerhi Muvaṭṭai'l-İmâm Mâlik*)'dir. eş-Şebrâvî'nin hocalarındandır.

Rıdvân Efendi b. Abdullâh er-Rezzâz el-Müneccim el-Ebherî el-Cânî el-Felekî el-Mısrî²⁶² (ö. 1122/1710): Mısırlı astronomi bilgini ve alet yapımcısıdır. Eserlerinden birisi de *ez-Zicü'l-Müfîd 'alâ Uşûli'r-Raşadi'l-Cedîdi's-Semerķandî (ez-Zicü'r-Rıdvânî)*'dir.

İbn Misk, Abdurrahman b. Ahmed²⁶³ (ö. 1123/1711): Mısırlı bir ediptir. Eserlerinden biri *el-Lem'atu'l-Miskiyye*'dir.

Şehâbeddin Ahmed ed-Dilincâvî (ed-Delencâvî) (1123/1712): Edîb ve şairdir. Divanı vardır. Şebrâvî onu asrın şairi olarak nitelendirmiş ve vefatına şu şekilde tarih düşmüştür:²⁶⁴ [Vâfir]

1 سَأَلْتُ الشِّعْرَ هَلْ لَكَ مِنْ صَدِيقٍ وَقَدْ سَكَنْتَ الدَّلِينَجَاوِيَّ لَحْدَهُ

Sordum şiire: Artık senin bir dostun var mıdır, konulmuşken ed-Dilincâvî kabrine?

2 فَصَاحَ وَحَرَ مَعْشِيًا عَلَيْهِ وَأَصْبَحَ سَاكِنًا فِي الْقَبْرِ عِنْدَهُ

Feryat edip baygın bir şekilde yere düştü ve yerleşti kabirde onun yanına.

3 فَكُلْتُ لِمَنْ أَرَادَ الشِّعْرَ أَقْصِرُ فَقَدْ أَرَحْتُ مَاتَ الشِّعْرُ بَعْدَهُ²⁶⁵

Dedim şiir murad eden kişiye: “Kısa kes!” Şöyle tarih düştim: “Ölmüştür şiir ondan sonra.”

Bu şiirde ed-Dilincâvî'nin ölümüyle şiirin de öldüğü söylenerek mübâlağa sanatına başvurulmuştur.

Abdulmu‘tî b. Sâlim b. Ömer es-Simillâvî²⁶⁶ (ö. 1127/1715): Şâfi'î fakihî ve ediptir. Eserlerinden biri *el-Behcetü's-Seniyye fî Şerhi'l-Ḳasîdeti'z-Zeynebiyye*'dir.

²⁶² Salim Aydüz, “Rıdvân El-Felekî”, *DİA*, XXXV, 48, 49, İstanbul, 2008; el-Cebertî, I, 139.

²⁶³ ez-Ziriklî, III, 297.

²⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28; el-Cebertî, I, 133, 134; el-Ḳal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 217; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 222.

²⁶⁵ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: مات (441) + الشعر (601) + بعده (81) = 1123.

²⁶⁶ ez-Ziriklî, IV, 155.

Ali b. Muhammed el-Mısrî²⁶⁷ (ö. 1127/1715): Fâkîh ve vaizdir. Eserlerinden biri *el-Ecvibetü'l-Gâliye 'ani'l-Mesâili'l-Hâfiye'* dir.

İbn Yusuf el-Ḥallâk²⁶⁸ (ö. 1128/1716): *Tuḥfetu'l-Aḥbâb bimen Meleke mine'l-Mulûk ve'n-Nuvvâb* isimli eseri olan tarihçidir.

Ḥasen el-Bedrî el-Ḥicâzî el-Ezherî²⁶⁹ (1131/1718): Âlim ve şairdir. Tasavvuf hakkında yaklaşık 1500 beyitlik bir urcûzesi mevcuttur. “*Tenbîhu'l-Efkâr ve li'n-Nâfi' ve'd-Ḍâr*” ve “*İcmâu'l-İyâs mine'l-Vuṣûki bi'n-Nâs*” diye iki isimle adlandırdığı bir divanı vardır.

İbnu'l-Meyyit, Ebu Hâmid Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Budeyrî²⁷⁰ (ö. 1140/1727): Şâzelî tarikatına mensup bir muhaddistir. Eserlerinden biri *Şerḫu Manzûmetü'l-Beykûnî'* dir.

ed-Deyrebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ömer el-Mısrî²⁷¹ (ö. 1151/1738): Şâfi'î fakihidir. En meşhur eseri, *Fethu'l-Meliki'l-Mecîd li Nef'i'l-'Abîd'* dir.

Ramazan b. Salih es-Sefî el-Ḥavânekî²⁷² (ö. 1158/1745): Astronomi ve matematik âlimidir. Eserlerinden biri *Nüzhetü'n-Nefs bi Takvîmi's-Şems'* tir.

Ahmed b. Ömer el-Eşkâfî²⁷³ (ö. 1159/1746): Kıraat ve dil âlimidir. *Tenvîru'l-Ḥâlik 'alâ Menheci's-Sâlik li'l-Eşmûnî 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik* isimli bir eseri vardır.

Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî²⁷⁴ (ö. 1162/1749): Bekriyye ekolüne mensup Halvetî şeyhidir. 150 beyitlik bed'iyyesi vardır.²⁷⁵

Ḥammûde es-Sedîdî²⁷⁶ (ö. 1163/1749): Şairdir. Emir Rıdvan Kethüdâ (ö. 1168/1754)'nın nedimlerinden biridir.

²⁶⁷ ez-Ziriklî, V, 15; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 272.

²⁶⁸ ez-Ziriklî, VII, 156; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 284.

²⁶⁹ el-Cebertî, I, 140; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 262.

²⁷⁰ ez-Ziriklî, VII, 65, 66; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 269.

²⁷¹ Mustafa Baktır, “Deyrebî”, *DİA*, IX, 268, İstanbul, 1994; el-Cebertî, I, 274, 275; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 269.

²⁷² el-Cebertî, I, 276, 277; ez-Ziriklî, III, 32.

²⁷³ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 149; ez-Ziriklî, I, 188; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 270.

²⁷⁴ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 190-200; el-Cebertî, I, 281, 282; ez-Ziriklî, VII, 239; Yurd, “Bekrî, Kutbüddin”, *DİA*, V, 369.

²⁷⁵ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 244, 472 (müellifin 60'ı aşkın eseri vardır).

Muhammed b. Mustafa ed-Desûkî²⁷⁷ (ö. 1164/1751'den sonra): Muhaddistir. *el-Akḫvâlu'l-Murḏıyye bi Ma'rifeti Uşûli'l-Ehâdîsi'n-Nebeviyye* isimli bir eseri vardır.

Ömer b. Muhammed eş-Şenevânî²⁷⁸ (ö. 1167/1754): Şairdir.

Ḥasen b. Ali el-Munṭâvî el-Medâbiğî²⁷⁹ (ö. 1170/1757): Fakîh ve muhaddistir. Eserlerinden biri yazma halindeki *el-Mevlidu's-Şerîf* tir.

Hüseyin b. Muhammed el-Maḥallî²⁸⁰ (ö. 1170/1757): Şâfiî fakihlerindendir. Matematik ilmine dair geniş malumatı vardı. Eserlerinden biri *Keşfu'l-Lisâm 'an Es'ileti'l-Enâm* dır.

el-'Affî, Abdülvehhâb b. Abdüsselâm el-Merzûkî²⁸¹ (ö. 1172/1758): Şâzeliyye tarikatının 'Affiyye kolunun kurucusudur.

'Âmir el-Enbûî²⁸² (ö. 1173/1759): Sivri dilli, eleştirileri sert bir hiciv şairidir. Bir kaside gördüğünde hemen onu aynı vezn ve kafiyede espri ve yeme-içme konularına değiştirirdi. eş-Şebrâvî kendisine ikramda bulunur, onu giydirir, gönlünü alır ve "Şeyh 'Amir! Aman benim falanca kasidemi bozma, şu da senin mükâfatın" diyerek şiirlerinin değiştirilmemesini sağladı.

Muhammed b. Muhammed el-Belîdî el-Mâlikî²⁸³ (ö. 1176/1763): Fakîh ve muhaddistir.

İbrahim eş-Şâfiî²⁸⁴ (ö. 1177/1763): Zecel şairidir. Mısır'ı imar faaliyetlerine önem veren Emir Abdurrahman Kethüda (ö. 1190/1776)'yı methettiği *Meşâ'iru Ḥayrâti Hisân fî Medḥi Emîr Abdurrahman* isimli uzunca bir kasidesi vardır.

Yusuf b. Sâlim el-Ḥıfni²⁸⁵ (ö. 1178/1764): Âlim, şair ve ediptir. Şiir divanı vardır.

²⁷⁶ Biyografisi için bkz. el-Cebertî, I, 342, 343; 'Uveyḏa, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 26.

²⁷⁷ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 467.

²⁷⁸ el-Cebertî, I, 322.

²⁷⁹ el-Cebertî, I, 349, 350; ez-Ziriklî, II, 205; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 270.

²⁸⁰ el-Cebertî, I, 363, 364; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 269.

²⁸¹ Nihat Azamat, "Affî", *DİA*, I, 411-412, İstanbul, 1988; el-Cebertî, I, 364-366.

²⁸² el-Cebertî, I, 401-403; Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 206.

²⁸³ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 110, 111; el-Cebertî, I, 420.

²⁸⁴ Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 202; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 150.

Ali b. Ebu'l-Ḥayr el-Merḥûmî eş-Şâfi'î²⁸⁶ (ö. 1178/1765): Şair ve ediptir.

Mustafa el-Luḳaymî ed-Dimyâṭî²⁸⁷ (ö. 1178/1765): Ferâiz âlimi, edebiyatçı ve şairdir. Bekriyye ekolüne mensuptur. *Tehâifu Tahrîri'l-Yerâ'a bi Letâifi Takrîri'l-Berâ'a* isminde bir şiir divanı vardır. eş-Şebrâvî şiirinden tazminde bulunmuştur.

İbnu'ş-Şalâhî, Muhammed b. Rıdvan es-Suyûṭî²⁸⁸ (ö. 1180/1766): Şairdir. Bazı şiirlerine el-Cebertî, *Târîh*'inde yer vermiştir. *ed-Durretü'l-Bahriyye ve'l-Kılâdetu'n-Nahriyye* adını verdiği bir kasidesi vardır.

el-Ḥıfınî, Ebü'l-Mekârim Şemsüddîn (Necmüddîn) Muhammed b. Sâlim²⁸⁹ (ö. 1181/1767): Ḥalvetiyye-Şa'bâniyye tarikatının Ḥıfniyye kolunun kurucusu ve Şâfi'î âlimidir. 1171'de (1758) eş-Şebrâvî'nin vefatından sonra 8. Ezher şeyhi olmuştur. Eserlerinden biri *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Azîzî ale'l-Câmi'i'ş-Şagîr*'dir.

İsa b. Ahmed el-Berâvî eş-Şâfi'î el-Ezherî²⁹⁰ (ö. 1182/1768): Fakîh, hadisçi ve nahivcidir. eş-Şebrâvî'den fıkıh okumuştur. Eserlerinden biri *Şerhu'l-Cevhere fi't-Tevhîd*'dir.

Ahmed b. el-Ḥasen el-Cevherî²⁹¹ (ö. 1182/1768): Fakîh, muhaddis, usûlcü ve kelamcıdır. Eserlerinden biri *Munḳizetu'l-'Abîd 'an Ribḳati't-Taklîdi fi't-Tevhîd*'dir.

Muhammed Efendi b. İsmail es-Sekenderî²⁹² (ö. 1183/1769): Katip ve ediptir.

Ebu'l-Ḥasen Ali b. Ebu Abdullah es-Saḳḳâṭî²⁹³ (ö. 1183/1769): *Urcûze fi't-Tevhîd* isimli eserin müellifidir.

²⁸⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 241-244; el-Cebertî, I, 427; ez-Ziriklî, VIII, 232.

²⁸⁶ el-Cebertî, I, 427, 428.

²⁸⁷ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 154-166; el-Cebertî, I, 367-394 (el-Cebertî vefat tarihini 1173/1759 olarak verir); ez-Ziriklî, VII, 230; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 115, 135.

²⁸⁸ el-Cebertî, 430-453; ez-Ziriklî, VI, 128.

²⁸⁹ Cengiz Kallek, "Ḥıfni", *DİA*, XVII, 478, İstanbul, 1998; el-Cebertî, I, 460-468; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 270.

²⁹⁰ el-Cebertî, I, 495.

²⁹¹ el-Cebertî, I, 492-495; ez-Ziriklî, I, 112.

²⁹² el-Cebertî, I, 533-537.

²⁹³ el-Cebertî, I, 537, 538.

el-Beyyûmî, Alî b. Hicâzî²⁹⁴ (ö. 1183/1769): Beyyûmiyye tarikatının kurucusudur. el-Meşhedü'l-Hüseynî'de her Salı cemaati ile birlikte zikir halkası oluşturur, caminin avlusunda kuşluk vaktine kadar zikir yaparlardı. Cemaati genelde çıplak ayakla geldikleri için cami kirleniyor ve aşırı ses çıkıyordu. Ulemâ bu durumu hoş karşılamamış, bu uygulamaya karşı çıkıp bazı askerler aracılığı ile engellemeye çalışmışlardır. Ezher şeyhi eş-Şebrâvî araya girerek Beyyûmî ve cemaatini korumuş vali ve emirlere: “Bu şahıs ulemanın ve evliyanın büyüklerindedir, ona ilişmemelisiniz” demiştir. Daha sonra kendisine Ezher'den bir kürsü verilmesini emretmiş orada Nevevî'nin *el-Erbain*'ini okutmuş ulemadan pek çok kimse de derslerine katılmıştır. Böylece Beyyûmî ve cematine verilmesi muhtemel bir zarar eş-Şebrâvî'nin girişimleri neticesinde önlenmiş oldu. Risalelerinden biri *Câmi'u'l-Esrâr fî Tarîki's-Sâdeti'l-Beyyûmiyye*'dir.

İdkâvî, Abdullah b. Abdullah²⁹⁵ (ö. 1184/1770): Edîb ve şairdir. *Biğâa'tu'l-Erib min Şi'ri'l-Garib* isimli şiir divanı ve başka eserleri vardır. Hattı çok güzeldi. Pek çok önemli eseri ve şiir divanını kendi hattıyla yazmıştır. el-İdkâvî sıkıntılı günler geçirmeye başlayınca eş-Şebrâvî'ye sığınıp ondan ayrılmamış, ona hizmet etmiş ve en güzel kasidelerinde onu övmüştür. eş-Şebrâvî de onun faziletini ifade etmiş ve ona saygı göstermiştir.

Abdullah b. Manşûr et-Tilbânî eş-Şâfi'î, Kâtibu'l-Mukâta'a²⁹⁶ (ö. 1185/1771): Edebiyatçı ve dilcidir.

Muhammed b. İsmail en-Nefrâvî el-Mâlikî²⁹⁷ (ö. 1185/1771): Çeşitli ilim dallarında uzmanlaşmış bir âlimdir. *et-Tırâzu'l-Müzehheb* isimli manzûm bir eseri vardır.

el-Cebertî, Hasan b. İbrâhim²⁹⁸ (ö. 1188/1774): Ünlü Mısır müftüsüdür. Meşhur tarihçi Abdurrahman el-Cebertî (ö. 1240/1825)'nin babasıdır. el-Cebertî dinî

²⁹⁴ Hasan Kamil Yılmaz, “Beyyûmî”, *DİA*, VI, 99, İstanbul, 1992; el-Cebertî, I, 529-532; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 272; Muğîs, *Mısr fî'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 193.

²⁹⁵ el-Cebertî, I, 552-569; ez-Ziriklî, IV, 99, 100; Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 237-240; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 178, 179 (dpn. 525).

²⁹⁶ el-Cebertî, I, 580, 581.

²⁹⁷ el-Cebertî, I, 576-578.

²⁹⁸ Kasım Kırbıyık, “Cebertî, Hasan b. İbrâhim”, *DİA*, VII, 191-192, İstanbul, 1993; el-Cebertî, I, 604 ve devamı; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 273, 274.

ilimlerin yanı sıra cebir, geometri, matematik, mantık, coğrafya, astronomi, kimya, tıp ve edebiyat gibi ilimleri de tahsil etmiştir. Matematiğe büyük önem veren el-Cebertî, sadece matematikle ilgili 8 adet kitap okutmuştur²⁹⁹. Türkçe ve Farsça bilen el-Cebertî hat sanatıyla da ilgilenmiştir. el-Cebertî'nin, birçoğu Osmanlı ve Mısır devlet adamları ile Tunus ve Cezayir paşalarının hediye ettikleri kıymetli kitaplardan meydana gelen zengin bir kütüphanesi ve çeşitli ilmî âletlerden oluşan bir koleksiyonu da vardı. Bu kitaplardan bazılarını Ezher hocaları ve talebeleri ödünç de alabiliyorlardı³⁰⁰. Risalelerinden biri *el-Akvâlü'l-Mu'ribe an Ahvâli'l-Eşribe*'dir.

Ali b. Ahmed el-'Aşaî el-Feyyûmî³⁰¹ (ö. 1188/1774): Ediptir.

Mahmûd el-Emîr³⁰² (ö. 1188/1774): Dilcidir. *Muğni'l-Lebîb*'e haşiye yazmıştır.

Ahmed el-Bakârî³⁰³ (ö. 1189/1775): Nahivcidir. Âcurrûmiyye'ye *Dürri'l-Kelimi'l-Manzûm* isimli bir şerh yazmıştır.

el-'Adevî, Ali b. Ahmed³⁰⁴ (ö. 1189/1775): Mâlikî fakihidir. Haraşî (ö. 1101/1689)'nin, Halîl b. İshak (ö. 776/1374)'ın *Muhtaşar*'ına yaptığı şerhe hâşiyesi, eserlerinden birisidir.

'Aṭṭiyetullah b. 'Aṭṭiyye el-Burhânî el-Uchûrî³⁰⁵ (ö. 1190/1776): Tefsir, mantık ve hadis usulü ile ilgili eserleri vardır. Bunlardan biri *İrşâdü'r-Rahmân li Esbâbi'n-Nüzûl ve'n-Nesh ve'l-Müteşâbih ve Tecvîdi'l-Ḳur'ân*'dir.

İbrahim b. Mustafa el-Halebî³⁰⁶ (ö. 1190/1776): Hanefî fakihî ve ediptir. Eserlerinden biri 63 beyitten oluşan *Nazmu's-Sîre*'dir.

Muhammed b. İbrahim el-'Ûfî (el-'Avfî) el-Mâlikî³⁰⁷ (ö. 1191/1777): Fakih, edip ve şairdir.

²⁹⁹ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 226.

³⁰⁰ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 240; Hasen Osman, "*Târihu Mısr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*", s. 276.

³⁰¹ el-Cebertî, I, 642.

³⁰² Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 290.

³⁰³ ez-Ziriklî, I, 125.

³⁰⁴ Ahmet Özel, "Adevî, Ali b. Ahmed", *DİA*, I, 373, İstanbul, 1988; el-Cebertî, I, 647-650; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 268.

³⁰⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 265-273; el-Cebertî, II, 3, 4; ez-Ziriklî, IV, 238.

³⁰⁶ ez-Ziriklî, I, 74; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 265, 266.

³⁰⁷ el-Cebertî, II, 24.

Ramazan b. Muhammed el-Manşûrî el-Ahmedî el-Ĥamâmî³⁰⁸ (ö. 1191/1777): Edip ve şairdir.

ed-Demenhûrî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdulmün'im³⁰⁹ (ö. 1192/1778):
10. Ezher şeyhidir. Dört mezhebin fikhını tahsil etmiş ve her birinden fetva verebilecek seviyeye ulaşmıştır. Tıpla ilgili telif ve şerh tarzında eserleri olan Demenhûrî tıpla ilgili de iki adet kitap okutmuş, uygulama eğitimini Manşûrî Mâristân'ında yapmıştır³¹⁰. Osmanlı Devleti'nin, şeriata sarılma ve ulemaya saygı gösterme yönünden Râşid halifeliğe en yakın devlet olduğunu ifade etmiştir³¹¹. Eserlerinden biri *Ĥilyetü'l-Lübbi'l-Maşûn bi-Şerhi'l-Cevheri'l-Meknûn* (el-Ahđarı (ö. 983/1575)'nin Celâleddîn el-Ĥazvînî (ö. 739/1338)'ye ait *TelĤîşu'l-Miftah*'ın manzûm şekli olan *el-Cevherü'l-Meknûn* adlı eserinin şerhi)' dur.

Abdurrahman b. Mustafa Zeynelâbidîn el-'Ayderûs³¹² (ö. 1192/1778): el-'Ayderûs ailesine mensup bir mutasavvıftır. Üç bölümden oluşan bir şiir divanı vardır. eş-Şebrâvî, 1159 Cemaziyelevvel başlarında (Mayıs 1746) Seyyid Şerif Abdurrahman el-'Ayderûs'la Mısır'da görüştüğünü ve bu görüşmeden çok memnun kaldığını belirtmiştir. Ayrıca Şeyh Abdurrahman'ın *Tenmîku'l-Esfâr bi Ĥavâdisi'l-Esfâr* isimli bir seyahatname kaleme aldığını ve kendisinin de seyahatname ile Şeyh Abdurrahman'a manzûm ve mensûr olarak bir methiye yazdığını ifade etmiştir. *Tenmîk*, Şeyh Abdurrahman'ın üç bölümden oluşan divanının ikinci bölümüdür. Bu methiyenin manzûm bölümü şöyledir³¹³: [Ĥaffif]

1 صَاحِ قُلِّ لِي مَا هَذِهِ الْأَنْوَارُ أَشْمُوسٌ هَاتِيكَ أُمَّ أَفْمَارُ

Dostum! Söyle bana: Nedir bu nurlar? Güneş mi bunlar yoksa ay mı?

2 أُمَّ كُنُوزٌ مَمْلُوءَةٌ بِأَلَالٍ أُمَّ زُمُورٌ فِي ضَمْنِهَا أَسْرَارُ

³⁰⁸ el-Cebertî, II, 24, 25.

³⁰⁹ Arif Aytekin, "Demenhûrî", *DİA*, IX, 149-150, İstanbul, 1994; el-Cebertî, II, 38-41; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 274.

³¹⁰ Muğîs, *Mışr fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 223, 226.

³¹¹ Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vusâtâ fi Mışra'l-'Uşmâniyye*, s. 216 (Ahmed ed-Demenhûrî, *en-Nef'u'l-Ĥadîr*, s. 65'ten naklen).

³¹² Süleyman Uludağ, "Ayderûs", *DİA*, IV, 233, 234, İstanbul, 1991; el-Cebertî, II, 42-52; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 272, 273.

³¹³ eş-Şebrâvî, *Divân*, s. 41, 42.

Yoksa incilerle dolu hazineler mi? Ya da sırlarla dolu semboller mi?

3 أَمْ نَسِيمَ الصَّبَا تَمَشَّى سَحِيرًا تُرَكَّتْ عِنْدَ نَشْرِهَا الْأَسْحَارُ

Yoksa saba rüzgârı mı, gezinen büyüleyerek? Yayıldı esince, sihirler...

4 يَا بَنِي الْعَيْدُرُوسِ طِبْتُمْ نُجَارًا حَبَدًا أَنْتُمْو وَذَاكَ النَّجَارُ

Ey 'Ayderûs oğulları, ne hoştur aslınız! Ne güzelsiniz sizler ve o asıl!

5 أَنْتُمْ الْقَوْمُ لَا يُضَامُ نَزِيلٌ فِي حِمَاكُمْ وَلَيْسَ يُظْلَمُ جَارُ

Sizler himayenizdeki konuklara ve komşulara haksızlık edilmeyen, zulmedilmeyen bir kavimsiniz.

6 أَنْتُمْ الْقَوْمُ جَدُّكُمْ أَشْرَفُ الرَّسُلِ لِي وَأَنْتُمْ مِنْ بَعْدِهِ الْأَخْيَارُ

Sizler dedeleri peygamberlerin en şerefli olan bir kavimsiniz ve sizler onun peşinden seçkin olanlarsınız.

7 يَا بَنِي الْعَيْدُرُوسِ يَا آلَ طَهَ فَضْلُكُمْ مَا لَوْصَفِهِ مِقْدَارُ

Ey 'Ayderûs oğulları, ey Hz. Tâhâ'nın ailesi! Sizin faziletinizi anlatmanın bir ölçüsü yok.

8 شَرَّفَ اللَّهُ مِصْرَنَا الْيَوْمَ مِنْكُمْ بِشَرِيفٍ لَهُ الْكَمَالُ شِعَارُ

Şereflemiştir, Allah Mısırımızı bu gün, sizden mükemmellik şiarı olan bir Şerif sebebiyle.

9 هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ قُطْبُ دَوِي الْعِزِّ فَإِنْ مَنْ أَشْرَقَتْ بِهِ الْأَمْصَارُ

O Abdurrahman'dır, irfan sahiplerinin kutbu, kendisiyle şehirlerin aydınlandığı.

10 قُلْتُ يَوْمًا لِمَادِحِهِ أَفِيئُوا فَضْلَهُ لَا تَقْلَهُ الْأَشْعَارُ

Dedim bir gün onu övenlere: "Kendinize gelin! Onun faziletini şiirler ifade etmesin."

Yusuf b. Said eş-Şaftî³¹⁴ (ö. 1193/1779): Fakîh ve ediptir. Eserlerinden biri *Nüzhetü 't-Tullâb*' dır.

Muhammed el-Helbâvî ed-Demenhûrî³¹⁵ (ö. 1193/1779): Edip ve şairdir.

³¹⁴ ez-Ziriklî, VIII, 232, 233.

Ali b. ‘Anter er-Reşîdî³¹⁶ (ö. 1195/1781): Şairdir. Yazma halinde bir şiir divanı vardır.

es-Süçâ’î, Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed eş-Şâfi’î el-Ezherî³¹⁷ (ö. 1197/1783): Daha çok şerh ve hâşiyeleriyle tanınan bir âlimdir. *Şerhu Dîvânî’s-Semev’el* eserlerinden biridir.

Süleyman b. Hüseyin el-Cemzûrî³¹⁸ (ö. 1198/1783’ten sonra): Manzûm olarak yazılmış *Tuhfetü’l-Etfâl ve’l-Ğilmân fi Tecvîdi’l-Ğur’ân* isimli bir eseri vardır.

Abdurrahman b. Hâsen el-Uchûrî el-Muğrî el-Mâlikî³¹⁹ (ö. 1198/1784): Edîb, tarihçi ve muğri’dir. Eserlerinden biri *Meşâriku’l-Envâr fi Âli’l-Beyti’l-Ahyâr*’dır.

el-Muneyyiru’s-Semennûdî³²⁰ (ö. 1199/1785): Şâfi’î fıkıhçısıdır. Manzûm eserlerinden biri Verş kıraati hakkındadır.

Muhammed Şebbâne³²¹ (ö. 1200/1785): Kafiye ve aruz ilmiyle ilgilenmiştir. Hiciv şiirleri söylemeye yatkınlığı olan bir şairdir.

ed-Derdîr, Ebü’l-Berekât Ahmed b. Muhammed el-‘Adevî³²² (ö. 1201/1786): Halvetiyye tarikatının Derdîriyye kolunun kurucusu mutasavvıf ve fakih bir zattır. Mâlikîler’in Ezher şeyhi ve Mısır müftüsüdür. Eserlerinden biri *Mevlidu’n-Nebi*’dir.

³¹⁵ el-Cebertî, II, 78-80.

³¹⁶ el-Cebertî, II, 96-98; ez-Ziriklî, IV, 317.

³¹⁷ Zülfikar Tüccar, “Süçâ’î”, *DİA*, XXXVIII, 16, 17, İstanbul, 2010; el-Cebertî, II, 107-110; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 290.

³¹⁸ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-‘Ârifîn Esmâu’l-Müellifîn ve Âşâru’l-Muşannifîn*, I, 405, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1951; *İdâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli ‘ala Keşfi’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütübi ve’l-Fünûn*, I, 241; II, 159, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1945.

³¹⁹ el-Cebertî, II, 122-127; ez-Ziriklî, IV, 75; İlyâs b. Ahmed el-Birmâvî, *İmtâ’u’l-Fudâlâ bi Terâcimi’l-Ğurrâ fîmâ ba’de’l-Ğarne’s-Sâmini’l-Hicrî*, II, 179, 180, Dâru’n-Nedveti’l-İlmiyye, I. b. Riyad, 2000; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 268; İbrahim Şaban el-Mürşidî el-Ezherî, *el-Muħaddisîn fi Rihâbi’l-Ezheri’s-Şerif*, s. 44, Keşide (Mektebu Risâleti’l-Ezher ile birlikte), tsz.; *el-Mevsû’atu’l-Fikhiyye*, XXXV, 387, Vizâretü’l-Evkâf ve’s-Şuûnu’l-İslâmiyye, I. b. Dâru’s-Safve, Küveyt, 1995.

³²⁰ el-Murâdî, *Silku’d-Durer*, IV, 122; el-Cebertî, II, 135-137; ez-Ziriklî, VI, 92; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 273.

³²¹ el-Cebertî, II, 192, 193.

³²² Ahmed Alâeddin Abdülhamid Da’ber, “Derdîr”, *DİA*, IX, 168, 169, İstanbul, 1994; el-Cebertî, II, 223-225; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 273.

Hasen el-Kefrâvî³²³ (ö. 1202/1788): Fakîh ve nahivcidir. Eserlerinden biri *Î'râbu'l-Âcurrûmiyye*'dir.

Muhammed b. Ali eş-Şâfi'î el-Mağribî et-Tûnisî³²⁴ (ö. 1202/1788): Fakih ve ediptir.

el-Cemel, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer el-'Uceylî el-Ezherî³²⁵ (ö. 1204/1790): Müfessir ve Şâfi'î fakihidir. *el-Fütûhâtü'l-Ahmediyye 'ale'l-Hemziyye* adlı bir eseri vardır. Bu eser Muhammed b. Saîd el-Bûşîrî (ö. 695/1296 [?])'nin *el-Ûasîdetü'l-Hemziyye*'sinin şerhidir.

Ûâsım b. 'Aţâullah el-Mışrî³²⁶ (ö. 1204/1790): Zecel ve muvaşşahalarıyla ünlü bir şairdir.

İbrahim b. Ahmed eş-Şivî ed-Desûkî eş-Şâfi'î³²⁷ (ö. 1204/1790'dan sonra): Tıp hakkında yaklaşık 2000 beyitlik urcûzesi bulunan bir doktordur.

Osman b. Muhammed eş-Şemsî³²⁸ (ö. 1205/1791): Edebiyatçıdır.

Osman b. Ahmed eş-Şafâî el-Mışrî³²⁹ (ö. 1205/1791): Manzûm ve mensûr eserleri olan bir edebiyatçıdır.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtażâ el-Bilgrâmî el-Ûüseynî³³⁰ (ö. 1205/1791): Lugat, hadis, tasavvuf, tefsir, fıkıh, tarih ve biyografî âlimidir. 300'ü aşkın hocadan ders alan Zebîdî'nin hocaları arasında eş-Şebrâvî de vardır. Zebîdî'den Sultan I. Abdülhamid (ö. 1203/1789) de hadis icâzeti almıştır. Zebîdî'nin vefatından sonra, Osmanlı Sultanı III. Selim, kütüphanesini 70.000 akçeye satın alarak Mısır'da talebelere vakfetmiştir. Aynı zamanda şair olan ez-Zebîdî didaktik şiirler, hanımı Zübeyde (ö. 1196/1782) için mersiyeler ve İmam Şâfi'î için alfabenin her harfini

³²³ el-Cebertî, II, 255-257; ez-Ziriklî, II, 205; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 270.

³²⁴ el-Cebertî, II, 258-260.

³²⁵ Abdullah Aydemir, "Cemel", *DİA*, VII, 319, 320, İstanbul, 1993; el-Cebertî, II, 283, 284; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 273.

³²⁶ el-Cebertî, II, 284-289; Kılânî, *el-Edebu'l-Mışrî*, s. 242, 243; 'Uveyda, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 25, 26.

³²⁷ ez-Ziriklî, I, 30.

³²⁸ el-Cebertî, II, 324, 325.

³²⁹ el-Cebertî, II, 332, 333.

³³⁰ İsmail Durmuş, "Zebîdî, Muhammed Murtażâ", *DİA*, XLIV, 168-171, İstanbul, 2013; el-Cebertî, II, 303-321; Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 266, 267; Hasan Osman, "*Târihu Mışr fi'l-'Ahdî'l-'Uşmânî*", s. 276.

kafiye olarak kullanarak 40 kaside yazmıştır. Ahmed el-Bedevî ve Sultan I. Abdulhamîd'e yazdığı kasideleri de vardır. En meşhur eseri *Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Ķâmûs* isimli lügattir.

eş-Şabbân, Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî el-MıŖrî³³¹ (ö. 1206/1792): Arap dili ve edebiyatı âlimidir. En meşhur eseri *HâŖiye 'alâ Ŗerhi'l-ÜŖmûni (Menhecü's-Sâlik ilâ Elfiyyeti İbn Mâlik, HâŖiyetü'ş-Şabbân)*'dir. Bu eser hakkında Ŗevkî Dayf (ö. 2005) Ŗöyle söylemektedir: "Bu eser Osmanlıların son zamanına kadar nahiv konusundaki çalışmaların güçlü bir Ŗekilde devam ettiğinin bir kanıtıdır."³³²

Ali eŖ-Ťahhân el-Ezherî el-MıŖrî³³³ (ö. 1207/1793): ÇeŖitli ilimler hakkında manzûm eserleri vardır. Bunlardan biri aruzla ilgilidir.

Ahmed b. Musa el-'Arûsî eŖ-Ŗâfi'î el-Ezherî³³⁴ (ö. 1208/1793): Arap dili ve edebiyatı, hadis ve fıkıhta zamanının önde gelen âlimlerindedir. Ahmed el-'Arûsî 1778 yılında 11. Ezher Ŗeyhi olmuŖtur. HâŖiyelerinden biri hocası Ahmed el-Mevlevî (ö. 1181/1767-1768)'nin *et-Tenvîr fi İŖkâti't-Tedbîr* adlı manzûm eserine yazdığı hâŖiyedir.

Ŗemseddin b. Abdullah es-Sibirbâi³³⁵ (ö. 1210/1795): Edebiyat, tarih, hesap ve zaman konularına ilgi duyan bir Ŗairdir. Emir Hasan Bey Rıdvan (ö. 1192/1778) adına yazılan Ŗiirleri *Nefhatu't-Ťîb fi Mehâsini'l-Habîb* Ŗeklinde adlandırılmıŖtır.

İbrahim b. Ŗasım el-Ĥaseni er-Ruveydiyyu'l-Mekteb³³⁶ (ö. 1211/1797): Edebiyatçıdır.

İsmail Efendi eŖ-Zuhûri³³⁷ (ö. 1211/1796): Ud çalan, mûsikî ve beste hakkında ilim sahibi olan bir Ŗairdir.

³³¹ Zülfiğar Tüccar, "Sabbân", *DİA*, XXV, 335, 336, İstanbul, 2008; el-Cebertî, II, 347-354.

³³² Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 290; Kafes, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin PeŖinde (UTSAD)*, s. 285.

³³³ el-Cebertî, II, 374.

³³⁴ İrfan Gündüz, "Arûsî", *DİA*, III, 423, 424, İstanbul, 1991; el-Cebertî, II, 381-385.

³³⁵ el-Cebertî, II, 398-402.

³³⁶ el-Cebertî, II, 403.

³³⁷ el-Cebertî, II, 403-410.

Çeşitli ilim dallarından bir takım örnekler olarak burada zikredilen isimler bu konuda oluşturulacak bir liste için sadece bir başlık mahiyetindedir ve ilmî ortamın verimliliğini göstermektedir. Ezher merkez olmak üzere Mısır'da yüzlerce ilim adamı, şeyh, şair ve edip yetişmiştir. Bu canlılık ve ilmî ortam Osmanlılar Mısır'a hakim olduktan sonra da devam etmiş gerek Mısır'a atanan valiler ve gerekse de merkezî yönetim tarafından desteklenmiştir. Bazı araştırmacılarca iddia edildiği gibi çöküş bir yana Ezher'in yıldızı Osmanlılar döneminde de parlamaya devam etmiştir. Yukarıda vefat tarihleri ve hayatlarının bir kısmı verilen, eş-Şebrâvî'nin yaşadığı döneme rastlayan bazı âlim ve edebiyatçıların isim listesi bunun en güzel delildir. İlmî ve edebi yönden böyle canlı bir ortamı gerileme dönemi olarak nitelendirmek oryantalist bakışın tesirinde kalınarak, araştırma yapmadan acele verilmiş bir karar gibi görünmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM
EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN HAYATI, İLMÎ VE EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Bu bölümde, el-Cebertî (ö. 1240/1825)'nin '*Acâibu'l-Âşâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*'ı ve el-Murâdî (ö. 1206/1791)'nin *Silku'd-Dürer fi 'A'yâni'l-Karni's-Sâniye Aşer* başta olmak üzere kaynaklar ışığında eş-Şebrâvî'nin hayatı, ilmî ve edebî kişiliği incelenecektir.

1. HAYATI

1.1. Kimliği ve Kişiliği

Tam adı Ebu Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Muhammed b. 'Âmir b. Şerefüddîn eş-Şebrâvî el-Kâhirî eş-Şâfi'î el-Ezherî'dir. Kahire'de doğmuştur. eş-Şebrâvî nisbesi dedesinin doğduğu köy olan Mısır'ın Menûfiye vilayetindeki eş-Şebrâ'dan gelmektedir.³³⁸ eş-Şebrâvî nisbesi bazı kaynaklarda eş-Şubrâvî veya eş-Şibrâvî³³⁹ şeklinde kaydedilmiştir.³⁴⁰ Ancak es-Sehâvî (ö. 902/1497) bu nisbeyi açıkça (بفتح ثم سكون) ifadesiyle eş-Şebrâvî olarak belirlemiştir³⁴¹. Köken olarak kırsal kesimde yaşayan fakir bir aileye mensup olmasına rağmen Ezher'e katılıp ilmi sayesinde Ezher şeyhliğine kadar yükselmiştir.³⁴² Kamuoyunu etkileyen, toplum nezdinde saygınlığı olan ve ilim sahibi bir şahsiyet olarak resmî makamlarca da saygı gösterilen eş-Şebrâvî Kahire'de saygın bir hane tesis edebilmiştir³⁴³.

Doğum tarihini el-Ķal'âvî 1072/1661, el-Cebertî 1092/1681, el-Murâdî ise 1091/1680 olarak vermiştir. Çağrıcı tarafından bu tarihlerden 1091/1680 yılı tercih edilmiştir³⁴⁴. Hakkında eş-Şeyh, el-Hucce, el-İmâmu'l-FaĶih, el-MuĶaddisu'l-Uşûlî, el-Mutekellimü'l-Mâhir, eş-Şâ'iru'l-Edîb, el-'Âlimu'l-'Allâme, Ħâtimetu'l-Musnidîn, el-Fâdilü'l-Humâmu'l-BaĶru'l-Fehhâmetu'n-Nâzımu'n-Nâşiru'l-EvĶadu'l-Mufennin gibi övgüler kaydedilmiştir. Haşmetli, iffetli, makam sahibi,

³³⁸ ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 129, "şbr" md.

³³⁹ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 177.

³⁴⁰ Carl Brockelmann, GAL, II, 362, Leiden, 1943; GAL (*Supplementband*), II, 390, Leiden, 1934; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 197; Çağrıcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396, (Muhammed Remzî (*el-Ķâmûsu'l-CuĶrâfi li'l-Bilâdi'l-Mışriyye*, III, 219)'den naklen).

³⁴¹ Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Ķavu'l-Lâmi' li Ehli'l-Ķarni't-Tâsi'*, XI, 209, Dâru'l-Cîl, tsz. Beyrût.

³⁴² Hanna, Nelly, *Şekâfetü't-Tabâkati'l-Vuştâ fi Mışra'l-'Uşmâniyye*, s. 172.

³⁴³ Ħusâm Muhammed Abdulmu'tî, *ŞeyĶu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Uşmâni*, s. 43, 61; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 177.

³⁴⁴ Çağrıcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

şefaati makbul, çok saygın, yardım sever, cömert ve mütevazı bir kişiydi.³⁴⁵ Bu vasıflarla yazdığı eserlerle eş-Şebrâvî'nin fıkıh ve usulü, kelam, hadis gibi ilim dallarında söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır.

eş-Şebrâvî servet sahibi bir kişi olduğu için miskinleri ve muhtaçları gözetir, yardıma muhtaç olanların yardımına koşardı. Gönlü ve ufku geniş, hikmetli bir kişiydi.³⁴⁶ Hassaten tasavvuf neşvesi olan cezbeli kişilere karşı çok muhabbet beslerdi. Hatta böyle bir şahıs olan Ali b. Hicâzî el-Beyyûmî'ye yardım etmiş, onun hakkında vali ve emirlerle görüşmüş ve ders vermesi için onu Ezher'e almıştır.³⁴⁷

eş-Şebrâvî Mısır valisi Kör Ahmed Paşa ile bir görüşmesinde “Biz Mısır'ın en büyük âlimleri değiliz. Biz ancak onlara hizmet etmek ve devlet erkânı ve kadılar katındaki işlerini görmek için öne çıkan kimseleriz.” şeklinde cevap vermiştir. Zamanındaki âlimler arasında ancak onların hizmetkârı mesabesinde, devlet nezdinde onların işlerini gören siyasi bir makamda olduğunu ifade etmiştir.³⁴⁸

eş-Şebrâvî'nin, zarif ve değerli eşyalara özellikle de cildi ve hattı güzel kitaplara karşı ilgisi vardı.³⁴⁹

eş-Şebrâvî dostlarına karşı vefâkâr ve onlarla alakayı kesmeyen bir yapıda idi. Nitekim şiiirlerinin arasında arkadaşlarının vefatına tarih düşme, düğünlerini tebrik, yazdıkları kitaplardan dolayı tebrik, hac dönüşü tebrik, mazeret beyan etme gibi sebeplerle yazılanlar da vardır.³⁵⁰

Şiiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla eş-Şebrâvî Mısır'daki etkin tasavvuf çevrelerinden ‘Aleviyye’ye mensuptur. Ayrıca Mısır'ın Bekriyye tarikatı postnişini

³⁴⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 257, 258; el-Cebertî, I, 347; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XII, 129, “şbr” md.; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-Ârifîn*, I, 483; ez-Ziriklî, IV, 274; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 34, eş-Şeriketü'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', tsz.; Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, *el-Ezher fi Elfi 'Âm*, I, 240, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye Kahire, 'Âlemü'l-Kütüb Beyrût, 2. b. 1988; Çağrı, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁴⁶ Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 39; Fâris Ke'bâş, *Unvânu'l-Beyân ve Bustânu'l-Ezhân* (Abdullah eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 13, 1. b. Dâru'l-Halîc, Ammân; 'Amr İsmail Muhammed, *Şüyûhu'l-Ezher fi Mısır*, s. 36, Dâru'l-Kutubi'l-Mısrıyye, 2018.

³⁴⁷ el-Cebertî, I, 530; Hüsâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-Aşri'l-Uşmânî*, s. 99.

³⁴⁸ el-Cebertî, I, 316; Hüsâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-Aşri'l-Uşmânî*, s. 79.

³⁴⁹ el-Cebertî, I, 349; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 34; Ke'bâş, *Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12; Çağrı, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁵⁰ Bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 37.

olan Muhammed Bekrî (ö. 1171/1757)'ye her gün güneş doğmadan önce gelir bir miktar onunla oturur ve Ezher'e giderdi.³⁵¹ eş-Şebrâvî hem ilim ehli hem de mutasavvıf olan Ezher şeyhlerinden biri olup kendisinden sonra bu vazifeyi icra etmiş olan şeyhlerden el-Hafnâvî (ö.1181/1767) ve el-'Arûsî (ö. 1208/1793) de böyledir.³⁵²

1.2. Ailesi

Şebrâvî ilim ehli saygın bir aileye mensuptur. İlme olan ilgisi kendisine babası ve dedesinden miras kalmıştır³⁵³. eş-Şebrâvî'nin dedesi 'Âmir b. Şerefüddîn eş-Şebrâvî eş-Şâfi'î el-Mısrî (ö. 1062/1651)'in tercemesi *Hulâşatu'l-Eşer*'de kaydedilmiştir. Dedesinin, Ezher uleması arasında saygın bir yeri olan, ilim ehli ve zamanında fazilet açısından parmakla gösterilen şahıslardan biri olduğu ifade edilmektedir. Babası yönüyle fazilet, annesi yönüyle de velayet açısından değerli bir aileye mensup olduğu, çeşitli hocalardan fıkıh, hadis, Arapça tahsil ettiği ve bu ilimlerde mahir olduğu bildirilmiştir. 'Âmir eş-Şebrâvî fetva ve hüküm konusunda zamanının liyakatli kişileri arasında yer almış, hafızasının ve zekâsının kuvveti ile temayüz etmiştir. Çeşitli ilimlerle ilgili 14 adet elfiyye ezberlediği kendisinden nakledilmiştir. Duası müstecâb, çokça ibadet eden, Peygamberimiz'in sünnetine bağlı, derslere özen gösteren bir şahıstı. Ömrünün sonunda gözlerini kaybetmiş ama ilmî faaliyetlere devam etmiştir.³⁵⁴

eş-Şebrâvî'nin oğlunun ismi de 'Âmir (ö. 1192/1778)'dir. el-Cebertî oğul 'Âmir'in saygın ve müreffeh bir ortamda yetiştiğini ama ilim tahsil etmediğini belirtmiştir. Bununla birlikte, babası gibi³⁵⁵, değerli kitaplara sahip olduğunu ve özellikle de usta hattatların hattıyla yazılmış kitapları elde etme arzusunda bulunduğunu ifade etmiştir. Bu tür kitapların ciltlenmesine ve tezhibine de önem

³⁵¹ el-Cebertî, I, 366; Hüsâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 56.

³⁵² et-Tavîl, *et-Taşavvuf fi Mısr ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 210.

³⁵³ Ke'bâş, *Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12.

³⁵⁴ el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 262, 263; el-Cebertî, I, 347.

³⁵⁵ Muhyiddin et-Ṭu'mî, *en-Nûru'l-Ebher fi Ṭabakâti Şüyûhi'l-Câmi'i'l-Ezher*, s. 81, Dâru'l-Cîl, Beyrût, 1992.

vermiştir. Görünüşünden sert tabiatlı bir şahıs olduğu zannedilse de zarif ve güzel şeylere sahip olmak istemiştir.³⁵⁶

eş-Şebrâvî, babasından kalan büyük bir servete mirasçı olmuş³⁵⁷ er-Ruvî'î yakınlarında Özbekiyye gölüne nazır büyük bir ev yaptırmıştır. Burası o dönemde Mısır ileri gelenlerinin ilgi gösterdiği bir yer idi. Oğlu 'Âmir de babasının evinin karşısında lüks bir ev yaptırmıştır.³⁵⁸

1.3. eş-Şebrâvî'nin deruhte ettiği vazifeler

1. **Ezher üniversitesi şeyhliği (rektörlüğü)**³⁵⁹: eş-Şebrâvî, İbrahim b. Musa el-Feyyûmî el-Mâlikî'nin 1137/1724'te vefatından sonra, aynı tarihte, 7. Ezher şeyhi olarak vazifelendirilmiştir. Bu görev eş-Şebrâvî'nin 1171/1758'de vefatına kadar yaklaşık 34 yıl devam etmiştir. Böylece Ezher'in en uzun süre görev yapan şeyhi eş-Şebrâvî olmuştur. Bu tayinle Ezher şeyhliği uzun bir aradan sonra Mâlikîlerden Şâfi'îlere geçmiş ve 1817 yılına kadar da Şâfi'î âlimlerde kalmıştır. Bu geçiş Şâfi'î mezhebinin kuvvetinin artmasından kaynaklanmaktadır. Şâfi'î mezhebinin kuvvetinin artması ise kırsal kesimden bu mezhebe mensup pek çok talebenin Ezher'de sayısının artmasına dayanmaktadır.³⁶⁰

eş-Şebrâvî'nin uzun süre bu makamda kalma başarısı toplum kesimleri arasında özellikle de siyasi makamlarla başarılı bir şekilde ilişki kurmasından kaynaklanmaktadır. Bu başarı neticesinde toplumda Ezher'in ve âlimlerin saygınlığı artmıştır. eş-Şebrâvî siyasi otoriteye yakın duran bir din ve devlet adamı idi.

eş-Şebrâvî'nin bu görevi süresince ilim ehli, yürüttüğü öğretim ve telif çalışmalarındaki başarıları sayesinde halk, ulemâ ve yönetici kadro yanında saygınlık ve nüfuz kazanmış, onun şeyhliği döneminde öğrencilerin davranışlarına tam bir disiplin hâkim olmuştur.³⁶¹

³⁵⁶ el-Cebertî, II, 52, 53; I, 349.

³⁵⁷ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 235.

³⁵⁸ el-Cebertî, I, 349.

³⁵⁹ el-Cebertî, I, 348; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin Terâcimu Muşannifi'l-Kütübi'l-'Arabîyye*, II, 283, Muessesetu'r-Risâle, I. b. Beyrût, 1993.

³⁶⁰ Hüsâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 30-31, 41.

³⁶¹ el-Cebertî, I, 349; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 252; Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr*, s. 217; Hâfâcî, Muhammed, *el-Ezher*, I, 239, 240; eṭ-Ṭu'mî, *en-Nûru'l-Ebher*, s. 81; Çağrııcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

Tarihçi el-Cebertî'nin belirttiğine göre eş-Şebrâvî, Sâlim en-Nefrâvî (ö. 1168/1754) vefat edince yerine tayin konusunda Salim'in oğlu Ahmed (ö. 1207/1792)'den yana tavır koymuş, onu babasının yerine oturtmuş ve Sâlim'in talebelerine de ders için oğlu Ahmed'e devam etmelerini emretmiştir. Hâlbuki Salim'in en önde gelen talebesi Ali eş-Şa'îdî (ö. 1189/1775) idi. O da hocasının yerine geçmeye çalışıyordu ve buna layık bir kimse idi. eş-Şebrâvî, eş-Şa'îdî'nin hocasının yerine geçmesine karşı çıkıp onu uzaklaştırmış, onun yerine ilminin azlığına ve dilindeki pelteklığe rağmen Sâlim'in oğlu Ahmed'i tayin etmiştir. Bu atama eş-Şa'îdî'nin uzun süre buğzetmesine neden olmuştur³⁶². Bu tayinde eş-Şebrâvî hatalı görünmekle birlikte bu tasarrufunun altında yatan sebeple ilgili bir bilgiye rastlanılmamıştır.

2. Hatiplik: eş-Şebrâvî'nin es-Serâye Camii'nde hatiplik vazifesi vardı. Her Cuma orada hutbe îrâd ederdi.³⁶³

3. Tâifetu'l-'Umyân şeyhliği: eş-Şebrâvî bir nevi sivil toplum kuruluşu olan âmâların haklarının muhafaza edildiği “Âmâlar Birliği” sorumluluğunu da üstlenmiştir. eş-Şebrâvî'nin ölümünden sonra bu birliğin şeyhi Süleyman el-Cevsekî (ö. 1212/1798) olmuştur.³⁶⁴

1.4. eş-Şebrâvî'nin Mısır valileri ve yönetim kadrosu ile münasebetleri
eş-Şebrâvî Mısır valileri ile iyi ilişkiler kuran şairlerdendir. Ezher şeyhi olmasının da etkisiyle valilerin meclislerinde bulunmuş, valiler de çeşitli hediyelerle kendisini taltif etmişler ve ona saygı göstermişlerdir³⁶⁵. Şairin sadece valilerin yanında değil yönetim kadrosu ve Mısır emirleri nezdinde de büyük bir itibar ve saygınlığı vardı. Yöneticilerle görüşmelerinde sözü dinlenen, talebi geri çevrilmeyen ve şefaati kabul edilen bir kişi idi. eş-Şebrâvî'nin kişiliği sayesinde ilim ehli insanlar halk ve yöneticiler nezdinde büyük bir makam ve saygınlık kazanmışlardır. Yöneticiler eş-Şebrâvî'nin değerini bilmişler, ilmîni takdir etmişler, faziletini anmışlar ve ona kıymetli hediyeler göndermişlerdir. Nitekim daha önce de belirtildiği

³⁶² el-Cebertî, II, 377; Hüsâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Asri'l-'Usmânî*, s. 61.

³⁶³ el-Cebertî, I, 316.

³⁶⁴ el-Cebertî, III, 104, 105.

³⁶⁵ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 236.

gibi Vali Seyyid Abdullah Paşa eş-Şebrâvî'den Bedir Savaşı ile ilgili bir eser telif etmesini istemiştir.³⁶⁶

eş-Şebrâvî'nin, 1730'ların güçlü emiri Kazdağlı İbrahim Kethüda (ö. 1754) ile sıkı dostluk ilişkisi vardı. Bir keresinde İbrahim Kethüda rüyasında ellerini akreplerle dolu olarak görmüş, bunu eş-Şebrâvî'ye anlatmış o da emirlerin akrepler gibi olduğunu, kötülüklerinin ve bozgunculuklarının bütün insanlara ulaştığını, Peygamberimiz (s.av.)'i bile bir akrebin soktuğunu ifade etmiş ve bu konudaki hadisi söyleyerek rüyayı yorumlamıştır³⁶⁷. Bu durum eş-Şebrâvî ile İbrahim'in çok samimi olduklarını gösteren bir örnektir.

eş-Şebrâvî'nin yazışma düzeyinde Osmanlı sultanı I. Mahmud'la da teması olmuştur. 1735 yılında padişah Mısır valisi Bekir Paşa'ya maaşlar, ulûfeler ve Ezher'in bütçesi ile ilgili yeni düzenlemeler içeren bir emirname göndermiş, Mısır valisi de hemen Ezher ulemâsı ile bir toplantı yapmış ve konuyu görüşmüşlerdir. Toplantıda Ezher şeyhi eş-Şebrâvî ve diğer ileri gelen hocalar bulunmuşlardır. Emirname okununca Kâdî'l-Kudât bu emre uyulması gerektiğini ifade etmiş fakat Ezher hocaları bu emre itiraz etmişler ve çeşitli sıkıntılar yaşanacağını bildirmişlerdir. Neticede padişaha Ezherlilerin muhalefetini ve itiraz gerekçelerini bildiren bir rapor gönderilmesi konusunda anlaşmışlardır. Bu raporun hazırlanması işini Abdullah eş-Şebrâvî üstlenmiş ve bir risale hazırlanarak padişaha gönderilmiştir.

Bu risaleye eş-Şebrâvî uygun bir mukaddime ile başlayarak onu, dört mezhep müftüsü, Ezher âlimleri, Bekrî tarikatı büyükleri, tarikat müntesipleri, seyyidler, fakirler, emekliler ve çocukları, dullar, yetimler ve miskinler adına yazdığını belirtmiştir. Ezher bütçesiyle yapılan hayırlı işlere temastan sonra eskiden beri sultanlar tarafından bu bütçenin ayrıldığını, bunun çok lüzumlu olduğunu, bütçenin kesilmesi durumunda ilmî faaliyetlerin aksayacağını edebî bir dille belirtmiştir. Ardından Ezher'le ilgili yaşanacak bir sıkıntının halka yansması durumunda halkın galeyana gelebileceğini ifade etmiş, âlimlere her zaman ikramda bulunulduğunu

³⁶⁶ el-Cebertî, I, 349; Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır*, s. 217; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 35, 38, 39; Hafâcî, Muhammed, *el-Ezher*, I, 240; Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁶⁷ el-Cebertî, I, 324; Husâm Muhammed Abdulmu'î, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, s. 80.

belirtmiş ve padişaha adaletle ilgili tavsiyelerde bulunarak bu konudaki bazı hadis-i şerifleri sıralamıştır. İlmî faaliyetlerle ilgili bütçe ayırma işinin Peygamberimiz (s.a.v.)'le başladığını ardından halifelerce bu işin devam ettirildiğini belirterek padişah I. Mahmud'u bütçe ve maaşlarla ilgili durumun eskiden olduğu hal üzere bırakılmasını emreden yeni bir ferman çıkarmaya teşvik ederek risaleye son vermiştir. Neticede bu girişim sebebiyle padişah Ezher'le ilgili ekonomik anlamda yeni düzenlemeler yapmaktan vazgeçmiş ve durum eskiden olduğu hal üzere bırakılmıştır.³⁶⁸

1730 yılında meydana gelen olayda eş-Şebrâvî çeşitli girişimlerde bulunarak durumun sakinleşmesine katkıda bulunmuştur. Kahire'nin güvenliğinden birinci derecede sorumlu olan Yeniçeri Ağası Ezher yakınlarındaki devriyesi esnasında birkaç talebeyi tutuklamış ilerleyen günlerde ağa talebelerle ve komşularla inatlaşmayı sürdürmüş, Ezher civarında her gün hatta günde birkaç sefer devriye atarak talebelere hakaret etmeye başlamış, adamlarını onların üzerine salmış ve yakalayabildiklerini tutuklamıştı. Bu tür problemler artıp tekrarlamaya başlayınca öğrenciler Ezher şeyhi eş-Şebrâvî'ye şikâyete gitmişler o da önlem olarak Ezher Camii'nin kapılarının kapatılmasını emretmiş cami iki gün kapalı kalmıştı. eş-Şebrâvî saygın bir grup âlimi de yanına alıp o esnada şeyhu'l-beled olan Kaytâs Mehmed Bey'e gidip onunla ve ileri gelen memlûk emirlerle durumu görüşmüşlerdir. Bu görüşmelerde eş-Şebrâvî emirleri tehdit ederek bu tür hareketlerin devam etmesi halinde bütün Kahire'de yıkıcı bir ayaklanmanın ortaya çıkacağını bunun da bütün Mısır halkını etkileyeceğini söylemiştir. Bu sözler üzerine emirler ulemanın gönüllerini alarak yeniçeri ağasını herhangi bir Ezher talebesine musallat olmaması konusunda uyarmışlardır. Sonuçta Ezherlilerin isteği yerine getirilmiştir. Ayrıca eş-Şebrâvî, emirlerden, ağanın talebelere eman verdiğini ve onlara haksızlık yapmayacağını ilan etmesini sağlamalarını talep etmiştir. Bu durum eş-Şebrâvî'nin askerler nezdinde ne denli saygın olduğunu gösteren bir örnektir.³⁶⁹

eş-Şebrâvî emirler arasında çıkan bazı anlaşmazlıklarda zaman zaman arabuluculuk görevi de üstlenmiş ve Ezher şeyhi olarak siyasi çekişmelerde etkin rol

³⁶⁸ el-Cebertî, I, 254, 255; Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî*, s. 20, 101-104.

³⁶⁹ Husâm Muhammed Abdulmu'tî, *Şeyhu'l-Câmi'i'l-Ezher fi'l-'Aşri'l-'Usmânî*, s. 85, 86 (Ahmed Selebî, *Evdâhu'l-İşârât*'tan naklen).

üstlenmiştir. Dönemin emirlerinden Rıdvan Kethüda ve İbrahim Kethüda ikilisi ile Hüseyin Bey el-Ḥaşşâb arasında cereyan eden hadise bu duruma örnek gösterilebilir³⁷⁰. Bu olayda Hüseyin el-Ḥaşşâb dönemin Mısır valisi Koca Ragıb Mehmed Paşa (valiliği 1744-1748) ile birlikte hareket ederek İbrahim ve Rıdvan kethüdaları Kahire’den çıkarmaya çalışmış ve üzerlerine baskı kurmuştur. İbrahim ve Rıdvan kethüdalar adamları ile birlikte bir kaleye sığınmış ve zor durumda kalmışlardı. Bu esnada eş-Şebrâvî Ezher şeyhi idi ve yukarıda değinildiği gibi emirler arasında özellikle de Kazdağlı İbrahim Kethüda nezdinde saygınlığı ve muhabbeti vardı³⁷¹. İbrahim ve Rıdvan kethüdalar eş-Şebrâvî’den Hüseyin el-Ḥaşşâb ve vali ile aralarında sulh için çabalaması ricasında bulundular. eş-Şebrâvî de Hüseyin el-Ḥaşşâb’ın evine giderek barışmalarını istedi. Hüseyin Bey barışmak istemedi ve “evine bağlı olmasaydın seni Ebrîm (Kahire’nin güneyinde Şâid bölgesinin sonunda bir vadi)’e sürerdim!” dedi. eş-Şebrâvî bu tehdide “Ebrîm’e hangimiz gidecek göreceksin, köpek!” diyerek karşılık verdi. Sonra eş-Şebrâvî onun yanından çıkıp kaledeki İbrahim ve Rıdvan kethüdaların yanına gitti ve onlara: “Kalkın, Paşa’yı kaleden çıkarıp Aynî Paşa Kasrı’na gönderin çünkü size karşı Hüseyin Bey’e yardım eden odur” dedi. eş-Şebrâvî’nin desteğini aldıktan sonra Paşa’ya elçi gönderdiler. Paşa da kaleden inip Hüseyin Bey’in evine gitmek istedi ve şöyle dedi: “Kim Allah’a ve sultana itaat ediyorsa el-Ḥaşşâb’ın evine gelsin.” Paşa bu sözüyle İbrahim ve Rıdvan kethüdaların birliğini dağıtmak istiyordu. Bu söz İbrahim ve Rıdvan kethüdalara ulaşınca adamlarından Emîr Mehmed Bey’e haber gönderip ondan Paşa’nın yolunu kesmesini istediler. Mehmed Bey’in annesi Rıdvan Kethüda’nın eşi idi ve evi de Paşa’nın kaleden iniş yolu üzerinde idi. Mehmed Bey Paşa’nın yolunu kesti ve onlara ateş açtı. Paşa’nın adamlarından ikisi öldü ve Paşa ne yapacağını şaşırды. Mehmet Bey evinin civarında Paşa’nın karşısına çıkıp üzengisini öptü ve onu şöyle diyerek aldattı: “Vezir efendim! Askerlerin çokluğundan dolayı istediğiniz yere gidemezsiniz, sizin ve adamlarınızın başına bir şey gelmesinden korkulur.” Mehmet Bey, Paşa’yı kandırıp kalbine korku düşürdü ve evine aldı. Hüseyin Bey Paşa’nın kaleden ayrıldığını öğrenince kuvveti zayıfladı. Mehmet Bey, Hüseyin Bey’e elçi gönderip “canını kurtar, Ragıb Paşa vefat etti” haberini ilettili.

³⁷⁰ Mîhâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 188, 189.

³⁷¹ Ḥusâm Muhammed Abdulmu‘î, *Şeyhu ‘l-Câmi ‘i ‘l-Ezher fi ‘l-‘Aşri ‘l-‘Uşmânî*, s. 49, 80.

Gerçekte Paşa ölmemişti. Bu bir hile idi ve Mehmet Bey Hüseyin Bey'in kuvvetini zayıflatıp Mısır'dan çıkmasını sağlamak istiyordu. Bu durumda Hüseyin Bey Mısır'dan çıkıp Şaîd bölgesine gitti. Diğerleri arkasından elçi gönderip Ebrîm'e gitmesini emrettiler ve oraya sürülmüş oldu. Orada da vefat etti. Râgıb Paşa ise 'Aynî Paşa Kasrı'na gitti. Abdullah eş-Şebrâvî onunla barış yapıp bu sebeple ona İbrahim ve Rıdvan kethüdaların mallarından bir miktar para ödedi. Sonra Paşa daha önce olduğu gibi kaleye gönderildi.³⁷²

Bu olayda eş-Şebrâvî, Osmanlı valisi Râgıb Paşa'nın yanında değil de yerel gücü temsil eden Memlûk emirlerinden İbrahim ve Rıdvan kethüdaların yanında yer almıştır. Zaten o dönemlerde Osmanlı valilerinin Mısır'daki gücü iyice zayıflamış iktidar gücü yerel Memlûk emirlerinin arasında paylaşılır hale gelmişti.³⁷³ Muhtemelen Râgıb Paşa da iktidarı tekrar Osmanlı valilerinden yana güçlendirmek ve yerel güçlerin mukavemetini kırabilmek için o dönemde etkin olan İbrahim ve Rıdvan kethüdaları Mısır'dan çıkarmayı planlamıştı ama başarısız oldu ve daha önce de değinildiği gibi onların suikast tertibinden güçlkle kurtulabildi. Bu olay Memlûk emirlerinin Mısır'da ne denli güçlendiğine dair çarpıcı bir örnektir.

Yine Mısır valilerinden Kôr Ahmed Paşa Mısır'a yönetici olarak geldiğinde (1748) onu bazı önemli âlimler karşılamışlardı. Aralarında Ezher şeyhi olarak eş-Şebrâvî de bulunuyordu. Ahmed Paşa ulema ile bazı konular konuşmuş ve onlara matematik ile ilgili bir şeyler söylemiş, fakat ulema "bu konuda bilgimiz yok" diyerek konuşmaktan çekinmişlerdir. Ahmed Paşa ise şaşırılmış ve sessiz kalmıştır. eş-Şebrâvî her Cuma Serâye Camii'ne gelir ve Ahmed Paşa'nın huzuruna girer ve onunla bir süre görüşür, bazen de yemek yer sonra camiye giderdi. eş-Şebrâvî hutbede sultana ve paşaya dua eder, onları rahmetle anardı. Yine bir Cuma eş-Şebrâvî paşanın huzurundayken paşa: "Biz İstanbul'da iken Mısır'ın ilim ve fazilet menbaı olduğunu duyardık. Bu sebeple Mısır'a gelmeyi çok arzuluyordum. Fakat gelince "Mu'ayydî'yi duymadan onu görmenden daha hayırlıdır" (تسمع بالمعيدي خير من)

³⁷² el-Cebertî, I, 262, 263; el-Hasşâb, *Ahbâru Ehli'l-Karni's-Sâniye 'Aşer*, s. 41, 42; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 252, 253.

³⁷³ Muğîs, *Mısr fi'l-'Aşri'l-'Usmânî*, s. 66, 67; Abdurrahim Abdurrahman, *Fuşûl min Târîhi Mısrâ'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î*, s. 209.

أَنْ تَرَاهُ) darbı meselinde olduğu gibi bir durum ortaya çıktı.” demiş, eş-Şebrâvî de: “Efendim Mısır duyduğunuz gibi ilim ve marifet madenidir” şeklinde karşılık vermiştir. Ahmed Paşa ise “nerede hani, sizler Mısır âlimlerinin en büyüğüsünüz. Ben arzuladığım ilmi (matematiği) size sordum ve sizde ona dair bir şey bulamadım. Tahsilinizin nihayeti fıkıh, mantık ilimleri (ma‘kûl) ve alet ilimleridir. Mekâsıdı terk etmişsiniz.” deyince eş-Şebrâvî: “Biz Mısır’ın en büyük âlimleri değiliz. Biz ancak onlara hizmet etmek ve devlet erkânı ve kadılar katındaki işlerini görmek için öne çıkan kimseleriz. Ezherliler genelde matematik ilimleriyle meşgul olmazlar, ancak miras ve ferâiz konusunda ihtiyaç kadar ilgilenirler.” şeklinde cevap vermiştir. Ahmed Paşa “vakit ilmi, şer‘i ilimlerdenir, çünkü ibadetin sıhhati için gereklidir, vaktin girdiğini bilmek, kıbleye yönelmek, oruç vakitleri, hilaller vs. de böyledir.” demiştir. eş-Şebrâvî ise “evet bunları bilmek farz-ı kifâyedir. Bazı insanlar bilince diğerlerinden sorumluluk kalkar. Bu tür ilimler yaratılış, hat, resim, şekil bilgisi, uzayla ilgili bilgiler gibi bazı şartlara, aletlere ve sanatlara ihtiyaç duyar. Ezherlilerde ise bu durum yoktur. Çoğu fakirdir, köylerden ve uzak bölgelerden toplanmış gruplardır. Yukarıdaki şartları taşıyanları ise nadirdir.” diyerek cevap vermiş Ahmed Paşa da bu nadir olanların nerede olduğunu sormuş eş-Şebrâvî de evlerinde olduklarını ve onlara gidilebileceğini bildirmiştir. Daha sonra eş-Şebrâvî, Hâsen el-Cebertî (ö. 1188/1774)’den bahsetmiş ve onu paşaya uzunca anlatmıştır. Paşa “onu bana göndermenizi istiyorum” deyince eş-Şebrâvî onun değerinin pek büyük olduğunu ve kendi emrinde olmadığını ifade etmiştir. Onunla nasıl görüşeceğini soran paşaya, ona bir mektup yazılıp ulaştırılması gerektiğini ifade etmiş, paşa da öyle yapmış ve Hâsen el-Cebertî ile görüşmüştür. Paşa onunla görüşmekten son derece memnun olmuş ve sık sık görüşmüşlerdir. Paşa onda aradığını bulmuş ona bol bol ikramda bulunmuş ve “şayet Mısır’dan hiçbir şey elde etmesem bile bu şeyhle görüşmem bana yeterdi” demiştir. Daha sonra eş-Şebrâvî Hâsen el-Cebertî’ye “bu paşanın yanında sen bizim (ayıbımızı) örttüğün gibi Allah da senin (ayıbını) örtün. Sen olmasaydın paşaya göre hepimiz kabiliyetsizdik” demiştir.³⁷⁴

³⁷⁴ el-Cebertî, I, 315-317; Abdurrahman Zeki, *el-Kahire*, s. 213, 214; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 45.

1.5. eş-Şebrâvî'nin vefatı

eş-Şebrâvî 6 Zilhicce 1171 (11 Ağustos 1758) Perşembe günü sabahleyin takriben 80 yaşlarında Kahire'de vefat etmiştir. Cenaze namazı kalabalık bir cemaatle Ezher'de kılınmış ve Mücâvirîn (el-Ķarâfe) Mezarlığı'na defnedilmiştir.³⁷⁵ el-İdkâvî (ö. 1184/1770), eş-Şebrâvî'ye mersiye yazmıştır. Bu mersiye'nin bir kısmı şöyledir:³⁷⁶ [Ĥaffif]

1 عَيْنُ جُودِي بِمَدْمَعٍ مَسْفُوحٍ وَأُنْدِي أَوْحَدَ الزَّمَانِ وَنُوحِي
Ey gözüm! Bol bol gözyaşı dök; zamanın biricik kişisine ağla ve sızlan!

2 عَيْنُ قَلَّتْ لَهُ الدُّمُوعُ وَلَوْ كَا نَتْ لَدَيْي الْفَيْضُ فَوْقَ طُوفَانِ نُوحٍ
Ey gözüm! Bende gözyaşı Nuh tufanından fazla bile olsa gözyaşları ona az gelir.

3 عَيْنُ عَزَّتْ أَوْصَافُهُ أَعْرُ عَدًّا فَطَفِقْنَا نَوْمِي إِلَيْهَا وَنُوحِي
Ey gözüm! Onun güzel özellikleri arttıkça arttı. Sadece onlar için uyur ve ağlar hale geldik.

4 عَيْنُ إِنْ سَحَّتِ الدُّمُوعُ وَشَحَّتْ مِنْ دِمَا مُهْجَتِي اسْتَعِيرِي وَسِيحِي
Ey gözüm! Gözyaşları akar da azar, cimrilik ederse kanımdan ödünç al ve öyle ağla!

5 عَيْنُ ضَاقَتْ مَسَالِكُ الصَّبْرِ عَمَّنْ كَانَ يَلْقَى الْوَرَى بِصَدْرٍ فَسِيحِ
Ey gözüm! İnsanları geniş bir yürekle karşılayan birine karşı sabrın yolları daraldı.

6 هَفْتُ نَفْسِي عَلَيْهِ هَفْتُ حُبِّي أَتَمَّنِي فِدَاهُ لَوْ بُرُوحِي
Benim ona karşı duyduğum üzüntü bir sevenin üzüntüsüdür. Ona canımı bile feda etmeyi temenni ediyorum.

7 وَعَزِيرِي عَلَيَّ وَاللَّهِ يَا صَا ح رَثَائِي إِيَّاهُ بَعْدَ مَدِيحِي

³⁷⁵ el-Cebertî, I, 349; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107. el-Murâdî vefat tarihini, 1172 olarak vermektedir; el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 257, 258; Kehhâle, II, 283; Çağrıçı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁷⁶ Abdullah b. Abdullah el-İdkâvî el-Mısrî eş-Şâfi'î el-Müezzîn, *Biğâa 'tu'l-Erib min Şi'ri'l-Ķarîb*, varak 147, yazma (3446), Milli Kütüphane, Fransa, (el-İdkâvî vefat tarihini 10 Zilhicce 1171 olarak vermektedir); Kılânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 319, 320; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 211.

Dostum! Onu övdükten sonra ağıt yakmam andolsun ki, çok ağrıma gidiyor!

لَكِنَّ الدَّهْرُ دُو عِنَادٍ فَمَا يَنْـُٔ — فَاكُ يَرْمِي الأَحْبَابُ بِالتَّبْرِيحِ 8

Ancak felek inatçıdır! Sevgililere acı çektirmekten geri durmaz.

2. İLMİ VE EDEBİ ŞAHSİYETİ

2.1. eş-Şebrâvî'nin talebeliği ve hocaları

eş-Şebrâvî, ilim tahsiline dedesi ve babasıyla başlamıştır. Çocukluğunu Kur'ân-ı Kerîm'i ezberleyerek geçiren eş-Şebrâvî³⁷⁷, Ezher'e gidip pek çok hocadan da ilim tahsil etmiştir³⁷⁸. Kısa sürede zekâsının parlaklığıyla ön plana çıkan şair öğrencilere ders vermeye ve dersleri imla ettirmeye başladı³⁷⁹. Ders aldığı on hocasını ve bu hocaların hangi âlimlerden hangi kitapları okuduğunu *Fehresetu 'Abdullah eş-Şebrâvî* isimli eserinde zikretmiştir.³⁸⁰ Bu hocalardan ilim tahsil etmesi neticesinde eş-Şebrâvî, Şâfi'î fikhî, hadis, kelam, akâid, usûl ilimleri, edebiyat ve şiirde imam olmuş ve bunu çevresindeki herkes kabul etmiştir.³⁸¹

eş-Şebrâvî hem ilmî yönüyle hem de hal ve tavırlarıyla kendini geliştirip ilim okumaya ve okutmaya devam etmiş nihayet ilim ehli arasındaki saygın yerini almıştır. eş-Şebrâvî dönemindeki Şâfi'î âlimlerinin büyüklerinden biri idi.³⁸²

eş-Şebrâvî'nin ders aldığı bazı hocaları şunlardır:

-Muhammed b. Abdullah el-Ĥaraşî (ö. 1101/1689): eş-Şebrâvî, *Fehrese* adlı eserinde belirttiğine göre henüz sekiz-on yaşlarında iken 1100/1688-1689 yılında Ezher şeyhi Muhammed b. Abdullah el-Ĥaraşî'den dayısı eş-Şihâb el-Ĥuleyfi (el-Ĥalîfi)'nin gözetiminde hadis okuyup Kütüb-i Sitte icâzeti aldı.³⁸³

³⁷⁷ Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr*, s. 217.

³⁷⁸ Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 34.

³⁷⁹ Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr*, s. 217.

³⁸⁰ Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁸¹ Keĥhâle, II, 283; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 34; Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr*, s. 217.

³⁸² eĥ-Tu'mî, *en-Nûru'l-Ebher*, s. 81; Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

³⁸³ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 121, 347, 348; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 130, "şbr" md.; Abdulhay b. Abdulkebîr el-Kettânî, *Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Eşbât ve Mu'cemü'l-Me'âcim ve'l-Meşyahât ve'l-Müselâlat*, II, 1066, thk. İhsân Abbas, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2. b. Beyrût, 1982; Ke'bâş, *'Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12; Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396;

-**Şemseddîn Muhammed b. Muhammed el-Ĥüseynî eş-Şürunbulâî**³⁸⁴ (ö. 1102/1690): Döneminde Ezher hocalarının hocası idi. eş-Şebrâvî, bu âlimden Abdürabbih b. Ahmed ed-Dîvî (ö. 1126/1714) vasıtasıyla ders almıştır.

-**Ebu'l-İmdâd Ebû Muflih Halil b. İbrahim el-Leķânî**³⁸⁵ (ö.1105/1690): Muhaddis ve fakîhtir. Eserlerinden biri *İthâfu zevi'l-İrşâd bi Tahrîri zevi'l-İrşâd* dır.

-**Ebu'l-Hudâ Salih b. Ĥasen el-Behûtî el-Mısrî el-Ĥanbelî el-Ezherî**³⁸⁶ (1121/1709): Fakîh ve ferâiz âlimidir. *Elfiyyelerinden* biri fıkıhla diğeri de feraizle ilgilidir.

-**Ebu Abdullah Muhammed b. Abdülbâķî ez-Zürķânî el-Mâlikî**³⁸⁷ (ö. 1122/1710): Muhaddistir.

-**Şehâbeddin Ahmed b. Ġânim (Ġuneym) el-Ezherî el-Mâlikî en-Nefrâvî**³⁸⁸ (ö. 1126/1714): Fakîh ve nahivcidir. Eserlerinden biri *el-Fevakihu'd-Devânî 'alâ Risâleti'bni Ebî Zeyd el-Ķayrevânî* dir.

-**Ebu'l-'Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Mûsâvî el-Ĥalîfî (el-Ĥuleyfî)**³⁸⁹ (ö. 1127/1715): Muhaddis, fakîh, usûlcü, nahivci, kelamcı, beyân, arûz ve mantık âlimidir. eş-Şebrâvî'nin en çok yararlandığı hocasıdır.³⁹⁰ 1711 yılında çıkan Efrenc (Frenk) Ahmed fitnesinde Efrenc'le görüşmesi istenmiş o da üzerine düşeni yaparak olayların yatışması için uğraşmıştır³⁹¹. eş-Şebrâvî hocasının vefatına tarih düşerek bir mersiye yazmıştır. Bu şiirinde eş-Şebrâvî ölümün herkesle buluşacağından, insanlar gaflet içinde olsalar da kaderin gafil olmadığından; hocası

Kallek'in "*Ĥaraşî*" maddesinde ve Çağrıci'nın adı geçen maddesinde "*Ĥaraşî*" şeklinde; *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 130, "*şbr*" maddesinde ise "*Ĥırşî*" şeklinde kaydedilmiştir.

³⁸⁴ el-Cebertî, I, 122; Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, s. 34, 35.

³⁸⁵ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, II, 81, 82; III, 107; el-Cebertî, I, 123, 349; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 130, "*şbr*" md.; el-Kettânî, *Fihrisu'l-Fehâris*, I, 172.

³⁸⁶ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 129, 349; Keĥhâle, I, 830; Muhammed b. Abdullah Necdî, *es-Suĥubu'l-Vâbile 'alâ Ġarâihî'l-Ĥanâbile*, s. 179, Mektebetu'l-İmâm Ahmed, tsz.

³⁸⁷ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 130, 349; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 129, 130, "*şbr*" md.; Başoğlu, "*Zürķânî, Muhammed b. Abdülbâķî*", *DİA*, XLIV, 580.

³⁸⁸ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 136, 349; ez-Ziriklî, I, 192

³⁸⁹ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 183; III, 107; el-Cebertî, I, 136, 137, 349; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XII, 130 "*şbr*" md; XVI, 527 "*mvs*" md; XXIII, 281 "*hlf*" md. XII, 130, "*şbr*" maddesinde ve XVI, 527 "*mvs*" maddesinde "*Ĥalîfî*" olarak; XXIII, 281 "*hlf*" maddesinde (burada vefat tarihi de 1132/1719 olarak verilmiştir) ve Çağrıci, "*Şebrâvî*", *DİA*, XXXVIII, 396'da "*Huleyfî*" şeklinde kaydedilmiştir.

³⁹⁰ Çağrıci, "*Şebrâvî*", *DİA*, XXXVIII, 396 (Şebrâvî, *Fehrese*'den naklen).

³⁹¹ Mîĥâil Şârûbîm, *el-Kâfî*, III, 159.

Halîfî'nin bir ilim deryası olduğundan, onun gibisini aramanın boşuna bir çaba olduğundan ve gün geçtikçe âlimlerin azalmakta olduğundan, cahillerin ise çoğaldığından söz etmektedir. Bu mersiye'nin bir kısmı şöyledir³⁹²: [Basîf]

1 لَا تَأْمَنِ الدَّهْرَ إِنَّ الدَّهْرَ حَوَّانٌ يُعْطِي وَلَكِنَّ عَطَاءَ الدَّهْرِ حِرْمَانٌ

Feleğe güvenme, haindir felek, verir fakat feleğin verdiği elde edilemez.

2 وَلَا تَحُلْ أَنْ عَيْنَ الدَّهْرِ نَائِمَةٌ الدَّهْرُ يَغْطَانُ وَالْإِنْسَانُ وَسْنَانٌ

Feleğin gözlerinin uykuda olduğu hayaline kapılma. Felek uyanıktır, insan ise uyumaktadır.

3 لَا تَحْسَبَنَّ الْمَنَايَا عَنْكَ غَافِلَةٌ هَا إِلَيْكَ وَإِنْ لَمْ تَدْرِ إِمْعَانٌ

Zannetme ki ölüm seni unutacak, sen farkında olmasan da ölüm seni gözetlemektedir.

10 كُلُّ ابْنِ أُنْتَى فَإِنَّ الْمَوْتَ يَصْرَعُهُ قَدْ اسْتَوَى فِيهِ أَشْيَاخٌ وَشُبَّانٌ

Her ananın evladını yıkacaktır ölüm, fark etmez ister ihtiyar olsun isterse genç.

19 وَلَيْسَ مَوْتُ امْرِئٍ شَاعَتْ فَضَائِلُهُ كَمَوْتِ مَنْ لَا لَهُ فَضْلٌ وَعِرْفَانٌ

Faziletleriyle meşhur bir kişinin ölümü, fazileti, ilmi ve irfanı olmayan birinin ölümü gibi değildir.

20 مَوْتُ الْعُلُومِ بِمَوْتِ الْعَارِفِينَ بِهَا وَمَوْتُهُمْ لِحِرَابِ الدَّارِ عُنْوَانٌ

İlimlerin ölmesi onları bilenlerin ölmesiyle olur³⁹³. Âlimlerin ölmesi bir yurdun harab olmasının adresidir.

22 وَأَنْتَ يَا دَهْرُ فَافْعَلْ مَا تَشَاءُ فَقَدْ تَهَدَّمَتْ مِنْ رُسُومِ الْعِلْمِ أَرْكَانٌ

Sen ey felek artık dilediğini yap! İlimin kalıntılarının direkleri yıkıldı.

23 فِي كُلِّ يَوْمٍ تَرَى أَهْلَ الْفَضَائِلِ فِي نُقْصَانِ عَدِّهِ وَلِلْجَهَالِ رُجْحَانٌ

³⁹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 72, 73.

³⁹³ "...Allah, ilmi âlimleri almak suretiyle ortadan kaldırır..." (Buhari, İlim, 34) hadisine telmihte bulunulmuştur.

Her gün fazilet sahiplerinin sayısının azalmakta, cahillerin ise revaçta olduğunu görüyorsun.

24 قَدْ مَاتَ مَنْ كَانَ فِي كُلِّ الْعُلُومِ لَهُ بَاعٌ طَوِيلٌ وَتَحْقِيقٌ وَإِتْقَانٌ

Vefat etmiştir, bütün ilimlerde liyakati, uzmanlığı ve sağlamlığı olan.

25 بَحْرُ الْعُلُومِ الْخَلِيفِيُّ رَوْضَةُ الْفَضْلِ كَمْ أَثْمَرَتْ مِنْهُ لِلطَّلَابِ أَعْصَانٌ

İlimler deryası el-Halîfi, faziletliilerin bahçesi. Talebelere, onun sebebiyle nice dallar meyveye durmuş.

26 يَا مَنْ يَرُومُ مَدَاهُ لَا تَرْمُ شَطَطًا لَا يَسْتَوِي بِجِيَادِ الْخَيْلِ عَرْجَانٌ

Ey onun seviyesinde birini arayan, arzulama saçma olanı. Topal atla soylu at bir olmaz.

29 بَشْرُهُ بِالْحَبِيرِ وَاعْذِرْ مَنْ يُؤْرِحُهُ فَلِلْخَلِيفِيِّ لَمَّا آبَ أَفْنَانٌ³⁹⁴

Hayırla müjdele onu, affet ona tarih düşeni “(göçüp) gidince, (cennet) dalları el-Halîfi içindir.”

-Şehabeddîn Ahmed b. Muhammed en-Nahlî eş-Şâfi‘î el-Mekkî³⁹⁵ (ö. 1130/1717): Âlim ve mutasavvıftır. *Buğyetu’t-Ṭâlibîn li Beyâni’l-Eşyâhi’l-Muhakkıkîne’l-Mudekkikîn* isimli bir eseri vardır.

-Hasen el-Bedrî el-Hicâzî el-Ezherî³⁹⁶ (ö. 1131/1718-1719): Şair, edîb ve muhaddistir. eş-Şebrâvî Hasen el-Bedrî’den hadis okumuş, onun edebî yönünden etkilenmiştir. Devrinin önemli şairlerinden olan Hasen el-Bedrî’nin divanı vardır ve bazı bölümleri el-Cebertî tarafından nakledilmiştir.

-Abdullah b. Sâlim el-Başrî el-Mekkî eş-Şâfi‘î³⁹⁷ (ö. 1134/1722): Muhaddistir. *Evâilu Kütübi’l-Hadis* isimli bir çalışması vardır. eş-Şebrâvî hacca

³⁹⁴ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: فللخلفي (870) + لما (71) + آب (4) + أفنان (182) = 1127.

³⁹⁵ el-Cebertî, I, 153; ez-Ziriklî, I, 241, 242.

³⁹⁶ Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu’l-Ezher*, s. 34; Ke‘bâş, ‘*Uvânu’l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12; ‘Amr İsmail Muhammed, *Şüyûhu’l-Ezher fi Mısr*, s. 35.

³⁹⁷ el-Cebertî, I, 151, 152, 349; ez-Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs*, XII, 130, “şbr” md.; Rıza b. Muhammed Şafiyüddîn es-Senûsî, *Müsnidu’l-Hicâz eş-Şebt Hâtimetu’l-Musnidîn eş-Şeyh Abdullah b. Sâlim b.*

gittiğinde Abdullah el-Başrî'den bazı kitapları ve “evveliye” (“evvel” kelimesi ile başlayan) hadislerini okumuştur.

-Manşûr b. ‘Ali el-Menûfî el-Başîr eş-Şâfi’³⁹⁸ (ö. 1135/1723): Fakîh ve muhaddistir. *Şerhu Nazmi’l-Müveccihât* isimli bir eseri vardır.

-Muhammed eş-Şağîr el-Mağribî³⁹⁹ (ö. 1138/1726).

-‘Îd b. Ali el-Ğâhirî eş-Şâfi’î en-Nemresî (en-Numrusî)⁴⁰⁰ (ö. 1140/1727): Fakîh ve muhaddistir.

eş-Şebrâvî'nin, el-Ğuleynî (muhtemelen 4. Ezher şeyhi Abdülbâkî el-Ğuleynî (ö. 1120/1709?)) ve el-Feyyûmî (muhtemelen 6. Ezher şeyhi İbrahim b. Musa el-Feyyûmî (ö. 1137/1724))'den ilim aldığı söylenmişse de⁴⁰¹ el-Murâdî ve el-Cebertî bu âlimlerin isimlerini vermemektedir.⁴⁰²

2.2. eş-Şebrâvî'nin öğrencileri

eş-Şebrâvî'nin Ezher'de okuttuğu pek çok öğrencisi olmuştur. Bunlardan bazılarının isimleri şöyledir:

-Köprülü Abdullah Paşa⁴⁰³ (ö. 1147-1148/1735): Temmuz 1729-Temmuz 1731 tarihleri arasında Mısır valiliği yapmıştır⁴⁰⁴. Abdullah Paşa vali olunca Mısır'daki alim, edip ve şairlerle görüşüp onlardan istifade etmiştir⁴⁰⁵. Alfabetik tertiple hazırlanmış bir şiir divanı vardır. Döneminin Mısır şairleri faziletinden ve

Muhammed b. Sâlim el-Başrî el-Mekkî, s. 46, Melik Abdülazîz Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi Araştırmalar Merkezi Araştırma Serisi: 2, Cidde, 1426/2005.

³⁹⁸ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 138, 139, 349; Kehhâle, III, 916.

³⁹⁹ el-Cebertî, I, 139, 349.

⁴⁰⁰ el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 273; el-Cebertî, I, 349.

⁴⁰¹ eṭ-Ṭu'mî, *en-Nûru'l-Ebher*, s. 81.

⁴⁰² el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107; el-Cebertî, I, 349.

⁴⁰³ Hayatı için bkz. el-Cebertî, I, 248-250; 299-301; el-Ğal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 232-236; eş-Şerkâvî, *Tuhfetu'n-Nâzurîn*, s. 118; Miḥâil Şârûbîm, *el-Kâfi*, III, 181; Murat Sula, “Köprülüzâde Ebû Nâile Abdullah Paşa ve Kasîde-i Vâviyyesi”, s. 1869-1871, *Turkish Studies*, sayı: 8/10, Bahar, 2015 (Bu makalede kasidenin muhteva analizi de yapılmıştır); Sultan Murat Topçu, “Köprülüzâde Abdullah Paşa'nın 15 Cemadiel-Evvel 1133-M.14 Mart 1721 Tarihli Vakfiyesi'ne göre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği”, s. 406, 407, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı: 4, 2011; Çağrı, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁰⁴ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 131'de valiliğini 1768-1769 tarihleri olarak, ismini de Ahmet olarak vermektedir. Fakat doğrusu eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında geçtiği üzere yukarıdaki gibidir.

⁴⁰⁵ Ke'bâş, *'Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 13; 'Amr İsmail Muhammed, *Şüyûhu'l-Ezher fî Mısır*, s. 36.

edebiyata meykinden dolayı onu methetmişlerdir. Abdullah Paşa *el-Kütübü's-Sitte*, *el-Mevâhib* (muhtemelen el- Kaşallânî'nin (ö. 923/1517) *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye* isimli eseri) ve *Elfiyyetü'l-Muştalâh*'ı (muhtemelen Suyûfî (ö. 911/1505)'nin *Nazmü'd-Dürer fî 'Ilmi'l-Eşer (Elfiyyetü's-Suyûfî fî Muştalâhi'l-İhadîs)* adlı eseri) Ahmed b. Ahmed el-Maliki⁴⁰⁶ (ö. 1155/1742)'den; kırâati ise Şihâb Ahmed el-İşkâfî (el-Eşkâfî) (ö. 1159/1746), Ahmed el-Bakarî (ö. 1189/1775) ve İstanbul'un şeyhulkurrası Muhammed b. Yusuf⁴⁰⁷,tan okumuştur. Köprülü'nün, hocası eş-Şebrâvî'ye yazdığı bir methiyesi de vardır.⁴⁰⁸

eş-Şebrâvî, Köprülü'ye 1142/1729 tarihinde icazet vermiştir. Bu esnada eş-Şebrâvî Ezher şeyhidir.

eş-Şebrâvî Abdullah Paşa'ya methiye yazmıştır. Onun ilmine, edebî kişiliğine, cesaretine ve Mısır'da ortaya koyduğu adil yönetime vurgu yapılan methiyenin bir kısmı şöyledir⁴⁰⁹: [Vâfir]

20 عَرِيقُ الْمَجْدِ مَوْلَى كُلِّ مَوْلَى كَرِيمِ الطَّبَعِ وَالْأَصْلِ الشَّهِيرِ

Şerefi köklü, efendilerin efendisi, ahlakı yüce, meşhur asıllıdır.

22 تَوَشَّحَتِ الْوَزَارَةُ مِنْ عِلَاهُ بَعْدِ صَانِعِهَا مِنْ كُلِّ زُورٍ

Vezirlik makamı, onun yüceliğinden, vezirlik makamını bütün yalanlardan koruyan bir gerdanlık taktı.

23 أَقَامَ الْعَدْلَ فِي مِصْرٍ وَأَحْيَا مَعَالِمَهُ بِهَا بَعْدَ الدُّثُورِ

Mısır'da adaleti ikame etti ve orada yıkıldıktan sonra adaletin sembollerini canlandırdı.

24 وَسَاسَ الْمَلِكَ دَهْرًا فَاسْتَقَامَتْ بِقُوَّةِ عَزْمِهِ كُلُّ التُّغُورِ

Yönetti devleti bir süre ve azminin kuvvetiyle bütün gedikler kapandı.

⁴⁰⁶ el-Cebertî, I, 270, 271; el-Kal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 232; Şelebî, *Evdahu'l-İşârât*, IV, 915.

⁴⁰⁷ el-Cebertî'de bu şekilde geçmektedir. Muhtemelen bu zat Yusufzade diye bilinen kıraat âlimi Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Yusuf (ö. 1167/1753)'tur. Bkz. *Hediyetü'l-Ârifîn*, I, 482, 483.

⁴⁰⁸ el-Cebertî, I, 299.

⁴⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 38-40; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 179; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 131, 132.

26 وَيَقْضِي فِي الرِّبَّةِ لَا يَظْلِمُ يُعَابُ بِهِ الْقَضَاءُ وَلَا يَجُورُ

Hükmeder mahlûkat içinde ama hükmü ayıplı hale getiren zulüm ve adaletsizlikle değil.

27 بَجَمَعَتِ الْمَحَاسِنُ فِيهِ حَتَّى لَعَمْرُ أَيْبِكَ فَاقَ عَلَى كَثِيرٍ

Toplandı güzellikler onda hatta yemin olsun ki pek çok insandan da üstündür.

29 هَزَبَرٌ إِنْ تُبْهِنَسَ أَوْ تَمْطَى فَكَمْ بَطَلٍ قَتِيلٍ أَوْ أُسِيرٍ

Aslandır, eğer çalınla bir yürürse, nice maktul kahramanlar veya esir kahramanlar (ortaya çıkar).

30 وَضِرْعَاً إِذَا التَّقَتِ الْعَوَالِي فَمَا لِمُبَارِزِيهِ مِنْ نَصِيرٍ

Aslandır, güçlüler karşılaştığı zaman, onunla düello yapanların yardımcısı yoktur.

31 وَإِنْ لَمَعَتْ صَوَارِمُهُ بِأَرْضٍ تَسَارَعَتْ الْعُصَاةُ إِلَى الْقُبُورِ

Eğer parlarsa keskin kılıçları bir yerde, koşar isyancılar kabirlere.

33 وَإِنْ حَادَتْهُ فِي الْعِلْمِ تَلْقَى بُحُورًا مَوْجُهَا دُرٌّ النُّحُورِ

Eğer konuşursan onunla ilim hakkında, karşılaşırsın dalgaları gerdanların incisi olan denizlerle.

34 وَإِنْ سَاوَمْتَهُ شِعْرًا فَحَدِّثْ عَنِ ابْنِ أَبِي رَيْبَعَةَ أَوْ جَرِيرٍ⁴¹⁰

Eğer onunla şiir konusunda yarışacak olursan söyle, İbn Ebu Rebîa'dan veya Cerîr'den.

35 وَإِنْ تَسْمَعُ تِلَاوَتَهُ بِحَدِّهِ حَكَى دَاوُدَ يَلْهَجُ بِالزُّبُرِ

Eğer dinlersen tilavetini, görürsün onun Zebur'u dilinden düşürmeyen Hz. Davud'u anımsattığını.

36 وَإِنْ أَنْصَرْتَ طَلَعَتْهُ نَرَاهُ مِنَ الْأَنْوَارِ كَالْبَدْرِ الْمُنِيرِ

Eğer bakarsan simasına, görürsün nurları, ışık saçan dolunay gibi.

37 بَدِيعٌ فِي الْبَدِيعِ وَمَا ابْنُ هَانِيٍّ⁴¹¹ لَدَيْهِ وَمَا مَقَامَاتُ⁴¹² الْحَرِيرِيِّ

⁴¹⁰ İbn Ebu Rebîa (ö. 93/711) ve Cerîr (ö. 110/728) Emevî dönemi şairleridir.

Eşsizdir Bedî' ilminde, İbn Hâni ve Harîrî'nin Makâmât'ı yanında olmadığı halde.

41 أَدَامَ اللَّهُ دَوْلَتَهُ بِمِصْرٍ وَمَتَّعَنَا بِهِ دَهْرَ الدُّهُورِ

Allah onun devletini Mısır'da daim kılsın ve bizi ondan ilelebet faydalandırsın.

42 وَأَنْقَدَنَا بِهِ مِنْ كُلِّ كَرْبٍ وَكَفَّ بِعَزْمِهِ أَهْلَ الْفُجُورِ

Bizi onunla tüm belalardan kurtarsın ve onun gücü sayesinde günahkârları bertaraf etsin.

46 فُصَّارَاهُ وَزِيرٌ مَا لَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي الْوَزَارَةِ أَوْ نَظِيرِ

Nihayeti, vezirlikte eşi ve benzeri olmayan bir vezirdir.

47 سَجَايَاهُ الشَّرِيفَةُ لَيْسَ يُحْصِي مَحَاسِنَهَا سِوَى الْمَوْلَى الْقَدِيرِ

Kadir Mevlam dışında yüce ahlakının güzelliklerini kimse sayamaz.

48 كَمَالٌ فِي كَمَالٍ فِي كَمَالٍ وَنُورٌ فَوْقَ نُورٍ فَوْقَ نُورِ

Mükemmellikler içinde mükemmeldir ve nur üstüne nurdur.

49 وَنِسْبَةُ مَا ذَكَرْتُ إِلَى عِلَاهُ وَكَامِلِ فَضْلِهِ الْجَمِّ الْعَفِيرِ

Söylediklerimin yüceliklere ve pek çok üstün faziletine nispet edilmesi,

50 كَنْسَبَةِ قَطْرَةٍ يَوْمًا أُضِيفَتْ إِلَى بَحْرِ عَظِيمٍ أَوْ بُحُورِ

Bir gün, bir damlanın bir deryaya ya da denizlere katılmasına nispet edilmesi gibidir.

52 وَحَسْبُكَ أَنَّهُ عَبْدٌ مُطِيعٌ لِشَرَعِ نَبِيِّهِ طَهَ الْبَشِيرِ

Onun, Peygamberi Hz. Tâhâ el-Beşîr'in şeriatine itaatkâr bir kul olması sana yeter.

54 فَحُذِّهَا بِنْتٌ يَوْمٍ وَهِيَ لَفْظٌ قَصِيرٌ لَيْسَ يَحُلُّو عَنْ قُصُورِ

Kabul et bu methiyeyi günün kızı (acele söylenmiş) olarak. O kusurları olan kısa bir sözdür.

⁴¹¹ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Hâni el-Mağribî el-Endelûsî (ö. 362/973), Fatımi Halifesi Muiz-Lidînillah'ın saray şairidir.

⁴¹² Harîrî'nin (ö. 516/1122), Arap edebiyatında makâme türünde yazdığı eseridir.

55 وَعُذْرِي وَاضِحٌ فِيهَا لِأَيِّ لَدَى الْفَضْلَاءِ ذُو بَاعٍ قَصِيرٍ

Bu kasidenin böyle olmasında mazeretim açıktır. Çünkü ben faziletliler katında kısa kulaçlıyım (acizim).

56 وَمَدْحٌ غَلَاةٌ لَا يُخَصِّصُهُ شَيْءٌ يُقَدَّرُ بِالسِّنِينَ أَوْ الشُّهُورِ

Bir methiyedir ki yüceliğini, yıllar ve aylar boyu takdir edilen hiçbir şey ifade edemez.

-**Ömer b. ‘Ali eṭ-Ṭahlâvî el-Mâlikî el-Ezherî**⁴¹³ (ö. 1181/1767): Fakîh ve muhaddistir. 1147/1734’te bazı Mısır emirlerinin önemli işleri için İstanbul’a gönderilmiş bu esnada Ayasofya’da hadis okutmuştur.⁴¹⁴ Hocası eş-Şebrâvî’nin nahivle ilgili manzûmesini şerhetmiştir.

-**İsa b. Ahmed el-Berâvî eş-Şâfi’î el-Ezherî**⁴¹⁵ (ö. 1182/1768): Fakîh, hadisçi ve nahivcidir. eş-Şebrâvî’den fıkıh okumuştur. Fıkîh meselelere vukufiyetinden dolayı “Küçük Şâfi’î” lakabıyla anılmıştır. Eserlerinden biri *Şerhu’l-Cevhere fi’t-Tevhîd*’dir.

-**Abdullah b. Abdullah el-İdkâvî el-Mısrî eş-Şâfi’î el-Müezzin**⁴¹⁶ (ö. 1184/1770): Şair ve edîbdir. Şiir divanı vardır. Kasidelerinde eş-Şebrâvî’yi methetmiş, onu övmüş, ona hürmet etmiş ve yanında bulunmaya özen göstermiştir.

-**Ali b. Şemseddin eş-Şâfi’î er-Reşîdî el-Huḍarî**⁴¹⁷ (ö. 1186/1772): Kütüb-i Sitte’nin bir kısmını bizzat eş-Şebrâvî’den dinlemiş ve ondan icazet almıştır.

-**es-Seyyid eş-Şerîf Hüseyin b. Şerîfüddîn eş-Sevrî el-Maḳdisî el-Hıfnî**⁴¹⁸ (ö. 1195/1780).

-**İbrahim b. Muhammed er-Reîs ez-Zemzemî el-Mekkî eş-Şâfi’î**⁴¹⁹ (ö. 1195/1781): Mekke’nin muvakkitleliğini yapmıştır. Peygamberimize Mescid-i Haram’da okunan bir mevlid yazmıştır.

⁴¹³ el-Cebertî, I, 459; el-Kettânî, *Fihrisu’l-Fehâris*, I, 468.

⁴¹⁴ es-Seyyid, “Mısır”, *DİA*, XXIX, 568.

⁴¹⁵ el-Cebertî, I, 495.

⁴¹⁶ el-Cebertî, I, 552-569; Hüsâm Muhammed Abdulmu’tî, *Şeyhu’l-Câmi’i’l-Ezher fi’l-‘Aşri’l-Uşmânî*, s. 64; Zeydân, *Osmanlı Mısır*, s. 264.

⁴¹⁷ el-Cebertî, I, 586-588; Çağrıçı, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴¹⁸ el-Cebertî, II, 100, 101.

⁴¹⁹ el-Cebertî, II, 98.

-**Abdurrahman b. Ḥasen el-Uchûrî el-Muḫrî el-Mâlikî**⁴²⁰ (ö. 1198/1784): Edîb, tarihçi ve muḫri'dir. Eserlerinden biri *Meşâriḳu'l-Envâr fî Âli'l-Beyti'l-Ahyâr*'dir.

-**eş-Şabbân, Ebü'l-İrfân Muhammed b. Alî el-Mısrî**⁴²¹ (ö. 1206/1792): Daha önce hakkında bilgi verilen eş-Şabbân, eş-Şebrâvî'den el-Beydâvî ve Celâleyn tefsirlerini, bir de İbrahim el-Leḳânî (ö. 1041/1632)'nin *Cevheretü't-Tevhîd* isimli eserine oğlu Abdüsselam el-Leḳânî (ö. 1078/1668)'nin yaptığı şerhi okumuştur.

-**Ahmed b. Musa el-'Arûsî eş-Şâfi'î el-Ezherî**⁴²² (ö. 1208/1793): eş-Şebrâvî'den Saḫîḫ-i Buḫârî'yi, el-Beydâvî ve Celâleyn tefsirlerini okumuş ve fıkıh tahsil etmiştir.

-**Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed es-Semennûdî**⁴²³ (ö.1209/1794).

-**Ahmed b. Yunus el-Ḥalîfi (el-Ḥuleyfi)**⁴²⁴ (1209/1795): Nahivci, Mantıkçı, Cedelci ve Usulcü'dür. Daha önce adı geçen eş-Şebrâvî'nin hocası Şehabeddîn Ahmed el-Ḥalîfi (el-Ḥuleyfi) (ö. 1127/1715)'nin akrabasıdır. Hâşiyelerinden biri *Hâşiyeye 'alâ Şerhi'l-Mevlevî fi'l-İsti'ârât*'tır.

-**Abdülvehhâb eş-Şebrâvî eş-Şâfi'î el-Ezherî**⁴²⁵ (ö. 1213/1798): Fransızlar tarafından şehid edilmiştir.

2.3. eş-Şebrâvî'nin edebî kişiliği

Bir insanın hem ilmî yönden hem de edebî yönden başarılı olmasının mümkün olabileceğinin en iyi kanıtlarından birisi belki de eş-Şebrâvî'dir. Çünkü o dönemde saygın Şâfi'î mezhebi âlimlerinden biri, aynı zamanda bir edîb ve bir şair idi.

eş-Şebrâvî dönemini şair ve edebiyatçılarıyla iyi ilişkiler kuran, edebî çevrelerin de kendisini sevip methettiği bir şairdir. Nitekim şair Abdullah el-İdkâvî

⁴²⁰ el-Cebertî, II, 122-127; ez-Ziriklî, IV, 75; el-Birmâvî, *İmtâ'u'l-Fudâlâ*, II, 179, 180; el-Mürşidî, *el-Muḫaddisün*, s. 44; Vizâretü'l-Evkâf ve ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, *el-Mevsû'atu'l-Fıkhîyye*, XXXV, 387.

⁴²¹ el-Cebertî, II, 347.

⁴²² el-Cebertî, II, 381, 382.

⁴²³ el-Cebertî, II, 391.

⁴²⁴ el-Cebertî, II, 391, 392.

⁴²⁵ el-Cebertî, III, 104; Muhammed Sadık Muhammed el-Kerbâsî, *Târiḫü'l-Merâkıdî'l-Hüseyn ve Ehli Beytihi ve Enşârihi*, VII, 225, Dâiretu'l-Mearifi'l-Hüseyniyye, V, Londra, 1998.

(ö. 1184/1770) 48 beyitlik bir şiirinde onu methetmiştir. Söz konusu şiirin bir kısmı şöyledir:⁴²⁶[Meczûu'r-Recez]

حَاوِيِ الْفَخَّارِ جُمْلَةً مَجْمُوعَةً وَمُقَرَّدَةً

O (eş-Şebrâvî) bütün övgüyü, çoğulunu ve tekilini (kendisinde) bulundurmaktadır.

إِنْ ذَكَرُوا وَصَفَ الْكَمَالَ لِي كَانَ فِيهِ أَوْحَادَةً

Eğer mükemmellik özelliğini anacak olurlarsa o bu konuda biricik olandır.

أَوْ ذَكَرُوا حُسْنَ الْوَفَا فَمِثْلَهُ لِي نَعْمَةً

Veya güzel vefadan bahsedecek olurlarsa (bu konuda) onun gibisini tanımıyoruz.

أَوْ دَقَّةَ الْفَهْمِ فَعَلَّ أَدْرَكَ مِنْهَا مَقْصِدَةً

Veya anlayış inceliğinden bahsederlerse de ki: “O bu konuda hedefine ulaşmıştır.”

Yine dönemin şairlerinden ‘Âmir el-Enbûî (ö. 1173/1759) Kahire’ye geldiğinde eş-Şebrâvî onu evinde misafir eder ve ona çeşitli ikramlarda bulunurdu.⁴²⁷

Nazım ve nesirde usta bir edebiyatçı olduğu belirtilen⁴²⁸ eş-Şebrâvî küçüklüğünden itibaren şiir söylemeye meyli olan bir kişi idi⁴²⁹. Şiirlerine ince ve duygusal bir üslup hâkimdir⁴³⁰. Kaliteli bir edebiyatçı olduğu açık olan eş-Şebrâvî ve onun çağdaşlarının şiirlerinde edebî hayatın hâlâ canlı olduğunu gösteren işaretler bulunmaktadır⁴³¹. Onun edebî soluğu, daha sonraları Mahmûd Sami Paşa el-Bârûdi (ö. 1904) ve onu takip edenlerin üslubunda ortaya çıkan yeni edebiyat hamlesinin ilk ışıkları, gerçek bir başlangıcı sayılabilir⁴³².

eş-Şebrâvî’nin önemli bir şahsın bir binanın inşaatını bitirmesi, büyüklere mersiye, Ramazan ayının bitmesi ve Mısır’a özlem gibi çeşitli münasebetlerle

⁴²⁶ el-İdkâvî, *Biğâa’tu’l-Erib*, varak 81 b, yazma; Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 236.

⁴²⁷ Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 236.

⁴²⁸ Ke’bâş, *‘Unvânu’l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 18.

⁴²⁹ Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 235; Ke’bâş, *‘Unvânu’l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12.

⁴³⁰ Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu’l-Ezher*, s. 37; Hafâcî, Muhammed, *el-Hayâtu’l-Edebiyye fî Mısr*, s. 230; Ke’bâş, *‘Unvânu’l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 14.

⁴³¹ Dayf, *‘Aşru’d-Duvel ve’l-İmârât Mısr*, s. 219.

⁴³² Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu’l-Ezher*, s. 37.

yazdığı güçlü kasideler edebî çevreler tarafından kabul görmüş ve emirlerin meclislerinde okunmuştur⁴³³.

Şiirlerinin bir kısmının halk ve sanat çevreleri tarafından kabul görek bestelenmiş olması⁴³⁴ onun edebî yönden etkileyici ve duygusal bir üsluba sahip olduğunun göstergelerindendir. Hâlâ bazı ürünlerinin icra edilmesi şiirlerindeki güçlü lirizmin, kendinden sonraki nesilleri etkilediğinin apaçık kanıtlarından biridir.

Osmanlı Mısır'ında sosyal iletişimin en yoğun olduğu mekan olan kahvehanelerde zaman zaman bazı kıtaları besteleyerek bir nevi halk müziği şeklinde şarkı söyleyen şahısların varlığı bilinen bir husustur. Bu şarkıcılar şairlere başvurarak onlardan bestelenmeye müsait parçalar talep etmişlerdir. Bir kısım şairler de bu talebe cevap vererek istenilen vasıfta, duygusal ve hoş ifadeli kıtalar nazmederek onları bestekârlara vermişlerdir. Bu tür şarkı sözü yazan en meşhur şairlerden biri de eş-Şebrâvî'dir. Aşağıdaki gazeller onun bu şekilde yazdığı şiirlerdendir:⁴³⁵[Kâmil]

شُفْتُهُ عَلَى عَقْلِهِ قَوِي حَبِيَّتُهُ أَسْمَرَ وَمِنْ طَبْعِي أُحِبُّ الْأَسْمَرَ

Farkında değilken onu gördüm ve o esmere ziyadesiyle tutuldum. Zaten esmere âşık olmam huyumdur.

مَيْلْتُ نَاعَشْتُهُ لَقَيْتُ لَهُ رِقَّةً وَلُطْفٌ زَائِدٌ وَبَشَاشَةٌ أَكْثَرُ

Sevdim (ve) onunla şakalaştım. Onda bir incelik, fazlasıyla lütuf ve güler yüz buldum.

يَا أَهْلَ الْأَدَبِ وَاللَّهِ وَحَقَّ الْمُحْتَارُ مَا شَفْتُ عُمْرِي فِي الْجَمَالِ مِثْلَهُ

Ey edep sahipleri! Allah ve peygamber hakkı için, güzellikte onun gibisini ömrümde görmedim.

فَمَرُّ مُصَوَّرٌ مَا نَظَرْتُشْ حُسْنَهُ فِي حَدِّ مَنْ بَعْدِهِ وَلَا مِنْ قَبْلَهُ

(O), güzelliğini, kendisinden önce veya sonra hiç kimsede görmediğim tablo haline getirilmiş bir ay (parçası)dır.

⁴³³ Hanna, Nelly, *Şekâfetu'l-Tabakati'l-Vustâ fi Mısra'l-'Usmâniyye*, s. 218.

⁴³⁴ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 236; Ke'bâş, 'Unvânu'l-Beyân (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 12. Bazı örnekler için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=VNltTM_eGx4, <https://www.youtube.com/watch?v=NEpmrooqNwI>, <https://www.youtube.com/watch?v=2RWbB6vEDTk> (2018).

⁴³⁵ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 206; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 151.

وَاللَّهُ مَلِيحٌ وَجَمِيلٌ وَكَامِلٌ الْأَوْصَافُ وَأَنَا أُحِبُّهُ مَلُؤُ قَلْبِي وَأَهْوَاهُ
 Vallahi (o) cazibelidir, güzeldir ve özellikleri tamdır. Bütün gönlümle onu
 seviyorum ve ona âşığıım.

لَطِيفٌ ظَرِيفِ الشُّكْلِ مَالُوشٌ مَثِيلٌ فِي رِقَّتِهِ أَمَّا كَلَامُهُ مَا أَحْلَاهُ
 Kibaradır, zarif şekillidir, incelikte onun gibisi yoktur. Konuşması ise ne kadar
 da tatlıdır!

Halk diliyle yazılan bu tür şiirlerde bazen nahiv kurallarına ve aruz ölçüsüne uyulmamıştır.⁴³⁶

2.4. eş-Şebrâvî'nin eserleri

eş-Şebrâvî, ilmî seviyesini ve çeşitli ilim dallarına vukûfiyetini ortaya koyan bazı eserler bırakmıştır. Bu eserler edebiyat, kelim, tarih, nahiv ve ahlak alanındadır. eş-Şebrâvî'nin eserleri şunlardır:

a. Edebiyat:

1. **Menâihu'l-Elîf fî Medâihi'l-Eşraf (Dîvân):** Müellifin çalışmaya konu olan eseridir. Adından da anlaşılacağı üzere çoğunlukla methiye, bunun yanında gazel, mersiye, dînî içerikli şiir, ihvaniyyât, tarih düşürme şiirleri vs.'den oluşan dîvânıdır. Halk tarafından bilinen ve genel bir kabul gören divan, revilerine göre alfabetik olarak tertib edilmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Bulak 1282, 1293, 1302, 1306, 1314).⁴³⁷ *Dîvân*, çeşitli notlar ilave edilerek Ahmed Ferîd el-Mezîdî tarafından tahkik edilmiştir (Beyrût, 2016). Muhakkik tarafından, duygu ve düşünceleri ifade etme yönüyle eşsiz bir divan olduğu, içinde bazı tarihi olaylara işaret edildiği (tarih düşürme şiirleri kastedilmektedir), divanın ahenkli bir biçimde güzel, hoş ve kolay ifadelerle dokunduğu ifade edilmiştir⁴³⁸. el-Cebertî, eş-Şebrâvî'nin hem *Menâihu'l-Elîf*'i hem de bu eserden başka bir divanı olduğunu

⁴³⁶ Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 152.

⁴³⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*; el-Cebertî, I, 349; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabîyye*, III, 297; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, I, 483; Yusuf İlyân Serkîs, *Mu'cemu'l-Matbû'âti'l-'Arabîyye ve'l-Mu'arreb*, I, 1098, Matbaatu Serkîs, Mısır, 1928; Keħhâle, II, 283; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; ez-Ziriklî, IV, 274; Çağrııcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴³⁸ Ahmed Ferîd el-Mezîdî, (Muhakkik), *Menâihu'l-Elîf fî Medâihi'l-Eşraf (Dîvânü's-Şebrâvî)*, s. 3, 4, dpn. 1, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2016.

ifade etmişse de bu doğru değildir. eş-Şebrâvî divanının mukaddimesinde "...bu eseri "*Menâihu'l-Elîâf*" diye isimlendirdim...." demektedir.⁴³⁹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla divandaki şiirlerden üç tanesine el-Cebertî (ö. 1240/1825) tarihinde yer vermiştir. Bu şiirlerden biri 63 beyitlik, Muctes bahrinde *أَدَاكَ* diye başlayan şiirdir. Ne var ki el-Cebertî *أَدَاكَ* diye başlamış ve şiirin 49 beytini zikretmiştir. Diğeri ise 56 beyitlik, Vâfir bahrinde *رُوحٌ يَرْجُو مَحْيَتَكَ لِلتَّائِسِ وَالسُّرُورِ* diye başlayan şiirdir. el-Cebertî, bu şiirin tamamını zikretmiştir. Zikredilen sonuncu şiir ise şair Ahmed ed-Dilincâvî'nin vefatına tarih düşüldüğü üç beyitlik Vâfir bahrinde *مِنْ صَدِيقٍ هَلْ لَكَ* diye başlayan mersiye'dir.⁴⁴⁰ Ayrıca eş-Şebrâvî'nin Köprülü Abdullah Paşa'nın Mısır valiliğine (1729-31) tarih düşürdüğü *لِمَا يَرْجُوهُ أَهْلُهُ وَلَا كُلُّهُ* diye başlayan iki beyitlik Vâfir bahrindeki şiiri ile Yahya Paşa'nın Mısır valiliğine (1741-3) tarih düşürdüğü *لِي تَأْمَلَ مَزَايَاهُ وَصِفَ لِي أَحْوَالَهُ* diye başlayan iki beyitlik Tavîl bahrindeki şiiri de el-Ķal'âvî (ö. 1230/1815)'nin tarihinde yer almıştır.⁴⁴¹

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinden sadece 6 beytinin (2'şer beyitlik üç şiir) zikredildiği diğeri bir kaynak el-Murâdî'nin *Silku'd-Durer*'idir. Bunlar:

1 *يَفْدِيكَ يَا بَدْرُ صَبُّ مَا ذَكَرْتَ لَهُ* *إِلَّا عَلَى قَدَمِ شَوْقًا إِلَيْكَ وَثَبَّ*

1 *لَا تَعْدِلُونِي فِي اشْتِعَالِي بِهِ* *لَيْسَ عَلَى مَنْ هَامَ فِيهِ جُنَاحُ*

1 *بِالرُّوحِ أَفْدي حَيِّبًا كَانَ يَمْنَحِي* *وَصَالَهُ حِينَ كَانَ الْحُبُّ مُسْتَتِرًا*

şeklinde başlayan şiirlerdir.⁴⁴²

Dîvân'da eş-Şebrâvî'ye ait olmayan 2 adet şiir bulunmaktadır. İlki, şairin dostu Muhammed eş-Şa'râvî'nin eş-Şebrâvî'ye cevaben yazdığı 41 beyitlik bir

⁴³⁹ Ĥafâcî, Muhammed, *el-Ezher*, I, 240.

⁴⁴⁰ el-Cebertî, I, 248-250; 353-355.

⁴⁴¹ el-Ķal'âvî, *Şafvetü'z-Zemân*, s. 234, 250.

⁴⁴² el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, III, 107.

şiidir⁴⁴³. Diğeri ise *Dîvân*'ın sonunda el-Va'izî diye meşhur olan İbrahim el-Ba'albekî'nin Seyyid Şerif Ali b. Musa er-Rıza (ö. 203/818)'nın kasidesine yaptığı tahmiş yer almaktadır.⁴⁴⁴

2. **Ĥamlü Zecel:** Zecel (Endülüs'te ortaya çıkan bir halk şiiri türü⁴⁴⁵)'le ilgili bir eserdir. Bulak'ta (1290)⁴⁴⁶ ve Mahmûdiyye matbaasında (1315)⁴⁴⁷ basılmıştır.

3. **Nazmü Esmâi Buĥûr (Ebĥur)i's-Şi'r ve Eczâihâ:**⁴⁴⁸ Aruz konusunda yazılmış bir eserdir. Yazma bir nüshası Hidiv Kütüphanesi'ndedir.

4. **el-Menhelü'l-Mevrûd fî Şerĥi Ķaşîdeti'bni Mes'ûd:** Şerîf Ahmed b. Mesud el-Mekkî (ö. 1041/1631)'nin kasidesinin şerhidir.⁴⁴⁹

5. **Nüzhetü'l-Ebşâr fî ReĶâiki'l-Eş'âr:**⁴⁵⁰ Şiir ve nesir karışımı bir eserdir. Paris'te de basılmıştır.

b. Kelam

6. **Şerĥu's-Şebrâvî ale'r-Risâleti'l-Vaz'iyye:** Ağudüddin el-İcî (ö. 756/1355)'nin mantıĶa dair kısa risâlesinin şerhidir.⁴⁵¹

7. **el-'İĶdü'l-Ferîd fî'stinbâti'l-HaĶâik min Kelimâti't-Tevĥîd:**⁴⁵²

8. **Telĥîşü'l-'AĶîde:**⁴⁵³

⁴⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 31-33.

⁴⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 81-89.

⁴⁴⁵ Yıldız, "Zecel", *DİA*, XLIV, 177.

⁴⁴⁶ Serkîs, I, 1098; Brockelmann, *GAL*, II, 363; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁴⁷ Ke'bâş, *Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 16.

⁴⁴⁸ Zeydân, *Târîĥu Âdâbi'l-LuĶati'l-'Arabîyye*, III, 297; Brockelmann, *GAL*, II, 363; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁴⁹ BaĶdatlı, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, I, 483; Kehĥâle, II, 283; Brockelmann, *GAL*, II, 363; Abdullah Muhammed el-Ĥabeşî, *Câmi'u's-Şurûĥ ve'l-Havâşî (Mu'cem Şâmil li Esmâi'l-Kütübi'l-Meşrûĥa fî't-Turâsi'l-İslâmi ve Beyâni Şurûĥihâ)*, II, 1602, el-Mecme'u's-Sekâfi, Ebu Zabî, 2004; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵⁰ Zeydân, *Târîĥu Âdâbi'l-LuĶati'l-'Arabîyye*, III, 297; Kehĥâle, II, 283; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵¹ BaĶdatlı, *Hediyyetü'l-'Ârifîn*, 483; *İdâĥu'l-Meknûn*, I, 566; el-Ĥabeşî, *Câmi'u's-Şurûĥ ve'l-Havâşî*, II, 1135; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵² Brockelmann, *GAL (Supplementband)*, II, 391; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵³ Brockelmann, *GAL*, II, 363; ÇaĶırcı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

c. Ahlak

9. **‘Unvânü’l-Beyân ve Büstânü’l-Ezhân ve Mecmûu Neşâih fi’l-Hikem:** Yaklaşık 100 sayfalık, mensûr ve manzûm sözlerden derlenen bir ahlâk ve nasihat kitabıdır. Müellif bu eserinde yer yer diyolog üslubu ve fasih bir dil kullanmıştır⁴⁵⁴. eş-Şebrâvî’nin ifadesiyle “akıl sahipleri için” hikmetli sözler içeren eser, yedi üslup, hâtîme ve her üslûbun sonunda da okuyucunun sıkılmasını önlemek için bir darbı mesel içermektedir⁴⁵⁵. Maarif Nezâreti tarafından okullarda okutulmak üzere 1290’da (1873) Matbaa-i Âmire’de basılmış⁴⁵⁶, eserin başka baskıları da yapılmıştır (Kahire 1251, 1275, 1282, 1288, 1300, 1305, 1317; Bağdat 1257).⁴⁵⁷

10. **‘Arûsü’l-Âdâb ve Ferhatü’l-Elbâb:** Ahlâkı güzelleştirmenin yolları, bazı şairlerin hal tercümeleleri ve şiirlerinden örneklerle cömertlik, dostluk gibi konuları içermektedir. Leiden’de de basılmıştır⁴⁵⁸. XVIII. yy.’ın öne çıkan âlimlerinden olan eş-Şebrâvî bu eserinde kitaplarla şahsi ilişkisine dair bir bab açmış, kitapların okurlara bir dost olduğunu, özel hayatında kitapların ne kadar önemli olduğunu, elinde kitap olan bir kimsenin vakit geçirmek için başka bir şeye ihtiyacının olmadığını ve kitaplarla birlikte olduğu müddetçe insanlarla beraberliğe gerek kalmayabileceğine dikkat çekmiştir.⁴⁵⁹

11. **el-İstiğâsetü’s-Şebrâviyye:**⁴⁶⁰ Gotha’da da basılmıştır.

d. İslam Tarihi

12. **Şerhu’s-Şadr bi Ğazveti Bedr:** Müellif bu eseri, 1164/1751 yılında Seyyid Abdullah Paşa (ö.1174/1761)’nın isteği üzerine yazmış, 1169/1755 tarihinde de bazı ilaveler yapmıştır. Eserde, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’in doğumu, bi’seti,

⁴⁵⁴ Hanna, Nelly, *Şekâfetü’t-Tabakati’l-Vustâ fi Mısra’l-Usmâniyye*, s. 205.

⁴⁵⁵ Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî el-Ezherî, *Unvânü’l-Beyân ve Büstânü’l-Ezhân ve Mecmû’u Neşâih fi’l-Hikem*, s. 2, 3, Matbaai Âmire, 1290 (Kastilye Matbaası, Mısır, 1282).

⁴⁵⁶ eş-Şebrâvî, *Unvânü’l-Beyân*, s. 144.

⁴⁵⁷ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-Arabiyye*, III, 297; Bağdatlı, *Hediyyetü’l-Ârifin*, I, 483; Serkis, I, 1098; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; ez-Ziriklî, IV, 274; Kehhâle, II, 283; Muhammed İsa Sâlihîyye, *el-Mu’cemu’s-Şâmil li’t-Türâsi’l-Arabiyyi’l-Ma’bû*, III, 359, Kahire, 1993; Çağrıci, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵⁸ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-Arabiyye*, III, 297; Brockelmann, *GAL*, II, 363; Çağrıci, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁵⁹ Hanna, Nelly, *Şekâfetü’t-Tabakati’l-Vustâ fi Mısra’l-Usmâniyye*, s. 242.

⁴⁶⁰ Zeydân, *Târîhu Âdâbi’l-Luğati’l-Arabiyye*, III, 297; Brockelmann, *GAL*, II, 363; Çağrıci, “Şebrâvî”, *DİA*, XXXVIII, 396.

Bedir Savaşı, Bedir Gazvesi'ne katılan sahâbîler, menkıbeleri ve Bedir Savaşı sonrası hadiseler anlatılmıştır. Daha sonra esere Mısır'ın tarihine dair mâlûmat, 1168/1754 yılında halife olan Sultan III. Osman (ö. 1171/1757) dönemine kadarki halifelerin tarihleri hakkında kısa bilgiler ve Seyyid Abdullah Paşa dönemine kadar Mısır diyarında görev yapan valiler hakkında kısa bilgiler eklemiştir. Eserin sonuna, Muhammed Ebu'l-Vefâ el-Hüseynî'nin *es-Sîretü'l-Halebiyye (İnsânü'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*, Nûreddin el-Halebî (ö. 1044/1635)'ye ait eser)'den derlediği Huneyn-Tâif Gazveleri ve Evtas Serriyesi hakkındaki telifi de eklenmiştir. Eserin çeşitli baskıları yapılmıştır. (Kahire 1297, 1303, 1305, 1315).⁴⁶¹

13. Kitâbü'l- İthâf bi Hubbi'l-Eşrâf⁴⁶²: Kitap 8 bölümden oluşmaktadır. Eser bazı ehlibeyt mensuplarına, başka şairlere ve müellifin kendisine ait manzûmelerle zenginleştirilmiştir. Eserde ehlibeytin kısaca hayatları ve faziletleri hakkında bilgi verilmekte, sahâbîlerin ehlibeyte saygı duyduğu anlatılmakta, bu arada âyet ve hadislerle de yer verilerek ehlibeyti sevmenin önemi vurgulanmaktadır. Ardından Kerbelâ Vak'ası, Yezîd'e lânet okumanın hükmü ve Hz. Hüseyin'in başının defnedildiği yerle ilgili görüşler üzerinde durulmakta ayrıca Mısır'daki diğer ehlibeyt mensuplarının kabirleri hakkında bilgi verilmektedir. Eserin bazı baskılarının kenarında Abdullah b. Ahmed el-Fâkihî el-Mekkî (ö. 972/1564)'nin *Husnü't-Teveşşül fî Âdâbi Ziyâreti Efdâli'r-Rusûl* ve Celâleddin es-Süyûtî (ö. 911/1505)'nin *Kitâbü İhyâi'l-Meyt bi Fedâili Ehli'l-Beyt* adlı eserleri de

⁴⁶¹ Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî, *Şerhu's-Şadr bi Aşbâri Gazveti Bedr* (Murâce'a ve Takdim: 'Atıyye Mustafa), Mukaddime (s., 29, 30), Takdim (s., 21-24) ve Muhteviyat (s., 173-176) bölümleri, Keşîde, Mısır, 2010; el-Cebertî, I, 349 el-Cebertî burada eserin Vali Hekimoğlu Ali Paşa'nın isteği üzerine yazıldığını belirtmiştir fakat bu doğru değildir, çünkü eş-Şebrâvî eseri 1164/1751 yılında kaleme almıştır. Bu tarihte Mısır'da vali yukarıda geçtiği gibi Seyyid Abdullah Paşa'dır. Hekimoğlu Ali Paşa'nın 1. Valiliği 1740-1741, 2. Valiliği ise 1756-1757 tarihlerindedir; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 297; Bağdatlı, *Hediyyetü'l-'Arifin*, I, 483; Serkîs, I, 1098; Kehhâle, II, 283; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; ez-Ziriklî, IV, 274; Sâlihiyye, *el-Mu'cemu's-Şâmil*, III, 358; Çağrıci, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396; el-Gureyrî, Mukaddime (*el-İthâf bi Hubbi'l-Eşrâf* (eş-Şebrâvî)), s. 11.

⁴⁶² Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî, *el-İthâf bi Hubbi'l-Eşrâf*, s. 25, thk. Sâmi el-Ğurayrî, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 2002; Kehhâle, II, 283; Zeydân, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, III, 297; Serkîs, I, 1098; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; Sâlihiyye, *el-Mu'cemu's-Şâmil*, III, 358.

bulunmaktadır. Kitabın çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1316, 1317, 1318; Kum, ts.).⁴⁶³

e. Nahiv

14. el-Manzûmetü's-Şebrâviyye fi'n-Nahiv⁴⁶⁴: Bir ders kitabı olup çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1276, 1296, 1297, 1303, 1314, 1323). eş-Şebrâvî, kendi ifadesiyle değerli bir zatın kendisinden nahivle ilgili manzûm bir eser yazmasını talep etmesi üzerine İbn Âcurrûm (ö. 723/1323)'a ait nahivle ilgili eseri 5 bölüm halinde yazmıştır⁴⁶⁵. eş-Şebrâvî'nin bu tür eserleri ortaya koyma hususunda şairlik yeteneğini başarılı bir şekilde kullandığı açıkça anlaşılmaktadır. Eser, Muhammed b. Muhammed, Ömer b. 'Ali eṭ-Ṭahlâvî el-Mâlikî (ö. 1181/1767) Süleyman b. Ahmed (1281/1864?) (*el-Minḥatü'l-Vehbiyye ale'r-Risâleti's-Şebrâviyye* (Mekke, 1304/1886)) ve Abdülkâdir b. Muhammed el-Meccâvî (ö. 1332/1914) (*ed-Dürerü'n-Nahviyye ale'l-Manzûmeti's-Şebrâviyye* (Cezayir, ts.)) tarafından şerhedilmiştir.⁴⁶⁶

15. Esne'l-Meṭâlib li Dirâyeti't-Ṭâlib⁴⁶⁷ İrabla ilgili Ṭavîl bahrinde 47 beyitten oluşan bu eser Ali Nidâ el-Berrânî (1291/1874'te hayatta idi) tarafından şerhedilmiştir. Yazma bir nüshası Berlin Kütüphanesi'ndedir.

Zeydan bu eserler haricinde *Kitâbu'l-İstifhâmeti's-Şebrâviyye* (yazma bir nüshası Hidiv Kütüphanesi'nde) bir eserden daha bahsetmektedir. Fakat bu eserle ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır.⁴⁶⁸

f. Biyografi

16. Fehresetü Abdullâh eş-Şebrâvî: eş-Şebrâvî, Köprülü Abdullah Paşa'nın talebi üzerine eseri 1142 (1729-30) yılında kaleme aldığını belirtmiştir. Eserde müellif, kendisinin ve on hocasının hangi âlimlerden hangi kitapları okuduğunu anlatmış, hâtimede birçok Mısırlı âlimin vefat tarihini sıralamış ve

⁴⁶³ el-Ġureyrî, Mukaddime (*el-İthâf bi Ḥubbi'l-Eṣrâf* (eş-Şebrâvî)), s. 11, 12; Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁶⁴ Keḥhâle, II, 283; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)*, II, 391; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 197, 200.

⁴⁶⁵ Abdullah b. Muhammed eş-Şebrâvî, *Manzûmetü's-Şebrâviyye fi Kavâ'id-i Fenni'l-'Arabîyye*, s. 3, thk. Abdullah b. Salih el-Fevzân, bsy., tsz.; Ke'bâş, *'Unvânu'l-Beyân* (eş-Şebrâvî), Mukaddime, s. 15.

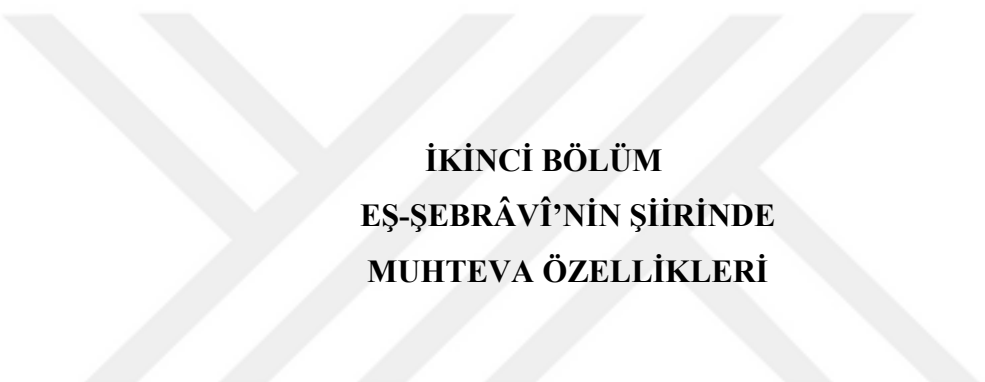
⁴⁶⁶ Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

⁴⁶⁷ Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 263, 264; Brockelmann, *GAL*, II, 363; *GAL (Supplementband)* II, 391; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 197.

⁴⁶⁸ Zeydân, *Osmanlı Mısırı*, s. 263, 264.

bazıları hakkında bilgi vermiştir. Muhammed ez-Zâhî, Paris Millî Kütüphanesi'nde bulunan 2120 numaralı mecmua içindeki yazmasına dayanarak eseri el-Mevrid'de yayımlamıştır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁹ Brockelmann, *GAL*, II, 363; el-Kettânî, *Fihrisu'l-Fehâris*, II, 1066; Sâlihiyye, *el-Mu'cemu's-Şâmil*, III, 359; Çağrı, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396.

İKİNCİ BÖLÜM
EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN ŞİİRİNDE
MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

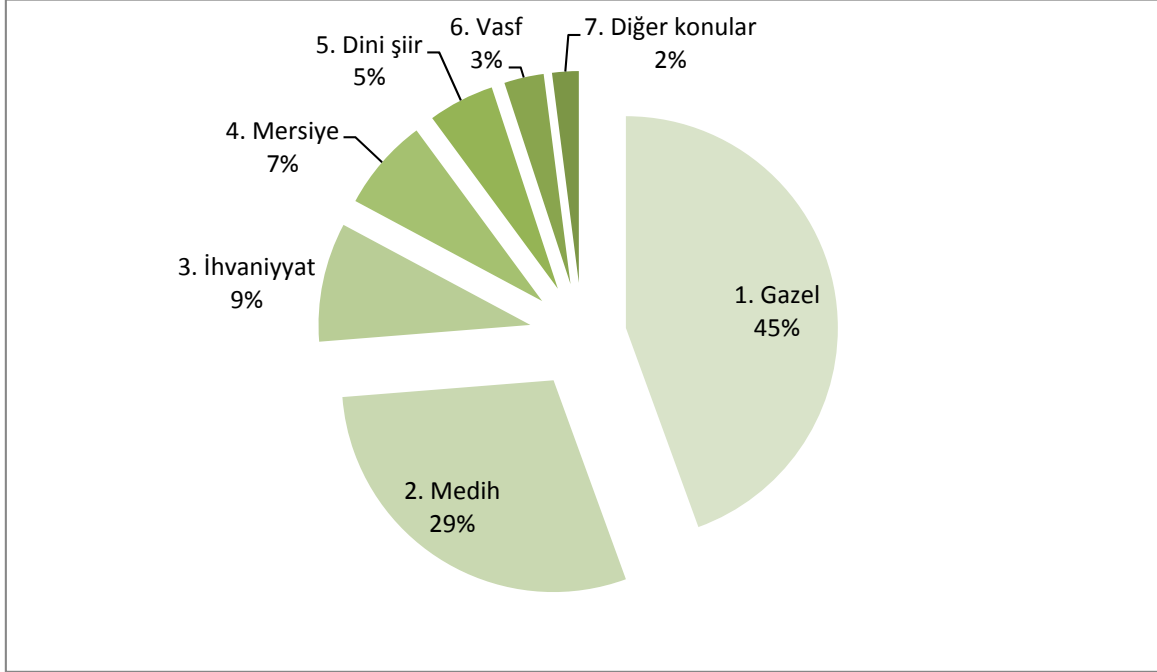
Edebî bir tür olarak şiirde hangi konular işlenmişse genel olarak Arap şiirinde de o konular ele alınmıştır. Cahiliye döneminden beri medih, mersiye, fahr, hiciv, gazel, din, ilmî konular, tabiat, hamaset, ihvaniyyât, hamriyyât, zühd ve hikmet, zevk ve eğlence gibi pek çok husus Arap şiirinde ele alınmıştır. Kimi eleştirmenlere göre şairin kalitesi şiirlerindeki muhteva çeşitliliğine bağlıdır. Farklı temalarda şiir söyleyen şair, şiirleri kaliteli bile olsa tek temada şiir söyleyen şairden daha kalitelidir.⁴⁷⁰

eş-Şebrâvî'nin divanında ise ele alınan konular divanın isminden de anlaşılacağı üzere başta medih, gazel, mersiye, ihvaniyyât, din gibi konulardır. Divan'da geçen şiirlerin konulara göre dağılımının tablo ve yüzdeler olarak gösterimi aşağıdaki gibidir:

KONU	ŞİİR SAYISI
Gazel	44
Medih	29
İhvaniyyât	9
Mersiye	7
Dînî şiir	5
Vasf (Tasvir)	3
Diğer konular	2
TOPLAM	99

⁴⁷⁰ Muhammet Tasa, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrısî ve Şiirleri*, s. 33, 1. b. Adal Ofset, Konya, 2013.

Divanda yer alan şairlerin konularına göre dağılımı

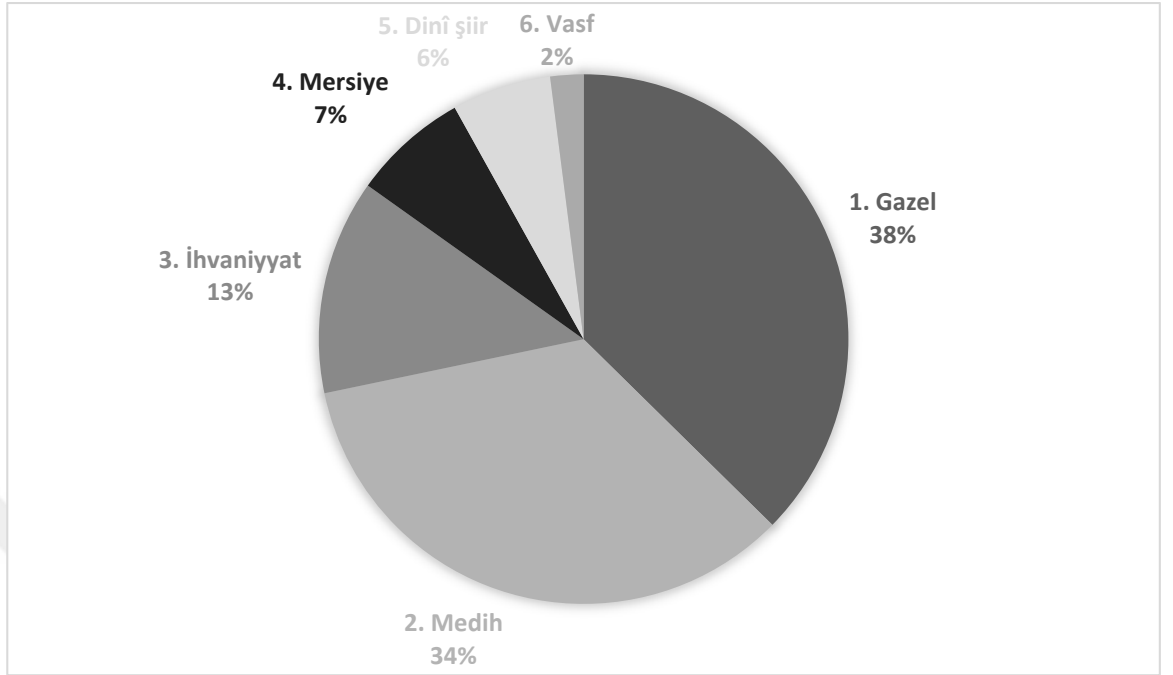

Yukarıdaki tabloyu beyit sayıları açısından değerlendirildiğinde durum şöyle olmaktadır:

KONU	BEYİT SAYISI
Gazel	606 ⁴⁷¹
Medih	558
İhvaniyyât	223
Mersiye	116
Dînî şiir	107
Vasf (Tasvir)	36
Diğer konular	6
TOPLAM	1652

⁴⁷¹ Şair, 3 adet tahmis şiirinde başka şairlerin şiirlerine üçer satır ilave ederek şiirlerini nazmetmiştir. Bu sayı oluşturulurken şairin ilave ettiği satır sayılarının yarısı alınarak beyit miktarı tespit edilmiştir. Bir adet taşîr şiirinde de sadece şairin kendi ilaveleri hesap edilmiştir.

Yukarıdaki tablonun yüzdelik dilimle gösterilişi de şu şekildedir:

eş-Şebrâvî'nin divanının ismi *Menâihu'l-Elîf fi Medâihi'l-Eşrâf* (Eşrâfi Medih Konusunda Lütuf Bağışları) olduğundan ilk bakışta tamamen medihle alakalı gibi görünse de yukarıdaki tablo ve grafiklerden anlaşıldığına göre divanda şiir adedi ve beyit sayısı olarak en çok gazel türünün bulunduğu görülmektedir. İlerleyen sayfalarda da görüleceği üzere eş-Şebrâvî lirizm yönü de oldukça kuvvetli olan duygusal, ince ruhlu bir şairdir. İkinci sırada da gazel türüne yakın miktarda medih türü şiir mevcuttur. Bu verilerden hareketle eş-Şebrâvî'nin bir gazel ve medih şairi olduğu anlaşılmaktadır.

İşaret edilmesi gereken bir diğer husus *Divan*'da yer alan tarih düşürme şiirleridir. eş-Şebrâvî bazı şiirlerin başında tarih düşmek için söz konusu şiirleri yazdığını belirtmektedir. Fakat tarih düşme şekilsel bir konu olduğu için bu çalışmada tarih düşme şiirleri bir tür olarak ayrı bir başlık altında tasnif edilmeyip ana temalarına göre gruplandırılmıştır. Tarih düşürme şiirleri incelendiğinde konularının İhvaniyyât, medih, mersiye ve vaf şiirleri olduğu anlaşılmaktadır. Zaten

Arap edebiyatında gazel, tasavvufî şiirler ve hicivlerde tarih düşürme sanatı kullanılmamıştır.⁴⁷²

Şiirlerinin çoğunluğu gazel temalı olduğu için önce bu tür incelenecek ardından diğer konular değerlendirilmeye tabi tutulacaktır.

1. GAZEL

Gazel kelimesi sözlükte, “kadınlarla eğlenmek, aşıkâne muhabbet ederek latifeleşmek, hoş vakit geçirmek, sevmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷³ Terim olarak ise, şairin yaşadığı duygusal coşkunun neticesinde aşk, sevgi, sevgilinin tasviri, sevgiliye özlem, vuslat, ayrılık ve aşk acısı, aşk uğruna katlanılan eziyetler gibi konuların işlendiği şiir türüne gazel denilmektedir.⁴⁷⁴

Cahiliye döneminden itibaren Arap şiirinde gazel türüne rastlamak mümkündür. Bu tarz müstakil şiirler yazıldığı gibi hiciv, medih ve hamase vb. türlerde esas konuya bir mukaddime sadedinde, dinleyiciyi ana temaya hazırlamak ve dikkatini çekmek amacıyla kasidelerin başlangıcında, şairlerin hünerlerinin sergilendiği gazellerle diğer bir ifadeyle “nesîb” veya “teşbîb” denilen bölümlerle kasideye başlamak bir gelenek halini almıştır.⁴⁷⁵ “Nesîb” ve “teşbîb” kelimeleri de gazel anlamında veya bu anlama yakın olarak kullanılan kelimelerdendir.⁴⁷⁶ eş-Şebrâvî'nin geleneksel tarza uygun olarak kasidelerine nesîble başlayıp ardından medîh, mersiye vs. gibi ana konuya geçiş yaptığı kasideleri de mevcuttur. Bu tür kasidelere yeri geldikçe işaret edilecektir.

⁴⁷² Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 69.

⁴⁷³ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Sıhâhu'l-'Arabiyye*, IV, 1781, thk: Ahmed Abdülğafûr Atfâr, 4. b. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, XVI (30), 91-93.

⁴⁷⁴ Kudâme b. Cafer, *Nağdü's-Şi'r*, s. 134, thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz.; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Adâbihî ve Nağdih*, II, 117, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cil, 5. b. Beyrût, 1981; Halûk İpekten, “Gazel”, *DİA*, XIII, 440, 442, İstanbul, 1996.

⁴⁷⁵ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, I, 74, 75, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, 2. b. Kahire, 1982; Mahmûd Sâmî ed-Dehhân, *el-Ğazel munzu Neş'etihi hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, I, 5, 2. b. Kahire, 1964; Nebîl Halid Ebu Ali, “Me'ânî Şi'ri'l-Ğazel beyne't-Taqlîd ve't-Tecdîd fi'l-'Aşreyni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî”, s. 2, *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslamiyye*, c. 17, sayı: 1, 2009, Gazze; Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 562, İstanbul, 2001.

⁴⁷⁶ Kudâme b. Cafer, *Nağdü's-Şi'r*, s. 134; ed-Dehhân, *el-Ğazel*, I, 12; Muhammed Mustafa Heddâra, *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fi'l-Karni's-Şânî el-Hicrî*, s. 500, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1963.

Şiirin ana temalarından biri olan gazel türü, insani duygularla sıkı ilişkisinden dolayı her devirde canlılığını korumuş, Osmanlı dönemi Arap edebiyatının da en sık başvurulan konularından biri olmuştur. Bu özelliği sayesinde değişik formlarda ortaya çıkan gazelde, geleneksel manaların yanında şairin hayal dünyasının zenginliği ve farklılığı ile yeni anlamlar da görülebilir. Özellikle muḳaṭṭa‘alarda dikkat çeken bu yeni anlamların ve geleneksel ifade tarzlarından farklı yeni üslupların, gazelin gelişimi ve Osmanlı dönemi Arap edebiyatında ortaya konan bir hususiyet olması açısından önemi vardır.⁴⁷⁷

Duygusalılık ve acıcılık Osmanlı döneminde yazılan gazelerde dikkat çeken özelliklerdendir. Gazel fasih şiirlerde yaygın bir şekilde kullanılan bir temadır. Halk şiirinde ise şarkı, muvaşşaha, zecel ve mevvâl (maval) gibi türlerde gazel temasına rastlanılmaktadır. Yine bu dönemde, eş-Şebrâvî'nin gazelerinde de olduğu gibi, kadınlara hitaben yazılan gazelerde müzekker zamirlerin kullanıldığı görülmektedir.⁴⁷⁸

Genel olarak edebiyatçılar gazeli afif (‘uzrî, manevi) ve hissi olmak üzere ikiye ayırmaktadırlar⁴⁷⁹. eş-Şebrâvî'nin gazel temalı şiirlerinde iki tür de işlenmiştir. Duygulu gazeller nazmetmiş olan şairin gazel temalı şiirleri genelde klasik dönemde olduğu gibi kasidenin başlangıcında giriş ve konuya hazırlık şeklinde olmayıp müstakil şiirler şeklindedir⁴⁸⁰.

Şairin gazellerini incelemeye başlamadan önce gazellerinin arasında konu itibarıyla diğerlerinden farklı olan üç şiirine burada temas etmek yerinde olacaktır. Bu şiirlerden birinde eş-Şebrâvî, yüzünde çiçek hastalığından izler kalmış bir güzele hitap etmiştir. Yüzdeki izleri gayet güzel vafeden şiirin baş tarafından birkaç beyit şu şekildedir:⁴⁸¹[Ḥafff]

بِأَيِّ شَادِنًا بُحْدَرُ فَازِدَا دَ بَحْدِيرُهُ جَمَالًا وَنُورًا

⁴⁷⁷ el-Hımsî, *Naḥve Fehmin Cedîdin*, II, 134, 135; Tasa, *İbnu 's-Semmân ve Şiirleri*, s. 75.

⁴⁷⁸ Kîlânî, *el-Edebu 'l-Mısrî*, s. 217; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 162.

⁴⁷⁹ Ḥassân Ebu Reḥâb, *el-Ġazel 'inde 'l-'Arab*, s. 158, 167, 168, 1. b. Matbaatu Mıṣr Şerike Müsâheme Mıṣriyye, Kahire, 1947.

⁴⁸⁰ Dayf, *'Aşru 'd-Duvel ve 'l-İmârât Mıṣr*, s. 219.

⁴⁸¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

Yemin olsun, bir ceylan yavrusu... Çiçek hastalığına yakalanmış ve artmış hastalığı güzellik ve nur olarak.

مَا كَفَاهُ أَنْ تَمَّ فِي الْحُسْنِ حَتَّى كَلَّلَ الْوَجْهَ لَوْلَا مَنْثُورًا⁴⁸²

Yetmez onun güzelliğinin tamam olması, yüzü saçılmış incilerle taçlandırmadıkça.

وَأَظُنُّ الْبُدُورَ قَدْ نَقَطَتْهُ عِنْدَمَا لَاحَ بِالنُّجُومِ سُورًا

Sanırım, aylar beneklemiş onu, görününce yıldızlarla mutluluk içinde.

رَقٌّ جِسْمًا حَتَّى رَأَيْتَ لَائِي تَعْرَهُ فَوْقَ وَجَنَّتَيْهِ سُورًا

Yumuşak tenlidir hatta görürsün ağzının incilerini yanaklarının üzerinde sıra sıra.

Yine gazel temalı bir başka şiirinde kendisinde edebiyat ilimlerini okuyan bir genç talebeyi muhatab aldığını ve ona latîfe yaptığını belirtmiştir. Bu şiirin bir bölümü şu şekildedir:⁴⁸³[Meczûu'l-Kâmil]

يَا أَيُّهَا الظُّبِّي الَّذِي حَرَكَاتُهُ شَرَكُ الْأَنَامِ

Ey oynaması insanların tuzağı olan ceylan!

مَاذَا فَعَلْتَ بِعَاشِقٍ قَلِقَ الْحَشَى بَادِي السَّقَامِ

Ne yaptın âşığa? İç huzursuzluğu, hastalık sebebi (oldun).

جَمُّ الْأَهْمُومِ مُتَيِّمٌ دَنِفٌ بِحُبِّكَ مُسْتَهَامٌ

Pek çok düşünce köle olmuş, hastalanmış; senin sevdanla akli

⁴⁸² İnsan suresi, 19. ayetten iktibâs edilmiştir.

⁴⁸³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69. Bu şiir bestelenmiş bir şekilde sanatçılar tarafından icra edilmektedir. Bazı örnekleri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=NEpmrooqNwI>, <https://www.youtube.com/watch?v=SvMxuZdrE6k>, <https://www.youtube.com/watch?v=PWr4FxEQaII>, <https://www.youtube.com/watch?v=q45TTEkjdqA>, <https://www.youtube.com/watch?v=RoM6mnJjrvQ>, <https://www.youtube.com/watch?v=SO-VLx3asHU>, <https://www.youtube.com/watch?v=BCIM6IWLWG0>, <https://www.youtube.com/watch?v=riYRCQPphtg> (2018).

tutulmuş.

يَهْتَرُ مِنْ طَرَبٍ إِذَا أَنْعَمْتَ يَوْمًا بِالسَّلَامِ

Bir gün selam vererek iyilikte bulunduğunda sevinçten coşacak.

وَإِذَا مَرَزْتَ يَصِيحُ مَا أَحْلَاكَ فِي هَذَا الْقَوْمِ

Geldiğin zaman bağırarak: “Bu endam içinde ne kadar da tatlısın”

Bu dizeler genç bir talebeye hitaben söylenmesi yönüyle “el-gazel lil müzekker” türünü akla getirmektedir. Fakat şairin kendi ifadesi ile bu şiir latife amacıyla nazmedilmiş ve genç üzerinden sevgiliye seslenilmiş ve afif gazel türünde bir şiir ortaya çıkmıştır.

Bir başka şiirinde şair, “bir gulâma tutulduğunu” ifade etmektedir:⁴⁸⁴[Muḥalla‘u’l-Basîṭ]

1 قَالُوا وَقَدْ شَاهَدُوا نُحُولِي وَمَا بِجِسْمِي مِنَ السَّقَامِ

Zayıflığımı ve bedenimdeki hastalığı gördüklerinde dediler ki:

2 حَتَّامَ لَا تَسْتَفِيئُ عِشْقًا وَلَا تُبَالِي مِنَ الْمَلَامِ

“Daha ne zamana kadar aşktan kurtulup uyanmayacaksın ve kınamalara aldırmayacaksın?”

3 فَقُلْتُ لَا تَعْدِلُوا فَإِنِّي شَيْخٌ تَصَابَيْتُ فِي غُلَامِ

Dedim ki: “Kınamayın beni, çünkü ben bir gence tutulmuş bir ihtiyarım”

Çalışmanın bu kısmında bazı beyitlerle hissî ve afif gazellere örnekler verilerek bu türler ayrı ayrı değerlendirilecektir:

1.1. Hissî Gazel

Şair şiirinde sevgilinin göz, kaş, kirpik, el, endam bel gibi görülebilen niteliklerini çeşitli sanatlarla tasvir ediyorsa bu tür gazellere hissî gazel adı verilmektedir.

⁴⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69.

1.1.1. Saç

Sevgilinin saçlarının simsiyah tasvir edilmesi şiirlerde sıklıkla görülen bir durumdur. eş-Şebrâvî bir beytinde kapkara gecenin, sevgilinin kara saçlarını peçe yaparak ufku kararttığını belirtmektedir:⁴⁸⁵[Hafîf]

وَأَتَانِي وَاللَّيْلُ قَدْ فَتَحَ الْأُفَّ قَى سُرُورًا مِنْ شَعْرِهِ بِقِنَاعِ

Ve bana geldi. Gece, sevinçle sevgilinin saçlarından bir peçeyle ufku kapattı.

Burada gece karanlığını adeta sevgilinin saçlarının karasından almaktadır. Dolayısıyla gerçekte siyahlıkta daha güçlü olan gece olmasına rağmen kara saçlar geceden daha önde tutulmuştur. Bu anlamda beyitte mübalağa vardır.

1.1.2. Kâkül

Kâkülün siyahlığı da aynen saçta olduğu gibi karanlık geceleri anımsatmaktadır:⁴⁸⁶[Kâmil]

ذُو غُرَّةٍ تَحْكِي نَهَارَ وَصَالِهِ وَذُؤَابَةٍ تَحْكِي لَيْلِيَّ صَدِّهِ

Yüzü vardır, gelişinin gündüzüne benzeyen; kâkülü vardır gelmemesindeki karanlık geceleri andıran.

1.1.3. Alın

eş-Şebrâvî genelde sevgilinin alnının parlaklığına vurgu yapmış ve onun uğruna feda olunacak bir mahiyette olduğunu belirtmiştir:⁴⁸⁷[Hafîf]

لَا وَعَيْنَيْكَ وَالْجَبِينِ الْمَفْدَى مَا تَعَوَّدْتُ مِنْ جَمَالِكَ صَدًّا

Hayır, gözlerine ve uğruna feda olunan alnına yemin olsun ki, alışamadım güzelliğinden engellenmeye.

Diğer bir beyitte alnın ışık saçtığı ifade edilmiştir:⁴⁸⁸[Hafîf]

بِجَبِينِ يُضِيءُ تَحْتِ طِرَازِ أَحْضَرَ زَانَ جَفْنَهُ الْمَكْسُورَا

⁴⁸⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁴⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

⁴⁸⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21, 22.

⁴⁸⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

Kırgın gözlerini süsleyen yeşil işleme altında ışıldaayan bir alınla...

Bir başka beyitte ise sevgilinin alını sanki sabah vaktinin aydınlığıdır.⁴⁸⁹

[Hafif]

وَجَبِينُ كَأَنَّهُ فَلَقُ الصُّبِّ حِ بَدَا فَوْقَ عُصْنِ بَانٍ ضِيَاءُ

Alın, sanki sorgun ağacının dalı üzerinde ışık saçan sabah aydınlığıdır.

Burada sevgilinin alını sorgun ağacının dalı üzerinde tasvir edildiğinden sevgilinin burnunun sorgun ağacının dalına benzetildiği anlaşılmaktadır.

1.1.4. Göz kapağı

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde, sevgilinin göz kapağındaki etkileyicilik, onların kırgın olması dolayısıyla da sevgilinin bakışlarına bir mahmurluk ve büyüleyicilik kazandırması şeklinde vasfedilmiştir.⁴⁹⁰[Hafif]

وَالَّذِي فِي كُشُورِ جَفْنَيْكَ قَدْ أَوْ دَعَّ لِلْعَاشِقِينَ سِحْرًا خَلَالًا

Göz kapaklarının kırgınlığındaki şey, âşıkları helal bir sihre sürüklemiştir.

Bu şekilde etkileyici göz kapakları âşıkları sarhoş etmektedir.⁴⁹¹[Hafif]

وَنَدِيمًا جُفُونُهُ أَسْكُرْتَنِي

(Ey) göz kapakları beni sarhoş

eden dost!

Ayrıca göz kapakları siyah bir sürmeyle süslenmiştir.⁴⁹²[Remel]

مُنْتَهَى الْأَمَالِ عِنْدِي أَهْيَفُ وَجُفُونُ زَانَهَا ذَاكَ السَّوَادِ

⁴⁸⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁴⁹⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59. Bu durumun görüldüğü diğer yerler s. 40, 58, 63, 75.

⁴⁹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 55. eş-Şebrâvî, bu şiirini İbn Mencek'in نَتَدَاكَ سَاقِيَا قَدْ كَسَاكَ الْحَسَنُ مِنْ فَرْقِكِ in

نتفداك ساقيا قد كساک الحسن من فرقك diye başlayan kasidesine tahmis yaparak söylediğini ifade etmiştir. Kasidenin her bir beyti için üç satır ilave etmiştir. Yukarıdaki satır eş-Şebrâvî'nin ilavelerinden biridir. Ancak şiirin İbn Mencek'e değil de Hüseyin b. el-Cezzâr el-Halebî (ö. 1033/1624)'ye ait olduğu belirtilmektedir. Bkz. el-Muhibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 82; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 190.

⁴⁹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

Nihai arzum ince belli fidan gibi bir sevgili ve şu siyahlığın süslemiş olduğu göz kapaklarıdır.

1.1.5. Göz

Sevgilinin gözleri gazellerde en çok vafedilen organlardan biridir. Sevgilinin gözlerinin etkileyiciliği âşığı sarhoş etmektedir: ⁴⁹³[Meczû'î-Kâmil]

أَسْرَتُهُ أَعْيُنُ عَيْنِهِ

*Esir etmiştir gözler bizzat
onu.*

Bu esaret de sevgiliyi helâke sürüklemektedir: ⁴⁹⁴[Meczû'î-Kâmil]

مُقَلِّمٌ أُنَيْطَ بِهَا التَّلْفُ

Helake sürükleyen gözler...

Gözlerin etkileyiciliği mahmurluğundan kaynaklanmaktadır: ⁴⁹⁵ [Meczû'î-Kâmil]

أَوْ مِنْ عِيُونِ نَعْسِ

*Yoksa mahmur gözlere aşktan
dolayı mı?*

Şairin pek çok yerde “mahmur gözler” nitelemesi olmasının yanı sıra “sürmeli gözler” de sevgilinin vafedilmesinde dikkat çeken unsurlardandır: ⁴⁹⁶[Basî]

ظَبِّي أَنَيْسُ كَجِيلِ الطَّرْفِ نَاعِسُهُ

*(O) cana yakın, gözleri sürmeli ve mahmur
bir ceylandır.*

Hicaz yöresine ait gözler şairi etkilemektedir. Dolayısıyla sevgilinin Hicazlı olması muhtemeldir: ⁴⁹⁷[Kâmil]

⁴⁹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 11. Bu ve aşağıdaki iki şatır, eş-Şebrâvî'nin, dostlarından Muhammed eş-Şa'râvî'nin kasidesine, her bir beyit için üç şatır ilave ederek yaptığı tahmisten birer bölümdür.

⁴⁹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 12.

⁴⁹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 12.

⁴⁹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58.

قَمَرٌ حِجَازِيٌّ الْعُيُونِ مُقَرَّطٌ⁴⁹⁸ أَرْدَاؤُهُ لَعِيَتْ بِطُرَّةٍ بِنْدِهِ

Hicâzî gözleri ve kuşağının püskülleriyle oynaşan kısa, beyaz gömlekle örtülmüş kalçaları olan bir aydır.

Bu etkilenme neticesinde şair bir türlü kendini toparlayamamaktadır.⁴⁹⁹[Hafif]

كَلَّمَا أَمَلَّ الْقُوَادُ صَالِحًا أَفْسَدَتْ مُغْلَتَاكَ مَا كَانَ أَمَلًا

Gönül düzelme adına her ümit verişinde gözlerin o ümitleri ifsad etti.

Sevgilinin gözlerini nergis çiçeğine benzetme yaygın kullanımlardan biridir. Şairin âşık olacağı güzeli tarif ederken saydığı özelliklerden birisi de nergis gözlerdir. Bu özellikler şöyle sıralanmaktadır:⁵⁰⁰[Hafif]

لَسْتُ أَهْوَى إِلَّا رَقِيقَ الطَّبَاعِ أَهْيَفَ الْقَدِّ لَيِّنَ الْأَوْضَاعِ

Naif, ince belli ve yumuşak tavırlı bir sevgiliden başkasına âşık olacak değilim.

نَرَجِسِيَّ الْعُيُونِ حُلُوَ التَّشْتِيَّ أَصْبَحِيَّ الْجَبِينِ خِصْبَ الْمَرَاعِي

Nergis gözlü, hoş ve tatlı bir şekilde salınarak yürüyen, parlak alınlı, çayırların bereketi (olan bir sevgili).

Sevgiliye âşık olanların kusurlarına karşılık sevgilinin gözlerinde artan bir mükemmellik mevcuttur.⁵⁰¹[Hafif]

⁴⁹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

⁴⁹⁸ قُرْطُق ج قراطق kaftana benzeyen bir elbisedir. Aslı Farsça'da شایه denilen ve halkın deddiği kısa elbisedir. Arapça'ya sonradan dâhil olan bu tür kelimeleri kullanan bazı müellifler, bu kelimenin çekimini yaparak ona eserlerinde yer vermişlerdir (Bkz. Şihâbuddîn el-Hafâcî, *Şifâu'l-Galîl fi mâ fi Kelâmi'l-'Arabi mine'd-Dahîl*, s. 177, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire, 1282/1865). Örneğin İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) bir şiirinde şöyle söylemektedir [Meczuu'l-Hafif]: وَعَزَّالٍ مُقَرَّطٌ = ذِي وَشَاحٍ مُنْطَقٍ: (Ebu'l-Abbas Abdullah İbnü'l-Mu'tez, *Dîvân*, s. 332, thk. Kerem el-Bustânî, Dâru Sâdir, Beyrût, 1961. Burada ve s. 17'de muhakkik (Kerem el-Bustânî) قُرْطُق'ın "tek kuşaklı kaftana benzeyen bir elbise" olduğunu söylemektedir).

⁴⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58.

⁵⁰⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 46.

⁵⁰¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

كُلَّمَا زَادَ عَاشِقُكَ انْحِقَاقًا زِدْتِ يَا بَدْرُ فِي الْعُيُونِ كَمَالًا

Ey dolunay! Âşıkların giderek görünmez oldukça gözlerde senin mükemmelliğin artmaktadır.

Gözlerin ok gibi yaralayıcı bakışlar fırlatması bilinen betimlemelerdendir. Şairin şu beyti bu duruma örnek gösterilebilir:⁵⁰²[Hafif]

وَرَمَى بِالْعُيُونِ فِي الْقَلْبِ سَهْمًا (رَشَاءُ فِي الْجُفُونِ مِنْهُ كِنَانَةٌ)

Bir âhu yavrusu gözlerle, kalbe, göz kapaklarındaki sadaktan bir ok (kirpik) fırlattı.

Bu beyitte göz kapakları sanki bir sadak, kaşlar birer ok, gözler yay ve eylemi gerçekleştiren ahu yavrusu ise sevgilidir.

Yukarıdaki beyitte ifade edildiği gibi şair gözlerden fırlayan okların tesirindedir. Dolayısıyla gözler şairi yaralamaktadır:⁵⁰³[Basîf]

نَادَيْتُ مُدَّ جَرَحْتِ أَحْشَايَ مُقْلَتَهُ

*Gözleri bağrımı yaraladığından beri
feryat ediyorum.*

Yine gözlerin keskin bakışlar fırlatması keskin kılıçlara benzetilmektedir. Bir beyitte şair keskin bakışlı gözlerin savaş çıkaracak güçte olduğuna temas etmiştir.⁵⁰⁴[Hafif]

وَلِحَاطٍ سَيِّفَةٌ قَدْ أَهَاجَتْ لِمُعَارَاةِ أَهْلِ حُبِّكَ حَرْبِكَ

Kılıç çekmiş gözler, sevenlerinin saldırması için senin uğruna yapılacak savaşı çıkarttı.

⁵⁰² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 75. Bu beyit eş-Şebrâvî tarafından taşîr yapılmış bir şiirden alınmıştır. Parantez içi bölümler başka bir şaire aittir ki eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında geçen ifadeye göre 70 şair bu şiirin kendine ait olduğunu iddia etmektedir.

⁵⁰³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59. Bu bölüm eş-Şebrâvî'nin her beyte üç şatır ilave ederek yaptığı taħmisten bir şatırdır.

⁵⁰⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Şairi en kötü ölümle karşı karşıya bırakıp ölümüne sebep olan şeylerden biri de sevgilinin kılıç gibi keskin bakışlarıdır. Şu beyit bu duruma örnek gösterilebilir:⁵⁰⁵[Hafif]

قَتَلْتَنِي مَعَاظِفُ مِنْكَ هَيْفُ وَلِحَاطُ سَيِّفَةٍ شَرِّ قَتْلَةٍ

Senin, ince bel ve kılıç gözlerin beni en kötü şekilde öldüren taraflarıdır.

Bir başka beyitte sevgili gözleriyle aslanlara (âşıklarına) saldırabilecek durumdadır:⁵⁰⁶[Muḥalla‘u’l-Basîṭ]

يَا حَسْبُكَ اللَّهُ يَا غَزَالًا غَزَوْتُ بِالْمُؤَلَّتَيْنِ أَسْدَكَ

Hey, Allah sana yeter ey ceylan! Saldırdın gözlerle aslanlarına.

Sevgilinin gözleri şair için bir afet olmaktadır:⁵⁰⁷[Kâmil]

عَانَتْهُ فَاسْوَدَّتِ الْمُقْلُ الَّتِي هِيَ بِلَوْتِي وَأَحْمَرَّتِ الْوَجَنَاتُ

Sarıldım ona, benim musibetim olan gözler karardı ve kızardı yanaklar.

Şair sevgilinin gözlerindeki sihri anlatırken mübalağalı bir üslup kullanarak şöyle demektedir:⁵⁰⁸[Meczûu’l-Kâmil]

وَبِمَقْلَةٍ هَارُوتُ مِنْ لِحَاطَتِهَا يَتَعَلَّمُ

Hârût’un, bakışlarından (sihir) öğrendiği göze yemin olsun.

Yani gözler o kadar sihirlidir ki sihir konusunda ilim sahibi Hârût isimli melek bile o gözlerden sihir öğrenebilir.

1.1.6. Zülûf

Şair sevgilinin zülûfünü akrebe benzetmektedir ve adeta nergis gözleri bekleyen bir bekçidir.⁵⁰⁹[Hafif]

⁵⁰⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

⁵⁰⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁵⁰⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁵⁰⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

⁵⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 55. Bu bölüm eş-Şebrâvî’nin her beyte üç şatır ilave ederek yaptığı tahmisten iki şatırdır.

عَقْرَبُ الصُّدْغِ فَوْقَ حَدِّكَ يَحْرُسُ

*Zülüf akrebi yanaklarının
üzerinde bekçilik yapmaktadır.*

نَرْجَسًا لَاحَ تَحْتَ طَرَّةٍ حِنْدِسٍ

*Kapkara kâkülün altında
görünen nergis (göz)e*

“Nergis” ifadesiyle istiare yoluyla göz kastedilmektedir. Başka bir beyitte “nergis gözlü” şeklinde açıkça zikredilmiştir.⁵¹⁰

1.1.7. Yanak

Şaire göre sevgilinin yanakları ateş suyuyla sulanan bir bahçedir. Bu ifadeyle yanakların pembeliğine işaret edilmektedir.⁵¹¹[Mutekârib]

وَأَنْبَتَ فِي الْحَدِّ رَوْضَ الْجَمَالِ وَلَكِنْ سَقَاهُ بِمَاءِ اللَّهَبِ

Yetiştirmiş yanakta güzellik bahçesini, fakat onu sulamış ateş suyuyla.

Yanaklar kırmızılığınan dolayı neredeyse alevlenecektir.⁵¹²[Remel]

وَحُدُودٌ تَتَلَطَّى حُمْرَةً وَدَلَالٌ قَدْ نَفَى عَنِّي الرُّقَادِ

Kırmızılığınan dolayı alev alev yanan yanaklar ve benden uykuyu kaçıran bir naz.

Yanaklar hakkında yapılan genel benzetmelerde olduğu gibi sevgilinin yanaklarında güller açmaktadır.⁵¹³[Hafif]

إِنَّ وَرْدَ الرِّيَاضِ يُقَطَّفُ بِالْكَفِّ وَوَرْدُ الْحُدُودِ بِالْفَمِّ يُقَطَّفُ

Bahçelerin gülleri elle, yanakların gülleri ise dudakla derilir.

Hatta sevgilinin yanakları şaire göre bahçedeki kırmızı güllerden daha güzeldir.⁵¹⁴[Muḥalla‘u’l-Basîṭ]

⁵¹⁰ Bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 46.

⁵¹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁵¹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

⁵¹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 50.

وَقَدْ أَشَاعَ الْعُدُولُ أَيَّ مُشَبَّهٍ بِالْعُصُونِ قَدَّكَ

Kınayanlar, senin endamını dallara benzettiğimi (söyleyerek) laf çıkardılar.

وَأَنْتَ عِنْدِي أَجْلٌ مِنْ أَنْ يُشَبَّهَ وَرْدُ الرِّيَاضِ خَدَّكَ

Sen, bana göre bahçelerin gülününün, yanağına benzemesinden daha ileri derecedesin.

Gamzeli yanaklar şairi çok etkilemektedir:⁵¹⁵[Basîf]

مَا زَالَ فِي صَفَحَاتِ الْحَدِّ مُجْتَهِدًا يُكْرِرُ الْوَجْدَ حَتَّى فِي الْحَشَى رَسَخَا

Hâlâ yanaklar içinde tüm gücünü sarf etmektedir. Coşkuyu yinelemektedir hatta içine iyice yerleşmiştir.

يَا مُرَّضِي بِشَقِيقِي عَمَّ وَجَنَّتُهُ وَجَاعِلِ الْمِسْكَ خَالًا وَالْهِلَالَ أَخَا

Ey beni hasta eden, yanağını kaplamış gamzesiyle; miski ben ve hilali kardeş yapan.

Yanaklardaki allık sanki şairin kalbindeki aşk ateşinin etkisiyle oluşmuştur:⁵¹⁶[Kâmil]

لَمْ لَا أَهِيْمُ بِهِ وَوَجَنَّتُهُ حَكْتُ نِيرَانَ قَلْبِي حِينَ هَامَ بِوَجْدِهِ

Niçin âşık olmayayım ona, yanakları anlatırken kalbimin ateşini, onun aşkına susamışken kalbim.

Yanaklarında dolunay müşahede edilebilecek şekilde güzeldir:⁵¹⁷[Hâfif]

بَدْرٌ تَمَّ تَرَى عَلَى وَجَنَّتِيهِ إِنَّ تَأَمَّلْتَ خَالَهُ كَافُورًا

Dolunay görürsün yanaklarında. Eğer düşünürsen (yüzündeki) benini, kafûrdur.

Sevgili çok hayâli olduğundan yanakları kızarmaktadır. Şair bu durumu şöyle tasvir etmektedir:⁵¹⁸[Tavîl]

⁵¹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁵¹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

⁵¹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

⁵¹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

⁵¹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

وَيَانِعُ وَرْدُ الْوَجْتَيْنِ يَكَادُ مِنْ عَظِيمِ الْحَيَا يَخْبِيهِ وَهَمِي وَيَقْطِفُ

Çok hayâli olduğundan yanakların gülleri al al olmuş. Hayalim onları toplayıp dermek üzeredir.

Yanaklardaki hususiyet âşıkları birbirine düşürmüştür.⁵¹⁹[Hafif]

وَالَّذِي حَصَّ وَجْنَتَيْكَ بِشَيْءٍ قَدْ أَطَالَ الْعُشَّاقُ فِيهِ الْجِدَالَ

Yanaklarındaki özellik konusunda âşıklar tartışmayı uzatmışlardır.

Şair yanakların fitnessinin çok büyük olduğunu da ifade etmektedir.⁵²⁰[Kâmil]

حُظُّ يَصُولُ وَقَامَةٌ مَيَّاسَةٌ تَعْرُو وَفْتَنَةٌ عَارِضِيَّةٌ أَكْبَرُ

Saldıran bir bakış, hücum eden çalımlı bir endam, yanaklarının fitnessi ise çok büyük.

Yanaklar şairin tükenmişlikten kurtulamamasına neden olmaktadır.⁵²¹[Kâmil]

أَنْظُنُّ أَيْ مِنْ تَبَارِيحِ الضَّنَا أَنْجُو وَقَدْ لَاحَ الْعِدَاؤُ الْأَحْضَرُ

Zannediyor musun benim bitkinliğin sıkıntılılarından kurtulduğumu, taze yanak görünmüşken?

Şairin âşık olmasının sebebi yanaklar olmuştur.⁵²²[Hafif]

عُدْرَةُ فِيكَ دَا الْعِدَاؤُ الَّذِي دَا رَ وَمَا كَانَ هَائِمًا لَوْلَاهُ

Senin hakkında onun (âşığın) mazereti şu yuvarlak yanaktır ki o olmasaydı âşık olmazdı.

1.1.8. Ağız ve diş

Şair mecaz yoluyla sevgilinin ağızını şaraba benzetmektedir. Burada esas şaraba benzeyen şey muhtemelen sevgilinin tükürüğüdür. Fakat iç-dış ilişkisi

⁵¹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59.

⁵²⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁵²¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁵²² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

gözetilerek ağza şarap denmesi ihtimal dâhilindedir. Bununla ilgili olarak şu beyit zikredilebilir:⁵²³[Tavîl]

وَإِنْ كُنْتُ مِنْ خَمْرِ الصَّبَابَةِ صَاحِبًا فَدَعْنِي وَمَا أَلْقَاهُ فَالْتَّعُرُ قَرَفٌ

Aşk şarabının (sarhoşluğundan) kurtulmuşsam şayet, beni konuştuqlarıyla baş başa bırakınız. Çünkü ağız bir şaraptır.

Bu beyitte şair aşk şarabının etkisinden kurtulmakla beraber ağızdan çıkan kelimelerle ya da ağız kabındaki tükürükle tekrar sarhoş olmaktadır. Esasen başka bir beyitte şair sevgilinin tükürüğünü şarap olarak nitelendirmektedir:⁵²⁴[Tavîl]

وَلَوْلَا ذُهْوِي عِنْدَ تَقْبِيلِ ثَعْرِهِ لَمَا صَحَّ عِنْدِي أَنَّ رِيْقَتَهُ خَمْرٌ

Ağzını öperken aklım başımdan gitmeseydi, bence de tükürüğü şarap değildi.

Tükürüğün şaraba benzetilmesi önceki şairlerin şiirlerinde de karşılaşılan bir husustur. Örneğin Ebu'l-Hasen et-Tihâmî (ö. 416/1025), Vezir el-Mağribî (ö. 418/1027)'yi methettiği bir şiirinde şöyle demektedir:⁵²⁵[Serî']

لَوْ لَمْ تَكُنْ رِيْقَتَهُ خَمْرَةً لَمَا تَتَنَّى عِطْفُهُ وَهُوَ صَاحٌ

Şayet tükürüğü şarap olmasaydı akli başında olduğu halde yüz çevirmezdi.

Bu benzetme şairin önceki edebiyatçıların yolundan gittiğini, dolayısıyla geleneğe bağlı şairlerden biri olduğunu gösteren işaretlerden biridir.

Sevgilinin dişleri ise inciye benzetilmektedir:⁵²⁶[Hafif]

(وَأَرَانَا وَقَدْ تَبَسَّمَ بَرَقًا) حَاَزَ مِنْ دُرِّ ثَعْرِهِ لَمَعَانَةً

Işık saçarak gülümserken bize gösterdi. Parlaklığını ağzının incilerinden almıştı.

⁵²³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

⁵²⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁵²⁵ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed et-Tihâmî, *Dîvân*, s. 151, thk. Muhammed b. Abdurrahman er-Rebî', Mektebetu'l-Meârif, 1. b. Riyad, 1982; İbn Sinan el-Hafâcî, *Sirru'l-Fesâha*, s. 277, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. b. 1982.

⁵²⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 75. Taşîr yapılan bir şiirden alıntıdır. Parantez içi başka bir şaire aittir. Söz konusu sayfada 70 şairin bu şiirin kendine ait olduğunu iddia ettiği belirtilmiştir.

Dişlerin intizam açısından inci gibi dizilmesi, özellikle de gülümsendiğinde ön dişlerin inci gibi beyaz ve düzenli olması sevgilinin güzelliklerindedir.⁵²⁷[Hafif]

لَكَ سِنَّ يَخِي الْأَلِيَّ انْتِظَامًا عَيْرَ أَنَّ انْتِظَامَ ثَعْرِكَ أَسْبَكَ

Düzen açısından inciye benzeyen dişlerin var. Ancak ön dişlerin sıralanışı ise daha düzenli.

1.1.9. Yüz

eş-Şebrâvî sevgilinin güzelliğiyle dikkat çeken yüzü vasıtasıyla sevgiliye hitap etmektedir.⁵²⁸[Meczû'l-Kâmil]

يَا أَيُّهَا الْوَجْهُ الْبَهِيُّ

Ey güzel yüz!

Sevgilinin yüzü o kadar parlaktır ki gökyüzündeki ay ile kıyaslanmaktadır.⁵²⁹[Meczû'l-Kâmil]

وَضِيَاءٌ وَجْهَكَ أَمْ قَمَرٌ

Yüzünün ziyası mı

yoksa ay mı?

Hatta dolunay, sevgilinin yüzü karşısında kıskançlığından ve utancından tutulmak üzeredir.⁵³⁰[Tavîl]

وَبَدُرُ الدُّجَى قَدْ أَسَرَ السَّيْرَ غَيْرَةً وَكَادَ حَيَاءٌ مِنْ مُحِيَّاهُ يَكْسِفُ

Karanlık (gecenin) dolunayı kıskançlıktan ötürü dönüşü durdurdu. Simasından hicap ederek neredeyse tutulacaktı.

Şair yolunu kaybettiğinde sevgilinin yüzünün aydınlığı ile doğru yolu bulmaktadır.⁵³¹[Hafif]

وَهَدَانِي ضِيَاءُ وَجْهِكَ لَمَّا تَهْتُّ فِي غَيْبِ الشُّعُورِ الْمُضِلَّةِ

⁵²⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

⁵²⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 11. Bu ve aşağıdaki diğer şaîr tahmis edilen bir şiirden iki bölümdür.

⁵²⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 12.

⁵³⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

⁵³¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

Ayartıcı duyguların karanlığında kaybolduğumda yüzünün aydınlığı bana doğru yolu gösterdi.

Şair sevgilinin yüzüne ve simasına değer vermesi sebebiyle onun üzerine yemin etmektedir:⁵³²[Meczûu'l-Kâmil]

قَسَمًا بِطَلْعَتِكَ الَّتِي بِخِلَافِهَا لَا أَقْسِمُ

Kendisinden başkasına yemin etmeyeceğim simana yemin olsun.

1.1.10. Bel

Bel konusunda en çok dikkat çeken betimleme belin inceliğidir. Şu şaîr örnek olarak zikredilebilir:⁵³³[Basît]

رَقِيقٌ حَصْرٌ رَشِيقٌ الْقَدِّ مَائِسُهُ

İnce bel, selvi boy sallanmakta.

Sevgilinin ince beli ve zarafeti şair için bir fitne unsuru olmuştur. Bu sebeple yaşadığı sıkıntılar bitti diye düşünmeye başladığında aşktan dolayı çektiği çilenin daha da büyüdüğünü farketmiştir. Bu duyguyu şair şöyle ifade etmektedir:⁵³⁴[Remel]

فِتْنَتِي ظَنِّي ظَرِيفٌ أَهْيَفُ كَلَّمَا قُلْتُ جَفَاهُ زَالَ زَادِ

Fitnemdir benim, zarif, ince belli bir ceylan. Her “çilesi bitti” dediğimde daha da artmaktadır.

1.1.11. Endam

Şair, Türkçe’de “selvi boylu” şeklinde kullanılan bir betimlemeyle, sevgilinin boy-pos ve endamını bir söğüt türü olan sorgun ağacına benzetmektedir:⁵³⁵[Basît]

وَأَنْتَ يَا عُصْنُ بَانَ لَمَّا مَسَّتْ فِي وَطْنِي فَاقَ الثُّرَيَّا فَحَارًّا ذَلِكَ الْوَطْنُ

⁵³² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

⁵³³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59. Üç şaîr ilave edilerek tahmis yapılmış bir şiirden alınmıştır.

⁵³⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

⁵³⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

Sen ey Selvi dalı! Yurdumda salınarak yürüdüğünde o yurt övünç açısından Süreyya yıldızından daha üstün hale gelir.

Endamın güzelliği selvi dalına benzetilerek çokça vurgulanmakla beraber, şair sevgilinin endamının selvi dalını bile geride bıraktığını ifade etmektedir:⁵³⁶[Basît]

وَتَزْدَرِي بَعْضُونَ الْبَانَ قَامَتُهُ

Endamı selvi dalını küçümsemektedir.

Sevgilinin endamı öyle etkileyicidir ki, görününce şairin duyguları depreşmektedir. Bu durumu kınayan insanlar şairi sevgiliden uzaklaştıramamışlardır:⁵³⁷[Tavîl]

وَكَمْ قَامَةٍ لَاحَتْ فَعَامَتْ قِيَامَتِي وَمَا صَدَّيْنِي عَنْهَا عَذُولٌ مُعِيفٌ

Beliren nice endamlarla kıyametim koptu. Zorba kınayıcı, o endamdan beni alıkoyamaz.

Sevgili kararlarında çok acımasız olduğu için şairi üzmektedir. Bir de buna endamın narinliği ve letafeti eklenince bu durum şairin ölümüne sebep olacaktır:⁵³⁸[Kâmil]

لَكِنَّهُ مُذْ جَارٍ فِي أَحْكَامِهِ وَأَرَادَ قَتْلِي بِالْقَوَامِ الْأَمَلِدِ

Fakat o hükümlerinde zalim olduğundan beri, benim ölmemi istedi, narin endamıyla.

Şair sevgilinin endamı için sıklıkla sevgilinin ince belli ve nazik olduğundan söz etmektedir:⁵³⁹[Tavîl]

لَقَدْ شَاقَّنِي هَذَا الْقَوَامُ الْمُهْفَفُ وَأَسْلَمَنِي لِلْوَجْدِ حَدْ مُسَلَفُ

Bu zarif, ince belli endam beni arzulamaktadır. Pürüzsüz yanak da beni aşka teslim etmiştir.

⁵³⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59. Tahmis edilen bir şiire ait bir şattırdır.

⁵³⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

⁵³⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁵³⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

Şaire göre bütün filizler meyli sevgilinin endamından öğrenmişlerdir:⁵⁴⁰[Silsile]

رَفَقًا بِكَيْبِ طَعَنْتَهُ بِقَوَامِ قَدْ عَلِمَ كُلُّ الْعُصُونِ مِنْهُ الْمِيلَانَ

Bütün filizlerin meyletmeyi kendisinden öğrendiği endam(in)la yaraladığın mahzun (âşığa) acı!

Şair zarif bir endama âşık olmayı bir inanç esası gibi görmektedir ve bu anlayışa göre yetiştiğini ifade etmektedir:⁵⁴¹[Tavîl]

وَعَشِقُ الْقُدُودِ الْهَيْفِ عِنْدِي عَقِيدَةٌ وَطَبَعٌ عَلَيْهِ قَدْ رَيَيْتُ وَمَشْرَبٌ

Zarif, ince bir endama âşık olmak bence inançtır. Yetiştim, bu meşrep ve tabiat üzere.

Şaire göre bir mecliste şaşkın bir halde yürüyen sevgilinin endâmı çok hoştur:⁵⁴²[Kâmil]

يَا مَا أُحِيلَى قَدَّهُ لَمَّا مَشَى فِي مَجْلِسِ تَيْهًا وَجَادَ بُوَعْدِهِ

Hey, yürüyünce çalım satarak bir mecliste ne kadar da hoş endamı. Ve sözünde durmakla cömert davrandı.

Bir başka beyitinde şair sevgilinin çalımla yürüyen endamından bahsetmekte, vücudunun bir dal ve bu dal parçasının üzerinde görünen dolunay ise sevgilinin simasıdır:⁵⁴³[Hafif]

أَطَّلَعَ اللَّهُ مِنْ مُحْيَاكَ بَدْرًا فَوْقَ عُصْنِ مِنْ قَدِكَ الْمَيَّاسِ

Çalımla yürüyen endamından bir dal üzerinde simandan bir dolunay çıkardı Allah.

Endamın yoğun bir şekilde incelik, zarafet ve meyilli olması yönüyle filiz ve dal gibi tabiat unsurlarına benzetilmesi yanında incelik yönünden mızrak gibi tasvir edilmesi de farklı betimlemelerdendir:⁵⁴⁴[Meczû'l-Kâmil]

⁵⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

⁵⁴¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁵⁴² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

⁵⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

مَا ذَاكَ قَدْكَ بَلْ قَنَّا مَا ذَاكَ لِحُظُّكَ بَلْ حُسَامُ

Şu, endamın değil aksine mızraaktır. Şu, bakışın değil belki kılıçtır.

1.1.12. Bakış

Şaire göre sevgilinin bakışları öldürücüdür ve âşığın helâkine sebep olmaktadır. Bir beyitinde şöyle demektedir:⁵⁴⁵[Tavîl]

وَمَا كَانَ ظَنِّي أَنَّ أَوَّلَ نَظْرَةٍ يَمُوتُ بِهَا الصَّبُّ الْمَعْنَى وَيَتَلَفُ

Zannederim ilk bakışla çile çeken âşık ölüp helâk olacak.

Çokça başvurulan benzetmelerden biri de bakışların kılıç gibi keskin olmasıdır. Bu yüzden bakışlar öldürücüdür:⁵⁴⁶[Hafif]

إِنْ تُرِدْ بِي عُقُوبَةً فَبَلِّحْظِيئِكَ أَفْتَصِرْ يَا عَزَالُ صَفْحًا وَحَدًّا

Eğer istiyorsan beni cezalandırmak, bakışlarınla kısas yap ey ceylan, keskin tarafla vurarak.

Keskin bakışlar şairi çok etkilemektedir. Bu bakışlardan sonra artık şair iflah olmayacağını söylemektedir:⁵⁴⁷[Kâmil]

وَسَطًّا عَلَيَّ بِصَارِمٍ مِنْ لِحْظِهِ مَنْ مُنْصِفِي مِنْ لِحْظِهِ مَنْ مُسْعِدِي

Tam ortamdan geçti bakışıyla bir kılıç. Kim bana insaf edecek onun bakışından dolayı, kim beni mutlu edecek?

Keskin ve öldürücü bakış tasvirinin haricinde şair bakışların şarap gibi etkili olduğundan ve âşıkları sarhoş ettiğiinden söz etmektedir:⁵⁴⁸[Mutekârib]

أَمَّا وَالَّذِي زَانَ مِنْكَ الْجَبِينِ وَأَوْدَعَ فِي اللَّحْظِ بِنْتِ الْعَنْبِ

Alnını süsleyip bakışlara şarabı yerleştirene yemin olsun!

⁵⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69.

⁵⁴⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

⁵⁴⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁵⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁵⁴⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

Sevgilinin bakışlarıyla tuzak kuran bir ceylan olduğu, ona kim rastlarsa onu avladığı belirtilmektedir:⁵⁴⁹[Meczûu'r-Recez]

وَيِ عَزَالٍ لِحَظُهُ يَصِيدُ مَنْ صَادَفَهُ

Benim, bakışları, rastladığını avlayan bir ceylanım var.

Şair bir başka beyitinde, bakışların çok tesirli olduğunu ifade etmek için, sevgilinin sanki daha bakmadan, göz kapaklarını açmadan âşıkları etkileyebileceğini ifade etmek üzere şöyle bir betimleme yapmaktadır:⁵⁵⁰[Kâmil]

وَمُهَفَّفُ الْأَعْطَافِ سَيْفُ لِحَاطِهِ جَرَّحَ الْقُلُوبَ وَمَا بَدَا مِنْ غِنْدِهِ

(O) ince bel(li)dir, bakışlarının kılıcı ise kınından çıkmadan kalpleri yaralamaktadır.

Bir başka ifadede bakışlar arzuları harekete geçirmektedir. Şair de bu duyguyu yaşamak için sevgilinin kendisini ziyaret etmesini beklemektedir:⁵⁵¹[Hafif]

قُلْتُ زُرْنِي فَمَا أَحْيَا لَهُ لِمَا أَنْ أَهَاجَتْ أَلْحَاطُهُ أَطْمَاعِي

“Beni ziyaret etsene!” dedim. O, bakışları arzularımı harekete geçirdiği için ne kadar da tatlıdır.

1.1.13. Elbise

eş-Şebrâvî şiiirlerinde yer yer sevgiliyi bazı kıyafetler içinde tasvir etmektedir. Örneğin bir beytinde ‘bürde’ye bürünmüş sevgili ortaya çıkınca sanki etrafa çiçekler saçılmış gibi olur:⁵⁵²[Kâmil]

وَتَنَاطَرْتُ أَزْهَارُهُ لَمَّا رَأَيْ هَذَا الْعَزَالَ مُحَجَّبًا فِي بُرْدِهِ

Çiçekleri saçıldı etrafa, bu ceylanı görünce elbisesine bürünmüş bir vaziyette.

⁵⁴⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

⁵⁵⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

⁵⁵¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁵⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

Bir başka beytinde şair sevgilinin giydiği ‘hulle’den bahsetmektedir. Bu elbisenin parlaklığı dolunayın parlaklığı gibidir ve sevgiliye bir saygınlık kazandırmaktadır.⁵⁵³[Meczûu’l-Kâmil]

وَعَلَيْكَ مِنْ حُلِّي الْمَهَا بَةِ حُلَّةِ الْبَدْرِ التَّمَامِ

Üzerinde saygınlık elbiselerinden dolunayın elbisesi vardır.

Burada şu hususa dikkat çekmek yerinde olacaktır ki eş-Şebrâvî bir sevgili olarak kadınların fiziksel özelliklerinin tasvirinin yanı sıra bir şiirinde İbrahim⁵⁵⁴ isimli bir şahsın yeni çıkmaya başlayan favori ve sakalı hakkında bir muğatta‘a nazmetmiş ve bu şiirinde İbrahim’in sakalının bitmesine 1110/1698 tarihini düşürmüştür. Şair, İbrahim’in sakallarının çıkmaya başlamasıyla yüzünde beliren güzelliğin dolunayı son evresine sevk edecek mahiyette olduğunu ifade etmiştir. Şiirin birinci beytindeki “açılmak üzere olan bir gül ifadesiyle” sakalın yeni çıkmaya başladığı anlaşılmaktadır. Bu muğatta‘a şöyledir.⁵⁵⁵[Meczûu’l-Kâmil]

1 خُدُّ عَلَيْهِ الْوَزْدُ مَا بَيْنَ انْضِمَامِ وَأَنْشِقَاقِ

(O), üzerinde açılmak ve açılmamak arasında bir gül olan bir yanaktır.

2 نَبَتْ الْعِدَارُ بِهِ فَأَمَّ سَسَى الْبَدْرُ مِنْهُ فِي مُحَاقِ

Sakal (favori) onda çıktı ve dolunay o sakal sebebiyle eksilme evresine girdi.

3 وَبِهِ حَوَى كُلَّ الْبَهَا وَإِلَيْهِ كُلُّ الْحُسْنِ سَاقِ

Onunla bütün zarafeti elde etti ve ona bütün güzellikleri sevk etti.

4 لَمَّا اسْتَدَارَ بِوَجْهِهِ وَبِهِ جَمِيعِ النَّاسِ فَاقِ

Sakal yüzünü kaplayınca onunla bütün insanlara üstün oldu.

⁵⁵³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

⁵⁵⁴ Bu şahsın, eş-Şebrâvî’nin sıkı dostluk ilişkisi kurduğu 1730’lar Mısır’ının gerçek lideri Memlûk emirlerden İbrahim Kethüda (ö. 1754) olması muhtemeldir.

⁵⁵⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 54.

5 أَزْهَرَتْهُ زَهْرُ الرَّبِّا فِي وَجْهِ إِبْرَاهِيمَ رَاقٍ⁵⁵⁶

Şöyle tarih düştüm: “Tepenin çiçekleri İbrahim’in yüzünde parıldadı.”

Hissî gazel başlığı altında örnek verilen beyitlerden ve şairin örneklere benzer diğer şiirlerinden anlaşıldığı kadarıyla şair gazel türü şiirlerinde sevgilinin tasviri konusunda geleneksel betimleme ve ifade tarzlarına bağlı kalarak geleneksel akımın temsilcilerinden biri sayılabilir. Örneğin sevgiliyi ahuya benzetme, sevgilinin selvi boylu ince belli olması, nergis gözlü olup bakışların etkileyici ve keskin olması, yüzün parlak olması, dişlerin inci gibi olması, yanakların gül bahçesi gibi olması, kirpiklerin ok gibi olması vb. hususlar klasik dönem ve sonrası gazellerinde sıklıkla görülen imgelerdir. eş-Şebrâvî de bu tarz tasvirleri kullanarak önceki şairlerin yolundan gitmiş aynı imgeleri farklı duygu ve düşüncelerle ifade etmiştir. Örnek verilecek olursa مهفهف (ince belli ve nazik sevgili) betimlemesi, gazel türünün en eski temsilcilerinden İmruu'l-Kays'ın muallakasında bulunduğu gibi eş-Şebrâvî'nin gazellerinde de sıkça yer almıştır.⁵⁵⁷

1.2. Afif Gazel

Sevgilinin endam, yüz, göz vb. gibi gözle görülen güzelliklerinin vasfedilmesinin dışında; sevgiliye olan aşkı, ayrılığı ve kavuşmayı, aşkı konusunda insanların dedikoduları ve eleştirileri, aşkına karşılık bulamayan âşığın çektiği çile, ıstırab ve aşk acısı gibi konuların işlendiği gazel türleri afif gazel başlığı altında değerlendirilmektedir.⁵⁵⁸

eş-Şebrâvî afif gazel temalı şiirlerinde aşkın mahiyeti, uğrunda neler yapılması gerektiği, aşk acısı çeken insanların çevreden aldığı tepkiler, sevenlerin kavuşmaları ya da ayrılmaları vb. konular üzerinde durmuştur. Bir şiirinde eş-

⁵⁵⁶ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: زهر (212) + الربا (234) + في (90) + وجه (14) + إبراهيم (259) +

راق (301) = 1110.

⁵⁵⁷ İmruu'l-Kays, *Dîvân*, s. 115, Harekeleme ve Tashîh: Mustafa Abduşşâfi'î, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.

⁵⁵⁸ Şevkî Dayf, *el-Hubbu'l-'Uzrî 'inde'l-'Arab*, s. 24, ed-Dâru'l-Mışriyyetu'l-Lubnâniyye, 1. b. Kahire, 1999; Hâssân Ebu Rehâb, *el-Gazel 'inde'l-'Arab*, s. 167, 168; Şalâh 'Îd, *el-Gazelu'l-'Uzrî*, s. 57, 1. b. Mektebetu'l-Âdâb, Kahire, 1993.

Şebrâvî, afif gazel konusunu kendisinden öncekilerden miras olarak aldığını ve bunu ancak kendisinin muhafaza edebileceğini ifade etmektedir:⁵⁵⁹[Basît]

وَفِي فُنُونِ الْهُوَى الْعُدْرِيِّ لِي سَلَفٌ إِنَّ لَمْ أَرِثْ حِفْظَهَا عَنْهُمْ فَمَنْ يَرِثُ

İffetli aşk sanatlarında benim için önceki (âşıklar) var. Bu aşkı muhafazada onlara ben varis olmazsam başka kim varis olabilir?

Burada afif gazel türünde şairin ele aldığı konulardan bir kısmı değerlendirilecektir:

1.2.1. Aşk

Şairin gözünde aşk çok kıymetlidir ve kutsaldır. Bu yüzden uğruna ölmek ulvî bir makam olduğu için en büyük gaye olmalıdır. Şair kendisinin aşk konusunda uzman olduğunu ve aşkı, bizzat tecrübe eden insanlardan öğrenmek gerektiğini, aşk konusunda sadece rivayette bulunanlardan aşkın öğrenilemeyeceğini belirtmekte, aşktan nasibi olmayanların esasen edepli bile sayılamayacağını düşünmektedir. Şair bu düşüncelerini şöyle açıklamaktadır:⁵⁶⁰[Tavîl]

أَلَا إِنَّ دِينِي فَأَعْلَمُوهُ هُوَ الْهُوَى وَمَوْتِي شَهِيدًا فِي الصَّبَابَةِ مَذْهَبِي

Haberiniz olsun benim dinim bilin ki aşktır. Mezhebim ise şehid olarak ölmektir, aşk uğruna.

وَمَنْ لَمْ يُفْقَهُهُ الْعَرَامُ فَجَاهِلٌ وَمَنْ لَمْ يُهْدَبْهُ الْهُوَى لَمْ يُهْدَبْ

Cahildir, sevdanın bir şeyler öğretmediği kişi. Edepten nasibi yoktur, aşkın edeplendirmediği kişinin.

سَلُّوا عَن فُنُونِ الْحُبِّ مِنِّي فَإِنَّ لِي يَدًا فِيهِ بِالتَّجْرِبِ لَا بِالمُؤَدِّبِ

Sorun bana, aşk sanatlarını. Çünkü benim aşk konusunda, hocayla değil de tecrübeyle elde edilmiş bir otoritem var.

وَلَا تَأْخُذُوا عَمَّن رَوَى لَكُمْ الْهُوَى وَلَكِنْ إِذَا شِئْتُمْ خُذُوا عَن مُحَرِّبِ

Almayın aşkı, size rivayette bulunandan. Fakat istediğiniz zaman (onu) aslandan (başından geçenden) alınız.

⁵⁵⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁵⁶⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 9; Kîlânî, *el-Edebu 'l-Mısrî*, s. 221.

وَإِيَّ مَنْ قَوْمٍ إِذَا عَشِقُوا رَأَوْا هَلَاكَهُمْ فِي الْعِشْقِ أَعْظَمَ مَأْرَبِ
Âşık olduklarında aşkıta helak olmayı en büyük hedefleri olarak gören bir kavimdenim ben.

Yine şaire göre, aşkın en üstün ve en tatlı nimet olduğuna Allah hükmetmiştir.⁵⁶¹[Tavîl]

فَضَى اللَّهُ أَنَّ الْحُبَّ أَعْلَى فَضِيلَةٍ وَإِنَّ الْهُوَى أَحْلَى نَعِيمٍ وَأَعْدَبُ
Muhabbetin en üstün fazilet ve aşkın en tatlı nimet olduğuna Allah hükmetmiştir.

eş-Şebrâvî'nin aşk hususundaki görüşü “güzeli sevmek” şeklinde özetlenebilir. Dolayısıyla güzeli görünce ilk bakışta ona âşık olmaktadır. Bu duygu şairin şu beytinden anlaşılmaktadır.⁵⁶²[Hafîf]

مَذْهَبِي أَعْشِقُ الْجَمَالَ وَمَهْمَا لَاحَ ظَيِّيْ أَهْوَاهُ أَوْلَ وَهَلَّةُ
Mezhebim güzeli sevmektir. Ne zaman bir ceylan ortaya çıkarsa ilk bakışta ona âşık olurum.

Gerçek aşka sahip olmuş birini anlamanın ya da bu aşkı yerinde bulmayarak ayıplamanın âşığı çok fazla etkilemeyeceğini ve teselli etmeyeceğini şair şu beytinde ifade etmektedir.⁵⁶³[Basît]

هَذَا هُوَ الْحُبُّ فَاعْذِرْ أَوْ فَلَمْ عَبْتًا فَإِنَّ سَلْوَةَ مِثْلِي غَيْرَ مُكْتَسَبَةٌ
İşte bu aşktır, ister mazur gör, ister ayıpla boş yere. Çünkü benim gibisini teselli etmek mümkün değildir.

Şairin dünyadan beklediği şey bu kutsal duygu yani sevgi, muhabbet ve aşk lezzetleridir.⁵⁶⁴[Tavîl]

سِوَى الْحُبِّ مِنْ دُنْيَاكُمْ لَسْتُ أَطْلُبُ وَفِي غَيْرِ لَذَاتِ الْهُوَى لَسْتُ أَرْعَبُ

⁵⁶¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 221.

⁵⁶² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 221.

⁵⁶³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

⁵⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Dünyanızdan muhabbetten gayrı bir şey talep edecek değilim. Aşk lezzetlerinin haricinde de bir şey isteyecek değilim.

Şair, aşk konusunda her bir âşığın kendine özgü bir anlayışı olduğu düşüncesine sahiptir.⁵⁶⁵[Tavîl]

وَإِنْ سَلَكَ الْعُشَّاقُ فِي الْحُبِّ مَسَلَكًا فَلِي مَذْهَبٌ وَخَدِي وَلِلنَّاسِ مَذْهَبٌ
Âşıklar sevda için bir yola girseler de, benim kendime ait bir mezhebim var, başkalarının da başka mezhepleri.

İslam şeriatında olduğu gibi aşk yasalarında da zulmetmek yerilmiştir ve yapanlara pişmanlık olarak tekrar dönecektir.⁵⁶⁶[Kâmil]

وَحَيَاتِهِ مَا مَلْتُ فِيهِ لِرَيْبَةٍ أَلْظَلُّمُ فِي شَرْعِ الْهُوَى ظُلُمَاتٌ⁵⁶⁷
Hayatına yemin olsun ki, onun hakkında şüpheye meyletmedim. Aşkın kurallarında zulüm, karanlıklardır.

Şaire göre aşk duygusu yaşanırken utanılacak bir şey yoktur. Zaten aşk istediği gibi hareket etmektedir.⁵⁶⁸[Remel]

لَا أَرَى فِي الْحُبِّ غَارًا أَبَدًا يَفْعَلُ الْحُبُّ بِقَلْبِي مَا أَرَادُ
Görmüyorum aşkta, utanılacak bir şey asla. Yapıyor aşk kalbime dilediğini.

Şair aşk konusunda bilgi ve tecrübe sahibi olduğunu bu yüzden aşk meclislerinde nasıl davranılacağını gayet iyi bildiğini belirtmektedir. Ayrıca aşk sözü konusu olduğunda ahidlere vefalı davrandığını ve kesinlikle ihanet etmediğini belirtmektedir.⁵⁶⁹[Tavîl]

وَإِنِّي وَإِنْ أَضْنَانِي الْحُبُّ لَمْ أَحْنُ عُهُودَ الْهُوَى حَانَ الْمُحِبُّونَ أَوْ وَفُوا

⁵⁶⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁵⁶⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 16.

⁵⁶⁷ Bu ifade hadis-i şerifte geçen *يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَوْمَ الظُّلْمِ ظُلُمَاتٌ* cümlesini akla getirmektedir. Dolayısıyla

hadisten alıntı yapılmıştır.

⁵⁶⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁵⁶⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

Aşk bana her ne kadar cefa çektirse de, âşıklar ister ihanet etsin ister vefalı davransın, ben aşkın ahitlerine ihanet etmedim.

وَلِي قَدَمٌ فِي مَذْهَبِ الْحُبِّ رَاسِخٌ بِهِ فِي دَوَابِّنِ الْهُوَى أَتَصَرَّفُ
Benim aşk mezhebinde derin bir tecrübem var. Aşk meclislerinde onunla hareket ediyorum.

Şair aşkın verdiği kararlara karşı saygılı ve sabırlı bir âşık olduğunu söylemektedir. Bu kararların âdaletli ya da haksız olması şairi ilgilendirmemekte ve sadece aşka odaklanmaktadır. Bu duyguları ifade eden beyit şöyledir:⁵⁷⁰[Basîl]

يَا سَادَتِي وَأَنَا الصَّبُّ الصَّبُورُ عَلَى حُكْمِ الْمَحَبَّةِ جَارَ الْحُبِّ أَوْ عَدَلًا
Efendilerim! Aşk ister adaletli olsun ister olmasın ben sevginin hükmüne karşı sabırlı bir âşığıım.

صِلُوا وَدَادِي وَإِنْ شِئْتُمْ فَلَا تَصِلُوا فَلَسْتُ عَنْ حُبِّكُمْ وَاللَّهِ مُنْتَقِلًا
Sevgime ister karşılık verin ister vermeyin. Vallahi sizi sevmekten vazgeçecek değilim.

Şair aşkı farz, sevdiğinden uzaklaşmayı da imkânsız görmektedir:⁵⁷¹[Hâfif]

صِلْ مُجِبًّا يَرَى الصَّبَابَةَ فَرَضًا لَا زِمًا وَالسُّلُوكَ عَنْكَ مُحَالًا
Aşk lüzumlu bir farz, senden uzaklaşmayı da muhal sayan bir sevgiliye kavuş!

Şaire göre aşkın gizlenmesi mümkün değildir. Gizlense bile onu gözyaşları ele verir. Kişi âşık olduktan sonra pek çok şeyi öğrenecektir fakat çektiği çileden kurtulmanın yolunu bilmemektedir. Bu duygular şairin ifadesiyle şu şekildedir:⁵⁷²[Meczû'l-Kâmil]

عَلَّمَنِي مَا لَمْ أَعْلَمْ مِنْ قَبْلِ حُبِّكَ أَعْلَمْ

Senin sevdandan önce bilmediğim şeyleri bana öğrettin.

⁵⁷⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

⁵⁷¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59.

⁵⁷² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

لِي فِيكَ دَمْعٌ كَلَّمَا أُحْفِي هَوَاكَ يُتَرَجِّمُ

Aşkına her gizleyişimde ona tercüman olan senin için gözyaşım vardır.

وَلَقَدْ كَتَمْتُ صَبَابَتِي وَأَطْمَأَنَنْتُهَا لَا تُكْتَمُ

Aşkımı gizledim ama onun gizlenmeyeceğini zannediyorum.

كَيْفَ الْخَلَاصُ وَبِي حَشَى بِهَوَاكَ مُعْرَى مُعْرَمٌ

Senin aşkınla harekete geçmiş ve meftun olmuş bir gönüm varken kurtuluş nasıl olacak?

Şair, aşkının, diğer âşıkları hayrete düşürecek düzeyde olduğunu ve nihai hedefinin sevgili olduğunu belirtmektedir:⁵⁷³[Mutekârib]

وَحَقِّكَ أَنْتَ الْمُنَى وَالطَّلْبُ وَأَنْتَ الْمُرَادُ وَأَنْتَ الْأَرْبُ

Hakkın için yemin olsun ki, sensin temenni ve arzu, murâd sensin, hedef sensin!

وَلِي فِيكَ يَا هَاجِرِي صَبْوَةٌ تَحْيِرُ فِي وَصْفِهَا كُلُّ صَبِّ

Ey beni terk eden! Senin hakkında bende bir aşk var ki, onu anlatmak bütün âşıkları hayrete düşürür.

Bir âşık ne kadar çile çekerse çeksin kesinlikle aşktan şikâyetçi olmamalıdır. Bu durumu ifade eden beyit şöyledir:⁵⁷⁴[Silsile]

إِنِّي بِكَ صَبٌّ عَلَى الْعَرَامِ صَبُورٌ لَا عَاشَ حُبُّ شَكَا الْعَرَامِ وَلَا كَانَ

Ben sevdana karşı sabırlı bir âşığım. Sevdadan şikâyetçi olan bir âşık yaşamasın ve olmasın.

Şair aşkla beraber korkunun da yaşanabileceğini fakat bu korkunun bir gün güvene dönüşeceğini beklemektedir. Bu korkunun sebebi şairin umduğuna kavuşup

⁵⁷³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7. Bu şiir meşhur Mısırlı sanatçı Ümmü Kulsûm ve başkaları tarafından icra edilmiştir. Birkaç örnek için bkz. https://www.youtube.com/watch?v=VNltTM_eGx4, <https://www.youtube.com/watch?v=RmwxattkbZc>, <https://www.youtube.com/watch?v=RqT6VfmbtHA> (2018).

⁵⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

kavuşmayacağı konusunda yaşadığı belirsizlikler olabilir. Bu duyguyu şair şöyle ifade etmektedir:⁵⁷⁵[Basît]

أَحَافُهُ أَبَدًا وَالْعَاشِقُونَ إِذَا خَافُوا كَمَا قِيلَ يَوْمًا بَعْدَهُ أَمِنُوا
Ondan hep korkacağım. Denildiği gibi âşıklar korktukları zaman o korkudan sonra bir gün emin olurlar.

Şair pek çok aşkın sıkıntıya düşürecek nitelikte olduğunu Allah'a şikâyet etmekte fakat aşk hususunda yumuşak huylu olması sebebiyle bu tür sıkıntılara katlanabildiğini ifade etmektedir:⁵⁷⁶[Basît]

شَكْوَى إِلَى اللَّهِ كَمْ وَجِدٍ يَضِيقُ لَهُ صَدْرِي وَلَكِنَّ خُلُقِي فِي الْهُوَى دَمِثٌ
Allah'a şikâyettir ki nice aşklar içimi daraltır, fakat aşk hususunda yumuşak huyluyumdur.

Şair, aşk hususunda vefalı davrandığını kendini bir gün bile sevgiliden uzakta düşünmediğini belirtmiştir:⁵⁷⁷[Hafif]

وَلَكَّ اللَّهُ لَمْ أَجَلَّ عَنْكَ يَوْمًا لَا وَلَا حُنْتُ فِي الْهُوَى لَكَ عَهْدًا
Allah şahit olsun ki, serbest kalmadım ben senden dolayı bir gün bile. Hayır, aşk hususunda senin için ahde vefa gösterdim.

Şair aşk hususunda sadık olduğunu dolayısıyla sevgilinin başka insanlarla ilgilenmemesi gerektiğini ifade etmektedir:⁵⁷⁸[Hafif]

فَاتَّخِذْنِي عَبْدًا فَإِنِّي أَنَا الصَّادِقُ فِي الْوُدِّ وَاتْرُكِ النَّاسَ جُمْلَةً
Beni köle olarak al! Çünkü ben aşkta sadakatliyim, diğer bütün insanları bırak!

Şair aşkın emirleri karşısında gücünün kalmadığını ifade etmektedir:⁵⁷⁹[Basît]

وَأَنْتَ تَعْلَمُ إِنِّي مُذْ كَلِّفْتُ بِهِمْ لَا حَوْلَ لِي فِي تَصَارِيفِ الْعَرَامِ وَلَا

⁵⁷⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

⁵⁷⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁵⁷⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁵⁷⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

⁵⁷⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

Sen biliyorsun ki ben onlara âşık olduğumdan beri aşkın emirleri hususunda bende ne güç kaldı ne de başka bir şey.

Şair tartışmasız bir şekilde sevdaya tutulduğunu bu durumda insanların tepkilerinin bir önemi olmadığını ifade etmektedir:⁵⁸⁰[Hafif]

إِنَّ تَلُومُوا أَوْ لَا تَلُومُوا فَإِنِّي مُعْرَمٌ مُعْرَمٌ بِغَيْرِ نَزَاعٍ

İster kınayın ister kınamayın, ben tartışmasız bir şekilde sevdalıyım sevdalı.

Dedikoducuların ayıplama konusunda aşırı gidip sert davranmalarına rağmen aşk yerinde durmaktadır:⁵⁸¹[Tavîl]

عَرَامِي عَرَامِي لَا يَزَالُ مَكَانَهُ وَإِنْ لَأَمَنِي فِيهِ الْوُشَاةُ وَعَنْفُوا

Sevdam hakkında dedikoducular beni kınayıp sert davransalar da sevdam hâlâ yerindedir.

Aşk şairin ifadesiyle “en büyük ayartıcıdır”:⁵⁸²[Silsile]

طَاوَعْتُ دُمُوعِي وَهَنَّ فِيكَ وُشَاةٌ وَأَنْقَدْتُ إِلَى الْحَبِّ وَهُوَ أَعْظَمُ فَتَانٍ

Gözyaşlarıma teslim oldum ki onlar senin hakkında jurnalcilik yapıyorlar. Aşka boyun eğdim ki o da en büyük ayartıcıdır.

1.2.2. Aşkın mahiyeti

Şaire göre aşk planlanmadan meydana gelen ve Allah’ın takdiri olan bir duygudur. Bununla birlikte sevmek ve âşık olmak bir ayrıcalıktır ve sevmeyen bir kalple cansız varlıklar arasında pek bir fark yoktur. Şair bu konudaki duygularını şöyle ifade etmektedir:⁵⁸³[Remel]

1 إِنَّ وَجْدِي كُلَّ يَوْمٍ فِي زِدَادٍ وَالْهُوَى يَأْتِي عَلَى غَيْرِ الْمُرَادِ

Aşkım her gün artmaktadır. Aşk gelir beklenmedik şekilde.

⁵⁸⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁵⁸¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

⁵⁸² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

⁵⁸³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

2 يَا حَلِيلِي لَا تَلْمَنِي فِي الْهُوَى لَيْسَ لِي مِمَّا فَضَاهُ اللَّهُ رَادًّا

Dostum, kınama beni aşk hususunda. Yoktur benim için Allah'ın takdirini geri çevirebilecek olan.

3 أَنَا إِنْ لَمْ أَهْوِ غَزْلَانَ النَّقَا أَيُّ فَرْقٍ بَيْنَ قَلْبِي وَالْجَمَادِ

Ben âşık olmazsam Nekâ'nın ceylanlarına, ne fark kalır kalbimle nesnelere arasında.

Şiirin devamında aşkın tükenmeyeceğini, kalbini vazgeçirmeye çalışsa bile bunun mümkün olmayacağını ve bu uğurda cezalandırılrsa bile vazgeçmeyeceğini ifade etmektedir.⁵⁸⁴[Remel]

15 هُوَ قَصْدِي لَسْتُ أَسْلُوهُ وَإِنْ صِرْتُ فِيهِ مِثْلَهُ بَيْنَ الْعِبَادِ

O, gayemdir ve onu unutacak değilim, onun uğruna kullar arasında ibretlik bir ceza alsam bile.

16 وَكَذَا وَجْدِي بِهِ وَجْدِي بِهِ مُسْتَمِرٌّ مَا لَوْجْدِي مِنْ نَعَادِ

Böyledir işte onunla ilgili aşkım böyledir, devam etmektedir, aşkımın tükeneyeceği de yok.

17 كَمْ صَرَفْتُ الْقَلْبَ عَنْ عِشْقَتِهِ وَتَجَلَّدْتُ وَلَكِنْ مَا أَفَادِ

Ne kadar da döndürdüm kalbi onun aşkından. Sabrettim ve fakat fayda vermedi.

Şair dizelerinde uzun bir ayrılık neticesinde yaşadığı sıkıntıyı, sevgiliye kavuşunca duyduğu sevinci, sevdanın cesaretli âşıkları nasıl güçsüzleştirdiğini dile getirir. Şaire göre aşk öyle bir duygudur ki bu yola girenlerin en tecrübelisi bile daha yeni sayılır. Duygu yönüyle güçlü olanlar da bu konuda zafiyet gösterir.⁵⁸⁵[Basîf]

دَعْنِي أَقْبَلُ نَعْلًا قَدْ وَطِئْتُ بِهَا رَبِّعِي فَوَاللَّهِ إِنِّي ضَاقَ بِي الْعَطْنُ

Bırak beni, haneme bastığım ayakkabıyı öpeyim. Vallahi yurt bana dar gelmişti.

وَأَسْمَحُ بِإِطْلَاقِ طَرْفِي فَالْعَرَامُ لَهُ أَسَدٌ إِذَا عَايَنُوا غَزْلَانَهُ جَبُنُوا

Bakmama izin ver! Sevdanın, ceylanlarını gördüğü zaman güçsüzleşen aslanları vardır.

وَعُصْبَةُ الْعِشْقِ أَقْوَامٌ كَبِيرُهُمْ فِي الْحُبِّ طِفْلٌ وَأَقْوَى عَزْمِهِ وَهَنٌ

⁵⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁵⁸⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

Âşıklar grubu, aşk konusunda büyükleri (bile) çocuk sayılan bir topluluktur. Azmi en güçlü olanı (bile) zafiyet (gösterir).

Şaire göre aşk, insanı etkisi altına alır ve verdiği kararlar geri döndürülemez:⁵⁸⁶[Hafif]

جَبَلْتِ فِطْرَتِي عَلَى عَشْقٍ ذَا الْأَهْفِ يَفَ وَالْعِشْقُ لَا يُرْدُ فَصَاهُ

Fitratım şu ince belli sevgiliye âşık olmak üzere yaratılmıştır. Aşkın hükmü geri çevrilemez.

Şair aşk hususunda zilleti kabul etmemekte, en azından böyle bir durumdayken sevgiliyle kavuşmayı istememektedir:⁵⁸⁷[Hafif]

لَسْتُ أَرْضَى الْهُوَانَ فِي مَذْهَبِ الْحُ بِّ وَلَا أَطْلُبُ الْوِصَالَ بِذَلَّةِ

Aşk mezhebinde zillet olmasına razı değilim ve hakir bir şekilde kavuşmak istemiyorum.

Aşk, âşığın içindeki ateşi artırıcı mahiyettedir:⁵⁸⁸[Hafif]

وَإِذَا هَيَّجَ الْهُوَى نَارَ أَحْشَا هُ تَوَلَّى وَقَالَ وَ أَسْفَاهُ

Aşk içinin ateşini alevlendirdiğinde döndü ve “vah çok yazık” dedi.

Şaire göre sevdanın acı ve tatlı halleri olabilir. Fakat şair her iki durumda da sabırlı olduğunu bildirmektedir:⁵⁸⁹[Tavîl]

وَإِنِّي عَلَى حُلُوِّ الْعَرَامِ وَمَرِّهِ صَبُورٌ وَمَا بِي فِي كِلَا الْحَالَتَيْنِ بِي

Sevdanın tatlılığı ve acısı içindeyim. Sabırlıyım, iki durumdan hangisinde olursam...

1.2.3. Aşkın tezahürleri

Şair aşk uğrunda çektiği sıkıntılardan dolayı zayıflamıştır. Bu durum kendisini kınayanları bile etkilemiş onların ağıt yakmasına sebep olmuştur:⁵⁹⁰[Silsile]

⁵⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁵⁸⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

⁵⁸⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁵⁸⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 9.

⁵⁹⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

يَا غَايَةَ سُؤْلِي لَقَدْ رَشَى لِنُحْوِي فِي الْحُبِّ عَذُولِي وَالصَّخْرُ مِيِّي قَدْ لَانَ

*Ey nihâî arzum! Beni kınayan (bile) aşk uğrunda zayıflamama ağıt yaktı.
Benden dolayı taş yumuşadı.*

Şairin âşık olduğu döktüğü gözyaşlarından anlaşılmaktadır.⁵⁹¹[Basît]

بِالرُّوحِ أَفْدِي حَيِّبًا كَانَ يَمْنَحْنِي وَصَالَهُ حِينَ كَانَ الْحُبُّ مُسْتَتِرًا

Canımı feda ederim bir sevgiliye ki, aşk gizli iken yanıma gelerek bana ihsanda bulunuyordu.

وَحِينَ بَاحَتْ بُؤْدِي أَدْمَعُ هَمَلَتْ دَرَى بِعِشْقِي لَهُ فَاعْتَرَّتْ وَاقْتَدَرَا

Akan gözyaşlarım sevgimi ortaya çıkarınca kendisine âşık olduğumu anladı ve (bana) hâkim olup (beni) ele geçirdi.

Yine bir başka şiirde aşk şu şekilde tezahür etmektedir.⁵⁹²[Kâmil]

حُدُّ وَصَفَ حَالَتِهِ فَأَمَّا قَلْبُهُ فَهُوَ الْكَئِيبُ السَّاكِنُ الْخَفَاقُ

İşte onun halinin vasfı: Kalbi, mahzun, sakin ve dalgalıdır.

وَجَدًّا وَأَمَّا دَمْعُهُ فَسَحَابَةٌ هَتَّانَةٌ جَادَتْ بِهَا الْأَمَاقُ

Aşk sebebiyle göz pınarlarının cömert davrandığı gözyaşları akmakta ve dökülmektedir.

Gözyaşının yanı sıra aşkı ele veren şeylerden biri de uykusuzluktur. Aşağıdaki beyitlerde hem gözyaşı hem de uykusuzluk görülmektedir.⁵⁹³[Silsile]

يَا مُعْتَدِلَ الْقَدِّ إِنَّ صَبْرِي قَدْ بَانَ وَالذَّمْعُ لِحَايِي الْعَرَامِ أَظْهَرَ إِذْ بَانَ

Ey endamı mutedil olan! Sabrım tükendi. Tükendiğinde, sevdayı gizleyenin gözyaşı (sevdayı) ortaya çıkardı.

جَدَّدَتْ شُجُونِي وَقَدْ كَحَلْتُ جُفُونِي بِالسَّهْدِ فَبَيَّنِي وَبَيَّنْ نَوْمِي شَتَانَ

⁵⁹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

⁵⁹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

⁵⁹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 76.

Dertlerimi depreştirdin. Göz kapaklarıma uykusuzlukla sürme çektim. Benimle uykunun arası ne kadar da uzak!

Aşkın verdiği ıstırap neticesinde uykusunu kaybeden âşık geceleyin yıldızlarla sohbet ederek sıkıntılarını dindirmeye çalışmaktadır:⁵⁹⁴[Mutekârib]

أَبِيْتُ أُسَامِرُ نَجْمَ السَّمَاءِ إِذَا لَاحَ لِي فِي الدُّجَى أَوْ غَرَبَ
Gece boyunca sohbet ederim, karanlıkta bana görünüp kaybolduğu zaman gökyüzü yıldızlarıyla.

1.2.4. Maşuk

Maşuk şairin afif gazellerinde en önemli konudur. Şairin aşk uğruna verdiği mücadeleler, katlandığı sıkıntılar hep maşuk etrafında dönmektedir. Şaire göre sevgili nihaî hedeftir ve o gayeye ulaşmak için çabalama, düşmanların sözlerine kulak vermemeli ve kesinlikle vazgeçmemelidir. Bu duyguları şair bir beytinde şöyle ifade etmektedir:⁵⁹⁵[Kâmil]

وَيَزِيدُنِي هَجْرًا إِذَا مَا زُرْتُهُ حُبًّا وَيَسْمَعُ مِنِّي قَوْلَ الْمُعْتَدِي
Hicranım artıyor, muhabbetle onu ziyaret ettiğimde ve benim hakkında zalimin sözüne kulak veriyor.

أَنَا لَا أَحُولُ وَحَقِّهِ عَنْ حُبِّهِ هُوَ مَطْلَبِي أَبَدًا وَغَايَةُ مَقْصَدِي
Ben vazgeçmem onu sevmekten, hakkına yemin olsun ki, o ebediyen benim dileğim ve nihai hedefimdir.

مَا حِيلَتِي أَنَا عَبْدُهُ فَعَلَيْ أَنْ أَرْضَى الصُّدُودَ إِذَا ارْتَضَاهُ سَيِّدِي
Çarem nedir? Ben onun kölesiyim. Razi olmam gerekir kavuşamamaya, eğer bundan hoşnut oluyorsa efendim.

Şairin bahsettiği sevgililerin hayali ve sembolik olması kuvvetle muhtemeldir. Her ne kadar bazı özelliklerinden bahsedilse de bu sevgililerin gerçekliği hakkında somut veriler bulunmamaktadır. Örneğin bu özelliklerden birisi sevgilinin Türk olmasıdır. Osmanlı Mısır'ında genç Türk erkek ve kızlar hakkında

⁵⁹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁵⁹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

gazel yazmak yaygınlaşmıştır⁵⁹⁶. Şair tahmiste bulunduğu bir şiirin bir şatırında şöyle demektedir:⁵⁹⁷[Basît]

ظَهِيَ مِنَ التُّرْكِ ضَاعَتْ عِنْدَهُ حَبِيلِي

*Yanında çarelerimin tükendiği Türk asıllı bir
ceylan.*

Bir başka şiirde şair sevgili için Selîmî ve Suâd isimlerini vermektedir:⁵⁹⁸[Remel]

وَمَتَى رَامَ لِسَانِي هَجَجَةً بِاسْمِهِ قُلْتُ سَلِيمِي وَسُعَادِ

*Ne zaman bir kelime murad etse dilim, onu Selîmî ve Suâd diye ismiyle
söylerim.*

Şair en çok korktuğu şeyin sevgilisini kaybetmek olduğunu ifade etmekte, sevgiliyi kaybetmemek için onu tasarruflarında tamamen serbest bırakmaktadır:⁵⁹⁹[Muḥalla‘u’l-Basîṭ]

كُنْ كَيْفَ مَا شِئْتَ يَا حَبِيبِي لَا كَانَ مِنْ عَن هَوَاكَ رَدَّكَ

Nasıl istersen öyle ol ey sevgilim! Senin aşkını kimse reddedemez.

وَاهْجُرْ إِذَا شِئْتَ أَوْ فَوَاصِلَ وَتَهْ دَلَالًا عَلَى جُهْدِكَ

İster terket, ister gel! Çabalarına nazlanarak şımar!

فَلَسْتُ وَاللَّهِ أَحْتَشِي مِنْ شَيْءٍ سِوَى أَنْ أَدُوقَ فَقْدَكَ

Seni kaybetmeyi tatmak dışında hiçbir şeyden korkuyor değilim.

Şair, sevgilinin güzelliğini sıradan bulanlara meydan okuyup sevgiliyi savunmakta, onun güzelliğinin eşsizliğini vurgulayıp sevgiliyi şöyle vasfetmektedir:⁶⁰⁰[Kâmil]

يَا قَلْبُ إِنْ زَعَمَ الْعَوَازِلُ أَنَّهُ فِي الْحُسْنِ يُوجَدُ مِثْلُهُ قُلْ هَاتُوا⁶⁰¹

⁵⁹⁶ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 188.

⁵⁹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58.

⁵⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁵⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁶⁰⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 16.

Ey gönül! Çekemeyenler eğer iddia ederlerse, güzellikte onun gibisi vardır diye, de ki: Getirin (o zaman)!

مَا إِنْ رَأَيْتُ وَلَا سَمِعْتُ بِمِثْلِهِ قَمَرٌ لَهُ حَدَقُ الْوَرَى هَالَاتُ

Onun gibisini ne gördüm ne de duydum. (Sanki o) insanların temaşa eylediği, çevresinde ışık hâleleri bulunan bir aydır.

مَلِكُ الْجَمَالِ بِأَسْرِهِ فَلَا جُلُّ ذَا زُفَعَتِ لِمَنْصِبِ حُسْنِهِ زَايَاتُ

Bütünüyle güzellik hükümdarıdır o, abartı da değildir bu. Çekilmiştir bayraklar, güzelliğinin makamı için.

يَا طَارِقًا يَا تِي بِحَيْرٍ مَرَحَبًا وَصَلَ الْجَمِيلُ وَزَادَتِ الْمِنَاتُ

Ey hayırla çat kapı gelen, merhaba! Güzel geldi ve iyilikler arttı.

قَدْ زُرْتُ عَبْدَكَ مُحْسِنًا مُتَفَضِّلًا وَكَذَا الْعَبِيدُ تَزُورُهَا السَّادَاتُ

Kulunu ihsanda bulunarak ve üstün olarak ziyaret ettin. Böyledir efendilerin ziyaret ettiği kullar...

يَا مَنْ يُجَاوِلُ غَايَةَ جَمَالِهِ أَقْصَرَ فَمَا لِجَمَالِهِ غَايَاتُ

Ey güzelliğinin sonuna ulaşmaya çalışsan, vazgeç! Güzelliğinin sonu yoktur onun.

Yine bir başka şiirde sevgili yıldızların üstünde bir aya benzetilmiş, hangi kalbe girdiyse onu tamamen kapladığı belirtilmiş fakat kendisini sevene yüz vermediği için insafa davet edilmiştir. Bu duyguları ifade eden beyitler şu şekildedir:⁶⁰²[Hafif]

إِنَّمَا عُصْبَةُ الْجَمَالِ نُجُومٌ أَنْتَ قَدْ صِرْتَ فَوْقَهُنَّ هِلَالًا

Güzellik grubu ancak yıldızlardır. Sen ise onların üstünde bir hilâl oldun.

كُلُّ قَلْبٍ سَكَنَتْهُ لَمْ تَدْعُ فِيهِ لِشَيْءٍ غَيْرِ الْعَرَامِ مَجَالًا

Hangi kalbe yerleştiysen onda sevdadan başka bir şeye yer bırakmadın.

⁶⁰¹ قل هاتوا ifadesi Kur'ân-ı Kerim'de birkaç defa geçmektedir dolayısıyla burada iktibas sanatı vardır.

⁶⁰² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59, 60.

يَا حَبِيبِي بِاللَّهِ صَلِّني فَإِنِّي ذُبْتُ وَجَدًا وَلَا تَقُلْ لِي لَا لَا

Ey sevgilim, kavuş bana, vallahi ben aşktan eridim, bana “hayır, hayır” deyip durma!

يَا حَبِيبِي دَعِ الصُّدُودَ وَرَاعِ اللّهَ فِيْنَا سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى

Ey sevgilim, reddetmeyi bırak, hakkımızda Allah Sübhânehû ve Teâlâ'dan kork!

Şairin betimlediği maşuk çok hayâlidir. Kendisine şikâyette bulunduğu zaman hayâsının tesiri yüzünde görülebilir.⁶⁰³[Tavîl]

أَبْتُ لَهُ الشَّكْوَى فَيَحْمُرُ حَدُّهُ حَيَاءً وَأَعْضَائِي مِنَ الْوَجْدِ تَرْجُفُ

Ona sızlanıyorum. Hayâsından yanakları kızarıyor ve aşktan âzâlarım titriyor.

Maşukun özelliklerinden şairin beğendiklerinin bir kısmı şu dizelerde sıralanmaktadır.⁶⁰⁴[Mutekârib]

وَيُعْجِبُنِي مِنْكَ حُسْنُ الْقَوَامِ وَلَيْسَ الْكَلَامِ وَفَرَطُ الْأَدَبِ

Güzel yaratılışın, yumuşak sözün ve çok edepli oluşün hoşuma gidiyor.

وَحَسْبُكَ أَنْتَ الْمَلِيحُ الْكَرِيمُ الْجُدُودِ الْعَرِيقُ النَّسَبِ

Güler yüzlü, ecdadı şerefli, cömert ve soylu oluşün sana yeter.

1.2.4.1. Sevgiliye yalvarma

Şair sevgilinin merhametine sığınarak ondan şefkat beklemektedir.⁶⁰⁵[Hafif]

يَا حَبِيبِي بِاللَّهِ عَطْفًا عَلَى شَيْءٍ خِ غَرَامٍ قَدْ هَدَّهَ الْوَجْدُ هَدًّا

Ey sevgilim, Allah'a yemin olsun ki, lütfen acı ihtiyar sevdalıya. Aşk onu harap etmiştir.

Şair sevgiliden merhametli, müsamahalı ve yumuşak olmasını talep etmektedir.⁶⁰⁶[Meczûu'l-Kâmil]

⁶⁰³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

⁶⁰⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁶⁰⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁶⁰⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

فَارْحَمْ بِحَقِّكَ حُرْقِي وَتَوَلَّعِي بِكَ وَالْمَهْيَامِ

Hakkın için, iç yanıklığıma, sana olan tutkuma ve sevdama merhamet et!

وَاسْمَحْ بِوَصْلِكَ لِي وَلَوْ بِحَيَالِ طَيْفِكَ فِي الْمَنَامِ

Rüyada, hayal âleminde bile olsa benimle buluşmana müsaade et!

وَأَرْفُقْ بِجِسْمِ نَاحِلٍ وَبِمَدْمَعٍ فِيهِ أَنْسِجَامِ

Çelimsiz bedene ve ahenkli gözyaşına yumuşak davran!

Şair, sevgili ile iyi ilişkiler kurduktan sonra kendisinin terkedilmesini anlayamamakta ve sevgiliden bunun sebebinin ne olduğunu söylemesini istemektedir.⁶⁰⁷[Mutekârib]

فَإِنِّي حَسْبِيكَ مِنْ ذَا الْجَفَا وَيَا سَيِّدِي أَنْتَ أَهْلُ الْحَسَبِ

Şu cefaya karşı ben sana yeterim. Efendim! Sen şeref sahibisin.

وَيَا هَاجِرِي بَعْدَ ذَلِكَ الرِّضَا بِحَقِّكَ قُلْ لِي لِهَذَا سَبَبِ

Ey beni terk eden! Şu hoşnutluktan sonra senin hakkın adına bunun için bana bir sebep söyle!

فَإِنِّي مُحِبُّ كَمَا قَدْ عَهَدْتُ وَلَكِنَّ حُبَّكَ شَيْءٌ عَجَبِ

Ben seviyorum, söz verdiğim gibi... Fakat sevgin şaşılacak bir şey.

1.2.4.2. Sevgiliye nasihat

Şairin sevgiliye yaptığı tavsiyelerin özünü onu insafa davet etme, âşığı anlamaya ve onun samimiyetine inanarak ona karşılık vermesini istemek şeklindedir. Bir şiirinde şair sevgiliye Allah'tan korkmasını ve eziyeti bırakmasını tavsiye ederek şöyle seslenmektedir.⁶⁰⁸[Hafif]

1 سَيِّدِي بِالَّذِي اصْطَفَاكَ وَحِيدًا فِي مَلَا حِ الرَّمَانِ وَاصِلِ مُحِبِّكَ

⁶⁰⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁶⁰⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Güzel bir zamanda yalnızca sizi seçene yemin olsun ki efendim, sizi sevenle buluşunuz!

2 فَدَّرَ اللَّهُ أَنِّي فِيكَ صَبُّ فَلَمَّا دَا قَتَلْتَ بِالْهَجْرِ صَبَّكَ

Allah takdir etmiş sana olan muhabbetimi. Niçin öldürdün ayrılarak âşığı?

3 أَوْ لَيْسَ الْعَجِيبُ أَنَّكَ لَا تَقْدُ تُلُّ بِالصِّدِّ غَيْرَ صَبِّ أَحَبَّكَ

Reddetmekle seni seven âşıktan başkasını öldürmüyorsun. Bu tuhaf değil mi?

4 فَاتَّقِ اللَّهَ فِي عَذَابِ مُحِبِّ وَاحْشَ فِيهِ يَا نَاعِسَ الطَّرْفِ رَبَّكَ

Allah'tan kork, sevene azap etmekten! Onun hakkında sakın Rabbinden ey mahmur gözlü!

5 مَا مِنْ الْعَدْلِ وَالْمُرُوءَةِ يَا مَنْ تَأَهُ عَجَبًا أَنْ تَحْرَمَ الصَّبَّ قُرْبَكَ

Ey şaşkınlıktan harap olan kişi! Adalet ve mürüvvet değildir aşığın sana yaklaşmasını yasaklamaman.

6 كُلُّ كَرْبٍ فَاسَأَهُ مِثْلِي مُحِبُّ لَيْسَ يُحْكِي وَلَا يُقَارِبُ كَرْبَكَ

Senin verdiğin eziyete benzemeyen ve yanına bile yaklaşmayan çeşitli sıkıntıları benim gibi, âşık(lar da) çekmiştir.

7 وَيَحِ قَلْبِي كَمْ ذَاقَ حُبًّا وَلَكِنْ لَمْ يَذُقْ قَطُّ مَا يُشَابُهُ حُبَّكَ

Ah kalbim! Nice aşklar tattı, fakat asla senin aşkının benzerini tatmadı.

8 يَا مَلِيكَ الْجَمَالِ رَفُفًا فَقَدْ أَسَدَ كُنْتُ فِي أَنفُسِ الرَّعِيَّةِ رُعبَكَ

Ey güzelliğin hükümdarı, merhamet! İnsanların gönüllerine yerleştirdin korkunu.

1.2.5. Aşk uğrunda çekilen zahmetler

Şaire göre âşığın içine düştüğü sıkıntılardan bazıları yalnız kalması ve çevresindeki dostların kendisine yardım edememesi, dertleriyle baş başa kalması ve uykusuzluk çekmesidir. Şair sıkıntılarının çaresini bulamamakta ve Allah'tan yardım istemektedir. Bu düşüncelerini şair şu dizelerde dile getirmektedir.⁶⁰⁹[Remel]

⁶⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

يَا أَهْيَلِ الْعِشْقِ هَلْ مِنْ مُنْجِدٍ هَلْ سَلَا الْأَحْبَابُ دُوَ وَجِدٍ وَسَادٍ

Ey zavallı âşık! Yok mu bir yardım eli uzatan? Boş mu verdi yoksa aşk sahibi ve sözü dinlenen dostlar?

مَا اخْتِيَالِي فِي الْهَوَىٰ مَا عَمَلِي لَيْسَ لِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ اعْتِمَادٍ

Nedir çarem aşk hususunda veya yapmam gereken? Allah'a güvenmekten başka yapacak bir şeyim yoktur.

بَيْنَ جَفْنِي وَالْكَرَىٰ مُعْتَرِكٌ وَاحْتِلَافٌ وَشِقَاقٌ وَعِنَادٌ

Gözlerimle uykunun arası harp meydanıdır, anlaşmazlıktır, ayrılıktır ve inattır.

Bir başka şiirinde şair, sevince dağılıp perişan olacaksa bile buna razı olduğunu, tam aksine aşkıdan vazgeçince doğru yolu bulacak olsa bile bunu kabul etmeyeceğini ve bu sevginin bir sır olarak kalması gerektiğini bildirerek şöyle demektedir.⁶¹⁰[Remel]

إِنْ يَكُنْ عِشْقِي لَهُ أَفْسَدَنِي فَاعْلَمُوا أَيَّ رَاضٍ بِالْفَسَادِ

Eğer ona olan aşkım beni yoldan çıkaracaksa biliniz ki ben bu yoldan çıkmaya razıyım.

وَرَشَادِي إِنْ يَكُنْ فِي سَلَوَتِي فَدَعُونِي لَسْتُ أَرْضَىٰ بِالرَّشَادِ

Eğer doğru yolu bulmam (onu) unutmamda olacaksa bırakın beni, ben doğru yolu bulmaya razı değilim.

أَنَا أَهْوَاهُ وَلَا أَدْكُرُهُ إِنَّ كَشْفَ السِّرِّ فِي الْحُبِّ اِزْتِدَادٌ

Ben ona aşığım ve onu ele vermiyorum. Aşkta sırrın açığa çıkması, yoldan çıkmaktır.

Bu dizelerde şairin sözleri yalın olmasına rağmen gayet etkileyicidir⁶¹¹. Son cümlesiyle de şair adeta aşkın kanunlarından birini vaz' etmektedir.

Şair aşk uğruna gözyaşları dökerek ömrünü feda ettiğini ama sevginin bunu hak ettiğini, bu duygularla kendini kaybetmeyip iffetli davrandığını ve aşk uğruna zillet olmadığını ifade etmektedir. Bu konuda şairin dizeleri şu şekildedir.⁶¹²[Tavîl]

⁶¹⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁶¹¹ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 221.

وَأَفْنَيْتُ عُمْرِي بَيْنَ وَجْدٍ مُبْرِحٍ وَدَمْعٍ بِأَمْطَارِ الصَّبَابَةِ يَسْكُبُ

Ömrümü acı veren bir sevgi ve aşk yağmurlarıyla dökülen gözyaşı içinde heba ettim.

وَلِي عِمَّةٌ أَرْجُو بِهَا نَيْلَ مَطْلَبِي إِذَا عَزَّ يَوْمًا فِي الْمَحَبَّةِ مَطْلَبُ

Bir gün muhabbetteki gayem gerçekleştiğinde, benim, kendisiyle amacıma ulaşmayı umduğum bir iffetim var.

وَإِنِّي أَرَى أَنْ لَا أَرَى الذُّلَّ فِي الْهَوَىٰ وَإِنْ بَاتَ قَلْبِي فِي لَظَىٰ يَتَلَهَّبُ

Aşkta zilletin olmadığını düşünüyorum. Kalbim ateşler içinde yanarak gecelese de.

وَقَلْبِي عَلَىٰ أَهْلِ الْجَمَالِ وَقَفَّتْهُ وَلَكِنْ بِشَرْطِ الصَّبْرِ وَالشَّرْطِ أَغْلَبُ

Kalbimin vakfesi güzeller üzerinedir. Fakat sabretmek şartıyla... Şart daha önceliklidir.

Şair aşkı için sevdiğinden karşılık görse de görmese de aşkıdan vazgeçmeyeceğini ve sevmeye devam edeceğini belirtmektedir:⁶¹³[Mutekârib]

لَئِنْ جُدْتَ أَوْ جُرْتَ أَنْتَ الْمُرَادُ وَمَا لِي سِوَاكَ مَلِيحٌ يُحِبُّ

Cömertlik yapsan da yapmasan da sensin murad. Senden başka sevilecek güler yüzlü bir insan yok, benim için.

Şair sakinleşip derdini unutabileceğine hiç ihtimal vermemektedir:⁶¹⁴[Tavîl]

وَلَسْتُ أَرَى أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ سَلَوَةً أَسْأَلُو وَجَيْشُ الْحُبِّ فِي مُهْجَتِي رَبِّي

Allah'tan bağışlanma dilerim ama bir teselli olacağını zannetmiyorum. Unutur muyum Rabbim, aşk ordusu kalbimde olduğu halde?

Kederli âşık çaresiz bir şekilde, hasretle boyun eğmiş beklemektedir:⁶¹⁵[Basîl]

مَاذَا عَلَىٰ مُدْنَفٍ فِي الْحُبِّ مُكْتَبٍ قَدْ أَسْلَمَ الْقَلْبُ لِلْأَشْوَاقِ وَاحْتَسَبَهُ

⁶¹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁶¹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁶¹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 9.

⁶¹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Ne yapmalı aşktan dolayı ölmek üzere olan bir kederli? Hasretlere râm olmuştur kalp ve sabredip onu beklemektedir.

Bir başka şiirinde şair aşk duygusunun kendisinde meydana getirdiği değişiklikleri ve çektiği eziyetleri şöyle terennüm etmektedir:⁶¹⁶[Basît]

قَدْ كَانَ قَبْلَ النَّصَابِي فِيكَ ذَا أَدَبٍ وَالْيَوْمَ صَبَوْتُهُ قَدْ ضَيَّعَتْ أَدَبَهُ

Edeph sahibi idi o, sendeki cazibeden önce. Şimdi ise aşkı, zayi etti edebini.

كَيْفَ الْخُلَاصُ وَلِي جِسْمٍ تَمَلَّكُهُ مِنْكَ الصَّنَى وَدُمُوعُ فِيكَ مُنْسَكِبُهُ

Kurtuluş nasıl? Malik olduğun bir vücudum var. İstirap senden, senin için dökülmüş gözyaşları.

وَمُهْجَةٌ بَيْنَ أَهْوَالٍ تُكَابِدُهَا فَالْعَيْنُ سَحَاءٌ وَالْأَحْشَاءُ مُلْتَهَبُهُ

Korkular içinde, onlara katlanan bir yürek. Göz ağlamaktadır, bağı ise ona yanmış.

Aşk acısından uykuları kaçan şair sabredemediğini belirtip bu hasret sebebiyle helak olacağını ifade etmektedir:⁶¹⁷[Basît]

سَلُوا الدُّجَى هَلْ لَطَرَنِي فِيهِ مَعْرِفَةٌ بِالنَّوْمِ مُنْذُ جَفَانِي أَوْ سَلُوا شُهْبَةً

Geceye veya yıldızlara sorun: Bana eziyet ettiğinden beri gözlerimin uyku hakkında bir bildiği var mı?

مَا حِيلُهُ الْمُعْرَمِ الْوَهَانِ كَانَ لَهُ صَبْرٌ جَمِيلٌ⁶¹⁸ وَلَكِنَّ الْهُوَى غَلَبَهُ

Aşkıdan deliye dönmüş aşığın kurtuluşu nedir? Güzelce sabretmektedir, fakat galip gelmiştir ona aşk.

أَلْوَجْدُ يُسْقِمُهُ وَالشَّقْوُ يُعْدِمُهُ وَالْقَلْبُ يَخْفِقُ وَالْأَعْضَاءُ مُضْطَرِبُهُ

Sevda hastalıyor onu, hasret de öldürüyor. Kalp sıkışıyor, azalar tedirgin.

وَأَنْتَ يَا مَالِكِي مَاذَا يَصْرُكَ لَوْ أَعْتَقْتِ مِنِّي لُطْفًا فِي الْهُوَى رَقَبَهُ

Ey sahibim sana ne zararı olur, bana lütfederek azat edersen onu aşkta?

⁶¹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 13.

⁶¹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 13, 14.

⁶¹⁸ İkinci beyitteki صبر جميل ifadesi Yusuf Suresi'nde iki defa (18 ve 83. ayetler) geçmektedir. Dolayısıyla ayetten bir alıntı olduğu için bu dizede iktibâs sanatı bulunmaktadır.

Şair aşkı uğruna sevgili hangi durumda olursa olsun başına gelebilecek sıkıntılara sabretmiş ve dillere düşüp rezil olmayı göze alabilmiştir:⁶¹⁹[Hafif]

كُنْ عَلَى مَا تُرِيدُ وَصَلًّا وَهَجْرًا وَدُنُوًّا إِنَّ شِئْتَ مِيًّا وَبُعْدًا

İstediğin gibi davran, ister gel, ister terket. Yaklaş bana dilersen ya da uzaklaş!

فَأَنَا الْمُعْرَمُ الصَّبُورُ عَلَى مَا نَابَنِي فِي هَوَاكَ سَهْوًا وَعَمْدًا

Ben sabırlı bir aşığım, aşkın uğruna yanılarak ve bilerek başıma gelenlere.

فِيكَ أَبَدَلْتُ عِفَّتِي بِافْتِصَاحِ وَافْتِقَارِ وَمَ أجدُ مِنْكَ بُدَا

Senin uğruna değiştirdim iffetimi dillere düşmeyle ve yoksullukla ve yine de senden uzaklaşamadım.

Şair âşığın zahmet çekmeye mecbur olduğunu şöyle ifade etmektedir:⁶²⁰[Basîl]

أَنْتَ الْمُرَادُ وَمَا لِي عَنْكَ مُصْطَبِرٌ وَالْقَلْبُ فِي عَمْرَاتِ الْوَجْدِ مُرْهِنٌ

Gaye sensin. Senin hakkında sabırlı olamıyorum. Kalp aşkın zahmetleri içinde rehindir.

لَا أَسْتَطِيعُ سُؤًا فِي الْهَوَى أَبَدًا وَكَيْفَ يَسْلُوكُ صَبُّ فِيكَ مُفْتِنٌ

Aşk konusunda asla unutamam. Sana meftun olmuş bir âşık seni nasıl unutsun?

Şair aşk acısı çektiğini, gözyaşı döktüğünü ve içinin parçalandığını ama sevgilinin bunu bir türlü anlamadığını ifade etmektedir:⁶²¹[Kâmil]

كَمْ ذَا أَقَاسِي فِيكَ وَجُدًا كَلَّمَا أَكْتَرْتِ مِنْ هَذَا التَّجَنِّي يَكْتُرُ

Ne kadar aşk acısı çekiyorum uğruna işte. Her artırımında bu suçlamayı çoğaltıyor aşk acısı.

مَا حِيلَتِي شَوْقٌ يَزِيدُ وَمَدْمَعٌ أَبَدًا يَسِيلُ وَمُهْجَةٌ تَنْفَطِرُ

Nedir çare? Artan özlem, ebediyen akacak göz pınarı ve parçalanan kalp...

⁶¹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁶²⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

⁶²¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28, 29.

وَلَقَدْ نَظَّمْتُ مِنَ الدُّمُوعِ قَلَائِدًا وَفَتَنْتُ فِيكَ وَأَنْتَ بِي لَا تَشْعُرُ

Dizdim gözyaşından kolyeler. Tutuldum sana ve sen anlamıyorsun beni.

سَلَّ عَنِّي اللَّيْلَ الطَّوِيلَ فَإِنَّهُ أَذْرَى بِمَا فَعَلَ الْعَرَامُ وَأَخْبِرُ

Sor beni uzun geceye, çünkü o sevdanın bana yaptığını çok iyi bilen ve haber verendir.

Şair aşk uğruna çektiği çilelerin bitmeyeceğini, sevgilisinin bu konuda kendisine acımayıp birleşmeye değil de ayrılığa karar verdiğini, bu kararla da adeta kendisini çok seven âşkın ölümünü onayladığını şöyle ifade etmektedir:⁶²²[Meczûu'l-Kâmil]

يَا عَايَةَ فِي الْحُسْنِ هَلْ لِحِفَاكَ حَدُّ يُعْلَمُ

Ey güzellikte son nokta! Senin (çektirdiğin) çilenin bilinen bir sınırı var mı?

أَنَا فِي هَوَاكَ مُعَدَّبٌ وَالْقَلْبُ فِيكَ مُتَيِّمٌ

Aşkın uğruna çile çekiyorum ve kalp senin uğruna meftun olmuş.

حَتَّىٰ تَهْجُرْنِي وَمَا أَذْرِي لِمَنْ أَنْظَلِمُ

Ne zamana kadar benden ayrı duracaksın? Bilmiyorum, ben kim için zulme uğruyorum?

أَبَدًا تُهَدِّدُنِي وَتَقْدُ بِالصُّدُودِ وَتَحْكُمُ

Ayrılığa karar verip hükmederken beni hep tehdit ediyorsun.

وَأَبَحْتَ قَتْلِي يَا مَلِيحَ كَ الْحُسْنِ وَهُوَ مُحَرَّمٌ

Haram olduğu halde benim ölümümü mübah kıldın ey güzellik kraliçesi!

أَوْ مَا عَلِمْتَ بِأَنِّي فِي دِينِ حَبِيبِكَ مُسْلِمٌ

⁶²² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 62, 63.

Sana âşık olma dininde Müslüman olduğumu anlamadın mı?

مَا كَانَ ضَرْكَ لَوْ عَفُو ت وَكُنْتَ مِّنْ يَّرْحَمُ

Eğer affetseydin bunun sana bir zararı olmazdı ve merhametlilerden olurdu?

يَا بَدْرَ تَمِّ بَلْ وَحَقِّ كَ أَنْتَ عِنْدِي أَعْظَمُ

Ey dolunay! Hatta sen, hakkın için, bana göre daha büyüksün.

Şair aşkı uğrunda yaşlanmaya ve gönlünün vesveseler içinde kalmasına rıza gösterdiğini şu dizelerde dile getirmektedir:⁶²³[Hafif]

وَنَقَيْتَ الرَّقَادَ عَنْ جَفْنِ عَيْيِّ وَتَرَكْتَ الْفُؤَادَ فِي وَسْوَاسِ

Uzaklaştırdın uykuyu göz kapaklarımdan, bıraktın gönlümü vesveseler içinde.

أَيُّهَا الْبَدْرُ لَوْ تُقَاسِي وُلُوعِي وَعَرَامِي رَحِمْتَ مِمَّا أَفَاسِي

Ey dolunay! Şayet çekseydin aşkı ve sevdami, acırdın (bana) çektiklerimden dolayı.

كَمْ مَشِيْبٍ بَعْنَتْهُ وَسُهَادِ فَتَلَقَّيْتَهُ بِعَيْنِي وَرَأْسِي

Nice ihtiyarlıklar ve uykusuzluklar gönderdin (bana) ve ben onları kabul ettim gözlerimle ve başımla.

فَاتَّقِ اللَّهَ وَاسْتَتِرْ بِحِجَابِ إِنَّ رُؤْيَاكَ فِتْنَةٌ لِلنَّاسِ⁶²⁴

Allah'tan kork da bir örtüyle gizlen! Çünkü seni görmek fitnedir insanlar için.

Şair aşk uğrunda acıları gönül hoşnutluğuyla karşılayıp acı verse de pek çok sevdayı kabul ettiğini belirtmektedir.⁶²⁵[Basîf]

كَمْ لَوْعَةٍ أَتَلَقَّاهَا بِحُسْنِ رِضَا وَكَمْ عَرَامٍ دَعَا قَلْبِي فُقُلْتُ بَلَى

Nice acıları gönül hoşluğuyla karşıladım. Kalbimi davet eden pek çok sevdaya

⁶²³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

⁶²⁴ İsra suresi 60. ayetten iktibâs edilmiştir.

⁶²⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

da “evet” dedim.

1.2.6. Vuslat ve Hicran

Sevgililerin ayrılıp kavuşmaları gazellerde sıkça işlenen konulardan biridir. Bu durum aşkın canlı kalmasını, hissedilmesini ve yaşanmasını sağlayan unsurlardan görülmüştür. Şair sevgiliye tekrar kavuşunca yaşadığı sevinci ve bu imkânı veren zaman hakkında duygularını şöyle dile getirmektedir:⁶²⁶[Basî]t]

سَمَحْتَ بِالْوَصْلِ بَعْدَ الْهَجْرِ يَا حَسَنُ وَزَالَ ذَاكَ الْعَنَا وَالْهَمُّ وَالْحَزَنُ

Ey güzellik! Ayrılıktan sonra kavuşmakla cömert davrandın. Şu derd, tasa ve hüznün kayboldu.

وَأَنْتَ يَا زَمَنِي لَمَّا أَتَيْتَ بِهِ قَلَّدْتَنِي مِنَّا مَا مِثْلُهَا مِنُّ

Ey zaman! Onu bana getirdiğinde, bana eşi benzeri görülmemiş nimetler ihsan ettin.

مَا كَانَ مِنْ ذَنْبِكَ الْمَاضِي فَمُعْتَفِرٌ لَمْ يَبْقَ عِنْدَكَ عَيْبٌ أَيُّهَا الزَّمَنُ

Önceki günahın affedilmiştir. Ey zaman! Sende artık bir kusur kalmamıştır.

وَاللَّهُ وَاللَّهُ يَا نُورَ الْعُيُونِ لَقَدْ أَحْيَيْتَ مِنِّي فُؤَادًا كُلَّهُ شَجَنُ

Vallahi, ey gözlerin nuru! Büsbütün üzüntü kaplamış kalbimi ihya ettin.

Şair ayrılan sevgiliden, acele etmemesini, ayrılığın sebebini bildirmesini beklemektedir. Eğer kavuşacak olurlarsa, bu kavuşma bir anlık bile olsa âşğın dertlerini bitirmeye yetecektir. Şair bu konudaki duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmektedir:⁶²⁷[Basî]t]

مَهْلًا فَمَا لَكَ فِي هَذَا الْجَمَالِ شَبَهُ وَارْحَمَ فَتَاكَ فَقَدْ حَمَلْتَهُ وَصَبَهُ

Müsaade et biraz! Senin bir benzerin yoktur, bu güzellikte. Acı aşğına! Sen sevk ettin onu bu derdine.

إِنْ كَانَ يَا بَدْرُ هَذَا الْهَجْرُ عَنْ سَبَبٍ فَمَا يَصْرُكَ لَوْ عَرَفْتَهُ سَبَبَهُ

Ey Mâh! Şayet bu ayrılığın bir sebebi varsa, ne zararı var sana, söyleyiversen sebebini.

⁶²⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

⁶²⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 13.

عَلَى هَوَاكَ قَضَى أَيَّامَهُ طَمَعًا وَمَا قَضَى سَاعَةً مِنْ وَصْلِهِ أَرْبَهُ

Senin aşkın üzere, umutla geçirdi günlerini. Maksada ulaşma (niyeti olmadan) bir an bile geçirmedi.

يُمَسِّي وَيُصْبِحُ مِنْ بَلْوَاكَ فِي كُرْبٍ لَوْ نَالَ سَاعَةً وَصَلٍ فَرَجَتْ كُرْبُهُ

Senin imtihanın dolayısıyla akşam-sabah sıkıntılar içinde. Şayet kavuşabilseydi bir anlık, sıkıntılarını giderirdin.

Sevgilinin ayrılmasıyla dert ve sıkıntıları artan şair ona seslenerek aşkı unutmayacağını ifade etmektedir.⁶²⁸[Basîf]

لَا تَخَشَ مِنِّي سُلُؤًا فِي هَوَاكَ وَإِنْ زَادَتْ بِهَجْرِكَ أَسْقَامِي وَأَمْرَاضِي

Senin aşkın uğrunda unutkan olacağımdan korkma, ayrılığınla dertlerim ve hastalıklarım artsa da.

وَبَعْدَ هَذَا الضَّنَّا بِاللَّهِ يَا أَمَلِي أَسَاخِطُ أَنْتَ عَنْ مُضْنَاكَ أَمْ رَاضِي

Bu bitkinlikten sonra vallahi ey emelim! Kızıyor musun senin için bitkin (âşığa) yoksa razı mısın?

Sevgilinin ayrılışı acı vermektedir.⁶²⁹[Kâmil]

وَكَفَاكَ حَالُ مُتَيِّمٍ لَعِبْتَ بِهِ مِنْ بَعْدِ هَجْرِكَ لَوَعَةٌ وَفِرَاقُ

Kendisiyle oynadığın meftun bir kulun hali sana yeter! Senin gidişinden sonra acı ve ayrılık vardır.

Şair sevgilinin ayrılışıyla çok ağladığını ve gözyaşlarının sel gibi aktığını ifade etmektedir.⁶³⁰[Silsile]

فِي نَفْضِ غُهُودِي سَعَيْتَ سَعِيَّ مُجِدِّ مَدْ أَصْبَحَ دَمْعِي عَلَى فِرَاقِكَ عُذْرَانَ

Ayrılmanla gözyaşım göl haline geldiğinden beri ahitlerimin boşa çıkması konusunda çok gayret sarf ettin.

⁶²⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

⁶²⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

⁶³⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

Sevgilinin bir gün şairin evine gelip onunla görüşmesi sonra da ayrılması esnasında yaşadıklarını ve hissettiği üzüntüyü duygusal, ince ve hoş ifadelerle anlattığı bazı dizeleri şöyledir:⁶³¹[Kâmil]

14 يَا حُسْنَهَا مِنْ لَيْلَةٍ قَدْ أَحْسَنْتَ وَالذَّهْرُ مُخْتَلِفٌ لَهُ حَالَاتُ

Ey onun geceleyin gelen güzelliği, ne iyi yaptın! Zaman farklıdır, onun bin türlü hali var.

15 مَا زِلْتُ أَجْنِي مِنْ لَدِيدِ خِطَابِهِ تُحْفًا لَهَا مِنْ طِيبِهِ نَفَعَاتُ

Hala topluyorum sözlerinin lezzetini. Güzelliğinden ona armağan olarak esintiler...

16 طَارِحْتُهُ ذِكْرَ الْهَوَى وَسَكِرْتُ مِنْ نِعَمَاتِ لَفْظِ ضَمْنُهَا حَرَكَاتُ

Aşk muhabbeti yaptım onunla ve içinde hareket olan sözlerin nağmeleriyle sarhoş oldum.

17 وَبَلَغْتُ قَسْدِي حَيْثُ جَاءَ لِمَنْزِلِي هَذَا الْعَزَالُ وَرَأَيْتِ الْأَوْقَاتُ

O ceylan evime gelince muradıma erdim ve vakit çok hoş oldu.

18 وَبَدَا الصَّبَاحُ فَرَاعَهُ بِضِيَائِهِ فَرَعًا وَحَوْفًا أَنْ تَرَاهُ وَشَاءُ

Sabah oldu. Dedikoducular onu görüverir diye, aydınlığı onu çok korkuttu.

19 وَأَزْتَابَ مِنْ فَلَقِ الصَّبَاحِ وَقَوْلِ حَيٍّ عَلَى الْفَلَّاحِ وَرَادَتِ الْحَسْرَاتُ

Sabah olmasından ve hayye ale'l-felah sözünden işkillendi ve hasretler çoğaldı.

20 وَتَحَرَّكَتْ أَعْطَافُهُ لِدَهَابِهِ فَتَضَاعَفَتْ فِي قَلْبِي الزَّفَرَاتُ

Ayrılışıyla her hisleri harekete geçti ve kalbimde feryatlar kat kat arttı.

21 وَدَنَا يُودِّعُنِي فَلَا وَأَيِّكَ مَا بَقِيَتْ لَدَى التَّوْدِيعِ فِي حَيَاةُ

Yaklaştı ve bana veda etti. Vallahi vedalaşma esnasında kalmadı bende, hayattan (eser).

Şair sevgiliden ayrılmaya dayanamadığını, ayrılmayı gerektirecek bir hata işlemediğini ve buluşmak için sevgilinin verdiği sözde durmadığını ifade etmektedir:⁶³²[Muḥalla‘u’l-Basîṭ]

⁶³¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 16; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 222.

⁶³² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 25.

وَاللّٰهِ لَا اَسْتَطِيعُ صَدَّكَ وَلَا اُرِيدُ الْحَيَاةَ بَعْدَكَ

Vallahi dayanamıyorum reddetmene, yaşamak istemiyorum sen yoksan.

يَا قَاتِلِي هَلْ فَعَلْتُ ذَنْبًا يُوجِبُ هَذَا الصُّدُودَ عِنْدَكَ

Ey beni kahreden! Ne günah işledim ben senin reddetmeni gerektirecek?

بِاللّٰهِ بِاللّٰهِ حَبِيْبِي وَعَدْتُ بِالْوَصْلِ وَفِي وَعْدِكَ

Vallahi sevgilim, buluşmaya söz vermiştin, dur sözünde!

فَلِي فُؤَادٌ يَذُوبُ شَوْقًا إِلَيْكَ مَهْمَا ذَكَرْتُ بَعْدَكَ

Bir kalbim var sana olan özlemden eriyen, her anışımda sen yokken.

Sevgili şairi reddedip kınayıcıların sözlerine uyunca şairi kıskançlık duygusu sarmaktadır.⁶³³[Kâmil]

بِأَبِي غَزَالًا صَدَّ عَنِّي فَسْوَةٌ وَأَطَاعَ عُدَّالِي وَشِمْتُ حَسَدِي

Yemin olsun bir ceylan beni reddetti, acımasızca. Beni ayıplayanlara itaat etti ve kıskançlığımı kuşandım.

Şair, sevgiliye öyle bağlanmıştır ki, hangi durumda olursa olsun onu asla terk etmeyecektir.⁶³⁴[Hafif]

صَدَّ أَوْ صِلَ أَوْ جُرَّ أَوْ اَعْدِلْ فَإِنِّي عَنكَ يَا عَصْنُ قَطُّ لَا أَنْحَوْلُ

İster reddet ister kabul et ya da ister zulmet ister âdil ol ey filiz, ben senden asla ayrılmayacağım!

Şair sevgiliyle uzun süre görüşmese de bu görüşmenin bir gün gerçekleşeceği noktasında beklenti içindedir.⁶³⁵[Hafif]

يَا لَقَوْمِي مَنْ مُنْصِفِي مِنْ حَبِيْبٍ يَمْكُتُ الشَّهْرَ لَا أَرَاهُ وَأَكْتُرُ

⁶³³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁶³⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58.

⁶³⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 41.

Yetiş ey kavmim! Kim bana bir sevgiliden dolayı insaf edecek? Bir ay ve bir aydan daha fazla kalıyor da ben onu görmüyorum.

كَلَّمَا قُلْتُ مَنْ لِي بِاجْتِمَاعِ قَالَ دَعْنِي فَإِلْاجْتِمَاعِ مُقَدَّرُ

Her deyişimde (ona): “İhsanda bulun bana buluşmakla.” Dedi: “Rahat bırak beni, buluşmak mukadderdir.”

Şair, sevgiliyle her sene bir sefer görüşmeyi vuslat olarak görmekte ve bununla yetinmektedir.⁶³⁶[Meczûu'l-Kâmil]

إِنِّي لَأَقْتَعُ مِنْ وَصَا لِكَ بِاللُّقَا فِي كُلِّ عَامِ

Ben, seninle kavuşma adına her sene karşılaşmakla yetiniyorum.

Şair, sevgili eğer terk ederse Allah'a sığınacağını ve hiçbir durumda hedefinden vazgeçmeyeceğini belirtmekte ve kararlılığını göstermektedir.⁶³⁷[Haffîf]

وَاهْجُرْ إِنْ شِئْتَ يَا عَزَّالُ وَلَكِنْ حَسْبِيَ اللَّهُ إِنْ هَجَرْتَ وَنَعَمَ آلُ

Dilersen terk et ey ceylan! Fakat eğer terk edersen Allah bana yeter, o ne güzel ailedir.

وَاقْتَصِرْ يَا عَدُوْلُ فَهُوَ مُرَادِي جَادَ أَوْ جَارَ أَوْ تَطَوَّلَ أَوْ مَلَّ

Geri dur ey kınayıcı! İster ihsanda bulunsun, ister zulmetsin ya da ister gururlansın ister mahzun olsun o benim muradımdır.

Şair aşk yolunda yakalandığı hastalıklar ve döktüğü gözyaşlarına rağmen sevgilinin ayrılmaya karar vermesini garipsemektedir.⁶³⁸[Silsile]

يَا بَدْرُ أَمَا قَدْ كَفَاكَ شَاهِدُ سَقْمِي وَالْمَدْمَعُ حَتَّى فَضَيْتَ فِيَّ بِهَجْرَانِ

Ey dolunay, hastalığıma ve gözyaşına şahit olan sana yetmedi mi de benim hakkımda ayrılığa hükmettin?

⁶³⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

⁶³⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58.

⁶³⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

Şaire göre sevgiliye kavuşmak bir ganimete kavuşmak gibidir.⁶³⁹[Meczûu'l-Kâmil]

بِاللَّهِ يَا بَدْرَ الدُّجَى وَاصِلٌ فَوْضُكَ مَعْنَمٌ

Ey karanlığın dolunayı vuslata er! Vallahi senin kavuşman ganimettir.

Bir beytinde şair sevgiliyle buluşup gecelemesini şöyle tasvir etmektedir:⁶⁴⁰[Hafif]

ثُمَّ بِنْتَنَا عَلَى فِرَاشِ التَّهَانِي بِصَلِيبٍ مِنْ جِيدِهِ وَذِرَاعِي

Sonra kutlamanın döşeğinde onun gerdanı ve benim kolumdan (oluşan) bir haç (işaretiyle) geceledik.

Bu beyitte şairin kolu ile sevgilinin boynunun oluşturduğu şekil haç işaretine benzetilerek ilginç bir teşbih yapılmıştır.

Şair kendisini aşkın tükettiğini bu yüzden sevgiliye vuslata ermeyi istediğini ifade etmektedir.⁶⁴¹[Hafif]

أَيُّهَا الْأَهْيَفُ الَّذِي أَهْوَاهُ صِلْ مُحِبًّا هَوَاكَ قَدْ أَفْنَاهُ

Ey âşık olduğum ince belli, kavuş sevenle! Aşkın onu tüketti.

1.2.7. Sitem

1.2.7.1. Sevgiliye sitem

Şair uzun süre ayrı kalması nedeniyle sevgiliye sitem etmekte ve bu ayrılığın ne zaman biteceği konusundaki belirsizlik nedeniyle endişelenmektedir.⁶⁴²[Kâmil]

حَتَّىٰ يَا سَاجِيَّ اللَّوَاظِ تَهْجُرُ وَإِلَىٰ مَتَىٰ بَجْنِي عَلَيَّ وَأَصْبِرُ

Ne zamana kadar ey durgun bakışlı ayrı duracaksın? Ne zamana kadar bana

⁶³⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

⁶⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁶⁴¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁶⁴² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28.

acı çektireceksin ve ben sabredeceğim?

1.2.7.2.Kınayıcılara ve dedikoduculara sitem

Aşk konusunda kendine engel çıkaran dedikoducuları şair tenkit etmekte bazen de onlara beddua etmektedir. Sevgiliye bu tür insanlara kulak vermemesi gerektiğini öğütlemektedir. Bedduaya şairin şu beyiti örnek gösterilebilir:⁶⁴³[Ḥafîf]

لَا رَعَى اللَّهُ وَاشِيًّا قَدْ سَعَى بِي وَتَعَى لَشَقْوَتِي وَتَصَدَّى

Allah himaye etmesin, benim aleyhimde uğraşıp kötülüğüm için çabalayan ve engeller çıkaran dedikoducuyu.

بِالَّذِي بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ لَا نُصَدِّغِ لِرِوَاشٍ فَقَدْ بَعَى وَتَعَدَّى

Bizimle senin aranda olan şeyler adına, dinleme, haddi aşır zulmeden fitneciye.

Bir diğer beyitte başka bir beddua görülmektedir.⁶⁴⁴[Basîṭ]

لَا تَخْشَ مِنِّي سُلُوءًا فِي هَوَاكَ فَقَدْ تَبَّتْ يَدَا عَاذِلِي يَا بَدْرُ فَيْكَ وَتَبَّ⁶⁴⁵

Senin aşkını unuturum diye sakın korkma! Senden dolayı beni eleştirenlerin elleri kurusun ey ay (yüzlü sevgili), kurudu da.

Şaire göre sevgililerin etrafındaki kötü niyetli insanlar onların kötü duruma düşmelerini arzu etmekte ve onların aşk ıstırabından dolayı bitkin bir vaziyete gelmiş görüntülerini görünce sevinmektedirler. Bu duyguları ifade eden bir beyit şöyledir:⁶⁴⁶[Ḥafîf]

كُلَّمَا مَرَّ عَاذِلِي وَرَأَى أَضْدَ لَعَجِ جِسْمِي تَعُدُّ نَاخَ وَعَدَّ

Beni kınayan her gelişinde vücudumun sayılabilecek, sertleşmiş kaburga kemiklerini gördü ve saydı.

لَمْ أَكُنْ أَحْسَبُ الْهُوَى فَيْكَ يُبْدَى لِلْأَعَادِي مَا مِنْ حُحُولِي أَبْدَى

⁶⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21.

⁶⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁶⁴⁵ Bu beyitte Tebbet suresinden iktibâsta bulunulmuştur.

⁶⁴⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21, 22.

Sana olan aşkımin, zayıflamam sebebiyle düşmanlar tarafından anlaşılacağını zannetmiyordum.

Şair, kınayıcıların sevdayı bilmedikleri için böyle davrandıklarını, kınamaya devam etmenin bir faydası olmayacağını dolayısıyla haksızlık yaptıklarını belirtmektedir.⁶⁴⁷[Tavîl]

أَعِنْدَ عَدُوِّي صَبْوَةٌ مِثْلُ صَبْوَتِي فَإِنَّ الَّذِي يَدْرِي الصَّبَابَةَ يُنْصِفُ

Beni kınayanın benim sevdam gibi bir sevdası var mı? Sevdadan anlayan insaflı davranır.

تَنْحَ عَدُوِّي إِنَّ دَمْعِي سَائِلٌ وَلِحْظُ الَّذِي يَهْوَاهُ قَلْبِي مُرْهَفٌ

Ey beni kınayan vazgeç! Gözyaşım akmaktadır. Kalbimin âşık olduğu bakış keskindir.

وَلَوْمُكَ عِنْدِي لَا يُفِيدُ وَكُلُّهُ فُضُولٌ إِذَا كَرَّرْتَهُ وَتَعَسِفُ

Senin kınaman benim için bir fayda sağlamaz. Tekrar ettiğinde hepsi boşunadır. Haksızlık ediyorsun.

لَئِنْ كُنْتَ بِالرُّمَحِ الْمُتَّقَفِ جَاهِلًا فَهَذَا هُوَ الرُّمَحُ الرُّدَيْنِيُّ الْمُتَّقَفُ

Eğer perdahlanmış mızrağı bilmiyorsan, işte sana perdahlanmış Rudeynî mızrak!

Son beyitte sevgilinin endamı kaliteli bir mızrak çeşidi olan düzleştirilmiş Rudeynî mızrağa benzetilmiştir. Bu mızrak çeşidine ismi imalatçısına nispetle Rudeynî denilmiştir. Çünkü bu türü imal eden Rudeyne isimli bir kadındır⁶⁴⁸. Rudeynî mızrağı hiç görmeyenlerin o mızrağı tanımaları için sevgiliye bakmaları yeterlidir.

Sevgiden dolayı şair kendisini kınayan kişileri kıskançlıkla veya korkaklıkla nitelendirmektedir.⁶⁴⁹[Tavîl]

لَئِنْ لَأَمْنِي فِي صَبْوَتِي فِيهِ لَأَيْمٌ فَمَا هُوَ إِلَّا حَاسِدٌ أَوْ مُخَوِّفٌ

Eğer beni aşkımin hususunda bir kişi kınıyorsa, o ancak kıskançtır veya korkaktır.

⁶⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

⁶⁴⁸ el-Cevherî, *Sihah*, V, 2122.

⁶⁴⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

Şair kınayanların iftiralara da cevap vermektedir. Örneğin bir beytinde kötü niyetlilerin şairin sevgilisinden soğuduğuna dair bir söylenti çıkardıklarında hemen aşkına dair delilleri sıralayabilecek durumda olduğunu ifade etmektedir.⁶⁵⁰[Hafif]

وَإِذَا مَا ادَّعَى الْعُدُولُ سُلُوبِي فَعَلَى صَبَّوتِي أُقِيمُ الْأَدِلَّةَ
Kınayanlar benim soğuduğumu iddia ettiklerinde ben hemen aşkına dair deliller sunarım.

Şaire göre sevgili, seven hakkında kınayıcılara itaat etmemelidir. Çünkü kendisini seveni gayet iyi tanımaktadır.⁶⁵¹[Meczû'1-Kâmil]

أَنَا مَنْ عَرَفْتَ فَلَا تُطِيعْ فِي صَبِّكَ الْقَوْمَ اللَّئِمَّ
Ben bildiğin kimseyim. Seni seven hakkında kınayıcı insanlara itaat etme!

Şair, kınayıcıların kötü niyetlerinden korunmak için aşkını onlardan gizlediğini fakat onlar şairin peşine düşüp gizlenen şeyi ortaya çıkarmaya çalıştıklarını, bütün bunları cahillikleri sebebiyle yaptıklarını dolayısıyla onları önemsememek gerektiğini ifade etmektedir.⁶⁵²[Basî]

عَوَازِلِي أَفْسَمُوا إِلَيَّ سَلَوْتُ وَلَا وَاللَّهِ مَا صَدَقُوا وَاللَّهِ قَدْ حَنَثُوا
Beni çekiştirenler benim unuttuğumu söyleyerek yemin ediyorlar. Hayır, vallahi, doğru söylemiyorlar, yalan yere yemin ediyorlar.

وَبِخِ الْعَوَازِلِ كَمْ كَاتَمْتُهُمْ شَعْفِي بِكُمْ وَكَمْ فَحَصُوا عَنْهُ وَكَمْ بَحَثُوا
Yazık şu çekiştirenlere! Ne kadar da gizledim onlardan size olan sevdami, (ben gizledikçe) onlar ne kadar da peşine düşüp araştırdılar aşkımı!

مِنْ جَهْلِهِمْ لَبِثُوا دَهْرًا عَلَى عَدَلِي لَوْ أَنَّهُمْ يَعْلَمُونَ الْعَيْبَ مَا لَبِثُوا⁶⁵³
Cahilliklerinden dolayı bir süredir beni ayıplıyorlar. Şayet onlar bilselerdi gaybı yapmazlardı bunu.

⁶⁵⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

⁶⁵¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

⁶⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁶⁵³ Burada Sebe suresi 14. ayet'ten bir bölüm iktibas edilmiştir.

وَلَوْ بَعِينِي رَأَوْا مَا قَدْ رَأَيْتُ لَمَّا لَأُمُوا وَلَكِنَّهُمْ مِنْ لَوْمِهِمْ حَبُّتُوا

Şayet benim gözümle gördüğümü görselerdi onlar kınamazlardı, velâkin onlar, alçaklıkları sebebiyle habisleştiler.

دَعَهُمْ أَحَا الْوَجِدِ لَا تَعْبَأُ بَعَدَهُمْ أَنَا الْوَقِيُّ وَإِنْ حَانُوا وَإِنْ نَكْتُوا

Bırak onları, ey aşk adamı! Kınamalarını onların önemseme! Vefakâr benim, her ne kadar onlar hain olsalar da yeminlerini bozsalar da.

Kınayıcıların şairi eleştirme noktalarından birisi de şairin reddedilmesine rağmen ısrarlı bir şekilde sevdiğine geri dönmesidir. Kınayıcılar ne kadar eleştiri yaparlarsa yapsınlar şair onlara kulak vermeyeceğini ve aşkı unutmayacağını ifade etmektedir.⁶⁵⁴[Remel]

إِنَّ دَنْبِي عِنْدَ مَنْ يَعْذُلْنِي أَنْ قَلْبِي فِي الْهُوَى لَوْ رُدَّ عَادِ

Günahım, beni ayıplayanlara göre, kalbimin, aşk için reddedilse bile geri dönmesidir.

لَسْتُ أَصْغَى لِعَدُولِي فِي الْهُوَى لَا وَلَا أَنْسَى سُؤْبَعَاتِ الْوِدَادِ

Dinleyecek değilim beni kınayanları aşk hususunda. Hayır, unutmam bir an bile sevgiyi.

Şair, aşk hususunda yaşadıklarını anlatınca kınayıcılar tarafından ayıplanmamasını aksine mazur görülmesini beklemektedir. Çünkü aşkı sebebiyle bunları yaptığını ve zaman zaman dindarlığından taviz verecek duruma geldiğini belirtmektedir.⁶⁵⁵[Kâmil]

لَا تَعْذِلُونِي وَاعْذُرُونِي إِنِّي أَبَدَيْتُ مَا لَوْلَا الْهُوَى لَمْ أَبْدِهِ

Ayıplamayın beni, mazur görünüz. Çünkü ben aşk olmasaydı açıklamayacağım şeyleri açıkladım.

أَبَدَلْتُ فِيهِ تَنْسُكِي بِتَهْتُكِي وَأَخَذْتُ مِنْ قَوْلِ الْعَدُوِّ بِضِدِّهِ

Onun uğruna takvamı edepsizlikle değiştirdim. Düşmanın sözünün tersini

⁶⁵⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20, 21.

⁶⁵⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

aldım.

Şair kınayıcılara bu işten vazgeçmelerini, âşık olmanın elinde olmadığını, dolayısıyla bundan vazgeçemeyeceğini bildirmektedir.⁶⁵⁶[Kâmil]

يَا عَاذِلِي دَعْنِي فَمَا أَمْرُ الْهَوَىٰ بِيَدِي وَلَسْتُ عَلَى الْهَوَىٰ أَنَا أَمْرُ

Ey beni eleştiren, bırak beni, aşk hali benim elimde değil ve söz geçirebilecek değilim aşka.

Şair kınamanın, azarlamamanın ve çekinmenin olmadığı günleri beklemektedir.⁶⁵⁷[Meczûu'l-Kâmil]

أَيَّامٌ لَا لَوْمًا أَحَا فُ وَلَا عِتَابٌ وَلَا اخْتِشَامٌ

Kınamak, azarlamak ve utanmaktan korkmayacağım günler...

Şaire göre âşık kınamadan etkilenmemekte kalbi aşkla meşgul olmaktadır. Bu durumda aşkın kanunları hüküm sürmekte dolayısıyla ayıplamalar ve kınamalar anlamsızlaşmaktadır. Bu sebeple âşık muhatapları kınamayı bırakmaya davet etmektedir.⁶⁵⁸[Basîf]

يَا عَاذِلِي لَا تُطِلْ فَالْقَلْبُ فِي شُغْلٍ مِّنَ الصَّبَابَةِ عَمَّنْ لَامَ أَوْ عَدَلَا

Ey beni kınayan kısa kes! Kalp, kınayan veya ayıplayan kişiyi bırakıp aşkla meşgul olmaktadır.

كُفَّ الْمَلَامَ فَسُلْطَانَ الْعَرَامِ قَضَىٰ وَكُلَّ مَا شَاءَ فِي شَرِّعِ الْهَوَىٰ فَعَلَا

Kınamayı bırak! Sevdanın sultanı hükmetmiş ve aşk şeriatında dilediği her şeyi yapmıştır.

Kınayıcılar şairi sürekli vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Fakat şair kesinlikle bunu kabul etmemekte ve kınayıcıların bulunduğu ortamdan uzaklaşmaktadır.⁶⁵⁹[Tavîl]

⁶⁵⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁶⁵⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69.

⁶⁵⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

⁶⁵⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

إِذَا اللَّائِمُ اللَّاحِي أَشَارَ بِسَلْوَةٍ حَرَجْتُ سَرِيْعًا حَائِفًا أَتَرَقَّبُ⁶⁶⁰

Kınayıcı ve lanet edici kişi vazgeçmeyi işaret edince, hızlıca korkarak ve gözetleyerek çıktım.

Şair, kınayıcıların şairin sevdiğini unuttuğunu söyleyerek yalan haberler yaymalarından rahatsız olmaktadır.⁶⁶¹[Mutekârib]

أَشَاعَ الْعَدُوْلُ بِأَيِّ سَلْوَتٍ وَحَقِّكَ يَا سَيِّدِي قَدْ كَذَبَ

Çekemeyenler benim unuttuğumu ilan ettiler. Hakkın için yemin olsun efendim, yalan söylediler.

Şair sevgiliye kınayıcının sözüne güvenmemesini tenbih etmektedir. Çünkü yalan söylemek kınayıcının ahlakıdır.⁶⁶²[Hâfif]

لَا تُصَدِّقْ فِيهِ مَقَالَ عَدُوْلٍ إِنَّ شَأْنَ الْعَدُوْلِ أَنْ يَنْقَوْلَ

Onun hakkında kınayıcının sözüne inanma! Çünkü yalan söylemek kınayıcının işidir.

Şair içine dönüp sessizce aşk ıstırabına sabredince kınayıcılar onun sevgilisini unuttuğunu düşünmektedirler. Fakat şair bunu kabul etmemektedir.⁶⁶³[Basîf]

لَمَّا بَجَلَّدْتُ قَالَ الْعَاذِلُونَ لَقَدْ سَلَوْتَهُ قُلْتَ كَلَّا إِنَّهَا كَذِبُهُ

Katlanınca ben, dediler ki kınayanlar: Sen onu unuttun. Dedim ki: Vallahi hayır, yalan o.

Bir başka beyitte şair, kınayıcının sevgililerin arasını açmıca kadar tahriğe devam edeceğini belirtmektedir.⁶⁶⁴[Basîf]

هَذَا مُتَيْمِكُ الْمَسْكِينِ عَاذِلُهُ مَا زَالَ يُعْرِيكَ حَتَّى نَالَ مَا طَلَبَهُ

⁶⁶⁰ Bu beyitte Musa (a.s.)'nın hataen bir adamı öldürdükten sonra Mısır'dan "korkarak ve etrafı gözetleyerek" çıkışını anlatan ayetten (Kasas 21) iktibâsta bulunulmuştur.

⁶⁶¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁶⁶² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 57.

⁶⁶³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 13.

⁶⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Şu, zavallı âşığındır. Onu kınayan istediğine ulaşıncaya kadar seni tahrik etmeye devam edecek.

Şair, kınayıcının eleştiriyi bırakmasını talep etmektedir. Çünkü duyguları artık kendi elinde olmadığı için sevgiliyi unutmak istese bile unutamamaktadır. Kalbinin kontrolü sevgilinin eline geçmiştir.⁶⁶⁵[Kâmil]

18 يَا عَاذِلِي دَعْنِي فَمَا قَلِي مَعِي أَسْلُوهُ بَلْ فِي حُكْمِهِ وَبَيْدِهِ

Ey beni kınayan, bırak beni! Kalbim benimle değil ki onu unutayım. Bilakis kalbim onun hükmünde ve onun elindedir.

19 وَحَيَاتِهِ وَحَيَاتِهِ أَنَا عَبْدُهُ فَدَعُوهُ يَفْعَلْ مَا يَشَاءُ بَعْدَهُ

Ve hayatına yemin olsun ki, vallahi ben onun kölesiyim. Bırakınız onu yapsın dilediğini kölesine.

20 إِنِّي عَلَى مَا يَرْتَضِيهِ صَابِرٌ مَا لَمْ يُجِرِّعْنِي مَرَارَةً فَقْدَهُ

Ben onun razı olacağı şeye sabrediyorum, bana ayrılığın acısını tattırmadıkça.

Şair, dedikoduculara itaat etmediğini fakat onların kendisiyle kaba bir şekilde muhatap olduklarını ve buna da aldırmadığını belirtmektedir.⁶⁶⁶[Hafif]

667 مَا أَطَعْتُ الْوُشَاةَ فِيكَ وَلَكِنْ خَاطَبُونِي جَهْلًا فَقُلْتُ سَلَامًا

Senin hakkında dedikoduculara itaat etmedim. Fakat onlar benimle cahilce muhatap oldular ben de “selam” dedim.

Şaire göre kınayıcılar o kadar çok eleştiri yapmışlardır ki aşk uğrunda karşılaşmayı beklediği sıkıntıların en büyüğü bu eleştiriler olmuştur.⁶⁶⁸[Basıt]

وَأَنْتَ يَا لَأَيْمِي قَدْ زَادَ لَوْمَكَ لِي فَوْقَ الَّذِي كُنْتُ مِنْ بَلَوَايَ مُحْتَسِبُهُ

Sen ey beni kınayan! Beni kınaman beklediğim musibetten daha fazla oldu.

⁶⁶⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 217.

⁶⁶⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69.

⁶⁶⁷ Bu beyitle Furkan suresi 63. ayet (وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا) arasında bazı benzerlikler vardır. Dolayısıyla beyitte iktibâs sanatı icra edilmiştir.

⁶⁶⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

Buraya kadar verilen örneklerden anlaşılmaktadır ki eş-Şebrâvî, gazel konusunda önceki şairlerin yolundan gitmiş, geleneksel konular ve anlatım üsluplarıyla gazel türünde ürünler vermiş gelenekçi bir şairdir. Afif gazel türünün en önemli temsilcilerinden biri kabul edilen Abbâsî dönemi şairlerinden el-Abbâs b. el-Ahnef (ö. 192/808)'in şiirleri incelendiğinde, içerik yönüyle eş-Şebrâvî'nin şiirleriyle benzer yönlerinin bulunduğu görülecektir. Örnek olması açısından el-Abbâs b. el-Ahnef'in birkaç beyitinin burada zikredilmesi yerinde olacaktır.⁶⁶⁹[Meczûu'l-Kâmil]

يَا لَأَيْمِي فِي الْعِشْقِ مَهْ لَا خَيْرَ فِيمَنْ لَيْسَ يَعِشُقُ

Ey beni aşk konusunda kınayan, yavaş ol! Âşık olmayan kişide hayır yoktur.

أَتَلُوْنِي فِيمَنْ أَنَا مِنْ حُبِّهِ مِثْلُ الْمُعَلَّقِ

Aşkından dolayı muallakta gibi kaldığım kişiden dolayı mı beni kınıyorsun?

وَكَأَنَّ قَلْبِي مِنْ هَوَا هُوَ فِي وَتَاقٍ لَيْسَ يُطَلَّقُ

Sanki kalbim onun aşkından dolayı çözülmeyecek bir prangaya (vurulmuştur).

يَا مَنْ رَأَى مِثْلِي فَتَى يَسْعَى طَلِيْقًا وَهُوَ مُوْتَقٌ

Ey, benim gibi, prangalı olduğu halde serbestçe dolaşan birini gören kişi!

مِنْ حُبِّ حَوْدِ طِفْلَةٍ كَالشَّمْسِ حُسْنًا حِينَ تُشْرِقُ

Doğduğunda güneş gibi güzel olan yumuşak tenli körpe kadına aşktan dolayı.

Bu dizelerde ve eş-Şebrâvî'nin dizelerinde de görüldüğü gibi afif gazelerde aşktan, âşık olmanın değerinden, bu konuda kınama ve eleştiri yapmanın yersizliğinden, sevgilinin güzelliğine esaretten vb. hususlardan bahsedilmiştir.

eş-Şebrâvî'nin gazel temalı şiirlerinde ince, yalın, iffetli ve samimi duygularla örülmüş manalar dikkati çekmektedir. Gazellerinden belli bir şahsa âşık olmadığı

⁶⁶⁹ el-Abbâs b. el-Ahnef, *Dîvân*, s. 190, thk. Âtike el-Hazrecî, Matbaatu Dâru'l-Kutubi'l-Miṣriyye, Kahire, 1954.

anlaşılan şairin insan ve doğada hissettiği güzellikleri kendine ait üslubuyla bazen bir arada bazen de ayrı olarak ortaya koyduğu görülmektedir.⁶⁷⁰

2. METHİYE

Methiyeler bir kişiyi veya topluluğu, ya da bir varlığı övmek için yazılan şiirlerdir. Arap edebiyatında en çok işlenen konulardan biridir. Aslında medih konusu diğer bütün konuların temelinde yer almaktadır⁶⁷¹. Örneğin yukarıda işlenen gazel türünün temelinde de medih vardır. Çünkü şair sevgiliyi çeşitli yönleriyle övmektedir.

Aslında bir medih şairi olan⁶⁷² eş-Şebrâvî'nin *Divan*'ında işlediği temel konulardan biri de medihtir. Zaten eserinin isminden de böyle olduğu anlaşılmaktadır. Şair yaşadığı dönemin ilim ehlini, tarikat ehlini, dostları, şerifleri, ilmi eserleri, valileri ve çeşitli görevlileri methettiği gibi, tarihi şahsiyetlerden Hz. Hüseyin ve ehlibeyt hakkında da methiyeleri vardır. Şairin methiyelerinin çoğunluğu, başta Peygamberimiz (s.a.v.) ve ehlibeyt olmak üzere manevi yönden önemli görülen şahıslar hakkındadır. Bu durum onun atıyye, hediye, makam ve mevki gibi dünyevi saiklerle methiye yazmadığını göstermektedir. Şimdi şairin methiye türü şiirleri incelenecektir:

2.1. Peygamberimiz (s.a.v.)'i medih

Şairin Peygamberimiz (s.a.v.)'e yazdığı methiyelerinin yanısıra Hz. Hüseyin ve ehlibeyt methiyeleri için yazdığı şiirlerde de Peygamberimiz (s.a.v.)'i de methetmekte, genelde şiirlerin sonu da dua ve salatu selam cümleleri ile son bulmaktadır. Bu tür beyitlerde genel olarak Peygamberimizin önünde acziyetini ifade etme, ondan niyazda bulunma, onu ve ailesini yüceltmenin dini bir vazife olduğunu belirtme, aslında onları Kur'ân övdükten sonra insanların onları övmesine gerek kalmadığını vurgulama gibi yalın ve dua içerikli temalar dikkat çekmektedir. Örneğin eş-Şebrâvî Peygamberimiz (s.a.v.)'i şöyle methetmektedir:⁶⁷³[Haff]

⁶⁷⁰ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 212, 236.

⁶⁷¹ İsmail Durmuş, "Methiye", *DİA*, XXIX, 406, İstanbul, 2004.

⁶⁷² Dayf, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr*, s. 217.

⁶⁷³ eş-Şebrâvî, *Divân*, s. 24.

رَوْضَةُ الْمَجْدِ وَالْمَفَاخِرِ أَنْتُمْ وَعَلَيْكُمْ طَيْرُ الْمَكَارِمِ غَرَدٌ

Şeref ve övgüler bahçesi sizlersiniz. Üzerinizde güzel ahlak kuşları ötmektedir.

وَلَكُمْ فِي الْكِتَابِ ذِكْرٌ جَمِيلٌ يَهْتَدِي مِنْهُ كُلُّ قَارِيٍّ وَيَسْعَدُ

Sizin adınıza Kur'ân-ı Kerîm 'de güzel bir zikir vardır. Her okuyan ondan dolayı doğru yolu bulur ve mutlu olur.

وَعَلَيْكُمْ أَتَى الْكِتَابُ وَهَلْ بَعْدَ ثَنَاءِ الْكِتَابِ حُجْدٌ وَسُؤْدٌ

Sizi övmüştür Kur'ân-ı Kerîm, Kur'ân-ı Kerîm övdükten sonra başka şeref ve riyaset var mıdır?

2.2. Ebubekir es-Siddîk (r.a.) neslini medih

Daha önce Mısır'da bir tasavvuf çevresi ve bu çevreye mensup şairlerin bulunduğu Bekriyye denilen bir grubun varlığından söz edilmişti. Bu grup Hz. Ebubekir (r.a.)'in soyundan gelmektedir. eş-Şebrâvî bu zümreyi şu dizelerle methetmiştir.⁶⁷⁴[Basîf]

أَسَلْتُ بِعِرِّكَ هَذَا أَحْسَنَ السُّبُلِ فَإِنَّ عِرِّكَ بِالصِّدِّيقِ فِي الْأَزَلِ

Şu şerefle yolların en güzeline gir! Çünkü siddiklik (makamındaki) şerefın ezelde (yazılmıştı).

أُعْطِيتُمْوَا يَا بَنِي الصِّدِّيقِ مَنْزِلَةً مَنْ رَامَ شَأَوْ مَدَاهَا قَدْ لَمْ يَصِلِ

Ey Siddikoğulları, size bir mertebe verildi ki kim onun menzilinin hedefini arzu ederse ulaşamaz.

عَنْكُمْ رَوَيْتُ حَدِيثَ الْمَكْرَمَاتِ وَعَنْ حُبِّي لَكُمْ يَا بَنِي الصِّدِّيقِ لَمْ أَخْلِ

Güzel ahlak hadisini sizden rivayet ettim. Ey Siddikoğulları, size olan sevgimden de vazgeçmem.

يَا مَنْ يَرُومُ مَقَامًا جَلَّ عَنْ شَبِّهِ يَمِّ حَمِّي لَيْسَ فِي مَعْنَاهُ غَيْرُ وَايِ

Ey benzersiz bir makam isteyen, hanelerinden veliden başka bir şey olmayan bir koruluğa yönel!

وَأَنْزَلَ بِسُوحِ بَنِي الصِّدِّيقِ مُلْتَجِيًّا لِأَحْمَدَ بْنِ أَبِي بَكْرٍ وَصَنُو عَلِي

⁶⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 61, 62.

Ahmed b. Ebubekir ve Ali 'nin oğluna sığınarak Siddıkoğulları 'nın avlusuna in.

وَأَنْظُرْ لِنُورِ مُحْيَاهُ الْبَدِيعِ تَجِدْ فِي طَلْعَةِ الشَّمْسِ مَا يُغْنِيكَ مِنْ رُحْلِ

Güzel yüzünün nuruna bak ki güneşin simasında seni Zühal'e muhtaç etmeyecek şeyi görürsün.

لَا زِلْتَ يَا أَحْمَدَ الْعَصْرِ الْفَرِيدِ عَلَا تَرَوِي الْمَحَاسِنَ عَنْ أَسْلَافِكَ الْأُولِ

Ey çağın biricik Ahmed'i hep yüce oldun. (Çünkü) sen ecdadından güzellikleri rivayet ediyorsun.

وَلَا يَزَالُ الَّذِي يُنْشَى مَدَائِحَكُمْ يَرْجُو الْمَزِيدَ لَكُمْ فِي الْعِزِّ وَالْأَجَلِ

Size methiyeler söyleyen kişi sizin için daha fazla şeref ve yücelik arzu etmektedir.

Bu dizelerde Ahmed b. Ebubekir diye bahsedilen kişinin 1195/1781 yılında vefat eden Bekriyye seccadesinin şeyhi Ahmed b. Muhammed olması muhtemeldir. Bu şahsın babası Muhammed el-Bekrî (ö. 1171/1757), eş-Şebrâvî'nin kendisiyle her gün görüştüğü bir önceki postnişindir. Ali'nin oğlu ifadesiyle de şairin Hz. Hüseyin'i kastedtiği ihtimal dâhilindedir.

2.3. Hz. Hüseyin (r.a.)'i ve ehlibeyti medih

Osmanlı döneminde Mısır'daki ehlibeyt mensuplarına ait türbeler yenilenmiş ve şairler ehlibeyt mensupları ve özellikle Mısır'da meşhedi bulunan Hz. Hüseyin için methiyeler yazmaya koyulmuştur. Bu tür methiyeler yazan şairlerden biri de eş-Şebrâvî'dir⁶⁷⁵. Daha önce değinildiği gibi eş-Şebrâvî'nin yaşadığı dönemde Mısır'da hâkim olan dînî-tasavvufî çevrelerden en önemlileri Bekriyye ve 'Aleviyye olup her iki zümreye de mensup ilim adamları ve şairler mevcuttu. 'Aleviyye zümresinde bulunan eş-Şebrâvî'nin Hz. Hüseyin ve ehlibeyt hakkında 8 adet şiiri bulunmaktadır. Osmanlı dönemi Arap edebiyatında ehlibeyt sevgisini şiirlerinde işleyen şairlerden biri olan⁶⁷⁶ eş-Şebrâvî bir şiirinde Hz. Hüseyin'den istigâse (yardım isteme)de bulunmaktadır. Bu şiirin başlangıcı şu şekildedir.⁶⁷⁷[Hafif]

⁶⁷⁵ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 138.

⁶⁷⁶ Demiryak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 309.

⁶⁷⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 22.

آل طه وَمَنْ يُقُلْ آل طه مُسْتَجِيرًا بِجَاهِكُمْ لَا يُرَدُّ

Ey Tâhâ (s.a.v) ailesi! Kim sizin makamınıza sığınarak “Ey Tâhâ ailesi” derse, geri çevrilmez.

حُبُّكُمْ مَذْهَبِي وَعَقْدُ يَقِينِي لَيْسَ لِي مَذْهَبٌ سِوَاهُ وَعَقْدُ

Sizi sevmek benim mezhebim ve imanımın bağıdır. Benim ondan başka bir mezhebim ve bağım yoktur.

مِنْكُمْ أَسْتَمِدُّ بَلْ كُلُّ مَنْ فِي الْكَ هُوَ مِنْ فَيْضِ فَضْلِكُمْ يَسْتَمِدُّ

Sizden yardım istiyorum, hatta yeryüzündeki herkes fazlınızın feyzinden yardım istemektedir.

Şair bu beyitlerde Âl-i Tâhâ ifadesiyle ehlibeyti kasetmekte ve imanının onları sevme üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir. Bu tür duygular ‘Aleviyye çevresine mensup şairlerin şiirlerinde bulunan dikkat çekici özelliklerdendir⁶⁷⁸.

Kahire’de Meşhed-i Hüseyin’in bulunması sebebiyle Kahire’nin ve halkının yaşadığı ayrıcalıkları şair şöyle anlatır:⁶⁷⁹[Hafif]

طَيْبَةٌ فَاقَتْ الْبِقَاعَ جَمِيعًا حِينَ أَصْحَى فِيهَا لِجِدِّكَ لِحْدُ

Taybe bütün şehirlerden üstündür, orada Dedeniz (s.a.v.)’in kabri olduğu için.

وَلِمِصْرٍ فَحَرٌّ عَلَى كُلِّ مِصْرٍ وَهَذَا طَالِعٌ بِقَبْرِكَ سَعْدُ

Mısır’ın bütün şehirlere karşı bir övüncü vardır. Senin kabrinden dolayı onun iyi bir şansı vardır.

مَشْهَدٌ أَنْتَ فِيهِ مَشْهَدٌ مَجْدٍ كَمْ سَعَى نَحْوَهُ جَوَادٌ مُجْدُ

Senin içinde bulunduğun meşhed şeref meşhedidir. Ona doğru ne kadar çok koşmaktadır, asilzade gayretli insanlar.

وَضَرِيحٌ حَوَى غَلَاكَ ضَرِيحٌ كُلُّهُ مَنْدَلٌ يَفُوحٌ وَنَدُّ

Yüceliğini içinde barındıran kabir öyle bir kabirdir ki tamamı güzel koku yayan öd ağacıdır ve tütsülüdür.

⁶⁷⁸ Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 139.

⁶⁷⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 23.

مَدَدٌ مَا لَهُ انْتِهَاءٌ وَسِرٌّ لَا يُضَاهَى وَرَوْنُقٌ لَا يُحْدُ

Sonu olmayan ve sır olmayan bir mededdir, eşsiz, benzersizdir ve sınırsız bir parlaklıktır.

رَحْمَاتٌ لِلزَّائِرِينَ تَوَالَتْ وَجَزِيرٌ مِنَ الْعَطَاءِ وَرَفْدٌ

O kabir ziyaretçilere peş peşe gelen rahmetlerdir. Bol ihsan ve hediyedir.

Şair Hz. Hüseyin'in meşhedini mübalağalı bir şekilde tasvir ederek Kâbe gibi görmekte, şiiri salatü selamla bitirip kendinin bağışlanması için dua etmektedir:⁶⁸⁰[Serî']

مَشْهَدُكَ السَّامِيَّ عَدَا كَعْبَةً لَنَا طَوَافٌ حَوْلَهُ وَاسْتِئْلَامٌ

Yüce meşhedin Kâbe oldu. Etrafında tavaft etme ve selamlama bize aittir.

بَيْتٌ جَدِيدٌ حَلَّ فِيهِ الْهُدَى فَصَارَ كَالْبَيْتِ الْعَتِيقِ الْحَرَامِ

O, hidayetin yerleştiği, Beyt-i Atîk Mescid-i Haram gibi yeni bir evdir.

إِعْفُزْ لِعَبْدِ اللَّهِ مَا قَدْ جَنَى وَارْزُقْهُ عِنْدَ الْمَوْتِ حُسْنَ الْحِتَامِ

İşlediği günahları Abdullah için bağışlayıver ve onu ölüm anında güzel sonla rızıklandır!

Şair bir şiirde Hz. Hüseyin'i şöyle övmektedir:⁶⁸¹[Hafif]

يَا كَرِيمَ الدَّارَيْنِ يَا مَنْ لَهُ الدَّهْرُ رُ عَلَى رَعْمٍ مَنْ يُعَانِدُ عَبْدُ

Ey dünya ve ahiretin yüce şahsiyeti! Ey inatlaşanlara rağmen zamanın kendisine kul olduğu kişi!

أَنْتَ سَيْفٌ عَلَى عَدَاكَ وَلَكِنْ فِيكَ حُلْمٌ وَمَا لِفَضْلِكَ حَدُّ

Sen bir kılıçsın sana düşmanlık yapanlara karşı ve fakat sende hilm de vardır. Senin faziletin için bir sınır yoktur.

Şair, Peygamberimiz (s.a.v.), Hz. Hüseyin ve ehlibeytten şöyle yardım istemektedir:⁶⁸²[Hafif]

⁶⁸⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

⁶⁸¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 23.

سَادَتِي أَجِدُوا مُحِبًّا أَتَاكُمْ مُطْلِقَ الدَّمْعِ فِي هَوَاكُمْ مُقَيَّدِ

Efendilerim! Sizin muhabbetiniz uğrunda gözyaşı dökerek ve bağlı bir şekilde size gelen seveninize yardım ediniz.

وَأَعِشُوا مُفَصِّرًا مَا لَهُ غَيْبٌ رُحْمَاكُمْ إِنْ أَعْضَلَ الْأَمْرُ وَاشْتَدَّ

Yardıma yetişiniz, sizin himayenizden başka seçeneği olmayan şu zavallının, eğer işler sarpa sarıp şiddetlenirse.

فَعَلَيْكُمْ فَصَرْتُ حَيِّي وَحَاشَى بَعْدَ حَيِّي لَكُمْ أَقَابِلُ بِالرَّيِّ

Sevgimi sadece size hasrettim. Size olan muhabbetimden sonra ret ile karşılık görmem hâşâ (olacak şey değil).

Bir başka ehlibeyti medih şiirinde eş-Şebrâvî klasik usûlde olduğu gibi methiyesine önce gazelle başlamıştır. Gazel kısmına “Kaside ve yapısı” başlığı altında mukaddimeler incelenirken değinilecektir. Şiirin medih bölümlerinden bazı dizeler şu şekildedir:⁶⁸³[Meczûu'l-Kâmil]

لَكِنْ شَعَفْتُ بِحُبِّ آ لِ الْبَيْتِ بَيْتِ بَنِي قُصَيِّ

Lakin ben Kusayoğulları hanesi olan ehlibeytin sevgisine tutulmuşum.

الْمُنْتَمِينَ بِذَلِكَ الِ نَسَبِ الشَّرِيفِ إِلَى لُؤَيِّ

Bu şerefli soyla Luey'e mensup olan (ehlibeyt).

eş-Şebrâvî, ehlibeytten yardım istemek (istigâse) amacıyla yazdığı bir şiirinde, ehlibeyti Kur'ân övdüğü için kendi çabalarının anlamsız kaldığını ve buna gücünün yetmediğini ifade etmektedir:⁶⁸⁴[Hâffif]

أَيُّ مَعْنَى لِلْمَدْحِ مِنِّي وَقَدْ جَاءَ الْكِتَابُ الْعَزِيزُ بِالْمَدْحِ فِيهِمْ

Aziz Kur'ân onları överek gelmişken ben övgüye ait hangi manayı (söyleyeyim)?

⁶⁸² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

⁶⁸³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 80.

⁶⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 68.

أَنَا لَا أَسْتَطِيعُ أَمْدُحُ قَوْمًا كَانَتْ جَبْرِيلُ خَادِمًا لِأَبِيهِمْ

Cibril (a.s.)'ın babalarına hizmetkâr olduğu bir topluluğu övmekte aciz kalıyorum.

Şair bir başka ehlibeyti medih şiirine geleneksel kaside formuna bağlı kalarak şarap tasviriyle başlamış, içki arkadaşıyla geçirilen hoş vakitlerden söz etmiş, ardından tabiat tasviri ve gazel temalı beyitler nazmetmiş⁶⁸⁵ ve son olarak da methiye ile şiirini tamamlamıştır. Kasidenin ana teması olarak şair Mısır'ı ve ehlibeyti methetmekte ve Mısır'ın bu övgüyü içinde ehlibeyt olduğu için hakettiğini ifade etmektedir:⁶⁸⁶[Hafif]

47 فَرَعَى اللَّهُ أَرْضَ مِصْرٍ وَمَا ضَمَّ تَهُ مِنْ أَهْبِيفٍ وَمِنْ هَيْفَاءِ

Allah, Mısır toprağını ve bu toprağın barındırdığı zarif erkek ve kadınları muhafaza buyursun!

48 آه لَوْ كَانَتْ لِي عَنِ الْغَيْدِ صَبْرٌ كَانَتْ قَلْبِي فِي رَاحَةٍ مِنْ عَنَائِي

Ah, şayet genç kızlara karşı sabrım olsaydı, kalbim (çektğim) cefadan dolayı rahat içinde olurdu.

49 إِنَّ مِصْرًا لَأَحْسَنُ الْأَرْضِ عِنْدِي وَعَلَى نِيلِهَا قَصْرَتْ رَجَائِي

Bana göre Mısır dünyanın en güzel yeridir ve ümidim sadece Nil'indedir.

50 وَعَرَامِي فِيهَا وَعَايَةُ قَصْدِي أَنْ أَرَى سَادَتِي بَنِي الرَّهْرَاءِ

Mısır'daki sevdam ve nihai hedefim, Efendilerim Fatımatü'z-Zehra'nın oğullarını görmemdir.

51 وَإِلَى الْمَشْهَدِ الْحُسَيْنِيِّ أَسْعَى دَاعِيًا رَاجِيًا قَبُولَ دُعَائِي

Dua ederek ve duamın kabul edilmesini umarak Hz. Hüseyin'in makamına koşuyorum.

52 يَا ابْنَ بِنْتِ الرَّسُولِ إِنِّي مُحِبٌّ فَتَعَطَّفْ وَاجْعَلْ قَبُولِي جَزَائِي

⁶⁸⁵ Şiirin başlangıç kısmı ileride "Mukaddime" başlığı altında değerlendirilecektir.

⁶⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 6.

Ey Rasulullah'ın kızının oğlu! Ben seviyorum. Bu sebeple bana acı ve huzura kabulümü benim mükâfatım eyle.

53 يَا كِرَامَ الْأَنَامِ يَا آلَ طَهَ حُبُّكُمْ مَذْهَبِي وَعَقْدُ وَلَايِي

Ey insanların en şereflipleri, ey Tâhâ ailesi! Sizi sevmek benim mezhebim ve muhabbetimin sözleşmesidir.

54 لَيْسَ لِي مَلْجَأٌ سِوَاكُمْ وَدُخْرٌ فِي أَرْجِيهِ فِي شِدَّتِي وَرَحَائِي

Yok, sizden başka bir sığınağım ve hazinem. Ondan beklerim darlıkta da bollukta da.

55 فَازَ مَنْ زَارَ حَيْكُمُ آلَ طَهَ وَحَيَّ مِنْكُمْ نِمَارَ الْعَطَاءِ

Ey Tâhâ ailesi! Semtinizi ziyaret eden kurtulmuştur ve sizden ihsan meyvelerini toplamıştır.

56 سَادَتِي إِنِّي حَسَبْتُ عَلَيْكُمْ فِي أَيْدَائِي يَا سَادَتِي وَأَنْتَهَائِي

Efendilerim! Başlangıcım da sonumda da ben sizin zimmetinizdeyim ey Efendilerim!

57 وَعَلَيْكُمْ مِنِّي السَّلَامُ دَوَامًا فِي صَبَاحِي وَعُذُوتِي وَمَسَائِي

Sabahleyin, gündüz ve akşam, devamlı benden size selam!

58 وَعَلَى جَدِّكُمْ شَفِيعِ الْبِرَايَا أَشْرَفِ الرُّسُلِ سَيِّدِ الْأَنْبِيَاءِ

Yaratılmışların şefaathçisi, rasullerin en şerefliisi, nebilerin efendisi ceddinize de selam!

59 صَلَوَاتٌ مَقْرُونَةٌ بِسَلَامٍ مَا أَنْجَلَتْ ظُلْمَةَ الدُّجَى بِالضِّيَاءِ

Karanlığın aydınlıkla açıldığı selama ilaveten salâtlar!

60 وَعَلَى آلِهِ ذَوِي الْقَدْرِ وَالْمَجْدِ دِ وَأَصْحَابِهِ بُحُورِ الْوَفَاءِ

Kıymetli ve şerefli ailesine ve vefa denizi ashabına da selam!

2.3.1. Ehlibeyti medih ve tarih düşürme

Tarih düşürme sanatı, bir olayı Arap harflerinin ebced hesabındaki karşılıklarını dikkate alarak nazm veya nesir içinde belirleme sanatıdır. Bu sanatı ilk

defa kimin kullandığı bilinmemekle birlikte geç dönemde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır.⁶⁸⁷

Arap edebiyatında doğum, ölüm, valilik vb. münasebetlerle tarih düşürme şiirleri yoğunlukla Osmanlı dönemi şairlerinin adetlerindedir⁶⁸⁸. Tarih düşürmenin en büyük yararı bir olayın tarihinin tescil edilmesine veya doğrulanmasına olan katkısıdır⁶⁸⁹. Ancak bu sanat, beyitin anlam yönünden güçlü olmasından öte şekilsel uygunluğu önceliğinden bazı Arap edebiyatçıları tarafından eleştirilmiş hatta Osmanlı döneminde Arap edebiyatının gerilediğine dair deliller arasında gösterilmiştir⁶⁹⁰. Fakat her tarih düşürme şiirinde anlamın geri planda kaldığını iddia etmek bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır. Aksine şairin hem anlamı güçlendirmesi hem de şekil yönüyle bir ölçüye bağlı kalması onun çift yönlü yeterliliğini gösteren bir özelliktir. Nitekim şiirin aruz kalıplarına uygunluğunda da durum böyledir.

eş-Şebrâvî de çeşitli vesilelerle tarih düşürme şiirleri yazan şairlerdendir. Bu yönüyle şair dönemin olaylarının bir kısmını kayıt altına almış olmaktadır. Şairden 1156/1743 senesinde, Kahire’de, Hz. Hüseyin’in başının gömülü olduğu söylenen türbedeki bir kapıya yazılmak üzere bir şiir talep edilmiş o da muqatta’a tarzında 6 beyitlik bir şiir yazmış sonunda da 1156 yılını tarih düşürmüştür. Bu şiirin son iki beyiti şu şekildedir:⁶⁹¹[Tavîl]

وَمَا أَنَا يَا آلَ النَّبِيِّ وَحَقِّ مَنْ تَذَلُّ لِغُلْبَائِهِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ

İşte ben, ey Âl-i Nebi! Yüceliği uğruna göklerin ve yerin boyun eğdiği kişi hakkında için,

مُحِبُّ أَتَانِكُمْ آلَ طَهَ يُزُورُكُمْ وَقَدْ صَحَّ فِي التَّارِيخِ حُبُّكُمْ فَرَضُ⁶⁹²

Ey Âl-i Tâhâ sizi seven sizi ziyaret etmek için geldi. Doğrudur tarihi (şu ifadede): “Sizi sevmek farzdır.”

⁶⁸⁷ Turgut Karabey, “Tarih Düşürme”, *DİA*, XL, 80, İstanbul, 2011.

⁶⁸⁸ Dayf, *Aşru’ d-Duvel ve’l-İmârât Mısr*, s. 218.

⁶⁸⁹ Demirayak, “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri Ya Da Şiirle Tarih Düşürme”, s. 91, *Şarkiyât Mecmuası*, sayı 25, İstanbul, 2014.

⁶⁹⁰ Heddâra, *Dirâsât fi’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-‘Hadîs*, s. 15.

⁶⁹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

⁶⁹² Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: حِكْمُو (76) + فَرَضُ (1080) = 1156.

cümlesi İmam Şâfi‘î’nin şiirinde de görülen bir ifadedir. O da ehlibeyti methettiği bir şiirinde şöyle söylemektedir:⁶⁹³[Basîf]

يَا آلَ بَيْتِ رَسُولِ اللَّهِ حُبُّكُمْ فَرَضٌ مِنَ اللَّهِ فِي الْقُرْآنِ أَنْزَلَهُ

Ey Rasulullah’ın ehlibeyti, sizi sevmek Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın indirdiği bir farzdır,

يَكْفِيكُمْ مِنْ عَظِيمِ الْفَخْرِ أَنْتُمْ مَنْ لَمْ يُصَلِّ عَلَيْكُمْ لَا صَلَاةَ لَهُ

Size salâtü selam getirmeyenin ibadetinin olmaması büyük bir övünç olarak size yeter!

eş-Şebrâvî’nin ehlibeyt methiyelerinde İmam Şâfi‘î’nin şiirindeki muhtevanın paralelinde manalar dikkati çekmektedir. Bu durum, şairin ehlibeyt methiyelerinde önceki âlim ve edebiyatçıların yolundan gittiğini gösteren işaretlerden biridir.

Yine eş-Şebrâvî’den bu müstemilatın diğer kapılarına yazılmak üzere bir şiir daha talep edilmiş o da 14 beyitlik bir şiir yazmıştır. Bu şiiri dört kapıya paylaştırılmış, dışarı kısımdaki ilk kapı için dört beyiti ayrılmış ve bu bölümde de aynı tarih düşürülmüştür. Söz konusu şiirin iki beyiti şu şekildedir.⁶⁹⁴[Hâfif]

يَا كِرَامَ الْأَنْبَاءِ يَا آلَ طَهَ مَا عَلَى مَنْ يَهَيِّمُ فِيكُمْ مَلَامٌ

Ey insanların en şereflipleri, Ey Tâha ailesi! Size sevdalanmış bir kişiye kınama yoktur.

بَابِكُمْ كَعْبَةُ الْهَدَىٰ وَجَمَائِكُمْ مَنْهَلٌ فِيهِ لِلْأَنْبَاءِ زِدْحَامٌ

Sizin kapınız hidayetin Kâbe’sidir. Sizin koruluğunuz insanların izdiham yaşadığı bir konaklama yeridir.

⁶⁹³ eş-Şâfi‘î, *Dîvânu’l-İmâmi’s-Şâfi‘î (el-Cevheru’n-Nefîs fî Şi‘ri’l-İmâmi Muhammed b. İdrîs)*, s. 121, haz. Muhammed İbrahim Selim, Mektebetu İbn Sîna, Kahire, tsz.

⁶⁹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67, 68. Kasidenin bir kısmı bestelenmiştir. Bazı örnekler için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=3NeBrJwrujY>, <https://www.youtube.com/watch?v=YyuohZv6uZg>, <https://www.youtube.com/watch?v=jlRCGVowTeQ> (2018).

بَابُ فَضْلِ لِمَا سَمَا أَرْحُوهُ مَنْ دَنَا نَحْوَ بَابِكُمْ لَا يُضَامُ⁶⁹⁵
(O türbe) yüceliğinden dolayı fazilet kapısıdır. Tarih düşünüz: “Kim sizin kapınıza doğru yaklaşırsa zulme uğramaz.”

İçeri kısımdaki ilk kapı için 3 beyit ayrılmıştır. Bu bölüm şöyle başlamaktadır:

أَيُّهَا الرَّائِرُ الْمَقَامَ الْحُسَيْنِيِّ هَكَذَا هَكَذَا يَكُونُ الْمَقَامُ
Ey Hüseyin'in makamının ziyaretçisi! İşte böyle olur makam!

İçeri kısımdaki ikinci kapı için 4 beyit ayrılmıştır. Bu bölüm şöyle başlamaktadır:

أَلْ بَيْتِ النَّبِيِّ إِيَّيَّ مُحِبِّ وَجَزَاءُ الْمَحَبَّةِ الْإِكْرَامُ
Ey Peygamber (s.a.v.)'in ehlibeyti, ben âşığı. Aşkın karşılığı ikram etmektir.

“Aşkın karşılığı ikram etmektir” cümlesi hikmetli söz niteliğinde olup beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

Dışarı kısımdaki ikinci kapı için ise 3 beyit ayrılmıştır. Bu bölüm de şöyle başlamaktadır:

إِنَّ بَابَ الْحُسَيْنِ فِي مِصْرَ أَضْحَى خَيْرَ بَابٍ سَعَتْ لَهُ الْأَقْدَامُ
Hüseyin'in kapısı Mısır'da ayakların kendisine koştuğu en hayırlı kapı olmuştur.

2.3.2. Şerifleri medih

Mısır'da Peygamberimiz (s.a.v.)'in soyundan gelen şeriflerin mevcudiyeti, halk tarafından seyyid ve şeriflere gösterilen saygı ve bu ailelerin nakîbu'l-eşrâfîlık müessesesiyle hükûmet nezdinde temsil edilmesi bilinen bir husustur. eş-Şebrâvî işte bu aileler içinden alaka gösterdiği bazı şerifleri şiirlerinde methetmiştir. Bir şiirinde eş-Şebrâvî, yaşadığı bir sıkıntıdan dolayı şeriflerden bir zatı teselli etmiş ve onu

⁶⁹⁵ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: من (90) + دنا (55) + نحو (64) + بابكم (65) + لا يضام (882) = 1156.

methetmiştir. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla bu zatın ismi Ahmed'dir. Bu şiirin bir kısmı şöyledir:⁶⁹⁶[Basît]

يَا ابْنَ الْأَمَاجِدِ لَا تَخَشَّ الرَّذَى أَبَدًا وَحَقِّ جَدِّكَ مَا هَذَا الْمَقَامُ سُدَا

Ey soyluların oğlu, korkma asla helak olmaktan! Deden (s.a.v.) hakkı için bu makam beyhude değildir.

وَلَا يَهْوُلَنَّكَ مِنْ أَعْدَاكَ مَا فَعَلُوا كَمْ سَيِّدٍ أَبْعَضْتَهُ قَوْمُهُ حَسَدَا

Seni korkutmasın düşmanlarının yaptıkları. Nice efendiler vardır ki kavmi onlardan hoşlanmamıştır, kıskançlıktan dolayı.

أَمَا تَرَى جَدَّكَ الْمُخْتَارَ كَانَ لَهُ مِنْ قَوْمِهِ حُسْدًا يُؤْذُونَهُ وَعَدَا

Görmüyor musun peygamber dedeni? Kavminden ona eziyet eden hasetçiler ve düşmanlar vardı.

أَنْتَ ابْنُ سِبْطِ رَسُولِ اللَّهِ كَيْفَ تَرَى ضَيْمًا وَرَبُّكَ قَدْ أَعْطَى لَكَ الْمَدَدَا

Sen Rasulullah (s.a.v.)'in torununun oğlusun. Rabbin sana yardım etmiş olduğu halde onu nasıl zulüm olarak görüyorsun?

وَالْمَجْدُ مَجْدُكَ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ فَمَنْ يُنْكِرُ عُلاكَ عِنَادًا فَلَيْمَتْ كِمْدَا

Şeref senin şerefindir ey faziletlilerin oğlu! Kim inkâr ederse senin şerefini inatla, ölsün kederler içinde.

أَبْشُرْ بِعُمْرٍ مَدِيدٍ لَا يُكْدِرُهُ سُوءٌ وَدَهْرٌ سَعِيدٍ لَيْسَ فِيهِ رَذَى

Kötülüğün kirletmediği uzun bir ömürle ve içinde helak olmayan mutlu bir hayatla sevin!

Yine şair bir başka şiirinde bir şerifi methetmiş ve başındaki bir sıkıntıdan dolayı ondan yardım (istiğâse) istemiştir. Şiirden anlaşıldığı kadarıyla bu şerifin künyesi ve ismi Ebu Ömer Abdullah'tır. Şiirin methiye kısmı şu şekildedir:⁶⁹⁷[Vâfir]

1 بَنِي الرَّهْرَا لَكُمْ مَجْدٌ أَثِيلٌ وَعِزٌّ شَامِحٌ وَعَلاٌ مُنِيفٌ

Ey Fatimatüzzehra oğulları, sizin için köklü bir şeref, muazzam bir onur ve muhteşem bir yücelik vardır.

⁶⁹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 22.

⁶⁹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49.

2 عَلُوُّ لَيْسَ يَعْلُوهُ انْصِرَامٌ وَفَحْرٌ لَا تُعْبِرُهُ الصُّرُوفُ

(O), kesintisiz bir yücelik ve olayların değiştiremeyeceği bir övgüdür.

3 وَأَنْتُمْ كَعَبَةِ الْمَعْرُوفِ تَسْعَى لَكُمْ آمَالُنَا وَبِكُمْ تَطُوفُ

Sizler iyiliğin Kâbe'sisiniz. Umutlarımız size koşar ve sizi tavaf eder.

4 وَمِنْكُمْ كُلٌّ عَصْرٍ هَاشِمِيٍّ بِمِحْرَابِ الْفَحَارِ لَهُ عُكُوفُ

Sizden, her asırda, kendisinin iftihar mihrabında itikâfi olan bir Hâşimî vardır.

5 وَهَذَا عَصْرُنَا قَدْ لَاحَ فِيهِ شَرِيفٌ مِنْ أَجْلِكُمْ عَفِيفٌ

Şu çağımızda da sizin sayenizde iffetli bir şerif ortaya çıktı.

6 فَرِيدٌ فِي مَحَاسِنِهِ وَلَكِنْ فَرِيدٌ لَا تُقَاوِمُهُ أُلُوفُ

(O) iyiliklerinde eşsizdir. Fakat binlerce insanın kendisine mukavemet edemediği eşsiz.

İstiğâse kısmında ise şair adaşı olduğu fakat şerif olmakla kendisinden üstün gördüğü zattan şöyle yardım istemektedir:⁶⁹⁸[Vâfir]

أَبَا عُمَرَ أَتَيْتُكَ مُسْتَجِيرًا وَلَيْسَ عَلَيَّ الَّذِي يَأْتِيكَ خَوْفُ

Ebu Ömer! Sığınarak sana geldim. Sana gelene korku yoktur.

وَأَمْرِي مُشْكِلٌ صَعْبٌ وَلَكِنْ عَلَيْكَ مَيْسَرٌ سَهْلٌ خَفِيفٌ

Benim durumum sıkıntılı ve zordur fakat size göre kolay, yumuşak ve hafiftir.

وَلَيْسَ عَلَيْكَ حَقٌّ لَازِمٌ لِي سِوَى أَبِي بِسُوحِ عِلَاكَ ضَيْفٌ

Benim senin yüceliğinin avlusuna misafir olmam dışında senin üzerinde benim için mecburi bir hak yoktur.

وَلَكِنْ فِي مُوَافَقَةِ اسْمِكَ اسْمِي لِمَا أَمَلْتَهُ سِرٌّ لَطِيفٌ

Fakat ümitlendirdiğin şey için isminin isimle aynı olmasında ince bir sır vardır.

كِلَا الْإِسْمَيْنِ عَبْدُ اللَّهِ لَكِنْ تَزِيدُ بِأَنَّكَ الْمَوْلَى الشَّرِيفُ

Her iki isim de Abdullah. Fakat sen efendi ve şerif olmakla üstünsün.

⁶⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 49, 50.

وَحُدَّ بِيَدِي فَايِّي ضِغْتُ ذَرْعًا وَكَدَّرَ عَيْشَتِي هَوْلٌ مُخِيفٌ

Tut elimden, çünkü ben sıkıştım ve korkunç bir endişe hayatımı bulandırdı.

Yine şair, şerif dostlarından birine methiye ve ondan gelen mektuba cevap olarak bir şiir yazmıştır. Bu şiirin bir kısmı şöyledir:⁶⁹⁹[Hafif]

أَيُّهَا السَّيِّدُ الشَّرِيفُ أَتَانَا مِنْكَ لِمَا أَنْ سِرْتَنَا عَنَّا كِتَابُ

Ey Seyyid Şerif! Bizden ayrılma sebebinle geldi bize bir mektup.

فَأَبْتَهَجْنَا بِهِ ابْتِهَاجًا كَثِيرًا وَسُرْرَنَا وَزَالَ ذَاكَ الْعِتَابُ

Bu mektuba çok sevindik, neşelendik ve o kızgınlık kayboldu.

وَعَلِمْنَا أَنَّ الْوَدَادَ الَّذِي كَانَا نَكْمَا كَانَ لَيْسَ فِيهِ اِزْتِيَابُ

Ve anladık ki, daha önce olan sevgi, herhangi bir şüphe olmadan aynen devam ediyor.

لَا يُعَدُّ الْوَفَاءُ مِنْكُمْ كَثِيرًا آلَ طَهَ وَأَنْتُمْ الْأُنْجَابُ

Ey Tâhâ ailesi! Vefâ sizden çok bir şey sayılmaz. Soylu kimselersiniz sizler.

وَلَكُمْ نِسْبَةٌ إِلَى سَيِّدِ الرَّسُولِ وَنِعْمَ الْفَخْرُ وَالْإِنْتِسَابُ

Peygamberlerin efendisiyle akrabalığınız var. Ne güzel övünç ve mensubiyet...

أَيُّهَا الْقَوْمُ حُزْنُكُمْ الْمَجْدَ حَتَّىٰ إِنَّكُمْ فِي الْكَمَالِ بَحْرٌ عُبَابُ

Ey kavim! Elde ettiniz, şerefi. Hatta sizler taşkın denizsiniz mükemmellikte.

وَعَلَيْكَ السَّلَامُ مِثِّي دَوَامًا مَا تَوَالَتْ عَلَى الْوَرَى الْأَحْقَابُ

İnsanlık üzerinden seneler geçmeye devam ettiği müddetçe, devamlı benden sana selamlar...

2.4. Tarikat büyüklerini medih

2.4.1. Ahmed el-Bedevî'yi medih

Daha önce değinildiği gibi Mısır'da tasavvuf ve tarikat yaşantısının en önemli dört büyük şahsından birisi de Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276)'dir. Mısır'ın ve Kuzey Afrika'nın en büyük velisi kabul edilen ve Bedeviyye tarikatının kurucusu

⁶⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 9, 10.

olan el-Bedevî Mısır halkı tarafından büyük bir kurtarıcı gibi görülmektedir⁷⁰⁰. el-Bedevî'nin, Mısır'ın Tahta şehrinde bulunan türbesi çokça ziyaret edilmektedir.

eş-Şebrâvî de Ahmed el-Bedevî'ye derin bir muhabbet beslemiş onun türbesini ziyaret etmiş ve bu münasebetle kendisini methettiği iki şiir nazmetmiştir. Bir şiirinde şair, Ahmed el-Bedevî'yi vesile edinerek sıkıntılarının giderilmesini, yağmur yağmasını talep etmekte ve şöyle seslenmektedir:⁷⁰¹[Tavîl]

1 إِلَى السَّاحَةِ الْفَيْحَاءِ وَالْمَنْزِلِ الرَّحْبِ إِلَى الرُّوضَةِ الْعَنَاءِ وَالْمَنْهَلِ الْعَذْبِ

Geniş meydana, rahatlık yurduna, mamur bahçeye ve tatlı pınara...

2 إِلَى كَعْبَةِ الْأَسْرَارِ وَالْحَرَمِ الَّذِي إِلَيْهِ يَخُجُّ الْعَارِفُونَ أَوْلُو الْقُرْبِ

Yakınlık sahibi ariflerin haccettiği sırlar Kâbesi ve Harem'e...

3 إِلَى الْبَدَوِيِّ ظَاهِرِ السِّرِّ أَحْمَدَ أَبِي الْفَرَحَاتِ السَّيِّدِ الْمُفْرَدِ الْقُطْبِ

Sırrı zahir olan, Biricik ve Kutub, Ebu'l-Ferehât es-Seyyid Ahmed el-Bedevî'ye...

4 فَطَعْتُ الْفَيَّافِي بَعْدَ طُولِ تَشْوُقِي عَسَى بِأَبِي الْفَرَّاجِ يَفْرُجُ لِي كُرْبِي

Uzun hasretten sonra çölleri kat ettim. Umulur ki Ebu'l-Ferrâc (sıkıntuları gideren Ahmed el-Bedevî) sıkıntılarımı giderir.

5 وَجِئْتُ أَبَا الْفَيْتِيَانِ أَسْتَمْطِرُ النَّدَى فَإِنَّ أَبَا الْفَيْتِيَانِ فِي شِدَّتِي حَسْبِي

Yağmur yağmasını isteyerek Ebu'l-Fityân (cesur)'a geldim. Çünkü bana yeter dar zamanımda Ebu'l-Fityân.

6 جَعَلْتُكَ يَا فَحْلَ الرَّجَالِ وَسِيَلَتِي إِلَى اللَّهِ لِمَا ضَاقَ صَدْرِي مِنْ ذَنْبِي

Seni Allah'a (duamda) vesile edindim ey insanların üstadı! Günahımdan içim daraldığı için...

7 وَجِئْتُكَ يَا قُطْبَ الْوُجُودِ مُؤَمَّلًا مِنْ اللَّهِ فَضْلًا أَنْ يُبَلِّغَنِي أَرْبِي

Allah'tan, fazilet olarak beni hedefime ulaştırmasını umarak sana geldim ey mevcudiyetin kutbu!

⁷⁰⁰ Kara, "Ahmed el-Bedevî", *DİA*, II, 48.

⁷⁰¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8, 9.

8 أَيَا بَدَوِيًّا وَاسِعَ الْجَاهِ وَالْعَطَا أَتَيْتُكَ أَرْجُو الْعَوْتِ مِنْ زَمَنِ صَعْبِ

Ey makamı ve ihsanı geniş (Ahmed el-) Bedevî, zor günler için yardım umarak sana geldim.

9 فَخُذْ بِيَدِي يَا وَاسِعَ الْجَاهِ إِنِّي تَوَسَّلْتُ بِالْمُخْتَارِ وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ

Tut elimden ey makamı geniş olan! Çünkü ben Hz. Muhtar'ı, aile(sin)i ve sahabileri(ni) vesile edindim.

10 وَعَارٌّ عَلَى فَخْلِ الرَّجَالِ إِذَا أَتَى لَهُ مَنْ بِهِ سَقَمٌ وَعَادَ بِلَا طِبِّ

Kendisine hasta olan biri gelip de ilaçsız olarak dönerse, ayıp olur insanların efendisine.

11 وَلِي فِيكَ يَا قُطْبَ الْوَرَى أَمَلٌ عَسَى يُزُولُ بِلِحْظِ مِنْكَ عَن فِكْرِي رُغْبِي

Benim sende bir ümidim var ey insanların kutbu! Umulur ki senin bir bakışınla içimden korkum gider.

12 عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ الْكَرِيمِ نَحِيَّةٌ تُسْحُ كَمَاءِ الْمُنَنِ أَوْ رَائِقِ السُّحْبِ

Bulutlardan dökülen yağmur suları gibi selamlar sana, Kerîmü'l-Mevlâ'dan.

Bu şiirinde Şebrâvi Ahmed el-Bedevî'nin kabrini mamur bir bahçeye, tatlı bir pınara, Kâbe'ye ve Harem bölgesine benzetmiş; el-Bedevî'ye de Ebu'l-Ferehât, Ebu'l-Ferrâc ve en meşhur künyesi Ebu'l-Fityân gibi künyelerle hitap etmiştir.

Şair Ahmed el-Bedevî'yi başka bir ziyaretinde yine bir kaside daha nazmetmiş ve bu şiirinde yukarıdaki gibi yine el-Bedevî'yi vesile edinerek sıkıntılarından kurtulmayı arzulamıştır. Bu şiirin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁰²[Kâmil]

يَا قَلْبُ أَبْشِرْ زَالَتِ الْأَحْكَارُ هَذَا الْمَقَامُ وَهَذِهِ الْأَنْوَارُ

Ey kalp sevin! Üzüntüler kayboldu. Bu makam ve şu nurlar...

هَذَا مَقَامُ أَبِي اللَّثَامِينَ الَّذِي نَارَتْ بِهِ الْأَعْصَارُ وَالْأَمْصَارُ

⁷⁰² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 35, 36.

Bu kendisiyle asırların ve şehirlerin aydınlandığı Ebu'l-Lessâmîn (peçeli)'in makamıdır.

هَذَا مَقَامُ الْقُطْبِ سُلْطَانُ الْوَرَى كَهْفُ الْعُقَاةِ الصَّارِمِ الْبِتَّارِ

Bu, kutbun makamıdır ki o insanların sultanı, isteyenlerin sığınağı ve keskin kılıçtır.

هَذَا أَبُو الْفَرَحَاتِ هَذَا الْمُتَّقَى مِنْ نَسْلِ مَنْ لَأَنْتَ لَهُ الْأَحْجَارِ

Bu taşların kendisi için yumuşadığı kimsenin neslinden olan Ebu'l-Ferahât (sevinç) ve seçilmiş zâttır.

هَذَا أَبُو فَرَجاتِ الْبَدَوِيِّ كَمْ قَضَيْتُ بِهِ لِمُحِبِّهِ أَوْطَارِ

Bu Ebu Ferecât (kurtuluş) el-Bedevî'dir ki onunla çok vakit geçirdim. Onu sevenlerin arzuları gerçekleşir.

بَطَلٌ إِذَا مَا جَاءَهُ دُو كُرْبِيَّةِ وَدَعَاهُ عَادَ وَعِنْدَهُ اسْتِبْشَارُ

O öyle bir kahramandır ki kendisine dertli biri geldiği zaman ona dua eder ve sevinçle döner gider.

وَكَمْ امْرِي سَبَقَتْ لَهُ الْحُسْنَى 703 فَمُنْذُ لَاحِظْتُهُ كُشِفَتْ لَهُ الْأَسْتَارُ

Kendisi için iyilik-güzellik yazılmış nice kimseler vardır ki sen onlara nazar ettikten sonra perdeler kalktı.

مَا جِئْتُ حَيْكَ لِلزِّيَارَةِ مَرَّةً إِلَّا وَلاَحَتْ مِنْكَ لِي أَسْرَارُ

Makamına ziyaret için her gelişimde, senden bana sırlar açıldı.

وَالْيَوْمَ جِئْتُكَ أَرْجِيكَ لِكُرْبِيَّةِ عَظُمْتَ وَكُفُّكَ بِالْعَطَا مِدْرَارُ

Bugün sana geldim, rica ediyorum senden, büyük bir sıkıntı için, senin ellerin ihsan ile sağanak yağmurdur.

يَا عُمْدَتِي وَدَخِيرَتِي وَوَسِيلَتِي يَا سَيِّدًا أَسْلَافُهُ أَحْيَارُ

Ey dayanağım, kutsal emanetim, vesilem, ataları seçkin kimseler olan efendim!

⁷⁰³ Enbiyâ suresi, 101. ayetten iktibasta bulunulmuştur.

Bu şiirde de şair Ahmed el-Bedevî'ye Ebu'l-Lessâmîn, Ebu'l-Ferehât, Ebu'l-Ferecât künyeleriyle nida etmiş, Peygamberimiz (s.a.v.)'in neslinden olduğunu ifade ederek onu methetmiş ve makamına gelenlerin arzularına kavuşacağını belirtmiştir.

2.4.2. Abdulhâlık b. Vefâ'yı medih

el-Cebertî'nin “zamanının kutbu, keramet sahibi” diye nitelediği Abdulhâlık b. Vefâ (ö. 1161/1748) şiire meyilli, müzik aletlerini dinlemeyi seven, faziletli bir zattı. Şairler kendisini methetmiş o da kendilerine ihsanda bulunmuştur⁷⁰⁴. Vefâiyye tarikatının 15. halifesidir⁷⁰⁵. Osmanlı dönemi Mısır'ındaki ‘Aleviyye ekolüne mensup şairler Vefâiyye tarikatı şeyhleri etrafında kümelenmiş ve onlara methiyeler söylemişlerdir⁷⁰⁶. Bu ekole ait bir şair olarak eş-Şebrâvî bu zatı methiye sadedinde 2 kaside yazmıştır. İki kasidenin toplam beyit sayısı 40'tır. İlk kasidesinden iki beyit şu şekildedir:⁷⁰⁷[Basît]

يَا طَالِبَ الْعَايَةِ الْقُصْوَى لِمَجْدِهِمْ أَقْصِرْ فَلَيْسَ هَذَا الْمَجْدِ عَايَاتُ

Ey onun şerefine ulaşmaya çalışan, vazgeç! Çünkü yoktur, onun şerefine sonu.

وَيَا حَرِيصًا عَلَى نَشْرِ الْقَضَائِلِ هَلْ لِّلشَّمْسِ يَوْمًا إِلَى الْمِصْبَاحِ حَاجَاتُ

Ey faziletleri yaymaya arzulu kişi! Hiç güneşin bir gün lambaya ihtiyacı olmuş mu?

İkinci kasidesine ise şair tabiat tasviri denilebilecek bir üslupla başlamış, bu bölümde bahçe, dallar, rüzgâr, bulut, yağmur, hava gibi unsurlar hakkında betimleme yapmış sonra da İbn Vefâ'yı methetmiştir. Tabiat tasvirine ait kısım “Kaside ve yapısı” başlığı altında mukaddime bölümünde incelenecektir. Bu kasidenin methiye bölümünden bazı beyitler şöyledir:⁷⁰⁸[Basît]

وَالدَّهْرُ جَادَ بِمَا قَدْ كَانَ ضَنَّ بِهِ لَمَّا رَأَى نُورَ هَذَا السَّيِّدِ انْكَشَفَا

Zaman bu seyyidin nurunun belirmediğini görünce daha önce cimri davrandığına

⁷⁰⁴ el-Cebertî, I, 281.

⁷⁰⁵ el-Mezîdî (muhakkik), *Dîvânü 'ş-Şebrâvî*, s. 65, dph. 1.

⁷⁰⁶ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 143.

⁷⁰⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁷⁰⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51.

karşı cömert davrandı.

أَرْكَى الْوَرَى حَسَبًا أَعْلَاهُمْ نَسَبًا أَقْوَاهُمْ عُنُصْرًا أَرْقَاهُمْ شَرْفًا

(O), soy bakımından insanların en temiz, nesep bakımından en yücesi, kökleri bakımından en kuvvetlisi, şeref bakımından da en yücesidir.

نَسْلُ الْكِرَامِ سَلِيلُ الْفَضْلِ مُرْتَفِعُ الْهَيْبَةِ سَامِي الدَّرَى أَوْفَى الْوَرَى كَنَفًا

(O), onurluların nesli, faziletin soyu, makamı yüce, zirvelerin yüceliği, himaye yönüyle de insanların en vefalıdır.

2.4.3. Abdurrahman el-'Ayderûs ve eseri *Tenmîku 'l-Esfâr bi Havâdisi 'l-Esfâr*'ı medih⁷⁰⁹

2.5. İlmî eserleri medih

2.5.1. Muhammed b. Yusuf es-Senûsî (ö. 895/1490)'nin *Mukaddime fi't-Tevhîd* isimli eserinin Allâme Taceddin tarafından nazmedilip şerhedilmesini medih

Allâme Taceddin⁷¹⁰, eş-Şebrâvî'nin dostlarından olup bu çalışmayı 1147/1734 senesinde yapmıştır. eş-Şebrâvî eserden manzûm ve mensûr olarak övgüyle söz etmiştir. Şiirinin bir bölümü şu şekildedir:⁷¹¹[Tavîl]

بِنَظْمِكَ هَذَا الْعِلْمُ زَادَ ابْتِهَاجَهُ وَمِنْ ذَهَبِكَ الْوَقَادِ ضَاءَ سِرَاجِهِ

Sen bu ilmi manzûm hale getirince, arttı onun parlaklığı. Işıl ışıl zihninle ı ışık saçtı kandili.

وَمَتْنُ السَّنُوسِيِّ الَّذِي قَدْ نَظَّمْتَهُ وَحَرَّرْتَهُ قَدْ زَالَ عَنْهُ اعْوِجَاجُهُ

Manzûm hale getirip bazı düzenlemeler yaptığın İmam Senûsî'nin metninin hatası kalmadı.

وَزَيَّنْتَ هَذَا الدِّينَ بِالنِّظْمِ فَانْتَشَى يُنَادِي افْتِحَارًا زَيْنَ الدِّينِ تَاجَهُ

⁷⁰⁹ Bu şahıs hakkında daha önce bilgi verilmiş, eserine takriz olarak yazılan kaside de yukarıda zikredilmiştir.

⁷¹⁰ Bu şahsın kimliği tespit edilememiştir.

⁷¹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 18.

Bu manzûmeyle dini süsledin o da salınarak yürüyor ve övünerek şöyle nida ediyor: Tâcî (Taceddin) dini süsledi.

Son beyitte yazarın ismi ile bir bağlantı kurulmuştur.

2.5.2. *Miftâhu'l-Ferec fî Medhi 'Âli'd-Derec'i medih*

Ali b. Taceddin el-Ğal'î el-Mekkî (ö.1172/1758)⁷¹², *Miftâhu'l-Ferec* isimli bedî'iyât türündeki eserini yazınca eş-Şebrâvî'den bu esere takriz yazmasını talep etmiş o da iki adet takriz yazmıştır. Bu iki takrizin de baş taraflarında nesir sonrasında ise birer kaside mevcuttur⁷¹³. Birinci takrizin nesir kısmında eş-Şebrâvî müellifin methiyesinin edebî açıdan çok kıymetli olduğunu, 162 çeşit sanat içerdiğini ifade ederek, müellifi ve eserini hakkıyla övmekten aciz kaldığını ve kendisinin mazur görülmesi ve affedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Birinci kasidenin bir kısmı şu şekildedir:⁷¹⁴[Hafif]

أَيَّدَ اللهُ دَوْلَةَ أَنْتَ فِيهَا يَا ابْنَ تَاجِ رَيْسِ فَنَّ الْبَدِيعِ

Ey Tâc'ın oğlu, bedî' sanatının reisi, senin içinde bulunduğun devleti Allah korusun.

كَانَ فَنَّ الْبَدِيعِ قَبْلَكَ صَعْبًا عُسْرَ الْإِنْقِيَادِ غَيْرَ مُطِيعِ

Bedî' sanatı senden önce zor, boyun eğmez ve asi idi.

إِنَّ أَهْلَ الْبَدِيعِ قَالُوا جَمِيعًا أَنْتَ شَيْخُ التَّأْصِيلِ وَالتَّفْرِيعِ

Edebiyatçılar hep birlikte dediler ki: "Sen asıl ve fer'î olanı belirlemenin şeyhisin."

كَمْ بَدِيعِيَّةٍ رَأَيْنَا وَلَكِنْ هَذِهِ فِي الْبَدِيعِ فَوْقَ الْجَمِيعِ

Nice Bedî'iyât türü eser gördük. Fakat bu bedî' konusunda hepsinin üstündedir.

أَيُّهَا الطَّالِبُ الْبَدِيعِ اغْتَنِمْهَا وَاجْنِ مِنْهَا أَزْهَارَ فَصْلِ الرَّبِيعِ

Ey bedî' talebesi, onu ganimet bil ve ondan bahar çiçeklerini topl!

⁷¹² Ali b. Taceddin Muhammed b. Sâlim el-Ğal'î el-Mekkî el-Ğanefî. Hayatı için bkz. el-Cebertî, I, 352-359, Bağdath, *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 768; ez-Ziriklî, V, 16.

⁷¹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 45, 46; 64, 66.

⁷¹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 46.

دَعُ بَدِيعِ ابْنِ حِجَّةٍ⁷¹⁵ وَابْنِ هَانِي⁷¹⁶ وَالصَّفِيِّ الحَلِيِّ⁷¹⁷ وَتِلْكَ الْجُمُوعِ

İbn Hıccce, İbn Hâni', es-Şafıyyu'l-Hillî ve şu diğerlerinin bedî'iyyelerini bırak!

وَتَأْمَلْ وَأَنْظُرْ بَدِيعِ ابْنِ تَاجٍ تُدْرِكُ الْفَرْقَ بَيْنَ بَاعٍ وَبُوعٍ

Tâc'ın oğlunun bedî'iyyesine bak ve düşün ki kulaçlar arasındaki farkı anlayabilesin!

Diğer takrizine de önce iki beyitle Ali b. Taceddin'i överek başlamıştır. Bu beyitler şöyledir.⁷¹⁸[Basît]

مَاذَا أَقُولُ إِذَا مَا جِئْتُ مُمْدِحًا وَاللَّهِ أَنْتَنِي عَلَى أَسْلَافِهِ الْأَوَّلِ

Allah onun selefini övmüşken onu methetmek üzere geldiğimde ne diyeyim?

إِنْ رُمْتُ رِفْعَتَهُ يَوْمًا فَمُرْتَفِعٌ وَإِنْ طَلَبْتُ لَهُ الْعُلِيَاءَ فَهُوَ عَلِيٌّ

Bir gün onu yüceltmek istersem o zaten yücedir. Eğer onu için yüksek makamları talep o zaten uludur (veya 'Ali'dir).⁷¹⁹

Birinci beyitten Ali b. Tâceddin'in ehlibeytten olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü şair “Allah onları övmüşken” ifadesini veya benzer ifadeleri ehlibeyt ve ona mensup olanlar için kullanmaktadır⁷²⁰.

Bu beyitlerden sonra eş-Şebrâvî takrize nesir olarak devam etmiş ve burada Ali b. Taceddin'in bedî' ilmindeki lafzî güzelleştiricilerden olan ve vus'u'l-ihtilâ' denilen bir sanatı çok güzel bir şekilde uyguladığını, bu sanatın edebî zevk yönüyle hoş bir sanat olduğunu ancak ona kitaplarda az rastlanıldığını ifade etmiş ve vus'u'l-ihtilâ'ı görmek isteyenlerin Ali b. Taceddin'in eserlerine başvurmaları gerektiğini belirtmiştir.⁷²¹

Ali b. Taceddin ve Abdullah el-İdkâvî (ö. 1184/1770) bu sanatı uygulamayı seven şairlendendir. Söz konusu sanatın çeşitlerinden bazıları ise şunlardır:

⁷¹⁵ (ö. 837/1434). *el-Bedî'iyye* isimli eseri olan Memlukler dönemi şair ve edebiyatçısıdır.

⁷¹⁶ (ö. 362/973). Fâtımî halifesi Muiz (ö. 360/975)'in saray şairidir.

⁷¹⁷ (ö. 749/1348). Peygamberimiz (s.a.v.) için yazdığı bedî'iyyatıyla tanınmış şair ve edebiyatçısıdır.

⁷¹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

⁷¹⁹ İleride değinileceği üzere bu beyitte tevriye sanatı vardır.

⁷²⁰ Bir başka örnek için bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

⁷²¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63, 64.

1. Kafiye harfi hariç olmak üzere beyitteki her kelime kendisinden önceki kelimenin son harfiyle başlar.
2. el-‘Avd (dönüş) adı verilen bir türdür. Şair önce bir beyit söyler ve sonraki beyti ilk beyitten seçtiği uygun bir kelime ile başlar ve bitirir.
3. Beyitteki bütün kelimeler aynı harfle başlar.
4. Beyitteki her kelime sırayla noktasız ve noktalı harflerden oluşur.
5. Bir beyit noktasız harflerden oluşan kelimelerle diğer beyit ise noktalı harflerden oluşan kelimelerle nazmedilir.
6. Beyit yazma esnasında bitleştirilmeyen harflerden oluşur.
7. Beyitlerin başındaki harfler birleştirildiği zaman methedilen edilen kişinin ismi ortaya çıkar. eş-Şebrâvî'nin de bu şekilde Râmî Mehmed Paşa'yı methettiği akrostişli (et-taṭrîz) bir şiiri vardır ki daha önce zikredilmiştir.⁷²²
8. Bir şiir yazılır sonra da beyitlerin başına veya da sonuna manayı değiştirmeyecek ilaveler yapılır.⁷²³

Daha sonra şair kasidesinde hem müellifini hem de eserini methetmiştir.⁷²⁴[Muctes]

هَلْ ذَاكَ نَعْرٌ تَبَسَّمَ أَمْ ذَاكَ لُطْفٌ تَجَسَّمَ

Şu gülümseyen bir yüz (ağız) mü, yoksa ete kemiğe bürünmüş bir lütuf mu?

أَمْ رَوْضَةٌ قَدْ تَعْنَى شُحْرُورُهَا وَتَرَمَّ

Yoksa bülbülleri ötüp terennüm eden bir bahçe mi?

أَمْ نَفْحَةٌ دَكَّرْتَنَا بِطَيْبِ عَهْدٍ تَقَدَّمَ

Yoksa bize önceden verilmiş güzel bir sözü hatırlatan bir nefes mi?

أَمْ الصَّبَا حِينَ هَبَّتْ أَزَّالَتْ أَلْهَمَّ وَالْعَمَّ

Yoksa estiği zaman üzüntü ve kederi gideren sabâ rüzgârı mı?

⁷²² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51-53.

⁷²³ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 64-67; 'Uveyda, *Mahmûd Sami el-Bârûdî*, s. 24, 25 (Burada el-İdkâvî'nin bu sanatı ilk icad eden kişi olduğu söylenmiştir).

⁷²⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 64-66; el-Cebertî, I, 353-355.

هَذَا عَلِيٌّ بِنُ تَاجِ هَذَا الْمُعَلَى الْمُعْظَمِ

Bu, Ali b. Tâc'dır. O, yüce ve ulu olandır.

وَعَقْدُ دُرِّ فَرِيدِ أُمَّهُ بَيْتِ مُحَرَّمِ

(O) Beyt-i Haram'ın yetiştirdiği biricik inci gerdanlıktır.

يَا وَاحِدَ الْعَصْرِ لُطْفًا يَا ابْنَ الْحَطِيمِ وَرَمَزِمِ

Lutfet ey çağın biriciği, ey Hatîm ve zemzemin oğlu!

أَنْتَ الَّذِي حَزْتَ جَدًّا يَكْفِي الْوَرَى لَوْ تَقَسَّمَ

Sen, şayet paylaştırılsa insanlara yeterli gelecek bir şerefi elde etmiş olansın.

أَنْتَ الَّذِي لَوْ رَأَهُ بَدِيعُ هَمْدَانَ⁷²⁵ سَلَّمَ

Sen, şayet Hemedân'ın Bedî'i kendisini görseydi teslim olacağı kişisin.

فَكُلُّ لَفْظِكَ لُطْفٌ وَكُلُّ مَعْنَاكَ مُحْكَمٌ

Bütün kelimelerin nezaketli, bütün manaların ise muhkemdir.

فَإِنْ تَقَّهَ بَدِيعِ فَهُوَ الْبَدِيعِ الْمُتَمَّمِ

Eğer bir sanat söylersen o tam bir sanattır.

وَإِنْ أَتَيْتَ بِنِظْمِ أَشْجِيَتِ كُلِّ مُتَيِّمِ

Eğer bir şiir söylersen bütün âşıkları coşturursun.

وَإِنْ تَكَلَّمْتَ نَثْرًا أَعْرَبْتَهُ وَهُوَ مُعْجَمٌ

Eğer bir nesir söylersen o anlaşılmazken onu açıklarsın.

وَكُلَّمَا قُلْتَ قَوْلًا فَذَاكَ قَوْلٌ مُسَلَّمٌ

Bir sözü her söylediğinde işte o açık bir sözdür.

وَإِنْ أَقَمْتَ دَلِيلًا فَهُوَ الدَّلِيلُ الْمُقْوَمُ

Eğer bir delil ikame edersen o sağlam bir delildir.

مَاذَا أَقُولُ إِذَا مَا أَرَدْتُ أَنْ أَتَكَلَّمَ

⁷²⁵ Muhtemelen Bedî'z-Zemân el-Hemedânî (ö. 398/1008) kasedilmektedir.

Konuşmak istediğim zaman ben ne diyeyim?

يَا دَهْرُ أَنْعَمْتَ فَأَغْفِرْ مَا كَانَ مِنِّي وَارْحَمْ

Ey felek, nimet verdin, o halde benden kaynaklananları affet ve acı!

وَمَا لَهُ مِنْ نَظِيرٍ فِي الذَّاتِ وَالْكَيفِ وَالْكَمِّ

Kişilik, keyfiyet ve kemiyet açısından onun bir benzeri yoktur.

وَعَايَةُ الْأَمْرِ أَبِي عَجَزْتُ وَاللَّهِ أَعْلَمُ

İşin özü, ben acze düştüm, Allahu a'lem.

Bu kasidede şair Ali b. Taceddin'in ilmini, hıfzını, anlayışını, nesrini ve şiirini methetmiştir⁷²⁶. Üçüncü beyitten anlaşıldığı kadarıyla müellif daha önce bu eserin yazılmasından şaire bahsetmiştir. Diğer beyitlerde, müellifin babası Taceddin, Mekke müftüsü olduğu için şairin müellife "Beyt-i Haram'ın, Haşim'in ve Zemzem'in oğlu" gibi hitaplarda bulunduğu görülmektedir.

2.5.3. Şerhu'l-Kenz'in istinsahına methiye ve tarih düşürme

Bu eser, muhtemelen Ebu'l-Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)'nin Hanefî fıkhı ile ilgili *Kenzu'd-Değâik* adlı eserinin Bedreddin el-'Aynî (ö. 855/1451) tarafından *Remzu'l-Hağâik fî Şerhi Kenzi'd-Değâik* adıyla yapılmış şerhidir. eş-Şebrâvî, bu eserin müellifini ve 1127/1715 yılında yapılan istinsahını bir şiirinde methetmiş, istinsahına tarih düşürmüş ve sonunda da müellifine dua etmiş, salat-u selamla şiirini bitirmiştir. Şiirin bazı dizeleri şöyledir:⁷²⁷[Tavîl]

تَحَيَّرَ فِكْرِي فِيهِ أَمَّا مَدَاقُهُ فَحَلُّوْ فُرَاتٍ سَائِعٌ⁷²⁸ لِلتَّعَلُّمِ

Ona hayret ettim. Tatlıdır, (bilgi) susuzluğu(nu) giderir, öğrenmek için içimi (anlaşılması) kolaydır.

عَلَى مِثْلِهِ فَالْيُنْفِقِ الْمَرْءُ عُمْرَهُ فَمَا هُوَ إِلَّا عِقْدُ دُرٍّ مُنْظَمٍ

Bunun gibi bir esere kişi ömrünü versin. O dizilmiş inci gerdanlıktan başka bir

⁷²⁶ Dayf, 'Aşru'd-Duvel ve 'l-İmârât Mışr, s. 218.

⁷²⁷ eş-Şebrâvî, *Dívân*, s. 71.

⁷²⁸ Fatır suresi, 12. ayetteki هذا عذب فرات سائغ شرابه ifadesini hatırlatmaktadır.

şey değildir.

عَلَيْكَ بِهِ إِنْ رُمْتَ كَنْزًا مُسَلَّمًا فَمَا كُلُّ كَنْزٍ مِثْلُهُ مِثْلَهُ مُسَلَّمٌ

Eğer sağlam bir “hazine” istersen onu al. Çünkü her “hazine” onun gibi sağlam değildir.

وَسَلِّ عَنْهُ أَهْلَ الْفِئَةِ إِنْ رُمْتَ فَضْلَهُ فَكُلُّ جُهُولٍ عَنْ مَحَاسِنِهِ عَمٌ

Faziletini (öğrenmek) istersen onu fıkıhçılara sor. Cahiller onun güzelliklerine karşı kördürler.

بِعَشْرِ جُمَادٍ أُولِ كَانَ نُسْحَةً بِعَامٍ لَهُ تَارِيخٌ مَجْدٍ مُحْتَمٌ⁷²⁹

Tarihi “mühürlenmiş şeref” olan senede, Cemaziyülevvelin onunda istinsah edildi.

فَلِلَّهِ مَا أَخْلَاهُ نِظْمًا وَرَقَّةً وَأَحْكَامٌ وَأَحْكَامٌ بَعْدَ تَلْعَمٍ

Nazım ve letafet yönüyle ne kadar da güzel! Onlar hatasız hükümlerdir, hükümler.

إِلَهِي فَاعْفُ عَنِّ مُؤَلِّفِهِ وَكُنْ لَهُ مَلْجَأً مِنْ حَرِّ نَارِ جَهَنَّمَ

İlahi, bu eserin müellifini bağışla ve Cehennem ateşinin sıcaklığına karşı ona sığınak ol!

وَأَسْكَنْهُ فِي جَنَّتِ عَدْنٍ تَكْرُمًا فَأَنْتَ الَّذِي مَا زِلْتَ أَهْلَ التَّكْرُمِ

İkram olarak onu Adn cennetlerine koy. Sen zaten hep ikram sahibisin.

وَصَلِّ عَلَى طَةَ الَّذِي شَرَّفَتْ بِهِ مَعَاهِدَ بَدْرِ وَالْحَطِيمِ وَزَمْرَمِ

Kendisiyle Bedr, Hatim ve Zemzem mahallerini şereflendirdiğin Hz. Tâhâ'ya salat et!

⁷²⁹ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: محم (47) + محتم (1080) = 1127.

2.6. Mısır valilerini medih

Mısır, Osmanlı döneminde valilere, vekillerine ve yüksek dereceli memurlara methiyelerin yazıldığı eyaletlerden biri olmuştur⁷³⁰. eş-Şebrâvî'nin de Mısır valilerine yazdığı methiyeler vardır. Bunlardan Râmî Mehmed Paşa (valiliği: 1704-6), Köprülü Abdullah Paşa (valiliği:1729-31) ve Yahya Paşa (valiliği: 1741-3) hakkındaki methiye ve tarih düşürme şiirleri daha önce zikredilmiştir. Bunların haricinde Köprülü Paşa'yı methettiği başka bir şiir daha vardır. Aslında eş-Şebrâvî, bu şiiri Köprülü'nün maiyetinden biri olan Abdülgafûr Efendi'yi evine davet etmek amacıyla nazmetmiştir. Bu şahıs şairin dostlarından biridir. eş-Şebrâvî dostunu davet ettikten sonra efendisi vezir Köprülü Abdullah Paşa'yı methetmiştir.

2.6.1. Köprülü Abdullah Paşa (valiliği: 1729-31)'yı medih

eş-Şebrâvî'nin talebelerinden olan Paşa ile ilgili bilgiler daha önce verilmişti. Şair, gerçekten de methiyeyi hak eden⁷³¹ Köprülü'yü, el-Cebertî'nin ifadesiyle şöhretli kasidelerle methetmiştir⁷³². Bu kasidelerden birinin bazı dizeleri şu şekildedir:⁷³³[Vâfir]

وَطَبَ نَفْسًا بِصُحْبَةِ مَنْ تَسَامَى إِلَى الْغُلَيَاءِ مُنْقَطِعِ النَّظِيرِ

Benzersiz yüceliklere doğru üstünlük yarışına giren kişiyle beraberliğinden dolayı gönlünü hoş tut (ey Abdülgafûr Efendi).

أَبِي الْيَقْظَانَ عَبْدَ اللَّهِ بَاشَا سَلِيلَ الْمَكْرَمَاتِ ابْنَ الْكُفُورِيِّ

O kişi, Ebu'l-Yakzân (uyanık, dikkatli) Abdullah Paşa, güzel huyların nesli, Köprülü'nün oğludur.

عَرِيقِ الْمَجْدِ مَوْلَى كُلِّ مَوْلَى كَرِيمِ الطَّبَعِ وَالْأَصْلِ الشَّهِيرِ

Şerefi köklü, efendilerin efendisi, ahlaki yüce, meşhur asıllıdır.

وَزِيرِ فِي سَعَادَتِهِ ظَهِيرِ حَكِي شَمْسِ الظُّهَيْرَةِ فِي الطُّهُورِ

⁷³⁰ Dayf, 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır, s. 195.

⁷³¹ Dayf, 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısır, s. 217; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 178.

⁷³² el-Cebertî, I, 299. Ancak *Dîvân*'da Köprülü hakkında bir adet kaside bulunmaktadır. Kîlânî diğer kasidelerin kaybolmuş olabileceğini söylemektedir. Bkz. Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 179.

⁷³³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 39, 40; el-Cebertî, I, 249, 250.

Mutluluğunda destekçisi olan bir vezirdir. Ortaya çıkan öğle güneşine benzemektedir.

تَوَشَّحَتِ الْوَزَارَةُ مِنْ عَلَاهُ بَعْدَ صَانَهَا مِنْ كُلِّ زُورٍ

Vezirlik makamı, onun yüceliğinden, vezirlik makamını bütün yalanlardan koruyan bir gerdanlık taktı.

أَقَامَ الْعَدْلَ فِي مِصْرٍ وَأَحْيَا مَعَالِمَهُ بِهَا بَعْدَ الدُّوْرِ

Mısır'da adaleti ikame etti ve orada yıkıldıktan sonra adaletin sembollerini canlandırdı.

وَسَاسَ الْمَلِكَ دَهْرًا فَاسْتَقَامَتْ بِقُوَّةِ عَزْمِهِ كُلُّ الثُّغُورِ

Yönetti devleti bir süre ve azminin kuvvetiyle bütün gedikler kapandı.

هَزَبَتْ إِنْ تُبْهِنَسِ أَوْ تَمَطَّى فَكَمْ بَطَلٍ قَتِيلٍ أَوْ أُسِيرٍ

Aslandır, eğer çalımla bir yürürse, nice maktul kahramanlar veya esir kahramanlar (ortaya çıkar).

وَضِرْعَاً إِذَا التَّقَتِ الْعَوَالِي فَمَا لِمُبَارِزِيهِ مِنْ نَصِيرٍ

Aslandır, güçlüler karşılaştığı zaman, onunla düello yapanların yardımcısı yoktur.

وَإِنْ لَمَعَتْ صَوَارِمُهُ بِأَرْضٍ تَسَارَعَتِ الْعُصَاةُ إِلَى الْقُبُورِ

Eğer parlarsa keskin kılıçları bir yerde, koşar isyancılar kabirlere.

وَإِنْ قَاتَلْتَهُ أَسَدٌ جَرِيءٌ وَإِنْ قَابَلْتَهُ فَمِنْ الْبُدُورِ

Eğer onunla savaşırsan (o) cesur bir aslandır. Onunla karşılaşırsan (o) dolunaylardandır.

وَإِنْ حَادَثْتَهُ فِي الْعِلْمِ تَلْقَى بِجُورًا مَوْجَهَا دُرُّ النُّحُورِ

Eğer konuşursan onunla ilim hakkında, karşılaşırsın dalgaları gerdanların incisi olan denizlerle.

وَإِنْ سَاوَمْتَهُ شِعْرًا فَحَدِّثْ عَنِ ابْنِ أَبِي رَبِيعَةَ أَوْ جَرِيرَ⁷³⁴

⁷³⁴ İbn Ebu Rebîa (ö. 93/711) ve Cerîr (ö. 110/728) Emevî dönemi şairleridir.

Eğer onunla şiir konusunda yarışacak olursan söyle, İbn Ebu Rebîa'dan veya Cerîr'den.

وَإِنْ تَسْمَعُ تِلَاوَتَهُ بِجِدِّهِ حَكَى دَاوُدَ يَلْهَجُ بِالزَّبُورِ

Eğer dinlersen tilavetini, görürsün onun Zebur'u dilinden düşürmeyen Hz. Davud'u anımsattığını.

وَإِنْ أَبْصَرْتَ طَلْعَتَهُ تَرَاهُ مِنَ الْأَنْوَارِ كَالْبَدْرِ الْمُنِيرِ

Eğer bakarsan simasına, görürsün nurları, ışık saçan dolunay gibi.

بَدِيعٍ فِي الْبَدِيعِ وَمَا ابْنُ هَانِيٍّ⁷³⁵ لَدَيْهِ وَمَا مَقَامَاتُ⁷³⁶ الْحَرِيرِيِّ

Eşsizdir Bedî' ilminde, İbn Hâni' ve Harîrî'nin Makâmât'ı yanında olmadığı halde.

وَمَنْطِقُهُ الْبَدِيعُ لَهُ مَعَانٍ يَكَادُ بَيَانُهَا كَالزَّنْدِ يُورِي

Eşsiz konuşmasının, açıklaması nerdeyse çakılarak yanan ateş gibi olan manaları vardır.

تَبَارَكَ مَنْ تَوَلَّاهُ عَلَيْنَا وَأَعْطَاهُ مَقَالِيدَ الْأُمُورِ

Ne yücedir, onu başımıza vali tayin eden ve ona işlerin kilitlerini veren.

وُحْصَ أَصُولُهُ بِأَعَزِّ وَصْفٍ وَأَكْمَلِ عُنْصُرٍ وَأَتَمِّ حَيْرِ

Ceddine en kıymetli özellikler, en mükemmel köken ve en güzel hayırlar tahsis edilmiştir.

أَدَامَ اللَّهُ دَوْلَتَهُ بِمِصْرٍ وَمَتَّعَنَا بِهِ دَهْرَ الدُّهُورِ

Allah onun devletini Mısır'da daim kılsın ve bizi ondan ilelebet faydalandırsın.

وَأَنْقَدْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ كَرْبٍ وَكَفَّ بِعَزْمِهِ أَهْلَ الْفُجُورِ

Bizi onunla tüm belalardan kurtarsın ve onun gücü sayesinde günahkârları bertaraf etsin.

أَطَالِبُ قَدْرَهُ فِي الْمَجْدِ أَقْصَرُ وَلَا تَبَحْثُ عَنِ الْأَمْرِ الْعَسِيرِ

⁷³⁵ Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Hâni' b. Muhammed el-Mağribî el-Endelûsî (ö. 362/973). Fatımi Halifesi Muiz-Lidînillah'ın saray şairidir.

⁷³⁶ Harîrî'nin (ö. 516/1122), Arap edebiyatında makâme türünde yazdığı eseridir.

Arıyorum yücelikteki kıymetini, güç yetiremiyorum. Zor işlerin peşine düşme⁷³⁷.

وَيَا مَنْ جَاءَ يُخْصِيهِ كَمَالًا وَيَطْمَعُ مِنْهُ فِي الْأَمْرِ الْخَطِيرِ

Ey, her önemli iş için gelip onun kemâlâtını sayan ve ondan beklenti içinde olan!

إِلَيْكَ فَلَيْسَ هَذَا فِي قُورَانَا نَعَمْ أَنْتَبِكَ عَنْ شَيْءٍ يَسِيرٍ

Kendine gel! Bu bizim kuvvetimiz dâhilinde değildir. Evet, sana kolay bir şey söylüyorum ki:

فُصَارَاهُ وَزِيرٌ مَا لَهُ مِنْ شَيْءٍ فِي الْوَزَارَةِ أَوْ نَظِيرِ

Nihayeti, vezirlikte eşi ve benzeri olmayan bir vezirdir.

سَجَايَاهُ الشَّرِيفَةُ لَيْسَ يُحْصِي مَحَاسِنَهَا سِوَى الْمَوْلَى الْقَدِيرِ

Kadir Mevlam dışında yüce ahlakının güzelliklerini kimse sayamaz.

كَمَالٌ فِي كَمَالٍ فِي كَمَالٍ وَنُورٌ فَوْقَ نُورٍ فَوْقَ نُورِ

Mükemmellikler içinde mükemmeldir ve nur üstüne nurdur.

وَنَسْبَةٌ مَا ذَكَرْتُ إِلَىٰ عُلَاهُ وَكَامِلٌ فَضْلُهُ الْجَمِّ الْعَفِيرِ

Söylediklerimin yüceliklere ve pek çok üstün faziletine nispet edilmesi,

كَنَسْبَةِ قَطْرَةٍ يَوْمًا أُضِيفَتْ إِلَىٰ بَحْرِ عَظِيمٍ أَوْ بُحُورِ

Bir gün, bir damlanın bir deryaya ya da denizlere katılmasına nispet edilmesi gibidir.

وَهَذَا مَا سَمِعْتَ مَعَ اخْتِصَارٍ وَلَكِنْ جِئْتَ فِي الزَّمَنِ الْأَخِيرِ

Bunlar kısaca dinlediklerindir, lakin son dönemde geldin.

وَحَسْبُكَ أَنَّكَ عَبْدٌ مُطِيعٌ لِشَرَعِ نَبِيِّهِ طَهَ الْبَشِيرِ

⁷³⁷ “Zor işlerin peşine düşme” şeklindeki tavsiye hikmetli söz niteliğindedir. Dolayısıyla burada irsâlu’l-meşel sanatı vardır.

Onun, Peygamberi Hz. Tâhâ el-Beşîr'in şeriatine itaatkâr bir kul olması sana yeter.

عَلَيْهِ اللَّهُ صَلَّى مَا تَنَاجَتْ عَلَى الْأَعْصَانِ أَلْسِنَةُ الطُّيُورِ

Dallarda, kuşların dilleri birbirlerine fısıldadıkça Allah ona rahmet etsin.

فَحُذِّهَا بِنْتُ يَوْمٍ وَهِيَ لَفْظٌ قَصِيرٌ لَيْسَ يَحُلُّو عَنْ قُصُورِ

Kabul et bu methiyeyi günün kızı (acele söylenmiş) olarak. O kusurları olan kısa bir sözdür.

وَعُذْرِي وَاضِحٌ فِيهَا لِأَيِّ لَدَى الْفُضَلَاءِ ذُو بَاعٍ قَصِيرِ

Bu kasidenin böyle olmasında mazeretim açıktır. Çünkü ben faziletli katında kısa kulaçlıyım (acizim).

وَمَدْحٌ عَلَاهُ لَا يُخَصِّبُهُ شَيْءٌ يُقَدَّرُ بِالسِّنِينَ أَوْ الشُّهُورِ

Bir methiyedir ki yüceliğini, yıllar ve aylar boyu takdir edilen hiçbir şey ifade edemez.

Şevkî Dayf bu kasidenin örgüsünün güzel olduğunu, şairin Köprülü'yü, kötülükleri yasaklayıp adaleti yaymaya çalıştığı için methettiğini; ayrıca şairin Paşa'nın ilmini, edebiyatını, ahlakını ve Kur'ân okumasını takdir ettiğini, belağatının ise önde gelen şair ve yazarlardan İbn Hâni' el-Endelûsî ve Harîrî'den daha üstün olduğunu ifade ettiğini söylemiştir.⁷³⁸

2.7. Mısır'ı ve Nil nehrini medih

eş-Şebrâvî, Mısır'a ve Nil nehrine muhabbet beslemekte bazı şiirlerinde bu sevgiyi dile getirmektedir. Şairin Mısır'dan ayrılmaya tahammül edemediği, ismini zikretmeden durmadığı ve Mısır'dan ayrılınca hasretle tekrar dönmeyi istediği anlaşılmaktadır⁷³⁹. Yolculuğu sebebiyle Mısır'dan ayrıldığında Mısır'a ve Nil nehrine, havasına, suyuna, toprağına, insanlarına duyduğu özlemi dizelerine dökmüş ve hasret ve sevgisini açıklamıştır. Bir şiirinde bu duygularını dile getiren şair,

⁷³⁸ Dayf, 'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr, s. 218.

⁷³⁹ Eşref Fevzi Salih, Şüyûhu'l-Ezher, s. 36.

sevgisinin Mısır'a ihtiyacı olduğundan değil orada ehlibeytin bulunmasından kaynaklandığını ifade etmektedir:⁷⁴⁰[Tavîl]

1 أَعِدْ ذِكْرَ مِصْرٍ إِنَّ قَلْبِي مُوَلِّعٌ بِمِصْرٍ وَمَنْ لِي أَنْ تَرَى مُثْقَلَتِي مِصْرًا

Mısır'ı anmaya devam et! Çünkü kalbim Mısır'a âşık, kim bana gözlerimin Mısır'ı görmesini (sağlar)?

2 وَكَرَّرَ عَلَى سَمْعِي أَحَادِيثَ نِيلِهَا فَقَدْ رَدَّتِ الْأَمْوَاجُ سَائِلَهُ نَهْرًا

Tekrarla kulağıma Nil'inin hikâyelerini. Ancak dalgalar bunu isteyeniyi azarlayarak reddetmektedir.

3 بِأَلَدٍ بِهَا مَدَّ السَّمَاخُ جَنَاحَهُ وَأَظْهَرَ فِيهَا الْمَجْدُ آيَتَهُ الْكُبْرَى

Mısır öyle bir ülkedir ki orada hoşgörü kanatlarını yaymıştır ve şeref orada en büyük mucizesini göstermiştir.

4 رُوَيْدًا إِذَا حَدَّثْتَنِي عَنْ رُبُوعِهَا فَتَطْوِيلُ أَحْبَابِ الْهُوَى لَدَّةٌ أُخْرَى

Mısır'ın evlerini anlattığın zaman acele etme! Aşk hikâyelerini uzun uzun anlatmak ayrı bir lezzettir.

5 إِذَا صَاخَ شُحْرُورٌ عَلَى عُصْنِ بَانَةٍ تَذَكَّرْتُ فِيهَا اللَّحْظَ وَالصَّعْدَةَ السَّمْرًا

Bülbül sorgun ağacının dalında öttüğü zaman orada o bakışı ve esmer endamı hatırlarım.

6 عَسَى نَحْوَهَا يَلْوِي الزَّمَانُ مَطِيَّتِي وَأَشْهَدُ بَعْدَ الْكَسْرِ مِنْ نِيلِهَا جَبْرًا

İnşallah zaman oraya doğru yönlendirir bineğimi ve Nil'inden ayrıldıktan sonra kavuşmaya şahit olurum.

7 لَقَدْ كَانَ لِي فِيهَا مَعَاهِدٌ لَدَّةٌ تَقَضَّتْ وَأَبْقَتْ بَعْدَهَا أَنْفُسًا حَسْرَى

Benim orada zevk aldığım mekânlarım vardı, yok olmuşlar ve yerine kederli canlar bırakmışlar.

⁷⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 34, 35.

8 أَحِنُّ إِلَى تِلْكَ الْمَعَاهِدِ كُلَّمَا يُجَدِّدُ لِي مَرُّ النَّسِيمِ بِهَا ذِكْرًا

Meltemin esintisi oradaki hatıraları hatırlattıkça oraları özliyorum.

9 أَمَا وَالْقُدُودُ الْمَائِسَاتُ بِسَفْحِهَا وَالْحَاظُ عَادَاتٍ قَدْ إِمْتَلَأَتْ سِحْرًا

Doğrusu yamaç(lar)ında çalımlı endamlar vardır. Genç kızların bakışları da sihirle dolmuştur.

10 وَمَا فِي رُبَاهَا مِنْ قَوَامٍ مُهْفَهَفٍ عَالًا وَعَالًا عَنْ أَنْ يُبَاعَ وَأَنْ يُشْرَى

Tepelerindeki ince belli, zarif endamlar alınıp satılamayacak kadar değerlenmiş ve pahalalanmıştır.

11 لَيْسَ عَادَ لِي ذَاكَ الشُّرُورُ بِأَرْضِهَا وَقَفَرْتُ بِمَنْ أَهْوَاهُ مُقْلَتِي الْعَبْرَا

Eğer o sevinçleri tekrar yaşarsam Mısır toprağında yaşlı gözüm sevdiğim kişi sebebiyle aydın olur.

12 لِأَعْتَنَنَّ اللَّهُ فِي عَرَصَاتِهَا وَأَسْجُدُ فِي مِحْرَابِ لَدَائِهَا شُكْرًا

Arsalarında eğlenceye sarılacağım ve lezzetlerinin mihrabında şükrederek secde edeceğim.

13 رَعَى اللَّهُ مَرْعَاهَا وَحَيًّا رِيَاضَهَا وَصَبَّ عَلَى أَرْحَابِهَا الْمُنَزَّ وَالْقَطْرَا

Allah meralarını muhafaza buyursun, bahçelerine uzun ömürler versin ve ovalarını yağmurlarla sulasın.

14 مَنَازِلُ فِيهَا لِلْقُلُوبِ مَنَازِرَةٌ فَلِلَّهِ مَا أَحْلَى وَلِلَّهِ مَا أَمَّرَا

Orada kalpler için gezinti yeri olan konaklar vardır. Allah için ne kadar hoş ve ne kadar da sağlam!

15 يُذَكِّرُنِي رِيحُ الصَّبَا لَذَّةَ الصَّبَا بِرَوْضَتِهَا الْعَنَّا وَقَدْ تَنْفَعُ الدِّكْرَى⁷⁴¹

Sabâ rüzgârı bana has bahçelerindeki çocukluk tatlarını hatırlatır ve bu hatırlatma fayda verir.

⁷⁴¹ el-A'îlâ suresi 9. ayetten iktibâs edilmiştir.

16 عَلَى نَيْلِهَا شَوْقًا أَصْبُ مَدَامِعِي وَأَصْبُو إِلَى غُدْرَانِ رَوْضَتِهَا الْعَرَا

Nil'ini özleyerek gözyaşlarımı döküyorum ve güzel bahçelerindeki derelerin hasretini çekiyorum.

17 كَسَاهَا مَدِيدُ النَّيْلِ ثَوْبًا مُعْصَفَرًا وَأَلْبَسَهَا مِنْ بَعْدِهِ حُلَّةً خَضْرَا

Nil nehri ona sarı bir elbise sonra da yeşil bir hülle giydirmiş.

18 وَصَافِحَ أَعْصَانَ الرِّيَاضِ فَأُصْبِحَتْ تَمُدُّ لَهُ كَفًّا وَتُهْدِي لَهُ زَهْرًا

Bahçelerin dallarıyla musafaha etti. Dallar ona elini uzatıp çiçek hediye eder.

19 وَأُودِعَ فِي أَجْفَانِ مُنْتَزَهَاتِهَا نَسِيمًا إِذَا وَافَاهُ ذُو عِلَّةٍ تَبْرًا

Bahçelerinin gözlerine bir esinti bırakmış, hasta onunla karşılaştığı zaman, şifa bulur.

20 إِذَا حَدَّثْتَنِي بِلَدَّةٍ عَنْ تَشْوُقٍ إِلَى نَيْلِ مِصْرٍ كَانَ تَحْذِيرُهَا إِعْرَا

Bir belde Mısır'ın Nil'ine olan hasretten beni sakındırdığı zaman onun bu sakındırması tahrik olur.

21 وَإِنْ حَدَّثْتَنِي عَنْ فُرَاتٍ وَدِجْلَةٍ وَجَدْتُ حَدِيثَ النَّيْلِ أَحْلَى إِذَا مَرَا

Eğer bana anlatırlarsa Fırat ve Dicle'yi... Bence Nil sohbeti en hoş olandır, geçtiği zaman.

22 سَأُعْرِضُ عَنْ ذِكْرِ الْبِلَادِ وَأَهْلِهَا وَأُرْوِي بِمَاءِ النَّيْلِ مُهْجَتِي الْحَرَا

Memleketleri ve halklarını anlatmayı bırakacağım. Yanmış gönlümü Nil'in suyuyla sulayacağım.

23 وَكَمْ لِي إِلَى مَجْرَى الْخَلِيجِ الْتِفَاتَةٌ يَسِيلُ بِهَا دَمْعِي عَلَى ذَلِكَ الْمَجْرَى

Benim, körfezin mecrasına, gözyaşımın da aynı mecrada akacağı nice bakışlarım vardır.

24 جَدَاوُلُ كَالْحَيَّاتِ يَلْتَنُفُ بَعْضَهَا وَلَسْتَ تَرَى بَطْنًا وَلَسْتَ تَرَى ظَهْرًا

Onlar birbirine sarılmış, karnını da sırtını da göremeyeceğin yılanlar gibi olan nehrin

kollarıdır.

25 وَكَمْ قُلْتُ لِلْقَلْبِ الْوَلُوعَ بِذِكْرِهَا تَصْبِرُ فَقَالَ الْقَلْبُ لَمْ أَسْتَطِعْ صَبْرًا

Çok söyledim Nil'in hatırasına âşık olan kalbe "sabredeceksin" diye. Ama kalp, "sabretmeye gücüm yetmiyor" dedi.

26 أَمَا وَالْهُوَى الْعُذْرِي وَالْعُصْبَةَ الَّتِي أَقَامَ هَا الْعُشَّاقُ فِي فَنِينِهِمْ عُدْرًا

Hayır, platonik aşka ve kendileri için, âşıkların sanatlarında bir mazeret ikame ettikleri gruba yemin olsun ki,

27 لَئِنْ كُنْتُ مَشْغُوفًا بِمِصْرٍ فَلَيْسَ لِي بِهَا حَاجَةٌ إِلَّا لِقَاءِ بَنِي الزَّهْرَا

Eğer âşık olmuşsam Mısır'a, orada bir ihtiyacım olduğundan değil, Fatıma Zehra evladına kavuşacağım içindir.

Şair bu şiirin devamında ehlibeyti methetmiştir. Muhtemelen hac yolculuğunda gittiği kurak yerlerle Mısır'ın ve Nil nehrinin durumunu karşılaştırmış ve Mısır'ın sulak ve verimli topraklara sahip olması yönüyle üstünlüğünü ortaya koyarak ona olan özlemini dile getirmiştir. Şair, kurak bölgelerdeki şartların ağırlığıyla Mısır'ın içinde bulunduğu büyük nimetin farkına vararak bu nimeti bıkip usanmadan zevk içinde anmaya devam etmiştir.⁷⁴²

2.8. Bir köşkü medih

eş-Şebrâvî yukarıda geçtiği üzere insanları ve ilmî eserleri methetmenin yanısıra binaları da methetmiştir. Saray, köşk, avlu, ev vb. yapıların tasvir edildiği şiirler aşağıda vâsf başlığı altında incelenecek olsa da şair bizzat kendisi, örnek verilecek şiire başlık olarak "ayan kardeşlerimizden bir şahsın bina ettiği köşkü methetmek üzere de şöyle dedim" ifadesini zikrettiği için bu şiirin methiye başlığı altında incelenmesi uygun görülmüştür. Şiirin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁴³[Hâfif]

مَا هَذَا الْمَكَانِ فِي الْحُسْنِ ثَانٍ صَانَهُ اللَّهُ مِنْ صُرُوفِ الزَّمَانِ

⁷⁴² Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 212; Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 244.

⁷⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 74.

Bu mekânın güzellikte bir ikincisi yoktur. Allah onu zamanın musibetlerinden korusun.

فَتَأْمَلِ وَسَرِّحِ الطَّرْفَ وَأَنْظُرْ مَا حَوَى فِيهِ مِنْ بَدِيعِ الْمَعَانِي

Düşün ve göz gezdir, o mekânın ihtiva ettiği eşsiz manalara bir bak!

وَتَنْزَرَهُ فِي قَاعَةٍ قَدْ تَجَلَّتْ كَعُرُوسٍ زُفَّتْ بِطِيبِ الْأَعْيَانِي

Güzel türkülerle gönderilen bir gelin gibi görünen avluda hoşça vakit geçir!

فِي حِمَاهَا الْعُزْلَانُ تَرْتَعُ تَيْهًا فَتَنْزَرُهُ فِي مَرْتَعِ الْعُزْلَانِ

Koruluğunda cilveli bir şekilde otlayan ceylanlar vardır. Ceylanların bu merasında hoşça vakit geçir!

فَاطْرِدِ هَمَّ عَنْكَ مَا دُمْتَ فِيهَا فَهِيَ كَنْزُ الْهَنَاءِ وَحِرْزُ الْأَمَانِ

Orada olduğun müddetçe sıkıntılarını at! Çünkü o mutluluk hazinesi ve emniyet muskasıdır.

بَيْتٌ مَجْدٍ أَسَاسُهُ مِنْ سُورٍ وَجَى الْجَنَّتَيْنِ بِالْإِنْسِ دَانَ⁷⁴⁴

(O), temeli mutluluktan (atılmış) bir şan ve şeref evidir. İki bahçenin meyveleri insanlara yakındır.

هَذِهِ الْجَنَّةُ ادْخُلُوا بِسَلَامٍ⁷⁴⁵ وَهَنِيئاً لَكُمْ نَعِيمُ الْجِنَانِ

Bu bahçeye selametle giriniz ve bahçelerin nimetleri sizlere afiyet olsun!

زَادَهُ اللَّهُ رِفْعَةً وَجَمَالاً مَا تَوَالَتْ دَقَائِقُ الْأَزْمَانِ

Zamanın dakikaları geçtiği müddetçe Allah o köşkün yüceliğini ve güzelliğini artırsın.

Şiirin 4. beytinde köşkün sakinleri ceylanlara benzetilmiş ve eve gelen ziyaretçinin onlarla beraber güzel vakit geçirebileceği ifade edilerek şiir dua cümlesiyle bitirilmiştir.

⁷⁴⁴ Rahman suresi 54. ayetten iktibas edilmiştir.

⁷⁴⁵ Hicr suresi 46. ayetten iktibas edilmiştir.

Sonuç olarak Şebrâvi methiyelerinde de kendisinden önceki şairlerin medih şiirlerinde olduğu gibi Peygamberimizi, ehlibeyti, ilim adamlarını, tarikat büyüklerini, ilmî eserleri, binaları vs. methetmiş ve bu methiyelerinde mübalağalı anlatımlar tercih etmekle beraber dil açısından yalın ifadeler kullanmıştır.

3. İHVANİYYAT

İhvaniyyât temalı şiirler, şairlerin kutlama, taziye, tebrik, mektuplaşma, sitem, özür dileme, ziyaret, ara buluculuk talebi, evlenme teklifi, teşekkür, hastanın durumunu sorma ve haber gönderme gibi amaçlarla yazılmış şiirlerdir.⁷⁴⁶ eş-Şebrâvî de çeşitli vesilelerle ihvaniyyât konulu şiirler yazmıştır. Bu şiirler şu şekilde sınıflandırılabilir:

3.1. Tebrik ve kutlama

3.1.1. Bayram tebriği ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir şiirinde Muhammed el-Bekrî (ö. 1171/1757)'nin bayramını tebrik etmiş ve 1127/1715 senesini tarih düşürmüştür. Bu şahıs daha önce belirtildiği üzere eş-Şebrâvî'nin çok sevdiği ve sık sık ziyaret ettiği bir kişidir. Bu şiirin tamamı şu şekildedir:⁷⁴⁷[Tavîl]

1 أَمْوَلَايَ هَذَا الْيَوْمُ يَوْمٌ مُّبَارَكٌ وَعِيدٌ سَعِيدٌ بَاهِنًا يَتَهَلَّلُ

Efendim, bu gün mübarek bir gün ve sevinçle coşan mutlu bir bayramdır.

2 أَمْوَلَايَ أَحْيَاكَ الْإِلَهَ لِمِثْلِهِ وَعَزُّكَ مَوْفُورٌ وَسَعْدُكَ مُقْبِلٌ

Efendim, Allah seni bunun gibi bayramlarla ihya etsin. Senin şerefın çok mutluluğun ise gelmektedir.

3 وَعَادَ إِلَيْكَ الْعِيدُ وَالْعَوْدُ أَحْمَدُ وَأَنْتَ عَلَيَّ مَا أَنْتَ فِي الْعِزِّ تَرْفُلُ

Bayrama tekrar kavuştun. Tekrar kavuşmaya çok hamededir. Sen içinde bulunduğun onurdan dolayı gururla yürüyorsun.

⁷⁴⁶ İsmail Durmuş, “Mektup”, *DİA*, XXIX, 15, İstanbul, 2004; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, s. 42, *Nüsha*, Sayı: 21, Ankara, Bahar 2006.

⁷⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59.

4 أَتَى الْعِيدُ يَسْعَى نَحْوَ سَاحَتِكَ الَّتِي بِهَا نَالَ ذَاكَ الْعِيدُ مَا كَانَ يَأْمُلُ

Bayram senin civarına doğru koşarak geldi ki bu bayram ümit ettiği şeye onunla ulaşabilir.

5 وَهَيْهَاتَ يَلْقَى الْعِيدُ مِثْلَكَ سَيِّدًا لَهُ رُتْبَةٌ فَوْقَ الثُّرَيَّا وَمَنْزِلٌ

Bu bayramın, Süreyya yıldızının üzerinde rütbe ve menzili bulunan senin gibi bir seyyidle karşılaşması ne kadar uzaktı!

6 لَكَ الْمَجْدُ يَا صِنَوَ الْعَتِيقِ حَقِيقَةً وَبِحَدِّ سِوَاكَ الْأَمْرِ فِيهِ مُؤَوَّلٌ

Gerçekten şeref sana aittir, ey 'Atîk (Hz. Ebubekir)'in oğlu. Senin haricindekilerin şerefi yorumlanmıştır.

7 وَلَمَّا أَتَاكَ الْعِيدُ أَرَحْتُ إِنْكُمْ لَكُمْ يَا بَنِي الصَّدِيقِ مَجْدٌ مُؤَثَّلٌ⁷⁴⁸

Sana bayram gelince tarih düştüm: “Köklü şeref sizlere aittir, ey Sıddık oğulları”.

3.1.2. Doğum tebriği ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir şiirinde Kahire'nin ileri gelenlerinden bir şahsı, 1146/1733 tarihinde dünyaya gelen iki çocuğundan dolayı tebrik etmiş ve onların doğumlarına tarih düşürmüştür. Bu şiirin bazı dizeleri şöyledir:⁷⁴⁹[Vâfir]

فَطَبُ نَفْسًا بِمَجْدِهِمَا وَأَرْخُ أَدَامَ اللَّهُ فَخْرَهُمَا وَأَعْلَا⁷⁵⁰

Onların şerefiyle gönlün hoş olsun ve tarih düş: “ Allah onların şerefini devam ettirsin ve onları yüceltsin.”

هُمَا قَدْ حَدَّثَا فِي الْمَهْدِ عَمَّا لِأَصْلِهِمَا مِنْ الْمَجْدِ الْمُعْلَى

O ikisi, beşikte, köklerindeki yüce şerefi anlattılar.

⁷⁴⁸ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: إنكم (111) + لكم (90) + يا (11) + بني (62) + الصديق (235) +

مجد (47) + مؤئل (571) = 1127.

⁷⁴⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 57.

⁷⁵⁰ Bu beyitte de tarih düşürme sanatı vardır: أدام (46) + الله (66) + فخرهما (926) + وأعلا (108) = 1146.

وَكَمْ لَهُمَا مِنْ الْأَسْلَافِ مُجْدٍ وَحُسْنُ ثَنَا عَلَى الْأَيَّامِ يُنَلَى

O ikisinin atalarından gelen ne kadar çok şerefi vardır. Sürekli güzel övgüler okunur.

مَخَائِلُ نُورٍ وَجْهَهُمَا تُرِينَا بَرَاهِينَ النَّجَابَةِ حِينَ بَجَّ لَمَى

O ikisinin yüzünün nurunun görüntüleri tecelli ettiği zaman bize soyluluğun delillerini gösterir.

رَضِيْعًا سُودِدِ شَبَلًا فَحَارِ كَرِيْمًا مَحْتَدِ فَرَعًا وَأَصْلًا

(O ikisi) ata ve evlat yönünden şerefin iki bebeği, onurun iki aslan yavrusu ve (insan) tabiatının iki değerli çocuğudur.

مَكَارِمُ غَيْرِهِمْ قَوْلٌ وَتَلَقَّى مَكَارِمَ بَيْنَهُمْ قَوْلًا وَفَعَلًا

Başkalarının güzel ahlakı sözdendir. Onlar ise güzel ahlakı kendi aralarında söz ve davranış olarak almışlardır.

خَطَابُهُمْ سُؤَالًا أَوْ جَوَابًا مِنْ الْمَاءِ الرُّؤَالِ الْعَذْبِ أَخْلَى

Onların soru sorarak veya cevap vererek muhatap olmaları, duru ve tatlı sudan daha hoştur.

فَلَا تُنْسَبُ لِعَيْرِهِمُ الْمَعَالِي فَقَدْ ثَبَّتَتْ هُمْ عَقْلًا وَنَقْلًا

Yücelikler onlardan başkasına nispet edilmez. Yüceliklerin aklen ve naklen onlara ait olduğu sabit olmuştur.

3.1.3. Düğün tebriği ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir dostunun düğününü tebrik etmek için şiir söylemiş ve bunun hediye olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Muhtemelen ismi Abdullah olan düğün sahibini de methettiği bu şiirin son tarafı şu şekildedir:⁷⁵¹[Tavîl]

12 فَلَا تَحْشَ عَبْدَ اللَّهِ سَوْأً وَلَا رَدَى فُكُلٌ جَمِيلٌ لِلْكَرِيمِ مَابُ

Korkma ey Allah'ın kulu, bozulmaktan ve yok olmaktan. Çünkü iyiler ulaşacaktır, bütün güzelliklere.

13 وَعِشْ أَمِنًا فَالْمَكْرَمَاتِ تَمِيمَةٌ وَلَيْسَ عَلَى ذِي الْمَكْرَمَاتِ حِسَابُ

Rahat yaşa! Çünkü nazar boncuğudur, güzel ahlak(ın). Hesap yoktur ahlakı güzel olanlara.

14 وَتِلْكَ عَرُوسٌ عَن مَعَالِيكَ أَعْرَبْتُ هَا فِي مَعَانِيكَ الْحِسَانِ خِطَابُ

İşte bir düğün. Anlattım, senin şeref ve yüceliklerini. Güzel vasıfların hakkında bir mesaj vardır onda.

15 فَخُذْهَا مِنَ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ هَدِيَّةً وَلَا تَحْتَقِرْهَا فَالشَّهَابُ شَهَابُ

Kabul et onu, bir hediye olarak bu fakir kuldan, hakir görme. Yıldız, yıldızdır.

16 وَلَا زَالَتِ الْأَيَّامُ تَمُنُّكَ الْهَنَا وَتَخْضَعُ بِالنُّعْمَى لَدَيْكَ رِقَابُ

Devam etsin, günler sana saadet vermeye ve mutlulukla boyun eğmeye ve katında köle olmaya.

17 وَلَا زَلَّتْ تَرَفَى فِي مَرَاقِي الْغُلَا وَلِي ذَهَابُ إِلَى هَذَا الْحِمَى وَإِيَابُ

Devam edesin, şeref basamaklarında yükselmeye! Benimse vardır, bu sığınağa gidiş gelişlerim.

Yine eş-Şebrâvî şeriflerden bir şahsın (aşağıdaki beyitlerden anlaşıldığı kadarıyla künyesi muhtemelen Ebu'l-Felâh'tı) 1123/1711 yılında yaptığı düğünü kutlamış ve bu düğüne tarih düşürmüştür. Bu şiirin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁵²[Kâmil]

⁷⁵¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 10.

⁷⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 19.

وَأَقَمْتُمْ غُرْسًا يُضِيءُ كَأَنَّمَا الدَّهْرُ مِنْهُ كَوَكَبٌ وَضَاحٌ

Yaptınız parlak bir düğün, sanki zaman bu düğün sebebiyle parlayan bir yıldız.

أَرْحُتُهُ أَبَدًا بَعْدَ حِمَاكُمْ لِأَبِي الْفَلَّاحِ بَجْدَدِ الْأَفْرَاحِ⁷⁵³

Bu düğüne tarih düştüm: Ebediyen himayenizin sorumluluğunda, Ebu'l-Felâh için sevinçler yenilendi.

مَا إِنَّ يُلَامُ مُحِبُّكُمْ فِي حِيَّتِكُمْ أَبَدًا وَوَيْسَ عَلَيْهِ فِيهِ جُنَاحٌ

Kınanmaz sizi seven sevdiğinden dolayı asla, yoktur ona bu konuda günah da.

لَا زَلْتُمْ أَهْلَ الْمَكَارِمِ وَالتَّقَى وَالدِّيْنِ الْإِرْشَادُ وَالْإِصْلَاحُ

Siz hep güzel ahlak ve takva sahibisiniz ve katınızdadır doğru yolu göstermek ve düzeltmek.

طِبْتُمْ وَطَابَ جَنَابُكُمْ فَلَا جَلَّ ذَا طَابَ الْمَدِيحِ وَطَابَتِ الْمَدَاحُ

İyi oldunuz ve hoş oldu zatı âliniz de, çok bir şey değil bu. İyi oldu övülen ve hoş oldu öven.

Bir başka düğün tebriği şiirinde de şair, şiirine klasik usulde olduğu gibi gazelle başlamıştır. Başında 22 beyitlik gazel⁷⁵⁴ yer alan kasidenin tamamı 45 beyittir. Şiirinde mukaddimeden sonra ana konuya geçiş yapan şair isminin Abdullah künyesinin Ebu Ömer⁷⁵⁵ olduğu anlaşılan yine şeriflerden bir şahsın düğününü tebrik etmiş, şahsı ve soyunu methetmiş ve düğüne 1124/1712 tarihini düşürmüştür. Bu düğün sebebiyle Mısır'ın diğer ülkelere karşı gururlandığını belirten şair, duygularını şöyle dile getirmektedir:⁷⁵⁶[Tavîl]

وَهَبْ أَنِّي بَالَعْتُ فِي الْمَدْحِ طَاقِي فَمَا قَدَرَ مَدْحِي بَعْدَ أَنْ مَدَحَ الدُّكْرُ

⁷⁵³ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: أبدا (8) + بعهد (81) + حماكم (109) + لأبي (43) + الفلاح (150) + تجدد (411) + الأفراح (321) = 1123.

⁷⁵⁴ İleride “Kaside ve yapısı” başlığı altında “Mukaddime” bölümünde incelenecektir.

⁷⁵⁵ Yukarıda “Şerifleri medih” başlığı altında değinilen, şairin kendisine methiye yazıp istigase (yardım isteme)'de bulunduğu şeriflerden olan bir zatın künyesi de Ebu Ömer idi. Bu iki şahsın aynı kişi olması muhtemeldir.

⁷⁵⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 30, 31.

Farz et ki ben övgü için bütün gücümü harcadım, ama benim övgüm bir şey değildir Kur'ân-ı Kerîm övdükten sonra.

أَبَا عُمَرَ يَكْفِيكَ عِزًّا وَسُؤْدُدًا وَرَفْعَةً قَدْرَ جَدِّكَ الطَّاهِرِ الطُّهْرُ

Ebu Ömer! Yeter sana şeref, efendilik ve yücelik olarak, temiz ceddinin tertemiz değeri.

وَكَمْ حَاوَلُوا أَنْ يَلْحَقُواكَ وَبَيْنَهُمْ وَبَيْنَكَ عَبْدَ اللَّهِ فِيمَا أَرَى عُسْرُ

Ne kadar çok uğraştılar sana katılmaya, onlarla senin aranda bence engel var Abdullah!

بِكَ الدَّهْرُ عَبْدَ اللَّهِ جَادَ وَطَالَ مَا بِمِثْلِكَ عَبْدَ اللَّهِ قَدْ بَجَلَ الدَّهْرُ

Sana zaman cömert davrandı Abdullah ve senin gibi nicelerine de cimrilik yapmıştır zaman, Abdullah!

وَهَيْهَاتَ يَلْقَى الدَّهْرُ بَعْدَكَ سَيِّدًا لَهُ شَرَفٌ مِنْ دُونِهِ الْأَنْجُمُ الرُّهْرُ

Senden sonra zamanın şerefi ve dahası parlak yıldızları olan bir seyyidle karşılaşması ne kadar da uzak bir şeydir.

أَعَدَّتْ لِأَهْلِ الدَّهْرِ رَوْقُ دَهْرِهِمْ بَعْرُسٍ لَهُ فِي كُلِّ قَلْبٍ امْرِئٍ سِرُّ

O günün insanlarına, her bir kişinin kalbinde bir gizem bırakan düğünle dönemlerinin en şaşaalısını hazırladı.

بُرُوجِي أَقْدِي ذَلِكَ الْعُرْسَ كَمْ حَوَى سُرُورًا وَكَمْ شَحْصٍ بِهِ نَالَهُ جَبْرُ

Canımı feda ederim bu düğüne, nice sevinçler vardır o düğünde ve niceleri bu düğün sebebiyle bir gurur elde etmişlerdir.

مَلَأَتْ بِهِ كُلَّ الْقُلُوبِ مَسْرَةً وَتَاهَتْ عَلَى كُلِّ الْبِلَادِ بِهِ مِصْرُ

Doldurdu onunla bütün kalplere sevinç ve iftihar etti bütün ülkelere onunla Mısır.

وَحُزْتُ بِهِ مَجْدًا وَفَحْرًا وَسُودُودًا فَأَرْحُهُ لِسَيِّدِ الْمَاجِدِ الْفَخْرِ⁷⁵⁷

Elde ettin onunla şeref, onur ve efendilik şu şekilde tarih düştüm ona: “Şerefli Seyyid’e aittir onur.”

وَلَا زَلْتُ دُحْرِي يَا شَرِيفُ وَمَلَجْتِي وَحَسْبِي مِنْ دُنْيَايَ أَنْتَ لِي دُحْرُ

Sen hâlâ hazinemsin ey Şerîf ve sığınağımsın. Dünyamdan senin benim için bir hazine olman bana yeter.

عَلَى جَدِّكَ الْهَادِي الْبَشِيرِ تَحِيَّةٌ تَلِيْقُ بِهِ مَا عَرَدَتْ فِي الرُّبَا الْقُمُرُ

Doğru yola ileten ve müjdeleyen ceddine selam olsun. Lâyıktır ona öttiği sürece tepelerde kumrular.

3.1.4. Hac’dan dönüşü tebrik ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir şiirinde isminin Yusuf olduğu ve kendisinin bir hadis âlimi olduğu anlaşılan bir şahsın 1130/1717 senesinde hacdan dönüşünü tebrik etmiş ve bu olaya tarih düşürmüştür. Yine bu şiirden, hacca giden bu şahsın orada hadis meclislerine katılıp hadis rivayet ettiği ve İbn Keşir’den rivayette bulunma vasfını kazandığı anlaşılmaktadır. Şiirin bazı beyitleri şöyledir:⁷⁵⁸[Hafif]

فَهَنِيئًا لَكَ الزِّيَارَةُ وَالْحُجُّ وَتَيْلُ الْمُرَادِ فِي كُلِّ مَشْهَدٍ

Mübarek olsun sana ziyaret, hac ve her önemli yerde murada ulaşmak.

قِفْ وَطُفْ وَاسْعَ وَأَزِمْ بِالْعِزِّ وَالنَّصْ رِ جَمَارًا لِرَدِّ أَعْدَا وَحُسْدٍ

Vakfe yap, tavaf et, sa’y et, düşmanları ve hasetçileri kovmak için şeref ve zaferle şeytan taşla!

وَادْخُلِ الْبَيْتَ آمِنًا مُطْمَئِنًّا وَارَوْ عَنْ زَمْرَمِ الرُّلَالِ الْمُبْرَدِ

Gir Beytullah’a güven ve huzur içinde ve iç saf ve soğuk zemzem suyundan.

ثُمَّ غَدَّ سَالِمًا لَنَا وَإِلَيْهِ كُلُّ عَامٍ تَعُودُ وَالْعَوْدُ أَحْمَدُ

⁷⁵⁷ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: للسيد (134) + الماجد (79) + الفخر (911) = 1124.

⁷⁵⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 25.

Sonra salimen bize dön ve her sene oraya tekrar gidersin. Tekrar gitmek, çok övülür.

وَأَعِدُّ مَجْلِسَ الْحَدِيثِ الَّذِي كَانَا بَعْلِيَاكَ عِقْدُ دُرٍّ مُنْصَدِّ

Devam ediniz, uhdenizde, şerefînzde dizilmiş inci gerdanlık olan hadis meclisine.

مُفْرَدُ الْعَصْرِ مَنْ يُضَاهِيكَ فَحَرًّا وَلَكَ الْفَحْرُ فِي الْحَقِيقَةِ يُسْنَدُ

Çağın biriciği, övgü bakımından kim sana benzeyebilir? Övgü sana aittir, gerçekte sana isnad edilir.

قَدْ رَوَيْتَ الْعَلَا عَنِ ابْنِ كَثِيرٍ بِصَحِيحٍ مِنْ لَفْظِهِ أَوْ بِمُسْنَدِ

Yüceliği İbn Kesîr'den rivayet ettin, sahih bir metin veya senedle.

مَجْلِسٍ فِيهِ أَنْتَ بَدْرٌ مُنِيرٌ وَالْأَحَادِيثُ فِيهِ حَوْلُكَ تُسْرَدُ

Sen içinde bulunduğun mecliste parlak bir dolunaysın. Hadisler de etrafında serdedilmektedir.

وَشَيْئُوحُ الْحَدِيثِ مَا بَيْنَ رَاوٍ عَنْكَ أَوْ سَامِعٍ بِفَضْلِكَ يَشْهَدُ

Senden hadis rivayet eden veya dinleyen hadis hocaları senin faziletine şahittirler.

فَرَّ عَيْنًا فَأَنْتَ لِلْمَجْدِ أَهْلٌ أَبَدَ اللَّهُ دَا الْفَخَارِ وَأَيْدٍ

Gözün aydın olsun, sen şerefe layıksın. Allah onur sahibini ebedileştirsin ve desteklesin.

حَازَ أَسْلَافُكَ السِّيَادَةَ قَدَمًا ثُمَّ آلتَ إِلَيْكَ بِالْقَرْصِ وَالرُّدِّ

Elde etti senden öncekiler efendiliği ta ezelde. Sonra sana döndü, kesin olarak.

يَا هَا مِنْ سِيَادَةٍ أَرَّحُوهَا يُوسُفَ الْعَصْرِ لَا تَزَالُ مُسَيِّدٌ⁷⁵⁹

Ama ne efendilik! Şöyle tarih düşünüz: Ey zamanın Yusuf'u! Hep efendi

زَادَكَ اللَّهُ كُلَّ مَطْلَعِ شَمْسٍ نَعْمًا لَا تَزَالُ بِالشُّكْرِ تَمْتَدُّ

Artırsın Allah, her güneş doğuşunda nimetleri, şükürle artmaya devam etsin.

⁷⁵⁹ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: يوسف (156) + العصر (391) + لا تزال (469) + مسيد (114) = 1130.

3.2. Yazışma

eş-Şebrâvî, dostu şeyh Muhammed eş-Şa‘râvî⁷⁶⁰ ile yazışmak maksadıyla bir şiir nazmetmiş ve bu şiirinde dostunun kendisinden uzaklaşmasına sitem etmiş, eğer hatası varsa affedilmesi gerektiğini, bunun dostluğun şanından olduğunu belirtmiş ve kendisine karşı daha müsamahalı davranmasını ondan talep etmiştir. Bu şiirin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁶¹[Hafif]

أَيُّهَا الْخَلُّ قَدْ صَحَبْنَاكَ دَهْرًا
وَبَلَوْنَا حِلَاكَ سِرًّا وَجَهْرًا

Ey dost! Seninle arkadaş olduk uzun süre. Denedik özelliklerini gizlice ve açıkça.

وَعَلِمْنَاكَ أَطْهَرَ النَّاسِ ذِيلاً
ثُمَّ أَيْضًا لَا زِلْتَ تَزْدَادُ طُهْرًا

Biz seni insanların en temiz elbiselisi olarak bildik. Sonra da paklığın artmaya devam etmektedir.

وَلَقَدْ طَالَ مَا اخْتَبَرْنَاكَ حِلْمًا
فَرَأَيْنَاكَ أَحْلَمَ النَّاسِ صَدْرًا

Çoğu kere denedik biz senin hilmini ve gördük ki sen insanların kalbi en halim olanısın.

لَا لِعَجْزٍ وَخَفْضِ قَدْرٍ وَلَكِنْ
أَخْلَمَ النَّاسِ أَرْفَعُ النَّاسِ قَدْرًا

Hilmin acziyetten veya değersizlikten kaynaklanmıyor fakat insanların en halimi değeri en yüce olanıdır.

مَا ظَنَّنَاكَ أَيُّهَا الْخَلُّ مِنْ قَبْ
لِ عَلَيْنَا بِمَا جَرَى تَتَجَرًّا

Ey dost, daha önce meydana gelen şeylerden dolayı bize karşı cesur davranacağını zannetmiyorduk..

وَعَلَى كُلِّ حَالَةٍ أَنْتَ وَاللَّ
هِ بِمَا عِنْدَنَا مِنَ الْحُبِّ أَدْرَى

Her durumda sen vallahi, bizdeki muhabbeti çok iyi bilirsin.

حَاشَ لِلَّهِ أَنْ نَحْوَلَ عَنِ الْعَهْ
دِ وَنَأْتِي شَيْئًا مِنَ الْعَدْرِ نُكْرًا

⁷⁶⁰ Bir şiir dîvânı olması haricinde (*Hizânetu't-Turâs-Fihrisu Mahtûtât*, 98, 261 (el-Mektebetu's-Şâmîle)) hakkında bilgi tespit edilemeyen eş-Şa‘râvî'nin bir şiirine eş-Şebrâvî tahmiste bulunmuştur (Bkz. *Dîvân*, s. 10-13). Bu şiirin başında eş-Şebrâvî “dostumuz merhum” dediğine göre eş-Şa‘râvî, eş-Şebrâvî'den önce vefat etmiştir.

⁷⁶¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 31.

Allah korusun bizi, sözümüzden dönüp inkâr ederek ihanet etmemizden.

فَعَلَامَ الْإِعْرَاضُ عَنِّي وَإِيَّيَ لَمْ أَجِدْ عَنْكَ بَعْدَ بُعْدِكَ صَبْرًا

Neden benden yüz çeviriyorsun? Senin yokluğundan sonra sabredemedim.

لَا تَسِيءْ بِي ظَنًّا فَمَا أَنَا بِمَنَّ يُظْهِرُ الْوُدَّ ثُمَّ يُضْمِرُ عَذْرًا

Hakkımda kötü zan besleme! Çünkü ben sevgi gösterip ihanetini gizleyen kimselerden değilim.

وَإِذَا مَا سَمِعْتَ عَنِّي ذَنْبًا فَالْتَمِسْ لِي عَن ذَلِكَ الذَّنْبِ عَذْرًا

Benim hakkımda bir günah duyduğunda, Benim için o günah hakkında bir mazeret buluver.

وَعَلَى فَرَضٍ أَنِّي فِيكَ أَذْنَبْتُ فَإِنِّي لَدَيْكَ أَمِلٌ سَتْرًا

Diyelim ki ben sana karşı bir hata yaptım. Öyleyse ben senden hatamın örtülmesini bekliyorum.

إِنَّمَا الْخُرُّ مَنْ تَجَاوَزَ عَن هَفٍّ حَوَّةَ مَنْ كَانَ فِي الْمَوَدَّةِ حُرًّا

Hür kişi, muhabbette de hür olan kişinin hatasından geçebilendir.

هَذِهِ حَلَّةُ الْأَحْلَاءِ قَدَمًا لَا رَأَتْكَ الْعَيْنَانِ مِنْهَا مُعَرَّى

Bu, ezelden beri dostların vasfıdır. Gözler, seni bu özellikten soyunmuş olarak görmesin.

eş-Şebrâvî'ye dostu Şa'râvî de 41 beyitlik bir şiirle karşılık vermiştir. Bu şiirin ilk iki beyiti şöyledir:⁷⁶²[Hafif]

إِنَّ مَنْ يَحْفَظُ الْمَوَدَّةَ أُخْرَى بِالْتَّنَاءِ الْجَمِيلِ دُنْيَا وَأُخْرَى

Muhabbeti muhafaza eden dünya ve ahirette güzel övgüye layıktır.

وَالنَّبِيلُ الْأَصِيلُ يَنْمُو وَقَارًا وَاحْتِشَامًا مِنْ حَيْثُ يَغْفِرُ وَزَرًا

Hatayı affetmekle şerefli ve asaletli kişinin vakar ve ihtişamı artar.

⁷⁶² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 31, 32.

3.3. Özür dileme

eş-Şebrâvî bir şiirinde ziyaretlerini geciktirdiği için bazı hocalarından özür dilemektedir. Bu şiirin bir kısmı şu şekildedir:⁷⁶³[Hafff]

إِنَّ ذَنْبِي وَاللَّهِ ذَنْبٌ كَبِيرٌ غَيْرَ أَبِي بِجِلْمِكُمْ أَسْتَجِيرُ

Vallahi sizin hilminize sığınmam dışında günahım, büyük günahıdır.

ضَاقَ صَدْرِي وَأَحْجَلَ الذَّنْبُ وَجْهِي وَأَعْتَرَانِي مِنَ الْحَيَا تَغْيِيرُ

İçim daraldı, günah yüzümü mahcup etti. Hayâ beni değiştirdi.

وَتَأَسَّفْتُ حِينَ كَانَ الَّذِي كَانَا وَلَكِنْ جَرَى بِهِ الْمَقْدُورُ

Üzıldüm olanlar olunca, fakat olanlarda kader yürürlüktedir..

وَتَأَخَّرْتُ عَنْ لِقَائِكُمْ حَيَاءً ثُمَّ إِنِّي أَعْيَابِي التَّأَخِيرُ

Hayâdan dolayı ziyaretinizi geciktirdim. Sonra da bu gecikme beni aciz bıraktı.

لَكِنَّ الْعَفْوَ لَيْسَ يَبْعُدُ عَنْكُمْ فَعَسَى أَنْ يَصِحَّ قَلْبُ كَسِيرُ

Fakat affetmek uzak değildir size. Kırık kalbin iyileşmesi umulur.

إِنَّ ظَنِّي وَاللَّهِ فِيكُمْ حَمِيلٌ وَلِسَانِي عَنِ اعْتِدَارِي فَصِيرُ

Vallahi sizin hakkınızdaki zannım güzeldir. Dilim özür dilemekten acizdir.

سَعَةُ الصَّدْرِ قَدْ دَعَتْنِي إِلَى مَا كَانَ مِنِّي وَالْحِلْمُ عَنْكُمْ شَهِيرُ

Gönül genişliği beni benden meydana gelen şeylere sevk etti. Sizin hilminiz meşhurdur.

شِيمَةُ الْأَكْرَمِينَ عَفْوٌ وَصَفْحٌ كُلُّ ذَنْبٍ لَدَيْكُمْ مَغْفُورُ

Değerli kimselerin huyu affetmek ve vazgeçmektir. Bütün kusurlar huzurunuzda bağışlanır.

⁷⁶³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 33, 34.

3.4. Davet

eş-Şebrâvî, bir şiirinde, Mısır valilerinden Köprülü Abdullah Paşa (valiliği: 1729-31)'nin maiyetinden biri olan uzun süre görüşmedikleri anlaşıl原因 Abdulğafûr Efendi'yi ve şiirde ismi geçen diğer dostlardan Ali ve Şihâb Efendileri kendi evine davet etmektedir. Bu kasidenin devamında şair Köprülü Paşa'yı methetmiştir ve bu kısım methiye başlığı altında zikredilmiştir. Bu şiirin ilgili bölümleri şöyledir:⁷⁶⁴[Vâfir]

مُحِبُّكَ يَا شَقِيقَ الرُّوحِ يَرْجُو مَحَبَّتَكَ لِلتَّائِسِ وَالسُّرُورِ

Ey can kardeş(im), seni seven, dostluk ve mutluluk için gelmeni ümit etmektedir.

وَيَأْمُلُ مِنْكَ فِي ذَا الْيَوْمِ تَأْتِي وَتَنْعَمُ بِالْجُلُوسِ وَبِالْمُرُورِ

Ve senden, gelip sohbetin ve gezmenin tadını çıkaracağın o gün hakkında ümit içindedir.

فَإِنْ يَكُ قَدْ أَحَدَتْ الْيَوْمَ إِذْنًا مِنْ الْمَوْلَى الْوَزِيرِ ابْنِ الْوَزِيرِ

Eğer olursa, o gün izni vezir oğlu vezir efendiden alırsın.

فَخَيْرُ الْبِرِّ عَاجِلُهُ وَإِلَّا فَخُذْ إِذْنًا وَعَجَلْ بِالْحَضُورِ

İyiliğin en hayırlısı acil olanıdır⁷⁶⁵. Aksi olursa doğru değildir. Al izni ve acele gel.

وَلَا تَتْرُكْ مُحِبَّكَ فِي انْتِظَارٍ فَمَا يَفْؤَى عَلَى الْبُعْدِ الْكَبِيرِ

Dostunu bekler vaziyette bırakma. Artık, o uzun ayrılığın üstesinden gelemiyor.

وَقُلْ لِلْفَاضِلِ الْمَوْلَى عَلِيٍّ وَصَاحِبِهِ الشَّهَابِ الْمُسْتَنْبِرِ

Ve söyle faziletli Ali Efendi'ye ve dostu münevver eş-Şihâb'a:

مُحِبُّكُمْ لِمَنْزِلِهِ دَعَانَا ثَلَاثَتَنَا هَلُمَّا بِالْبُكُورِ

“Dostunuz evine davet ediyor üçümüzü, haydi erken geliniz.”

⁷⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 38; el-Cebertî, I, 248, 249.

⁷⁶⁵ İfade hikmetli söz niteliğinde olduğundan beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

وَإِنِّي أَرْجِي مِنْكُمْ جَمِيعًا إِجَابَةً مَا يُؤْتِيهِ ضَمِيرِي

Ben hepimizden gönlümden geçene icabet etmenizi umuyorum.

وَأَشْكُرُ فَضْلَ مَوْلَانَا عَلَيَّ وَأَحْمَدُ فِي الزِّيَارَةِ وَالْمَسِيرِ

Efendimiz Ali'nin ihsanına teşekkür ederim. Ziyaret ve yolculuğu için de hamedederim.

وَأَسْأَلُ لُطْفَ كُلِّ مِنْهُمَا فِي زِيَارَةِ مَنْزِلِ الْعَبْدِ الْفَقِيرِ

Abd-i fakirin evini ziyaret etmeleriyle her birinin lütfkârlığını arzularım.

فَإِن أَنْتُمْ تَفَضَّلْتُمْ وَجِئْتُمْ فَقَدْ حُزْتُمْ عَظِيمَاتِ الْأَجُورِ

Eğer sizler buyurup gelirsiniz, büyük ecirler elde edersiniz.

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ الْأَقْدَارَ عَنَّا بَعْدُ كَانَ أَوْ أَمْرٍ ضَرُورِ

Meydana gelen bir mazeret veya zaruri bir işle eğer kader alıkoyarsa sizi bizden,

فَيَوْمٌ غَيْرٌ هَذَا الْيَوْمِ لَكِنْ بَوَعْدٍ فِيهِ شَرْحٌ لِلصُّدُورِ

Başka bir gün, fakat gönülleri ferahlatacak bir söz verin.

وَلَا تَضْجُرْ شَقِيقَ الرُّوحِ مِي فَلَيْسَ أَخُو الْمَوَدَّةِ بِالضَّجُورِ

Rahatsız olma ey can kardeş(im)benden! Dost rahatsız olmaz.

وَإِنَّ الْحُبَّ يَسْتُرُ كُلَّ عَيْبٍ خُصُوصًا وَهُوَ مِنْ خِلِّ سْتُورِ

Muhabbet örter her aybı, özellikle de kusurları örten bir dosttan gelen aybı.

وَإِنَّ اللَّهَ مَوْلَانَا غَفُورٌ وَأَنْتَ كَمَا تَرَى عَبْدُ الْعَفُورِ

Mevlamız Allah gafurdur. Sen de gördüğün gibi Abdulgafur (Gafur'un kulu)' sun.

Şiirde geçen vezir Abdülgafür Efendi'nin kendisinden izin alacağı efendisi Köprülü Abdullah Paşa'dır.

4. DİNÎ ŞİİR

eş-Şebrâvî dînî şiir denilebilecek çok az sayıda şiir nazmetmiştir. Şair bu şiirlerden üç tanesini Peygamberimiz (s.a.v.)'e tevessülde bulunarak methiye tarzında yazmıştır. Tevessül Hz. Peygamberi veya Allah katında önemli bir makamda olduğu düşünülen bir şahsı aracı kılarak Allah'a yalvarma, aracı kılınan şahsın şefaatinin talep etme ve niyazda bulunma anlamında bir terimdir. Osmanlı dönemi Arap edebiyatında pek çok şair bu türde şiirler nazmetmiştir⁷⁶⁶. Peygamberimizi methetmek amacıyla yazılan şiirlerde bu tarz yakarış ve niyazda bulunma bölümleri mevcuttur. Şiirler genellikle dua ve Peygamberimize salatu selamla son bulmaktadır. Peygamberimize tevessül ve methiye şiirleri tasavvufun etkisiyle Arap edebiyatına girmiş ve özellikle Memlûkler ve Osmanlılar döneminde gelişme kaydetmiştir.⁷⁶⁷

Peygamberimize tevessülde bulunma şiirlerini, bir yönüyle Peygamberimize methiye başlığı altında da değerlendirmek mümkündür⁷⁶⁸. Çünkü bu nevi şiirlerde Peygamberimizin asaleti, ahlakının güzelliği, şemâili, yaşadığı kutsal yerler, ehlibeyti ve ashabı gibi unsurlar methedilmektedir.

4.1. Peygamberimize tevessül

eş-Şebrâvî, *Dîvân*'ına Peygamberimize tevessül şiiri ile başlamıştır. Bununla şair önceliği Peygamberimize vermeyi ve teberrükte bulunmayı arzulamış olabilir. *Dîvân*'ın bu ilk şiirinde şair işlediği günahlardan ve zamandan şikayet ederek Peygamberimize niyazda bulunmakta, ona övgü ve senalarla hitap etmektedir. Şair günahkar bir kul olduğunu itiraf ederek yaşadığı sıkıntılardan kurtulmayı, onun şefaatine nail olmayı ümit etmekte ve şiirini salatü selamla bitirmektedir. Bu şiirin maṭlâ'ı ve sonundan bazı beyitler şu şekildedir:⁷⁶⁹[Vâfir]

رَسُولَ اللَّهِ ضَاقَ بِي الْقَضَاءُ وَجَلَّ الْخَطْبُ وَأَنْقَطَعَ الْإِحَاءُ

⁷⁶⁶ Demirayak, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaath Dileme ve Yakarış Şiirleri", s. 49-51, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. Sayı, Ağrı, 2015. Bu makalede s. 72'de Abdullah eş-Şebrâvî, en çok tevessül şiiri yazan şairler arasında gösterilmiştir.

⁷⁶⁷ Ergin, "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)", s. 119, 120, 127, *Marîfe*, yıl: 7, Sayı: 1, Bahar 2007, Konya.

⁷⁶⁸ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 231.

⁷⁶⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 3, 4; Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 231.

Yâ Rasulallah! Dünya başıma dar geldi. Durum çok kritik. Kardeşlik ve sevgi bağları kesildi.

وَجَاهُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ جَاءَ مَا لِرَفْعَتِهِ انْتِهَاءُ

Yâ Rasulallah! Senin makamın çok yüce bir makamdır. Makamının yüceliğinin nihayeti yoktur.

رَسُولَ اللَّهِ إِيَّيْ مُسْتَجِيرٌ بِجَاهِكَ وَالزَّمَانُ لَهُ اعْتِدَاءُ

Yâ Rasulallah! Ben senin makamına sığınyorum. Zaman saldırgandır.

وَيَ وَجَلَّ شَدِيدٌ مِنْ دُنُوبِي وَمَا أَذْرِي أَعْفُوٌّ أَمْ جَزَاءُ

Günahlarımdan çok korkuyorum. Bilmiyorum, affedilecek mi, yoksa cezalandırılacak mı?

وَمَا كَانَتْ دُنُوبِي عَنْ عِنَادٍ وَلَكِنْ بِالْقَضَا غَلَبَ الشَّقَاءُ

Günahlarım bir inat uğruna değildir. Fakat kaderde günahkârlık galip geldi.

خُلِفْتَ مُبَرَّأً مِنْ كُلِّ عَيْبٍ كَأَنَّكَ قَدْ خُلِفْتَ كَمَا تَشَاءُ

Bütün ayıplardan arınmış bir şekilde yaratıldın. Sanki Sen dilediğin gibi yaratılmışsın.

وَأَجْمَلَ مِنْكَ لَمْ تَرَ قَطُّ عَيْنِي وَأَكْمَلَ مِنْكَ لَمْ تَلِدِ النِّسَاءُ

Gözüm Senden daha güzelini asla görmemiştir. Senden daha mükemmelini kadınlar dünyaya getirmemiştir.

عَلَيْكَ صَلَاةُ رَبِّي مَا تَوَالَتْ دُهُورٌ أَوْ تَلَا صُبْحًا مَسَاءُ

Zaman devam ettiği müddetçe veya akşam sabahı izlediği müddetçe Rabbimin rahmeti üzerine olsun.

Diğer bir tevessül şiirini eş-Şebrâvî, 1131/1719 senesinde haccettiğinde Peygamberimizin kabrine yönelince nazmetmiştir. Şair yukarıdaki gibi yakarış ve niyazla günahlarının affını talep etmiş ve kurtuluş için yegâne dayanağının

Peygamberimize olan muhabbeti olduğunu belirtmiştir⁷⁷⁰. Şiirin bazı beyitleri şöyledir:⁷⁷¹[Remel]

مُعَلَّتِي قَدْ نِلْتِ كُلَّ الْأَرْبِ هَذِهِ أَنْوَارُ طَهَ الْعَرَبِيِّ

Ey gözüm! Bütün amac(ın)a ulaştın. Bunlar Arap Peygamber Hz. Tâhâ'nın nurlarıdır.

هَذِهِ أَنْوَارُ طَهَ الْمُصْطَفَى خَاتِمَ الرُّسُلِ شَرِيفِ النَّسَبِ

Bunlar rasullerin sonuncusu, asilzade Hz. Tâhâ Mustafa'nın nurlarıdır.

هَذِهِ أَنْوَارُهُ قَدْ ظَهَرَتْ وَبَدَتْ مِنْ خَلْفِ تِلْكَ الْحُجُبِ

Bunlar, şu perdelerin arkasından ortaya çıkıp görünen nurlarıdır O'nun.

هَذِهِ أَنْوَارُهُ فَاَنْتَهَزِي فُرْصَةَ الْعُمْرِ بِهِ وَأَنْتَهِي

Bunlar O'nun nurlarıdır. (Ey gözüm), O'nun sebebiyle ömrü(nü)n fırsatını yakala ve alacağını al!

هَذِهِ أَنْوَارُهُ فَاَبْتَهَجِي وَأَطْرِبِي فَالْوَقْتُ وَقْتُ الطَّرِبِ

Nurlarıdır bunlar O'nun. O halde (ey gözüm), sevin ve coş! Çünkü coşma vaktidir vakit.

هَذِهِ طَيِّبَةٌ يَا عَيْنُ وَمَا بَعْدَ مَنْ طَابَتْ بِهِ مِنْ طَيِّبِ

Bu Taybe'dir ey göz(üm)! Daha sonra, herhangi bir güzellikten değil, Rasulullah sebebiyle güzel oldu.

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي مُذْنِبٌ وَمِنَ الْجُودِ قَبُولُ الْمُذْنِبِ

Ya Rasulallah! Günahkârım ben. Cömertliktendir günahkârın kabulü.

يَا نَبِيَّ اللَّهِ مَالِي حِيلَةٌ غَيْرَ حُجِّي لَكَ يَا خَيْرَ نَبِيِّ

Ey Allah'ın Nebisi! Sana olan muhabbetimden başka çarem yok ey Nebilerin en hayırlısı!

⁷⁷⁰ Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 265.

⁷⁷¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7; Yusuf b. İsmail en-Nebhânî, *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye fi'l-Medâihî'n-Nebeviyye*, I, 487, 488, Dâru'l-Fikr, tsz.

وَيَقِينِي فِيكَ يَا خَيْرَ الْوَرَى أَنْ حَيِّي لَكَ أَقْوَى سَبَبِ

Ey insanların en hayırlısı! Senin hakkındaki imanım şudur: Sana olan muhabbetim en kuvvetli çaremdir.

عَظْمِ الْكَرْبِ وَوَلِي فِيكَ رَجَا فِيهِ يَا رَبِّ فَجِّجْ كُرْبِي

Sıkıntı büyük, senden rica ediyorum. Ya Rabbi O'nun yüzü suyu hürmetine gider sıkıntılarımı.

وَأَعْنِي يَا إِلَهَ الْعَرْشِ مِنْ نَفْسِ سُوءٍ فِي الْهَوَى تَلْعَبُ بِي

Aşk konusunda benimle oynayıp duran kötü nefse karşı imdadıma yetiş ey Arş'in İlahı!

وَتَدَارِكُ مَا بَقِيَ لِي فَلَقَدْ ضَاعَ عُمْرِي فِي الْهَوَى وَاللَّعِبِ

İsrah et kalan (ömrü)mü? Çünkü ömrüm, heba oldu oyunda oynaşta.

Şairin Peygamber (s.a.v.)'e tevessül amacı ile yazmış olduğu şiirler aslında birer Peygamber methiyesidir. Nitekim bazı müellifler şairin Peygamber (s.a.v.)'e tevessül amacıyla yazdığı عَجَّ بِالْعَقِيقِ ve نلت كل الأرب diye başlayan şiirlerini Peygamber methiyeleri başlığı altında değerlendirmiş ve eş-Şebrâvî'yi Peygamber methiyesi yazan şairlerden kabul etmişlerdir⁷⁷².

4.2. Hz. Hüseyin'e tevessül

Osmanlı asrında Mısır'da türbeleri bulunan ehlibeyt mensuplarına tevessüle bulunulan şiirlerde bir artış gözlenmektedir. Bazı şairler ehlibeyti kasidelerinde methetmişler, onlardan meded ummuşlar ve onları vesile edinerek Allah'a yaklaşmayı arzulamışlardır. Bu tür kasidelerdeki muhteva yaklaşık olarak birbirinin aynıdır. Şair karşılaştığı sıkıntılarını zikrederek dert ve tasaları giderecek destekçilerin azlığı ya da olmaması nedeniyle türbe sahibinin yardım elini uzatmasını ve himmet etmesini arzulamaktadır.⁷⁷³

⁷⁷² en-Nebhânî, *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye*, II, 366-368; Muhammed Ahmed Dernîka, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medhi'n-Nebevî*, s. 210, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 2003.

⁷⁷³ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 232.

Ehlibeyt'e karşı sevgi, saygı ve methiyeleriyle ön plana çıkan şairlerden biri olan eş-Şebrâvî bir şiirinde Hz. Hüseyin'e tevessülde bulunarak ehlibeyt ve bazı sahabileri methetmiş, onları vesile edinerek Allah'tan yardım istemiştir.⁷⁷⁴[Kâmil]

1 يَا ابْنَ الرَّسُولِ بِأَمِكَ الرَّهْرَاءُ الْبُتُو لِي وَجَدَّكَ الْمَأْمُولِ عِنْدَ النَّاسِ

Ey Rasulullah'ın oğlu! Annen, ibadete düşkün Hz. Fatimatü'z-Zehrâ ve umut bağlanan deden hürmetine (yardım istenir) sıkıntı anında.

2 وَشَقِيْقِكَ الْحَسَنِ الشَّهِيدِ الْمُرْتَضَى الطَّاهِرِ الْأَخْلَاقِ وَالْأَنْفَاسِ

Ve senin kardeşin eş-Şehîd, el-Murtaza, güzel huylu ve kokulu Hz. Hasan hürmetine.

3 وَبِحَقِّ حُرْمَةِ جَدِّكَ الْمَبْعُوثِ مِنْ أَرْكَى الْعُنَاصِرِ رَحْمَةً لِلنَّاسِ

Özlerin en temizinden, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş dedenin saygınlığı hürmetine.

4 عَطْفًا عَلَيَّ فَإِنَّ لِي بِكَ نِسْبَةً الْحُبُّ أُسْنَهَا أَشَدُّ أَسَاسِ

Merhamet et bana çünkü benim seninle bir bağlantım vardır ki muhabbet onun en sağlam temelleridir.

5 وَعَلَيْكَ بَعْدَ اللَّهِ ثُمَّ نَبِيِّهِ عَوَّلْتُ فِي الْإِقْبَالِ وَالْإِيْنَانِ

Sana güvendim, Allah'tan ve sonra da peygamberinden sonra, ilgilenme ve dostlukta.

6 فَلَقَدْ حَصَصْتَ وَأَنْتَ أَشْرَفُ سَيِّدِ بَكْرِيمِ أَخْلَاقِ وَطَيْبِ غِرَاسِ

Özelsin sen ve yüce ahlak ve temiz filiz (nesil) olma hususunda en şerefli seyiddsin.

7 وَعَدَوْتَ فِي الْأَشْرَافِ يَا ابْنَ الْمُصْطَفَى كَالْعَقْلِ أَوْ كَالرُّوحِ أَوْ كَالرَّأْسِ

Ey Mustafa (s.a.v.)'in oğlu, şerifler içinde akıl gibi veya ruh gibi veya baş gibi oldun.

8 حَاشَا يَحْيِبُ مُؤَمِّلٌ يَرْجُوكَ فِي الْإِصْبَاحِ أَوْ يَدْعُوكَ فِي الْإِعْلَاسِ

Hâşâ, eli boş dönsün, sabahleyin senden isteyen veya geceleri sana dua ederek ümit

⁷⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 42.

içinde olan bir kimse (ne mümkün!).

9 يَا رَبِّ عَوْنًا بِالَّذِي عَوَّدْتَهُ مِنْ غَاسِقٍ يَسْطُو وَمِنْ خَنَاسٍ

Ey Rabbim, çöken karanlıktan ve gizlenen (şeytandan) koruduğun o kişiyle yardım istiyorum.

10 أَزْكَى الْوَرَى خُلُقًا وَأَنْدَاهُمْ يَدًا وَأَعَزُّهُمْ شَرَفًا بِإِلَّا الْإِنْسِ

(O) ahlak bakımından insanların en temiz, eli en bol olanı ve aslı olarak en şerefli olanıdır.

11 فِيهِ وَبِالصِّدِّيقِ وَالْفَارُوقِ وَالصِّهِّ وَرَيْنِ وَالسَّبِّطَيْنِ وَالْعَبَّاسِ

Onunla, Siddik'la, Faruk'la, (iki kızının) damadıyla (Osman), iki torun (Hasan-Hüseyin)'la, Abbas'la,

12 وَأَخِيهِ حَمَزَةَ ثُمَّ كُلُّ الصَّحْبِ وَالْآلِ الْكِرَامِ السَّادَةِ الْأَكْبَاسِ

Ve Abbas'ın kardeşi Hamza ile sonra bütün sahabiler ve basiretli âl-i kirâm seyyidlerle,

13 أَدْعُوكَ يَا خَيْرَ الْأَنَامِ مُؤَمَّلًا مِنْكَ الرِّضَا وَالْأَمْنُ بَعْدَ الْيَأْسِ

Ey yaratılmışların en hayırlısı! Senden rıza ve ümitsizlikten sonra emniyet umarak sana dua ediyorum.

14 وَرَجَائِي أَنْتَ لَا تُخَيِّبُ قَاصِدًا وَتُجِيرُ كُلَّ مُؤَمِّلٍ وَتُوَاسِي

Ümidim şu ki sen sana yöneleni eli boş çevirmezsin, ümitvâr olanları himaye eder ve teselli edersin.

15 صَلَّى عَلَيْكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ مَا ضَرَبْتُ لَكَ الْأَحْمَاسَ فِي الْأَسْدَاسِ

Salât etsin sana Arşın Rabbi olan Allah, sana ulaşmak için çözüm aradığım müddetçe.

bölümü, ölen kişinin methedildiği bölüm (تأبين) ve ölenin ardından sabrın tavsiye edildiği (صبر ، عزاء) bölümlerdir⁷⁷⁸. Mersiye ile methiye arasında aslında bir fark görmeyip mersiyede, ölen kişinin methedilmesine ağıt ve matem ilave edilmesi kadar bir fark olduğunu düşünen edebiyatçılar da bulunmaktadır.⁷⁷⁹

eş-Şebrâvî'nin mersiye denilebilecek toplamda 7 adet şiiri vardır. Bunlardan bazıları vefat tarihi düşürme şeklinde muqatta'a'lardır. Çalışmanın bu bölümünde şairin mersiyeleri incelenecektir.

5.1. Hocası Ahmed el-Ḥalîfî (1127/1715)'ye mersiye

eş-Şebrâvî'nin kendisinden en çok istifade ettiği hocası Ebu'l-‘Abbâs Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed el-Mûsâvî el-Ḥalîfî (el-Ḥuleyfi)'ye yazdığı mersiye ve vefatuna tarih düşürme şiiri şairin hocaları hakkında bilgi verilirken zikredilmiştir.

5.2. Âlimlere mersiye

5.2.1. eş-Şihâb Ahmed b. el-Faḫîh (ö. 1118/1706)'e mersiye

Mersiyeden fakih ve hadisçi olduğu anlaşılan Ahmed b. el-Faḫîh hakkında şair şöyle yas tutmaktadır:⁷⁸⁰[Ḥafif]

يَا حَبْرَ مَضَى وَأَخْلَى الدِّيَارَا لَيْتَ شِعْرِي أَكُنْتُ فِيْنَا مُعَارَا

Ah, bir âlim göçüp gitti ve ıssız bıraktı memleketi. Aramızda ödünç verilen sen mi oldun keşke bilsem?

حَانَنَا الدَّهْرُ فِيكَ يَا خَيْرَ حَبْرٍ وَكَذَا الدَّهْرُ يَسْلُبُ الْأَخْيَارَا

İhanet etti bize felek senin hakkında ey âlimlerin en hayırlısı! Böyledir felek alıp götürür seçkinleri.

أَعْتَبَ الدَّهْرُ فِيكَ وَالِدَّهْرُ مَا زَا لَ حُوُونًا بِأَهْلِهِ عَدَارَا

⁷⁷⁸ Şevkî Dayf, *er-Riṣâ'*, s. 7, 8, 4. Bs, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz.; M. Faruk Toprak, "Mersiye", *DİA*, XXIX, 215, İstanbul, 2004.

⁷⁷⁹ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde*, II, 147.

⁷⁸⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 37, 38.

Kızıyorum feleğe senden dolayı, felek ise hâlâ haindir ve gaddardır insanlara karşı.

كُنْتُ فِينَا يَا ابْنَ الْفَقِيهِ فَقِيهَا رَاجِحَ الْقَوْلِ طَاهِرًا مُخْتَارًا

Aramızda fakih, görüşü tercih edilen, pâk ve seçilmiş bir zat idin ey İbnü'l-Fakih!

ثُمَّ لَمَّا أَصْبَحْتَ مَيِّتًا عَدَا النَّاسُ سُكَارَى وَمَا هُمْ بِسُكَارَى⁷⁸¹

Sonra sen ölünce, insanlar sarhoş oldular, hâlbuki gerçekte sarhoş değillerdi.

لَسْتُ أُحْتَارُ بَعْدَ فَقْدِكَ عَيْشًا غَيْرَ أَبِي لَا أَمْلِكُ الْإِحْتِيَارَا

Seni kaybettikten sonra yaşamayı tercih edecek değilim. Ancak seçme şansım yok.

كُنْتُ بَدْرًا فَأَسْرَعْتُ كَسْفَكَ الْأَرْضِ ضُ كَذَا الْأَرْضُ تَكْسِفُ الْأَقْمَارَا

Dolunay idin ama yeryüzü seni örtmekte acele etti. Böyledir, yeryüzü örter yıldızları.

كَلَّمَا شَامَ بَرْقَ مَعْنَاكَ قَلْبِي أَرْسَلْتُ سُحُبَ أَدْمُعِي أَنْطَارَا

Baktıkça vasıflarının şimşegine kalbim, gönderir gözyaşımın bulutları yağmurları.

وَمَتَى مَا دَعَا الْمُؤَرِّخَ لَبَا كَ جَعَلْتَ الْجِنَانَ يَاحْبِرَ دَارَا⁷⁸²

Ve ne zaman çağırırsa tarih düşeni “sana icabet eder, cennetleri yurda çevirdin, ey üstad”

مَنْ يَدْرُسُ الْحَدِيثَ بَعْدَكَ يَسْنُمُو لِلْمَعَالِي مَهَابَةً وَوَقَارَا

Kim hadis okursa senden sonra artar yücelikler için saygınlığı ve vakarı.

⁷⁸¹ Hac suresi, 2. ayetten iktibas edilmiştir.

⁷⁸² Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: (221) يا حبر + (135) الجنان + (503) جعلت + (20) ك + (33) لبا + (206) دارا = 1118.

صَالَ جَيْشُ الْفِرَاقِ فِينَا فَمَا إِنَّ قَدْ وَجَدْنَا عَلَى الْفِرَاقِ انْتِصَارًا

Hücum etti ayırma ordusu bize, ayrılığa karşı tam zafer kazanmıştık ki...

صَرَعَتْنا أَيْدِي الْمُنُونِ عَلَيْهِ فَكَأَنَّ الْمُنُونَ تَطْلُبُ نَارًا

Yere çaldı bizi ölümün elleri. Sanki ölüm öç almak istiyor.

أَسْرَعَ الْمَوْتُ أَخْذَهُ فَكَأَنَّ قَدْ كَانَ لِلْمَوْتِ عِنْدَنَا مُسْتَعَارًا

Hızlı davrandı ölüm onu almaya. Sanki ölümün bizden alacağı bir emaneti varmış gibi.

وَاعْفُ عَن ذَا الْإِمَامِ مَا دَامَ عَبْدُ اللَّهِ هِ يَجْرِي الدُّمُوعَ وَالْأَشْعَارَا

Affet şu imamı, Allah'ın kulu (Abdullah eş-Şebrâvî) gözyaşı akıtıp şiir söylemeye devam ettiği müddetçe!

وَكَذَا كُتِّمًا رَثَاهُ وَأَنْشَا يَا لِحَبْرِ مَضَى وَأَخْلَى الدِّيَارَا⁷⁸³

Ve keza ona ağıt yakıp bunun coşkunu her yaşadığında. Ah, bir âlim göçüp gitti ve ıssız bıraktı memleketi.

eş-Şebrâvî mersiyeinin sonunda ismini de zikrederek, ağladığı ve şiir söylemeye devam ettiği müddetçe, Ahmed b. el-Fakîh'in affa mazhar olmasını Allah'tan niyaz etmektedir.

5.2.2. el-'Ubâdî⁷⁸⁴ (ö. 1119/1707)'ye mersiye

Şair, el-'Ubâdî'ye yazdığı mersiyede iyi insanların acele ile dünyadan ayrıldığını, feleğin bu konuda kimseye ayrıcalık tanımadığını dolayısıyla dünyaya aldanmamak gerektiğini ifade etmiş, kasidenin sonunu salatu selam ve dua ile bitirmiş ve duaya kendisini de ilave etmiştir. Mersiyeinin bazı bölümleri şu şekildedir:⁷⁸⁵[Basît]

⁷⁸³ Bu son beyitte matla' mısralarından biri tekrarlanmıştır. Buna "redd-i matla'" adı verilir. Bkz. İpekten, "Gazel", *DİA*, XIII, 441.

⁷⁸⁴ Biyografisi hakkında bilgi bulunamamıştır.

⁷⁸⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60, 61.

هِيَ اللَّيَالِي فَلَا تَعْتَرِّ بِالْأَمَلِ كَمْ سَيِّدٍ تَحْتَ أَطْبَاقِ التُّرَابِ بَلِي
Şu geceler emelle aldatmasın, nice efendiler toprağın altında çürümüştür.

كَمْ مَنْظَرٍ رَائِقٍ أَفْنَتَ جَمَالَتَهُ يَدُ الْمُنُونِ وَأَعْيَنَتَهُ عَنِ الْحَيْلِ
Ölümün eli, nice güzel çehrelerin güzelliğini giderdi ve onu çözüm bulmaktan aciz bıraktı.

وَكَمْ هُمَامٍ وَكَمْ قَرَمٍ وَكَمْ مَلِكٍ تَحْتَ التُّرَابِ وَكَمْ شَهْمٍ وَكَمْ بَطَلِ
Nice aslanlar, nice ulu kişiler, nice krallar, nice cesur insanlar, nice kahramanlar toprağın altındadır.

وَكَمْ إِمَامٍ إِلَيْهِ تَنْتَهِي دَوْلٌ قَدْ صَارَ بِالْمَوْتِ مَعْرُوْلًا عَنِ الدُّوَلِ
Devletin kendisine ait olduğu nice liderler ölümle devletten azledilmiş olur.

هَلْ فِي زَمَانِكَ أَوْ مِنْ قَبْلَهُ سَمِعْتَ أَدْنَاكَ أَنَّ ابْنَ أُنْتَى عَيْرٌ مُنْتَقِلِ
Ömründe veya daha önce kulakların hiç duydu mu, bir dişinin yavrusunun göç etmediğini?

الْمَوْتُ بَابٌ وَكُلُّ النَّاسِ دَاخِلُهُ لَكِنَّ دَا الْفَضْلِ مَحْمُولٌ عَلَى عَجَلِ
Ölüm bir kapıdır, herkes o kapıdan girecektir fakat faziletli kişiler acele alınmaktadır⁷⁸⁶.

وَلَيْسَ فَقْدُ إِمَامٍ عَالِمٍ عِلْمِ كَفَقْدِ مَنْ لَيْسَ دَا عِلْمٍ وَلَا عَمَلِ
İlim sahibi bir üstadın ölümü ilmi ve ameli olmayan bir kişinin ölümü gibi değildir.

لِأَجْلِ دَا طَالَ مِنَّا النَّوْحُ وَأُنْحَدَرَتْ مِنَّا الدُّمُوعُ كَسَيْلِ وَإِبِلِ هَطَلِ
O şahıs için feryadımız uzadı ve gözyaşlarımız sel ve sağanak yağmur gibi aktı.

يَا رَبِّ بِالْمُصْطَفَى الْهَادِي وَصَاحِبِهِ فِي الْعَارِ ثُمَّ شَهِيدِ الدَّارِ ثُمَّ عَلِي

⁷⁸⁶ Beyit hikmetli söz niteliğinde olduğundan beyitte irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

Ey Rabbim, Doğru yolu gösteren Hz. Mustafa adına, mağaradaki arkadaşı adına, sonra şehîdü'd-dâr (Hz. Osman) adına, sonra da Hz. Ali adına,

إِغْفِرْ بِفَضْلِكَ لِلْعِبَادِ وَاغْفِرْ عَنِ الْ
مَاضِي وَآمِنُهُ مِنْ حَوْفٍ وَمِنْ وَجَلٍ
Lütfunla kulları bağışla, geçmişi sil ve onu korkudan emin kıl.

وَالطُّفُّ بِعَبْدِكَ عَبْدِ اللَّهِ مُنْشِئُهَا
فَأَنْتَ مَا زِلْتَ أَهْلَ اللَّطْفِ فِي الْأَزَلِ
Bu kasideyi inşa eden kulun Abdullah'a lütufta bulun. Çünkü sen ezelden beri lütuftkârsın.

تَمِّمِ الصَّلَاةَ عَلَى أَزْكَى الْوَرَى حَسَبًا
وَالْأَلِ وَالصَّحْبِ وَالْأَتْبَاعِ وَالْحَوَلِ
Sonra soy yönüyle insanların en temizine, âline, ashabına, etabına ve maiyetine salat olsun.

Kasidenin sonunda şair ismini de anarak kendisine Allah'ın lütufta bulunmasını istemiştir.

5.2.3. İlim ehli bir dosta mersiye

Şair kaybettiği ilim ehli bir arkadaşına yazdığı mersiyesinde yine zamanın ihanetinden şikâyet etmiş, fakat ölümü engellemenin imkânsız olduğunu söyleyerek üzüntüsünü ifade etmiş ve mersiyesini salatü selamla bitirmiştir. Bu kasidenin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁸⁷[Mutekârib]

عَلَى فَقْدِ مِثْلِكَ تَبْكِي الْعِيُونَ
وَتَجْفُو لَدَيْدَ الْمَنَامِ الْجُفُونَ
Senin gibisini kaybetmeye gözler ağlar ve göz kapakları uykunun lezzetini terk eder.

لَقَدْ حَانَا فِيكَ هَذَا الزَّمَانُ
فَلَا كَانَ هَذَا الزَّمَانُ الْحَاؤُنُ
Senin hakkında bu zaman hainlik etti. Olmaz olsun bu hain zaman.

وَأَوْضَحْتَ لِلطَّالِبِينَ الْهُدَى
وَلَيْتَنَّا أَمَّمْتَ مَا يَطْلُبُونَ

⁷⁸⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 73, 74.

Talebelere doğru yolu açıkladın. Keşke istediklerini tamamlasaydın!

رَمَتْكَ الْمُنُونُ عَلَى غِرَّةٍ فَمَا أَحْطَأَتْكَ سِهَامُ الْمُنُونِ

Ölüm beklenmedik bir şekilde (oku) sana attı. Ölümün okları sana isabet etti.

ظَنَّكَ تَبَقَى لِنَفْعِ الْعِبَادِ فَحَابَتِ بِمَوْتِكَ تِلْكَ الظُّنُونُ

İnsanların yararına kalacaksın diye zannettik ama senin ölümünle bu zanlar boşa çıktı.

طَلَبْنَا بَقَاكَ وَوَلَكِنَّا طَلَبْنَا مِنَ الدَّهْرِ مَا لَا يَكُونُ

Senin kalmanı istedik fakat biz felekten olmayacak şeyi talep etmişiz.

لَقَدْ سِرْتَ نَحْوَ السَّرَى مُسْرِعًا وَخَلَقْتَ أَهْلَكَ لَا يَفْقَهُونَ

Toprağa doğru hızlıca yürüdüün. Çevrendekilere anlayışsız insanları bıraktın.

رُوَيْدَكَ لَا تَزْحَلْ عَاجِلًا فَعَنَكَ الْأَحِبَّةُ لَا يَصْبِرُونَ

Yavaş ol, hemen gitme! Dostlar sana sabredemiyorlar.

عَلَيْكَ مِنَ اللَّهِ سُحُبُ الرِّضَا وَرَوَى ثَرَاكَ سِحَابُ هَتُونُ

Senin üzerine Allah'tan rıza bulutları... Toprağını bol yağmurlu bulutlar sulasın.

وَأَرْكَى صَلَاةَ عَلِيٍّ الْهَاشِمِيِّ مَا هَبَّ رِيحٌ وَمَالَتْ غُصُونُ

Rüzgâr esip dal sallandıkça en temiz salatü selamlar Hâşimî Peygamber'e olsun,

كَذَا الْأَلِ وَالصَّحْبِ مَا أَنْشَدُوا عَلَى فَقْدِ مِثْلِكَ تَبْكِي الْعُيُونُ⁷⁸⁸

Âl'ine ve ashabına da olsun, "senin gibisini kaybetmeye gözler ağlar" kasidesini okudukça.

⁷⁸⁸ Bu son beyitte maṭla' mısralarından biri tekrarlanmıştır. Buna "redd-i maṭla'" adı verilir. Bkz. İpekten, "Gazel", *DİA*, XIII, 441.

5.3. Bir şaire mersiye

eş-Şebrâvî'nin, şair Ahmed ed-Dilincâvî (ö.1123/1711)'nin ölümü üzerine mersiye yazıp tarih düşürdüğü muқта'a'sı daha önce zikredilmiştir.

5.4. Naķibu'l-Eşrâf Seyyid Abdulkâdir Hüseyin (ö. 1122/1710)'e mersiye

eş-Şebrâvî, naķibu'l-eşrâflık vazifesiyle Anadolu'dan gönderilen, deniz yoluyla Bulâk tarafından Kahire'ye gelen fakat Bulak'ta kaldığı gece boğazlanarak katledilen⁷⁸⁹ Abdulkadir Hüseyin'nin katline bir kaside ve bir muқта'a ile mersiye yazarak tarih düşürmüştür. Kaside daha önce zikredilmiştir. Muқта'a'da naķibin cediti Hz. Hüseyin gibi vefat ettiğini ifade eden şair duygularını şöyle dile getirmiştir:⁷⁹⁰[Muteķârib]

1 يُقُولُونَ مَا فَضَّلُ هَذَا النَّقِيبِ فَقُلْتُ لَقَدْ مَلَأَ الْخَائِفِينَ

“Bu nakibin üstünlüğü nedir?” diyorlar. “O ufukları doldurdu” diye cevap verdim.

2 وَقَالُوا شَهِيدٌ فَأَرَحْتُ بَلْ وَمَاتَ كَمَوْتِ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ⁷⁹¹

“O şehittir” dediler. Şöyle tarih düştüm: “Atası Hüseyin'in öldüğü gibi öldü”

Sonuç olarak eş-Şebrâvî mersiye şirlerinde de öncekilerin yolunu tutmuş ve yukarıda örnekleri gösterildiği şekilde ölenin arkasından ağıt yakma, ölenin faziletlerini sayma ve ölümün kaçınılmaz bir şey olduğunu, dolayısıyla sabretmek gerektiğini ifade etme şeklindeki klasik konuları mersiyelerinde işlemiştir. Şair, bazı mersiyelerinin sonunda salatu selam ve af talebine de yer vermiştir.

6. VASF (Betimleme)

Arap şiirinin temel konuları arasında yer alan⁷⁹² vasf (tasvir, teşbih) “bir şeyi süsü ve özelliği ile betimlemek”⁷⁹³ anlamında bir kelimedir. Edebiyatla ilgili bir

⁷⁸⁹ el-Cebertî, I, 138.

⁷⁹⁰ eş-Şebrâvî, *Divân*, s. 78.

⁷⁹¹ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: بل (32) + ومات (447) + كموت (466) + أبيه (18) + الحسين (159) = 1122.

⁷⁹² Nihad M. Çetin, “Arap”, *DİA*, III, 290, İstanbul, 1991.

kavram olarak ise tabiatı, şehirleri, binaları vs. daha çok somut varlıkları çeşitli yönleriyle betimleyen şiirler kastedilmektedir⁷⁹⁴. Aslında İbn Reşîk'in da dediği gibi pek azı hariç şiirlerin tamamı vasıfla alakalıdır⁷⁹⁵.

eş-Şebrâvî'nin, maddî hayatın tezahürleri şeklinde ortaya çıkan, Kahire'de bina edilmiş ev, köşk ve saray gibi yapıları betimlediği ve tarih düşürdüğü şiirleri vardır:

6.1. Avlu'yu vâsf ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir ev ve onun avlusuna yazılmak üzere nazmettiği bir şiirinde avlunun bir geline benzediğini, İrem bağlarını geride bıraktığını ve avluda oturduğunda sanki harem bölgesinde bulunduğunu ifade ederek 1129/1716 tarihini düşürmüştür.⁷⁹⁶[Basît]

1 هَذَا هُوَ الرَّوْضُ رَوْضُ الْمَجْدِ وَالْكَرِيمِ فَانظُرْ بِعَيْنَيْكَ هَذَا الْحَسْنَ وَاعْتَمِرْ

İşte şu bahçe şeref ve cömertlik bahçesidir. Bu güzelliğe gözlerinle bak ve onu değerlendir!

2 بَيْتٌ دَعَائِمُهُ مَجْدٌ وَطَالِعُهُ سَعْدٌ وَسَاحَتُهُ كَهْفٌ لِمُعْتَصِمِ

O direkleri şeref, talihi mutluluk ve avlusu sığınan için mağara olan bir evdir.

3 وَقَاعَةٌ تَدَهَّشُ الْأَبْصَارَ زِينَتُهَا بِطَالِعِ الْمَجْدِ مَبْنَاهَا وَبِالْحَكْمِ

O, ziynetiyle gözleri hayrete düşüren ve yapısı şeref talihi ve hikmetlerle (inşa edilmiş) bir avludur.

4 حَدِيثٌ إِذَا شِئْتَ عَنْهَا بِهَجَّةٍ وَعَلَا وَدَعَّ حَدِيثَكَ عَنْ عَادٍ وَعَنْ إِرَمِ

Dilediğin zaman onun hakkında güzelliği ve yüceliği anlat. Âd ve İrem'den bahsetmeyi bırak!

5 وَنَزَّهَ الطَّرْفَ فِي أَغْصَانِ دَوْحَتِهَا وَأَنْسَبَ لِبَهْجَتِهَا مَا شِئْتَ مِنْ عِظَمِ

⁷⁹³ el-Ĥalîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 376, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003.

⁷⁹⁴ Heddâra, *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî*, s. 454.

⁷⁹⁵ el-Ķayrevânî, *el-'Umde*, II, 294.

⁷⁹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

Ulu ağacının dallarında bakışlarını gezdir, güzelliği için ise istediğin yüceliği nispet et!

6 عَرُوسٌ مَّجْدٍ إِذَا أَبْصَرَتْهَا ظَهَرَتْ عَنْ وَجْهِهِ مُسْتَبْشِرٌ أَوْ ثَعْرٌ مُبْتَسِمٌ

O, gördüğünde sevinen bir yüzden veya gülümseyen bir ağızdan ortaya çıkan şeref gelinidir.

7 وَأَلْقِ الْمَسْرَاتِ إِنْ قَامَتْ إِلَيْكَ فَكَمْ بِهَا الْمَسْرَاتُ قَدْ قَامَتْ عَلَى قَدَمٍ

Eğer sevinçler senin için ayağa kalkarsa onları at! Çünkü o sofadaki nice sevinçler (zaten) ayakta durmaktadır.

8 صَاحَتْ طُيُورُ النَّهْيِ فِيهَا مُؤَرَّحَةً يَا سَاكِنًا فِي عُلَاهَا أَنْتَ فِي حَرَمٍ⁷⁹⁷

Gölün kuşları orada şöyle tarih düşerek cıvıldaşıyor: “Ey oranın yüceliklerinde oturan, sen haremdesin!

6.2. Köşkü vâsf ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî köşke yazılmak üzere nazmedilmiş diğer bir vâsf şiirinde bir köşkü tasvir etmiş, bina edeni övmüş ve şiirin sonunda ona dua etmiştir. Bu şiirden anlaşıldığı kadarıyla köşkü yaptıran Emîr Hüseyin adında bir şahıstır. Köşkün Kutup yıldızı gibi yüksek bir makamda ve sağlam bir yapıda olduğunu belirten şair, bu binayı yaptırmakla Emîr Hüseyin’in cömertlik makamına ulaştığını ifade etmiş ve 1141/1728 tarihini düşürmüştür. Şiirin bazı beyitleri şu şekildedir:⁷⁹⁸[Tavîl]

مَكَانٌ بِأَعْلَى الْفَرْقَدَيْنِ مَكِينٌ لَهُ الْعِزُّ خِدْنٌ وَالْكَمَالُ قَرِينٌ

(O), Kutup yıldızı ve eşinin daha yukarısında sağlam bir mekândır. Şeref onun için sevgili, mükemmellik ise dosttur.

لَهُ مَنْظَرٌ يَزْهُو وَشَكْلٌ مُرَوِّقٌ وَكُلُّ كَمَالٍ فِي عُلَاهُ رَهِينٌ

Parlak bir manzarası, alımlı bir şekli vardır. Bütün mükemmellikler onun

⁷⁹⁷ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: يا (11) + ساكنا (132) + في (90) + علاها (107) + أنت (451) + في (90) + حرم (248) = 1129.

⁷⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

yüceliğinde rehindir.

بَنَاهُ بِحَمْدِ اللَّهِ وَالشُّكْرِ وَالرِّضَا أَمِيرٌ عَلَى سِرِّ الْإِلَهِ أَمِينٌ

Onu, Allah'a hamd, şükür ve rıza ile İlâh'ın sırrı üzerine emin olan emir inşa etti.

جَنَابٌ مَنِيعٌ سَيِّدٌ مُتَوَاضِعٌ لَهُ فِي مَيَادِينِ السُّعُودِ شُؤْنٌ

(O emîr) saygın, güçlü, seyyid ve mütevazıdır. Onun için bahtiyarlık meydanında şöhretler vardır.

يَصِيحُ لِسَانُ الْحَالِ فِيهِ مُؤَرِّحًا هَذَا الْبِنَا نَالَ السَّمَّاحَ حُسَيْنٌ⁷⁹⁹

O saray hakkında lisan-ı hal tarih düşerek şöyle haykırıyor: “Bu bina ile Hüseyin cömertliğe ulaştı.”

فَلَا زَالَ فِي أَوْجِ السِّيَادَةِ رَاقِبًا وَكُلُّ عَسِيرٍ فِي جِمَاهُ يَهُونُ

Yükselerek hep liderliğin zirvesinde kalsın. Her zorluk onun koruluğunda kolaylaşır.

6.3. Sofayı vâsif ve tarih düşürme

eş-Şebrâvî bir şiirinde ileri gelen bir şahsın bina ettiği sofa (mağ‘ad)yı tasvir etmiş ve 1146/1733 tarihini düşürmüştür. Sonunda bânîsine dua edilen şiirin bazı beyitleri şöyledir:⁸⁰⁰[Tavîl]

مَكَانٌ عَلَيْهِ بُلْبُلُ الْأُنْسِ صَايِحٌ يَقُولُ أَلَا كُلُّ الْمَحَاسِنِ هَا هُنَا

(O), üzerinde muhabbet bülbülünün cıvıldayarak “hey, bütün güzellikler işte burada” dediği bir yerdir.

مَقَامٌ كَرِيمٌ كُلُّ أَوْقَاتِهِ رِضًا وَمَقْعَدُ صِدْقٍ⁸⁰¹ لَيْسَ فِي سُوحِهِ عَنَا

⁷⁹⁹ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: بهذا (708) + البنا (84) + نال (81) + السمامح (140) + حسين (128) = 1141.

⁸⁰⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 71, 72.

⁸⁰¹ Bu tamlama Kamer suresi 55. ayetten iktibas edilmiştir.

Bütün vakitleri hoşnutluk olan değerli bir makamdır ve avlusunda meşakkat olmayan doğruluk sofa (mak'ad)sıdır.

فَكَالْبَدْرِ إِشْرَاقًا وَكَالرَّوْضِ نَفْحَةً وَكَالشَّمْسِ إِذَا لَاحَتْ وَكَالظُّبِيِّ إِذَا رَنَا
(O) doğuş yönüyle dolunay gibi, esinti yönüyle bahçe gibi, eğer ortaya çıkarsa güneş gibi ve eğer bakarsa ceylan gibidir.

حَوَى طَالِعًا سَعْدًا وَمَجْدًا مُؤْتَلًّا فَأَرَحْتُ هَذَا مَفْعَدُ الْمَجْدِ وَالسَّنَا⁸⁰²
Orası kutlu bir şans, köklü bir şeref içermektedir. Şöyle tarih düştüm: “Bu şeref ve yücelik sofasıdır.”

فَلَا زَالَ بَابُ النَّصْرِ وَالْفَتْحِ وَالرِّضَا وَلَا زَالَ مَنْ أَنْشَأَهُ فِي الْعِرِّ وَاهْنَا
Zafer, fetih ve hoşnutluk kapısı hiç kapanmasın. Onu inşa eden de hep şeref ve mutluluk içinde (yaşasın).

Sonuç olarak eş-Şebrâvî vasf şiirlerinde binaların yapılarından, görünüşlerinden, şekillerinden daha çok mekânların yüceliği, mükemmelliği, içinde yaşayan insanların değeri, oraya gelen insanların karşılaşacağı huzur ve rahatlık vb. hususları betimlemiş, yapılaş tarihlerine işaret etmiş, bina edenleri övmüş ve şiirlerini onlara dua ederek bitirmiştir.

7. DİĞER KONULAR

Bu başlık altında şairin sadece iki muқта‘a’sı incelenecektir. Şiirlerden biri hikemiyât, diğeri de dua türünde incelenecektir:

7.1. Hikemiyât

Bir muқта‘a’sında şair dostlarına feleği şikâyet ederek hakîmâne bir tarzda bir tespitte bulunmaktadır:⁸⁰³[Tavîl]

1 خَلِيلِي لَا وَاللَّهِ مَا الدَّهْرُ مُنْصِفٌ وَلَيْسَ لَهُ يَوْمًا عَلَيَّ جَمِيلٌ

⁸⁰² Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: هذا (706) + مفعد (214) + المجد (78) + والسنا (148) = 1146.

⁸⁰³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 62.

Dostlarım, hayır vallahi felek insaflı değildir. Felek bir gün olsun bana karşı güzel olmamıştır.

2 يُقَرِّبُ مِنِّي كُلَّ شَخْصٍ كَرِهْتُهُ وَيُبْعِدُ عَنِّي مَنْ إِلَيْهِ أَمِيلُ

Felek sevmediğim insanları bana yaklaştırıyor, kendisine meylettığım kişileri ise benden uzaklaştırıyor.

7.2. Dua

Bir başka muқтаtta‘a‘ında da şair İsmail adında bir şahsın kabir taşına yazılacak bir dua nazmetmiş, eğer korku içindeyse bu kulun affını talep etmiş ve tarih düşürmüştür.⁸⁰⁴[Tavîl]

1 تَفَكَّرْتُ فِي جُودِ الْإِلَهِ وَعَفْوِهِ عَنِ الْمُنْذِبِ الْعَاصِي وَإِنْ عَظُمَ الذَّنْبُ

Günahlar ne kadar büyük olsa da İlah‘ın cömertliğini ve günahkâr bir asiye affını düşündüm.

2 وَأَحْسَنْتُ ظَنِّي بِالَّذِي لَا تَضُرُّهُ ذُنُوبِي فَهَانَ الصَّعْبُ وَأَنْكَشَفَ الْكَرْبُ

Günahlarımın kendisine zarar veremediği Zat hakkında hüsnü zannım var. Bu sebeple zorluk kolaylaştı, keder dağıldı.

3 وَمِنْ جُودِهِ أَمَلْتُ أُمَّنًا وَرَحْمَةً لِسَاكِنِ هَذَا الْقَبْرِ إِنْ مَسَّهُ رُعبُ

Ümit ediyorum cömertliğinden emniyet ve rahmeti şu kabrin sakini için eğer korku içindeyse.

4 وَأَرْحَمْتُهُ يَا رَبِّ جُودُكَ وَاسِعٌ وَعَبْدُكَ إِسْمَاعِيلُ يَرْجُوكَ⁸⁰⁵ يَا رَبِّي

Tarih düştüm: Ey Rabbim! Senin keremin geniştir. Kulun İsmail senden ümit etmektedir, ey Rabbim!

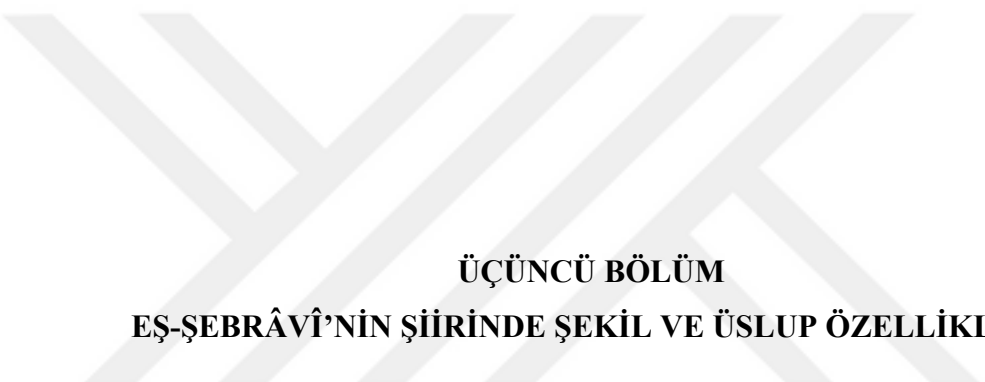
Buraya kadar incelenen şiirlerde de görüldüğü üzere eş-Şebrâvî Arap edebiyatının temel konularından başta gazel ve medih olmak üzere ihvaniyyât,

⁸⁰⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁸⁰⁵ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır. *Dîvân*‘da يرجوك kelimesine karşılık olarak 229 ve toplamda 1149 tarihi verilmektedir. Halbuki يرجوك kelimesinin karşılığı 229 değil 239’dur ve toplamda (يا رب) (223) + (يا ربِّي) (239) + (رجوك) (212) + (إسماعيل) (102) + (وعبدك) (137) + (واسع) (33) + (جودك) (213) = 1159 olmaktadır.

mersiye, dînî şiir, vâsf gibi belli başlı konularda şiir söylemiştir. Bununla birlikte divanında hamase ve fâhr gibi bazı konularda şiirler yer almamıştır. Konu çeşitliliğine sahip olması yönüyle eş-Şebrâvî'nin tek yönlü bir şair olmadığı, döneminin edebî çevreleri arasında şiirine, edebî yönüne ve ilmine değer verilen bir edebî şahsiyet olduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu konularda nazmettiği şiirlerdeki ifade biçimleri edebî geleneğin devamı niteliğinde bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
EŞ-ŞEBRÂVÎ'NİN ŞİİRİNDE ŞEKİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Şiirlerin edebî açıdan nitelikli olup olmadığına karar vermek için anlamlarının yanısıra şiirlerin şekil ve üslupları da mana ve lafız yönüyle şiirleri çeşitli değerlendirmelere⁸⁰⁶ tabi tutan eleştirmenler tarafından incelenmektedir. Şairlerin ele aldığı konular önemli ve dikkat çekici olduğu kadar, bu konuları ele alış şekil ve biçimleri de cezbedici ve duyguları harekete geçirecek türde olmalıdır. Çünkü mühim bir konu etkisiz ve kuru ifadelerle sönük kalırken vurgulayıcı ve canlı ifadelerle daha çarpıcı hale gelmektedir.

İkinci bölümde eş-Şebrâvî'nin divanındaki şiirlerin içeriği ve konuları bakımından kategorize edilmesi şeklinde yapılan çalışma üçüncü bölümde, şairin duygu ve düşünceleri eşliğinde bu konuları ne tür kalıplar içine yerleştirdiği yani şiirleri şekil yönüyle incelenecektir. Ayrıca bu duygu ve düşüncelerin sunumunun niteliği, diğer bir ifadeyle üslup özellikleri de ele alınacaktır.

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

Bu başlık altında şiirlerin beyit sayısına göre tasnifi, şiirlerde kullanılan aruz bahirleri ve kafiyeler, son olarak da kaside yapısı incelenecektir.

1.1. Beyit sayısı açısından şiirleri

Arap şiirinin en küçük birimi beyittir. Edebiyatçılar şiirleri beyit sayısı yönüyle çeşitli sınıflandırmalara tabi tutmuşlardır. Bir beyitlik şiire “yetîm”; iki beyitlik şiire “nüfî”; 3-6 beyitlik şiire “kıta” veya “muḳaṭṭa'a”; 7 veya daha fazla beyitten oluşan şiirler de “kaside” adı verilmiştir.⁸⁰⁷

⁸⁰⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Şu'arâ*, I, 64-76.

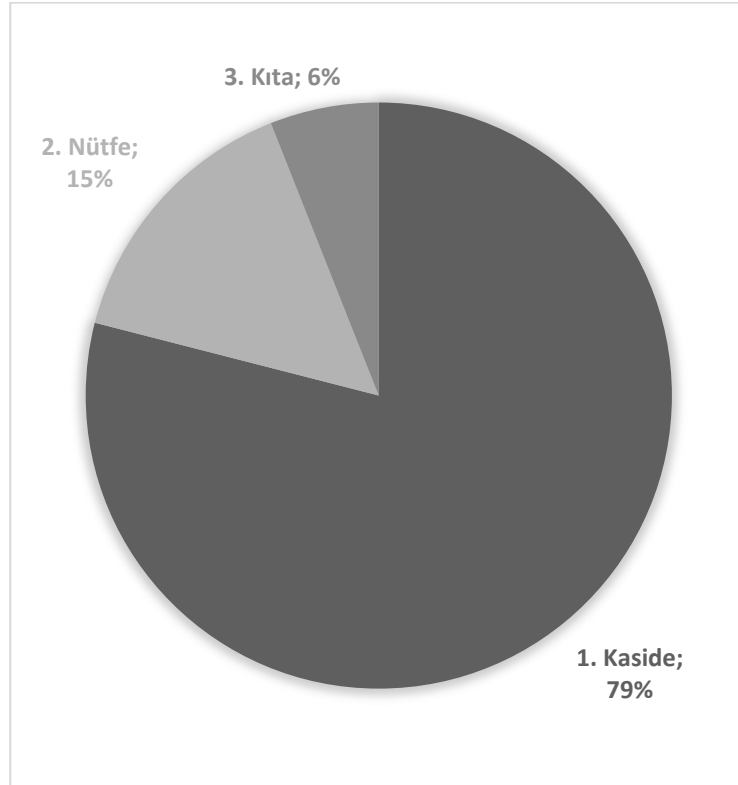
⁸⁰⁷ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Muḳaṭṭal fî 'Ilmi'l-'Arûḍ ve'l-Kâfiye ve Funûni'ş-Şi'r*, s. 182 (yetîm), s. 445 (nüfî), s. 378 (kıta), s. 425 (muḳaṭṭa'a), 376 (kaside), Dâru'l-Kutubi'l-'Ilmiyye, 1. Bs, Beyrût, 1991.

eş-Şebrâvî'nin divanı nazım türleri yönüyle incelendiğinde ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır:

	Yetîm	Nütfe	Kıta	Kaside	Toplam
Gazel	-	9	3	32	44
Medih	-	3	1	25	29
İhvanıyyât	-	-	-	9	9
Mersiye	-	1	1	5	7
Dînî şiir	-	1	-	4	5
Vasf (Tasvir)	-	-	-	3	3
Diğer konular	-	1	1	-	2
Toplam	-	15	6	78	99

Bu tabloya göre Dîvân'da yetîm türü şiir bulunmamakla birlikte şairin en çok kaside türü şiirler nazmettiği görülmektedir. İhvanıyyât konulu şiirlerin tamamı kaside olarak söylenmişken diğer konular başlığı altında kaside türü şiir bulunmamaktadır.

Tablonun yüzdelerle dilim grafiğiyle gösterilişi şu şekilde olmaktadır:

Yukarıdaki tablo beyit sayıları açısından değerlendirildiğinde ise durum şöyle olmaktadır:

	Yefm	Nütf	Kıta	Kaside	Toplam
Gazel	-	18	11	577	606
Medih	-	6	6	546	558
İhvaniyyât	-	-	-	223	223
Mersiye	-	2	3	111	116
Dînî şiir	-	2	-	105	107
Vasf (Tasvir)	-	-	-	36	36
Diğer konular	-	2	4	-	6
Toplam	-	30	24	1598	1652

Bir şiirin kısa mı yoksa uzun mu olması gerektiği edebiyatçılar tarafından tartışılmıştır. Hemen her konuda olduğu gibi burada da çeşitli argümanlarla iki farklı noktada görüşlere sahip eleştirmenler mevcuttur. Kimi münekkilere göre şiir gereksiz yere uzatılmamalı ve akılda daha kolay kalması için kısa tutulmalı ve özlü olmalıdır.⁸⁰⁸ Diğer bir kısım edebiyatçılar da bazı durumlarda şiirin uzatılması gerektiği üzerinde durmuşlardır⁸⁰⁹. Ancak duruma göre uzun veya kısa şiir tercih etme düşüncesi daha orta yolu tutan bir görüştür. Örneğin destanları ve felsefi düşünceleri konu alan şiirler doğal olarak uzun olurken lirik şiirler genelde daha kısa tutulabilmektedir.⁸¹⁰

eş-Şebrâvî'nin en uzun kasidesi yukarıda bazı beyitleri verilen Ali b. Taceddîn (ö.1172/1758)'in *Miftâhu'l-Ferec* isimli eserine yazdığı 63 beyitlik takrizdir.

İşaret edilmesi gereken bir diğer husus divanda üç adet tahmis bir adet de taşfir şiirinin bulunmasıdır. Kâfiye açısından çeşitli şekilleri bulunan tahmis başka bir şairin şiirinin beyitlerine veya şatırlarına şatır ilavesiyle sayıyı beş şatıra

⁸⁰⁸ Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah b. Sehl el-'Askerî, *Kitâbu's-Şinâ'ateyn*, s. 174, 175, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 1. b., Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, Kahire, 1952; el-Çayrevânî, *el-'Umde*, I, 187.

⁸⁰⁹ el-Çayrevânî, *el-'Umde*, I, 186.

⁸¹⁰ Yusuf Huseyn Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde fi'n-Nakdi'l-'Arabiyyi'l-Çadîm fi Dav'i'n-Nakdi'l-Çadîm*, s. 253, 254, Dâru'l-Endelûs, 2. b. Beyrût, 1982.

7 إِنَّ أَفْدَاكَ الَّتِي تَرَكْتَنِي غَيْرِ صَاحٍ تُدَارُ مِنْ أَحْدَاكَ

Fakat bu şiirin tamamı Mencek Paşa'nın *Dîvân*'ında bulunmayıp sadece 4. ve 7. beyitleri yer almaktadır. Mencek Paşa'nın üç beyitlik şiiri şu şekildedir:⁸¹⁵[Hafif]

1 يَا أَخَا الرَّبِيمِ فِي النَّفَارِ وَكَالْعُصْنِ قَوَامًا عَطْفًا عَلَى عُشَّاقِكَ
2 إِنَّ أَفْدَاكَ الَّتِي تَرَكْتَنِي غَيْرِ صَاحٍ تُدَارُ مِنْ أَحْدَاكَ
3 حَلَقَ اللَّهُ مِنْ خَلِيقَتِكَ الْبَدْرَ وَطِيبَ الرِّيَاضِ مِنْ أَحْلَاقِكَ

Bu şiirin 2. ve 3. beyitleri eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında sıraları farklı bir şekilde gelmektedir. Ayrıca 3. Beyitteki *البدْر* kelimesi yerine eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında *الحسن* kelimesi geçmektedir. Bu durumda 7 beyitlik şiirin sadece 2 beyitinin Mencek Paşa'ya ait olduğu ortaya çıkmaktadır. Kalan 5 beyitin ise kaynaklarda Hüseyin İbnü'l-Cezerî el-Ḥalebî (ö. 1033/1624)'ye ait olduğu belirtilmektedir⁸¹⁶. Bu eserde 5 beyit şu sıralama ile zikredilmiştir:

1 نَتَفَدَّاكَ سَاقِيًا قَدْ كَسَاكَ الْ حُسْنُ مِنْ فَرَقِكَ الْمُضِيِّ لِسَاقِكَ
2 تُشْرِقُ الشَّمْسُ مِنْ يَدَيْكَ وَمِنْ فِيهِ كَ الثَّرِيَّا وَالْبَدْرُ مِنْ أَطْوَأَقِكَ
3 أَوْ لَيْسَ الْعَجِيبُ كَوْنُكَ بَدْرًا كَامِلًا وَالْمُحَاقُ فِي عُشَّاقِكَ
4 فِتْنَةٌ أَنْتَ إِذْ تُمِيتُ وَتُحْيِي بَتْلَاقِكَ مَنْ تَشَا وَفِرَاقِكَ
5 لَسْتَ مِنْ هَذِهِ الْخَلِيقَةِ بَلْ أَنْتَ مَلِيكَ أُرْسِلْتَ مِنْ خَلَّاقِكَ

Dördüncü ve beşinci beyitler eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ın'da yer değiştirmiştir. Ayrıca 4. Beyitteki *فتنة* kelimesi eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında *ملك* şeklinde; 5. beyitteki *الخليقة* kelimesi ise *البرية* şeklinde geçmektedir.

⁸¹⁵ Mencek Paşa, *Dîvân*, s. 276 (173. Şiir), thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Mektebetu Dr. Mervan el-'Aṭṭiyye, Dimeşk, 2009.

⁸¹⁶ Muhammed Emîn b. Faḍlullah el-Muḥibbî, *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, VI, 195, thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv, İsa el-Bâbî el-Ḥalebî ve Şurekâuh, 1. Bs, 1971; el-Muḥibbî, *Hulâşatu'l-Eşer*, II, 82; el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, I, 186.

Üçüncü taḥmis⁸¹⁷ ise وَرَدُّ بِحَدِّكَ أَمْ صَبْعٌ مِنَ الْحَجَلِ سَهْمٌ بِلَحْظَيْكَ أَمْ سِحْرٌ مِنَ الْكَحْلِ

diye başlayan 6 beyitlik şiirin her bir beyitine üçer şatır ilavesiyle oluşturulmuştur.

Taşfîr de bir şairin başka bir şairin beyitlerini alıp mana ve lafız uyumuna dikkat ederek beyitlerin şadrına ‘acuz, ‘acuzuna şadr ilavesiyle oluşturduğu şiirdir⁸¹⁸. eş-Şebrâvî’nin tek taşfîr şiiri kendi ifadesiyle “yetmiş şair”e nispet edilen, bazı beyitleri bestelenmiş olan⁸¹⁹ ve صَاحٍ فِي الْعَاشِقِينَ يَا كِنَانَةَ رَشَاءٌ فِي الْجُفُونِ مِنْهُ كِنَانَةٌ diye başlayan 26 beyitlik şiire yaptığı taşfîrdir⁸²⁰. eş-Şebrâvî’nin ilavesiyle şiir 52 beyit olmuştur.

1.2. Vezin

eş-Şebrâvî geleneksel yaklaşıma uygun olarak şiirlerini aruz ölçüsüyle nazmetmiştir. Divanda kullandığı bahirler, Ḥaffif, Basîṭ, Kâmil, Ṭavîl, Vâfir, Mucteş, Remel, Mutekârib, Serîf, Silsile ve Recez’dir. Bu bahirler, kullanıldığı şiirlerin divandaki sayfa numaraları, konuları ve beyit sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

⁸¹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 58, 59.

⁸¹⁸ Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu‘cemu’l-Edebî*, s. 68, Dâru’l-‘Ilm li’l-Melâyîn, 2. b. Beyrût, 1984; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 393, 394.

⁸¹⁹ Bazı örnekleri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=IQaYIv0-xB4>, <https://www.youtube.com/watch?v=g8xbOg0JfJU>, https://www.youtube.com/watch?v=A_C6s1gSFjg (2018).

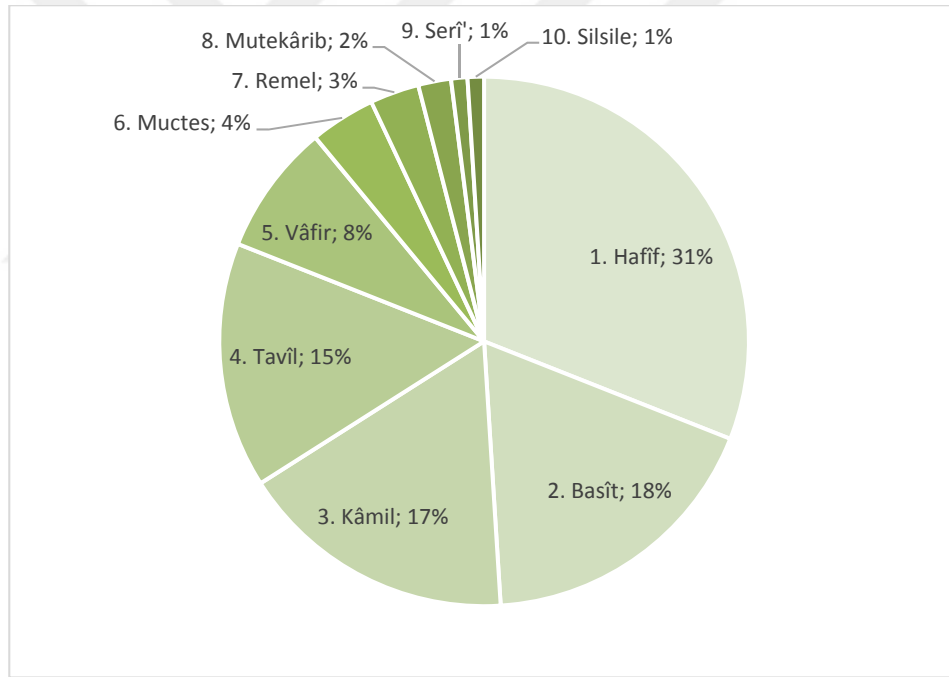
⁸²⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 74, 76.

Sıra	Konu	Sayfa	Bahir	Beyit Sayısı	Sıra	Konu	Sayfa	Bahir	Beyit Sayısı
1	Gazel	40	Basît	2	51	Dini şiir	42	Kâmil	15
2	Gazel	13-14	Basît	18	52	Gazel	15-16	Kâmil	21
3	Gazel	15	Basît	2	53	Gazel	26-27	Kâmil	9
4	Gazel	17	Basît	12	54	Gazel	27	Kâmil	20
5	Gazel	20	Basît	8	55	Gazel	28-29	Kâmil	15
6	Gazel	43	Basît	2	56	Gazel	53-54	Kâmil	28
7	Gazel	55-56	Basît	24	57	İhvaniyyât	19	Kâmil	19
8	Gazel	77-78	Basît	19	58	Medih	35-36	Kâmil	20
9	Gazel	58-59	Basît	9	59	Gazel	10-13	Meczûu'l-Kâmil	27
10	Medih	63	Basît	2	60	Gazel	62-63	Meczûu'l-Kâmil	21
11	Medih	61-62	Basît	9	61	Gazel	69-70	Meczûu'l-Kâmil	29
12	Medih	22	Basît	18	62	Gazel	54	Meczûu'l-Kâmil	5
13	Medih	16-17	Basît	22	63	Medih	79-80	Meczûu'l-Kâmil	22
14	Medih	51	Basît	18	64	Gazel	53	Meczûu'r-Recez	2
15	Medih	51-53	Basît	29	65	Gazel	53	Muctes	2
16	Medih	50	Basît	10	66	Medih	64-66	Muctes	63
17	Mersiye	60-61	Basît	22	67	Gazel	25-26	Muhalleu'î-Basît	23
18	Mersiye	72-73	Basît	31	68	Gazel	69	Muhalleu'î-Basît	3
19	Vasf	70	Basît	8	69	Gazel	7-8	Mutekârib	17
20	Gazel	41	Haffîf	2	70	Gazel	28	Mutekârib	2
21	Gazel	14	Haffîf	10	71	Mersiye	73-74	Mutekârib	15
22	Gazel	21-22	Haffîf	19	72	Mersiye	78	Mutekârib	2
23	Gazel	40	Haffîf	10	73	Dini şiir	6-7	Remel	24
24	Gazel	42-43	Haffîf	7	74	Gazel	20-21	Remel	20
25	Gazel	46-47	Haffîf	28	75	Gazel	20	Serî'	2
26	Gazel	50	Haffîf	3	76	Medih	66-67	Serî'	19
27	Gazel	57-58	Haffîf	15	77	Gazel	76-77	Silsile	11
28	Gazel	59-60	Haffîf	14	78	Dua	15	Tavîl	4
29	Gazel	60	Haffîf	18	79	Hikemiyyat	62	Tavîl	2
30	Gazel	69	Haffîf	2	80	Gazel	9	Tavîl	12
31	Gazel	79	Haffîf	20	81	Gazel	14-15	Tavîl	14
32	Gazel	54-55	Haffîf	10	82	Gazel	48-49	Tavîl	43
33	Gazel	74-76	Haffîf	26	83	İhvaniyyât	10	Tavîl	17
34	İhvaniyyât	33-34	Haffîf	13	84	İhvaniyyât	29-31	Tavîl	45
35	İhvaniyyât	24-25	Haffîf	23	85	İhvaniyyât	59	Tavîl	7
36	İhvaniyyât	31	Haffîf	20	86	Medih	43	Tavîl	6
37	Medih	22-23	Haffîf	28	87	Medih	18-19	Tavîl	13
38	Medih	23-24	Haffîf	23	88	Medih	70-71	Tavîl	15
39	Medih	4-6	Haffîf	60	89	Medih	34-35	Tavîl	34
40	Medih	36-37	Haffîf	21	90	Medih	8-9	Tavîl	12
41	Medih	68-69	Haffîf	14	91	Medih	62	Tavîl	2
42	Medih	67-68	Haffîf	14	92	Vasf	78	Tavîl	15
43	Medih	46	Haffîf	19	93	Vasf	71-72	Tavîl	13
44	Medih	74	Haffîf	20	94	Dini şiir	3-4	Vâfir	35
45	Medih	9-10	Haffîf	14	95	İhvaniyyât	38-40	Vâfir	56
46	Medih	41-42	Haffîf	10	96	İhvaniyyât	56-57	Vâfir	23
47	Mersiye	37-38	Haffîf	32	97	Medih	49-50	Vâfir	19
48	Mersiye	27-28	Haffîf	11	98	Medih	62	Vâfir	2
49	Dini şiir	43-44	Kâmil	31	99	Mersiye	28	Vâfir	3
50	Dini şiir	62	Kâmil	2					
TOPLAM									1652

Kullanılan bahirlerin beyit sayıları toplamı ise şu şekildedir:

SIRA	BAHİR	BEYİT SAYISI
1	Hafif	506
2	Basît	291
3	Kâmil	284
4	Tavîl	254
5	Vâfir	138
6	Muctes	65
7	Remel	44
8	Mutekârib	36
9	Serî ^c	21
10	Silsile	11
11	Recez	2
	TOPLAM	1652

Bu tablo yüzdelikli dilim grafiği olarak şöyle gösterilebilir:

Bu tablolar ve grafiğe göre şairin en çok kullandığı bahir Hafif olmakla birlikte, şiirlerinin yarısından fazlasında Arap edebiyatında sık rastlanılan bahirlerden⁸²¹ Hafif, Basît, Kâmil ve Tavîl bahirleri görülmektedir. Aruz bahirlerinin çoğunluğunu kullanması şairin bu konudaki yetkinliğini gösteren hususlardandır.

⁸²¹ İbrahim Enîs, *Mûsîka'ş-Şi'r*, s. 189, 190, Mektebetu'l-Enclu'l-Mısrîyye, 2. Bs, Kahire, 1952.

Dikkati çeken bir diğerk husus şairin tek bir şiirde kullandığı Silsile bahridir. Bu bahirde eş-Şebrâvî 11 beyitlik bir şiir nazmetmiştir. Sonradan ortaya çıkan⁸²² Silsile bahrinin meşhur vezni şudur⁸²³:

فَعْلُنْ فَعْلَاتُنْ مُتَفَعِّلُنْ فَعْلَاتَانِ فَعْلُنْ فَعْلَاتُنْ مُتَفَعِّلُنْ فَعْلَاتَانِ

1.3. Revî

Daha önce de belirtildiği gibi eş-Şebrâvî divanını revî harflerine göre alfabetik olarak tertip etmiştir. Revî, kafiye düzeninde şiirin tamamında beyitlerin sonunda tekrarlanan son harftir⁸²⁴. eş-Şebrâvî'nin divanındaki revî harfleri ve beyit sayıları şöyledir:

Revî Harfi	ر	د	م	ن	ب	ل	ف	الهمزة	ع	ت
Beyit Sayısı	321	199	188	152	144	142	126	95	78	43
Revî Harfi	ق	س	ي	ح	ه	ج	ث	خ	ض	TOPLAM
Beyit Sayısı	33	22	22	21	20	13	12	8	8	1647 ⁸²⁵

Arap edebiyatında en çok kullanılan revî harfleri ن ، م ، ل ، ر ، د ، ب iken orta seviyede kullanılanları ي ، ك ، ق ، ف ، ع ، س ، ح ، ج ، الهمزة harfleri, az kullanılanları ise و ، ه ، غ ، ط ، ظ ، ض ، ص ، ش ، ذ ، ز ، س ، ح ، ج ، الهمزة harfleridir⁸²⁶. Bu bilgi ile yukarıdaki tablo karşılaştırıldığında kullanım sıklığı açısından aralarında bir paralellik olduğu görülecektir. Şair divanda harflerin 19'unu revî olarak kullanmış 9'unu ise kullanmamıştır. Kullanılmayanlar و ، ك ، غ ، ط ، ظ ، ض ، ص ، ش ، ذ ، ز ، س ، ح ، ج ، الهمزة harfleridir. Sonuçta alfabe harflerinin çoğunluğunu kullanmış olan şair, divanında revî çeşitliliğini sağlamış ve bu konudaki birikimini ortaya koymuştur.

⁸²² İsmail Durmuş, "Vezin", *DİA*, XLIII, 78, İstanbul, 2013.

⁸²³ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 272.

⁸²⁴ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 247.

⁸²⁵ Bu sayıya, eş-Şebrâvî'nin ilave ettiği bölümlerde revî birliği olmadığı için tahmiş şiirleri ilave edilmemiştir.

⁸²⁶ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 67, 209, 213, 215, 221, 239, 243, 245, 249, 274, 298, 299, 303, 325, 329, 339, 342, 343, 374, 381, 387, 443, 449-451, 453, 456, 464.

eş-Şebrâvî şiiirlerinde Arap edebiyatının geleneksel kafiye sistemini kullanmıştır. Divanda tek örnek olarak yer alan cinaslı kafiyenin bulunduğu beyitler şu şekildedir:⁸²⁷[Meczûu'r-Recez]

1 وَيِ عَزَالَ لَحْظُهُ يَصِيدُ مِنْ صَادَفَهُ

Benim, bakışları, rastladığımı avlayan bir ceylanım var.

2 فَإِنْ يَكُنْ فِي عَصْرِنَا مُهْفَهَفٌ صَادَ فَهُوَ

Eğer zamanımızda avlayabilecek zarif bir güzel varsa ancak odur.

1.4. Kaside ve yapısı

“Yönelmek” ve “doğru yolu tutmak” anlamındaki⁸²⁸ قصد kökünden türeyen kaside kelimesi geleneksel anlamıyla terim olarak şöyle tanımlanabilir: “Aynı kafiye ve vezinle bir amaç için söylenmiş en az yedi beyitten oluşan, dinleyende güzel duygular oluşturan bir nazım türüdür.”⁸²⁹

Edebiyatçıların genel kabulüne göre klasik usulde bir kaside muhteva yönüyle üç bölümden oluşmaktadır: Nesîb veya teşbîb adı verilen birinci bölümde şair sevgilinin yaşadığı yerlere ait kalıntıları görünce duygulanarak gözyaşı döker ve eski günleri hatıralarını canlandırır. Sevgiliden ve onun fiziki özelliklerinden bahseder. İkinci bölümde ise şair binitiyile çölde yaptığı yolculuğu tasvir eder. Son bölümde de medih, hamase, hiciv, fahr vb. esas konu işlenir⁸³⁰. Kimi edebiyatçılar bu usule uyan şairleri “kaliteli şair” olarak değerlendirirken⁸³¹ bazı eleştirmenler de çevremizde herşeyin değiştiği gibi bu yapının da değişebileceğini dolayısıyla şairin

⁸²⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

⁸²⁸ el-Ĥalîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, III, 393.

⁸²⁹ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 376; Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, s. 213; Elmalı, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 562; Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, s. 240, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.

⁸³⁰ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Su'arâ*, I, 74, 75; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî*, I, 59, 60, çev. Abdulhalim en-Neccâr, 5. b. *Dâru'l-Me'ârif*, Kahire, tsz.; Elmalı, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 562, 563.

⁸³¹ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'ş-Su'arâ*, I, 76.

bu yapıda değişiklik yapabileceği görüşündedirler⁸³². Örneğin İbn Reşîk, çöl hayatı yaşamamış şehirli bir şairin mecazi anlatımlar hariç olmak üzere çöl hayatından bahsetmesinin bir manası olmadığı görüşündedir.⁸³³

Bu açıklamalar ışığında eş-Şebrâvî'nin kasideleri değerlendirildiğinde tam olarak bu üç bölümden oluşan bir kasidesi bulunmamaktadır. Bununla birlikte gazel konusunun girişinde anlatıldığı gibi kasidesine gazelle başlayıp ardından ana temaya geçtiği kasideleri mevcuttur ki bu şiirlere söz konusu yerde temas edilmiştir. Dolayısıyla şair geleneksel kaside bölümlerinden ikisini şiirlerinde ele almakla geleneksel yapıyı nispeten korumuş olmaktadır. Şairin kasidelerinin çoğunluğunda ise ana tema ne ise o işlenmektedir.

Kasidenin yukarıda sözü edilen muhtevasının yanısıra bir de şekilsel içyapısından söz edilmektedir. Bu içyapı maṭla‘, mukaddime, teḥalluṣ ve hâtime adı verilen bölümlerden oluşmaktadır⁸³⁴. Kasidedeki bu yapı ayrı ayrı incelenecek ve eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde bu yapının durumu değerlendirilecektir:

1.4.1. Maṭla‘

Maṭla‘ kasidenin ilk beytine verilen isimdir⁸³⁵. Kelime olarak “yıldız, ay ve güneşin doğduğu yer veya zaman, doğmak, doğuş, ilk” gibi anlamlara gelir. İlk beyitle adeta kasidenin doğuşu başlamıştır ve maṭla‘ kasidenin anahtarıdır⁸³⁶. Bu sebeple eleştirmenler, dinleyici veya okuyucunun ilk karşılaşacağı beyit olduğu, şiirin bir nevi yüzü mesabesinde olduğu ve şiirin devamı hakkında bir ipucu verdiği için maṭla‘ın dikkat çekici ve etkileyici olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Diğer bir ifadeyle “sözün mukteza-i hâle uygun olması” şeklinde ifade edilen meşhur belâgat kuralının gözetilerek şiire başlanması gerektiğidir. Örneğin bir medih şiirine kötümser veya kaba bir ifade ile başlamak, ağıt yakarak, zamanı kötüleyerek ya da memleketin yoksulluğundan bahsederek şiire giriş yapmak uygun düşmez⁸³⁷. Ayrıca

⁸³² Elmalı, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 563.

⁸³³ el-Ḳayrevânî, *el-‘Umde*, I, 226.

⁸³⁴ Bekkâr, *Binâu’l-Ḳasîde*, s. 203-240; Elmalı, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 563.

⁸³⁵ Emîl Bedî’ Yakub, *el-Mu‘cemu’l-Mufaṣṣal*, s. 412.

⁸³⁶ el-Ḳayrevânî, *el-‘Umde*, I, 218.

⁸³⁷ Bekkâr, *Binâu’l-Ḳasîde*, s. 204, 205; Ebu’l-Ḥasen Ḥâzîm el-Ḳartâcennî, *Minhâcu’l-Buleğâ ve Sîrâcu’l-Udebâ*, s. 309, 310, thk. Muhammed el-Ḥabîb b. el-Hoca, 3. b. Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, Beyrût, tsz.

maṭla‘ beyitlerinde özgünlük, lafız ve manalarında kalite olmalı, dil ve gramer hataları bulunmamalıdır⁸³⁸.

eş-Şebrâvî'nin kasidelerindeki maṭla‘ beyitleri yukarıda verilen bilgiler ışığında değerlendirildiğinde genel olarak bu özellikleri taşımaktadır. Aşağıda bazı örnekler verilerek maṭla‘ beyitlerinin durumu hakkında bilgi verilecektir.

Şairin, Peygamberimize tevessül temalı bir şiirinin maṭla‘ şu şekildedir:⁸³⁹

[Remel]

مُؤَلَّتِي قَدْ نِلْتِ كُلَّ الْأَرْبِ هَدِيهِ أَنْوَارُ طَهَ الْعَرَبِيِّ

Ey gözüm! Bütün amac(ın)a ulaştın. Bunlar Arap Peygamber Hz. Tâhâ'nın nurlarıdır.

Bu kasidesini şair hacda Peygamberimizin kabrini ziyaretinde söylemiştir. Kasideye gözüne seslenerek inşâî yapıda, nida üslubuyla başlangıç yapan şair, peygamberin nurunu görmekle gözünün amacına ulaştığını ifade etmiş, tevessül ve tazarru içerikli beyitlerle şiirine devam ederek giriş ve konu arasındaki uyumu sağlamış görünmektedir. Ayrıca beyitte şatır sonları taşrî‘ sanatıyla süslenecek kulağa hitabeden bir girişle dinleyicinin dikkati çekilmektedir.

Gazel temalı bir şiirinde de şair sevgiliye “ceylan” diye hitap ederek şiirine nida (istiğâse) üslubuyla başlayarak sevgiliyle buluşmasından kaynaklanan mutluluğunu belirtmiş ve bu durum “sevgiliden yeni haberler var” beklentisiyle dinleyicilerde bir merak, hareketlenme ve bir coşku oluşturmuş ve şiiri sonuna kadar dinlemek için yeterli motivasyonu sağlamıştır. Söz konusu maṭla‘ şu şekildedir:⁸⁴⁰[Kâmil]

يَا لِي عَزَالًا زَارِنِي فِي عَفْلَةٍ بَعْدَ الْعِشَاءِ وَقَدْ مَضَتْ سَاعَاتُ

Vay, yatsıdan sonra saatler geçmişken, dalgınken ben, ziyaret etti beni bir ceylan.

⁸³⁸ Küçükşarı, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, s. 142, 143; Fidan, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, s. 189.

⁸³⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7.

⁸⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

Şair bir başka gazelinde adeta hikmetli bir söz söylercesine sevdiğine nasihatle bulunarak kendisi hakkında kınayıcılara aldanmaması gerektiğini belirtmekte, eğer bir âşık gururu, kibiri bir kenara bırakıp sevdiğine nazlanmaya ve cilve yapmaya devam ediyorsa onun hakkında dedikoduculara kulak asılmaması gerektiğini etkileyici bir şekilde ifade etmektedir. İnşâî bir üslupla şart edatı ve nehiy kipinin kullanıldığı söz konusu beyit şöyledir:⁸⁴¹[Hafif]

إِنْ يَكُنْ صَبُّكَ الْمُتَمِّمُ فَدَلَّ بَعْدَ عِزِّ فَلَا تُطْعِمُ فِيهِ عُدْلًا

Eğer, seni delicesine seven âşık, gururdan sonra (vazgeçip) nazlanıyorsa onun hakkında kınayıcılara itaat etme!

Şairin muhabbet beslediği dostlarından birine yazdığı anlaşılın diğer bir gazeline de “efendim” diyerek başlamış ve bu maṭla‘ beyitinde de yemin üslubunu kullanarak duyguları harekete geçirmiş ve kasidenin dinlenilmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Söz konusu kaside şöyle başlamaktadır:⁸⁴²[Hafif]

سَيِّدِي بِالَّذِي أَمَدَكَ بِالْحُسْنِ نِ وَأَوْلَاكَ بِهِجَةً وَجَمَالًا

Sana iyilik, güzellik ve yakışıklılığı bahşedene yemin olsun ki efendim!

Yine nida üslubunun kullanılarak muhatabın iltifat etmesinin arzulandığı bir başka etkileyici maṭla‘ ve devamı şu şekildedir:⁸⁴³[Hafif]

يَا مَلِيحًا قَدْ أَبَدَعَ اللَّهُ شَكْلَهُ وَظَرِيفًا لَمْ تَنْظُرِ الْعَيْنُ مِثْلَهُ

Ey, Allah'ın şeklini harika yarattığı dilber ve ey, gözlerin mislini görmediği zarif (sevgili)!

إِنَّ لِي حَاجَةً إِلَيْكَ فَحَقِّقْ حُسْنَ ظَنِّي فَإِنَّهَا مِنْكَ سَهْلَةٌ

Ben sana muhtacım, hüsnü zannımı gerçekleştir, çünkü o sana kolaydır.

فُبْلَةٌ أَجْتَنِي بِهَا وَرَدَّ حَدِيدَ كَ وَأَشْفِي بِهِ الْقَوَادِ الْمُؤَلَّةَ

⁸⁴¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 57.

⁸⁴² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59.

⁸⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

Bir bûse ki onunla yanaklarının güllerini derer ve perişan gönlümü iyileştiririm.

جُدْ بِهَا كَلِمًا أَرَاكَ وَإِلَّا أَكْتَفِي مِنْكَ كُلَّ شَهْرٍ بِقُبْلَةٍ

Buse konusunda cömert davran! Cömert olamazsan her ay bir bûse ile yetinirim.

Şair ihvaniyyât türü bir şiirinde de yeni doğan bebeğe “hoş geldin” diyerek başlamakta kasidenin konusuyla maṭla‘ının harika bir uyumuyla muhatabın zihnini konuya hazırlamakta ve onları kasideyi dinlemeye heveslendirmektedir. Söz konusu şiirin maṭla‘ı şöyledir:⁸⁴⁴[Vâfir]

أَقُولُ لَهُ وَقَدْ عَايَنْتُ مِنْهُ مَخَائِلَ سُودِدٍ أَهْلًا وَسَهْلًا

Beylik vasıflarını onda görünce ona “merhaba, hoş geldin” diyorum.

Bir dostunun düğününü tebrik etmek için söylediği bir başka ihvaniyyât şiirinde şair şiirine dostunun düğünü sebebiyle rahatladığını ifade ederek arkadaşının gönlünü hoş etmeye çalışmış ve şiirin muhtevasına uygun bir başlangıç yapmıştır. Nida üslubunu da kullandığı beyit şu şekildedir:⁸⁴⁵[Ṭavîl]

حَلِيفَ الْعَلَا إِنَّ الْفُقَادَ مُصَابٌ وَمَا لِي سِوَى هَذِي الرَّحَابِ رِحَابٌ

Ey yüce dost! Gönül yaralı... Bu rahatlamadan başka rahatlık yok benim için.

وَقَدْ أَنْعَشْتَنِي هَرَّةٌ أَرْجِيَّةٌ بِهَا زَالَ عَنْ وَجْهِ السُّرُورِ نِقَابٌ

Beni kendime getirdi, cömert bir coşku. Bu coşku sayesinde mutluluğun yüzündeki peçe stıyıldı.

Şair, bir dostunun hacdan gelişini tebrik ettiği bir şiirinde dostunu methederek ve onun haccını yapıp dönmesinden duyduğu memnuniyeti ifade ederek şiirine

⁸⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

⁸⁴⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 10.

başlamıştır. Bu başlangıç konu ve maṭla‘ın uyumu açısından münasib olmuş dolayısıyla muhatab şiiri dinlemeye heveslendirilmiştir. Bu maṭla‘ şöyledir:⁸⁴⁶[Ḥafif]

بُلبُلُ الأُنْسِ حِينَ أَقْبَلْتَ عَزْدَ يَا عَزِيْرًا فِي عَصْرِهِ قَدْ تَفَرَّدَ

Ünsiyet bülbülü sen gelince “ey zamanında biricik olan aziz” diye şakıdı.

وَالسُّرُوْرُ الَّذِي لِيُعِدِّكَ وَوَلَّى عَادَ مُدَّ حِجَّتَ سَالِمًا وَتَجَدَّدَ

Senin gitmenle uzaklaşan mutluluk, döndü sen salimen geldiğinden beri ve yenilendi.

Bir bayram tebriği şiirinin maṭla‘ı da muhtevaya uygun ve dinleyicileri konuya hazırlayıcı şekilde nazmedilmiştir. Başlangıçta nida üslubunun kullanıldığı şiire şöyle başlanılmıştır:⁸⁴⁷[Ṭavîl]

أَمْوَالِي هَذَا الْيَوْمِ يَوْمٌ مُبَارَكٌ وَعَيْدٌ سَعِيدٌ بِأَهْنَأِ يَتَهَلَّلُ

Efendim, bu gün mübarek bir gün ve sevinçle coşan mutlu bir bayramdır.

أَمْوَالِي أَحْيَاكَ الْإِلَهَ لِمِثْلِهِ وَعَزُّكَ مَوْفُورٌ وَسَعْدُكَ مُقْبِلٌ

Efendim, Allah seni bunun gibi bayramlarla ihya etsin. Senin şerefın çok mutluluğun ise gelmektedir.

Şair ehlibeytten meded (istiğâse) umduğu bir şiirine onlara seslenerek başlamış ve konuya uygun olarak ahirette sığınmayı ümit ettiği merciin kendileri olduğunu belirtmiştir. Bu şiirin maṭla‘ı şu şekildedir:⁸⁴⁸[Ḥafif]

أَلْ بَيْتِ النَّبِيِّ مَا لِي سِوَاكُمْ مَلْجَأٌ أَرْجِيهِ لِلْكَرْبِ فِي عَدِ

Ey Peygamberi’in Âl-i Beyti! Yarın sıkıntı esnasında ümit ettiğim sizden başka bir sığınağım yok benim.

Bir diğer meded umma şiirine de tema ile uyumlu olarak şöyle başlamıştır:⁸⁴⁹[Serî‘]

⁸⁴⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

⁸⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 59.

⁸⁴⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 23.

⁸⁴⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

يَا آلَ طَهَ مَنْ أَتَى حَيْكُمَ مُؤَمَّلًا إِحْسَانَكُمْ لَا يُصَامُ

Ey Tâhâ ailesi! Kim sizin semtinize ihsanınızı umarak gelirse zulme uğramaz.

eş-Şebrâvî, 1156/1743 senesinde, Kahire’de, Hz. Hüseyin’in başının gömülü olduğu söylenen türbedeki bir kapıya yazılmak üzere nazmettiği şiirin maṭla‘ı da dikkat çekici bir yapıdadır. Kendisi ehli sünnet akidesine mensup olduğu halde, ehlibeyti sevmek Râfizîlik şeklinde anlaşılıyorsa bu uğurda bu tanımlamayı kabul ettiğini ve bunun kendisine lezzet vereceğini ifade etmektedir. Bu şekilde etkileyici bir başlangıç şiirin yazılacağı yerin mehabetine gayet uygun düşmüştür. Söz konusu şiirin maṭla‘ı şu şekildedir:⁸⁵⁰[Tavîl]

لَئِنْ كَانَ رَفُضًا حُبُّكُمْ آلَ أَحْمَدَ فَقَدْ لَدَّ لِي فِي حُبِّكُمْ ذَلِكَ الرَّفُضُ

Eğer ayrılmak (Râfizîlik) demekse sizin muhabbetiniz ey Âl-i Ahmed, bana lezzet verir sizin muhabbetiniz uğrunda bu ayrılış.

Şair bu beyti yazarken İmam Şafi‘î’ye nisbet edilen meşhur şiirden etkilenmiş görünmektedir. İmam Şafi‘î’nin söz konusu beyti şu şekildedir:⁸⁵¹[Kâmil]

إِنْ كَانَ رَفُضًا حُبُّ آلِ مُحَمَّدٍ فَلْيَشْهَدِ الثَّقَلَانِ أَبِي رَافِضِي

Muhammed (s.a.v.) ailesini sevmek Râfizîlikse insanlar ve cinler şahid olsun ki ben Râfizîyim!

Yukarıda hakkında bilgi verildiği üzere *Şerhu’l-Kenz* isimli eserin istinsahına tarih düşürdüğü şiirinin maṭla‘ında şair, eseri bir bahçeye benzeterek bu bahçenin güzellikleriyle gözün-gönlün doyduğu ve haz aldığı bir durum ortaya koyarak ilgileri şiirine yönlendirmeye çalışmıştır:⁸⁵²[Tavîl]

بِرُوضَةٍ هَذَا النَّظْمُ نَزَهْتُ نَاطِرِي وَسَرَحْتُ فِيهِ طَرْفَ قَلْبِي الْمُتَمِيمِ

Bu nazmın bahçesinde gözlerimi gezdirdim. Salıverdim orada sevdalı kalbimin

⁸⁵⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43.

⁸⁵¹ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaḳî, *Menâkıbu ‘ş-Şâfi‘î*, II, 71, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâru’t-Turâs, 1. b. Kahire, 1970; Kîlânî, *el-Edebu’l-Mısrî*, s. 140.

⁸⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

gözünü.

Şair ilim ehlinde bir dostunun vefatına yazdığı mersiye de konuya uygun bir şekilde hüzünlenme ve ağıtla şiire başlayarak dinleyiciyi konuya hazırlamış ve bir mersiye şiirine böyle bir maṭla‘ fevkalade münasib düşmüştür. Söz konusu beyit şöyledir:⁸⁵³[Mutekârib]

عَلَى فَقْدِ مِثْلِكَ تَبْكِي الْعَيْونُ وَتَحْفُو لَدَيْدَ الْمَنَامِ الْجُفُونُ

Senin gibisini kaybetmeye gözler ağlar ve göz kapakları uykunun lezzetini terk eder.

Buraya kadar verilen örneklerden de anlaşıldığı üzere eş-Şebrâvî maṭla‘ beyitlerinde giriş ve konunun uyumunu sağlamada gayet başarılıdır. Ayrıca maṭla‘ beyitlerinde dikkat çekici, dinleyiciyi konuya hazırlayan, şiirin sonuna kadar dinlenilmesini sağlayacak şekilde duyguları hareketlendiren mana ve ifade tarzları kullanmış, klasik dönem Arap edebiyatında olduğu gibi hem inşâî hem de haberî yapıda cümlelerle şiirlerine başlamıştır.

1.4.2. Mukaddime

Kasidelerin en önemli bölümlerinden olan mukaddime bölümü maṭla‘ beytinden sonra ana konuya geçmeden ona hazırlık mahiyetinde söylenen giriş bölümüdür. Eski Arap şiirinde mukaddime bölümlerinde sevgiliyle yaşanmış hatıraları, isli ocaklar, kırık testiler gibi kalıntıları (aṭlâl) ve bunların çağrışımlarıyla sevgiliye duyulan aşk ve özlemi dile getirmek geleneksel bir usuldür. Bu duygular tabiat tasvirleriyle zenginleştirilerek hissî veya afif gazeller söylenir.⁸⁵⁴ Tabidir ki böyle bir mukaddime ana konuyla uyum içinde olacaksa; örneğin bir medih şiirinde uygun olabilir. Ancak bir hamase veya mersiye gazelle giriş yapmak münasip görülmemiştir.⁸⁵⁵

Mukaddimedeki bu unsurların zikredilmesi kimi eleştirmenlerce zorunlu görülürken özellikle yeni dönem edebiyatçıları tarafından hayat şartlarının değişmesi

⁸⁵³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 73.

⁸⁵⁴ Elmalî, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 562.

⁸⁵⁵ Bekkâr, *Binâu'l-Kaside*, s. 214.

sebeup gösterilerek eski unsurlara bağlı kalınmaması gerektiği bildirilmektedir. Örneğin İbn Kuteybe kaliteli bir şairin bu özelliklere bağlı kalması gerektiğini belirtir.⁸⁵⁶ Fakat Arap edebiyatında, şiirinde, klasik usulde olduğu gibi sevgiliden veya kalıntılardan söz eden bir mukaddime bölümüne yer vermeden doğrudan ana konuya giren şairler de mevcuttur. Bu şairlere Eşca‘ es-Sülemî (ö. 195/181), Ebu Nuvâs (ö. 198/814) ve Müslim b. el-Velîd (ö. 208/823) örnek gösterilebilir.⁸⁵⁷

Klasik usulde bir şair olan eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ı incelendiğinde şiirlerinin genelinde geleneksel yapıda bir kaside biçiminin olmadığı, çoğunluğunda doğrudan ana konuya giriş yaptığı, bununla birlikte az sayıda şiirinde geleneksel yapının varlığı dikkat çekmektedir. Şimdi şairin esas konuya geçmeden mukaddime bölümüyle dinleyicileri ana konuya hazırladığı bazı beyitlerine örnekler verilecektir:

1.4.2.1. Atlâl

اطلال kelimesinin cemisi olan “kalıntılar, bâkiye, harabe, virane, yıkıntılar, ören” gibi anlamlara gelmektedir. Cahiliye dönemi kasidelerinin mukaddimelerinde metruk harabeler, kırık testi, çanak, çömlek vs. gibi bırakılmış eşyalar, isli tandır ve ocak gibi yerlere yani atlâla ana konuya bir hazırlık olarak temas edilmektedir. Şair bu tür kalıntılara uğrayınca sevgiliyle yaşadığı hatıralar zihninde canlanır ve onların önünde durarak o günleri hatırlayarak ağlar ve yas tutar.⁸⁵⁸

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde atlala yer vermesi yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte yine atlalden sayılabilecek eski şiirlerde de görülen Livâ gibi yer isimlerinden bahsetmiş ve bu mekânlara uğrayıp orada sevdiğini aramaktan söz etmiştir. Örneğin şair seyyidlere muhabbetini anlattığı bir şiirinin mukaddimesine sevgilinin yaşadığı yer ve oradaki kalıntılardan, klişe haline gelmiş bir ifade biçimi olan يا صاحبي nidasıyla seslenerek başlamaktadır. İmruu'l-Ğays'ın meşhur muallakasında atlâlın önünde قفا نبك “durun ağlayalım” dediği gibi şair 2. beyitte

⁸⁵⁶ İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve 'şu'arâ*, I, 74, 75.

⁸⁵⁷ Bekkâr, *Binâu'l-Ğaside*, s. 215.

⁸⁵⁸ Çetin, “Arap”, *DİA*, III, 290.

“durun ve selam verin” demektir. Söz konusu bölümden birkaç beyit şöyledir:⁸⁵⁹[Basîl]

1 إِنَّ عَجْتُمَا بِاللَّوَى يَا صَاحِبِي سَلَا عَن مَّعْهَدٍ مَا رَأَهُ مُعْرَمٌ وَسَلَا

Ey dostlarım, eğer Livâ'ya uğrarsanız, meclise, yalvaran âşîğın gördüğünü sorunuz!

2 أَوْ جِئْتُمَا سَحْرًا ذَاكَ الْحِمَى فَقِفَا وَسَلِّمَا لِي عَلَى رَنْعٍ غَلًّا وَغَلَا

Veya bu koruluğa seher vakti gelerseniz, durunuz ve içine girip yukarı çıkarak benim için konağa selam veriniz!

3 يَا صَاحِبِي وَإِنْ أَبْصَرْتُمَا طَلًّا فَحَدِّثْنَا بِغَرَامِي ذَلِكَ الطَّلَا

Ey dostlarım, eğer kalıntıları görürseniz, sevdami o kalıntılara anlatınız.

4 وَاسْتَبْكِيَا رَسْمَ دَارٍ طَالَمَا ضَحِكْتِ نُعُورُهُ وَانْتَنَّتِ أَغْصَانُهُ مَيْلَا

Yüzü (ağzı) gülüp dalları meylederek eğildiği müddetçe bir yurdun resmine ağlatınız.

Şair, Peygamberimize (s.a.v.) tevessül/yakarış temalı bir şiirinde, şiirlerde genelde görülen Akîk vadisi, ‘Uzeyb ve La‘la‘ gibi mekânlara temas etmiş, ana konuya geçmeden önce Peygamberimiz (s.a.v.)’in yaşadığı yerleri ziyarete giden muhataba çeşitli yönlendirme ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu üslup şiir tenkitçilerinin, Peygamber methiyelerine, Hicaz’daki bölgelerin anılmasıyla başlanması gerektiği görüşüne⁸⁶⁰ uygun bir durumdur. Bu tarz, şairin klasik üsluba bağlı kaldığını ve önceki şairlerin izini takip ettiğini ve eleştirmenlerin genel kabullerini benimsediğini göstermektedir. Bu kutsal mekânların coğrafi yapısına da zaman zaman temas eden şair birkaç beyitle tabiat tasviri denilebilecek konuya geçiş yapmakta ardından deveyi yönlendirene seslenmekte ve adeta Peygamberimiz (s.a.v.)’in huzuruna varana kadarki yolculuğu betimleyerek dinleyicileri de bu sefere katmaktadır. Bu anlamıyla Peygamberimiz (s.a.v.)’e yakarışa geçmeden önce harika bir mukaddime ile muhataplar hazırlanmış ve onların da yakarışa katılmaları için

⁸⁵⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 55, 56.

⁸⁶⁰ İbn Hıccce, *Hizânetu’l-Edeb ve Gâyetu’l-Ereb*, I, 36, 37, şerh: ‘Isâm Şai’tû, Dâr ve Mektebetu’l-Hilâl, 1. b. Beyrût, 1987; Ergin, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”, s. 125, *Marife*, yıl: 7, Sayı: 1, Konya, Bahar 2007.

duyguları harekete geçirilmiştir. Söz konusu kasidenin mukaddime bölümü şu şekildedir: ⁸⁶¹ [Kâmil]

1 عُجَّ بِالْعَقِيقِ ⁸⁶² وَقَفَّ بِذَاتِ الْأَجْرَعِ وَأَنْخَ مَطِيئَكَ بِالْعُدَيْبِ ⁸⁶³ وَأَلْغَعَ ⁸⁶⁴

Yönel Akîk (vadisine) ve dur geniş kumluk arazide. Çökert develerini el-'Uzeyb ve La'la''de.

2 وَأَنْزِلْ مِنِّي فَهَنَّاكَ قَدْ بَلَغَ الْمَيِّ قَوْمٌ وَقَارُوا بِالْمَقَامِ الْأَرْعِ

Mina'da konakla. Çünkü orada muradına erdi insanlar ve yüce makamları elde ettiler.

3 وَتَمَلَّ بِالْبَيْتِ الْحَرَامِ وَمِنْ إِلَى وَادِي الْحَرَامِ وَنَشْرِهِ الْمُتَضَوِّعِ

İstifade et Beyt-i Haram'dan. Yönel Huzâm (hoş kokulu bir bitki) Vadisi'ne ve onun yayılan güzel kokusuna.

4 ثُمَّ أَنْعَطِفْ نَحْوَ الْأُبَيْرِقِ وَالنَّقَا وَدِعِ التَّوَابِي فِي السُّرَى وَتَشَجِّعِ

Sonra Ubeyrik (taşlı-çamurlu alan) ve Nekâ (kum tepeleri)'ya doğru dön, terk et gevşekliği gece yolculuğunda ve cesaretlen!

5 وَأَقْصِدْ أَحَا الْأَشْوَاقِ مُنْعَطِفَ اللَّوَى فَوْقَ الْعَوِيرِ وَتَحْتَ بَانَةِ يَنْبَعِ

Yönel Hasretlerin Kardeşine, Livâ'dan saparak, küçük mağaranın üzerinden ve fişkırان sorkun ağacının altından.

6 حُتَّ الْمَطِيَّ أَحَا الْعَرَامِ هُنَيْهَةً وَاصْبِرْ عَلَى حَرِّ الْوَطِيسِ الْبَلْقَعِ

Koştur develeri Sevdanın Kardeşine bir süre. Sabret ıssız tandırın sıcağına.

7 وَمُرِّ الْمَطِيَّ يَطْبَنَ نَفْسًا بِالسُّرَى وَيَسِرْنَ بَيْنَ مُرَدِّدٍ وَمُرْجَعِ

⁸⁶¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 43, 44. Bu kasidenin bir kısmı Suriyeli meşhur dîni mûsikî sanatçısı Sabri Mudellel (ö. 2006) tarafından okunmuştur. Bazı örnekleri için bkz. <https://www.youtube.com/watch?v=2RWbB6vEDTk>, <https://www.youtube.com/watch?v=ysKBnTJ3wjY>, <https://www.youtube.com/watch?v=tV76Ld-K1Ao> (2018).

⁸⁶² Medine'nin güneybatısında bir vadi.

⁸⁶³ Medine'nin kuzeybatısındaki Medâin-i Salih'in güneyinde bir vadi.

⁸⁶⁴ Basra ile Kûfe arasında bir yer olduğu belirtilmiştir. Bkz. Yâkût b. Abdullah el- Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, V, 18, Dâru Sâdır, Beyrût, 1993.

Emret develere ki gönülleri hoş olsun gece yolculuğundan ve yürüsünler tekrarlayan ve nağme yapan arasında.

8 يَا حَادِي الْأُظْعَانَ حَلِّ زِمَامَهَا تَرِدِ الْمِيَاءَ كَمَا تَشَاءُ وَتَرْعِي

Ey develeri sevk eden, bırak yularlarını diledikleri gibi suya varsınlar ve otlasınlar.

9 أَوَّاهُ لَوْ تَدْرِي الْمَطَايَا قَدَّرَ مَا ظَفَرْتُ بِهِ مِنْ بَعْدِ ذَاكَ الْمَهْبِيعِ

Eyvah keşke bilseydi develer o geniş ve açık yolun uzaklığından elde ettikleri şeyin değerini...

Birinci beyitte geçen Akîk, ‘Uzeyb ve La‘la‘ gibi mekân isimlerini pek çok şair şiirlerinde, özellikle de vatana ve çocukluk döneminin geçtiği yerlere özlem temalı şiirlerde kullanmıştır. Daha sonraları ise hac yolculuğuna çıkıp bu mekânlardan geçen şairler de kutsal topraklara olan hasretlerini ve tekrar ziyaret etme arzularını ifade etmek üzere bu isimleri şiirlerinde zikretmişlerdir. Sûfî şairler ise bu yer isimlerini Allah aşkının ve ona yaklaşmanın bir sembolü olarak kullanmışlardır. Bu durum tıpkı gazellerde sevgiliden bahsederken sembolik olarak Selma, Leyla gibi isimleri kullanmaya benzerdir⁸⁶⁵.

1.4.2.2.Gazel

Şair bir diğer Peygamberimiz (s.a.v.)’e tevessül şiirinde yine ana konuya geçmeden bir gazelle konuya giriş yapmıştır. Bu mukaddime afif gazel türünde olup Peygamberimiz (s.a.v.)’e yakarışa geçmeden önce sevgiliye seslenilmiş, onunla buluşamamaktan ve uğrunda çekilen aşk acısı ve ıstırabından söz edilerek muhatapların zihni ve duygu dünyası Peygamberimiz (s.a.v.) için yakarışa geçiş yapmaya hazırlanmıştır. Söz konusu mukaddimenin bir bölümü şu şekildedir:⁸⁶⁶[Kâmil]

1 يَنْهَى مُحِبُّكَ أَنَّهُ مُشْتَاقٌ وَإِلَى حِمَاكَ نَهْرُهُ الْأَشْوَاقُ

⁸⁶⁵ Muhammed Mursî el-Hûlî, (muhakkik), *Sânihâtu Dume'l-Ķaşr fî MuĶârahâti Beni'l-'Aşr* (Derviş Muhammed b. Ahmed et-Tâlevî el-Artuķî ed-Dimeşki), I, 258 dpn. 3, Âlemu'l-Kütüb, 1. b. Beyrût, 1982.

⁸⁶⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

Seni seven çok özlediğini haber vermektedir. Ve arzular onu senin himayene doğru hareket ettiriyor.

2 قَدْ كَانَ يَحْسِبُ إِنَّ حُبَّكَ هَيِّنٌ فَإِذَا بِهِ يَا غُصْنُ لَيْسَ يُطَاقُ

Seni sevmenin kolay bir şey olduğunu zannediyordu. Aşkına yakalanınca ey filiz, onun güc yetirilemez bir şey olduğunu (anladı).

3 حُذِّ وَصَفَ حَالَتِهِ فَأَمَّا قَلْبُهُ فَهُوَ الْكَيْبُ السَّاكِنُ الْخَفَّاقُ

İşte onun halinin vasfı: Kalbi, mahzun, sakin ve dalgalıdır.

4 وَجَدًا وَأَمَّا دَمْعُهُ فَسَحَابَةٌ هَتَانَةً جَادَتْ بِهَا الْأَمَاقُ

Aşk sebebiyle göz pınarlarının cömert davrandığı gözyaşları akmakta ve dökülmektedir.

5 وَكَفَّاكَ حَالُ مُتَمِّمٍ لَعِبَتْ بِهِ مِنْ بَعْدِ هَجْرِكَ لَوْعَةٌ وَفِرَاقُ

Kendisiyle oynadığın meftun bir kulun hali sana yeter! Senin gidişinden sonra acı ve ayrılık vardır.

6 يَخْفَى الْعَرَامَ بَجَلْدًا فَيَذِيْعُهُ فَهَرًّا عَلَيْهِ دَمْعُهُ الْمُهْرَاقُ

Sabrederek sevdayı gizliyor ama akan gözyaşları üstün gelerek onu ilan ediyor.

7 حَاشَاكَ تَنْقُضُ عَهْدَ وُدِّ بَيْنَنَا وَإِلَيْكَ تَنْسُبُ حُسْنَهَا الْأَخْلَاقُ

Ahlak güzelliğini sana nispet ettiği halde hâşâ, sen aramızdaki muhabbet ahdini bozmazsın!

8 أَحْسَنُ فَإِنَّ الْحُسْنَ ضَيْفٌ رَاحِلٌ وَالنَّاسُ حَيْلٌ لِلدَّهَابِ تُسَاقُ

Hoş ol! Çünkü güzellik giden bir misafirdir. İnsanlar ise gitmek için sürülmüş attır.

9 وَلِكُلِّ صَبٍّ لَا مَحَالَةَ سَلْوَةٌ وَلِكُلِّ بَدْرٍ قَدْ أَضَاءَ مُحَاقُ

Şüphesiz her bir âşık için bir teselli vardır. Parlak her dolunayın da bir sonu vardır.

10 هَلْ فِي فُؤَادِي غَيْرَ حُبِّكَ سَاكِنٌ أَوْ غَيْرَ طَيْفِكَ فِي الْكُرَى طَرَاقُ

Gönlümde senin sevginden başka bir şey var mı ya da senin hayalinden başka uykudan uyandıran?

eş-Şebrâvî, ihvaniyyât türünde yazmış olduğu bir düğün tebriğinde de ana konudan önce gazelle şiirine bir mukaddime yapmıştır. 22 beyitlik uzunca bir mukaddime yapan şair sevgiliyle geçirilen gecelerin çok hızlı geçtiğini, bu hale ikizler burcu ve dolunayın imrenip kışkırdığını belirtmiştir. Ana konuya geçiş için gayet güzel bir başlangıç olmuş, duygular canlandırılarak dostun gönlü hoş edilmeye çalışılmıştır. Ağız, yanak, gerdan gibi hissî gazel unsurlarının ve aşk, sevgiliyle buluşma, hasetçilere aldırma gibi afif gazel temalarının kullanıldığı bu bölümün bazı dizeleri şöyledir:⁸⁶⁷[Tavîl]

1 إِذَا لَاحَ ذَاكَ الْوَجْهَ وَابْتَسَمَ التَّعْرُ فَمَا لِي فِي التَّأخِيرِ عَنْ عَشِقِهِ عُدْرُ

Göründüğü zaman işte şu yüz, gülümsedi ağız. Onun aşkına geç karşılık verirsem mazur değilim ben.

2 مَلِيحٌ إِذَا عَايَنْتُ لَيْنَ قَوَامِهِ عَرَفْتُ الَّذِي مِنْ أَجْلِهِ تُقْتَلُ السُّمُرُ

O parlak çehrelidir. Endamının yumuşaklığını hissedince, kendisi sebebiyle esmerlerin öldürüldüğü şahsı tanımış oldum.

3 أَمَا وَالْهَوَى لَوْلَا فُتُورُ رَأْيِنَهُ بَعَيْنِيهِ مَا حَقَّقْتُ إِنْتَهُمَا سِحْرُ

Hayır, aşka yemin olsun ki, gözlerinde gördüğüm dinginlik olmasaydı bu aşk gerçekleşmezdi. O gözler bir sihirdir.

4 وَلَوْلَا دُهْوِي عِنْدَ تَقْبِيلِ ثَعْرِهِ لَمَا صَحَّ عِنْدِي أَنَّ رِيْقَتَهُ حَمْرُ

Ağzını öperken aklım başımdan gitmeseydi, bence de tükürüğü şarap değildi.

5 نَعِمْتُ بِهِ دَهْرًا عَلَى رُغْمِ حُسْدِي بَلَدَةَ عَيْشٍ لَا يُكَيِّفُهَا فِكْرُ

Fikrin anlatamayacağı bir yaşama zevkiyle beni kıskananlara rağmen onunla bir süre eğlendim.

⁸⁶⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29, 30.

6 وَكَمْ صُمْتُ عَنْ لَذَاتِ دَهْرِي عِفَّةً عَلَى أَنَّهُ كَمْ لِي عَلَى رِيقِهِ فِطْرُ

Tükürüğüyle iftar ederim diye çoğu kere dünyanın lezzetlerine karşı iffetlice oruç tuttum.

7 وَكَمْ شَقَّ أَثْوَابَ الدِّيَاجِي وَزَارِنِي وَكُلُّ لَيْالِيهِ إِذَا زَارِنِي قَمْرُ

Çoğu zaman karanlıkların elbiselerini yırtarak beni ziyaret etti. Beni ziyaret ettiğinde her gecesi aydınlık oldu.

8 وَكَمْ مَالَ نَحْوِي ذَلِكَ الْعُصْنُ وَأَنْتَنِي وَمَا لِي عَنْهُ عِنْدَمَا يَنْتَنِي صَبْرُ

Çok kere meyletti bana bu fidan ve eğildi. Meyledince ona karşı bende sabır kalmadı.

9 وَكَمْ آتَسُهُ إِذْ بَاتَ عِنْدِي وَسَاعِدِي وَسَادَتُهُ وَالصَّدْرُ يَشْهَدُ وَالنَّحْرُ

Yanımda gecelediğinde kolum yastığıyken, göğüs ve gerdan da buna şahitken onunla çoğu zaman huzur bulurum.

10 وَكَمْ لَدَّةٍ قَدْ نَلْتَهَا مِنْهُ جَهْرَةً وَلَا خَيْرَ فِي اللَّذَاتِ مِنْ دُونِهَا سِثْرٌ⁸⁶⁸

Nice lezzetlere ulaştım onun sebebiyle açıkça. Hayır yoktur önünde engel olan lezzetlerde.

11 يَصُدُّ دَلَالًا ثُمَّ يَعْطِفُ رِقَّةً وَيَعْضُبُ تَيْهًا ثُمَّ يَرْضَى فَيَفْتُرُ

Uzak durur nazlanarak sonra acır yumuşayarak ve sinirlenir kibirlenerek, sonra hoş görür ve sakinleşir.

12 وَيَا طَالَمَا مَتَّعْتُ بِالْجِيدِ سَاعِدِي وَمَا صَدَّنِي إِثْمٌ وَلَا عَافِي وَرُزُّ

Gerdanla kolumu faydalandırmam ne kadar da uzun oldu. Herhangi bir günah da bana set çekip engel olmadı.

13 وَقُلْتُ لِزُهْدِي ارْحَلْ وَلِلرُّشْدِ لَا تُقِمْ فَحُكْمُ الْهُوَى حَتْمٌ وَسُلْطَانُهُ فَهْرُ

Dedim zühdüme: “Haydi git!” Olgunluğa da: “Durma! Çünkü aşkın hükmü, kesindir ve otoritesi mecburidir.”

⁸⁶⁸ Kehf, 90. ayetten iktibâs edilmiştir.

14 وَبِتَنَا كَمَا شَاءَ الْعَرَامُ بِحَالَةٍ تَعَارُ لَهَا الْجُورَا وَيَغْطِهَا الْبَدْرُ

Geceledik sevdamın dilediği bir halde ki o hali kıskanır ikizler burcu ve imrenir ona dolunay.

15 وَمَا بَيْنَنَا أَسْتَعْفِرُ اللَّهَ رَبِّيَّةً عَلَى أَنَّهُ كَمَ رَبِّيَّةٍ كُلُّهَا أَجْرُ

Aramızdaki-Allah'tan bağışlanma dilerim ama-bir şüphedir. Bununla birlikte ne kadar şüphe varsa hepsi de ecirdir.

16 أُعَاتِبُهُ حَتَّى يَكَاذُ مِنَ الْحَيَا بِرُوضَةِ ذَاكَ الْحَدِّ يَلْتَهَبُ الْجَمْرُ

Azarlıyorum onu, sonra da neredeyse hayâdan dolayı şu yanağın bahçesinde kor tutuşacak.

Methiye kısmı yukarıda verilen 60 beyitlik bir ehlibeyti medih şiirine şair, ana konuya geçiş yapmadan önce hamriyyât temalı bir bölüm, ardından körfez, körfeze akan bir dere, civarında bir köşk, Mısır ve Nil nehri gibi unsurlarla bezenmiş tabiat tasviri⁸⁶⁹ denilebilecek bir bölüm, daha sonra da gazel bölümüyle mukaddime yapmış en son ehlibeyti methederek salat-ü selamlarla şiiri sonlandırmıştır. Ehlibeyte ziyadesiyle muhabbet besleyen şair methiyeden önce hamriyyât, tabiat tasviri ve gazel olmak üzere üç farklı konuyla şiire giriş yaparak ehlibeytin şan ve şerefine layık olsun diye adeta bütün hünerlerini sergilemiş, duyguları coşturmuş, dikkatleri celbetmiş ve muhatapları ana konuya sıkıca bağlamıştır. Burada gazel bölümü örnek olarak verilecek, diğer bölümler başlıklarında zikredilecektir. Mukaddimenin gazel bölümü şu şekildedir:⁸⁷⁰[Haff]

33 أَنَا أَهْوَى الْجَمَالَ وَالْأَعْيُنَ النَّجْدَ لَ تَذِيبُ الْقُلُوبَ بِالْإِيْمَاءِ

Ben güzellikten ve bakışıyla kalpleri eriten güzel gözlerden hoşlanırım.

34 وَلَئِنْ كَانَتْ الصَّبَابَةُ نَعْمَى رَبِّ نَعْمَاءَ وَهِيَ عَيْنُ الْبَلَاءِ

Eğer âşık olmak rahatlıksa... Nice rahatlıklar belanın ta kendisidir.

⁸⁶⁹ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 236.

⁸⁷⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 5, 6.

35 غَيْرَ أَنَّ الْهَلَكَ فِيهَا نَجَاةٌ وَقَتِيلُ الْهُوَى مِنَ الشُّهَدَاءِ

Ancak muhabbette helak olmak kurtuluştur. Aşk sebebiyle ölen şehitlerdendir.

36 أَيُّهَا الْمُدَّعِي الصَّبَابَةُ أَقْبِلْ نَحْوَ هَذَا الْمَيْدَانِ وَالشُّفْرَاءِ

Ey âşık olduğumu iddia eden, meydana ve kızıl yeledi ata doğru gel!

37 لَا تُؤَخِّرْ إِنْ كُنْتَ تَقْبِلُ نُصْحِي لَدَّةً أَمْكَنْتَ مَعَ النَّدْمَاءِ

Eğer nasihatimi kabul edersen dostlarla mümkün olan hiçbir zevki erteleme!

38 فَالزَّيْمَانُ الْحُنُونُ أَجَلٌ مِنْ أَنْ يَتَقَاضَى مِنْ عَدْوَةٍ لِمَسَاءِ

Çünkü hain zaman, bir kişinin, sabahtan akşam için alacağını istemeye bile engeldir.

39 دَوْلَةُ الْوَجْدِ دَوْلَةُ الْمَجْدِ فَاعْنَمِ فِي هَوَى الْعَيْدِ رُبَّةَ السُّعْدَاءِ

Âşık olma devleti, şeref devletidir (yani aşkla coşmak, şerefi elde etmek demektir).

Genç kızlara âşık olarak mutluların derecesini elde et.

40 أَيُّ عَيْشٍ يَطِيبُ فِي مِصْرٍ إِلَّا بِمَلِيحٍ مُتَوَجِّحٍ بِالْبَهَاءِ

Güzellikle taçlanmış parlak, güler yüzlü ile birlikte olanın dışında Mısır'da hangi hayat hoştur?

41 نَزْوِ الطَّرْفِ بَيْنَ قَدِّ وَحَدِّ وَجَبِينِ وَطَلَعَةِ حَسَنَاءِ

Endam, yanak, alın ve güzel yüz arasında bakışını gezdir!

42 وَتَمَتَّعَ بِكُلِّ أَهْيَفِ أَلْمَى ذِي دَلَالٍ وَمُقَلَّةٍ نَجْلَاءِ

Her zarif, esmer dudaklı, nazlı ve güzel gözlü sevgiliyle eğlen!

43 كَمْ قَوَامٍ يَهْتَرُ كَالْعُصْنِ لِينًا فَوْقَ مَثَنِ الشَّهْبَاءِ وَالذَّهْمَاءِ

Nice uzun boylular, kurak ve kara toprak üzerinde bir fidan gibi hafif hafif sallanıyor.

44 حَيْثُ أَدْعَجُ كَحَيْلٍ جَمِيلٍ يَتَنَنَّى بِقَامَةٍ صَعْدَاءِ

Kadınımsı, esmer, sürmeli ve güzel, uzun boyuyla meylediyor.

45 أَجْمٌ فِي مَلَابِسِ الْعِزِّ أَضْحَتْ مِنْ سَنَاهَا شَمْسُ الضُّحَى فِي حَيَاءِ

Onlar şeref elbiseleri içinde yıldızlardır ki kuşluk güneşi parlaklıkları sebebiyle utanmıştır.

46 عَشِقُ تَيْكَ الْقُدُودِ وَاهْيِفِ الْمُشْتِ حَيِّ مُرَادِي وَمَنْ يَكُونُ مُرَائِي

Şu endama ve mahzun zarafete âşık olmak muradımdır. (Böyle bir konuda) kim mürai olabilir ki?

47 فَرَعَى اللَّهُ أَرْضَ مِصْرٍ وَمَا ضَمَّ نُهُ مِنْ أَهْيِفِ وَمَنْ هَيْفَاءِ

Allah, Mısır toprağını ve bu toprağın barındırdığı zarif erkek ve kadınları muhafaza buyursun!

Şair Mısır'dan, Nil nehrinden, Ravda adasından ve körfezden söz açıldığında coşmakta ve Mısır'da hayatın ancak endamını, pembe yanaklarını, ışık saçan alını ve parlak yüzünü izleyerek gözleri eğlendiren güzel bir kadınla tatlı olacağını ifade etmektedir. Sonunda şair, Allah Mısır'daki güzel ve yakışıklı insanları muhafaza buyursun diye dua etmektedir.⁸⁷¹

34 ve 35. beyitlerde geçen “nice rahatlıklar belanın ta kendisidir, ancak muhabbette helak olmak kurtuluştur ve aşk sebebiyle ölen şehitlerdendir” cümleleri ile 37, 38 ve 39. beyitlerde geçen “dostlarla mümkün olan hiçbir zevki erteleme, çünkü hain zaman, bir kişinin, sabahtan akşam için alacağını istemeye bile engeldir ve âşık olma devleti, şeref devletidir cümleleri hikmetli söz niteliğinde olup beyitlerde irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

Bir başka ehlibeyti medih şiirine de şair yine gazelle başlangıç yapmıştır. Bu mukaddimeden birkaç beyit şu şekildedir:⁸⁷²[Meczûu'l-Kâmil]

1 إِنَّ الْعَوَازِلَ قَدْ كَوُوا قَلْبِي بِنَارِ الْعَدْلِ كَيْ

Kınayıcılar kalbimi kınama ateşiyle dağladılar.

2 وَمُرَادُهُمْ أَسْلُو هَوَا كَ وَأَنْتَ نُقْطَةُ مُغَلَّتِي

⁸⁷¹ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 210, 211.

⁸⁷² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79, 80.

Sen göz bebeğim olduğun halde senin aşkını unutmamı istediler.

3 عَذَّلُوا وَمَا عَذَرُوا وَكَمْ وَصَلَ الْأَسَى مِنْهُمْ إِلَيَّ

Kınadılar da affetmediler. Bana onlardan nice üzüntüler ulaştı.

4 كَمْ شَنَعُوا وَتَفَوَّهُوا وَتَقَوَّلُوا كَذِبًا عَلَيَّ

Ne kadar çok ayıpladılar, laf ettiler, hakkımda yalanlar uydurdular.

1.4.2.3. Ğamriyyât

Şair bir ehlibeyti medih şiirine Ğamriyyât temalı bir mukaddime ile başlamıştır:⁸⁷³[Ğafif]

1 يَا نَدِيمِي قُمْ بِي إِلَى الصَّهْبَاءِ وَاسْقِنِيهَا فِي الرَّوْضَةِ الْغَنَاءِ

Dostum, haydi kalk birlikte şaraba! Has bahçede onu bana ikram et.

2 وَتَلَّافَ السُّلَافَ مِنْ هَفْوَةِ الصَّبِّ سَوْءَ فِي غَفْلَةٍ مِنَ الرَّقْبَاءِ

Çocukluk hatalarını, rakip(ler) habersizken içkiyle telafi et.

3 هَاهَا يَا نَدِيمُ صِرْفًا وَدَعْنِي مِنْ صَرِيحِ الْهَوَى قَتِيلِ الْمَاءِ

Dostum, içkiyi katıksız getir! Beni aşk müptelasıyla, su kurbanıyla (Hz. Hüseyin) yalnız bırak!

4 عَاطِنِيهَا كَأَسَا فَكَأَسَا إِلَى أَنْ يَضْرِبَ الْفَجْرُ هَامَةَ الظُّلْمَاءِ

Fecr karanlığın kafasına vuruncaya kadar bana kadeh kadeh şarap ver!

5 هَاهَا يَا نَدِيمُ شَمَطَاءَ عَذْرَا وَدَاوِ الْهُمُومَ بِالشَّمَطَاءِ

Dostum, içkiyi bembeyaz ve katkısız getir! Dertleri bembeyaz içkiyle tedavi et!

6 وَأَدْرَهَا وَمَزُوجَةً بِالتَّهَانِي غَيْرَ مَمْرُوجَةٍ بِمَاءِ السَّمَاءِ

Yağmurla değil de tebriklerle karışmış şarabı dolaştır!

⁸⁷³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4, 5.

7 لَا تَشْبُهَهَا بِالْمَاءِ فَالْمَاءُ كَالْمَاءِ لِ رَهِيْنُ الْأَقْدَارِ وَالْأَقْدَاءِ

İçkiyi suyla bozmayın! Su para gibidir, pislik ve çer-çöpe rehindir.

8 هَاهَا يَا نَدِيمُ مِنْ غَيْرِ حَلْطٍ إِنَّ حَلْطَ الدَّوَاءِ عَيْنُ الدَّاءِ

Dostum, içkiyi katkısız bir şekilde getir. Çünkü ilaca bir şeyler karıştırmak hastalığın ta kendisidir.

9 وَأَنْتَ خَبْهَهَا بِكُرًّا تَرْفُ بِأَوْتَا رِ الْمَثَانِي وَمُطْرِبَاتِ الثَّنَاءِ

İçkinin doğal olanını seç! Tamburun tellerine ve övgü müziklerine hemen dokunursun.

10 يَا نَدِيمِي إِنِّي أَبْجُتُكَ عَقْلِي حُذْهُ نَهْبًا أَوْ دَعُهُ نَحْتِ الْقَضَاءِ

Dostum, aklımda sadece sen varsın. Aklımı ya gasp ederek tut ya da kaderin hükmüne bırak!

11 هُوَ قَصْدِي فَلَا تَلْمَنِي فَإِنِّي لَا أَبَالِي مِنْ لَائِمٍ عَوَاءِ

O benim hedefimdir. Beni kınama! Çünkü ben kıskırtıcı kınayıcıya aldırım.

12 يَا نَدِيمِي هَيَّا فَقَدْ طَلَعَ الْفَجْرُ رُ عَلَيْنَا مُخْلِفًا بِالضِّيَاءِ

Dostum! Haydi, etrafi aydınlatarak üzerimize güneş doğdu.

13 فَأَعْتَبِقْ وَأَصْطَبِخْ نَهَارًا جَهَارًا بِحَلِيبِ الْأَنْوَارِ وَالْأَنْوَاءِ

Akşam şarabı iç, gündüz, alenen ışıkların ve çekirdeklerin özüyle lamba yak!

14 وَالْقَنِي يَا نَدِيمُ نَحْتِ الْأَسْيَلَا تِ سَحِيرًا إِذَا أَرَدْتَ لِقَائِي

Dostum! Benimle buluşmak istiyorsan seher vakti ağaçların altına gel.

1.4.2.4. Tabiat tasviri

Şair ehlibeyti methettiği 60 beyitlik şiirin mukaddimesinde ana konuya geçmeden önce tabiat tasviri de yapmıştır. Şair bu bölümde bahsettiği köşkün etrafındaki tabiat tasvirlerine yer vermekte ve Nil nehrindeki bir körfez ve bir adada

bulunan beyaz kubbeli köşk, etrafındaki ağaçlar sebebiyle sanki yeşil bir elbise içinde nazlanarak endamını sergilemektedir. İlgili beyitler şu şekildedir:⁸⁷⁴[Hâff]

15 وَأَنْعَطِفُ بِي لِمَلْعَبِ الْعَيْدِ تَحْتِ الْ
مَقْصَرِ فِي ظِلِّ قُبَّةِ بَيْضَاءِ

Beyaz kubbenin gölgesinde köşkün altındaki dilberlerin oyun alanına benimle dön.

16 فِي كَثِيبٍ مِنْ الْجَزِيرَةِ يَحْتَا
لُ دَلَالًا فِي حُلَّةِ خَضْرَاءِ

Adadaki bir tepede, yeşil bir elbise içinde nazlanarak çalım satıyor.

17 حَيْثُ مَجْرَى الْخَلِيجِ وَالْمَاءِ فِيهِ
يَتَنَنَّى كَالْحَيَّةِ الرَّفْطَاءِ

Körfezde suyun aktığı yerde su benekli yılan gibi kıvrılıyor.

18 ثُمَّ عُجُّ بِي لِلنَّهْرِ عَنْ أَيْمَنِ الْقَصْدِ
رِ فِي ذَاكَ رَاحَتِي وَهَنَائِي

Sonra köşkün sağından akan nehir için benimle otur! İşte bundadır benim rahatım ve huzurum.

19 حَيْثُ مَالَتْ نَحْوَ السِّبَاقِ ظَبَاءُ
بِقُدُودِ تَفْرِى أَدِيمِ الْحُشَاءِ

Ki orası, bağrın derisini yaran bir endamla ceylanların müsabakaya doğru meylettikleri yerdir.

20 حَيْثُ تَحْتَالُ فِي مَلَابِسِهَا الْعِزُّ
لَانَ تَيْهًا بِقُدُودِ تَيْهَاءِ

Orada ceylanlar uçsuz bucaksız çölde, elbiseleri içinde gururlanarak yürüdüğü yerdir.

21 حَيْثُ تَلْقَى الْعُشَّاقَ بَيْنَ صَرِيحِ
أَوْ قَتِيلِ مُضَرَّجِ بِالِدِمَاءِ

Baygın ya da kana bulanmış bir maktul arasında (gibi bir durumda) olduğu halde âşıklerle karşılaşacağı yerdir.

22 رَوْضَةَ رَاضِهَا النَّسِيمِ سُحَيْرًا
بِاعْتِلَالِ صَحَّتِ بِهِ وَاعْتِلَاءِ

(Orası) seher vakti, meltemin, hastalığını iyileştirdiği ve o yerin de sıhhat bulup yüceldiği bir bahçedir.

23 وَأُصُولُ الْأَشْجَارِ تَرْسُبُ فِي قَيْدِ
مِنْ الْمَاءِ ضَبِيقِ الْأَرْجَاءِ

⁸⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 5.

Ağaçların kökleri dar bir yerde sudan prangaların içine batmıştır.

24 وَعَلَيْهَا أَرْقُ الرُّبَا ضَاحِكَاتٍ وَالْمُعَيِّي يَظُنُّهَا فِي بُكَاءِ

Ağaçların üzerinde gülen zarif tepeler var. Şarkıcı ise onların ağladığını zanneder.

25 وَلَطِيفُ النَّسِيمِ يَعْبَثُ بِالْعُصْبِ مِنْ فِيهَتْزُ هِزَّةً اسْتِهْزَاءِ

Hoş esintiler dallarla oynuyor. Dallar ise rüzgârla alay eder gibi sallanmaktadır.

26 وَتَرَى الْعُصْبَ تَارَةً يَتَمَطَّى فِي اعْتِدَالٍ وَتَارَةً فِي انْحِنَاءِ

Dalların bazen normal bir şekilde uzadığını bazen de eğildiğini görebilirsin.

27 وَعَدِيرُ اللَّجَيْنِ يَنْسَابُ طَوْرًا بِأَعْوِجَاجٍ وَتَارَةً بِاسْتِوَاءِ

Gümüş dere bazen kıvrım kıvrım bazen de dosdoğru akmaktadır.

28 فَنَوَاتٍ كَأَنَّهَا الرِّزْدُ الْمُنْدُ طُومٌ وَقَتِ الْهَيْجَاءِ تَحْتَ اللِّوَاءِ

(Bu derenin) kolları ise savaş zamanı sancağın altında sıra olmuş zırhlar gibidir.

29 يَا حَرِيرَ الْخَلِيجِ تَقْدِيكَ نَفْسِي فَلَكُمْ نَلْتُ فِي هَوَاكَ مُنَائِي

Ey körfezin şırıltısı, canım sana feda olsun! Nice kereler senin sevginle arzularıma ulaştım.

30 يَا نَدِيمِي جِدِّدْ بِذِكْرَاهُ وَجِدِّي وَأَخِي ذَاكَ الْعَرَامَ بِالْإِعْرَاءِ

Dostum, anılarla vecdimi tazele ve o sevdayı tahrik ederek yeniden canlandır!

31 هَاتِ حَدِيثَ عَنْ نَيْلِ مِصْرٍ وَدَعْنِي مِنْ فُرَاتٍ وَدِجْلَةَ فَيْحَاءِ

Haydi, Mısır'ın Nil nehrini anlat ve boş ver Basra'nın Fırat ve Dicle'sini!

32 وَأَعِدْ لِي حَدِيثَ لَدَاتِ مِصْرٍ فَحَدِيثُ اللَّذَاتِ عَنِّي نَائِي

Mısır zevklerini (anlatan) sözleri bana tekrarla! Zira böyle zevkleri (anlatan) sözler benden uzaktır.

Bu beyitlerde şair Kahire'deki Ravza adası bölgesini ve orada bulunan bahçeleri vasfetmektedir. Ada, içindeki etkileyici yeşil sergileri andıran bitkileriyle

gururlanmaktadır. Nil nehrinin döküldüğü yerde su kıvrılarak akarken benekli bir yılan benzemektedir. Sonra şair sözü bu bölgedeki güzel kadınlara ve onların sevda nedeniyle çile çeken âşıklarıyla buluşmalarına getirmektedir. Şair tekrar tabiatı vasfetmeye dönerek hoş bir meltem, berrak bir hava, nehrin kollarının kenarlarında kökleri sığ sulara gömülmüş ağaçlar gibi bazı tabiat unsurlarından bahsetmektedir. Meltem dallarıyla şakalaşıp onları sallamaktadır. Dallar kâh düzgün uzanmakta kâh kıvrılarak uzanmaktadır. Gümüş gibi görünen nehrin kolları bazen kıvrılarak bazen de düz bir şekilde akmaktadır. Bu kollar harp zamanı çarpışma için hazırlanmış zırhlara ya da kılıçlara benzemektedir. Sonra şair körfeze dökülen suyun şırıltısına seslenmektedir. Kendisinin çoğu kere bu nehrin kucağında sevdanın dert ve çilesinden şifa bulduğunu belirtmektedir. Sonra da bu mekânda kendisine eşlik eden nedimine seslenip kendisine körfez ve ada arasındaki bahçelerde geçirdiği güzel günlerin anılarını anlatmasını istemektedir. Çünkü bu anılar kendisini neşelendirmekte ve rahatlatmaktadır. Eski aşklarını canlandırmaktadır. Daha sonra Nil nehrini dünyanın en değerli nehri olarak nitelendiren şair, Fırat ve Dicle'nin veya bir başka nehrin ona denk olamayacağını belirtmektedir.⁸⁷⁵

Şairin bir yolculuk esnasında yazdığı ve ehlibeyti methettiği bir başka kasidesinde yine methiyesine tabiat tasviri ile başlayarak Nil nehrini, Mısır'ı, orada yaşayan güzelleri tasvir etmiş ve Mısır'a olan özlemini dile getirmiştir. Bu mukaddime “Mısır'ı ve Nil nehrini medih” başlığı altında zikredilmiştir. Şairin kasidelerinde de belirttiği gibi Mısır'ı sevme sebeplerinden biri orada ehlibeytin bulunmasıdır. Bu bağlamda ehlibeyt methiyesine Mısır'ı ve Nil nehrini anlatarak başlaması fevkalade yerinde bir mukaddime olmuştur. Dinleyicilerin dikkati Mısır'ın güzelliklerine çekildikten sonra, bu güzelliklerden biri olan ehlibeyti methederek şiir sonlandırılmıştır.

Şebrâvi, bir tarikat büyüğü olan çağdaşı Abdulhâlık b. Vefâ (ö. 1161/1748)'yı methiyesine de tabiat tasviri ile başlamıştır. Sabâ rüzgârı, bahçe, çiçek, bulut, bülbül gibi öğelerin kullanıldığı mukaddime şu şekildedir:⁸⁷⁶[Basît]

⁸⁷⁵ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 210, 211.

⁸⁷⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51.

1 تِلْكَ الْعُصُونُ أَمَّا لَتَهَا الصَّبَا هَيَفًا وَالرَّوْضُ أَهْدَى لَنَا مِنْ نَشْرِهِ نُحْفًا

Şu dalları Saba rüzgârı narince salladı. Bahçe ise kokusuyla bize hediyeler sundu.

2 وَالْأَرْقُ نَاحَتْ عَلَى أَفْنَانِهَا طَرَبًا وَأَظْهَرَتْ شَجْنًا فِي الرَّوْضِ مُحْتَلِفًا

Yapraklar (en ince olanı) coşkuyla dalları üzerine eğildi ve bahçede karışık bir çıtılkı (birbirine girmiş) ortaya çıkardı.

3 هَذَا الْهَزَارُ بِأَعْلَى الْعُصْنِ مُضْطَرَبٌ كَأَنَّهُ هَمَزَةٌ قَدْ عَانَقَتْ أَلْفًا

Dalın en üstünde elifle kucaklaşmış hemze gibi duran şu bülbül çırpınmaktadır.

4 وَهَذِهِ نِعْمَةٌ الْأَوْتَارِ تُنْشِدُنَا قَدْ رَاقَ مَاءُ الصَّبَا لَمَّا جَرَى وَصَفًا

Bunlar bize şarkı söyleyen tellerin nağmeleridir. Saba (makamının) suyu akınca temiz ve saf olmuştur.

5 وَالرِّيحُ تَعْبَتْ بِالْعُصْنِ الرَّطِيبِ إِذَا أَقْصَى لَهَا طَرْفًا أَدْنَتْ لَهُ طَرْفًا

Rüzgâr taze filizle oynuyor, filiz bir taraftan rüzgârdan uzaklaşıp diğer taraftan rüzgâr, filize yaklaştığında.

6 وَالسُّحْبُ تَبْكِي وَتَعْرُ الرَّوْضِ مُبْتَسِمٌ وَالْأَفْحَوَانُ عَدَا بِالطَّلِّ مُلْتَحِفًا

Bahçenin ağzı (yüzü) gülümserken bulutlar ağlıyor. Papatyalar ise yağmurla sarmaş dolaş olmuş.

7 وَالْعَيْمُ يَنْشُرُ دُرًّا فَوْقَ مُنْبَسِطٍ مِنَ الزَّبْرِجِدِ يَخْكِي شَكْلُهُ الصُّحْفَا

Bulut şekli sayfalara benzeyen, zebercetten zemin üzerine inciler saçıyor.

8 وَالْجُوُّ قَدْ صَفَّقَتْ أَطْرَافَهُ فَرَحًا لَمَّا أَتَى عَسْكَرٌ مِنْ غَيْبِهِ كِسْفًا

Bölükler halinde yağmurdan askerler gelince semanın etrafı sevinçle alkışlamaktadır.

Sonuç olarak şair ana konunun dışında farklı bir temada mukaddime bölümü olan şiirler yazmıştır. Şiirlerinin çoğunluğunda mukaddime ile ana konuya geçiş usulünü benimsemeyen şair az sayıdaki şiirinde atıl, gazel, hamriyyât, tabiat tasviri gibi konular işleyerek mukaddime ile ana konuya geçiş yapmıştır. Ehlibleyti

methettiği bir kasidesine ise hamriyyât, tabiat tasviri ve gazelden oluşan çok uzun bir mukaddime ile başlamıştır. Tamamı 60 beyit olan kasidenin 49 beyiti 3 konunun işlendiği mukaddime bölümünden, 11 beyiti ise ana konudan oluşmaktadır. Atlâli işlediği bölümlerde eski şiirde olduğu gibi ayrıntı verilmemiştir. Hamriyyât bölümü ise sadece bir şiirde mevcuttur. Mukaddimelerde diğerlerine oranla daha fazla bulunan konu ise gazeldir. Fakat belirtmelidir ki şairin pek çok şiirinde gazel ana temadır. Mukaddimelerin yer aldığı şiirlerin ana konularının methiye ve tebrik türü şiirler olduğu da dikkat çekmektedir. Çünkü bu tür şiirlerde muhatabın gönlünün hoş tutulması ve dinleyicilerin duygularının coşturulması gibi gayeler göz önüne alınarak gazel, hamriyyât ve tabiat tasviri gibi heyecan verici unsurlarla şiirlere başlanmış olabilir.

1.4.3. Tehalluş

“Kurtulmak, bir şeyden ayrılıp diğerine geçmek manasında” “halâs” (الخلاص)

kökünden türeyen kelime, terim olarak kasidede bölümler arası ilgi kurarak güzel bir şekilde geçiş yapma sanatıdır. Tehalluş için hüsn-i tehalluş, hurûc gibi farklı lafızlar da kullanılmaktadır⁸⁷⁷. Cahiliye şiirinde ise bölümler arası uygun olmayan geçişler görülmektedir ki buna “iktidab” adı verilmektedir⁸⁷⁸. Tehalluşun kaliteli olması şairin yeteneğini göstermektedir.⁸⁷⁹ İbn Reşîk ise tehalluşla ilgili biraz farklı bir tanım yapmıştır. Ona göre şair konular arası geçiş yaptıktan sonra asıl konuya tekrar dönmelidir.⁸⁸⁰ Tanımlardaki küçük farklar bir yana bölümler arası ustaca geçiş sağlamak, uygun lafızlar seçerek muhatabı yormadan konular arasında gezdirmek eleştirilenlerce kasidede aranan niteliklerden olmuştur.

Şebrâvi'nin şiirlerindeki tehalluş bölümlerini incelemek için yukarıda mukaddime bölümünde yer alan kasideler değerlendirilmeye tabi tutulacaktır. İçerisinde farklı konular arası geçiş yaptığı uzun methiyesinde şair, şiirine hamriyyât

⁸⁷⁷ İsmail Durmuş, “Tehalluş”, *DİA*, XL, 317, İstanbul, 2011.

⁸⁷⁸ el-Ĥatîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa‘duddîn b. Ömer el-Ķazvînî, *el-İdâh fi ‘Ulûmi’l-Belâğa*, s. 324, not. İbrahim Şemsuddin, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. b. Beyrût, 2003.

⁸⁷⁹ Bekkâr, *Binâu’l-Ķasîde*, s. 222.

⁸⁸⁰ el-Ķayrevânî, *el-‘Umde*, I, 237.

ile başlamıştır. Hamriyyât bölümünden tabiat tasvirine geçiş şu şekilde olmuştur.⁸⁸¹[Haffif]

14 وَالْفَيْي يَا نَدِيمُ تَحْتِ الْأَسْيَلَا تِ سَحِيرًا إِذَا أَرَدْتَ لِقَائِي

Dostum! Benimle buluşmak istiyorsan seher vakti ağaçların altına gel.

15 وَأَنْعَطِفُ بِي لِمَلْعَبِ الْغَيْدِ تَحْتِ الْبَيْضَاءِ قَصْرٍ فِي ظِلِّ قُبَّةٍ بَيْضَاءِ

Beyaz kubbenin gölgesinde köşkün altındaki dilberlerin oyun alanına benimle dön.

16 فِي كَثِيبٍ مِنَ الْجَزِيرَةِ يَحْتَا لُ دَلَالًا فِي حُلَّةٍ خَضْرَاءِ

Adadaki bir tepede, yeşil bir elbise içinde nazlanarak çalım satıyor.

17 حَيْثُ مَجْرَى الْخَلِيجِ وَالْمَاءُ فِيهِ يَتَنَنَّى كَالْحَيَّةِ الرَّقْطَاءِ

Körfezde suyun aktığı yerde su benekli yılan gibi kıvrılıyor.

Şair içki hakkında dostuna tavsiyelerde bulunurken 14. beyitte ve devamında nediminin kendisiyle buluşması için yapması gerekenleri anlatmaktadır. Buluşma yeri tasvir edilirken tepelik bir alanda çimenlerin içinde güzellerin oyun alanı diye tarif yapıldıktan sonra söz mekâna gelmişken şair 17. beyitle birlikte körfeze dökülen nehri anlatmaya başlayarak tabiat tasvirine geçiş yapmaktadır. Tabiat tasvirinden sonra şair gazele şu beyitlerle geçiş yapmaktadır.⁸⁸²[Haffif]

30 يَا نَدِيمِي جَدِّدْ بِذِكْرَاهُ وَجَدِي وَأَحْيِ ذَاكَ الْعَرَامَ بِالْإِعْرَاءِ

Dostum, anılarla vecdimi tazele ve o sevdayı tahrik ederek yeniden canlandır!

31 هَاتِ حَدِيثَ عَنْ نَيْلِ مِصْرٍ وَدَعْنِي مِنْ فُرَاتٍ وَدِجْلَةٍ فَيْحَاءِ

Haydi, Mısır'ın Nil nehrini anlat ve boş ver Basra'nın Fırat ve Dicle'sini!

32 وَأَعِدْ لِي حَدِيثَ لَدَاتِ مِصْرٍ فَحَدِيثُ اللَّذَاتِ عَنِّي نَائِي

Mısır zevklerini (anlatan) sözleri bana tekrarla! Zira böyle zevkleri (anlatan) sözler

⁸⁸¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 5.

⁸⁸² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 5.

benden uzaktır.

33 أَنَا أَهْوَى الْجَمَالَ وَالْأَعْيُنَ النَّجْمَ لَ تَذِيبُ الْقُلُوبَ بِالْإِيمَاءِ

Ben güzellikten ve bakışıyla kalpleri eriten güzel gözlerden hoşlanırım.

Şair nediminden Mısır'ın zevklerini anlatmasını isterken hoşlandığı şeyleri ve beklentilerini nedimine söyleyerek 33. beyitle gazele geçiş yapmıştır. Mısır'ın lezzetlerinden söz açılmışken hoşlandığı güzellere geçiş yapması yumuşak ve münasip bir geçiş olmuştur. Şair 47. beyte kadar gazel türünde şiirine devam etmiş ardından methiyeye geçişi şöyle sağlamıştır.⁸⁸³[Hafif]

47 فَرَعَى اللَّهُ أَرْضَ مِصْرٍ وَمَا ضَمَّ تَهُ مِنْ أَهْيَفٍ وَمِنْ هَيْفَاءِ

Allah, Mısır toprağını ve bu toprağın barındırdığı zarif erkek ve kadınları muhafaza buyursun!

48 آه لَوْ كَانَ لِي عَنِ الْغَيْدِ صَبْرٌ كَانَ قَلْبِي فِي رَاحَةٍ مِنْ عَنَائِي

Ah, şayet genç kızlara karşı sabrım olsaydı, kalbim (çektğim) cefadan dolayı rahat içinde olurdu.

49 إِنَّ مِصْرًا لَأَحْسَنُ الْأَرْضِ عِنْدِي وَعَلَى نِيلِهَا قَصْرَتِ رَجَائِي

Bana göre Mısır dünyanın en güzel yeridir ve ümidim sadece Nil'indedir.

50 وَعَرَامِي فِيهَا وَعَايَةُ قَصْدِي أَنْ أَرَى سَادَتِي بَنِي الزَّهْرَاءِ

Mısır'daki sevdam ve nihai hedefim, Efendilerim Fatımatü'z-Zehra'nın oğullarını görmemdir.

Şair Mısır'ın güzelleri bir araya getiren bir ülke olduğunu söyleyerek sözü Mısır'a getirmiş ve Mısır'ın içinde ehlibeyt olması sebebiyle güzel ve değerli olduğunu belirterek 50. beyitle methiyesine başlamıştır.

Bir başka örnek olarak şairin atlılardan gazele geçiş yaptığı şu beyitler zikredilebilir.⁸⁸⁴[Basîl]

⁸⁸³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 6.

⁸⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

4 وَأَسْتَبْكِيَا رَسْمَ دَارٍ طَالَمَا ضَحِكْتُ
ثُعُورُهُ وَأَنْثَنَتْ أَغْصَانُهُ مَيَّالًا

Yüzü (ağız) gülüp dalları meylederek eğildiği müddetçe bir yurdun resmine ağlatınız.

5 مَنْ لِي وَمُهْجَتِي الْحَرَاءُ حَائِتِي
وَمَدْمَعِي كُلَّمَا قُلْتُ أَنْكَفِفْ هَطَلًا

Yanık gönlüm bana hainlik yaptığı ve gözyaşlarına da her seferinde dur dediğim halde coştuğuna göre kim bana (yardım edebilir?)

6 كَمْ لَوْعَةٍ أَتَلَقَّاهَا بِحُسْنِ رِضَا
وَكَمْ عَرَامٍ دَعَا قَلْبِي فَعُلْتُ بَلَى

Nice acıları gönül hoşluğuyla karşıladım. Kalbimi davet eden pek çok sevdaya da “evet” dedim.

Beşinci beyitte dostların sevgilinin yurduna ağlatmasından söz ettikten sonra aşktan dolayı yanan gönlüne ve dökülen gözyaşlarına temas edip gazele geçiş yapmaktadır.

Şair bir başka şiirinde ise gazelden Peygamberimiz (s.a.v.)'e tevessüle/yakarışa geçmektedir.⁸⁸⁵[Kâmil]

18 لَوْ جَادَ لِي دَهْرِي الْخُوْنُ وَعَادَ لِي
قُرْبُ الدِّيَارِ وَطَابَ مِنْهُ مَذَاقُ

Şayet hain kaderim bana cömert davransa, memleketin yakınlaşması benim için tekrar olsa ve bundan dolayı (aldığım) lezzet hoş olsa,

19 لِأَسَاحِنَ الدَّهْرَ فِي أَحْلَافِهِ
فَيَكُونُ مِنِّي فِي السَّمَاحِ سِبَاقُ

Feleğe bundan sonra yapacakları (halefi) konusunda müsamaha gösterirdim ve müsamaha konusunda yarış içinde olurdum.

20 وَلَا عَفْرَنَ دُنُوبَ دَهْرِي كُلَّهَا
وَأَقُولُ لَيْسَ مِنَ الرِّمَانِ شِقَاقُ

Ve kaderimin günahlarının tamamını affederdim ve “düşmanlık zamandan değildir” derdim.

21 وَعَلَى كَيْلَا الْحَالَيْنِ مَا لِي مَلْجَأُ
إِلَّا الَّذِي قَدْ حَاطَبْتُهُ عَنَاقُ

⁸⁸⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 54.

Her iki durumda da musibetlerin kendisiyle muhatap olduğu kişiden başka bir sığınağım yoktur.

22 طَهَ الْبَشِيرُ الطَّاهِرُ الطُّهْرُ الَّذِي هُوَ لِلْقُلُوبِ وَسَقَمِهَا تَزْيَاقُ

Ki o müjdeleyici, temiz, pak, kalpler ve hastalıkları için ilaç olan Tâhâ (s.a.v.)'dir.

Yukarıdaki beyitlerde şair aşk hususunda kaderin kendisine hainlik yaptığını, bundan sonra eğer kendisine cömert davranırsa ona müsamaha göstereceğini veya bütün hatalarını affedeceğini söylemektedir. Ancak ne yaparsa yapsın çektiği acılardan kaçıp sığınacağı bir yer olmadığını sadece pek çok musibetle karşı karşıya kalmış Peygamberimiz (s.a.v.) olduğunu söyleyerek güzel bir bağlantıyla geçiş yapmıştır (21. beyit).

Bir düğün tebriği şiirine de gazelle başlayan şair, gazelden düğün sahibini methetmeye güzel bir şekilde geçiş yapmıştır. Söz konusu beyitler şu şekildedir:⁸⁸⁶[Tavîl]

21 تَمُرُ اللَّيَالِي وَالْحَبِيبُ مُسَامِرِي فَلَمْ أَدْرِ مَاتَ الْعَامُ أَوْ سَلَخَ الشَّهْرُ

Geçiyor geceler, sevgilim gece dostuyken. Bilemedim sene mi geçmiş ay mı çıkmış...

22 وَمَا لِي لَا أَصْبُو إِلَى اللَّيْلِ صَبَوِي وَذَلِكَ لَيْلٌ بَاهُنَّا كُلُّهُ فَجُرُ

Ben o geceyi niye özlemeyeyim ki? Bu tamamı sabah olan mutlu bir gece.

23 لَيَالٍ مَضَتْ لَوْلَا أَبُو عُمَرَ لَمَا تَمَنَيْتُ أَنْ يَمْتَدَّ لِي بَعْدَهَا عُمُرُ

Geceler geçti. Olmasaydı Ebu Ömer, istemezdim uzamasını o gecelerden sonra ömrün.

Şair sevdiği kişilerle birlikte çok geceler geçirdiğini ve onların bir ömre bedel olduğunu, dolayısıyla ömrünün uzamasını istemediğini düşünmektedir. Ancak düğün sahibi Ebu Ömer gibi kişilerin varlığı şairi bu düşünceden vazgeçirmektedir. Ebu Ömer'in dostluğuyla konuya dâhil edilmesiyle 23. beyitle birlikte methiyeye ve sonrasında düğüne tarih düşürmeye güzel bir geçiş yapılmıştır.

⁸⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 30.

Teğalluş için bir başka örnek, ehlibeyti medih şiirlerinden birinde gazelden methe geçme şeklindedir.⁸⁸⁷[Meczûu'l-Kâmil]

14 لَا وَالَّذِي جَعَلَ الْهُوَى فِي شَرِّعِ أَهْلِ الْعَيِّ عَيِّ

Hayır, sapkınların şeriatindeki aşkı sapkınlık olarak kılana yemin olsun ki,

15 مَا هَمْتُ يَوْمًا بِالرَّبَا بِ وَلَا يَهْنِدِ وَلَا يَمِي

Bir gün bile Rebâb, Hind'e veya Mey (isimli kadınlara) âşık olmamışım.

16 لَكِنْ شَعَفْتُ بِحُبِّ آ لِ الْبَيْتِ بَيْتِ بَنِي قُصَيِّ

Lakin ben Kusayoğulları hanesi olan ehlibeytin sevgisine tutulmuşum.

Yukarıda üç beyiti verilen medih şiirine şair, gazelle başlamış ardından bahsettiği aşkın kadınlara olmadığını asıl muhabbetinin ehlibeyte olduğunu belirterek ana konuya güzel bir geçiş yapmıştır. Bu beyitler de göstermektedir ki şairin gazelleri afif gazel niteliğindedir. Şairin kullandığı bu isimler belirli bir şahıs değildir. Gazellerde kullanılması klişeleşmiş isimlerdendir ve başka şairlerin şiirlerinde de bu isimlere rastlanılmaktadır.⁸⁸⁸

Şairin bir başka methiyesinde ise tabiat tasvirinden methiyeye geçiş yapılmıştır.⁸⁸⁹[Basîf]

8 وَالْجُوُّ قَدْ صَفَّقَتْ أَطْرَافُهُ فَرِحًا لَمَّا أَتَى عَسْكَرٌ مِنْ عَيْثِهِ كِسْفًا

Bölükler halinde yağmurdan askerler gelince semanın etrafı sevinçle alkışlamaktadır.

9 وَالذَّهْرُ جَادَ بِمَا قَدْ كَانَ ضَنَّ بِهِ لَمَّا رَأَى نُورَ هَذَا السَّيِّدِ انْكَشَفًا

Zaman bu seyyidin nurunun belirdiğini görünce daha önce cimri davrandığına karşı cömert davrandı.

⁸⁸⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 80.

⁸⁸⁸ Bir örnek için bkz. Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 98.

⁸⁸⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51.

Tabiat tasviri ile başlayan şiirde 8. beyitte yağmurun bolca yağmasından söz edilmiş, 9. beyitte de bu bolluğun kaderin cömert davranması neticesinde olduğunu söyleyen şair, bu cömertliğin sebebinin de asıl konu olarak methedeceği Seyyid Abdulhâlık b. Vefâ'nın nurunun görünmesi olduğunu belirterek methiyeye güzel bir geçiş yapmıştır.

Sonuç olarak buraya kadar verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla şair özellikle methiyelerinde mukaddimede ele aldığı gazel, tabiat tasviri vb. gibi konulardan ana konuya geçişte gayet güzel bağlantılar kurmuştur.

1.4.4. Hatime

Kasidenin önemli bölümlerinden olan hatime şiirin sonuç bölümüdür. Hatime ile şair adeta şiirine imzasını atıp mührünü basmaktadır. Bu nedenle hatimenin akılda kalıcı ve etkileyici bir cümleden oluşması önemlidir. Hatimenin, dinleyicilerin şiirden en son duydukları ve ilk hatırlayacakları bölüm olduğu için kaliteli olması gerektiği edebiyatçılar tarafından ifade edilen bir husustur.

Hatime'den "intihâ" adıyla söz eden İbn Reşîk şiirin matla'ını anahtara, hatimeyi ise kilide benzetmekte ve onu kasidenin temeli olarak nitelendirmektedir. Ayrıca hatimeden sonra ondan daha güzel bir beyit gelmemesi gerektiğini ifade etmektedir⁸⁹⁰.

Hatime ya da diğer adıyla makta'ın şiirin konusuna uygun olması örneğin medih veya tebrik şiirlerinde sevinç ve mutluluk; mersiye taziye şiirlerinde ise üzüntünün hissettirilmesi, hoş lafızların seçilmesi, kasidenin en güzel beytinin ya da şairin kasdını en iyi ortaya koyan manayı içermesi ve şiir bittiğinde başka söze ihtiyaç bırakmayacak bir tarzda olması gibi hususlar hatimede bulunması gereken özellikler olarak sıralanmaktadır⁸⁹¹.

eş-Şebrâvî'nin kasidelerindeki intiha bölümleri çoğunlukla, yukarıdaki şartların birini veya birkaçını taşımaktadır. Gazellerinin hatimelerinde aşk hususunda hikmetli anlamlar taşıyan ve genel yargılar bildiren ifadeler dikkat çekmektedir. Genelde ehlibeyti ve tarikat büyüklerini medih, onlarla tevessül ve istiğâsede

⁸⁹⁰ el-Şayrevânî, *el-'Umde*, I, 239.

⁸⁹¹ el-Şartâcennî, *Minhâcu'l-Buleğâ*, s. 306; Bekkâr, *Binâu'l-Şaside*, s. 229.

bulunma şiirlerinin ve bazı mersiyelerinin ise Peygamberimiz (s.a.v.)'e salatu selamla ve dua ile sonlandırıldığı görülmektedir. Bu durum şiirin konusuyla bir insicam oluşturmaktadır. Ayrıca bazı şiirlerini de tarih düşürerek bitirmektedir. Örneğin İsmail adında bir şahsın kabir taşına yazılmak üzere nazmettiği mukaţta'as'ını tarih düşürerek sonlandırmaktadır:⁸⁹²[Tavîl]

4 وَأَرْحُتُهُ يَا رَبِّ جُودُكَ وَاسِعٌ وَعَبْدُكَ إِسْمَاعِيلُ يَرْجُوكَ يَا رَبِّي⁸⁹³

Tarih düştüm: Ey Rabbim! Senin keremin geniştir. Kulun İsmail senden ümit etmektedir, ey Rabbim!

Bu makta' şiirin konusuna uygun olarak ölen kişinin Allah'tan af ve mağfiret talep ettiği ifade edilerek nazmedilmiş ve bir mezara yazılacağı için tarih düşürülmesi de gayet münasip olmuştur.

Şairin dînî içerikli şiirlerinin çoğunun hatimesinde salat ve selam dikkat çekmektedir. Örneğin bir tevessül şiirini şair şu şekilde sonlandırmaktadır:⁸⁹⁴[Kâmil]

14 وَرَجَائِي أَتَّكُ لَا تُحِبُّ قَاصِدًا وَبُحَيْرُ كُلِّ مُؤَمِّلٍ وَتَوَاسِي

Ümidim şu ki sen sana yöneleni eli boş çevirmezsin, ümitvâr olanları himaye eder ve teselli edersin.

15 صَلَّى عَلَيْكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ مَا صَرَنْتُ لَكَ الْأَحْمَاسَ فِي الْأَسْدَاسِ

Salât etsin sana Arşın Rabbi olan Allah, sana ulaşmak için çözüm aradığım müddetçe.

Ahmed el-Bedevî'yi ziyaretinde söylediği şiirin hatimesinde de dua ve salatu selam yer almaktadır:⁸⁹⁵[Kâmil]

18 يَا سَيِّدَ الْأَقْطَابِ يَا مَنْ جَدُّهُ طَهَ الْبَشِيرُ الْمُصْطَفَى الْمُخْتَارُ

Ey kutupların efendisi, ey cedit müjdecisi, seçilmiş peygamber Hz. Tâhâ Mustafa olan.

⁸⁹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 15.

⁸⁹³ Bu beyitte tarih düşürme sanatı vardır: (213) يا رب + (33) جودك + (137) واسع + (102) وعبدك +

(223) يا ربي + (239) يرجوك + (212) إسماعيل = 1159.

⁸⁹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 42.

⁸⁹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 36.

19 صَلَّى عَلَيْهِ اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ مَا لَاحَتْ شُمُوسٌ أَوْ بَدَتْ أَقْمَارُ

Salât etsin peygamberimize Arşın Rabbi olan Allah, güneş doğdukça veya göründükçe yıldızlar.

20 وَالْأَلُّ وَالْأَصْحَابُ أَعْلَامُ الْهُدَى مَا جَنَّ لَيْلٌ أَوْ تَلَاهُ نَهَارُ

Âli ve ashâbı doğru yolun üstadlarıdır çöktükçe gece veya peşinden geldikçe onun gündüz.

Yine tevessül şiirlerinde görülen bir diğer husus hatimede dua edilmesidir. Şiiri dua ederek bitirme edebiyatçılar tarafından eleştirilmiş, şiirde dua etmenin zayıf tabiatlı insanların işi olarak görülmüştür⁸⁹⁶. Fakat belki hamase ve fahr türü şiirleri için bu düşünce daha uygun olabilir. Ancak dînî içerikli bir şiirde veya bir tevessül/istiğase şiirinde tam da muhtevaya uygun bir sonlandırma olmaktadır. Çünkü zaten tevessül ve istiğase şiirinin konusu yalvarma, niyazda bulunma, acziyetini ifade etme, şefaath isteme, meded umma, himmetini arzulama gibi hususlar olmaktadır. Böyle bir içeriği dua ile sonlandırma en güzel hatimelerden biridir ve konuya tamamen uygun düşmektedir.

Şairin tevessül şiirlerinden birinin dua cümlesiyle şu şekilde bitmektedir.⁸⁹⁷[Remel]

22 عَظْمُ الْكَرْبِ وَوَيْ فِيكَ رَجًا فَبِهِ يَا رَبِّ فَرَجٌ كُرْبِي

Sıkıntı büyük, senden rica ediyorum. Ya Rabbi O'nun yüzü suyu hürmetine gider sıkıntılarımı.

23 وَأَعْنِي يَا إِلَهَ الْعَرْشِ مِنْ نَفْسٍ سُوءٍ فِي الْهُوَى تَلْعَبُ بِي

Aşk konusunda benimle oynayıp duran kötü nefse karşı imdadıma yetiş ey Arş'in İlahı!

24 وَتَدَارِكُ مَا بَقِيَ لِي فَلَقَدْ ضَاعَ عُمْرِي فِي الْهُوَى وَاللَّعِبِ

İslah et kalan (ömrü)mü? Çünkü ömrüm, heba oldu oyunda oynaşta.

⁸⁹⁶ el-Ḳayrevânî, *el-'Umde*, I, 241.

⁸⁹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7.

Bir başka tevessül şiiri Peygamberimiz (s.a.v.)'e güzel vasıflarla iltifatta bulunularak sonlandırılmaktadır:⁸⁹⁸[Kâmil]

30 سِرُّ الْوُجُودِ وَقُطْبُ دَائِرَةِ الشُّهُوِ دِ وَدُو اللَّوَا الْمَعْمُودِ يَوْمَ الْمَفْرَعِ

Varlığın sırrı, görünen âlemin kutbu ve Korkunç Gün 'de Düğümlü Sancak sahibi.

31 أَرْكَى الْوَرَى وَأَجَلُّ مَنْ وَطِئَ التَّرَى قَدْرًا وَأَكْرَمُ شَافِعٍ وَمُشَفِّعِ

İnsanların en temizini, değer yönüyle, toprağa basanların en ulusu, en değerli şefaata ve şefaati makbul olan kişi.

Şair ehlibeyti methederek istiğâsede bulunduğu şiirlerini genelde övgü dua, salatu selam, tazarru ve niyazla bitirmektedir. Örneğin Hz. Hüseyin'i methettiği bir şiirini dua ve salatu selamla bitirmiş istiğâse konusuna uygun bir şekilde şiirini sonlandırmıştır.⁸⁹⁹[Hafif]

28 يَا إِلَهِي عَلَيْهِ صَلِّ وَسَلِّمْ مَا بَدَا كَوْكَبٌ وَصَوَّتَ رَعْدُ

İlahi! Ona salat ve selam eyle, yıldızlar görünüp gök gürlediği müddetçe.

Bir başka istiğâse şiirini ise konuya uygun bir biçimde ehlibeyti methederek bitirmektedir:⁹⁰⁰[Hafif]

20 كَمْ شَرِيفٍ تَرَاهُ فِي السَّلْمِ بَدْرًا وَتَرَاهُ فِي الْحَرْبِ لَيْثًا غَيْرًا

Nice şerefli insanlar vardır ki, sen onları barışta bir dolunay olarak görürsün. Savaşta ise hamiyetli bir aslan olarak görürsün.

21 هُمْ مُلُوكٌ عَلَى الْمُلُوكِ جَمِيعًا رَفَعَةَ هَاشِمِيَّةٌ لَنْ تَبُورًا⁹⁰¹

Melikler onlar bütün melikler üzerinde. Ebediyyen Hâşimîler'e mensup yüceliktirler.

Bu beyitlerde teşbih sanatı kullanılarak ehlibeyt dolunaya, aslana ve krallara benzetilmiştir.

⁸⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 44.

⁸⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 23.

⁹⁰⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 36, 37.

⁹⁰¹ لَنْ تَبُورَ ifadesi Fâtır suresi, 29. ayetten iktibâs edilmiştir.

Şair şerifleri methettiği bir şiirinde onları övmenin kendisine düşmediğini ve onlara beslediği sevgi ile kurtulacağını ümit ettiğini söyleyerek methiyeye uygun bir hatime söylemiştir.⁹⁰²[Basît]

17 وَكَيْفَ أَمَدَحُكُمْ وَاللَّهِ يَمْدَحُكُمْ
مَدْحًا مَدَا الدَّهْرِ يُتَلَى ذِكْرُهُ أَبَدًا

Nasıl överim ben sizi? Allah sizi öyle bir övmüş ki çağlar boyu ebediyen okunmaktadır onun zikri.

18 لَكِنَّ غَايَةَ أَمْرِي إِنِّي رَجُلٌ
بِحُبِّ آلِ النَّبِيِّ أَرْجُو النَّجَاةَ عَدَا

Fakat son arzum şudur ki ben Âl-i Nebi 'yi (sallallahu aleyhi ve sellem) seven biriyim, yarın bununla kurtuluş ümit ediyorum.

Abdülhâlîk b. Vefâ'yı methiyelerini ise şiirin konusuna uygun bir biçimde yine medih cümleleriyle sonlandırmıştır.⁹⁰³[Basît]

21 كَهْفٌ إِذَا شَاهَدْتَ عَيْنَاكَ طَلَعَتْهُ
بَجَدَّتْ لَكَ فِي الْحَالِ الْمَسْرَاتُ

Bir sığınaktır, gözlerin gördüğü zaman çehresini, aniden canlanıverir bütün sevinçler.

22 نُورُ النُّبُوءَةِ فِي الْأَلَاءِ عُرَّتِهِ
تُذِيعُهُ مِنْهُ أَحْلَاقُ زَكِيَّاتِ

Nübüvvet nurudur, yüzündeki sevinç parlaklığı. Yaymaktadır o nuru ondan, güzel ahlak.

Şairin gazellerinin hatimelerinde de etkili ve güzel ifadeler yer almaktadır. Bir gazelinde âşıkların, sıkıntı çektiği günleri de olduğu rahat ettiği günleri de olduğunun söylendiğini ama kendisinin aşk çilesi sebebiyle ömrünün sıkıntı içinde geçtiğini belirterek şiirini sonlandırmıştır.⁹⁰⁴[Basît]

8 قَضَيْتُ دَهْرِي فِي كَرْبٍ وَقَدْ زَعَمُوا
بِأَنَّ أَهْلَ الْهُوَى فِي شِدَّةٍ وَرَخَا

“Âşıklar sıkıntı içinde de rahatlık içinde de olurlar” diye söyledikleri halde ben ömrümü hep sıkıntı içinde geçirdim.

⁹⁰² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 22.

⁹⁰³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁹⁰⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

Şair bir başka gazelinin maṭla' beyitinin başı ile hatimenin sonunu aynı ifadeyle bitirmektedir:⁹⁰⁵[Ḥafif]

1 لَا وَعَيْنَيْكَ وَالْجَبِينَ الْمُفَدَى مَا تَعَوَّدْتُ مِنْ جَمَالِكَ صَدًّا

Hayır, gözlerine ve uğruna feda olunan alnına yemin olsun ki, alışamadım güzelliğinden engellenmeye.

19 وَإِلَى الْآنِ لَمْ يَحِبْ فِيكَ ظَنِّي لَا وَعَيْنَيْكَ وَالْجَبِينَ الْمُفَدَى

Şu ana kadar senin hakkında zannım boşa çıkmadı. Hayır, gözlerine ve uğruna feda olunan alnına yemin olsun.

Şair sevgili hakkındaki zannının kendisini hiç yanıltmadığını belirterek geleceğe dair ümit beslemekte ve “redd-i maṭla’”⁹⁰⁶ denilen bir usulle başta ettiği yeminin aynısını şiirin sonunda da tekrar etmektedir.

Bir başka gazel şiirinde de şair tam olarak istediğini elde edemese de sıkıntılarının sevgili sayesinde sona erdiğini belirterek ve kendini teselli ederek şiirini güzel bir şekilde sonlandırmaktadır.⁹⁰⁷[Ḥafif]

27 غَيْرَ أَيِّ وَإِنْ أَكُنْ لَمْ أَنْلَ فِيهَا مُرَادِي وَلَا شَهِيَّ اخْتِرَاعِي

Her ne kadar onun hakkında muradıma ve keşfimin lezzetine ulaşmış olmasam da,

28 أَنَا مِنْهَا رَاضٍ لِأَيِّ قَدْ كُنْتُ عَلِيًّا فَأَذْهَبْتُ أَوْجَاعِي

Ben ondan razıyım. Çünkü ben hastaydım, o benim ağrılarımı dindirdi.

Diğer bir gazelinde de şair sevgi uğruna çektiklerine güzelce sabrettiğini ve sonucun da güzel olacağını umduğunu belirterek muhtevaya uygun bir biçimde şiirini bitirmiştir:⁹⁰⁸[Meczû'l-Kâmil]

29 لَكِنَّ حُسْنَ تَصْبُرِي أَرْجُو بِهِ حُسْنَ الْخِتَامِ

⁹⁰⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 21, 22.

⁹⁰⁶ Matla' mısralarından birinin makta' beyitinde tekrarlanmasıdır. Bkz. İpekten, “Gazel”, *DİA*, XIII, 441.

⁹⁰⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁹⁰⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

Fakat güzelce sabretmemle güzel bir son ümit ediyorum.

Şairin başka bir gazelinde de samimi bir şekilde aşkını itiraf ederek şiirini bitirmesi, şiir için güzel ve uygun bir hatime olmuştur.⁹⁰⁹[Hafif]

20 أَنَا أَهْوَاهُ لَسْتُ أَنْكِرُ مَا بِي لَا وَعَيْنِيهِ لَا أَدَارِي هَوَاهُ

Ben onu seviyorum ve bende olanı inkâr etmiyorum. Hayır, gözlerine yemin olsun ki sevgisiyle (seviyorum diyerek) kandırmıyorum.

Sonuç olarak şairin hatime bölümleri edebiyatçıların ortaya koydukları usul ve esaslara genelde uymaktadır. Methiye, mersiye, dînî şiir gibi konularda söylenmiş şiirlerin pek çoğunda salatu selam ve dua dikkat çekmektedir.

2. ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

Kasîdede üslup denilince kastedilen şey şaire ait nazmetme usulü ve biçimidir⁹¹⁰. Bu usul duygu ve düşüncelerin içine döküldüğü bir kalıp gibidir⁹¹¹. Her şairin kendine ait bir üslubu vardır. Fakat bu üslubun orijinal, seçkin veya etkili olup olmaması şairi diğerlerinden ayıran ana hususlardandır.

Edebiyatçıların üzerinde durdukları bir diğer mesele konuya uygun üslubun seçilmesi gerektiğidir. Örneğin şiir bir gazelse şairin daha mütevazı bir tavır belirlemesi, methiye ise sesini işittirecek şekilde methiyeler düzmesi, hiciv ise iğneleyici ve acıtcı olması vb. hususlara dikkat çekilmektedir⁹¹².

Bir şairin güzel bir üsluba sahip olması ancak dili güzel kullanmasıyla mümkün olabilmektedir. Duygu ve düşüncelerini aktarırken kurduğu cümleler ve seçtiği kelimelerin şair veya edebiyatçının üslubunu ve tarzını oluşturmaktadır.

Bir şair olarak eş-Şebrâvî'nin üslubunu değerlendirmek için ilk önce şiirlerini nazmederken seçtiği kelimeler üzerinde durulacak ardından da duygu ve düşüncelerini ifade ederken kullandığı cümle yapıları incelenecektir.

⁹⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁹¹⁰ Abdulkâhir el-Curcânî, *Delâilu'l-İ'câz*, s. 468, 469, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Kahire, 1984.

⁹¹¹ Ahmed eş-Şâyib, *el-Uslûb*, s. 42, 44, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mışriyye, 12. b. 2003; Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*, s. 148.

⁹¹² el-Şayrevânî, *el-'Umde*, I, 199.

2.1. Kelime Dağarcığı

Bir şairin şiirin konusuna uygun usulü belirleyebilmesi için öncelikle uygun kelimeleri seçmesi gerekmektedir. Örneğin gazel temalı bir şiirde aşk, sevgili, naz, kınayıcı, çile, sabır vb. kelimelerle cümleleri oluşturmak ve seçilen kelimelerin gazeldeki yumuşaklığı ve letafeti hissettirecek tarzda olması şiirin muhtevasına uygun düşmektedir. Bu bağlamda şairin gazellerinden birini kullandığı kelimeler açısından değerlendirmek yerinde olacaktır.⁹¹³[Hafîf]

5 يَا رَشِيقَ الْقَوَامِ يَا نَاعِسَ الطَّرِّ فِ حَنَانًا لِمَنْ جَفَاهُ كِرَاهًا

Ey selvi boylu, mahmur bakışlı, merhamet et, çilesi uykusu olan kişiye!

6 أَنْتَ وَالْبَدْرُ وَالْعَزَالُ وَعُصْنُ الْبَانِ لِينًا وَبَهْجَةً أَشْبَاهَ

Sen ve dolunay ve ceylan ve sorgun ağacının dalı yumuşaklık ve güzellik yönüyle benzersiniz.

7 هَاكَ رُوحِي حُذَّهَا وَإِلَّا فَدَعَّهَا أَنَا رَاضٍ بِكُلِّ مَا تَرْضَاهَا

İşte canım al onu, almazsan bırak! Ben senin razı olduğun her şeye razıyım.

8 كَمْ أَقَاسِي يَا لَيْنَ الْخَصْرِ قَلْبًا مِنْكَ لِلْعَاشِقِينَ مَا أَقْسَاهَا

Kalbim nice acılara katlandı ey ince belli! Senden dolayı âşıkların (çektikleri) ne kadar da çetin!

9 كَمْ أَنَادِي فِي اللَّيْلِ أَوَاهُ لَكِنْ لَيْسَ يَشْفِي مِنِ الْجُؤَى أَوَاهُ

Nicedir geceleyin “ah, ah!” diye sesleniyorum. Fakat kara sevdaya “ah, ah!” (diye inlemek) şifa olacak değildir.

10 يَا مَلِيكَ الْجَمَالِ يَا مَنْ لَهُ عِنْدَ وُلَاةِ الْعَرَامِ عِزٌّ وَجَاهُ

Ey güzelliğin prensesi, ey, sevdanın patronları yanında bir şeref ve makamı olan kişi!

11 عَبْدُكَ الْمُسْتَهَامُ يُنْهِي إِلَى حَضِّ رَةِ عُلْبَاكَ فِي الْهُوَى شَكْوَاهُ

⁹¹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

Meftun köleniz, saygıdeğer yüceliğimize aşk konusundaki şikâyetlerini arz etmektedir.

12 فَتَعَطَّفَ يَا مُفْرَدَ الْعَصْرِ حُسْنًا وَتَلَطَّفَ بِهِ وَحَقِيقَ رَجَاءَ

İyilikte bulun ey zamanın yegânesi! Ona nazik davran arzusunu gerçekleştir!

13 يَا عَدُولِي دَعْنِي فَلَيْسَ بِجِسْمِي مَوْضِعَ قَابِلٍ الْحُبِّ سِوَاهُ

Ey beni kınayan, bırak beni! Vücudumda ondan başkasına âşık olabilecek bir yer yok.

Yukarıya bir bölümü alınan gazelin kelimeleri incelendiğinde görülecektir ki sözcükler gazel temasına tamamen uygun kelimelerdir. Ayrıca şiirde bir akıcılık, yumuşaklık, musikiye uygun ahenkli bir ritim de dikkat çekmektedir. Beyitlerde geçen حَنَّان ، جَفَا ، كَرِي ، الْبَدْرُ ، الْعَزَالُ ، لَيْن ، بَهْجَةٌ ، رُوح ، أَقَاسِي ، قَلْب ، الْعَاشِقُ ، اللَّيْلُ ، geçen أَوَاهُ ، يَشْفِي ، الْجَوِي ، الْهُوَى ، شَكْوَى ، تَعَطَّفَ ، حُسْنُ ، تَلَطَّفَ ، رَجَا ، عَدُولُ ، جِسْمُ ، الْحُبُّ gibi kelimeler ve رَشِيْقُ الْقَوَامِ ، نَاعِسُ الطَّرْفِ ، عُصْنُ الْبَانِ ، لَيْنُ الْحَصْرِ ، مَلِيكُ الْجَمَالِ ، وَوَلَاةٌ gibi tamlamalar tamamen gazel konusuna uygun kelimelerdir.

Görüldüğü üzere 13 beyitlik bir alıntının kelimelerinin bile neredeyse tamamı muhtevaya uygun seçilmiştir. Ayrıca bu kelimeler geçmişten günümüze yazılmış gazel konulu şiirlerde sıklıkla kullanılan kelimelerdir. Bu durum şairin geleneksel ifade biçimlerine bağlı kaldığının da bir göstergesidir.

Şairin konuya uygun kelimeleri ustalıkla seçtiğinin bir başka örneği bir medih şiirinde de görülebilir. Konu bir bina edilen bir köşkü methetmek olunca kelimeler de ona göre seçilmiştir. Yukarıda örnek verilen gazeldeki kelime ve tamlamalar bu methiyede görülmemektedir:⁹¹⁴[Hâfif]

10 وَأَقْبَلَ النَّصْحَ مِنْ زَمَانِكَ وَأَعْنَمَ لَدَّةَ الْعَيْشِ بِالْوُجُوهِ الْحِسَانِ

Zamanından nasihati kabul et de güzel yüzlerle yaşamının lezzetini kazan!

⁹¹⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 74.

11 وَأَنْتَهَزُ فُرْصَةَ الْمَسْرَاتِ فِيهَا بَعْدِيرٌ وَعُغْرِدٌ وَعَوَانٌ

Orada havuz, cıvıldaşan kuşlar ve güzel kadınlarla sevinçlerin fırsatını değerlendir!

12 وَتَمَتَّعَ فَبَيْتُ عِرِّكَ عَالٍ فِي الْمَعَالِي خَالٍ مِنَ الْأَحْزَانِ

Eğlen! Onurunun evi yüceliklerde yükselmiştir ve üzüntülerden arınmıştır.

13 جَدَّبَتْهُ إِلَىٰ عَالَاهَا الثُّرَيَّا وَكَسَّتَهُ مَطَارِفَ الْإِحْسَانِ

Onu Süreyya yıldızı yüceliğine çekip iyiliğin ipek elbisesini giydirmiştir.

14 أَرْضُهُ رَوْضَةٌ وَأَعْلَاهُ فَحْرٌ وَحَوَاشِيهِ مُحْكَمَاتُ الْمَبَانِي

Arzı bahçe, çatısı övünçtür, saçakları ise muhkem yapılıdır.

غَدِيرٌ ، عُغْرِدٌ ، عَوَانٌ ، عَالٍ ، مَعَالٍ ، عَالَا ، الثُّرَيَّا ، رَوْضَةٌ ، أَعْلَا ، فَحْرٌ ، حَوَاشٍ Şiirde

لَدَّةُ الْعَيْشِ ، الْوُجُوهُ الْحِسَانِ ، فُرْصَةُ الْمَسْرَاتِ ، بَيْتُ عِرِّكَ ، مَطَارِفُ الْإِحْسَانِ ، gibi kelimeler ve

مُحْكَمَاتُ الْمَبَانِي gibi tamlamalar seçilmiştir. Bu kelimelerin herhangi bir kusurdan

uzak, söylenişi kolay, kulağa hoş gelen şiirsel bir yapıda olduğu anlaşılmaktadır.

Bir mersiyede de konuya uygun kelimelerin maharetle kullanıldığı ve kelimeler arasında güzel bir insicamın olduğu, bir yapı ustası misali kelimelerin ustalıkla yerleştirildiği görülmektedir. Söz konusu mersiye'nin bir kısmı şöyledir:⁹¹⁵[Basîf]

11 تِلْكَ اللَّيَالِي إِذَا مَا أَحْسَنْتَ فَلَهَا فِي ضَمْنِ إِحْسَانِهَا لِلْمَرْءِ أَحْزَانُ

Şu geceler iyilik yaptıkları zaman onların iyiliğinin içinde bir kimse için hüznler de vardır.

12 يَوَدُّ مِنْهَا الْفَتَى الْمَعْرُورُ نُصْرَتَهَا وَإِنَّمَا نَصْرُهَا لِلْمَرْءِ خِذْلَانُ

O gecelerden (geleceklere karşı) gururlu kişi gecelerin yardımını ister. Ancak onların

⁹¹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 72.

yardımı bir kişiye hüsrandan başka bir şey değildir.

13 يَظُنُّ مَتَجَرَّهَا رِيحًا فَيَتَّبِعَهَا وَمَا دَرَىٰ إِنَّ ذَٰكَ الرَّيْحُ حُسْرَانٌ

İnsan, o gecelerin ticaretini kâr zannederek onların peşine düşer ama bilmiyor ki, asıl o kâr, zararın ta kendisidir.

14 لَمْ يَبْقَ شَيْءٌ بِحَالٍ وَاحِدٍ أَبَدًا جَرَىٰ عَلَىٰ مَا تَرَىٰ دَهْرٌ وَأَزْمَانٌ

Hiçbir şey asla tek bir hal üzere kalmaz. Gördüğün üzere felek ve zaman akıp gitmektedir.

15 فَالشَّمْسُ تَكَسِفُ وَالْأَفْلَاقُ دَائِرَةٌ وَالْبَدْرُ لَا بُدَّ يَبْدُو فِيهِ نُقْصَانٌ

Güneş kararacak, gökyüzü dönüp değişecek, dolunayda ise şüphesiz bir eksilme ortaya çıkacak.

16 وَالذَّهْرُ يَفْجَعُ وَالْأَيَّامُ رَاحِلَةٌ تَعْدُو بِرَاكِبِهَا وَالْعُمْرُ مَيْدَانٌ

Günler binicisiyle koşan binek hayvanı, ömür de meydan olduğu halde felek acı çekmektedir.

17 وَالْمُلْكُ لِلَّهِ لَيْسَ الْأَمْرُ مُشْتَرَكًا وَلَيْسَ لِلَّهِ فِي الْأَحْكَامِ أَعْوَانٌ

Mülk sadece Allah'a aittir, emir ortak değildir. Hüküm verme konusunda Allah'ın yardımcısı yoktur.

18 وَالْمَوْتُ حَقٌّ وَلَكِنَّ لَيْسَ كُلُّ فِتْنٍ يُبْكِي عَلَيْهِ إِذَا يَعْرُوهُ فُقْدَانٌ

Ölüm hakktır, fakat kaybolup gitmek kendisine isabet ettiği zaman de herkese ağlanacak değildir.

أَحْزَانٌ ، خِذْلَانٌ ، حُسْرَانٌ ، نُقْصَانٌ ، فُقْدَانٌ ،

مَوْتُ ، مَيْكِي ، يُفْجَعُ gibi olumsuz anlamlı ve insanı kederlendiren kelimelerin varlığı

dikkat çekmektedir.

Şair ehlibeyti methettiği şiirlerinde ve tevessül gibi dini içerikli şiirlerinde dine ait bazı kelime ve kavramları da kullanmıştır. Bir örnek olarak ehlibeyti methedip onlardan istiğasede bulunduğu bir şiirin bir kısmı şu şekildedir:⁹¹⁶[Hafif]

9 رَبِّ مَا لِي وَسِيْلَةٌ غَيْرُ حَيِّيْ آلَ طَهٍ وَكُلِّ مَنْ يَفْتَنِيْهِمْ

Rabbim, benim Hz. Taha ailesini ve onların peşinden gidenleri sevmekten başka bir çarem yok.

10 فَأَعْنِيْ بِحُجَّتِهِمْ يَا إِلَهِيْ أَنَا ضَيْفٌ نَزَلْتُ فِيْ نَادِيهِمْ

Ya İlahi, onların hakkı için benim imdadıma yetiş! Ben onların meclisinde konaklayan bir misafirim.

11 وَأَعْفُ عَمَّا جَنَيْتُ فَضْلًا وَإِحْسَا نَا فَاِيَّتِيْ قَدْ صِرْتُ مِنْ مَادِحِيْهِمْ

İşlediğim suçlardan ötürü bir fazl ve ihsan olarak beni bağışla! Çünkü ben onları methedenlerden oldum.

12 يَا إِلَهِيْ وَأُذِّنْ لِسَخْبِ صَلَاةٍ تَتَوَالَى لِمَضْجَعِ بِحُجَّتِهِمْ

Ya İlahi, onları barındıran kabirleri için peş peşe salatu selamlar getirmem için izin ver!

13 وَصَلَاةٍ عَلَى الَّذِيْ جَاءَ لِلْكَافِرِ بِنُورٍ مِنْ رَبِّهِمْ يَهْدِيْهِمْ

Herkese, kendilerini doğru yola iletmek üzere Rablerinden bir nur getiren kişi üzerine salat olsun.

14 وَعَلَى صَحْبِهِ الْكِرَامِ وَقَوْمِ تَبَعُوهُمْ وَتَابِعِيْ تَابِعِيْهِمْ

Ve yüce sahabilerin ve onlara tabi olanların ve tabi olanlara tabi olanların üzerine de...

Beyitlerde işaretlenen dînî içerikli kelimeleri ve benzerlerini, hem âlim hem de edebiyatçı olan eş-Şebrâvî'nin ehlibeyti ve bazı tarikat büyüklerini methiye şiirlerinde; tevessül ve istiğase şiirlerinde kullandığı görülmektedir. Peygamberimiz

⁹¹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 68, 69.

(s.a.v.)’de Taha ve Ahmed isimleriyle bahsetmek de pek çok şairin şiirinde mevcuttur.

Sonuç olarak şair şiirlerini oluştururken genelde muhtevaya uygun, sarf hatalarından uzak, söyleniş zorluğu olmayan kelimelerden oluşan şiirler nazmetmiştir.⁹¹⁷

2.2. Cümle Yapıları

Bu başlık altında meânî ilminin verileri ışığında eş-Şebrâvî’nin şiirlerindeki cümle yapıları incelenecektir. Meânî ilmine göre cümleler haberi ve inşâî olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.2.1. Haberî Cümleler

Haberî cümleler, mana olarak, hakkında “cümle doğrudur veya değildir” şeklinde hüküm verebilecek cümlelerdir⁹¹⁸. Haberî cümleler, üzüntüsünü belirtmek, övmek ve övünmek, nasihat etmek vb. pek çok amaç için söylenmiş olabilirler⁹¹⁹. Muhatabın durumuna göre haberi cümleler ibtidâî haber, talebi haber ve inkârî haber olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Cümlenin haber verdiği konu hakkında muhatabın önceden bilgisi yoksa ve muhatap bu cümle ile tekidsiz bir şekilde bilgilendiriliyorsa bu tür haber cümleleri *ibtidâî* olarak adlandırılır. Konu hakkında tereddüt içinde olan muhataba söylenen haber cümlelerine de *talebi* haber adı verilmektedir. Bu tür haber cümlelerinin pekiştirilmesi tavsiye edilmiştir. Muhatap verilecek haberi inkâr eder durumdaysa söylenecek haber cümleleri birden fazla tekitle pekiştirilmelidir ki bu tür haber cümlelerine de *inkâri* haber denilmektedir.⁹²⁰

⁹¹⁷ Burada küçük bir ayrıntıya temas etmek yerinde olacaktır. Şair bazen رضاء ، لقاء gibi sonunda elif-i memdûde olan kelimeleri vezin gereği رضاء ، لقاء şeklinde terhim yaparak söylemektedir (örnek için bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4, 8, 12, 21-23, 25, 27, 29, 44, 47, 50, 52, 71, 73). Bu başka şairlerin şiirlerinde de görülen bir husustur. Bkz. ‘İsâm Şai’tû, *Hizânetu’l-Edeb’in şerhinde*, I, 37, Dpn. 9.

⁹¹⁸ el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 25; Yûsuf b. Ebubekir b. Muhammed b. ‘Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 166, 2. b. Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1987.

⁹¹⁹ Ahmed Maţlûb, *Mu‘cemu’l-Muşţalahâti’l-Belâgiyye ve Tâvavurihâ*, s. 480-483, Mektebe Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.

⁹²⁰ Sa‘duddîn et-Teftâzânî, *el-Muţavvel Şerhu Telhîşi Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 179-190, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru’l-Kütubi’l-‘İlmiyye, 3. b. Beyrût, 2013; İsmail Durmuş, “İhbâr”, *DİA*, XXI, 528, İstanbul, 2000.

eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında çok sayıda haberî cümlelerin yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu başlık altında pek çok örnek bulunduğu için üç tür haber cümlesine birer örnek vermekle yetinilecektir.

Bir gazelinde şair ibtidâî haber cümlesiyle sevgiliyle yaşadıkları sebebiyle duyduğu memnuniyeti şöyle ifade eder:⁹²¹[Hafif]

18 طَابَ وَقْتِي وَعَابَ عَنِّي رَقِيْبِي وَصَفَّتْ فِكْرَتِي وَرَاقَ سَمَاعِي

Vaktim hoş oldu, beni gözetleyen yoktu, fikrim anlattı, kulaklarım beğendi.

Bir methiye şiirinde de talebi haber cümlesine örnek bulunmaktadır:⁹²²[Serî']

13 إِنِّي تَوَسَّلْتُ بِمَا فِيكَ مِنْ عَزِّ وَمَجْدٍ شَامِحٍ وَاحْتِشَامٍ

Ben, sende bulunan izzet, yüce şeref ve ihtişamla vesile edinerek yalvardım.

Bu beyitte şair Hz. Hüseyin'i vesile edindiğini tekid harfiyle pekiştirerek muhatabın tereddüdünü gidermiş olmaktadır.

Aynı methiyede inkârî haberi cümle ile de karşılaşılmaktadır:⁹²³[Serî']

7 وَحَقِّكُمْ إِلَيَّ مُحِبُّ لَكُمْ لَا يَعْتَرِيهَا أَنْصِرَامٌ

Sizin hakkınız için yemin olsun ki ben sizi kesintinin isabet etmeyeceği bir sevgiyle seviyorum.

Şair ehlibeyte olan sevgisinin hiç kesilmeyeceğini yemin vâv'ı ve tekid harfi kullanarak güçlü bir şekilde pekiştirmektedir.

2.2.2. İnşâî Cümleler

İnşâî cümleler, hakkında “doğru söyledi” veya “doğru söylemedi” gibi değerlendirme yapmaya imkân bulunmayan cümlelerdir. *Talebî* ve *gayr-ı talebi inşâ* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. *Talebî* inşâda muhataptan konuşma anında olmayan bir şeyi yapması istenir. Emir, nehiy, temenni, soru ve nida üsluplarıyla yapılır.

⁹²¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁹²² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

⁹²³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

Gayr-ı talebi inşâda ise muhataptan bir şey talep edilmez. Medih-zem, teaccub, reca vb. usulularla yapılır⁹²⁴.

İnşâî cümleler ifadeleri tek düzelikten kurtarıp muhatapların duygularını harekete geçirme, dikkatlerini toplama ve şiiri coşkulu hale getirme noktasında haberi cümlelerden daha etkilidir. Dolayısıyla şiirlerde sıklıkla görülmektedir. eş-Şebrâvî de şiirlerinde pek çok inşâî cümleye yer vermektedir. Mümkün mertebe inşâî cümlelerin bazı türlerine şairin şiirlerinden örnek gösterilmeye çalışılacaktır.

2.2.2.1.Emir

Şair şiirlerinde emir kipine sıklıkla başvurmuştur. Şu beyitler örnek verilebilir:⁹²⁵[Kâmil]

15 فَادْخُلْ لِدِي الْجَاهِ الرَّفِيعِ وَكُنْ عَلَيَّ
حَدْرٍ وَسَلِّ بِتَأْدُبٍ وَتَضَرُّعٍ

Yüksek makam sahibi adına gir, ihtiyatlı davran ve edeple yalvararak iste.

16 وَأَغْنِمْ سُؤْيَعَاتِ هُنَاكَ سَعِيدَةً
مَا بَيْنَ مِنْبَرِهِ وَدَاكِ الْمَضْجَعِ

Faydalan orada yani minberiyle şu kabir arasında bir süre mutlu bir şekilde.

17 وَأَسْتَقْبِلِ الْقَبْرَ الشَّرِيفَ وَنَادِهِ
يَا مَنْ يُؤْمَلُ لِلْكَرُوبِ إِذَا دُعِيَ

Kabr-i Şerif'i karşına al ve nida et: Ey dua edildiği zaman sıkıntıların kalkması için ümit beslenen kişi!

Şair Peygamberimiz (s.a.v.)'i ziyarete gidecek kişiye beyitlerde işaretlenen emir-i hâzır kiplerini kullanarak çeşitli tavsiyelerde bulunmakta böylece emirlerin irşad anlamında olduğu anlaşılmaktadır. Şiirin devamında da tavsiye ve irşad anlamında emir ve nehiy kipleri görülmekte ve mahzup bir nida edatının olduğu anlaşılmaktadır:⁹²⁶[Kâmil]

21 وَأَطْلُبْ نَهَائَةَ مَا تُرِيدُ وَلَا تَخَفْ
مَلَلًا وَأَكْثَرَ فِي الْمَنَى وَتَوَسَّعْ

⁹²⁴ el-Kazvînî, *el-Îdâh*, s. 108-118; Tahsin Görgün, "İnşâ", *DİA*, XXII, 340, İstanbul, 2000.

⁹²⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 44.

⁹²⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 44.

Arzu ettiğin şeyin son sınırını **talep et**, bıkmaktan **korkma**, arzuları **çoğalt** ve **genişlet**!

22 وَادْكُرْ هُنَاكَ تَشْوُقِي وَتَشْوُقِي وَتَلْهُفِي وَتَلْهُفِي وَتَوْجُعِي وَتَوْجُعِي

An orada, hasretimi, özlemimi, hevesimi, aşkıma ve üzüntümü.

23 وَاسْتَنَّ أَهْيَلِ الْحَيِّ عَن قَلْبِي فَمُدُّ فَارَقْتُ طَيِّبَةً لَمْ أَحِذْ قَلْبِي مَعِي

Sor semtin sevgili sakinine kalbimi. Medine'den ayrıldığımdan beri kalbim benimle değil.

24 وَأَقِمَّ لِي الْأَعْدَارَ فِي التَّأَخِيرِ عَن هَذَا الْمَقَامِ الْمُبْهِجِ الْمُتَضَوِّعِ

Özürlerimi beyan et bu güzel ve hoş kokulu makama geç kaldığım için.

25 نَزَّهَ أَخَا الْأَشْوَاقِ طَرْفَكَ سَاعَةً فِيمَا هُنَالِكَ وَابْتَهَجَ وَمَتَّعَ

Bakışını bir süre gezdir orada ey hasretlerin kardeşi, sevin ve istifade et!

Şair bir gazelinde sevgiliye nida edip emir-i hâzır kipi ile sevgiliden merhamet dilenmektedir:⁹²⁷[Hâfif]

8 يَا غَزَالَ الْكِنَاسِ كُنَّا عَهْدَنَا لَكَ أُنَيْسًا مَتَى عَرَفْتَ النُّفُورَا

Ey mağara ceylanı! Tanışıp bilişirdik seninle dostça... Ne zaman öğrendin kaçmayı?

9 حَلَّ هَذَا الدَّلَالَ وَارْحَمَ مُعَيَّ لَمْ يَجِدْ فِي الْهُوَى عَلَيْكَ نَصِيرَا

Bırak naz yapmayı, acı cefakâra! Bulamıyor aşk yolunda, sana karşı bir yardımcı.

Şairin Hz. Hüseyin'i methettiği ve ondan istiğasede bulunduğu bir şiirinde de emr-i hâzır dua anlamında görülmektedir:⁹²⁸[Hâfif]

22 صَلِّ يَا رَبِّ كُلَّ وَقْتٍ عَلَيْهِ دَائِمًا فِي دَوَامِ ذَاتِكَ سَرْمَدِ

Ya Rabbi her zaman ona salât et, daima, zatının devam etmesiyle sonsuza kadar.

Şair kimi zaman masdarı emir anlamında kullanmıştır:⁹²⁹[Basîf]

⁹²⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

⁹²⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

11 يَا آلَ وَدِيِّ عَطْفًا فَالْعَرَامُ لَهُ قَوْمٌ كَبِيرُهُمْ فِي عَزْمِهِ حَدَثٌ

Ey aşkımin ailesi, merhamet! Aşk öyle bir şeydir ki, uğrunda büyükleri yeni yetme sayılan bir kavmi vardır onun.

Bu beyitte emir merhamet dilenme anlamındadır.

Bazen şair emr-i gâib kipini kullanarak muhataplara tavsiyede bulunmuştur.⁹³⁰[Tavîl]

11 عَلَى مِثْلِهِ فَالْيَنْفِقِ الْمَرْءُ عُمْرَهُ فَقَدْ جَمَعَتْ كُلَّ الْأُصُولِ فِجَاجُهُ

Bunun gibisine kişi harcasın ömrünü! Bütün usulu'(d-dini) onun vadileri (satırları) cem etmiştir.

2.2.2.2.Nehiy

Şairin çeşitli anlamlarda kullandığı nehiy kipi bir beyitte tavsiye ve irşad anlamında kullanılmıştır.⁹³¹[Hafif]

19 لَا تَلْمَنِي يَا عَاذِلِي إِنَّ بَدْرِي أَهْيَفُ الْقَدِّ مُعْجَبٌ نِيَاءَ

Ey beni kınayan, beni ayıplama! Çünkü benim dolunayım zarif endamlı, gururlu ve kibirlidir.

Bu beyitte şair sevgilinin peşinde koşmasını kınayıcıların anlamasını ve kendisini mazur görmelerini beklemektedir. Çünkü sevgili peşinden sürükleyecek şekilde zarif, kendini beğenmiş ve şımarıktır. Beyitte hem nehiy hem de nida edatı kullanılmıştır.

Şair, dostu Muhammed eş-Şa'râvî ile yazışmasında nehiy kipi kullanarak uyarı mahiyetinde şöyle nasihat etmektedir:⁹³²[Hafif]

18 لَا تَغُرَّنَكَ الْوَشَاءُ فَفِيهِمْ عَن قَرِيبٍ سَيُحَدِّثُ اللَّهُ أَمْرًا⁹³³

⁹²⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 17.

⁹³⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 19.

⁹³¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁹³² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 31.

⁹³³ Talak, 1. ayetten iktibâs edilmiştir.

Aldatmasın seni hainler. Onlar hakkında, yakında Allah bir durum yaratacak.

Bu beyitte şair dostunu hainlere kanmaması yönünde uyarılmaktadır. Bu uyarıyı yaparken nehiy kipini tekid nûnu ile pekiştirmiştir.

Bir başka şiirinde şair nehiy kipini kullanarak aşkı konusunda kendisinin ayıplanması hususunda adeta yalvarıp merhamet dilenmektedir:⁹³⁴[Serî‘]

1 لَا تَعْدِلُونِي فِي اسْتِعَالِي بِهِ لَيْسَ عَلَيَّ مِنْ هَامٍ فِيهِ جُنَاحٌ

Ayıplamayın beni onunla meşgul olduğum için. Yoktur onun hakkında ne yapacağına şaşırana günah.

2 فَأَيُّ سُلْطَانٍ أَهْلِ الْهَوَىٰ وَذَاكَ سُلْطَانٌ جَمِيعِ الْمَلَاخِ

Ben sultanıyım âşıkların, o da sultanı bütün güzellerin.

2.2.2.3.Nidâ

Dîvân'daki şiirlerde nida yapılarının bulunduğu cümleler çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Örneğin bir methiye şiirinde şair يَا nida edatını kullanarak deve sürücüsüne seslenmiş, emir fiil anlamında bir masdar kullanarak sürücünün biraz yavaşlamasını istemiş ve güzellere bakma arzusunun ona bildirmişti:⁹³⁵[Meczû'l-Kâmil]

7 يَا حَادِي الْأَطْعَانِ يُطَىٰ حَوَىٰ الْيَدِ بِالْأَحْبَابِ طَيِّ

Ey hevdecdeki kadınları sevk eden! Çöller dostlarla dürülür.

8 مَهْلًا بِهِمْ حَتَّىٰ أُمَّتٍ عَ نَاطِرِي مِنْهُمْ شَوِي

Onları durdur da, gözlerimi onlarla biraz faydalandırırım!

İstiğâse ve tevessül şiirlerinde de sıklıkla nida üslubu ile kurulmuş cümleler mevcuttur. Çünkü bu tür şiirlerde Peygamberimiz (s.a.v.) ve ehlibeyte sığınılıp yüce makamlarından yardım talebinde bulunulduğu için onlara yalvarmak ve hitap etmek

⁹³⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

⁹³⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 80.

için nida edatları kullanılmıştır. Bir medih ve istiğase şiirinde şair şöyle seslenmektedir:⁹³⁶[Hafif]

11 وَلَكُمْ فِي الْفَخَارِ يَا آلَ طَهَ مَنْزِلٌ شَامِحٌ رَفِيعٌ مَشِيدٌ

Sizin için övmeye ey Tâhâ ailesi, ulu, yüksek ve muhkem bir menzil vardır.

12 قَدْ قَصَدْنَاكَ يَا ابْنَ بِنْتِ رَسُولِ اللَّهِ وَالْحَيَّرَ مِنْ جَنَابِكَ يُفْصِدُ

Yöneldik sana ey Rasulullah'ın kızının oğlu! Hayra senin tarafından yönelinir.

13 يَا حُسَيْنًا مَا مِثْلُ مَجْدِكَ مَجْدٌ لِشَرِيفٍ وَلَا كَجَدِّكَ مِنْ جَدِّ

Ey Hüseyin! Yoktur senin şerefinin benzeri bir şeref bir şerif için. Ve yine onun için yoktur senin atan gibi bir ata.

14 يَا حُسَيْنًا بِحَقِّ جَدِّكَ عَطْفًا لِمَحَبَّتِ بِالْحَيَّرَ مِنْكَ تَعَوَّدُ

Ey Hüseyin! Atan hakkı için merhamet et sevenine. O hep senden gelen hayra alışmıştır.

Şair bir mersiyesinde de nüdbe edatı kullanarak nida üslubuyla bir âlimin vefatına duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir:⁹³⁷[Mutekârib]

4 فَوَا أَسْفَى كَمْ سَهْرَتِ الدُّجَى وَأَبْرَزْتَ سِرَّ الْجَمَالِ الْمَصُونِ

Ah! Geceleri çok uyanık kalmıştın da korunmuş güzelliğin sırrını ortaya çıkarmıştın.

Şair bu beyitte ilim ehlinde olan bu zatın geceleri az uyuyarak Kur'ân-ı Kerîm'in sırlarını ortaya çıkarmakla meşgul olduğunu ifade etmiştir.

Şair bir methiyesinde de Allah'a dua ederek nida edatları kullanmıştır. İlgili beyit şöyledir:⁹³⁸[Serî']

18 أَسْأَلُكَ اللَّهُمَّ يَا رَبَّنَا يَا مَنْ بَجَلَى بِالْبَقَا وَالِدَّوَامِ

Ey Allah'ım, ey Rabbimiz, ey bekâ ve devamlılıkla tecelli eden!

⁹³⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

⁹³⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 73.

⁹³⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

Bir tevessül şiirinde de şair Peygamberimiz (s.a.v.)'e يَا أَيُّهَا نidasıyla seslenmektedir.⁹³⁹[Kâmil]

11 يَا أَيُّهَا الْخَلُّ الْمَشُوقُ تَرْفَعًا بِكَ إِنَّ بَدَا لَكَ نُورُ ذَاكَ الْمَوْضِعِ

Ey özlenen dost! Kibar davranmak (lazım) sana, şayet çıkıyorsa senden dolayı, bu mekânın nuru.

Nida edatlarından hemzenin kullanıldığı bir şiirde şair, muhabbet beslediği şahsa seslenerek sevgisine karşılık yumuşaklık beklediğini ifade etmektedir.⁹⁴⁰[Mutekârib]

4 وَأُعْرِضُ عَنْ عَادِلِي فِي هَوَاكَ إِذَا نَمَّ يَا مُنِيَّتِي أَوْ عَتَبَ

Ey arzum! Yüz çeviririm, sana muhabbetimden dolayı beni kınayandan, dedikodu yaptığında veya ayıpladığında.

5 أَمْوَلَايَ بِاللَّهِ رَفْعًا بِمَنْ إِلَيْكَ بِدُلِّ الْعَرَامِ انْتَسَبَ

Vallahi ey efendim, sevdanın horluğuyla sana intisap eden kişiye yumuşak davran!

eş-Şebrâvî'nin dostlarından bir zatın bina ettiği oturma yerini vasfedip methettiği şiirinde nida edatlarından أَيَا kullanılmaktadır. Bu bina, lisan-ı hal ile konuklarına şöyle seslenip onları ziyaret için teşvik etmektedir.⁹⁴¹[Tavîl]

6 يُنَادِي لِسَانُ الْحَالِ لِلضَّيْفِ إِذْ أَتَى أَيَا ضَيْفُنَا لَوْ زُرْنَا لَوَجَدْتَنَا

Misafir geldiğinde lisan-ı hal (ile) ona seslenir: “Ey misafirimiz, şayet bizi ziyaret etseydin bizi bulurdun!”

Nida üslubunun kullanıldığı bazı yapılarda nida edatının hazfedildiği görülmektedir. Örneğin şair bir tevessül şiirinde Peygamberimiz (s.a.v.)'e niyaz ederek şöyle seslenmektedir.⁹⁴²[Vâfir]

⁹³⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 44.

⁹⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

⁹⁴¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 71.

⁹⁴² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 3.

9 رَسُولَ اللَّهِ إِيَّيْ فِي عَنَاءٍ عَسَى بِكَ يَنْجَلِي ذَاكَ الْعَنَاءُ

Yâ Rasulallah! Ben sıkıntı içindeyim. İnşallah bu sıkıntı sayende kaybolur.

2.2.2.4. Teaccüb

Şair bazen sevgiliyi takdir cümlelerini teaccüb siğasını kullanarak kurmuştur. Bunlardan birinde sevgilinin acı verici olduğu zamanlarda bile ne kadar tatlı geldiğini şöyle ifade etmiştir:⁹⁴³[Hafif]

15 هُوَ مُرُّ الصُّدُودِ حُلُوُّ التَّنْيِ كُلَّمَا مَرَّ قُلْتُ مَا أَخْلَاهُ

O ayrılığı acı, meyledişi ise tatlı olandır. Her acı oluşunda da ben “ne kadar da tatlısın” dedim.

Teaccüb üslubu olarak *درک* *الله* ifadesinin de kullanıldığı görülmektedir. Ali b. Taceddin’i (ö.1172/1758) methettiği bir şiirinde şair onun büyük bir âlim olduğunu şu ifade ortaya koymaktadır:⁹⁴⁴[Basîf]

48 لِلَّهِ دَرُكٌ حَبْرًا أُعْطِيَتْ فِي الْفَضْلِ مَا مَمَّ

Ne büyük âlimsin! Fazilet konusunda (başkasına verilmeyenler) sana verilmiştir.

Bazı şiirlerde istiğase üslubu ile teaccüb ifade eden yapıların kullanıldığı görülmektedir. Şairin şu beyiti bu yapıya örnek gösterilebilir:⁹⁴⁵[Hafif]

10 فَهَنِيًّا لَهُ أَقَامَ بِنَانًا تِ حُلُودٍ وَيَا لَهَا مِنْ سِيَادَةٍ

Tebrikler ona, ebedi cennetlere yerleşti, ne efendilik ama.

Bu beyitte tebrik edilen ve seyyidliği övülen ve hayret edilen kişi, Mısır’a geldiği geçce kaldığı yerde boğazlanarak katledilen naķibu’s-sâdeti’l-eşrâf es-Seyyid Abdulkadir (ö. 1122/1710)’dir.

⁹⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

⁹⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 66.

⁹⁴⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28.

Şair bazen hayret ve şaşkınlığını عجا ifadesiyle belirtmektedir. Âşık olma konusunda kendisine itaat eden ancak aşkını unutmayı teklif ettiğinde kendisinden kaçan kalbine hayretini şöyle dile getirmektedir:⁹⁴⁶[Kâmil]

8 عَجَبًا لِقَلْبِي فِي الْعَرَامِ أَطَاعَنِي وَإِذَا ذَكَرْتُ لَهُ التَّسْلِيَّ يَنْفِرُ

Sevda uğrunda bana itaat eden ancak unutmayı söylediğimde de kaçan kalbime hayret!

2.2.2.5. İstifhâm

Şiirlerde dikkat çeken bir başka yapı istifhâm üslubudur. Şair bu üslubu kullandığı bir şiirinde şöyle seslenmektedir:⁹⁴⁷[Basîf]

9 وَهَلْ رَأَيْتَ أَنْسًا قَدْ عَلَا وَعَلَا فِي الْفَضْلِ زَادُوا بِمَا نَالُوا عَنِ الْأَجَلِ

Fazilet konusunda yücelmiş ve değerli hale gelmiş insanların elde ettikleriyle eceli aştıklarını (hiç) gördün mü?

10 أَوْ هَلْ نَسِيتَ "لِدُوا لِلْمَوْتِ" أَوْ عَمِيتَ عَيْنَاكَ عَنْ وَاضِعِ نَعْشَا وَمُحْتَمِلِ

Veya unuttun mu "ölüm için doğurunuz" (sözünü) veya gözlerinin görmediği (hiç) oldu mu, bir cenazeyi (kabre) koyanı ve irtihal eden birini?

11 وَهَلْ رَعَى الْمَوْتُ دَا عِزِّ لِعِزَّتِهِ أَوْ هَلْ حَلَا أَحَدٌ ذَهْرًا بِلَا حَلَلِ

Ve ölümün şeref sahibi birini şerefinden dolayı himaye ettiğini veya bir kimsenin ebediyen kusursuz bir şekilde kendi başına kaldığını (hiç gördün mü?).

Bir başka istifham edatının kullanıldığı bir beyitte şair, kendisinde, teselli kapısını gösterdiği halde bunu inkar eden bir kalp olduğu müddetçe aşk ıstırapından nasıl kurtulacağını sormaktadır:⁹⁴⁸[Kâmil]

11 كَيْفَ الْخَلَاصُ وَلِي فُوَادٌ كُلَّمَا عَرَفْتُهُ بَابَ التَّسْلِيَّ يُنْكِرُ

Nasıl olacak kurtuluş, unutma kapısını her gösterişimde inkâr eden bir gönlüm varken?

⁹⁴⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁹⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 61.

⁹⁴⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

Şairin bir başka sorusu da muhabbeti sebebiyle kimin kendisine insafılı davranacağını öğrenmek içindir. İçinde nidâ edatının da bulunduğu beyit şöyledir:⁹⁴⁹[Muḥallau'l-Basîṭ]

7 مَنْ مُنْصِفِي مِنْكَ يَا مَلِيكًا صَيَّرْتَ كُلَّ الْمَلِاحِ جُنْدَكَ

Kimdir bana insaf edecek senden dolayı ey melik? Bütün güzelleri askerin yaptın.

Bir şiirde de ehlibeyte nidâ edilerek onların diğer hanelere üstünlüğü أي soru edatıyla ifade edilmiştir:⁹⁵⁰[Ḥaffif]

6 يَا مُلُوكًا هُمْ لِيَوَاءِ الْمَعَالِي وَعَلَيْهِمْ تَأْخِ السَّعَادَةِ يُعْقَدِ

Ey, yüceliklerin sancağı kendilerine ait olan ve üzerlerine mutluluk tacı yerleştirilen melikler!

7 أَيُّ بَيْتِ كَبَيْتِكُمْ آلَ طَهَ طَهَّرَ اللَّهُ سَاكِنِيهِ وَمَجَّدِ

Hangi ev sizin eviniz gibidir ey Tâhâ ailesi! Tertemiz kılmıştır Allah o evin sakinlerini ve şereflendirmiştir.

Yedinci beyitte Ahzâb suresinin 33. ayetine telmihte bulunulmuştur⁹⁵¹. Söz konusu ayetin meali şöyledir: “Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Rasulullah’a tevessül şiirlerinin birinde şair Peygamberimiz (s.a.v.)’in yaşadığı yerlerin benzerinin bulunamayacağını ve bütün yüceliklerin oraya rücu’ edeceğini أي ve أين sorularıyla ifade etmektedir:⁹⁵²[Kâmil]

28 تِلْكَ الدِّيَارُ فَأَيْنَ يُوجَدُ مِثْلَهَا طَيِّبًا وَأَيُّ عُلَا لَهَا لَمْ يَرْجِعِ

O memleket ki neredede bulunur onun gibi hoş olanı ve hangi yücelik ona rücu etmez ki?

⁹⁴⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

⁹⁵⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 24.

⁹⁵¹ Kîlânî, *el-Edebu'l-Mısrî*, s. 313, 314; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi*, s. 197.

⁹⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 44.

Şair bir tahmis şiirinde muhabbet beslediği şahsa neden uzak durduğunu ve yüz çevirdiğini ما istifham edatı ile sormaktadır.⁹⁵³[Meczû'l-Kâmil]

1 إِيَّيْ أَغَالِطُ فِيكَ صَحِي

Senin uğrunda dostlarımı yanıltırım da,

2 حَتَّى يَرُونِي غَيْرَ صَبِّ

Nihayet beni âşık değil zannederler.

3 مَوْلَايَ مَا هَذَا النَّائِي

Efendim, bu uzak duruş da nedir?

2.2.2.6.Temenni

Bir inşâî cümle türü olarak temenni, arzulanan fakat gerçekleşmesi muhal olan bir şeyi istemektir⁹⁵⁴. eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde bu yapı da sıklıkla kullanılmıştır. Örneğin gazel temalı bir şiirinde şair kınayıcıların, kendisine fazla yüklenmemeleri gerektiğini fakat bunun mümkün olmadığını şöyle ifade etmektedir:⁹⁵⁵[Basî]

11 يَا لَيْتَهُمْ حَمَلُوا أَحْشَايَ طَاقَتَهَا أَوْ لَمْ يَزِيدُوا فُؤَادِي فَوْقَ مَا حَمَلَا

Keşke onlar (kınayıcılar) gönlüme gücünün yeteceğini yükleselerdi ya da kalbime taşıyabileceğinin üzerinde artırmasalardı!

Üçer şatır ilavesiyle nazmettiği bir muhammesinde de şair temennisini şöyle dile getirmektedir.⁹⁵⁶[Meczû'l-Kâmil]

26 أَهْوَى الْحَيَاةِ وَأَنْتَ هِي

Sensin hayatta en çok arzu edilen.

⁹⁵³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 10, 11.

⁹⁵⁴ Matlûb, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye*, s. 418.

⁹⁵⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

⁹⁵⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 11.

27 لَوْ تَمَّ فِيكَ تَوْهِي

*Keşke senin uğrunda hayranlığım
tam olsaydı!*

Temennî üslubunun kullanıldığı bir başka şiirinde şair arzusunu şöyle ifade etmektedir:⁹⁵⁷[Meczûu'l-Kâmil]

19 أَوْءَ لَوْ أُعْطِيَ الْمُنَى لَنَسَحْتُ أَحْكَامَ الْعَرَامِ

Ah, şayet isteklerim yerine getirilseydi aşkın ahkâmını nesheder

20 وَاقْلْتُ لَيْسَ بِعَاقِلٍ مَنْ فِي هَوَى الْعُزْلَانِ هَامِ

Ve derdim ki: “Ceylanlara âşık olma hususunda kendini kaybeden kişi akıllı değildir.”

Temenni edatlarından لو ‘in kullanıldığı bu dizelerde şair, imkanı olsaydı aşkın kanunlarını yeniden yazmak istediğini belirterek imkansız bir şeyi arzulamaktadır.

Yukarıdaki örneklerden anlaşıldığı kadarıyla şair *Dîvân*'ında hem haberi hem de inşâî cümlelerin çeşitli şekillerini kullanmıştır. Bu çeşitlilik sayesinde şiirlerde, muhatapların duygularını canlı tutacak ve dikkatlerini çekecek bir ifade üslubu ortaya çıkmıştır. Böylece şiirlerde monoton bir hava oluşmamış ve dinleyicileri usandıracak tek düze bir ifade biçimine yer verilmemiştir. Bu durum şairin farklı ifade tarzlarını ortaya koymadaki başarısından kaynaklanmaktadır.

2.2.3. Zikir ve Hazif

Bir meânî terimi olarak zikir cümlede, müsned ve müsnedün ileyh gibi temel unsurlar ve diğer yan unsurların çeşitli amaçlarla zikredilmesidir⁹⁵⁸. Hazif ise karinelerin delaleti sebebiyle muhatapın anlayabileceği kelime veya kelime gruplarının cümleden çıkarılmasıdır⁹⁵⁹.

⁹⁵⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 70.

⁹⁵⁸ Matlûb, *Mu‘cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye*, s. 492.

⁹⁵⁹ İsmail Durmuş, “Hazif”, *DİA*, XVII, 123, İstanbul, 1998.

Bu tanımlar doğrultusunda eş-Şebrâvî'nin şiirleri incelendiğinde pek çok örnek bulunmakla birlikte burada dikkat çekici birkaç örnekle yetinilecektir. Örneğin bir tevessül şiirinde şair, Peygamberimiz (s.a.v.)'in kabri-i şerifinde hissettiği duyguları şöyle ifade etmektedir.⁹⁶⁰[Remel]

2 هَذِهِ أَنْوَارُ طَةَ الْمُصْطَفَى خَاتِمِ الرُّسُلِ شَرِيفِ النَّسَبِ

Bunlar rasullerin sonuncusu, asilzade Hz. Tâhâ Mustafa'nın nurlarıdır.

3 هَذِهِ أَنْوَارُهُ قَدْ ظَهَرَتْ وَبَدَتْ مِنْ حَلْفِ تِلْكَ الْحُجُبِ

Bunlar, şu perdelerin arkasından ortaya çıkıp görünen nurlarıdır O'nun.

4 هَذِهِ أَنْوَارُهُ فَاَنْتَهِي فُرْصَةَ الْعُمْرِ بِهِ وَأَنْتَهِي

Bunlar O'nun nurlarıdır. (Ey gözüm), O'nun sebebiyle ömrü(nü)n fırsatını yakala ve alacağını al!

5 هَذِهِ أَنْوَارُهُ فَاَنْتَهِي وَأَطْرَبِي فَالْوَقْتُ وَقْتُ الطَّرَبِ

Nurlarıdır bunlar O'nun. O halde (ey gözüm), sevin ve coş! Çünkü coşma vaktidir vakit.

6 هَذِهِ طَيْبَةٌ يَا عَيْنُ وَمَا بَعْدَ مَنْ طَابَتْ بِهِ مِنْ طَيْبِ

Bu Taybe'dir ey göz(üm)! Daha sonra, herhangi bir güzellikten değil, Rasulullah'la güzel oldu.

Bu beyitlerde şair هذه أنواره ifadesini tekrar etmekte ve şairin bunu bir amaca matuf olarak yaptığı anlaşılmaktadır. Muhataba bir olayı haber vermek için bir kere söylemek yeterli iken birkaç defa tekrar etmek, muhatabın dikkatini çekmek, zihnini toparlamak ayrıca şiiri daha çarpıcı hale getirerek muhatabı etkilemek gibi gayeler için olabilir.

⁹⁶⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7.

Gazel temalı bir şiirinde de sevdiği bir gencin çocukluk günleri ile ilgili hatıraları أيام kelimesini tekrar ederek daha etkileyici ve güzel bir şekilde ifade eden şair şöyle demektedir.⁹⁶¹[Meczûu'l-Kâmil]

10 أَيَّامٌ تَأْتِينِي وَأَنْزَتْ قَرِيبُ عَهْدٍ بِالْفِطَامِ

Sen süttten kesilme dönemine yakın olduğun halde bana geldiğin günler...

11 أَيَّامٌ تَأْتِينِي وَتَكُ تَسِبُّ الْفَضَائِلَ بِاهْتِمَامِ

Bana gelip ciddiyetle faziletleri kazandığın günler...

12 أَيَّامٌ سَعْدِي مُقْبِلٌ وَكَمَالُ حَظِّي فِي انْتِظَامِ

Bahtımın açık olduğu ve şansımın tamamı bir düzen içinde olduğu günler...

13 أَيَّامٌ لِي مِنْكَ الْقَبُولُ لُ وَتَعْرُ دَهْرِي فِي ابْتِسَامِ

Ömrümün ağzı gülümserken senin beni kabul ettiğin günler...

14 أَيَّامٌ لَا لَوْمًا أَحَا فُ وَلَا عِتَابٌ وَلَا اخْتِشَامِ

Kınamak, azarlamak ve utanmaktan korkmayacağım günler...

15 أَيَّامٌ تُدْعَى يَا عَلَا مُ وَدُونَ قَدْرِكَ يَا عَلَامِ

Ey çocuk! Kıymetinin gerisinde “ey çocuk” diye çağrıldığın günler...

16 أَيَّامٌ تَرْفُلُ فِي شَبَا بِكَ لَا قِنَاعٌ وَلَا لِثَامِ

Gençliğinde peçesiz ve örtüsüz bir şekilde elbiseni yerde sürüyerek çalımla yürüdüğün günler.

⁹⁶¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 69, 70.

Bu beyitlerde çeşitli hatıraların yaşandığı günler anlatılmaktadır. İlk başta “o günler” ifade edilip sonraki cümlelerin “günler”e atıfla bağlanması imkan dahilinde iken her beyitte zikredilerek şiir daha duygusal ve dikkat çekici hale getirilmiştir.

Hazif konusu da edebî ürünlerde sıklıkla görülen bir husustur. İcâzın bir kısmı hazfe dayanmaktadır ki bu edebiyat kitaplarında icâz-ı hazif adı altında incelenmektedir⁹⁶². Şiirlerde ise mübtedaların hazfedilerek beyitlere haberle başlanması şairlerin yaygın olarak uyguladığı bir durumdur. Bazen de fiil hazfedilerek meful ile başlanmaktadır⁹⁶³. Şairin şu beyitleri mübtedaların hazfine örnek gösterilebilir:⁹⁶⁴[Hafif]

18 نِعْمَةٌ حَصَّةٌ بِهَا اللَّهُ فَضْلًا هُوَ مِنْهَا فِي حِزِّ حِصْنٍ مَنِيعٍ

(O eser) bir nimettir ki Allah onu bir fazilet olarak o nimetle üstün kılmıştır. O, o nimet sebebiyle sağlam bir kalenin sığınağındadır.

19 دُرٌّ صَاعَهَا بُوْسَعٌ اِطْلَاعٍ وَاَنْسِجَامٍ خَلَا وَحُسْنٍ صَنِيعٍ

(O bilgiler), vus‘-i ittîlâ‘ (sanatı)la, hoş bir düzen ve güzel bir amelle şekillenmiş incilerdir.

Bu beyitlerde şair Ali b. Taceddin (ö.1172/1758)’in *Miftâhu’l-Ferec* isimli eserinden övgüyle bahsetmektedir. Beyitlerin başında, muhataplar tarafından mübtedalar rahatlıkla anlaşıldığı ve anlam yönüyle hazfe dair karineler bulunduğu için hazif yapılmıştır. Böylece gereksiz yere sözün uzatılmasının önüne geçilmiş olmaktadır. 19. beyitte ise daha önce hakkında bilgi verilen ve lafzî güzelleştiricilerden olan vus‘u’l-ittîlâ‘ sanatının *Miftâhu’l-Ferec* isimli eserde kullanılarak eserin güzelleştirildiğinden bahsedilmiştir.

2.2.4. Itnâb

Sözü uzatmak anlamına gelen itnâb kelimesi meânî terimi olarak duygu ve düşüncelerin gereğinden fazla kelime ile ifade edilmesi anlamındadır ve edebiyatçılar tarafından farklı kelimelerle ifade edilmiştir⁹⁶⁵. Sözün anlaşılmasını sağlamak

⁹⁶² M. A. Yekta Saraç, “İcâz”, *DİA*, XXI, 392, İstanbul, 2000.

⁹⁶³ el-Curcânî, *Delâilu’l-İ‘câz*, s. 146, 147.

⁹⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 46.

⁹⁶⁵ el-Hafâcî, İbn Sinan, *Sirru’l-Fesâha*, s. 219, 220.

amacıyla ya da başka yararlı gayelerle sözü uzatmanın faydalı olduğu aksi durumlarda ise bunun bir acizlik olduğu kaynaklarda belirtilmiştir⁹⁶⁶.

İtnâb uslubu edebî metinlerde çeşitli şekillerde bulunmaktadır. Bunlar arasında kapalı ifadeyi bir başka ifade ile açmak, genelden sonra özeli zikretmek, tekrar etmek (tekrir), bir duygu ve düşüncenin ardından onu pekiştirmek amacıyla anlamca yakın başka bir ifade söylemek (tezyîl), olumlu cümleden sonra olumsuz, olumsuz cümleden sonra olumluyu söylemek, eş anlamlı kelimeleri art arda söylemek gibi usuller vardır⁹⁶⁷.

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde itnâb üslubunun kullanıldığı pek çok örnek bulunmaktadır. Bir medih şiirinde Hz. Hüseyin'in türbesine seslenen şair, Hz. Hüseyin'i ismiyle anmış ardından yüceltmek gayesiyle onun sıfatlarını da zikrederek (tezyîl) itnâb yapmıştır. Sadece isminin söylenmesiyle kimin kastedildiği gayet açık olduğu halde sıfatları da söylenerek söz uzatılmış olmaktadır. Söz konusu beyit şöyledir:⁹⁶⁸[Serî']

12 تَقْدِيكَ نَفْسِي يَا ضَرْيِحًا حَوَى حُسَيْنًا السَّبِطَ الْإِمَامَ الْهُمَامَ
Canım sana fedadır ey Sibt (torun), el-İmamu'l-Hümâm (himmeti büyük), Hz. Hüseyin'i barındıran türbe!

Gazel temalı bir beyitte de genelden sonra özel zikredilerek itnâb yapılmıştır:⁹⁶⁹[Hafîf]

3 كُلُّ شَيْءٍ تَرَاهُ فِيهِ مَلِيحٌ بَهْجَةٌ الْعَيْنِ نُزْهَةٌ الْأَسْمَاعِ

Onda gördüğün her şey alımlıdır. Göz(ler)in güzelliği, kulakların eğlencesi...

Şair bu beyitte sevgilide göreceğin her şeyin cazibeli olduğunu söylemekle muhatabı konuyu anlatmış olmaktadır. Ancak genel bir ifadeden sonra gözler ve kulaklar diyerek konu daha da özelleşmiş ve itnâb yapmıştır.

⁹⁶⁶ el-'Askerî, *Kitâbu 'ş-Şinâ'ateyn*, s. 190, 191.

⁹⁶⁷ İsmail Durmuş, "İtnâb", *DİA*, XIX, 216-218, İstanbul, 1999.

⁹⁶⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

⁹⁶⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

Genelden sonra özel olanı söylemeye bir başka örnek şairin şu beyitidir:⁹⁷⁰[Hafif]

15 سَانَ وُلَاةَ الْعَرَامِ عَيِّي وَعَنْ عَفِّ
ةِ نَفْسِي فَتِلْكَ فِيَّ جِبِلَّةً

Sevdanın valilerine beni ve nefsimin iffetini sor! O iffet bende bir karakterdir.

Bu beyitte şair önce genel bir ifade ile “beni sor” dedikten sonra konuyu özelleştirerek “nefsimin iffetini” demiş ve itnâb yapmıştır.

Bir başka beyitte de şair bir düşünceyi söyledikten sonra onu pekiştirmek amaçlı yakın anlamlı başka bir cümle söyleyerek (tezyîl) itnâb yapmıştır.⁹⁷¹[Hafif]

8 صَادَ قَلْبِي بِلِينِهِ وَعَجِيبٌ
لَيْتُ غَابَ يَصْطَادُهُ ظِيَّ قَاعٍ

Yumuşaklığı ile kalbimi avladı. Tuhaftır ormanların aslanını ovanın ceylanı avlıyor.

Bu beyitte şair, sevgilinin yumuşaklığı ile kalbini avladığını söyledikten sonra aynı manayı teyid etme sadedinde bu durumu zarif bir hayvan olan ceylanın güçlü-kuvvetli bir hayvan olan aslanı avlamasına benzeterek itnâb yapmış olmaktadır.

Şair Peygamberimiz (s.a.v.)’e tevessülde bulunduğu bir şiirinde Peygamberimiz (s.a.v.)’e şöyle seslenmiştir:⁹⁷²[Kâmil]

26 وَلَا أَضَامُ وَعَيْتُ كَفِّكَ هَاطِلٌ
أَبَدًا وَجُودُكَ دَائِمًا دَفَاقُ

Elinin yağmuru ebediyyen sağanak olduğu ve cömertliğin de daima coştığı halde ben haksızlığa uğramam.

Bu beyitte birinci cümlede Peygamberimiz (s.a.v.)’in elinin daime bereketli olduğu ifade edildikten sonra ikinci cümle ile benzer mana kasedilerek (tezyîl) itnâb yapılmıştır.

Tezyîl üslubu ile itnâb yapmaya şairin şu beyitleri de örnek verilebilir:⁹⁷³[Basîl]

⁹⁷⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 60.

⁹⁷¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁹⁷² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 54.

⁹⁷³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

15 وَطَالَمَا قِيلَ فِي وَصْفِ الرَّقِيبِ عَلَى قَوَاعِدِ الْحُبِّ كَلْبٌ مَا لَهُ ثَمَنٌ

Aşkın kurallarına göre rakip(ler) nitelendirilirken “hiçbir kıymeti olmayan köpektir!” denildiği sürece,

16 إِنِّي لَا أَعْجَبُ مِنْ ظَنِّي بِرَاقِبِهِ كَلْبٌ وَحَسُنَ بِهَذَا السَّعْدِ يُفْتَرُنُ

Ben, kendisini bir köpeğin gözlediği bir ceylana şaşırmayacağım. Uğursuzluk bu mutlulukla birleştirilmiş.

Bu beyitlerde şair, sevgiliyi takip eden diğer rakiplerin köpek mesabesinde kabul edilmesi kuralını aynı anlama gelebilecek mutlulukla (sevgili) mutsuzluğun (köpek) birleştirilmesi şeklinde diğer bir ifade ile açıklayarak tezyîl uslûbu ile ıtınâb yapmış olmaktadır.

Bir ehlibeyt methiyesinde de tezyîl yoluyla ıtınâb yapılmıştır:⁹⁷⁴[Serî’]

3 تَزْدَحِمُ النَّاسُ بِأَعْتَابِكُمْ وَالْمَنْهَلُ الْعَذْبُ كَثِيرُ الرَّحَامِ

İnsanlar sizin eşiklerinizde kalabalıklaştılar. Tatlı pınar çok kalabalıktır.

Bu beyitte ehlibeytin kapısında insanların çoğaldığı söylendikten sonra özlü söz benzeri bir cümle ile tatlı pınarların kalabalık olduğu belirtilerek söz uzatılmış olmaktadır.

Diğer bir beyitte de kelime tekrarı ile ıtınâb yapıldığı görülmektedir:⁹⁷⁵[Hafîf]

25 لَيْتَهَا لَيْتَهَا أَقَامَتْ قَلِيلًا وَرَعَتْ حُرْمَتِي وَحَسُنَ اصْطِنَاعُ

Keşke (ah) keşke o biraz kalsaydı. Kutsalım takvalı oldu ve ağırlama güzel oldu.

Bu beyitte ليت kelimesini bir defa söylemek yeterli iken vurgu yapmak amacıyla kelime tekrar edilerek ıtınâb yapılmıştır.

Bir başka beyitte önce olumlu cümlenin, ardından da olumsuz cümlenin söylenmesi ile ıtınâb yapıldığı görülmektedir:⁹⁷⁶[Basî’]

⁹⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

⁹⁷⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁹⁷⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

19 لَوْ أَنْصَفَ الدَّهْرُ أَذْنَابِي وَأَبْعَدَهُ لَكِنْ وَحَقُّ الْهَوَىٰ مَا أَنْصَفَ الزَّمَانُ

Şayet zaman bana insafli davransaydı (sevgiliye) beni yaklaştırıp onu (rakibi) uzaklaştırırdı. Fakat aşk gerçekleşti de zaman insaf etmedi.

Bu beyitte şair “şayet zaman insaf etseydi” sözüyle zımnem zamanın insafli davranmadığını ifade etmiş olmakla beraber ileride açıkça “zaman insaf etmedi” diyerek itnâb yapmış olmaktadır.

Eş anlamlı kelimelerin birlikte kullanılması ile ilgili şu beyit örnek gösterilebilir.⁹⁷⁷[Serî‘]

6 أَنْتُمْ مَلَاذِي وَعِيَاذِي وَوَلِي قَلْبِي بِكُمْ يَا سَادَتِي مُسْتَهَام

Sizler benim sığınağım ve korunağımınız. Ve benim size tutulmuş bir kalbim var ey efendilerim!

Bu beyitteki ملاذ ve عياذ kelimeleri eş anlamlıdır. Birinin söylenmesi yeterli iken mananın kuvvetlenmesi için diğeri de söylenerek itnâb yapılmıştır.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi şair anlatım üsluplarından itnâbı şiirlerinde kullanmış, böylece çeşitli anlatım biçimleriyle ifadeler tek düzelikten kurtulmuş ve muhatapların duyguları canlı tutulmuştur. Ayrıca eş anlamlı sözcüklerle itnâb yapılması, şiirin kafiyeye ve vezin ölçülerinin tutmasına ve şiirdeki ritmin kaybolmamasına katkı sağlamıştır.

2.3. Anlatım Yöntemleri

Bu başlık altında şairin şiirlerinde kullandığı muhavere, tahkiye, bedî‘î sanatlarından yararlanma ve tasvir konuları ele alınacaktır.

2.3.1. Muhavere

eş-Şebrâvî’nin şiirlerinde karşılıklı konuşma şeklinde duygu ve düşüncelerini anlattığı bazı bölümler mevcuttur. Ehlîbeyti methettiği ve onlardan istigâsede

⁹⁷⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

bulduğu bir şiirinde şair muhatabıyla aralarındaki diyalogtan bahsederek şiire başlayıp muhataba, ehlibeyti neden övdüğünü anlatmaktadır:⁹⁷⁸[Hafif]

1 قَالَ لِي قَائِلٌ رَأَيْتُكَ تَهْوَى آلَ طَهٍ وَدَائِمًا تَرْجِيهِمْ

Bir kişi bana: “Hz. Tâhâ (s.a.v.) ailesini çok seviyorsun ve daima onlardan (birşeyler) umuyorsun,

2 كَانَ حَقًّا عَلَيْكَ تَسْتَعْرِقُ الْعَمَدَ رَ مَدِيحًا فِيهِمْ وَفِيْمَنْ يَلِيهِمْ

Gerçi onları ve onların peşinden gidenleri överek ömr(ün)ü geçirmekle haklısın” dedi.

3 قُلْتُ مَاذَا أَقُولُ وَالْكَوْنُ طُرًّا يَسْتَمِدُّ الْكَمَالَ مِنْ أَيْدِيهِمْ

Ben de: “Kainat bütünüyle mükemmelliği onların elinden aldığı halde (övgüden başka) ne diyebilirim” dedim.

Şairin muhavere yöntemiyle duygularını aktardığı bir başka bölüm şu şekildedir:⁹⁷⁹[Muctes]

13 وَكَمْ طَلَبْتُ عَلِيًّا فَقَالَ لَا لَا وَصَمَّ

Nice kere yücelikleri talep ettim. “Hayır, hayır” dedi ve diretti.

14 وَقُلْتُ يَا دَهْرُ مَهْ مَهْ فَصَدَّعَنِي وَهَمَّهُمْ

“Yapma, vazgeç ey felek!” dedim de başımı ağrıttı ve (bir şeyler) mırıldandı.

15 قُلْتُ دَهْرِي بَخِيلٌ بِالْفَضْلِ وَاللَّهُ أَكْرَمُ

Dedim: “Kaderim (felek) ihsan konusunda cimridir ama Allah en cömert olandır.”

Bu beyitlerde şair felekle yaptığı konuşmada ondan pek çok fazilet ve ihsan talebinde bulunduğunu ama onun kabul etmediğini belirtmiş, onu uyarmasına rağmen felek bu tutumundan vazgeçmemiştir. Şair, feleğin cimri olmasına karşın Allah’ın çok cömert olduğunu belirterek konuşmasını bitirmiştir.

⁹⁷⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 68.

⁹⁷⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 64, 65.

Gazel temalı bir şiirinde şair sevgili hakkında rakibiyle şöyle bir muhavere yapmıştır:⁹⁸⁰[Basîf]

18 يَقُولُ لِي مَا الَّذِي تَهْوَاهُ مِنْ حَسَنِ فَقُلْتُ يَكْفِيكَ مِنْهُ أَنَّهُ حَسَنٌ

Bana diyor ki: “Güzellikten hoşlandığın nedir?” Dedim: “Onun güzel olması sana yeter.”

Bu beyitte şair sevgiliden hoşlanması için onun güzel olmasının yeterli olduğunu belirtmektedir.

Şairin kendi iç dünyasına yönelerek kalbine seslendiği bazı beyitleri de mevcuttur. Örneğin bir beyitinde tutulduğu aşktan dolayı artık gönlü için geri durmanın söz konusu olmadığını düşünen şair şöyle söylemektedir:⁹⁸¹[Kâmil]

14 يَا مُهَجِّي الْحَرَّاءَ عَلَيْهِ تَفْتِي وَجَدًا فَمَا لَكَ عَنْ هَوَاهُ تَأْخُرُ

Ey ona karşı özlem dolu gönlüm, büyülüyorsun beni aşkla! Artık onun aşkıdan geri kalmak senin için (mümkün) değil.

Bu beyitlerden de anlaşıldığı üzere şair muhatabıyla ya da kendi iç dünyasıyla karşılıklı konuşma üslubu içerisinde duygu ve düşüncelerini ifade etmektedir.

2.3.2. Tahkiye

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde görülen bir başka anlatım yöntemi duygu ve düşüncelerin hikaye anlatma tarzında aktarılmasıdır. Şair bazı gazellerinde sevgili ile yaşadıklarını bu üslubu kullanarak anlatmıştır. Örneğin bir gazelinde sevgilinin ziyareti esnasındaki duygularının bir kısmını şair şöyle anlatmaktadır:⁹⁸²[Tavîl]

7 بِرُوحِي أَفْدِيهِ فَقَدْ زَارَ مَنْزِلِي وَمَا كُلُّ مَنْ تَهْوَاهُ يَخْنُو وَيَعْطِفُ

Canımı feda ederim ona ki evimi ziyaret etmişti. Sevdiğin her kişi meyledip sevgi gösterecek degildir.

8 بِقَدِّ يَوَدُّ الْعُصْنُ لَوْ مَالَ مِثْلَهُ وَإِنِّي لِدَاكَ الْعُصْنِ وَهُوَ مُقَطَّفُ

⁹⁸⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

⁹⁸¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

⁹⁸² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 48.

Filizin onun gibi meyletmek isteyebileceği bir endamla. Ben, koparılmış olduğu halde o filize aitim.

9 بِكَيْتُ ضَنَّاً لَمَّا رَأَيْتُ جُفُونَهُ مَرَضًا وَمَنْ يَلْقَ الضَّنَّاءَ يَتَأَسَفُ

Onun göz kapaklarını hasta görünce bitkin bir şekilde ağladım. Kim bitkin bir kişiyle karşılaşırsa üzülür.

10 وَصَحَّتْ عَلَى ضَعْفِ الْجُفُونِ صَبَابِي وَمُرْسِلُ دَمْعِي كَلَّمَا جَفَّ يُخْلِفُ

Göz kapaklarının zayıflığı üzere sevdam gerçekleşti. Gözyaşımı gönderen, her kurduğunda yenisini göndermektedir.

11 فَوَا وَهِيَ قَدْ كَانَ قَلْبِي قَبْلَهُ عَلَى سَاعَةٍ مِنْ وَصْلِهِ يَتَلَهَّفُ

Ah sevdam! Önceden kalbim bir süreliğine onunla buluşmaya hasret çekiyordu.

12 خَلَوْتُ وَبِي مَا لَا يُطَاقُ مِنَ الْجَوَى وَمِيَّي لَهْ ذُلٌّ وَمِنْهُ تَلَطَّفُ

Takat getirilemeyecek aşk bende olduğu halde baş başa kaldım. Benden ona boyun eğme, ondan da lütuf ve nezaket.

13 وَكَانَ الَّذِي قَدْ كَانَ بَيْنِي وَبَيْنَهُ وَمَا كُلُّ مَا يُدْرِي مِنَ الْوَجْدِ يُوصَفُ

Onunla benim aramda olan oldu. Aşk sebebiyle bilinen her şey anlatılamaz.

14 وَبِنَّا وَبَاتَ الشَّقِيُّ يَنْشُرُ بُرْدَهُ وَوَرَقُ الْهَوَى تَشْدُو عَلَيْنَا وَتَهْتَفُ

Biz geceledik hasret de elbisesini örterek geceledi. Aşkın defteri bize şarkı okudu ve seslendi.

Şair sevgili ile yaşadıklarını tahkiye yöntemi ile anlatarak muhatapların da aynı olayı yaşamalarını sağlamış, onların duygularını canlı tutmuş ve çeşitli anlatım yöntemleri kullanarak duygularını farklı şekillerde ifade etmiştir.

2.3.3. Beyânî Üsluplardan Yararlanma

Edebî eserlerde sıklıkla karşılaşılan teşbih ve istiare gibi anlatım biçimleri beyânî üsluplardandır. eş-Şebrâvî'nin, şiirlerinde bu üslupları kullanımına örnekler verilerek şiirlerinin edebî kalitesi ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2.3.3.1. Teşbih

Beyânî üslupların en çok kullanılanlarından biri olan teşbih “iki veya daha fazla şeyin bir vasıfta ortak olduğu, birbirine benzediği” anlamında bir beyân ilmi terimidir. Teşbihin unsurları benzeyen (müşebbeh), benzetilen (müşebbehün bih), benzetme yönü (vechü’ş-şebeh) ve benzetme edatıdır. Teşbih, bu unsurların bulunup bulunmamasına göre çeşitlenmekte farklı isimlerle adlandırılmaktadır.⁹⁸³

eş-Şebrâvî’nin şiirlerinde de teşbih sanatının çok sık kullanıldığı anlaşılmaktadır. Örneğin bir şiirinde şair sevgiliyle uzun bir aradan sonra kavuşmasını, uzun süre emzirilmemiş bir bebeğin memeyle buluşmasına benzetmektedir.⁹⁸⁴[Hafif]

13 فَتَلَقَيْتُهُ كَمَا يَتَلَقَى النَّبِيَّ
ذِي طِفْلٍ بَعِيدٍ عَهْدَ الرِّضَاعِ

Onu emzirme döneminden uzak kalmış bir bebeğin memeyi karşıladığı gibi karşıladım.

Bu teşbihte müşebbeh, sevgiliyle kavuşma; müşebbehün bih, bebeğin memeyle buluşması; benzetme edatı ك’ tır. Dolayısıyla teşbihin dört unsurundan üçü yer almaktadır. Vechü’ş-şebeh’in yer almadığı bu tür teşbihlere teşbih çeşitlerinden mücmel teşbih, teşbih edatının yer aldığı teşbihlere de mürsel teşbih adı verilmektedir.⁹⁸⁵

Şair bir başka teşbihinde de Kahire’de bulunan Hz. Hüseyin meşhedini Peygamberimiz (s.a.v.)’in ravzasına benzetmektedir.⁹⁸⁶[Serî’]

16 كَمْ فِيهِ مِنْ نُورٍ وَمِنْ رَوْقٍ
كَأَنَّهُ رَوْضَةٌ حَيْرٍ الْأَنْامِ

Onda pek çok nur ve parlaklık vardır. Sanki o insanların en hayırlısının

⁹⁸³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 332-355; Safiyyüddin el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye fî ‘Ulûmi’l-Belâga ve Mehâsini’l-Bedî’*, s. 184, thk. Nesîb Neşâvî, 2. b. Dâru Sâdir, Beyrût, 1992; İbn Hicce, *Hizânetu’l-Edeb*, I, 383; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti’l-Funûn ve’l-‘Ulûm*, I, 434-445, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, 1. b. Beyrût, 1996; Abdülaziz ‘Atîk, *‘İlmu’l-Beyân*, s. 64-94, Dâru’n-Nehdati’l-‘Arabiyye, Beyrût, 1985; Maflûb, *Mu‘cemu’l-Muštalahâti’l-Belâgiyye*, s. 323-350; Ahmed Mustafa el-Merâğî, *‘Ulûmu’l-Belâga*, s. 213-234, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 3. b. Beyrût, 1993; İsmail Durmuş, “Teşbih”, *DİA*, XL, 553, İstanbul, 2011.

⁹⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

⁹⁸⁵ Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatu’l-Vâdiha*, s. 24, Dâru’l-Meârif, Kahire, tsz.

⁹⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 67.

(Peygamberimiz (s.a.v.)'in) bahçesidir.

Edat olarak كَانُ'nin kullanıldığı teşbih yukarıdaki gibi mürsel mücmel bir teşbihtir. Çünkü teşbihte edat mevcut olmakla birlikte vechü'ş-şebeh bulunmamaktadır.

كَانَ ile yapılan bir başka mürsel mücmel teşbihte şair Nil nehrinin kollarını savaş zamanı zırhlarını giymiş bir vaziyette sıra sıra duran askerlerden oluşmuş saflara benzetmektedir.⁹⁸⁷[Hafif]

28 فَنَوَاتُ كَانَتْهَا الزَّرْدُ الْمَنْدُ ظُومُ وَقَتِ الْهَيْجَاءِ تَحْتَ اللِّوَاءِ

(Bu derenin) kolları ise savaş zamanı sancağın altında sıra olmuş zırhlar gibidir.

Yine şair, Hz. Hüseyin meşhedindeki kapılara yazılmak üzere nazmettiği şiirinde meşhedi Beyt-i Haram'a benzeterek Beyt-i Helal diye adlandırmaktadır.⁹⁸⁸[Hafif]

9 إِنَّ هَذَا فِي مِصْرَ بَيْتٌ حَلَالٌ مِثْلُ مَا فِي الْحِجَازِ بَيْتٌ حَرَامٌ

Hicaz'da Beyt-i Haram'ın olduğu gibi Mısır'da da Beyt-i Helal vardır.

Mürsel ve mücmel olan bu teşbihte benzetme anlamında مثل kelimesi kullanılmıştır.

Peygamberimiz (s.a.v.)'e bir tevssül şiirinde de şair, Peygamberimizin mucizelerini gizlenmesi mümkün olmayan güneş ışınlarına benzetmektedir.⁹⁸⁹[Vâfir]

21 وَكَمْ لَكَ مُعْجَزَاتٍ ظَاهِرَاتٍ كَضَوْءِ الشَّمْسِ لَيْسَ لَهَا إِخْفَاءُ

Senin güneş ışığı gibi gizlenmeyen apaçık nice mucizelerin vardır.

Bu beyitteki teşbih de mürsel mücmel teşbihtir.

⁹⁸⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 5.

⁹⁸⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 68.

⁹⁸⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4.

Şair bir emirin yaptırdığı köşkü methettiği bir şiirinde onu, güzellik ve parlaklık yönüyle dolunaya benzetmektedir:⁹⁹⁰[Tavîl]

3 يَلُوحُ عَلَى الْأَبْصَارِ كَالْبَدْرِ بِهَجَّةٍ وَيَبْدُو بِهِ نُورُ الْعُلَا وَيَبِينُ

Gözlere parlaklık yönüyle dolunay gibi görünüyor ve onda yüceliğin nuru belirip ortaya çıkıyor.

Bu beyitte teşbih unsurlarının tamamı yer almıştır (tâmu'l-erkân). Müşebbeh, köşk; müşebbehün bih, dolunay; vechü'ş-şebeh, parlaklık, güzellik; benzetme edatı ise ك'tır.

Şair, Ali b. Taceddin (ö.1172/1758)'in yazdığı eserini methederken onu dizilmiş incilere benzetmektedir:⁹⁹¹[Basîl]

46 وَوَمَدُّ وَجَدْتُكَ تُبْدِي لَفْظًا كَدَّرٍ مُنْظَمٍ

Seni bulduğumdan beri dizilmiş inciler gibi sözler ortaya koyuyorsun.

Sadece vechü'ş-şebeh'in bulunmadığı bu beyitte mürsel mücmel teşbih vardır.

2.3.3.2. İstiâre

Bir edebiyat terimi olarak istiâre alakası benzerlik olmak üzere bir karineye dayalı olarak bir kelimenin başka bir kelime yerine kullanılmasıdır⁹⁹². Diğer bir ifade ile istiare teşbihin iki temel unsurundan birinin hazfedilmesi demektir⁹⁹³.

İstiârenin temel unsurları müsteâr minh (müşebbeh bih) ile müsteâr leh (müşebbeh)'tir. Müsteâr minh, kendisinden mana eğretilenen; müsteâr leh ise kendisine mana eğretilenen demektir.⁹⁹⁴

⁹⁹⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

⁹⁹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 66.

⁹⁹² İsmail Durmuş ve İskender Pala, "İstiare", *DİA*, XXIII, s. 315, İstanbul, 2001.

⁹⁹³ el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedi'iyye*, s. 126; İbn Hıccce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 109-111; Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâğatu'l-Vâdiha*, s. 77.

⁹⁹⁴ Durmuş ve Pala, "İstiare", *DİA*, XXIII, s. 316.

Fahreddin er-Râzî istiârede amacın teşbihte mübalağa yapmak olduğunu belirtmektedir⁹⁹⁵. Dolayısıyla istiâre ifadeyi daha etkili hale getirmek üzere edebiyatçılar tarafından sıklıkla kullanılan beyânî bir üsluptur.

Anlatıma bir vurgu ve etkileyicilik kazandıran istiâre eş-Şebrâvî'nin şiirlerinin çoğunluğunda bulunmaktadır. Örneğin bir şiirinde şair şöyle demektedir:⁹⁹⁶[Basît]

9 وَسِلْكُ عِقْدٍ إِذَا لَاحَتْ فَرَائِدُهُ أَعْنَاكَ رَوْنُقُهَا عَنْ جَوْهَرِ الصَّدْفِ

(O) incileri görüldüğü zaman parlaklığı seni sedef cevherine muhtaç bırakmayan bir gerdanlıktır.

Bu beyitte şair سلك عقد (gerdanlık) ifadesiyle şair methettiği şahsı kasdetmektedir. Dolayısıyla müsteâr minh (müşebbeh bih) سلك عقد, müsteâr leh (müşebbeh) ise şahıstır. Bu beyitte müsteâr min söylenip müsteâr leh hazfedilmiştir. Bu tür istiârelere istiâre-i taşrihiye adı verilmektedir.⁹⁹⁷

Şair, Köprülü Abdullah Paşa'yı methettiği şiirinde onu ilmi konusunda denize benzeterek istiâre-i taşrihiye üslubunu kullanmıştır:⁹⁹⁸[Vâfir]

33 وَإِنْ حَادَتْهُ فِي الْعِلْمِ تَلْقَى بُحُورًا مَوْجُهَا دُرٌّ النُّحُورِ

Eğer konuşursan onunla ilim hakkında, karşılaşsın dalgaları gerdanların incisi olan denizlerle.

Bu beyitte memdûh Köprülü Paşa müşebbeh, denizler (بحور) ise müşebbeh bihtir. Ayrıca dalgaların gerdandaki incilere benzetilmesi de belîğ bir teşbihtir.

Şairin bir başka şiirinde de soyut bir kavram olan ihtiyarlık, gören, konuşan ve tavsiyelerde bulunan bir varlık olan insana benzetilmiş ve şairle konuşmuştur. Söz konusu beyitler şu şekildedir:⁹⁹⁹[Mutekârib]

⁹⁹⁵ Fahreddin er-Râzî, *Nihâyetü'l-Îcâz fi Dirâeyti'l-Î'câz*, s. 133, thk. Naşrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sâdır, 1. b. Beyrût, 2004.

⁹⁹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 50.

⁹⁹⁷ 'Atîk, *İlmu'l-Beyân*, s. 176; Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-Vâdiha*, s. 77.

⁹⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 39.

1 يَقُولُ لِي الشَّيْبُ لَمَّا رَأَى وُلُوعِي بِقَدِّ وَحَدِّ وَجِيدِ

İhtiyarlık bana şöyle diyor, benim tutkumu görünce endama, yanağa ve gerdana:

2 تُرِيدُ مِنَ الْعَائِيَاتِ الْوَصَالَ وَشَيْبِكَ يَنْهَاكَ عَمَّا تُرِيدُ

“Talep ediyorsun dilberlerden buluşmayı velakin, ihtiyarlığın engelliyor seni arzuna ulaşmaya.”

Bu beyitlerde الشيب (ihtiyarlık) müşebbeh veya müsteâr leh; müşebbeh bih veya müsteâr minh ise gören, konuşan ve nasihat eden insandır. Dolayısıyla müşebbeh bih hazfedilip müşebbeh zikredilmiş, ancak cümlede müşebbeh bih ile ilgili bazı kelimelere yer verilmiştir. Bu tür istiârelere istiâre-i mekniyye adı verilmektedir.¹⁰⁰⁰

Bir başka istiâre-i mekniyye örneği şu beyitte görülmektedir:¹⁰⁰¹[Basî]t]

13 يَرَى وَيَسْمَعُ مِنِّي كُلَّ مَا نَطَقْتُ بِهِ الصَّبَابَةُ أَوْ مَا أَظْهَرَ الشَّجْنُ

O (aşk konusunda rakip olan kişi), sevdanın bana söylediklerini dinliyor veya üzüntünün ortaya çıkardığını görüyor.

Bu beyitte sevda (الصباية) insana benzetilmiştir. Bu benzetmenin karinesi ise insana ait olan konuşma filidir.

Bir başka beyitte şairin bir köşkü sağlam bir kaleye benzeterak istiâre yaptığı görülmektedir:¹⁰⁰²[Tavîl]

13 يَسِيرٌ عَلَى الْفَصَادِ سَهْلٌ وُلُوجُهُ وَلَكِنَّهُ حِصْنٌ يَعِزُّ حَصِينٌ

Ona girmek yönelenler için basit ve kolaydır. Fakat o bir kaledir ki güçlü olan şerefli olur.

⁹⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28.

¹⁰⁰⁰ el-Ĥatîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa‘duddîn b. Ömer el-Kazvînî, *et-Telhîş fî ‘Ulûmi’l-Belâga*, s. 325; ‘Atîk, *‘İlmu’l-Beyân*, s. 176; Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatü’l-Vâdiha*, s. 77; Durmuş ve Pala, “İstiare”, *DİA*, XXIII, s. 316.

¹⁰⁰¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

¹⁰⁰² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

Bu beyitte köşk, kaleye (حصن) benzetilerek istiâre-i taşrîhiyye yapılmıştır.

Cümlede müsteâr minh (حصن) zikredilmiş müsteâr leh (قصر) ise hazfedilmiştir.

2.3.3.3. Kinaye

Kinayeli anlatım (örtülü anlatım) bir şey söyleyip başka bir şey kasetmektir.¹⁰⁰³ Ancak söylenen sözün hakiki ve mecazi manalarının birlikte anlaşılması da muhtemel bir durumdur.¹⁰⁰⁴

Kinayeli anlatım edebiyatçıların ince zekasını ortaya koyan ve şairin kasdı anlaşıldığında sözlerini daha etkili hale getiren bir üsluptur.

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde de yer yer kinayeli anlatımlara rastlanılmaktadır.

Örneğin bir şiirinde şarabı kasederek العنب بنت ifadesini kullanmıştır.¹⁰⁰⁵[Mutekârib]

15 أَمَا وَالَّذِي زَانَ مِنْكَ الْجَبِينِ وَأَوْدَعَ فِي اللَّحْظِ بِنْتَ الْعَنْبِ

Alnını süsleyip bakışlara şarabı yerleştirene yemin olsun!

Bu beyitte meşhur kinayelerden biri kullanılmaktadır. “Üzümün kızı” ifadesinden “şarap” kasedildiği çok açık ve Arapça’da bilinen bir şeydir. Sevgilinin bakışları şaire göre çok etkili olduğu için bakışlar muhatabı etkilemekte adeta şarap gibi sarhoş etmektedir. Bu anlamda çok güzel ve etkileyici bir ifade olmuştur.¹⁰⁰⁶

الباع kelimesi¹⁰⁰⁷ ile yapılan kinayeler Arapça’da yaygın olarak

kullanılmaktadır. Bu kelime ile yapılan kinayelere رَحْبُ الْبَاعِ / بَسِيطُ الْبَاعِ (kulacı geniş

¹⁰⁰³ Maflûb, *Mu'cemu 'l-Muštalahâti 'l-Belâgiyye*, s. 568.

¹⁰⁰⁴ Ebu'l-Feth Dıyâuddîn Naşrullah b. Muhammed eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve 'ş-Şâ'ir*, III, 52, thk: Ahmed el-Hüfi-Bedevî Tabâne, Riyad, 1983; el-Hıllî, *Şerhu 'l-Kâfiyeti 'l-Bedi'yye*, s. 201; Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatu 'l-Vâdiha*, s. 125; İsmail Durmuş, “Kinaye”, *DİA*, XXVI, 34, İstanbul, 2002.

¹⁰⁰⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 8.

¹⁰⁰⁶ Bu şiirin sanat çevreleri tarafından bilindiği ve bestelendiği yukarıda ifade edilmiştir.

¹⁰⁰⁷ el-Halîl, *Kitâbu 'l-'Ayn*, I, 173; Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Enşârî İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, VII, 22, 3. b. Dâr Sâdir, Beyrût, h. 1414.

yani cömert), ضيق الباع (kulacı dar yani cimri), طويل الباع (kulacı uzun yani güçlü-
muktedir (Türkçe’de eli-kolu uzun)), قصير الباع (kulacı kısa yani güçsüz) ifadeleri
örnek gösterilebilir. eş-Şebrâvî’nin şiirlerinde de bu tür kinayelere rastlanılmaktadır.
Örneğin bir beytinde şair şöyle söylemektedir:¹⁰⁰⁸[Muhalleu‘l-Basîf]

14 يُقَصِّرُ يَا غُصْنُ عَنْكَ بَاعِي جَلَّ الَّذِي بِالْجَمَالِ مَدَّكَ

Sana karşı aciz kalırım ey fidan! Sana bu güzelliği ihsan eden çok yücedir.

Bu beyitte şair kinayeli bir anlatımla sevgiliye karşı kulacının kısılalığından
yani onun karşısında aciz kaldığından söz etmiştir.

Diğer bir şiirinde de yine aynı kelimeyi kullanarak kinaye üslubunu
kullanmıştır:¹⁰⁰⁹[Vâfir]

6 هُمَا قَدْ شَمَّرَا لِلْمَجْدِ بَاعًا لِيَكْتَسِبَا بِذَاكَ الْبَاعَ فَضْلًا

O ikisi fazilet elde etmek üzere şeref için bir kulaç hazırladılar.

Bu beyitte şair işaretlenmiş ifade (şeref için kulaç hazırlamak) hakkında
methiye yazdığı çocukların şeref için gerekli ahlaki özelliklerle donandıklarını ve bu
kabiliyette olduklarını ifade etmek üzere böyle bir ifade kullanarak anlatımını daha
zengin hale getirmiştir.

Art arda iki beyitte kinayeli anlatımın yer aldığı bir örnek şairin şu
beytidir:¹⁰¹⁰[Vâfir]

54 فَحُذِّهَا بِنْتٌ يَوْمَ وَهِيَ لَفْظٌ قَصِيرٌ لَيْسَ يَحُلُو عَنْ قُصُورِ

*Kabul et bu methiyeyi günün kızı (acele söylenmiş) olarak. O kusurları olan kısa bir
sözdür.*

55 وَعُذْرِي وَاضِحٌ فِيهَا لِأَيِّ لَدَى الْفُضْلَاءِ ذُو بَاعٍ قَصِيرِ

¹⁰⁰⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26.

¹⁰⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 57. Şiir ileri gelen bir zatın yeni doğan iki çocuğunu methetmek üzere
1146/1733 tarihi düşürülerek yazılmıştır.

¹⁰¹⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

Bu kasidenin böyle olmasında mazeretim açıktır. Çünkü ben faziletli katında kısa kulaçlıyım (acizim).

Bu beyitlerden ilkinde بنت يوم (günün kızı) ifadesiyle şiirin çok fazla düşünülmeden aceleyle söylenmiş olduğu ifade edilmek istenmiştir. Diğer beyitte geçen باع قصير (kısa kulaçlı) ifadesiyle de şair Köprülü Abdullah Paşa gibi değerli bir valiyi methetme konusunda kendinin yeterli olmadığını kinaye yoluyla anlatarak mazeret beyan etmektedir.

Kinayeli anlatıma bir diğer örnek de şu beyittir:¹⁰¹¹[Basîf]

16 هَذَا لِسَانِي قَصِيرٌ عَنْ مَدِيحِكُمْ لَا أَسْتَطِيعُ إِلَيْهِ إِنْ أَمَدَّ يَدَا

İşte bu dilim sizi övme konusunda yetersizdir. Buna gücüm yetmiyor, el uzatsam da.

Bu beyitte şair bir şerifi methetme konusunda dilinin kısa olduğunu söyleyerek kinayeli bir şekilde medih konusunda yetersiz kaldığını ifade etmek istemektedir. Ayrıca ikinci şatırda el uzatma ifadesiyle söz konusu şahsın yaşadığı sıkıntıya karşı ona yardım etme isteğini kinayeli bir şekilde anlatmaktadır.

eş-Şebrâvî Mısır'da bulunan Hz. Hüseyin meşhedinin içerisindeki ilk kapıya yazılmak üzere yazdığı şiirinde de kinayeli anlatıma yer vermiştir:¹⁰¹²[Hâfif]

10 فَادْخُلُوهُ فَإِنَّهُ بَابٌ فَتْحٍ فِيهِ أَمْنٌ وَرَاحَةٌ وَاعْتِنَانٌ

Oraya giriniz. Çünkü o açık bir kapıdır. Orada emniyet, rahat ve yararlanma vardır.

Bu beyitte “açık olmanın kapısı” ifadesiyle kinayeli bir şekilde her türlü problemi olan insanların sıkıntılarının giderileceği ya da gece-gündüz sürekli ziyaret edilebileceği yahut da günahlı-günahsız her tür insanın gelebileceği bir iyilik kapısı gibi anlamlar kastedilmiştir.

Şairin Peygamberimiz (s.a.v.)’e tevessül şiirlerinin birinde de kinayeli anlatım şu şekilde bir örnek görülmektedir:¹⁰¹³[Kâmil]

¹⁰¹¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 22.

¹⁰¹² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 68.

23 سِرُّ الْوُجُودِ وَقُطْبُ دَائِرَةِ الشُّهُوِ دِ وَمَنْ لَهُ الْمَجْدُ الرَّفِيعُ نِطَاقُ

Mevcûdâtın sırrı, âlemin kutbu ve yüce şeref kendisine kuşak olan kişi.

Bu beyitte “şeref kendisine kuşaktır” ifadesiyle Peygamberimiz (s.a.v.) ve şeref arasındaki bağ (nispet) kinaye yoluyla bildirilmiştir.

Yukarıda bazı örnekleri verilen teşbih, istiâre ve kinaye gibi beyânî üslupların şair tarafından sıkça kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum, başka edebî ürünlerde olduğu gibi eş-Şebrâvî'nin şiirlerinin kalitesini artırmakta ve şiirleri daha etkili ve zengin anlamlı hale getirerek dinleyiciler açısından edebî bir zevk hissetmelerine katkı sağlamaktadır.

2.3.4. Bedî'î Sanatlardan Yararlanma

Bir edebî eseri lafız ve mana yönünden etkili ve güçlü kılmak için başvurulan unsurlardan biri de eserin bedî'î sanatlarla zenginleştirilmesidir. Arap edebiyatında da geçmişten bugüne yazılan eserlerde bu durumu görmek mümkündür. Ancak kimi araştırmacılara göre sanatlı anlatım Memlûkler ve Osmanlılar dönemindeki eserlerde daha yoğun bir şekilde bulunmakta hatta Osmanlı dönemi eserlerin bir özelliği olarak gösterilmektedir¹⁰¹⁴.

Bu başlık altında bedî'î ilminin verilerinden yararlanılarak eş-Şebrâvî'nin şiirleri incelenecek ve şairin edebî sanatları kullanmasına örnekler verilecektir.

2.3.4.1. Cinas

Bedî'î sanatının lafzı güzelleştiren sanatları arasında yer alan cinas “yazılışları aynı fakat anlamları farklı olan iki kelimenin bir arada kullanılması sanatıdır”.¹⁰¹⁵

¹⁰¹³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 54.

¹⁰¹⁴ Heddâra, *Dirâsât fi'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-'Hadîs*, s. 15.

¹⁰¹⁵ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, I, 321; Bedreddin b. Mâlik İbnü'n-Nâzım, *el-Mısbâh fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, s. 183, thk. Hüsnâ Abdülcilil Yusuf, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, tsz.; Şerefuddîn et-Tîbî, *el-Beyân fi't-Tibyân*, s. 286, thk. Abdussettar Hüseyin Mebrûk Zemmût, 1977; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 64; İbn Hıccce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 74; es-Suyûtî, Celaleddin, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, s. 325, 326, thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî ve Emîn Lokman el-Habbâr, *Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye*, 1. Bs, Beyrût, 2011; et-Tehânevî, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn*, I, 588; Abdülfettah Besyûnî, *İlmu'l-Bedî'*, s. 271, 4. b. Muessesetu'l-Muhtâr, Kahire, 2015; Hulusi Kılıç ve Kâzım Yetiş, “Cinas”, *DİA*, VIII, 12, İstanbul, 1993.

Cinas sanatı okuyucu ve dinleyicilerin hoşuna giden aynı zamanda şairlerin kelimeleri kullanmadaki hünerlerini sergilemelerine olanak veren bir sanattır.

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde cinas sanatının yer yer kullanıldığı görülmektedir. Örneğin bir şiirinde tam cinas sanatını şöyle kullanmıştır:¹⁰¹⁶[Meczû'r-Recez]

1 وَيَ عَزَّالَ لِحَظُهُ يَصِيدُ مَنْ صَادَفَهُ

Benim, bakışları, rastladığını avlayan bir ceylanım var.

2 فَإِنْ يَكُنْ فِي عَصْرِنَا مُهْفَهَفٌ صَادَ فَهُوَ

Eğer zamanımızda avlayabilecek zarif bir güzel varsa ancak odur.

Bu şiirde صادفه kelimesi ikiye bölünerek anlamlı iki kelime oluşturulmuş ve ortaya tam cinas çıkmıştır.

Bir başka şiirinde ise nakıs cinas sanatı ile ilgili bir örnek mevcuttur.¹⁰¹⁷[Basîf]

1 يَفْدِيكَ يَا بَدْرُ صَبِّ مَا بَحَلَّتْ عَلَى جَفْنِيهِ بِالنَّوْمِ إِلَّا بِالْذُّمُوعِ سَخَا

Gözlerinden uykuyu esirgediğin ve onun da cömertçe gözyaşı akıttığı sürece bir âşık sana fedadır ey dolunay!

2 مَا زَالَ فِي صَفْحَاتِ الْحَدِّ مُجْتَهِدًا يُكْرِرُ الْوَجْدَ حَتَّى فِي الْحَشَى رَسَخَا

Hâlâ yanaklar içinde tüm gücünü sarf etmektedir. Coşkuyu yinelemektedir hatta içine iyice yerleşmiştir.

Beyitlerin sonundaki kelimelerde bir harf farkı ile bir benzerlik vardır. Dolayısıyla bu iki kelime arasında nakıs cinas bulunmaktadır.

Nakıs cinasa bir başka örnek de şu beyittir.¹⁰¹⁸[Haffif]

¹⁰¹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 53.

¹⁰¹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 20.

¹⁰¹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 74.

18 يَا سُرُورَ الزَّمَانِ حَيِّمَ عَلَيْنَا وَالْقَنَا بِالْقِنَانِ أَوْ بِالْقِيَانِ

Ey zamanın süruru, kuşat bizi ve kadehlerle veya cariyelerle karşıla!

قنان ve قيان kelimeleri arasında bir harf fark ile nakıs cinas gerçekleşmiştir.

Şairin daha pek çok şiirinde nakıs cinasa rastlamak mümkündür.

2.3.4.2. İktibâs

Lafzî güzelleştiricilerden olan iktibâs sanatı “ayet olduğuna işaret edilmeden sözün Kur’ân-ı Kerim’den bir bölüm içermesi” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰¹⁹ Hadîs-i şeriflerden yapılan iktibaslar da edebî sanat kabul edilmiştir. Bu sanat icra edilirken ayet ve hadis metinlerinde küçük değişiklikler yapılması caiz görülmüştür. İktibas sanatıyla ifadelere canlılık, etkileyicilik, kazandırıldığı gibi cümlelerin pekiştirilmesi ve güzelleştirilmesi de sağlanmış olmaktadır.¹⁰²⁰

Küçük yaşta Kur’ân’ı hıfzeden ve dinî ilimlerde söz sahibi bir âlim olan eş-Şebrâvî iktibâs sanatını şiirlerinde yer yer kullanmıştır. Bir şiirinde Mü’minûn suresi 36. ayetten, küçük bir değişiklikle şöyle iktibâsta bulunulmuştur:¹⁰²¹[Mutekârib]

11 وَلَيْتَكَ أَوْعَدْتَهُمْ عَوْدَةً وَهَيْهَاتَ هَيْهَاتَ مَا يُوعَدُونَ

Keşke sen onlara mutlaka döneceğine dair söz verseydin. Heyhat ki, vadedildikleri şey ne kadar da uzak!

Bu beyit şairin ilim ehli bir arkadaşının vefatı üzerine yazdığı mersiyeden alınmıştır. Şair, vefat eden arkadaşının geri gelmek üzere söz vermesini arzulamış ancak bunun imkansız bir şey olduğunu ayet-i kerimeden iktibas ederek ağıt yakmıştır. Âyet-i kerime لما توعدون هيهات هيهات şeklindedir.

Dîvân’da iktibâs sanatına bir başka örnek şu şekildedir:¹⁰²²[Hafîf]

¹⁰¹⁹ el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedî’iyye*, s. 326; Ahmed b. Ali el-Fezârî el-Kalkaşendî, *Şubhu’l-A’şâ fi Şinâ’ati’l-İnşâ*, I, 237, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, tsz.; İbn Hicce, *Hizânetu’l-Edeb*, II, 455.

¹⁰²⁰ İsmail Durmuş, “İktibas” *DİA*, XXII, 52, İstanbul, 2000.

¹⁰²¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 73.

15 هُمْ غِيَاثِي مِنْ شَرِّ يَوْمِ عَبُوسٍ إِنَّهُ كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا

Onlar imdadıma koşanlardır, abûs çehreli günün şerrine karşı. Gerçekten o günün şerri yayılıp genişler.

Bu beyitte İnsan suresinden iktibâslar yapılmıştır. Birinci şatırdaki *يوم عبوس* tamlaması surenin 10. ayetinde geçmektedir. İkinci şatırdaki işaretli kısım ise 7. ayette yer almaktadır. Beyit, ehlibeyti medih şiirlerinden birinde geçmektedir. Şair Kıyamet gününün şerrinin çok yaygın olduğunu ve o gün kendisine ehlibeytin yardım edeceğini ümit etmektedir.

Peygamberimiz (s.a.v.)’e tevessül şiirlerinin birinde onun yüce bir ahlaka sahip olduğunu ifade eden ayetten iktibâs edildiği görülmektedir.¹⁰²³[Vâfir]

23 وَأَنْتَ لَنَا عَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ¹⁰²⁴ وَتَحْنُ عَلَى الْعُمُومِ لَكَ الْفِدَاءُ

Sen bizim için “yüce bir ahlak üzeresin.” Biz umumiyetle Sana fedayız.

Şairin bazı alıntıları ayetlerden bir cümle şeklinde olmayıp bir tamlama biçimindedir. Örneğin Hac suresinin 45. ayetindeki *وقصر مشيد* tamlamasını şair bir sarayı methedip edip tarih düşürmek amacıyla yazdığı şiirinde kullanmıştır.¹⁰²⁵[Tavîl]

2 وَقَصْرٌ مَشِيدٌ كُلُّ مَجْدٍ لَهُ إِلَى مَعَالِيهِ شَوْقٌ زَائِدٌ وَحَيْنٌ

(O), bütün şeref ve itibarı yüceliğine ilave bir arzu ve özlem olan muhteşem bir saraydır.

İktibâsın tanımında “ayet olduğuna işaret etmeden” ifadesi geçmektedir. Ancak eş-Şebrâvî bazı şiirlerinde Kur’ân’da yer aldığına değinerek alıntılar

¹⁰²² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 36. Çalışmanın başka yerlerinde bulunan iktibâs sanatlarına ilgili yerlerde değinilmiştir. Yer kaplamaması için buraya alınmayan bazı örnekler için bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4, 35, 36, 50.

¹⁰²³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4.

¹⁰²⁴ Kalem suresi, 4. ayet.

¹⁰²⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78. Bu tür alıntılara başka örnekler için bkz. eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4, 36 (2 adet).

yapmaktadır. Örneğin Peygamberimiz'e tevessül şiiirlerinin birinde Duha suresinde geçtiğini zikrederek şöyle bir alıntı görülmektedir:¹⁰²⁶[Vâfir]

24 قَرَأْنَا فِي الضُّحَىٰ وَلَسَوْفَ يُعْطَىٰ
فَسَّرَ قُلُوبَنَا هَذَا الْعَطَاءُ

Duha (suresi)nde “verecek” diye okuduk. Bu bağış kalplerimizi mutlu etti.

Bu tür bir alıntıya bir başka örnek de şairin şu beytidir:¹⁰²⁷[Haffif]

18 هَلْ سِوَاهُمْ قَدْ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنهُ الرَّجْءَ
سَنَ نَصًّا فِي ذِكْرِهِ مَسْطُورًا

Nas olarak (Kur'ân-ı Kerîm'de) zikri yazılı olan “Allah onlardan (günah) kirini gidermiştir” ifadesi onların dışında (başkaları için) mi?

Ehlibeyti medih şiiirlerinin birinde geçen bu beyitte Ahzâb suresinin 33. ayetinde geçen إنما يريد الله ليذهب عنكم الرجس ifadesinden alıntı yapılmıştır.

2.3.4.3. Tazmîn

İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908)'in söz ve şiiiri güzelleştiren (mehâsinu'l-keîâm ve'ş-şî'r) unsurlardan birisi olarak gördüğü¹⁰²⁸ tazmin terim olarak “şiiire başka bir şairin şiiirinden alıntı yapmak” demektir.¹⁰²⁹

eş-Şebrâvî 9 beyitlik bir gazelinde Mustafa Es'ad el-Lukaymî ed-Dimyâtî¹⁰³⁰ (ö. 1178/1765)'nin الجمال المفرد جيش و جنوده بكوكب و جودها diye başlayan 4 beyitlik şiiirindeki son beyti (حكمت حواجه عليّ و إنني راض بأحكام الرقيق الأسود) gazelinin son beyti olarak zikretmiştir:¹⁰³¹[Kâmil]

¹⁰²⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 4.

¹⁰²⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 36.

¹⁰²⁸ Ebu'l-Abbas Abdullah İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 81, şerh ve thk. İrfan Matarcî, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1. b. Beyrût, 2012.

¹⁰²⁹ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, II, 84; İbnü'l-Eşîr, *el-Meşelu's-Sâir*, III, 230 (Nesh adı vererek); el-Kazvîni, *el-İdâh*, s. 316; İsmail Durmuş, “Tazmin”, *DİA*, XL, 204, İstanbul, 2011.

¹⁰³⁰ Biyografisi ve bazı şiiirleri için bkz. el-Murâdî, *Silku'd-Durer*, IV, 154-166; el-Cebertî, I, 367-394 (el-Cebertî vefat tarihini 1173/1759 olarak verir); ez-Ziriklî, VII, 230, Ceviz, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı*, s. 135.

¹⁰³¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 26, 27.

8 وَأَسْتَشْهَدُ الْجَفْنَ الضَّعِيفُ بِأَنِّي فَارَقْتُ أَسْقَامِي وَعُدْتُ لِمَرْقَدِي

Şu zayıf gözlerim şahittir ki ben hastalıklarımı terk ettim ve yatağım için tekrar döndüm.

9 حَكَمْتُ حَاجِبُهُ عَلِيٍّ وَإِنِّي رَاضٍ بِأَحْكَامِ الرَّقِيقِ الْأَسْوَدِ

Kaşları bana hükmetti ve ben razıyım kara ince kaşların ahkâmına.

2.3.4.4.Tevriye

Tevriye kelimesi sözlükte gizlemek, saklamak gibi anlamlara gelmektedir¹⁰³². Manayı güzelleştiren sanatların en önemlilerinden sayılan tevriye bir bedî‘ terimi olarak İbn Hicce (ö. 837/1434) tarafından tevcih adıyla şöyle tanımlanmıştır: “Medih ya da başka bir mana ile herhangi bir sınırlandırma yapılmaksızın mutlak olarak bir sözün iki manaya ihtimalli bir şekilde kullanılmasıdır.”¹⁰³³ Bir başka tarife göre ise “yakın (herkes tarafından anlaşılan) ve uzak (erbabınca bilinen) olmak üzere iki anlamı olan bir kelimeyi kullanarak uzak anlamı kasetmektir.”¹⁰³⁴ Kasedilen anlam düşünülerek anlaşılabilirdiği ve zihni harekete geçirdiği için edebî değeri yüksek bir sanattır. Duygu ve düşünceleri ifade edebilmek için tevriye sanatı ile dilin zenginliğinden yararlanılmaktadır.¹⁰³⁵

eş-Şebrâvî şiirlerinde tevriye sanatını kullanarak bu konudaki başarısını da ortaya koymuştur. Yukarıda da geçtiği üzere şairin, Ali b. Taceddin el-Kal’î el-Mekkî (ö. 1172/1758)’yi methetmek üzere söylediği şiirinde de tevriye sanatı vardır:¹⁰³⁶[Basîf]

1 مَاذَا أَقُولُ إِذَا مَا جِئْتُ مُتَدِحًا وَاللَّهِ أَتَى عَلَى أَسْلَافِهِ الْأَوَّلِ

Allah onun selefini övmüşken onu methetmek üzere geldiğimde ne diyeyim?

2 إِنْ رُمْتُ رِفْعَتَهُ يَوْمًا فَمُرْتَفَعٌ وَإِنْ طَلَبْتُ لَهُ الْعُلِيَاءَ فَهُوَ عَلِيٌّ

¹⁰³² el-Halîl, *Kitâbu'l-'Ayn*, IV, 366.

¹⁰³³ İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 302.

¹⁰³⁴ Üsâme İbn Münkiz, *el-Bedî‘ fî Nakdi’s-Şi‘r*, s. 60, thk. Ahmed Ahmed Bedevî ve Hâmid Abdulmecîd, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduh, Mısır, tsz.; el-Şavvî, *el-İdâh*, s. 266; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî‘iyye*, s. 135; Besyûnî, *‘Ilmu'l-Bedî‘*, s. 184.

¹⁰³⁵ İsmail Durmuş, “Tevriye”, *DİA*, XLI, 45, İstanbul, 2012.

¹⁰³⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

Bir gün onu yüceltmek istersem o zaten yücedir. Eğer onu için yüksek makamları talep o zaten uludur (veya Ali'dir).

İkinci beyitteki علي kelimesinin akla ilk gelen anlamı “yücelik”tir. Ancak şairin övdüğü şahsın ismi de Ali'dir. Dolayısıyla bu beyitte şair övdüğü şahsı kasederek onun yüce olduğunu belirtmiş ve isminin Ali olduğunu söyleyerek tevriye yapmıştır.

Tevriye sanatının bulunduğu bir başka örnek şairin şu beytidir:¹⁰³⁷[Tavîl]

2 وَكَرَّرَ عَلَى سَمْعِي أَحَادِيثَ نِيلَهَا فَقَدْ رَدَّتِ الْأَمْوَاجُ سَائِلَهُ نَهْرًا

Tekrarla kulağıma Nil'inin hikâyelerini. Ancak dalgalar bunu isteyenini azarlayarak reddetmektedir.

Şairin Mısır'a muhabbetini ve özlemini dile getirdiği, ardından da ehlibeyti methettiği şiirinden alınan yukarıdaki beyitte geçen iki kelimedede tevriye yapılmıştır. Bunlardan birincisi سائل kelimesidir ki hem “sıvı, akıcı” anlamı vardır hem de bir şey “isteyen” anlamı vardır. İlk planda نهر kelimesinin yakın anlamından dolayı سائل kelimesi “akıcı” anlamında kullanılmış gibi gelmektedir. Ancak سائل kelimesi burada diğer anlamıyla kullanılmıştır. نهر kelimesinin ilk anlamı “yatağında akan sudur.” Uzak anlamı ise “azarlamak”tır. Burada şairin kasedettiği, yakın anlamlar ihtimal dahilinde olmakla birlikte uzak anlamdır.

eş-Şebrâvî bir şiirinde dostu Taceddin'in yaptığı çalışmayı methederken tevriye sanatına başvurmuştur. Söz konusu beyit şöyledir:¹⁰³⁸[Tavîl]

3 وَرَيْبَتْ هَذَا الدِّينَ بِالنَّظْمِ فَأَنْتَنِي يُنَادِي أَفِيحَارًا زَيْنَ الدِّينِ تَاجَهُ

Bu manzûmeyle dini süsledin o da salınarak yürüyor ve övünerek şöyle nida ediyor:

¹⁰³⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 34.

¹⁰³⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 18.

Tâcî (Taceddin) dinî süsledi.

Bu beyitte, manzûme yazarı Taceddin'in ismini oluşturan kelimelerin yerleri değiştirilerek akîde konusunda yaptığı çalışmasıyla dinin tacı tarafından dinin süslendiği belirtilerek aslında uzak anlam olarak müellif Taceddin kastedilmiştir.

eş-Şebrâvî'nin, Köprülü Abdullah Paşa'nın maiyetinden biri olan Abdülgafûr Efendi'ye istidâ'da bulunduğu şiirinde de tevriye sanatı bulunmaktadır.¹⁰³⁹[Vâfir]

17 وَإِنَّ اللَّهَ مَوْلَانَا غَفُورٌ وَأَنْتَ كَمَا تَرَى عَبْدُ الْغَفُورِ

Mevlamız Allah gafurdur. Sen de gördüğün gibi Gafur'un kulu (Abdulgafur)' sun.

Bu beyitte عبد الغفور ifadesinin yakın anlamı “Gafur'un kulu” iken uzak anlamı olan özel isim (Abdulgafur) kastedilerek tevriye sanatına başvurulmuştur.

Tevriye sanatına bir başka örnek şu beyitte bulunmaktadır:¹⁰⁴⁰[Hâfif]

15 وَلِمِصْرٍ فَخْرٌ عَلَى كُلِّ مِصْرٍ وَهِيَ طَالِعٌ بِقَبْرِكَ سَعْدٌ

Mısır'ın bütün şehirlere karşı bir övüncü vardır. Senin kabrinden dolayı onun iyi bir şansı vardır.

Bu beyitte şair Mısır'ın Hz. Hüseyin'den dolayı diğer şehirlere daha üstün ve şanslı olduğunu belirtmiştir. مصر kelimesi Arapça'da ülke manasında ve özel ad olarak Mısır ülkesi anlamında kullanılabilir. Beyitteki birinci Mısır kelimesi ile özel isim olan Mısır ülkesi kastedilerek tevriye sanatına başvurulmuştur.

2.3.4.5. Tıbâk

Sözlükte “uygunluk, eşitlik” anlamına gelen tıbak kelimesi bir bedî' terimi olarak “zıt anlamlı kelimelerin aynı beyitte kullanılması” demektir.¹⁰⁴¹ Tıbâk,

¹⁰³⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 38.

¹⁰⁴⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 23.

¹⁰⁴¹ Ebu'l-'Abbâs Sa'leb, *Ḳavâidu's-Şi'r*, s. 37, thk. Muhammed Abdulmun'im Hâfâcî, 1. b. ed-Dâru'l-Mıṣriyyeti'l-Lübnâniyye, Kahire, 1996; el-Hıllî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedi'iyye*, s. 72; İbn Hıccce, *Hiżânetu'l-Edeb*, I, 156.

eşyanın zıddıyla kâim olacağı ilkesinden hareketle, zıddı ifade edilen bir kelime veya terkinin anlamının daha açık ve etkileyici olacağı düşüncesiyle söz sanatlarından biri kabul edilmiştir.¹⁰⁴²

eş-Şebrâvî'nin, şiirlerinde tıbâk sanatına yer verdiği görülmektedir. Örneğin bir methiyenin tabiat tasviri bölümünde şair “gülme ve ağlamak” kelimelerini bir beyitte zikretmiştir.¹⁰⁴³[Basîf]

6 وَالسُّحْبُ تَبْكِي وَتَغْرُ الرُّوضِ مُبْتَسِمٌ
وَالْأَفْحُونَ عَدَا بِالطَّلِّ مُلْتَحِفًا

Bahçenin ağzı (yüzü) gülümserken bulutlar ağlıyor. Papatyalar ise yağmurla sarmaş dolaş olmuş.

Bu beyitte bulutlar, bahçe ve papatyalar insana benzetilerek istiâre sanatına başvurulmuştur.

Bir diğer şiirinde zıt anlamlı kelimelerden “yardım-hüsran, kâr-zarar” kelimelerinin kullanılarak tıbâk sanatına yer verildiği görülmektedir.¹⁰⁴⁴[Basîf]

12 يَوْدُ مِنْهَا الْفَقَى الْمَعْرُورُ نُصِرْتَهَا
وَإِنَّمَا نَصْرُهَا لِلْمَرْءِ خِذْلَانُ

O gecelerden (geleceklere karşı) gururlu kişi gecelerin yardımını ister. Ancak onların yardımı bir kişiye hüsrandan başka bir şey değildir.

13 يَظُنُّ مَتَجَرَّهَا رِيحًا فَيَتَّبِعُهَا
وَمَا دَرَى إِنَّ ذَاكَ الرِّيحُ خُسْرَانُ

İnsan, o gecelerin ticaretini kâr zannederek onların peşine düşer ama bilmiyor ki, asıl o kâr, zararın ta kendisidir.

Bir mersiye den alınan yukarıdaki beyitlerde şair, geçen zamanın insanın aleyhine işlediğini ve kişinin yardımsız bırakılacağını ifade ederek vefat eden şahsın peşinden üzüntülerini dile getirmektedir.

Tıbâk sanatına örnek olabilecek bir başka örnek şairin şu beytidir:¹⁰⁴⁵[Hafif]

¹⁰⁴² İsmail Durmuş, “Tezat”, *DİA*, XLI, 59, İstanbul, 2012.

¹⁰⁴³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 51.

¹⁰⁴⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 72.

¹⁰⁴⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

10 يَا خَلِيلِي قَلِيلٌ وَصَلِّ كَثِيرٌ مِنْ حَبِيبٍ مُدَلَّلٍ مَنَاعٍ

Dostlarım, az buluşmak nazlı ve engelleyici sevgilide çok olur.

Bir gazelden alınan bu beyitte şair, ne kadar çok arzulasalar da pek çok sevgili ile âşıkların buluşmalarının az olduğunu belirtmektedir. Beyitte zıt anlamlı kelimelerden قليل ve كثير kullanılarak tıbâk sanatı icra edilmiştir.

Yine aynı gazelde gece ve sabah kelimeleri bir beyitte kullanılarak tıbâk sanatına yer verildiği görülmektedir.¹⁰⁴⁶[Hafif]

22 لَيْلَةٌ كَادَ يَعْتُرُ الْفَجْرُ فِيهَا عِنْدَمَا أَقْبَلْتَ بِدَيْلِ الشُّعَاعِ

Bir gece ki, sen aydınlığın sonunda gelince nerdeyse sabah o gecede (ortaya çıkma konusunda) yanılacaktı.

İmam Senûsî'nin akaidle ilgili eserinin mukaddimesinin Taceddin isimli âlim tarafından nazmedilip şerhedilmesine methiye yazan şair söz konusu methiyede tıbâk sanatına yer vermiştir ki ilgili, beyit şu şekildedir:¹⁰⁴⁷[Tavîl]

6 وَكَانَ بِهِ سُوقُ التَّعْلَمِ كَاسِدًا وَلَكِنَّهُ الْآنَ اسْتَمَرَّ رَوَاجُهُ

Bu metinle ilim çarşısı kesada uğramıştı. Ama şu anda çarşıya rağbet devam etmektedir.

Bu beyitte zıt anlamlı olan “kesâd ve revâc” kelimeleri bir arada kullanılarak tıbâk sanatına yer verilmiştir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere zıtlıkların bir arada bulunması demek olan tıbâk sanatı farklı anlamları bir araya getirerek okuyucunun ya da dinleyicinin duygularını canlandırmakta ve onları tek düzelikten kurtarmaktadır.

2.3.4.6.Mukâbele

Sözlükte “karşılama, karşılık” gibi anlamlara gelen mukâbele bedî‘ terimi olarak “iki veya daha fazla kelimenin zıt anlamlılarını ya da mana olarak birbirine

¹⁰⁴⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 47.

¹⁰⁴⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 18.

karşılık olarak gelebilecek ifadeleri aynı sözün içinde zikretmektir¹⁰⁴⁸. Birbirine karşılık olarak gelen kelimelerin sayısı arttıkça mukabele sanatının kalitesi de artmaktadır.¹⁰⁴⁹

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde mukâbele sanatı ile ilgili örneklere rastlanılmaktadır. Örneğin bir şiirinde şair şöyle demektedir:¹⁰⁵⁰[Hafîf]

15 هُوَ مُرُّ الصُّدُودِ حُلُو التَّيِّبِ كَلَّمَا مَرَّ قُلْتُ مَا أَحْلَاهُ

O ayrılığı acı, meyledişi ise tatlı olandır. Her acı oluşunda da ben “ne kadar da tatlısın” dedim.

Bu beyitte şair sevgilinin ayrılığını acı, meyledişini ise tatlı olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla مر kelimesine حلو , الصدود kelimesine ise التني kelimeleri karşılık olarak zikredilerek mukâbele sanatı icra edilmiştir.

Mukâbele sanatına bir diğer örnek şairin şu beytidir:¹⁰⁵¹[Kâmil]

3 ذُو غُرَّةٍ تَحْكِي نَهَارَ وِصَالِهِ وَذُوَابِيَّةٍ تَحْكِي لَيْلِيَّ صَدِّهِ

Yüzü vardır, gelişinin gündüzüne benzeyen; kâkülü vardır gelmemesindeki karanlık geceleri andıran.

Bu beyitte نهار kelimesine ليلي kelimesine ise صال kelimesine karşılık gelmektedir.

Gazel temalı beyitlerinin birinde bulunan mukâbele sanatına başka bir örnek de şu beyitlerdir:¹⁰⁵²[Tavîl]

¹⁰⁴⁸ Kudâme b. Cafer, *Nakdü's-Şi'r*, s. 141, 193; *Cevâhiru'l-Elfâz*, s. 5, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. b. Beyrût, 1985; Ebu Ali Muhammed el-Hâtimî, *Hilyetu'l-Muhâdara fî Şinâ'ati's-Şi'r*, I, 152, thk. Cafer el-Kettânî, Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, Irak, 1979; el-Çayrevânî, *el-'Umde*, II, 15, 19; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulüm*, s. 424; İbnü'l-Esîr, *el-Meşelu's-Sâir*, III, 143; İbnü'n-Nâzım, *el-Mısbâh*, s. 192; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedi'iyye*, s. 75; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 129; es-Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân*, s. 247.

¹⁰⁴⁹ İsmail Durmuş, “Mukabele”, *DİA*, XXXI, 102, İstanbul, 2006.

¹⁰⁵⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

¹⁰⁵¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 27.

¹⁰⁵² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 29.

11 يَصُدُّ دَلَالًا ثُمَّ يَعْطِفُ رِقَّةً وَيَغْضَبُ تَيْهًا ثُمَّ يَرْضَى فَيَفْتُرُ

Uzak durur nazlanarak sonra acır yumuşayarak ve sinirlenir kibirlenerek, sonra hoş görür ve sakinleşir.

12 وَيَا طَالَمَا مَتَّعْتُ بِالْحَيِّدِ سَاعِدِي وَمَا صَدَّنِي إِثْمٌ وَلَا عَاقِبِي وَرُرُ

Gerdanla kolumu faydalandırmam ne kadar da uzun oldu. Herhangi bir günah da bana set çekip engel olmadı.

13 وَقُلْتُ لِزُهْدِي اِرْحَلْ وَلِلرُّشْدِ لَا تُنِمِ فَحُكْمُ الْهَوَى حَتْمٌ وَسُلْطَانُهُ فَهْرُ

Dedim zühdüme: “Haydi git!” Olgunluğa da: “Durma! Çünkü aşkın hükmü, kesindir ve otoritesi mecburidir.”

14 وَبِتْنَا كَمَا شَاءَ الْعَرَامُ بِحَالَةٍ تَعَارُ هَا الْجُوزَا وَيَغْبِطُهَا الْبَدْرُ

Geceledik sevdanın dilediği bir halde ki o hali kıskanır ikizler burcu ve imrenir ona dolunay.

Onbirinci beyitte geçen يصد kelimesine يعطف , يغضب kelimesine يرضى ve يفتُر

; دلال , رقة ve تيه kelimeleri de birbirlerine karşılık gelmektedir. Ondördüncü beyitte

ise تعار kelimesine تغبط , الجوزا kelimesine البدر karşılık gelmektedir.

Yine aynı şiirin bir başka beytinde mukâbele sanatına rastlanılmaktadır:¹⁰⁵³[Tavîl]

35 فَدَيْتُكَ مِنْ ذِي هَيْبَةٍ مُتَوَاضِعٍ لِأَحْبَابِهِ حُلُوٌّ لِأَعْدَائِهِ مُرٌّ

Saygın, mütevazı, dostlarına tatlı ve düşmanlarına acı olan kişiden seni fidye verip kurtardım.

أحباب kelimesine أعداء , حلو kelimesine ise مر karşılık gelmektedir.

¹⁰⁵³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 30.

2.3.4.7.Hüsnü't-Ta'lîl

Edebî bir sanat olarak “nazım veya nesirde bir olay ya da olgunun bilinen meşhur sebebini zikretmeyip başka bir sebep ortaya konulması” şeklinde tarif edilen¹⁰⁵⁴ hüsnü't-ta'lîl sözlükte “güzel bir sebep bulma” anlamındadır. Hüsnü't-ta'lîl, anlam ve ifadeyi güçlendiren ve zihinlerde farklı imgeler canlandıran sanatlardandır.¹⁰⁵⁵

eş-Şebrâvî'nin hüsnü't-ta'lîl sanatına yer verdiği bir beyti şu şekildedir:¹⁰⁵⁶[Haffif]

45 أَنجُمٌ فِي مَلَابِسِ الْعِزِّ أَضْحَتْ مِنْ سَنَاهَا شَمْسُ الضُّحَى فِي حَيَاءٍ

Onlar şeref elbiseleri içinde yıldızlardır ki kuşluk güneşi parlaklıkları sebebiyle utanmıştır.

Şair Mısır'ın güzellerini betimlediği şiirinin ilgili bölümünde yukarıdaki beyti zikrederek güzelleri şeref elbiseleri içinde yıldızlara benzetmiştir. O güzeller bu halleriyle ortaya çıkınca kuşluk güneşi utanmaktadır. Dolayısıyla kuşluk güneşinin öğle güneşine göre ısı ve ışığının daha zayıf olması gerçek sebebine değil de tıpkı yıldızlara benzeyen güzellerin parlaklığını sebebiyle hissettiği utanca bağlanmıştır.

Söz konusu sanatın kullanıldığı bir başka beyit de şudur:¹⁰⁵⁷[Meczû'l-Kâmil]

20 وَمَقْلَةٌ هَارُوتٌ مِنْ حِطَّائِمَا يَتَعَلَّمُ

Hârût'un, bakışlarından (sihir) öğrendiği göze yemin olsun.

Bu beyitte, Hârût'un sihri öğrenme kaynağının sevgilinin gözleri olduğu ifade edilmiştir. Halbuki Kur'ân'da da geçtiği üzere Hârût, sihri Allah'tan öğrenmiş ve deneme amaçlı insanlara gönderilmiş bir melektir. Bu yönüyle gerçek illet terkedilmiş ve edebî bir şekilde, Hârût'un sihri öğrenmesi sevgilinin gözlerine bağlanarak hüsnü't-ta'lîl sanatına yer verilmiştir.

¹⁰⁵⁴ Abdulkâhir el-Curcânî, *Esrâru'l-Belâğa*, s. 296, not. Mahmûd Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, tsz.; el-Kazvînî, *el-İdâh*, s. 277; es-Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân*, s. 285.

¹⁰⁵⁵ İsmail Durmuş, “Hüsn-i Ta'lîl”, *DİA*, XIX, 32, İstanbul, 1999.

¹⁰⁵⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 6.

¹⁰⁵⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 63.

Hüsni't-ta'lîl sanatının bulunduğu bir diğer örnek şairin şu beytidir:¹⁰⁵⁸[Sisile]

8 يَا غَايَةَ سُؤْلِي لَقَدْ رَمَى لِتُحْوِي فِي الْحُبِّ عَذُولِي وَالصَّخْرُ مَيِّي قَدْ لَانَ

Ey nihâi arzum! Beni kınayan (bile) aşk uğrunda zayıflamama ağıt yaktı. Benden dolayı taş yumuşadı.

Taşların yumuşaması fiziksel nedenlere bağlı olduğu halde bu beyitte şairin aşk uğrunda çektiği çilelere bağlanmıştır.

Hüsni't-ta'lîl için başka bir örnek şairin şu beytidir:¹⁰⁵⁹[Tavîl]

40 تَحَاشَتْهُ أَنْوَاءُ السَّمَاءِ مَهَابَةً وَأَوْلَا نَدَى كَفَيْكَ نَقْطَةَ الْفَطْرِ

Ondan çekindi semanın yağmurları saygı duyarak. Ellerindeki çiy olmasaydı (cömertliğin olmasaydı), damla onu ıslatırdı.

Beyit düğün tebriği, düğüne tarih düşme ve düğün sahibini methetme konularının işlendiği bir şiirde geçmektedir. Şaire göre düğün günü yağmurun yağmama sebebi gökyüzünün düğün sahibine olan saygısıdır. Halbuki yağmur yağmamasının gerçek nedeni bu olmamakla birlikte bu durum için şairane bir illet bulunmuştur. Beytin devamında eğer düğün sahibinin ellerinde yeterli miktarda nem (cömertlik, bereket) olmasa onu damlaların ıslatacağı ve onun yağmursuz kalmayacağı belirtilmiştir. Ellerin ıslak, nemli ve yağmurlu olması cömertlikten kinayedir. Dolayısıyla beyitte kinayeli anlatım üslubu tercih edilmiştir.

Hüsni't-ta'lîl sanatının bulunduğu bir başka örnek şu beyittir:¹⁰⁶⁰[Silsile]

6 رَفًّا بِكَيْبِ طَعْنَتُهُ بِقَوَامِ قَدْ عَلِمَ كُلُّ الْعُصُونِ مِنْهُ الْمِيلَانَ

Bütün filizlerin meyletmeyi kendisinden öğrendiği endam(ın)la yaraladığın mahzun (âşığa) acı!

¹⁰⁵⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

¹⁰⁵⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 30.

¹⁰⁶⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 77.

Bir gazelden alınan bu beyitte filizler eğilmeyi, meyletmeyi ve sallanmayı sevgilinin endamından öğrenmişlerdir. Halbuki dal ve filizlerin eğilmelerinin gerçek sebebinin başka bir şey olduğu bilinen bir husustur.

2.3.4.8. Te'kîdü'l-Medhi bimâ Yüşbihü'z-Zem

İlk defa İbnü'l-Mu'tez (ö. 296/908) tarafından kullanılan bu ifade¹⁰⁶¹ yergiye benzeyen bir ifadeyle övgünün iyice pekiştirilmesi anlamındadır. Bu sanatta, olumlu bir özellik zikredildikten sonra istisna edatı getirilerek yine olumlu bir özellik devam edilir. Ya da ifadeye olumsuz bir durumla başlanarak istisna edatından sonra yergiye benzer bir anlatımla devam edilir. Ancak o yergi değil gerçekte övgünün pekiştirilmesidir.¹⁰⁶² İstisna edatının varlığı muhababda, olumsuz bir özelliğin söyleneceği izlenimini uyandırır. Bu yönüyle duyguları harekete geçiren ve muhababları heyecanlandıran bir sanattır.¹⁰⁶³

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde bu sanatla ilgili örnekler mevcuttur. Bunlardan birinde şair sevgili hakkındaki duygularını şöyle ifade etmektedir:¹⁰⁶⁴[Hafif]

9 لَكَ سِنَّ يَحْكِي اللَّائِي انْتِظَامًا غَيْرَ أَنَّ انْتِظَامَ تَعْرِكَ أَسْبَكَ

Düzen açısından inciye benzeyen dişlerin var. Ancak ön dişlerin sıralanışı ise daha düzenli.

Bu beyitte sevgilinin dişleri methedildikten sonra istisna edatının kullanılması muhababda sanki olumsuz bir duruma intikal edilecekmiş gibi bir his uyandırmaktadır. Ancak şair başka bir övgüye geçerek muhababları şaşırtmaktadır.

eş-Şebrâvî bir hocasından özür dilediği bir şiirinde de bu sanata yer vermiştir.¹⁰⁶⁵[Hafif]

1 إِنَّ دَنِّي وَاللَّهِ دَنْبٌ كَبِيرٌ غَيْرَ أَنِّي بِحِلْمِكُمْ أَسْتَجِيرُ

¹⁰⁶¹ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 77.

¹⁰⁶² İbnü'n-Nâzım, *el-Mışbâh*, s. 239; el-Şazvînî, *el-İdâh*, s. 280, 281; *et-Telhîş fi 'Ulûmi'l-Belâga*, s. 380, 381, şerh: Abdurrahman el-Berkûkî, *Dâru'l-Fikri'l-'Arabî*, Kahire, tsz.; *et-Teftâzânî, el-Muṭavvel*, s. 672-676.

¹⁰⁶³ İsmail Durmuş, "İstisna", *DİA*, XXIII, 389, İstanbul, 2001.

¹⁰⁶⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 14.

¹⁰⁶⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 33.

Vallahi sizin hilminize sığınmam dışında günahım, büyük günahtır.

Bu beyitte önce günahların büyüklüğü gibi olumsuz bir durum zikredilmiş ardından istisna edatı ve sonrasında da bir günah daha söylenecekmiş gibi bir durum hissettirilerek hocanın anlayışına sığınma gibi gayet olumlu bir yaklaşım ortaya konulmuştur.

2.3.4.9.Reddü'l-'Acüz 'ale's-Şadr

'Acüz, beytin ikinci şatırı ya da cümlelerin sonu, şadr ise "baş taraf" anlamında beytin ilk şatırı ya da cümlelerin başı manalarında iki terimdir¹⁰⁶⁶. Reddü'l-'acüz 'ale's-şadr sanatı ise cümlelerin ya da beytin sonundaki kelimenin aynısının veya türevinin cümlelerin ya da beytin baş tarafında zikredilmesidir¹⁰⁶⁷. Bu sanatla sözün başı ile sonu arasında bir bağ kurularak belîğ bir söz söylenmeye çalışılır ve ifadeye lafzî açıdan bir güzellik katılarak onun zihinde kalmasına katkı sağlanmış olur.¹⁰⁶⁸

Bu sanata eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde sıkça rastlanılmaktadır. Burada birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Örneğin bir tevessül şiirinde şair duygularını şöyle ifade etmektedir.¹⁰⁶⁹[Vâfir]

9 رَسُولُ اللَّهِ إِيَّيْ فِي عَنَاءٍ عَسَى بِكَ يَنْجَلِي ذَاكَ الْعَنَاءُ

Yâ Rasulallah! Ben sıkıntı içindeyim. İnşallah bu sıkıntı sayende kaybolur.

10 وَمَا لِي حِيلَةٌ إِلَّا التَّجَائِي لِجَاهِكَ إِذْ يَعْزُّ الْأُنْتِجَاءُ

Senin makamına sığınmaktan başka çare yok. Zaten sığınmak yüce bir şey.

11 رَجَوْتُكَ يَا ابْنَ أَمْتَةٍ لِأَيِّ مُحِبِّ وَالْمُحِبُّ لَهُ رَجَاءُ

Ey Âmine'nin oğlu! Senden umuyorum çünkü seni seviyorum. Seven umar.

¹⁰⁶⁶ Emîl Bedî' Yakub, *el-Mu'cemu'l-Mufaşşal*, s. 300, 333; Nihad M. Çetin, "Arûz", *DİA*, III, 427, İstanbul, 1991; İsmail Durmuş, "Reddü'l-'Acüz ale's-Sadr", *DİA*, XXXIV, 521, İstanbul, 2007.

¹⁰⁶⁷ İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbu'l-Bedî'*, s. 62; es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'Ulûm*, s. 430, 431; İbnü'n-Nâzım, *el-Muşbâh*, s. 165; el-Kazvînî, *el-İqdâh*, s. 294; et-Tîbî, *el-Beyân*, s. 296; el-Hillî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye*, s. 82; Yahya b. Hamza el-'Alevî, *et-Tirâzu'l-Mutedammin li Esrâri'l-Belâğati ve 'Ulûmi Hakâiki'l-'Câz*, II, 392, Matbaatu'l-Muktetif, Mısır, 1914; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 255; es-Suyûtî, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân*, s. 339.

¹⁰⁶⁸ el-Kayrevânî, *el-'Umde*, II, 3; Besyûnî, *İlmu'l-Bedî'*, s. 305.

¹⁰⁶⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 3.

12 عَسَىٰ بِكَ تَنْجَلِي عَيِّي كُرُوبِي وَكَمْ كَرْبٍ لَهُ مِنْكَ انْجِلَاءُ

İnşaallah sayende sıkıntularım gider. Nice sıkıntular sayende bitmiştir.

İlk iki beyitte şadrlarda geçen عناء ve التجاء kelimeleri acüzlerde aynen tekrar etmiş; sonraki iki beyitte ise رجوتك ve تنجلي kelimelerinin masdarları ikinci şatırlarda zikredilmiştir.

Bir başka tevessül şiirinde de aynı sanat bulunmaktadır:¹⁰⁷⁰[Remel]

وَأَنْظُرِي لِلْكَوْكِبِ الدُّرِّيِّ فَكَمْ أَنْفُسٍ تَصْبُو لِهَذَا الْكَوْكِبِ

Bak, inciden yıldıza! Nice canlar hasretini çekmektedir bu yıldızın.

وَأَشْهَدِي الْقَبْرِ الَّذِي رُتِبَتْهُ بِرَسُولِ اللَّهِ أَعْلَى الرَّتَبِ

Şahid ol, rütbesi Rasulullah'tan dolayı en yüce olan kabre!

وَتَأَدَّبُ يَا أَخَا الْوَجْدِ فَمَا أَنْتَ إِلَّا فِي مَقَامِ الْأَدَبِ

Edebli ol, ey coşkunun kardeşi! Edeb makamından başka bir yerde değilsin sen.

وَأَسْكِبِ الدَّمْعَ سُورًا فَعَلَىٰ غَيْرِهِ دَمْعُ أَهْنًا أَمْ يُسْكِبِ

Gözyaşı dök mutluluktan! Zaten dökülmez sevinç gözyaşları O'ndan başkasına.

Dizelerin şadrlarındaki كوكب , رتبة , تأدب ve اسكب kelimelerinin acüzlerde tekrar edildikleri görülmektedir.

Şairin bir gazelinde söz konusu sanata dair örnek mevcuttur:¹⁰⁷¹[Hafif]

8 كَمْ أَقَاسِي يَا لَيْنَ الْخُصْرِ قَبًّا مِنْكَ لِلْعَاشِقِينَ مَا أَقْسَاهُ

Kalbim nice acılara katlandı ey ince belli! Senden dolayı âşıkların (çektikleri) ne kadar da çetin!

¹⁰⁷⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 7.

¹⁰⁷¹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

9 كَمْ أَنَادِي فِي اللَّيْلِ أَوَاهُ لَكِنْ لَيْسَ يَشْفِي مِنَ الْجَوَى أَوَاهُ

Nicedir geceleyin “ah, ah!” diye sesleniyorum. Fakat kara sevdaya “ah, ah!” (diye inlemek) şifa olacak değildir.

Bu dizelerin acüzlerinde tekrar edilen kelimeler أفاسي ve أواه kelimeleridir.

2.3.4.10. Murâ‘âtü’n-Nazîr

Edebî sanatlarla ilgili eserlerde el-i’tilâf, et-telfiğ, et-tenâsüb, et-tevfik, el-muâhâ gibi isimlerle de anılan murâ‘âtü’n-nazîr sanatı kelime olarak “dengini gözetmek” anlamındadır¹⁰⁷². Edebî bir terim olarak ise “bir beyitte veya ifadede anlamları arasında tezdadın dışında kategorik bir bağ bulunan kelimeleri (örneğin silah isimlerini bir beyitte zikretmek gibi) bir araya getirmek” demektir.¹⁰⁷³

Murâ‘ātu’n-nazîr eş-Şebrâvî’nin şiirlerinde sıklıkla karşılaşılan bir sanattır. Örnek olarak birkaçı zikredilecektir. Şair sevgilinin âzâlarını bir gazelinde şöyle tasvir etmektedir:¹⁰⁷⁴[Hafif]

16 يَا عَدُوِّي أَصْلُ الْبَلِيَّةِ نَعْرُ سَكَّرِي الْمَدَاقِ حُلُوِّ لِمَاءِ

Ey beni kınayan, asıl afet şeker gibi tatlı (ve) suya tat olan ağız,

17 وَقَوَامٌ مَهْفَهْفٌ وَخُدُودٌ وَحَاظٌ سَيَّافَةٌ وَشَفَاهُ

Zarif bir endam, yanaklar, keskin bakışlar, dudaklar,

18 وَجَبِينُ كَأَنَّهُ فَلَقُ الصُّبِّ حَ بَدَا فَوْقَ عُصْنِ بَانٍ ضِيَاءُ

Alın, sanki sorgun ağacının dalı üzerinde ışık saçan sabah aydınlığıdır.

Bu dizelerde şair sevgilinin ثغر , قوام مهفهف , حدود , لحاظ , شفاه ve جبين gibi

bazı organlarını zikrederek aralarında bir bağ bulunan aynı gruptan kelimeleri bir

¹⁰⁷² Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muṣṭalaḥâti’l-Belâgiyye*, s. 614.

¹⁰⁷³ es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm*, s. 424; İbnü’n-Nâzım, *el-Mıṣbâḥ*, s. 250 (Burada el-i’tilâf başlığı altında incelenmiştir); el-Ḥillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedi’iyye*, s. 128; İbn Hicce, *Ḥizânetu’l-Edeb*, I, 293; es-Suyûtî, *Şerhu ‘Ukûdi’l-Cumân*, s. 251; İsmail Durmuş ve İskender Pala, “İtilâf”, *DİA*, XXIII, 459, İstanbul, 2001.

¹⁰⁷⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 79.

araya toplamış ve böylece murâ'âtu'n-nazîr sanatına yer vermiştir. Ayrıca ağız için kullanılan سكري ve حلو kelimeleri ve gazellerde sevgilinin ince belli zarif endamı için yapılan klasik sorgun ağacının dalı benzetmesi seçilen kelimelere uygun düşmüştür (tenâsüb).

Söz konusu sanatla ilgili bir başka örnek şair bir köşkün inşasına tarih düştüğü şiirinde bulunmaktadır. Bu şiirin bir beytinde gökyüzü ile ilgili üç kelime birlikte zikredilmiştir.¹⁰⁷⁵[Tavîl]

5 كَأَنَّ مُحْيَاهُ سَمَاءَ مَحَاسِنِ بِهَا الْبَدْرُ يَجْلُو وَالنُّجُومُ تَزِينُ

Sanki (o binanın) çehresi güzelliklerin semasıdır. Orada dolunay parlamakta ve yıldızlar orayı süslemektedir.

Bu beyitte birbiri ile ilgili kelimeler سماء , بدر ve نجوم dür. Ayrıca يجلو ve تزين kelimelerinin birlikte kullanımı da uygun düşmüştür.

Bir mersiyede geçen şu mısralarda da ilgili sanat görülmektedir.¹⁰⁷⁶[Basîf]

16 عَلَى إِمَامٍ هُمَامٍ فَاضِلٍ فَطِنٍ حَبْرٍ لَبِيبٍ مَلَادٍ لِلْعُلُومِ وَوَلِي

(Gözyaşlarımız) imam, cesur, faziletli, zeki, allâme, akıl sahibi, ilimlerin sığınağı ve veli olan (âlim)e (aktı).

Beyitte geçen kelimelerin tamamı vefat eden âlimi methetmek üzere birbirine uygun düşen kelimelerdir.

Yukarıda birkaç örneği verilen murâ'âtu'n-nazîr sanatı anlatımı zenginleştirmekte ve görüldüğü üzere birbirine uygun kelimelerin bir arada zikredilmesi sözün etkisini daha da artırmaktadır.

2.3.4.11. Taşrî'

Sözlükte “kapıyı iki kanatlı yapmak” anlamında olan taşrî' kelimesi terim olarak “bir beyitte iki kafiyenin bulunması” şeklinde tarif edilmiştir¹⁰⁷⁷. Daha

¹⁰⁷⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 78.

¹⁰⁷⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 61.

ayrıntılı bir tarife göre ise “beytin aruz (beytin ilk şatırının son tefilesi (aruz vezinlerini oluşturan her bir birim)) ve darb (beytin ikinci şatırının son tefilesi)ının vezin, irab ve kafiyede eşit olması”dır¹⁰⁷⁸. İki şatırı da kafiyeli olan beyitlere musarra‘ adı verilir ve genellikle kasidenin ilk beyti musarra‘ olur. Edebiyatçılara göre, vezinle ilgili güzel sanatlardan biri sayılan taşrî‘in çokluğu şiirin kalitesini artırmaktadır¹⁰⁷⁹. Şair ilk beyitte taşrî‘ sanatını kullanmakla menşûr değil de manzûm bir söze başladığını muhataplara hissettirmektedir.¹⁰⁸⁰

Nesirdeki seci’ sanatına karşılık gelen ve elbisedeki nakışlar mesabesinde olan taşrî‘in en üst mertebesi “kamil taşrî‘”dir ki muşarra‘ beytin her iki mısraının da birbirinden bağımsız anlam ifade etmesi demektir. Eğer muşarra‘ beytin birinci mısraının anlamı ikincisi ile tamamlanıyorsa beyitteki taşrî‘ nâkısıdır¹⁰⁸¹.

eş-Şebrâvî’nin *Dîvân*’ındaki uzunlu-kısalı 99 şiirden 48’inin maṭla‘ beyitinde taşrî‘ sanatı vardır. 48 muşarra‘ beyitten 8 tanesi taşrî‘ çeşitlerinden nâkıs, kalanı ise kâmilidir. Bu durum şairin bu sanatı kullanma başarısını ve aruz ilmine vukufiyetini ortaya koymaktadır. Bu veriler tablo olarak şu şekilde gösterilebilir:

¹⁰⁷⁷ el-Ḥalîl, *Kitâbu’l-‘Ayn*, II, 391; el-Ḥafâcî, İbn Sinan, *Sirru’l-Fesâḥa*, s. 188.

¹⁰⁷⁸ Abdul‘azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-‘Advânî İbn Ebu’l-İsba‘, *Tahrîru’t-Taḥbîr fî Şinâ‘ati’ş-Şi‘r ve’n-Nesr ve Beyân İ‘câzi’l-Kur‘ân*, s. 305, thk: Muhammed Şeref, Lecne İhyâi’t-Turâsi’l-İslâmî, bsy. tsz.; el-Ḳazvîni, *el-İdâh*, s. 298, 299; el-Ḥillî, *Şerḫu’l-Kâfiyeti’l-Bedi‘iyye*, s. 188; es-Suyûtî, *Şerḫu’l-Uḳûdi’l-Cumân*, s. 346; Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muşṭalahâti’l-Belâgiyye*, s. 363-365; Abdülaziz ‘Atîk, *‘İlmu’l-‘Arûz ve’l-Ḳâfiye*, s. 34, Dâru’n-Nehdati’l-‘Arabiyye, Beyrût, tsz.

¹⁰⁷⁹ Halim Öznurhan, “Tasrî‘”, *DİA*, XL, 130, İstanbul, 2011.

¹⁰⁸⁰ el-Ḳayrevânî, *el-‘Umde*, I, 174.

¹⁰⁸¹ İbnü’l-Eşîr, *el-Meşelu’s-Sâir*, I, 258-260; eṭ-Ṭibî, *el-Beyân*, s. 298.

Tasrîf çeşidi	Darb	Arûz	Şiir no	Tasrîf çeşidi	Darb	Arûz	Şiir no
Kâmil	لعلع	الأجرع	51	Kâmil	الإخاء	الفضاء	1
Nâkıs	الأوضاع	الطباع	53	Kâmil	العناء	الصهباء	2
Kâmil	مسلف	المهفف	54	Kâmil	العربي	الأرب	3
Kâmil	منكسف	الشرف	56	Kâmil	الأرب	الطلب	4
Kâmil	يقطف	بالكف	57	Kâmil	العذب	الرحب	5
Kâmil	تحفا	هيفا	58	Kâmil	رحاب	مصاب	8
Nâkıs	لهفي	كلف	59	Kâmil	وصبه	شبه	10
Kâmil	الأشواق	مشتاق	62	Kâmil	أرغب	أطلب	12
Nâkıs	وسلا	سلا	65	Kâmil	جنات	المسرات	16
Nâkıs	عذل	دل	67	Kâmil	يكثرث	عبث	17
Kâmil	مثله	شكله	71	Kâmil	سراجة	ابتهاجه	18
Kâmil	بلي	بالأمل	72	Kâmil	رواح	الأرواح	19
Kâmil	الأزل	السبل	73	Kâmil	المراد	ازدياد	22
Kâmil	أهل	سهل	76	Nâkıs	صدا	المفدى	23
Kâmil	تجسم	تبسم	79	Kâmil	سدا	أبدا	24
Kâmil	اغتنم	الكرم	86	Nâkıs	تفرد	غرد	27
Kâmil	البناء	بنى	88	Kâmil	بعذك	صدك	28
Kâmil	حرمان	خوان	89	Kâmil	أصبر	تهجر	34
Kâmil	الجفون	العيون	90	Kâmil	عذر	الثغر	35
Kâmil	الزمان	ثان	91	Kâmil	جهرا	دهرا	36
Kâmil	بان	بان	93	Nâkıs	أستجير	كبير	37
Kâmil	الحزن	حسن	94	Kâmil	الأنوار	الأكدار	39
Kâmil	قرين	مكين	95	Kâmil	معارا	الديارا	41
Kâmil	أفناه	أهواه	97	Nâkıs	أقمار	الأنوار	46

İki mısraın da müstakil cümle şeklinde olduğu kamil taşrî‘ sanatına şu beyitler örnek verilebilir:

1082 عَلَى مِثْلِ هَذَا الْوَضْعِ فَالْيَبْنَ مَنْ بَنَى فِكُلُّ بِنَاءٍ مُشَرَّفٍ دُونَ ذَا الْبِنَاءِ 1

Bina yapacak kişi bu vaziyet üzere bina etsin. Çünkü her şerefli bina bu binadan daha aşağı seviyededir.

Bu beyit 1146/1733 yılında ileri gelen bir şahsın bina yaptırdığı oturma yerine (mak‘ad) eş-Şebrâvî tarafından yazılan tarih düşürme ve vasfetme şiirinin maṭla‘ıdır.

1083 جَمَاكَ قَدْ عَرَدَتْ فِيهِ الْمَسْرَاتُ وَبَيْتُ عِرْكَ رَوْضَاتٍ وَجَنَاتٍ 1

Senin koruluğunda mutluluklar şakıdı. Senin şeref evin bahçeler ve cennetlerdir.

Bu beyit şairin Abdulhâlık b. Vefâ (ö. 1161/1748)’yı methettiği şiirinin maṭla‘ıdır.

1084 أَبَدًا تَحْنُ إِلَيْكُمْ الْأَرْوَاحُ وَلَكُمْ عُذُّو فِي الْعَالَا وَرَوَاخُ 1

Ebediyen ruhlar özleyecektir sizleri. Yücelikte gidiş ve dönüş aittir sizlere.

Beyit şeriflerden birinin 1123/1711 yılında yaptığı bir düğüne tarih düşme şiirinin maṭla‘ıdır.

1085 بِالْجِدِّ وَالْجِدِّ حَاوِلْ ذِرْوَةَ الشَّرْفِ فَمَا لِأَعْدَاكَ نَجْمٌ غَيْرُ مُنْكَسِفٍ 1

Kısmet ve çalışmakla şerefin zirvesini elde etmeye çalış! Düşmanlarına ait tutulmamış, parlak bir yıldız yoktur.

Beyit bir methiyenin başlangıcıdır.

Birinci mısra‘ın anlamının ikinci mısra‘ ile tamamlandığı nakıs taşrî‘ çeşidine bir gazelin şu maṭla‘ı örnek gösterilebilir.¹⁰⁸⁶[Haffif]

¹⁰⁸² eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 71 [Tavîl].

¹⁰⁸³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 16 [Basît].

¹⁰⁸⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 19 [Kâmil].

¹⁰⁸⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 50 [Basît].

1 لَسْتُ أَهْوَى إِلَّا رَقِيقَ الطَّبَاعِ أَهْيَفَ الْقَدِّ لَيِّنَ الْأَوْضَاعِ

Naif, ince belli ve yumuşak tavırlı bir sevgiliden başkasına âşık olacak değilim.

Maṭla‘ beytinin dışındaki beyitlerde taşrî‘ sanatını kullanmak da şairlerin bu konudaki maharet ve kabiliyetlerinin göstergelerinden biri kabul edilmiştir.¹⁰⁸⁷ eş-Şebrâvî, ilk beyit haricindeki beyitlerde de zaman zaman bu sanatı kullanmıştır. Maṭla‘ haricindeki kamil taşrî sanatına şu beyit örnek gösterilebilir.¹⁰⁸⁸[Mutekârib]

3 لَقَدْ خَانَنَا فِيكَ هَذَا الزَّمَانُ فَلَا كَانَ هَذَا الزَّمَانُ الْحَنُونُ

Senin hakkında bu zaman hainlik etti. Olmaz olsun bu hain zaman.

Bu beyit bir mersiyyeden alınmıştır.

Maṭla‘ beyitleri haricindeki nakıs taşrî‘ sanatına örneklerden biri ise şairin şu beytidir.¹⁰⁸⁹[Ḥafîf]

17 لَمْ أَكُنْ أَحْسَبُ الْهَوَى فِيكَ يُبْدَى لِلْأَعَادِي مَا مِنْ تُحْوِي أَبْدَى

Sana olan aşkımin, zayıflamam sebebiyle düşmanlarım tarafından anlaşılacağını zannetmiyordum.

2.3.4.12. Mübalağa

Manayı güzelleştiren bedî‘î sanatlar arasında yer alan ve şiir sanatında vazgeçilemez bir konuma sahip olan mübalağa¹⁰⁹⁰ edebiyatçılar tarafından “şairin şiirinde hedeflediği manayı ifade edebilecek bir miktarla yetinmeyip anlatmak istediğini en üst seviyeye çıkarabilmek için ilave unsurlar zikretmesi” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁰⁹¹ Kur’ân’da şairler hakkında yerme makamında yer alan “yapmadıkları şeyleri söylerler” ayetinde¹⁰⁹² mübalağa etmenin şairlerin tabiatı olduğuna dair bir

¹⁰⁸⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 46.

¹⁰⁸⁷ Kudâme b. Cafer, *Naḳdü’ş-Şi’r*, s. 86.

¹⁰⁸⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 73.

¹⁰⁸⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 22.

¹⁰⁹⁰ el-‘Askerî, *Kitâbu’ş-Şimâ‘ateyn*, s. 365.

¹⁰⁹¹ Kudâme b. Cafer, *Naḳdü’ş-Şi’r*, s. 146; el-Hillî, *Şerhu’l-Kâfiyeti’l-Bedi’iyye*, s. 150; Maṭlûb, *Mu‘cemu’l-Muṣṭalahâti’l-Belâgiyye*, s. 582.

¹⁰⁹² Şua‘ra suresi, 226. ayet.

işaret vardır. Mübalağa teşbih, istiâre, mecaz gibi belâğat konularının temelini teşkil etmektedir.¹⁰⁹³

Mübalağalı ifadeler sayesinde duygular harekete geçmekte, şiirdeki üslup monotonluktan kurtulmakta ve muhataplarda şiiri dinlemeye karşı bir heves ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple methiye, hiciv, fahriye, tasvir gibi şiir temalarının olmazsa olmazıdır.¹⁰⁹⁴

Pek çok şairin şiirinde olduğu gibi eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde de mübalağa sanatı en fazla görülen sanatlardan biridir. Örneğin bir gazelinde sevgilinin bakış kılıcıyla sevenini katlettiğini ifade etmektedir:¹⁰⁹⁵[Kâmil]

3 يَا قَاتِلِي مُمَهَّدٍ مِنْ لَحْظِهِ يَكْفِيكَ مَا فَعَلَ الْقَوَامُ الْأَسْمَرُ

Ey beni öldüren bakış kılıcıyla! Kâfidir sana esmer bedeninin yaptığı.

4 كَمْ ذَا أَقَاسِي فِيكَ وَجُدًّا كَلَّمَا أَكْثَرْتَ مِنْ هَذَا التَّجَنِّي يَكْثُرُ

Ne kadar aşk acısı çekiyorum uğrunda işte. Her artırışında bu suçlamayı çoğaltıyor aşk acısı.

5 مَا حِيلَتِي شَوْقٌ يَزِيدُ وَمَدْمَعٌ أَبَدًا يَسِيلُ وَمُهْجَةٌ تَتَفَطَّرُ

Nedir çare? Artan özlem, ebediyen akacak göz pınarı ve parçalanan kalp...

Bu beyitte bakışlardaki keskinlik ve etkileyicilik kılıca benzetilmekte ve bu kılıçla âşığın öldürüldüğü ifade edilerek mübâlağa yapılmaktadır. Bakışların etkileyicilik yönüyle ok ve kılıca benzetilmesi gazellerde sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. 5. beyitte hasretin artması sebebiyle göz pınarının ebediyen akacağı söylenerek mübâlağa yapılmıştır.

Doğum tebriği olarak yazılmış ihvaniyyât türü bir şiire ait şu beyitlerde mübâlağa sanatı görülmektedir:¹⁰⁹⁶[Vâfir]

¹⁰⁹³ İsmail Durmuş, “Mübalağa”, *DİA*, XXXI, 426, İstanbul, 2006.

¹⁰⁹⁴ Durmuş, “Mübalağa”, *DİA*, XXXI, 425.

¹⁰⁹⁵ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 28.

¹⁰⁹⁶ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 56.

2 أَتَيْتَ سَمِيَّ وَالِدَكَ الْمُفَدَّى وَمِنْ ذَاكَ الْعَضُنْفَرِ جِئْتَ شَبَلًا

Uğruna feda olunana babanın adaşı olarak geldin. O aslandan (baba) bir aslan yavrusu olarak geldin.

Bu beyitte baba aslana, oğlu da aslan yavrusuna benzetilerek mübâlağa yapılmış olmaktadır. Şiirin devamında ailenin şeref ve yüceliği hakkında şöyle söylenmiştir:¹⁰⁹⁷[Vâfir]

13 هُمَا مِنْ بَيْتِ عَزِّ لَوْ تَدَلَّتْ لَهُ الْأَفْلَاكُ دُلًّا مَا تَدَلَّى

O iki bebek, şayet gökler kendisi için sarksa bile onun sarkmayacağı şerefli bir hanedendir.

14 تَسَاهَمَ أَهْلُهُ كَنْزُ الْمَعَالِي وَحَازَ وَادْرَكَهَا طِفْلًا وَكَنَهَا

O hane halkı yüceliklerin hazinesini paylaşıp elde etmişler ve onları bebekken de ihtiyarken de idrak etmişlerdir.

15 يَكَادُ رَضِيعُهُمْ فِي الْمَهْدِ يَسْمُو إِلَى الْجُوزَاءِ يَسْكُنُهَا مَحَلًّا

Onların bebeği beşikte olduğu halde ikizler burcuna yükselecek ve mekân olarak orada oturacak.

13. beyitte bebeklerin mensup olduğu ailenin şerefi anlatılırken mübâlağa sanatına başvurulmuştur. Ailenin şerefi o derece büyüktür ki bütün sema boyun eğerek aileye doğru eğilse bile aile semaya meyletmeyecek ve şerefinden dolayı konumunu koruyacaktır. 15. beyitte ise bebek İkizler burcuna kadar yükselerek orada ikamet edecek derecede şerefli bir konumda olduğu ifade edilerek mübâlağa sanatına başvurulmuştur.

Şair, Ali b. Taceddin el-Ğal'î el-Mekkî (ö. 1172/1758) ve eseri *Miftâhu'l-Ferec*'i methettiği şiirinde de mübâlağa sanatına başvurmuştur:¹⁰⁹⁸[Muctes]

18 فَقَالَ لِي مَدْحٌ هَذَا فَرَضٌ عَلَيْكَ مُحْتَمٌ

¹⁰⁹⁷ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 57.

¹⁰⁹⁸ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 65.

(Düşüncem) bana şöyle dedi: “Bunu (âlimi veya eseri) methetmek senin üzerine gerekli bir farzdır.”

19 وَفِي امْتِدَاحٍ سِوَاهُ لُزُومٌ مَا لَيْسَ يُلْزَمُ

Onun dışındakileri methetmek ise gerekli olmayan bir gerekliliktir.

Şair, bu âlimi ya da eserini methetmeyi kendisi için kesin bir farz görmektedir. Burada mübâlağa sanatına başvurulduğu çok açıktır. Şiirin devamında mübâlağa sanatına örnekler mevcuttur. el-Ḳal‘î’nin fazileti hakkında şöyle mübâlağa yapılmıştır:¹⁰⁹⁹[Muctes]

30 مَحَاسِنُ لَيْسَ تُحْصَى وَحَدُّهَا لَيْسَ يُعْلَمُ

Güzellikleri sayılamaz ve sınırı bilinemez.

60 وَمَا لَهُ مِنْ نَظِيرٍ فِي الدَّاتِ وَالْكَيفِ وَالْكَمِّ

Kişilik, keyfiyet ve kemiyet açısından onun bir benzeri yoktur.

61 وَكُلُّ وَصْفٍ جَمِيلٍ لِعَبْرَةٍ فِيهِ قَدْ تَمَّ

Başkasına ait bütün güzel vasıflar (onda) tamam olmuştur.

Ayrıca şaire göre Bedî‘u’z-Zemân el-Hemedânî (ö. 398/1008) el-Ḳal‘î’yi görse ona teslim olup yüceliğini takdir edecektir:¹¹⁰⁰[Muctes]

37 أَنْتَ الَّذِي لَوْ رَأَهُ بَدِيعٌ هَمْدَانَ سَلَّمَ

Sen, şayet Hemedân’ın Bedî‘i kendisini görseydi teslim olacağı kişisin.

Bu beyitte de mübâlağa sanatına başvurulmuştur.

2.3.4.13. İrsâlu’l-Mesel

Bedî‘ ilminde manevi güzelleştiricilerden olan irsâlu’l-meşel sanatı terim olarak “söz içinde bir mesel (atasözü, vecize, hikmetli söz) söylenmesi” şeklinde tarif

¹⁰⁹⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 65, 66.

¹¹⁰⁰ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 65.

edilmiştir.¹¹⁰¹ Bu sanatı kullanmanın amacı görüş ve düşünceleri açıklamak, kuvvetlendirmek ve söze kuvvet katmaktır. Bu sanatta başarı zikredilen iki durum arasındaki benzerliğin kuvveti ile yakından ilgilidir. Eğer bu bağ çok güçlü olur ve kamuoyunda kabul görürse vecize atasözü olarak yaygınlaşabilir.¹¹⁰²

eş-Şebrâvî'nin şiirlerinde bu sanat bazı hikmetli sözlerin zikredilmesi şeklinde görülmektedir. Yukarıda bu sanatın bulunduğu bazı örneklere değinilmiştir. Burada birkaç örnek vermekle yetinilecektir. Şair dostlarını evine davet ettiği bir şiirinde şu duygu ve düşüncelere yer vermektedir:¹¹⁰³[Vâfir]

15 وَلَا تَصْجِرْ شَقِيقَ الرُّوحِ مِنِّي فَلَيْسَ أَخُو الْمَوَدَّةِ بِالضَّجُورِ

Rahatsız olma ey can kardeş(im)benden! Dost rahatsız olmaz.

16 وَإِنَّ الْحُبَّ يَسْتُرُ كُلَّ عَيْبٍ خُصُوصًا وَهُوَ مِنْ خِلِّ سَتُورِ

Muhabbet örter her ayıbı, özellikle de kusurları örten bir dosttan gelen ayıbı.

Beyitlerde geçen “Dost rahatsız olmaz” ve “muhabbet her ayıbı örter” ifadeleri hikmetli söz niteliğindedir. Dolayısıyla beyitlerde irsâlu'l-meşel sanatı vardır.

Bu sanata başka bir örnek şairin şu beytidir:¹¹⁰⁴[Hâfif]

13 إِنَّمَا الْحُرُّ مَنْ بَجَّأَوَرَ عَنْ هَفِّهِ وَهُوَ مَنْ كَانَ فِي الْمَوَدَّةِ حُرًّا

Hür kişi, muhabbette de hür olan kişinin hatasından geçebilendir.

Beyit şairin bir dostuyla yazıştığı ihvaniyyât temalı bir şiirde geçmektedir. Dostlar arası ilişkilerde bazı hataların olabileceği kabul edilerek gerçek dostun hataları affedebileceği veciz bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla beyitte irsâlu'l-meşel santı vardır.

¹¹⁰¹ İbn Ebu'l-İsba', *Tahrîru't-Taḥbîr*, s. 217; el-Hillî, *Şerḥu'l-Kâfiyeti'l-Bedi'iyye*, s. 118; İbn Hicce, *Hizânetu'l-Edeb*, I, 186.

¹¹⁰² İsmail Durmuş, “İrsâl-i Mesel”, *DİA*, XXII, 450, 451, İstanbul, 2000.

¹¹⁰³ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 38.

¹¹⁰⁴ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 31.

2.3.4.14. Luğaz

Luğaz kelimesi sözlükte “çöl faresinin saklanmak için sağa sola delikler kazması¹¹⁰⁵, sözde kasdın kapalı hale getirilmesi¹¹⁰⁶” gibi anlamlara gelmektedir. Bir belâğat terimi olarak ise “bir şeyin ismini söylemeden zatına ait özellikleri zikrederek muhataplardan o şeyi bulmaları arzu edilen vezinli sözlerdir.”¹¹⁰⁷ Luğaz, lafzî ve manevi olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Yukarıda tanımı yapılan luğaz türü manevî luğazdır. Bu türden örneğe eş-Şebrâvî'nin divanında rastlanılmamıştır. Ancak divanda, çok anlamlı kelimenin uzak anlamını kasetmek, iki kelimeyi bitişik yazarak anlamlı tek kelime oluşturmak, bir kelimeyi parçalayarak anlamlı başka kelimeler çıkarmak gibi pek çok türü olan¹¹⁰⁸ lafzî luğaza ait bir örnek bulunmaktadır.¹¹⁰⁹[Basit]

1 بِالرُّوحِ أَفْدِي حَبِيْبًا كَانَ يَمْنَحْنِي وَصَالَهُ حِينَ كَانَ الْحُبُّ مُسْتَتْرًا

Canımı feda ederim bir sevgiliye ki, aşk gizli iken yanına gelerek bana ihsanda bulunuyordu.

2 وَحِينَ بَاَحَتْ بُؤْدِي أَدْمَعُ هَمَلَتْ دَرَى بِعِشْقِي لَهُ فَاعْتَرَّ وَاقْتَدَرَا

Akan gözyaşlarım sevgimi ortaya çıkarınca kendisine âşık olduğumu anladı ve (bana) hâkim olup (beni) ele geçirdi.

Bu beyitlerde şair sevgiliye canını feda edebileceğini ifade etmektedir. Çünkü sevgili, kendisine şairin âşık olduğunu bilmediği dönemlerde sık sık gelerek şairi mutlu etmektedir. Fakat şair aşkın şiddetine dayanamayıp sevgilinin yanında ağlayınca muhatabı onun âşık olduğunu anlamış ve sır ortaya çıkmıştır. Bu durumda artık şairin kendisine mecbur olduğunu hissederek ona hakim olmuş ve boyun eğdirmiştir.

Bu şiirin son kelimesi olan وَاقْتَدَرَا bağlaç ve fiili söyleniş yönüyle دَرَى وَاقْتَدَرَا

(*bildiği vakit*) kelimelerinden oluşmuştur. Dolayısıyla iki farklı kelime bitişik

¹¹⁰⁵ el-Ḥalîl, *Kitâbu 'l-'Ayn*, IV, 91.

¹¹⁰⁶ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, V, 405.

¹¹⁰⁷ et-Tehânevî, *Keşşâfu İştîlâhâti 'l-Funûn*, II, 1409.

¹¹⁰⁸ Durmuş, “Luğaz”, *DİA*, XXVII, 221.

¹¹⁰⁹ eş-Şebrâvî, *Dîvân*, s. 40.

yazılarak başka anlamlı tek kelime ortaya çıkmış, tek kelime olarak okunduğuna bir anlam, iki kelime olarak okunduğunda da başka bir anlamın (.....*kendisine âşık olduğumu anladı ve **anladığı vakit** (bana) hakim oldu*) varlığıyla beyit mana yönüyle de güçlendirilmiştir. Bu yönüyle beyitte lafzî lügaz vardır.

eş-Şebrâvî'nin *Dîvân*'ında bu beyitte tevriye sanatı olduğu bildirilmiştir. Bu ifade ile واقتدرا kelimesinin yakın anlamı yani “muktedir olma” söylenerek gerçekte درى وقت şeklinde kelimenin iki kelimeye parçalanmış hali ile uzak anlamı yani “bildiği vakit” anlamı kastedilmiş olmaktadır. Bu yönüyle lafzî açıdan bir tevriye ortaya çıkmaktadır ki bu çeşit bir tevriye lafzî lügaz tanımı altında incelenmiştir.¹¹¹⁰

Sonuç olarak, “Bedî‘î Sanatlardan Yararlanma” başlığı altında, belâğat kitaplarında yer alan lafzî veya manevi güzelleştirici belli başlı bedî‘î sanatlardan buraya kadar incelenenlerden anlaşılmaktadır ki şair bu sanatları kullanma konusunda önceki şairlerin yolunu takip etmiş ve bu konudaki başarısını ortaya koymuştur. Şair edebî sanatları kullanarak şiirlerini hem şekil hem de mana yönüyle güçlendirmiş, Arap edebiyatındaki geleneksel imgeleri ve sanatları özgün ifade biçimleriyle ortaya koyarak bu konudaki kabiliyetini ve ustalığını göstermiştir.

¹¹¹⁰ Bkz. Durmuş, “Lügaz”, *DİA*, XXVII, 221.

SONUÇ

Arap edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturan şiir, Osmanlı döneminde de bütün canlılığıyla devam etmiş, her türden yalın veya sanatlı şiirler nazmedilerek edebî meclisler tertip edilmiş ve sonuçta çeşitli ekoller oluşmuştur.

eş-Şebrâvî'nin yaşadığı XVIII. yy. Mısırı, siyasi açıdan, Osmanlıların gönderdiği vali ve yerel güçler olan Memlûk emirleri arasında siyasi çekişmelere sahne olmuştur. Valiler bu çekişmelerde yerel güçleri birbiriyle dengelemeye çalışarak iktidarı Osmanlı'nın temsilcisi olarak elinde tutmaya çalışmıştır. Ancak denge Osmanlı aleyhine bozulmuş, bu yüzyılda, önceki yüzyıllara nazaran Osmanlı valisinin otoritesi zayıflamış, zaman zaman sembolik bir makam halini almıştır. Siyaseti kontrol altında tutanlar ise bir anlamda günümüzdeki partilere karşılık gelen askeri ve ekonomik anlamda söz sahibi güçlü aileler olmuştur. Bunların en önemlileri Kâsımiyye, Zülfiğâriyye ve hassaten de Kazdağlılardır.

Mısır'da kültürel ve ilmi hayat ise Memlûklerin devamı niteliğindedir. Siyasi açıdan Osmanlıların hâkimiyetine giren Mısır'ın ilmi, kültürel ve edebi hayatına müdahale edilmemiştir. Ezher gibi köklü bir ilim yuvasının varlığı Mısır'ı parlak ve çekici bir merkez yapmış, Kahire, İslam âlemindeki ilmi otoritesini Osmanlılar döneminde de muhafaza etmiş ve devlet ricali tarafından hak ettiği saygıyı görmüştür. Bu dönemde de Ezher'de pek çok âlim, mutasavvıf, edip ve şair yetişmiş, çok sayıda eser telif edilmiştir.

Çalışmada şiirleri incelenen şair, Ezher şeyhi, yöneticiler, hocalar, talebeler ve halk tarafından sevilip sayılan Ebu Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Muhammed b. 'Âmir b. Şerefüddîn eş-Şebrâvî el-Kâhîrî eş-Şâfi'î el-Ezherî'dir. 1091/1680 ve 1171/1758 tarihleri arasında yaşamıştır. İlim ehli saygın bir aileye mensuptur. O, Mısır'daki etkin tasavvufi ve edebi çevrelerden 'Aleviyye'ye mensup bir âlim ve edebiyatçıdır. Eserlerinden fıkıh ve usulü, hadis ve kelam ilimlerinde söz sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Küçük yaşta hıfzını tamamlayarak bazı Ezher şeyhleri de dâhil pek çok hocadan ilim tahsil etmiş; aralarında bir de vali olmak üzere çeşitli öğrencileri olmuştur. On küsur eseri olan eş-Şebrâvî'nin çalışmaya esas olan *Dîvân*'ının ismi *Menâihü'l-Elîâf fi Medâihî'l-Eşrâf* tır.

eş-Şebrâvî Ezher şeyhliği gibi önemli bir görevde bulunmuş bunun yanı sıra cami hatipliği göreviyle halkı irşâd etmiş ve ‘Âmâlar Birliği’ne de başkanlık yapmıştır. Gerek Ezher şeyhliği gerekse de saygın bir kişiliği olması sebebiyle Mısır valileri ve yöneticileri ile iyi ilişkiler kurmuş, onlar nezdinde sözü dinlenen ve görüşlerine başvurulmuş bir şahıs olmuştur.

eş-Şebrâvî hem âlim hem de edebiyatçı olarak talebelerini ve kendisinden sonrakileri etkilemiş, edebî soluğu kendisinden sonra Mısır’da Mahmûd Sami Paşa el-Bârûdî (ö. 1904) gibi şairlerde yeniden hayat bulmuştur. Şiirlerinin genelinde ince ve duygusal bir üslûp hâkimdir. Ayrıca şiirlerinin bir kısmı halk ve sanat çevreleri tarafından bestelenmiştir. Böylece şair Mısır’ın kültür ve edebiyatına mâl olmuş, bazı şiirleri dillerde terennüm edilegelmiştir. Belki de bir şairin başarılı olduğunun en güzel kanıtı, ürünleriyle halkın dilinde, gönlünde ve zihninde yer tutması sebebiyle unutulmaması ve tarihin derinliklerinde kalmamasıdır.

eş-Şebrâvî, gazel, methiye, ihvaniyyât, mersiye, dinî şiir, vasf gibi çeşitli konularda şiirler nazmetmiştir. *Dîvân*’ının isminden medih şiirlerinin ağırlıkta olduğu zannedilmekte ise de beyit sayısı bakımından gazelleri birinci sırada yer almaktadır.

Şairin gazellerine lirizm hâkimdir. Bilinen bir sevgiliye yazılmadığı anlaşılan gazellerindeki sembolizmden ilahi aşk hissedilmektedir. Hissî gazellerinde sevgilinin dış görünüşü tasvir edilirken afif gazellerinde aşkın mahiyeti, ayrılık acısı, aşk uğrunda çekilen çileler, rakipler ve kınayıcılarla mücadele vb. hususlar işlenmektedir.

Şair medih temalı şiirlerinde başta Peygamberimiz (s.a.v.)’i, Hz. Ebubekir neslini ve hassaten Hz. Hüseyin ve ehlibeyti methetmiştir. ‘Aleviyye şiir ekolüne mensup olan şairin ehlibeyt sevgisi yüksek düzeyde ve coşkuludur. Ehlibeyt methiyelerinde tevessül, istigâse, dua ve niyaz gibi dinî temalarla örülmüş yer yer mübalağalı ifadeler dikkat çekmektedir. Genel olarak methiye temalı şiirlerin temel üslûbu olan mübalağalı anlatım tarzı şairin diğer methiyelerinde de görülmektedir. Bir kısım methiyelerinde tarih düşürme sanatını da kullanan şair tarikat büyüklerine, ilmî eserlere, Mısır valilerine, Mısır’a ve Nil nehrine de methiyeler nazmetmiştir.

Kahire’de saygın bir kişi ve önemli bir makamda bulunan eş-Şebrâvî ilim ehli bir edebiyatçı olarak çeşitli çevrelerce sevilen ve sayılan bir zattır. Bu sebeple ilmî, edebî ve siyasî ortamlardan edindiği geniş bir çevresi vardı. Bu türden dostlarına düğün, bayram, doğum, Hac gibi bazı münasebetlerle tebrik şiirleri yazmıştır. Kimi ihvaniyyât temalı şiirlerinde de dostlarla yazışma, özür dileme, davet etme gibi sosyal ilişkiler görülmektedir. İhvaniyyât temalı şiirlerinde muhatap aldığı şahsı methetmesi, tebrik konulu şiirlerinde tebrik konusunun muhatap için hayırlı uğurlu olmasını temenni etme gibi hususlar yer almaktadır. Ayrıca diğer temalarda olduğu gibi tebrik şiirlerinde tarih düşürme sanatı da göze çarpmaktadır. Bu durum, olayların tarihlerini tespit etme açısından bazı şiirlere kaynak olma özelliğini kazandırarak bir yönüyle onları tarihi bir belgeye dönüştürmektedir.

Şairin dinî içerikli şiirlerinde içerik genelde şöyle bir tablodur: Şair din büyüğünün huzurunda perişan ve elinden tutulması gereken bir vaziyette, muhataptan medet ummaktadır. Bu durum yukarıda geçtiği gibi tevessül ve istigâse kavramları ile anlatılmaktadır. Şairin şiirleriyle kendisinden istigâse ve tevessüle bulunduğu kişiler Hz. Peygamber (s.a.v.) ve torunu Hz. Hüseyin’dir.

Kaliteli ve etkileyici mersiye nazmetmiş olan şair ölenlerin ardından üzüntülerini bildirerek yas tutmuş, ölüm olayının tabiatın bir gerçeği olduğunu vurgulamış ve şiirlerinin sonunda ölenler için dua etmiştir. Şiirlerini okuyan ve dinleyen kişiler de aynı atmosferi yaşayarak herkesin bir gün tadacağı ölüm olgusu zihinlerde canlanmaktadır. Bu durum şairin edebî gücünü ve şiirlerindeki etkileyiciliği ortaya koymaktadır. Bu mersiyelerinden birisi, kendisinin yetişmesi konusunda emeği büyük olan hocası Ahmed el-Ḥalîfî (1127/1715) için yazılmıştır. Başka bazı âlim ve şairler için mersiye yazan şair, Hz. Peygamber’in soyunun temsilcisi olan ve katledilen bir nakîbu’l-eşrâf için de mersiye nazmetmiştir.

İnşa edilen bazı yapıların vassfedildiği şiirlerde binaların fiziki özelliklerinin yanı sıra içindeki huzur ve rahatlığın vurgulandığı şiirlerinde tarih düşürme sanatı da kullanılarak binaların yapım tarihleri tespit edilmiştir.

Yukarıdaki temalara ilave olarak şairin hakîmâne bir üslupla söylediği bir şiiri ve bir kulun başışlanması için dua ettiği başka bir şiiri de mevcuttur.

Şekil ve üslup açısından yapılan incelemelerde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Dîvân'da 99 adet şiir yer almaktadır ve toplam beyit sayısı 1652'dir. Şiirlerden 78'i kaside şeklindeyken yetîm biçiminde şiir bulunmamaktadır. Bilindiği gibi beyit sayısı 7 ve yukarısı olan şiirler kaside; 1 beyitlik şiirlere de yetîm adı verilmektedir. 1652 beytin 606'sı ise gazel temalıdır.

Arûz bahirlerinin 11'ini kullanarak bu konudaki yetkinliğini gösteren şair en çok (506 beyit) Hâfif; en az (2) Recez bahrini kullanmıştır.

Revî harfi olarak en çok (321 beyit) ر ; en az (8 beyit) ض harfini kullanmıştır.

Kaside yapısında şair geleneksel yapıyı nispeten korumuştur. Bu yapının uygulandığı şiirlerde kasidenin giriş, sonuç vb. bölümlerinde muhatapları şiiri okumaya ya da dinlemeye motive edici ifadeler yer verilmiştir. Şiirlerin muhtevasına göre uygun kelimeler ve cümle yapıları seçilerek dinleyiciler şiirin atmosferine çekilmişlerdir.

Beyânî üsluplardan ve Bedî'î sanatlardan yararlanarak şiirini daha etkileyici ve ifadelerini daha güçlü hale getiren şairin şiirlerinin dokusunun kaliteli olduğu çağdaş araştırmacılar tarafından da ifade edilen bir hakikattir.

Osmanlı dönemi Arap edebiyatı hakkında tarafsız değerlendirmelerin yapılabilmesi ve doğru kanaatlerin ilim dünyasına sunulabilmesi için söz konusu dönemde ortaya konulmuş ilmî ve edebî ürünlerin tanıtılması, gün yüzüne çıkarılması ve daha görünür hale getirilebilmesi gerekmektedir. Bu dönemle ilgili Türkiye'de yapılan önemli çalışmalar olmakla birlikte Osmanlı dönemi Arap edebiyatı ile ilgili pek çok edebî malzeme araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

KAYNAKÇA

- el-Abbas b. el-Ahnef, *Dîvân*, thk. Âtike el-Hazrecî, Matbaatu Dâru'l-Kutubi'l-Mısrîyye, Kahire, 1954.
- Abdullatîf Hamza, *el-Edebu'l-Mısrî min Kıyâmi'd-Devleti'l-Eyyûbiyyeti ilâ Mecûi'l-Hamleti'l-Feransiyye*, el-Hey'etu'l-Mısrîyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 2000.
- Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, “el-Hayatü'l-İctimâ'ıyye fî Medîneti'l-Kâhire ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmânî (1517-1798) min hilâli Veşâiki'l-Mehâkimi's-Şer'ıyye”, *el-Hayâtü'l-İctimâ'ıyye fî'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 477-500, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988.
- , *Fuşûl min Târîhi Mışra'l-İktisâdî ve'l-İctimâ'î fî'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, el-Hey'etu'l-Mısrîyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, Kahire, 1990.
- Abdurrahman Zeki, *el-Kahire Târîhuhâ ve Âşâruhâ 969-1825 min Cevhere'l-Kâid ile'l-Ceberti'l-Müerrih*, ed-Dâru'l-Mısrîyye li't-Te'lîfi ve't-Terceme, Kahire, 1966.
- Abdülaziz 'Atîk, *'İlmu'l-'Arûz ve'l-Kâfiye*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrût, tsz.
- , *'İlmu'l-Beyân*, Dâru'n-Nehdati'l-'Arabiyye, Beyrût, 1985.
- Abdülaziz Cemalüddin, *el-Ahvâlu's-Siyâsiyye ve'l-İktisâdiyye li Mışra tahte'l-İhtilâli'l-'Uşmânî*, (Sâvirisü'bnü'l-Mukaffa', *Târîhu Mışr min Bidâyeti Karni'l-Evveli'l-Milâdî hattâ Nihâyeti'l-Karni'l-'İşrin* (thk. Abdülaziz Cemalüddin, Mektebetu Medbûlî, 1. b. Kahire, 2006) isimli kitabının hâmişinde IV, 1014-1080).
- Abdülcevâd Şâbir İsmail, *Devru'l-Ezheri's-Siyasî fî Mışr ibbâne'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, Mektebetu Vehbe, 1. b. Kahire, 1996.
- Abdülvehhâb Bekr, “el-'Alâkâtül-İctimâ'ıyye fî Mışra'l-'Uşmâniyye Dirâse li Veşâiki Dîvânî'r-Rûznâmeti ve Ahkâmi'l-Mehâkimi's-Şer'ıyyeti fî'l-Karneyni's-Sâbi'a 'Aşera ve's-Şâmine 'Aşer”, *el-Hayâtü'l-İctimâ'ıyye fî'l-Vilâyâti'l-'Arabiyye esnâe'l-Hukmi'l-'Uşmânî*, s. 121-186, Menşûrâtü'l-Mecelleti't-Târîhiyyeti'l-Mağribiyye ve Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Zağvân, 1988.
- Ahmed Mustafa el-Merâgî, *'Ulûmu'l-Belâğa*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 3. b. Beyrût, 1993.
- Akkuş, Mehmet, “Kahire'deki Osmanlı Dönemi Eserlerinde Türkçe Manzûm Kitabeler”, *Vakıflar Dergisi*, s. 383-420, Sayı: 22, Ankara, 1991.
- Aksoy, Hasan, “Kıta”, *DİA*, XXV, 505, İstanbul, 2002.
- Aktepe, M. Münir, “Hekimoğlu Ali Paşa”, *DİA*, XVII, 166-168, İstanbul, 1998.
- el-'Alevî, Yahya b. Hamza, *et-Tırâzu'l-Mutedammin li Esrâri'l-Belâgati ve 'Ulûmi Hağâiki'l-İ'câz*, Matbaatu'l-Muktetif, Mısır, 1914.
- Ali el-Cârim ve Mustafa Emin, *el-Belâgatu'l-Vâdiha*, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz.

- Altıkulaç, Tayyar, “Bennâ, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, V, 457, 458, İstanbul, 1992.
- ‘Amr İsmail Muhammed, *Şüyûhu’l-Ezher fi Mısr*, Dâru’l-Kutubi’l-Mışriyye, 2018.
- el-‘Askerî, Ebû Hilâl el-Hasen b. Abdullah b. Sehl, *Kitâbu’s-Şinâ’ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim, 1. b, Dâru İhyâi’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, Kahire, 1952.
- Atik, Kemal, “Bakarî”, *DİA*, IV, 529, İstanbul, 1991.
- Aydemir, Abdullah, “Cemel”, *DİA*, VII, 319, 320, İstanbul, 1993.
- Aydınler, Mesut, “Râgıb Paşa”, *DİA*, XXXIV, 403, 406, İstanbul, 2007.
- Aydüz, Salim, “Rıdvân El-Felekî”, *DİA*, XXXV, 48, 49, İstanbul, 2008.
- Aytekin, Arif, “Demenhûrî”, *DİA*, IX, 149, 150, İstanbul, 1994.
- Azamat, Nihat, “Afîfî”, *DİA*, I, 411, 412, İstanbul, 1988.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü’l-‘Arifîn Esmâu’l-Müellifîn ve Âşâru’l-Muşannifîn*, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1951.
- -----, *İdâhu’l-Meknûn fi’z-Zeyli ‘ala Keşfi’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütubi ve’l-Fünûn*, Behiyye Matbaası (Maarif Vekâleti desteğiyle), İstanbul, 1945.
- Baktır, Mustafa, “Deyrebî”, *DİA*, IX, 268, İstanbul, 1994.
- Başoğlu, Tuncay, “Zürkânî, Abdülbâkî b. Yûsuf”, *DİA*, XLIV, 578-579, İstanbul, 2013.
- -----, “Zürkânî, Muhammed b. Abdülbâkî”, *DİA*, XLIV, 580, İstanbul, 2013.
- Bayhan, Ahmet Ali, “*Mısır’da Osmanlı Devri Mimarisi*” (Basılmamış Doktora Tezi) Yüzüncüyıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji ve Sanat Tarihi Anabilimdalı, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Danışman: Prof. Dr. Abdüsselam Uluçam, Van, 1997.
- -----, “Osmanlı Döneminde Batılılaşma Sürecinin Ortadoğu’ya Ve Afrika’ya Yansıması: Mısır Ve İsrail’den Örnekler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, s. 23-65, Sayı: 19, Erzurum, 2007.
- -----, “Sultan Mahmud Medresesi ve Sebilküttâbı”, *DİA*, XXXVII, 507-508, İstanbul, 2009.
- Bekkâr, Yusuf Hüseyn, *Binâu’l-Kasîde fi’n-Nakdi’l-‘Arabiyyi’l-Kadîm fi Dav’i’n-Nakdi’l-Hadîs*, Dâru’l-Endelûs, 2. b. Beyrût, 1982.
- Besyûnî, Abdülfettah, *‘İlmu’l-Bedî’*, 4. b. Muessesetu’l-Muhtâr, Kahire, 2015.
- el-Beyhaqî, Ahmed b. Hüseyin, *Menâkıbu’s-Şâfi’î*, thk. Seyyid Ahmed Sakr, Dâru’t-Turâs, 1. b. Kahire, 1970.
- el-Birmâvî, İlyâs b. Ahmed, *İmtâ’u’l-Fudâlâ bi Terâcimi’l-Kurrâ fîmâ ba’de’l-‘Arne’s-Sâmini’l-Hicrî*, Dâru’n-Nedveti’l-İlmiyye, 1. b. Riyad, 2000.
- Brockelmann, Carl, *Geschichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, Leiden, 1943.
- -----, *GAL (Supplementband)*, Leiden, 1934.

- , *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî*, çev. Abdulhalim en-Neccâr, 5. b. Dâru'l-Me'ârif, Kahire, tsz.
- Butrus b. Süleyman el-Bustânî, *Udebâu'l-'Arab fi'l-Endelus ve 'Aşri'l-İnbi'âs*, Dâru Nazîr 'Abbûd, bsy. tsz.
 - Buzpınar, Ş. Tufan, "Nakîbüleşraf", *DİA*, XXXII, 322-324, İstanbul, 2006.
 - Cebbûr Abdunnûr, *el-Mu'cemu'l-Edebî*, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 2. b. Beyrût, 1984.
 - el-Cebertî, Abdurrahman b. Hâsen Burhanuddin, *Târîhu 'Acâibi'l-Âşâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, Dâru'l-Kutubi'l-Mışriyye, Mısır, 1998.
 - el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd, *Tâcu'l-Luğa ve Sîhâhu'l-'Arabîyye*, thk: Ahmed Abdulğafûr Atţâr, 4. b. Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 1987.
 - Ceviz, Nurettin, *Osmanlılar Dönemi'nde Mısır'da Arap Edebiyatı (1517-1798)*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, Erzurum, 2002.
 - el-Curcânî, Abdulkâhir, *Esrâru'l-Belâğa*, not. Mahmûd Muhammed Şakir, Matbaatu'l-Medenî, Kahire, tsz.
 - -----, *Delâilu'l-İ'câz*, thk: Mahmûd Muhammed Şakir, Kahire, 1984.
 - Da'ber, Ahmed Alâeddin Abdülhamid, "Derdîr", *DİA*, IX, 168, 169, İstanbul, 1994.
 - Dayf, Şevkî, *'Aşru'd-Duvel ve'l-İmârât Mısr (Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî)*, Dâru'l-Ma'ârif, 2. b. Kahire, 1990.
 - -----, *el-Hubbu'l-'Uzrî 'inde'l-'Arab*, ed-Dâru'l-Mışriyyetu'l-Lubnâniyye, 1. b. Kahire, 1999.
 - -----, *er-Risâ'*, 4. Bs, Dâru'l-Meârif, Kahire, tsz.
 - Çağrıç, Mustafa, "Şebrâvî", *DİA*, XXXVIII, 396, 397, İstanbul, 2010.
 - Çelebi, Muharrem, "Corci Zeydân", *DİA*, VIII, 69-71, İstanbul, 1993.
 - Çetin, Nihad M., "Arap", *DİA*, III, 276-309, İstanbul, 1991.
 - -----, "Arûz", *DİA*, III, 424-437, İstanbul, 1991.
 - ed-Dehhân, Mahmûd Sâmî, *el-Ğazel munzu Neş'etihî hattâ Şadri'd-Devleti'l-'Abbâsiyye*, 2. b. Kahire, 1964.
 - Demirayak, Kenan, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tarih Düşürme Şiirleri Ya Da Şiirle Tarih Düşürme", *Şarkiyât Mecmuası*, sayı 25 (s. 87-124), İstanbul, (2014/2).
 - -----, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi Mısır ve Biladu's-Şam Bölgesi 922-1217/1516-1802*, 1. Baskı, Fenomen yayıncılık, Erzurum, 2015.
 - -----, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatında Tevessül/Şefaât Dileme ve Yakarış Şiirleri", s. 49-75, *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1. Sayı, Ağrı, 2015.
 - Dernîka, Muhammed Ahmed, *Mu'cemu A'lâmi Şu'arâi'l-Medhi'n-Nebevî*, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrût, 2003.
 - Durmuş, İsmail, "Hazîf", *DİA*, XVII, 122-124, İstanbul, 1998.
 - -----, "Hüsn-i Ta'lîl", *DİA*, XIX, 32, İstanbul, 1999.

- , “İtnâb”, *DİA*, XIX, 215-219, İstanbul, 1999.
- , “İhbâr”, *DİA*, XXI, 527-528, İstanbul, 2000.
- , “İktibas” *DİA*, XXII, 52, İstanbul, 2000.
- , “İrsâl-i Mesel”, *DİA*, XXII, 450-451, İstanbul, 2000.
- , “İstisna”, *DİA*, XXIII, 388-390, İstanbul, 2001.
- ve Pala, İskender, “İstiare”, *DİA*, XXIII, 315-318, İstanbul, 2001.
- ve Pala, İskender, “İtilâf”, *DİA*, XXIII, 459, İstanbul, 2001.
- , “Kinaye”, *DİA*, XXVI, 34-36, İstanbul, 2002.
- , “Lugaz”, *DİA*, XXVII, 221-222, Ankara, 2003.
- , “Mektup”, *DİA*, XXIX, 14-16, İstanbul, 2004.
- , “Methiye”, *DİA*, XXIX, 406-408, İstanbul, 2004.
- , “Muamma”, *DİA*, XXX, 320-322, İstanbul, 2005.
- , “Mukabele”, *DİA*, XXXI, 101-102, İstanbul, 2006.
- , “Mübalağa”, *DİA*, XXXI, 425-427, İstanbul, 2006.
- , “Reddü’ l-‘Acüz ale’ s-Sadr”, *DİA*, XXXIV, 521-522, İstanbul, 2007.
- , “Tazmin”, *DİA*, XL, 204-206, İstanbul, 2011.
- , “Tehallus”, *DİA*, XL, 317-319, İstanbul, 2011.
- , “Teşbih”, *DİA*, XL, 553-556, İstanbul, 2011.
- , “Tevriye”, *DİA*, XLI, 45-47, İstanbul, 2012.
- , “Tezat”, *DİA*, XLI, 58-60, İstanbul, 2012.
- , “Vezin”, *DİA*, XLIII, 77-79, İstanbul, 2013.
- , “Zebîdî, Muhammed Murtazâ”, *DİA*, XLIV, 168-171, İstanbul, 2013.
- Düzgün, Osman, “Endülüs’te Ortaya Çıkan Yeni Bir Şiir Türü ‘Muvaşşaha’”, s. 101-118, 38. *ICANAS* (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 10-15 Eylül 2007).
 - Elmalı, Hüseyin, “Kaside”, *DİA*, XXIV, 562-564, İstanbul, 2001.
 - Emîl Bedî’ Yakub, *el-Mu‘cemu’l-Mufaşşal fî ‘İlmi’l-‘Arûd ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi’r*, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1. Bs, Beyrût, 1991.
 - el-Enşârî, Nâşır, *el-Mucmel fî Târîhi Mısr*, Dâru’ş-Şurûk, 2. b. Kahire, 1997.
 - Ergin, Mehmet Mesut, *el-Keyvânî Hayatı ve Şiiri*, yayımlanmamış doktora tezi, SÜSBE, Konya, 2000.
 - , “Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatından Bir Şair: Ahmed el-Keyvânî”, s. 57-84, *Nüsha*, Yıl: 2, Sayı: 4, Kış 2002.
 - , *İbnu Ma‘şûm el-Medenî Şâ’iran*, 1. b. Dâru’l-Beyrûtî, Dimeşk, 2004.
 - , “Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Ahmed el-‘İnâyâtî”, *SÜİFD*, sy. 22, Konya, 2006.
 - , “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Sosyal Unsurlar”, *Nüsha*, sy. 21, s. 41-67, Ankara, 2006.
 - , “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Peygamber Methiyeleri (1517-1798)”, *Marife*, yıl: 7, Sayı: 1, Konya, Bahar 2007.

- , *İbnu'n-Nahhâs el-Halebî ve Şiirleri*, 1. b., Araştırma Yayınları, Ankara, 2008,
- Esed, Muhammed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak, 3. baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.
 - Eşref Fevzi Salih, *Şüyûhu'l-Ezher*, eş-Şeriketü'l-'Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', tsz.
 - el-Fâhûrî, Hannâ, *el-Mûcez fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih*, Beyrût, 1991.
 - Fidan, İbrahim, *Arap Şairlerden İbnu'n-Nakîb ve Şiiri*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
 - Görgün, Hilâl, “Mısır (Kültür ve Medeniyet / Osmanlı Dönemi)”, XXIX, 577-584, İstanbul, 2004.
 - , “Şerkâvî”, *DİA*, XXXIX, 11-13, İstanbul, 2010.
 - Görgün, Tahsin, “İnşâ”, *DİA*, XXII, 340, İstanbul, 2000.
 - Gündüz, İrfan, “Arûs”, *DİA*, III, 423, 424, İstanbul, 1991.
 - Gürer, Dilaver, “Mısır'da Tasavvufî Hayat Ve Tasavvuf Öğretimi”, s. 203-220, *SÜİFD*, Sy. 8, Konya, 1998.
 - el-Ğazzî, Necmeddin, *el-Kevâkibu's-Sâire bi A'yâni'l-Mie el-'Âşire*, thk: Cebraîl Suleyman Cebbûr, Daru'l-Âfâk el-Cedîde, 2. b. Beyrût, 1979.
 - el-Habeşî, Abdullah Muhammed, *Câmi'u's-Şurûh ve'l-Havâşî (Mu'cem Şâmil li Esmâi'l-Kütubi'l-Meşrûha fi't-Turâsi'l-İslâmi ve Beyâni Şurûhihâ)*, el-Mecme'u's-Sekâfî, Ebu Zabî, 2004.
 - Hafâcî, Muhammed Abdulmun'im, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fi Mısr el-'Aşru'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî*, Mektebetü'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, Kahire, 1984.
 - , *el-Ezher fi Elfi 'Âm*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye Kahire, 'Âlemü'l-Kütüb Beyrût, 2. b. 1988.
 - el-Hafâcî, Şihâbuddîn, *Reyhânetu'l-Elibbâ' ve Zehretu'l-Hayati'd-Dünyâ*, thk: Muhammed Abdulfettâh el-Huluv, 1. b. Mısır, 1967.
 - , *Şifâu'l-Ğalîl fi mâ fi Kelâmi'l-'Arabi mine'd-Dahîl*, Matbaatu'l-Vehbiyye, Kahire, 1282/1865.
 - el-Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003.
 - Hanna, Nelly, “Osmanlı Dönemi Arap Şehir Tarihi Üzerine Bir İnceleme”, çev. Mustafa Macit Karagözoğlu, *TALİD*, c. 3, sy. 6, 103-116, 2005.
 - , *Şekâfetü't-Tabakati'l-Vustâ fi Mısrâ'l-'Uşmâniyye (XVI-XVIII. yy.)*, çev. Raûf Abbâs, ed-Dâru'l-Mısrîyyetü'l-Lübânîyye, 2004.
 - Hâsen Osman, “*Târîhu Mısr fi'l-'Ahdi'l-'Uşmânî*” (*el-Mucmel fi't-Târîhi'l-Mısrî* (Heyet)), s. 231-284, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evladih, 1. b. Mısır, 1942.
 - Hâssân Ebu Rehâb, *el-Ğazel 'inde'l-'Arab*, 1. b. Matbaatu Mısr Şerike Mûsâheme Mısrîyye, Kahire, 1947.
 - el-Haşşâb, İsmail b. Sa'd, *Ahbâru Ehli'l-Ğarnî's-Sâniye 'Aşer (Târîhu'l-Memâlîk fi'l-Ğâhire)*, thk. Abdulaziz Cemaleddin, 'Imâd Ebu Gazi, el-'Arabî li'n-Neşri ve't-Tevzî', Kahire, 1. Bsk. 1990.

- Hathaway, Jane, *Osmanlı Mısır'ında Hane Politikaları Kazdağlıların Yükselişi*, çev. Nalân Özsoy, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- , "Zülfikâriyye", *DİA*, XLIV, 559-561, İstanbul, 2013.
- el-Hâtîmî, Ebu Ali Muhammed, *Hilyetu'l-Muhâdara fî Şinâ'ati's-Şi'r*, thk. Cafer el-Kettânî, Dâru'r-Reşîd li'n-Neşr, Irak, 1979.
- Heddâra, Muhammed Mustafa, *Dirâsât fî'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Ĥadîs*, 1. b. Dâru'l-'Ulûmu'l-'Arabîyye, Beyrût, 1990.
- , *İtticâhâtu's-Şi'ri'l-'Arabî fî'l-Ĥarnî's-Şânî el-Hicrî*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire, 1963.
- el-Hillî, Şafiyyüddin, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî 'Ulûmi'l-Belâga ve Meĥâsini'l-Bedî'*, thk. Nesîb Neşâvî, 2. b. Dâru Sâdir, Beyrût, 1992.
- el-Hımsî, Nu'aym, *Naĥve Fehmin Cedîdin li Edebi'd-Duveli'l-Mutetâbi'a ve Târiĥih*, Mudîriyyetu'l-Kutub ve Matbû'atu'l-Câmî'iyye, Dimeşk, 1981.
- Ĥicâzî, Ahmed Hâmid, *İnşâfu Edebine'l-'Arabî fî 'Aşri'l-'Uşmânî*, http://www.alukah.net/Literature_Language/0/5438/ (2018).
- Hoca, Nazif, "Abdülkâdir el-Bağdâdî", *DİA*, I, 230, 231, İstanbul, 1988.
- el-Hûlî, Muhammed Mursî (muhakkik), *Sâniĥâtu Dume'l-Ĥaşr fî Muĥârahâti Beni'l-'Aşr* (Derviş Muhammed b. Ahmed et-Ĥâlevî el-Artuķî ed-Dimeşkî), Âlemu'l-Kütüb, 1. b. Beyrût, 1982.
- el-Huseynî, Mahmûd Hâmid, *el-Uşbuletu'l-'Uşmaniyye bi Medineti'l-Kâhire*, 1517-1798, Mektebetu Medbûlî, Kahire, tsz.
- Ĥusâm Muhammed Abdulmu'tû, *Şeyhu'l-Câmî'i'l-Ezher fî'l-'Aşri'l-'Uşmânî*, 1538-1812, Mektebetu'l-İskenderiyye, İskenderiyye, 2015.
- İbn Ebu'l-İsba', Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî, *Tahrîru't-Taĥbîr fî Şinâ'ati's-Şi'r ve'n-Nesr ve Beyân İ'câzi'l-Kur'ân*, thk: Muhammed Şeref, Lecne İhyâi't-Turâşî'l-İslâmî, bsy. tsz.
- İbn Ĥicce, *Ĥizânetu'l-Edeb ve Ġâyetu'l-Ereb*, şerh: 'İsâm Şai'tû, Dâr ve Mektebetu'l-Hilâl, 1. b. Beyrût, 1987.
- İbn Ĥuteybe, *eş-Şi'r ve's-Şu'arâ*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Meârif, 2. b. Kahire, 1982.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemâluddîn el-Ensârî, *Lisânu'l-'Arab*, 3. b. Dâr Sâdir, Beyrût, h. 1414.
- İbn Münķiz, Üsâme, *el-Bedî' fî Nakdi's-Şi'r*, thk. Ahmed Ahmed Bedevî ve Hâmid Abdulmecîd, Şeriketu Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Ĥalebî ve Evlâduh, Mısır, tsz.
- İbn Sinan el-Ĥafâcî, *Sirru'l-Fesâĥa*, Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. b. 1982.
- İbnü'l-Eşîr, Ebu'l-Feth Ġıyâuddîn Naşrullah b. Muhammed eş-Şeybânî, *el-Meselu's-Sâir fî Edebi'l-Kâtibi ve's-Şâ'ir*, thk: Ahmed el-Hûfî-Bedevî Tabâne, Riyad, 1983.
- İbnü'l-Mu'tez, Ebu'l-Abbas Abdullah, *Kitâbu'l-Bedî'*, şerh ve thk. İrfan Matarcî, Müessesetu'l-Kutubi's-Sekâfiyye, 1. b. Beyrût, 2012.
- , *Divân*, thk. Kerem el-Bustânî, Dâru Sâdir, Beyrût, 1961.
- İbnü'n-Nâzım, Bedreddin b. Mâlik, *el-Muşbâĥ fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, thk. Hüsnâ Abdülcelil Yusuf, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, tsz.

- İbrahim Enîs, *Mûsîka 'ş-Şi'r*, Mektebetu'l-Enclu'l-Mışriyye, 2. Bs, Kahire, 1952.
- el-İdkâvî, Abdullah b. Abdullah el-Mısrî eş-Şâfi'î el-Müezzîn, *Biğâa 'tu'l-Erib min Şi'ri'l-Ġarîb*, yazma (3446), Milli Kütüphanesi, Fransa.
- İmruu'l-Kays, *Dîvân*, Harekeleme ve Tashîh: Mustafa Abduşşâfi'î, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 2004.
- İpekten, Halûk, "Gazel", *DİA*, XIII, 440-442, İstanbul, 1996.
- el-İskenderî, Ahmed ve 'Anânî, Mustafa, *el-Vasîf fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târîhih*, Dâru'l-Meârif li't-Tıbbâ'ati ve'n-Neşr, Kahire, tsz.
- İzgi, Cevat, "Bekrî, İbn Ebü's-Sürûr", *DİA*, IV, 367-369, İstanbul, 1992.
- Kafes, Mahmut, "Osmanlılar Döneminde Mısır'da Bilimsel Faaliyetler ve Nahiv İlminin Durumu", *Tarihin Peşinde (UTSAD)*, s. 275-292, sayı: 12, 2014.
- el-Kal'âvî, Mustafa b. Muhammed eş-Şafevî, *Şafvetü'z-Zemân fî men Tevellâ 'alâ Mısr min Emîrin ve Sulţan*, thk. Muhammed Ömer Abdulaziz Ömer, Dâru'l-Marifeti'l-Cem'iyye, İskenderiyye, 2006.
- el-Kalkaşendî, Ahmed b. Ali el-Fezârî, *Şubhu'l-A'sâ fî Şinâ'ati'l-İnşâ*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.
- Kallek, Cengiz, "Haraşî, Muhammed b. Abdullah", *DİA*, XVI, 110, İstanbul, 1997.
- -----, "Hifnî", *DİA*, XVII, 478, İstanbul, 1998.
- Kara, Mustafa "Ahmed el-Bedevî", *DİA*, II, 47, 48, İstanbul, 1989.
- Karabey, Turgut, "Tarih Düşürme", *DİA*, XL, 80-82, İstanbul, 2011.
- Karataş, Turan, Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü, Yedi Gece Kitapları, İstanbul, 2001.
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihî ve Nakdih*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Dâru'l-Cîl, 5. b. Beyrût, 1981.
- el-Kartâcennî, Ebu'l-Hasen Hâzim, *Minhâcu'l-Buleğâ ve Sirâcu'l-Udebâ*, thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hoca, 3. b. Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, Beyrût, tsz.
- el-Kazvîni, el-Hatîb Celâluddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Sa'duddîn b. Ömer, *el-İdâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, not. İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. b. Beyrût, 2003.
- -----, *et-Telhîş fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, şerh: Abdurrahman el-Berkûkî, Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, Kahire, tsz.
- Ke'bâş, Fâris, *'Unvânu'l-Beyân ve Bustânu'l-Ezhân* (Abdullah eş-Şebrâvî), Mukaddime, 1. b. Dâru'l-Halîc, Ammân.
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Müellifîn Terâcimu Muşannifî'l-Kütübi'l-'Arabîyye*, Muessesetu'r-Risâle, 1. b. Beyrût, 1993.
- el-Kerbâsî, Muhammed Sadık Muhammed, *Târîhu'l-Merâkıdi'l-Huseyn ve Ehli Beytihi ve Enşârihi*, Dâiretu'l-Mearifi'l-Huseyniyye, V, Londra, 1998.
- el-Kettânî, Abdulhay b. Abdulkebîr, *Fihrisu'l-Fehâris ve'l-Eşbât ve Mu'cemü'l-Me'âcim ve'l-Meşyahât ve'l-Müselâlat*, thk. İhsân Abbas, Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2. b. Beyrût, 1982.

- Kılıç, Hulusi ve Yetiş, Kâzım, “Cinas”, *DİA*, 12-14, İstanbul, 1993.
- Kırbıyık, Kasım, “Cebertî, Hasan b. İbrâhim”, *DİA*, VII, 191-192, İstanbul, 1993.
- , “Mer‘î b. Yûsuf”, *DİA*, XXIX, 185-187, İstanbul, 2004.
- Kırkılıç, Ahmet, *Sultân Üçüncü Murât (Murâdî) Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Divanının Tenkildi Metni*, Doktora Tezi, Erzurum, 1985.
- Kîlânî, Muhammed Seyyid, *el-Edebu'l-Mısrî fî Zıllî'l-Hukmi'l-'Usmânî*, Dâru'l-Fercânî, Kahire, Trablus, Londra, 1984.
- Koçak, A.Yaşar, “Endülüs Muvaşşahaları”, s. 111-118, *Nüşa*, Yıl: 1, Sayı: 3, Güz, 2001.
- Kopruman, Kâzım Yaşar, “Ali Paşa Mübârek” *DİA*, II, 433-434, İstanbul, 1989.
- Kudâme b. Cafer, *Naqdü'ş-Şi'r*, thk. Muhammed Abdülmün'im Hafâcî, Dâru'l-Kutubu'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz.
- , *Cevâhiru'l-Elfâz*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. b. Beyrût, 1985.
- Küçüksarı, Mücahit, *Arap Şairlerden es-Sefercelânî ve Şiiri*, Çizgi Kitabevi, 2017.
- Kütükoğlu, Bekir, Murad III, *DİA*, XXXI, 172-176, İstanbul, 2006.
- Mahmûd Rızk Selîm, *el-Edebu'l-'Arabî ve Târîhuhâ fî 'Aşri'l-Memâlik ve'l-'Usmâniyyîn ve'l-'Aşri'l-Hadîs*, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Kahire, 1957.
- Maksudoğlu, Mehmet, “Cebertî, Abdurrahman b. Hasan”, *DİA*, VII, 190-191, İstanbul, 1993.
- Maţlûb, Ahmed, *Mu'cemu'l-Muştalahâti'l-Belâgiyye ve Ta'avvurihâ*, Mektebe Lubnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.
- McGowan, Bruce, “Âyanlar Çağı 1699-1812” (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914)*), ed. Halil İnalçık ve Donald Quataert) çev. Ayşe Berktaş, İstanbul, 2004.
- Mencek Paşa, *Dîvân*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd, Mektebetü Dr. Mervan el-'Atıyye, Dimeşk, 2009.
- *el-Mevsû'atu'l-Fıkhiyye*, Vizâretu'l-Evkâf ve'ş-Şuûnu'l-İslâmiyye, 1. b. Dâru's-Şafve, Küveyt, 1995.
- el-Mezîdî, Ahmed Ferîd (Muhakkik), *Menâihu'l-Elţâf fî Medâihi'l-Eşraf (Dîvânu'ş-Şebrâvî)*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2016.
- Miĥâil Şârûbîm, *el-Kâfi fî Târîhi Mısrâ'l-Kadîm ve'l-Hadîs*, Mektebetü Medbûlî, 2. b. Kahire, 2004.
- Muĥîs, Kemal Hâmid, *Mısr fî'l-'Aşri'l-'Usmânî (1517-1798)*, Merkezi'd-Dirâsât ve'l-Ma'lûmâti'l-Kânûniyyeti li Hukûki'l-İnsân, 1. b. Kahire, 1997.
- Muhammed İsa Sâlihiyye, *el-Mu'cemu'ş-Şâmil li't-Türâsi'l-'Arabii'l-Maţbû'*, Kahire, 1993.
- Muhammed Razûk, “İbn İyâs”, *DİA*, XX, 97, 98, İstanbul, 1999.
- el-Muĥibbî, Muhammed Emîn b. Fağlullah, *Hulâşatu'l-Eser fî A'yâni'l-Ķarni'l-Hâdiye 'Aşer*, Matbaatu'l-Vehbiyye, Mısır, 1284/1868.

- , *Nefhatu'r-Reyhâne ve Reşhatu Tîlâi'l-Hâne*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, Dâru İhyâi'l-Kutubi'l-'Arabiyye, İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, Kahire, tsz.
- , *Zeylu Nefhati'r-Reyhâne*, thk. Abdülfettah Muhammed el-Hulv, İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâuh, 1. Bs, 1971.
- el-Murâdî, Muhammed Halîl, *Silku'd-Durer fî A'yâni'l-Ḳarni's-Sâniye 'Aşer*, Dâru İbn Hazm, Beyrût, 1988.
 - el-Mürşidî, İbrahim Şaban el-Ezherî, *el-Muḥaddisûn fî Rihâbi'l-Ezheri'ş-Şerîf*, Keşîde (Mektebu Risâleti'l-Ezher ile birlikte), tsz.
 - Nebîl Halid Ebu Ali, “Me'ânî Şi'ri'l-Ġazel beyne't-Taḳlîd ve't-Tecdîd fî'l-'Aşreyni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmânî”, s. 1-37, *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslamiyye*, c. 17, sayı: 1, 2009, Gazze.
 - en-Nebhânî, Yusuf b. İsmail, *el-Mecmû'atu'n-Nebhâniyye fî'l-Medâihî'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Fikr, tsz.
 - Necdî, Muhammed b. Abdullah, *es-Suḥubu'l-Vâbile 'alâ Darâihî'l-Hanâbile*, Mektebetu'l-İmâm Ahmed, tsz.
 - Ömer el-İskenderî, Selim Ḥasen, *Târîḫu Mısr mine'l-Fethi'l-'Uşmânî ilâ kubeyli'l-Vakti'l-Hâdır*, Mektebetü Medbûlî, 2. Bsk. Kahire, 1996.
 - Özel, Ahmet, “Adevî, Ali b. Ahmed”, *DİA*, I, 373, İstanbul, 1988.
 - Özel, N. Bilge, “André Raymond: Arap Şehir Tarihinde Bir Dönüm Noktası”, *TALİD*, Cilt 3, Sayı 6, 571-587, 2005.
 - Özkaya, Yücel, *XVIII. Yüzyıl'da Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 1985.
 - Özkoç, Özge, *İmparatorluk İktidarının Sınırında Osmanlı Mısrı: Mehmet Ali Paşa Döneminden Hıdivliğe* (Doktora Tezi), Ankara, 2013.
 - Öznurhan, Halim, “İbn Ḳuteybe'ye Göre Şiirde Yetenek Sorunu”, s. 179-186, *SÜFİD*, Sayı: 19, Konya, 2005.
 - , “Tasrî”, *DİA*, XL, 130-131, İstanbul, 2011.
 - Öztürk, Mustafa, “Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010.
 - Raûf Abbas Hâmid, (Hanna, Nelly, *Tüccâru'l-Ḳâhire fî'l-'Aşri'l-Uşmânî Sîretü Ebû Tâkıyye Şâhbenderu't-Tüccâr*) , Takdim yazısı, çev. Raûf Abbâs Hâmid, Kahire, 1996.
 - , *Şekâfetü't-Tabâkati'l-Vustâ fî Mısrâ'l-'Uşmâniyye* (Hanna, Nelly) isimli kitabın Mukaddimesi, çev. Raûf Abbâs, ed-Dâru'l-Mışriyyetü'l-Lübânîyye, 2004.
 - Raymond, André, *el-Ḳâhire Târîḫ Hâdırâ*, çev. Latîf Ferec, Dâru'l-Fikr li'd-Dirâsât ve'n-Neşr ve't-Tevzî', 1. b. Kahire, 1994.
 - , *Osmanlı Döneminde Arap Kentleri*, çev. Ali Berktaş, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
 - , *Arap Eyaletleri XVI-XVIII Yüzyıllar* (Mantran, Robert (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*) çev. Server Tanilli, Cem Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul, 1995.

- , *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, çev. Alp Tümertekin, Yapı Kredi Yayınları, 1. b. İstanbul, 1999.
- , “Kahire”, *DİA*, XXIV, 175-179, İstanbul, 2001.
- er-Râzî, Fahreddin, *Nihâyetü'l-Îcâz fî Dirâeyti'l-Î'câz*, thk. Naşrullah Hacımüftüoğlu, Dâru Sâdır, 1. b. Beyrût, 2004.
 - er-Reşîdî, Ahmed, *Husnu's-Şafâ ve'l-İbtihâc bi Zikri men Vülliye İmârete'l-Hâc* (nşr. Leylâ Abdüllatîf Ahmed), Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1980.
 - Şalâh 'Îd, *el-Gazelu'l-'Uzrî*, 1. b. Mektebetü'l-Âdâb, Kahire, 1993.
 - Sa'leb, Ebu'l-'Abbâs, *Kavâidu's-Şi'r*, thk. Muhammed Abdulmun'im Hafâcî, 1. b. ed-Dâru'l-Mışriyyeti'l-Lübnâniyye, Kahire, 1996.
 - Samancı, Yusuf Sami, *Osmanlı Dönemi Arap Şairlerinden Mencek Paşa ve Şiirleri*, Çizgi, Konya, 2017.
 - Sâmir Numan Muştâf, Mâcid Sâmir Müclî, “Meşâhîru Muerrihî Mısrâ ve's-Şâme ve'l-'Irâka fî'l-'Aşri'l-'Uşmânî ve Muşannefâtuhum et-Târîhiyye 923-1333/1517-1914”, *Mecelletu Külliyyeti't-Terbiye*, Câmi'atu Vâsıt, 11. Sayı, 2012, Vâsıt.
 - Saraç, M. A. Yekta, “Îcâz”, *DİA*, XXI, 392, 393, İstanbul, 2000.
 - es-Sehâvî, Şemseddin Muhammed b. Abdurrahman, *ed-Davu'l-Lâmi' li Ehli'l-Karni't-Tâsi'*, Dâru'l-Cîl, tsz. Beyrût.
 - es-Sekkâkî, Yûsuf b. Ebubekir b. Muhammed b. 'Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, 2. b. Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1987.
 - es-Senûsî, Rıza b. Muhammed Şafıyyüddîn, *Müsnidu'l-Hicâz eş-Sebt Hâtimetu'l-Musnidîn eş-Şeyh Abdullah b. Sâlim b. Muhammed b. Sâlim el-Başri el-Mekkî*, Melik Abdülazîz Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî İlimler Fakültesi Araştırmalar Merkezi Araştırma Serisi: 2, Cidde, 1426/2005.
 - Serkîs, Yusuf İlyân, *Mu'cemu'l-Maţbû'âti'l-'Arabıyye ve'l-Mu'arreb*, Matbaatu Serkîs, Mısır, 1928.
 - es-Seyyid, Seyyid Muhammed, “İbn Zünbül”, *DİA*, XX, 474-476, İstanbul, 1999.
 - , “Kâsımiyye”, *DİA*, XXIV, 552, 553, İstanbul, 2001.
 - , “Kâşiflik”, *DİA*, XXV, 16-18, İstanbul, 2002.
 - , “Kazdağlıyye”, *DİA*, XXV, 143, 144, İstanbul, 2002.
 - , “Mısır”, *DİA*, XXIX, 563-569, İstanbul, 2004.
 - Sinanoğlu, Mustafa, “Hamevî, Ahmed b. Muhammed”, *DİA*, XV, 456, 457, İstanbul, 1997.
 - Sula, Murat, “Köprülüzâde Ebû Nâile Abdullah Paşa ve Kasîde-i Vâviyyesi”, *Turkish Studies*, s. 1865-1890, sayı: 8/10, Bahar, 2015.

- es-Suyûtî, Celaledin, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, thk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî ve Emîn Lokman el-Habbâr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Bs, Beyrût, 2011.
- eş-Şâfi'î, *Divânu'l-İmâmi's-Şâfi'î (el-Cevheru'n-Nefîs fi Şi'ri'l-İmâmi Muhammed b. İdrîs)*, haz. Muhammed İbrahim Selim, Mektebetu İbn Sîna, Kahire, tsz.
- eş-Şâyib, Ahmed, *el-Uslûb*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mışriyye, 12. b. 2003.
- eş-Şebrâvî, Abdullah b. Muhammed b. 'Âmir el-Ezherî, (*Divân Menâihu'l-Elîf fi Medâihi'l-Eşraf*, Bulak, Mısır, 1282/1866).
-----, *Unvânu'l-Beyân ve Büstânu'l-Ezhân ve Mecmû'u Neşâih fi'l-Hikem*, Matbaai Âmire, 1290 (Kastilye Matbaası, Mısır, 1282).
-----, *Manzûmetü's-Şebrâviyye fi Kavâ'idî Fenni'l-'Arabiyye*, thk. Abdullah b. Salih el-Fevzân, bsy., tsz.
-----, *el-İthâf bi Hubbi'l-Eşraf*, thk. Sâmi el-Ğureyrî, Dâru'l-Kütübi'l-İslâmî, 2002.
-----, *Şerhu's-Şadr bi Ahbâri Ğazveti Bedr* (Murâce'a ve Takdîm: 'Atıyye Mustafa), Keşide, Mısır, 2010.
- Şelebî, Ahmed, *Evđahu'l-İşârât fi men Veliye Mışra'l-Ķâhirete mine'l-Vüzerâi ve'l-Bâşât*, (Sâvîrisü'bnu'l-MuĶaffa', *Târîhu Mışr min Bidâyeti Ķarni'l-Evveli'l-Milâdî hattâ Nihâyeti'l-Ķarni'l-'İşrîn* (thk. Abdülaziz Cemalüddin, Mektebetu Medbûlî, 1. b. Kahire, 2006) isimli kitabının hâmişinde sadeleştirilerek IV, 166-1014), thk. Abdurrahim Abdurrahman Abdurrahim, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire, 1978.
- eş-ŞerĶâvî, Abdullah, *TuĶfetu'n-Nâzirîn fi men Veliye Mışra mine's-Selâfîn (Safahât min Târîhi Mışr 33)*, thk. ReĶâb Abdulhamîd el-Kârî, Mektebetü Medbûlî, Ķâhire, 1996.
- eş-Şilik, Ahmed Zekeriyya, *el-'Arab ve'd-Devleti'l-'Uşmâniyye mine'l-Ķudû'i ile'l-Muvâcehe 1516-1916*, Mıŝru'l-'Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1. b. Kahire, 2002.
- eş-Şiştâvî, Muhammed, *Mutenezzehâtu'l-Ķâhire fi 'Aşreyni'l-Memlûkî ve'l-'Uşmâni*, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1. Baskı, Kahire, 1419/1999.
- Tasa, Muhammet, *İbnu's-Semmân ve Şiirleri*, 1. b. Adal Ofset, Konya, 2007.
-----, *Ahmed b. Şâhin el-Kıbrîsî ve Şiirleri*, 1. b. Adal Ofset, Konya, 2013.
- et-Ťavîl, Tevfik, *et-Tasavvuf fi Mışr ibbâne'l-'Aşri'l-'Uşmâni*, Mektebetu'l-Âdâb bi'l-Cemâmîz, Kahire, tsz.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn, *el-MuŤavvel Şerhu TelĶîŝi Miŝtâhu'l-'Ulûm*, thk. Abdulhamîd Hindâvî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3. b. Beyrût, 2013.
- et-Tehânevî, Muhammed Ali, *Keşşâfu İştilâhâti'l-Funûn ve'l-'Ulûm*, thk. Ali Dahrûc, Mektebetu Lübnan, 1. b. Beyrût, 1996.
- et-Ťîbî, Şerefuddîn, *el-Beyân fi't-Tibyân*, thk. Abdusettar Hüseyin Mebrûk Zemmût, 1977.

- et-Tihâmî, Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed, *Divân*, thk. Muhammed b. Abdurrahman er-Rebî', Mektebetu'l-Meârif, 1. b. Riyad, 1982.
- Tomar, Cengiz, "Tarih"(Mısır, Suriye ve Filistin (950 yılı - XX. Yüzyıl)), *DİA*, XL, 40-45, İstanbul, 2011.
- Topçu, Sultan Murat, "Köprülüzade Abdullah Paşa'nın 15 Cemadiel-Evvel 1133-M.14 Mart 1721 Tarihli Vakfiyesi'negöre İmar Faaliyetleri ve Bani Kişiliği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, s. 405-415, sayı: 4, 2011.
- Toprak, M. Faruk, "Mersiye", *DİA*, XXIX, 215-217, İstanbul, 2004.
- Tosun, Necdet, "Sıddıkiyye", *DİA*, XXXVII, 98, İstanbul, 2009.
- et-Ṭu'mî, Muhyiddin, *en-Nûru'l-Ebher fî Ṭabakâti Şüyûhi'l-Câmi'i'l-Ezher*, Dâru'l-Cil, Beyrût, 1992.
- Tüccar, Zülfikar, "Sücâ", *DİA*, XXXVIII, 16, 17, İstanbul, 2010.
-----, "Sabbân", *DİA*, XXV, 335, 336, İstanbul, 2008.
- Uludağ, Süleyman, "Aleviyye", *DİA*, II, 369, 370, İstanbul, 1989.
-----, "Ayderûs", *DİA*, IV, 232-234, İstanbul, 1991.
-----, "Ayderûsiyye", *DİA*, IV, 234, İstanbul, 1991.
- Urfalıoğlu, Nur, "Sebil", *DİA*, XXXVI, 249-251, İstanbul, 2009.
- 'Uveyda, Kâmil Muhammed Muhammed, *Mahmûd Sami el-Bârûdî İmamı's-Şu'ara fi'l-'Asrı'l-Ḥadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, Beyrût.
- Uzun, Mustafa, "Ezher", *DİA*, XII, 53-58, İstanbul, 1995.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, Osmanlı Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- Yâkût b. Abdullah el- Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâru Sâdır, Beyrût, 1993.
- Yaran, Rahmi, "Birmâvî, İbrâhim b. Muhammed", *DİA*, VI, 203-204, İstanbul, 1992.
- Yazıcı, Hüseyin, "XVII. Asır Arap Edebiyatının Kısa Bir Değerlendirilmesi ve Hızır b. Muhammed el-Amâsi", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, Yıl:1, Sy. 2, Yaz 2001.
- Yıldız, Musa, "Zecel", *DİA*, XLIV, 176-177, İstanbul, 2013.
- Yılmaz, Hasan Kâmil, "Beyyûmî", *DİA*, VI, 99, İstanbul, 1992.
- Yurd, Ali İhsan, "Bekrî, Kutbüddin", *DİA*, V, 369, İstanbul, 1992.
- Zeydân, Corcî, *Târîhu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, not. Şevki Dayf, Dâru'l-Hilâl, Kahire, tsz.
-----, Osmanlı Mısırı, thk. Muhammed Harb, çev. Mustafa Özcan, Ark, 2015, İstanbul.
- ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza el-Huseynî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Mustafa Hicâzî, Küveyt, 1998.
- Ahmed Hasen ez-Zeyyât, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî li'l-Medârisi's-Şâneviyye ve'l-'Ulyâ*, Dâru'n-Nahda, Kahire, tsz.
- ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâi mine'l-'Arabi ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikin*, Dâru'l-'İlmi li'l-Melâyîn, 15. Baskı, Beyrût, 2002.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

Orhan İYİŞENYÜREK

1978 yılında Konya’da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Konya’da tamamladı. 2001 yılında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. 2002 yılında MEB’de İHL Meslek Dersleri / Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmeni olarak göreve başladı. 2004 yılında Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Hadis Bilim Dalı’nda MEHMET ZİHNİ EFENDİ’NİN NİMET-İ İSLAM ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ (TEMİZLİK VE NAMAZ BÖLÜMLERİ) isimli yüksek lisans tezini tamamladı. 2019 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı’nda ABDULLAH EŞ-ŞEBRÂVÎ VE ŞİİRİ isimli doktora tezini tamamladı. Halen Necmettin Erbakan Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu’nda öğretim görevlisi olarak görev yapmaktadır.